

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Banu ÖZDİLEK

RHODİAPOLİS TİYATROSU VE LYKİA TİYATROLARI

Arkeoloji Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2011

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Banu ÖZDİLEK

RHODİAPOLİS TİYATROSU VE LYKİA TİYATROLARI

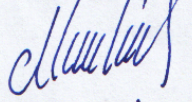
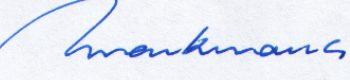
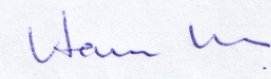
Danışman
Prof. Dr. Nevzat ÇEVİK

Arkeoloji Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2011

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Banu ÖZDİLEK TIBİKOĞLU'nun bu çalışması, jürimiz tarafından Arkeoloji Ana Bilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	:		Prof. Dr. Orhan BİNGÖL
Üye (Danışmanı)	:		Prof. Dr. Nerzat GEVİK
Üye	:		Doç. Dr. H. Sabır ALANTALI
Üye	:		Prof. Dr. Bırhan VARKIVAN
Üye	:		Prof. Dr. Havva İŞKAN IŞIK

Tez Konusu:

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 22/12/2011

Mezuniyet Tarihi : 05/01/2012

Prof. Dr. Mehmet ŞEN
Müdür

.....

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ.....	xi
1. GİRİŞ.....	1
1.1 .Tiyatro Araştırmaların Tarihçesi.....	4
1.1.1. Rhodiapolis.....	4
1.1.2. Lykia Bölgesi.....	5
1.2 . Kazı Öyküsü (2006-2009).....	10
1.3. Amaç.....	13
1.4. Yöntem.....	14
1.5. Materyal.....	16
2.TİYATROLARIN ARKEOMETRİK VE TEKNİK DEĞERLENDİRİLMELERİ.....	18
2.1. Ölçü Elemanları, Ölçme Amaç ve İlkeleri.....	18
2.2. Arkeometrik Çalışmalar Kapsamında Haritalama Çalışmaları ve Rhodiapolis Kenti ile Çevresinin 1/5000 Ölçekli Tematik-Topografik Haritasının Alımı.....	20
2.3 . Arkeometri Kapsamında Fotogrametrik Uygulamalar.....	21
2.4 . Tiyatro Temel Yapısal Özellikleri.....	23
2.5 . Tiyatrodaki Tahribat ve Dönemsel Şekil Değişiklikleri.....	23
2.6 . Tiyatroların Korunmuşluk Özellikleri.....	25
2.7 . Statik Özellikleri.....	25
2.8 . Mimari Özellikleri.....	27
2.8.1Yer Seçimi.....	28
2.8.2. Tiyatronun Formu.....	28
2.8.3. Cavea Eğimi.....	29
2.8.4. Klimakes ve Kerkides.....	30

2.8.5. <i>Cavea</i> 'da Simetri.....	30
2.9. Akustik ve Görsel İzleme Özellikleri.....	31
2.9.1. Akustik.....	31
2.9.2. Görme.....	33
2.10. Kapasite Hesabı.....	33
2.10.1. Tiyatroların Kapasite Hesabında Uygulanacak Yöntemler.....	34
3. RHODİAPOLİS TİYATROSU.....	38
3.1. Kent Tarihi ve Dönemsel Yapılaşma.....	38
3.2. Kentteki Konumu ve Çevresindeki Yapılarla İlişkisi.....	39
3.2.1. Konumu.....	42
3.3. <i>Cavea</i>	43
3.3.1. <i>Cavea</i> 'ya Giriş ve Çıkışlar.....	44
3.3.2. <i>Cavea</i> 'ya Ulaşan Kentsel Yollar.....	45
3.3.3. <i>Parodoi</i>	45
3.3.4. <i>Parodoi</i> 'dan Yan Çıkış Basamakları.....	46
3.3.5. <i>Cavea</i> Seyirci Yolu.....	47
3.3.6. <i>Cavea</i> İçi Trafik.....	49
3.3.7. Oturma Sıraları	49
3.3.8. <i>Klimakes</i> , <i>Kerkides</i> ve Kapılar.....	53
3.3.9. <i>Cavea Podium</i> Duvarı.....	55
3.3.10. Ahşap Korkuluğa Ait Düşünceler	56
3.3.11. Koltuklar	57
3.3.11.1. <i>Sella Curulis</i>	60
3.3.12. <i>Analemmata</i>	62
3.3.13. <i>Postament</i>	67
3.3.14. Kemer.....	67

3.4. <i>Orchestra</i>	68
3.5. <i>Skene</i>	70
3.5.1. <i>Proskene</i>	70
3.5.2. <i>Hyposkene</i>	73
3.5.3. <i>Skene frons</i>	74
3.5.4. <i>Pulpitum</i>	75
3.5.5. Sahne Binası Doğu Yan Duvar.....	75
3. 5. 6. Sahne Binası Batı Yan Duvar.....	76
3. 5. 7. <i>Postskene</i>	77
3. 5. 8. Sahne Binası Trafiği.....	78
3. 6. Yapı Malzemesi.....	79
3. 7. İnşaat Teknikleri ve İşçilik	80
3. 7. 1. İnşaat Tekniği.....	80
3. 7. 2. <i>Cavea</i> İşçiliği.....	81
3. 7. 3. Sahne Binası İşçiliği.....	83
3. 7. 3. 1. <i>Cavea</i> 'daki Bezemeler.....	84
3. 7. 3. 2. <i>Skene</i> 'deki Mimari Bezemeler.....	85
3. 8. <i>Baldachine</i> ve <i>Velum</i> Sistemleri.....	87
3. 8. 1. Yuvaların Tanımı.....	88
3. 8. 2. Yuvaların Yorumlanması.....	89
3. 9. Sosyal Kullanıma Yönelik Çıkarımlar.....	90
3. 10. Roma Gösterilere Yönelik Mekânsal Düzenlemeler ve Bizans Dönemi Kullanımı.....	94
3. 11. <i>Cavea</i> 'da Roma Dönemi Kapasite Artışı İçin Yapılan Eklemeler.....	96
3. 12. Tiyatro Kazılarında Ele Geçen Buluntuların Değerlendirilmesi.....	97
3. 13. Rhodiapolis Tiyatrosu'nun Tarihlenmesi ve Yapı Evreleri.....	108
3.13.1. <i>Cavea</i>	108

3.13.2. Sahne Binası.....	110
4. RHODİAPOLİS TİYATROSU'NUN LYKİA TİYATROLARI ARASINDAKİ YERİ	114
5. RHODİAPOLİS TİYATROSU RESTİTÜSYONU.....	120
5.1. <i>Cavea</i> 'nın Restitüsyonu.....	120
5.1.1. Oturma Sıraları ve Basamaklar.....	121
5.1.2. <i>Cavea</i> 'daki Basamaklar.....	121
5.1.3. <i>Analemma Postament</i> 'leri.....	122
5.1.4. Olası Ahşap Korkuluk.....	122
5.1.5. <i>Sella Curulis</i> ve <i>Bisellum</i> Koltuk Sırası.....	123
5.1.6. <i>Cavea</i> Seyirci Yolu ve Koruma Duvarı.....	123
5.1.7. Batı Ön <i>Analemma</i> Duvarı.....	124
5.1.8. Arka <i>Analemma</i> Duvarı.....	125
5.1.9. Doğu Ön <i>Analemma</i> Duvarı.....	126
5.2. Sahne Binasının Restitüsyonu.....	127
5.2.1. <i>Proskene</i> Odaları ve Duvarı.....	127
5.2.2. <i>Skene</i> Doğu-Sol Yan Duvar.....	128
5.2.3. <i>Postskene</i> Odaları ve Duvarı.....	128
5.2.4. <i>Skene</i> Batı Yan Duvar.....	129
5.2.5. <i>Hypskene</i> 'nin İç Düzenlemesi.....	130
5.2.6. <i>Skene frons</i>	130
5.2.7. Sahne Binasının Birinci Katına Çıkış.....	131
5.2.8. Mimari Dekorasyon.....	132
5.3. Sahne Binası Restitüsyon Önerileri.....	132
5.3.1. Sahne Binasının Bilinen Unsurları.....	132
5.3.2. Restitüsyon Alternatifleri	133

6. LYKİA TİYATROLARI.....	134
6.1. Tiyatroların Tarihçesi.....	134
6.2. Anadolu’da <i>Dionysos</i> ve Tiyatro Kültürü.....	134
6.3. Anadolu’daki En Erken Tiyatrolar.....	135
6.4. Antik Dönem’de Polis Kavramı.....	135
6.5. Lykia’da Tiyatro Mimarisine Öncülük Eden Yapılar ve Erken Tiyatro Örnekleri.....	136
6.6. Lykia’da Geleneksel Tiyatro Mimarisinin Başlangıcı.....	139
6.7. Lykia Bölgesi Tiyatrolarının Sayıları, Dağılımı.....	139
6.8. Lykia Tiyatrolarındaki Araştırmalar, Kazılar ve Restorasyon Projeleri.....	142
6.9. Lykia Tiyatrolarının Mimari Tarzı ve Genel Özellikleri.....	144
6.10. Korunmuşluk.....	148
6.11. Tiyatroların Genel Konumu.....	151
6.11.1. Yönü ve Kent İçindeki Konumu.....	152
6.12. Kent Merkezi Dışında Kalan Tiyatrolar.....	156
6.13. Erken Evre Üzerine Yeniden Yapım.....	157
6.14. Yapımı Tamamlanmamış Tiyatrolar.....	158
6.15. Tiyatro Tapınakları.....	158
6.16. <i>Cavea</i>	159
6.16.1. <i>Cavea</i> Eğimi.....	160
6.16.2. <i>Cavea</i> Düzenlemesi.....	160
6.16.3. <i>Cavea</i> Boyutları.....	161
6.16.4. <i>Cavea Podium</i> Duvarı.....	164
6.16.5. <i>Cavea</i> ’ların Özgün ve Benzer Yanları.....	166
6.16.6. <i>Parodoi</i>	173
6.16.7. <i>Diazoma</i> ve <i>Diazoma Podium</i> Duvarı.....	178

6.16.8. <i>Analemmata</i>	184
6.16.9. <i>Analemmata</i> Duvar Örgü Teknikleri ve İşçilikleri.....	187
6.16.10. Oturma Sıraları ve Üzerindeki Yazıtlar.....	198
6.16.11. <i>Proedriae</i> Hakkı, <i>Proedriae</i> , <i>Bisellum</i> ve <i>Exedral</i> Koltuklar	209
6.16.12. Aslan Ayaklı Oturma Sıraları ile Karışık Deniz Yaratıklı Koltuklar.....	212
6.16.13. <i>Klimakes</i> ve <i>Kerkides</i>	216
6.16.14. Kemer ve Tonozlarla Oluşturulan Alt Yapı ve Trafik Düzenlemeleri.....	219
6.17. <i>Orchestra</i>	225
6.18. <i>Skene</i>	232
6.19. Yapı Malzemeleri.....	263
6.20. Dolgu Malzemesi Kullanımı.....	264
6.21. Sahne Binası Taş İşçilikleri ve Duvar Örgü Teknikleri.....	264
6.22. Tiyatrolardaki Yapı İşaretleri ve Monogramlar	266
6.23. Roma Dönemi'ndeki Tiyatro Gösterileri ve Sosyal Yaşam.....	267
6.23.1. Roma Dönemi <i>Venationes</i> ve <i>Munera</i> Gösterileri.....	267
6.23.2. Tiyatrolardan Yansıyan Sosyal Yaşam.....	273
6.24. <i>Baldachine</i> ve <i>Velum</i> Sistemleri.....	274
6.25. <i>Latrina</i>	276
6.26. Tiyatrolar İçin Yapılan Para Yardımı ve Onurlandırma Yazıtları.....	277
6.27. Tiyatroların Tarihlendirilme Çalışmaları.....	281
7. LYKİA TİYATROLARININ DİĞER TİYATROLAR ARASINDAKİ YERİ.....	289
7.1. Lykia Tiyatrolarının Aolis, İonia, Mysia ve Karia Tiyatrolarından Seçilmiş Örneklerle Karşılaştırması.....	289
7.2. Lykia Tiyatrolarının Phrygia ve Lydia Tiyatrolarından Seçilmiş Örneklerle Karşılaştırması.....	298
7.3. Lykia Tiyatrolarının Pamphilya ve Pisidia Tiyatrolarından Seçilmiş Örneklerle Karşılaştırması.....	300

7.4. Lykia Tiyatrolarının Kuzey Afrika ve Arap Yarımadasının Kuzey Bölgesi Tiyatrolarından Seçilmiş Örneklerle Karşılaştırması.....	319
8. GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ.....	322
8.1. Rhodiapolis Tiyatrosu'nun Genel Değerlendirmesi ve Sonuç.....	322
8.2. Lykia Tiyatrolarının Genel Değerlendirmesi ve Sonuç.....	327
9. KATALOG.....	337
TABLolar.....	427
KAYNAKÇA ve KISALTMALAR.....	430
LEVHALAR ve ÇİZİMLER DİZİNİ.....	461
LEVHALAR	
ÇİZİMLER	
ÖZGEÇMİŞ	

ÖZET

“Rhodiapolis Tiyatrosu ve Lykia Tiyatroları” başlıklı bu çalışma 2 ana bölümden oluşur;

Birinci bölümde Rhodiapolis Tiyatrosu, ikinci bölümde ise, Lykia tiyatroları değerlendirilmiştir.

Lykia Bölgesi’ndeki tiyatrolarla ilgili ilk bilgilere, 19. y.y. seyyahlarının araştırmalarından ulaşılmaktadır. Anadolu tiyatroları üzerine D. B. Ferraro tarafından kapsamlı bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların içerisinde bölge tiyatrolarından en çok bilinen, anıtsal tiyatrolar incelenmiştir. Bölge’deki son yıllarda artan sistemli araştırmalar neticesinde konuyla ilgili literatür gün geçtikçe zenginleşmektedir. Bu çalışmayla birlikte daha önceki tiyatro çalışmalarında yer almayan yeni örneklerde eklenerek bütüncül bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Tiyatroların arkeometrik ve teknik değerlendirilmeleri kapsamında tiyatroları ölçmek için uygulanması gereken yöntemler ve ölçü elemanları belirlenmiştir. Rhodiapolis özelinde yapılan haritalama çalışmalarında kazı amacına yönelik, bölgenin tematik-topografik haritası çıkarılmıştır. Arkeolojide, boyut olarak çok büyük objelerde ve yapılarda çizimler fotogrametrik yöntemle yapılmaktadır. Rhodiapolis’te 2 farklı fotogrametrik çalışma tarzı olan, havasal ve yersel yöntemler uygulanmıştır. Tiyatroların teknik özellikler kısmında ise *cavea* ve sahne binası formlarının yapısal özellikleri incelenmiştir. Tiyatrolardaki tahribat kısmında da hem günümüzdeki tahribat, hem de antik dönemden günümüze gelen depremler gibi doğal etmenler incelenmiştir. Lykia Bölgesi için, tiyatrolardaki en büyük şekil değişimi İ.S. 141-2, 240 ve 365 yıllarındaki depremlerde olmuş ve bunun sonucu tahrip olan tiyatroların onarımları veya yeniden yapılanmalarında Hellenistik tarzın üzerine çok belirgin Roma tarzı tiyatrolar, onarım ve yeni yapım olarak inşa edilmişlerdir. Tiyatroların korunmuşluk, statik, mimari özellikleri, görsel izleme ve akustik değerlendirmeleri yapılmıştır. Tiyatroların kapasite hesaplamaları için formül geliştirilmiştir. Tiyatrolar hakkında sorulan soruların başında, “Bu tiyatro kaç kişiliktir ?” sorusu yani “kapasite” kavramı gelir. Tiyatrolar hakkında bugüne kadar yazılmış kaynaklarda kapasite hesabı hakkında “pratik ve doğru” matematiksel, formüle edilmiş bir yöntem bulunmamaktadır. Tiyatroların kapasiteleri ile ilgili ifade edilen sayısal değerlerin de birbirleriyle örtüşmedikleri görülmektedir. Bu tez kapsamında, kapasite hesabı ele alınarak, uygulanması çok kolay, buna karşın çok hassas matematiksel bir yöntem geliştirilerek açıklanmış, tez çalışmaları sırasında uygulanmış ve bulunan sonuçlar tablolar şeklinde verilmiştir.

2006 yılında Rhodiapolis kazıları kapsamında başlayan çalışmalar, tiyatronun 4 yıl süren kazıların ardından tamamen toprak altından gün yüzüne çıkarılmasıyla sonuçlanmıştır. Rhodiapolis kentinin tarihi ve dönemsel yapılaşması incelenmiştir. Kentin en erken tarihi

şimdilik buluntular ışığında Geometrik Dönem'den Beylikler Dönemi'ne kadar devam etmektedir. Kentteki Hellenistik Dönem yapılaşması hakkında fazla bir veri yoktur. Tiyatro,kentin Hellenistik Dönemi'ne ilişkin görünen az sayıdaki yapılardan en önemlisidir. Kentin üzerine kurulduğu topoğrafyanın tepelik olması ile düz alanların yetersizliği nedeniyle,Roma Dönemi'nde artan nüfus ve yapılaşma ile birlikte özellikle kamu merkezindeki şehirleşme sıkışık bir hal almıştır.

Rhodiapolis tiyatrosu, kent merkezinin üzerine kurulduğu tepenin güney yamacına inşa edilmiştir.Güney doğu yönüne konuşlandırılmıştır. Tiyatronun güney bitişiğinde Opramoas'ın Anıt Mezarı, güney doğu bitişiğinde toplantı salonu, batı *analemma*'ya bitişik Opramoas *porticus*'u, *cavea*'nın kuzey batısında tapınak, doğu arka *analemma*'nın arkasında lokanta-mutfak-dükkan kompleksi yer almaktadır.

Cavea'sının büyük bir bölümü yamaca yaslandırılmıştır. *Cavea* 7 *klimakes*'le 6 *kerkides*'e bölünmüştür. *Cavea*'nın en arkasında yer alan koltuk sırasıyla birlikte toplam 18 oturma sırasına sahiptir. *Cavea podium* duvarında 3 kapı bulunmaktadır. Kapıların olduğu kesimde *klimakes orchestra*'ya kadar inmektedir. *Klimakes* dönüşümlü olarak ince işçilikli aslan ayaklarıyla süslenmiştir. En alt oturma sırasında ise 12 tane aslan ayağı dış konturlarıyla işlenmiş olup, bu sıra tiyatronun *proedriae* sırasıdır. Ön *analemma* duvarları yatay düşey şaşırtmalı düzende örülmüş, arka *analemma* duvarı *polygonal* duvar örgüsüne sahiptir. Arka *analemma* duvarında 2 tane payanda ile desteklenmiştir. Roma Dönemi'nde *cavea*'nın en arkasına 5 sıra eklenerek kapasite artışı sağlandığı tespit edilmiştir. *Cavea* Hellenistik Dönem'de *baldachine*, Roma Dönemi'nde *velum* gölgelik sistemiyle örtülmüştür.

Sahne binası zeminle birlikte 2 katlıdır. Kıрма çatıyla örtülü olmalıdır. *Proskene* bölümünde 5 kapı bulunur. Orta kapının lentosu İon tarzındadır. *Proskene* duvarının üst ve alt silmeleri *kymarecta* ve *reversa profil*'leriyle süslenmiştir. *Skenefrons*'ta fazla plastik bezeme yoktur. 3 kapıya sahiptir. Orta kapı İon tarzındadır. Taş *pulpitum*'u bulunmaktadır. *Hyposkene* odaları tonozla örtülüdür. *Postskene* odaları 2 katlıdır.Zemin katındaki odaların köşelerinden ahşap merdivenle *skenefrons*'a çıkılmaktadır. *Postskene* odasının tabanı ahşaptır. Sahne binasının *postskene* cephesinin orta kapısı da İon tarzında lentoya sahiptir.

Cavea inşa tarzı, duvar işçilikleri, oturma sırası işçilikleriyle birlikte, sikkeler ve yazıtlarında birlikte değerlendirilmesi sonucunda Rhodiapolis tiyatrosunun ilk evresi İ.Ö. 1.y.y.'a tarihlenmiştir. Sahne binasının da ilk evresi bu dönemde inşa edilmiş, İ.S. 141 depremiyle tamamen yıkılmasının ardından büyük oranda ilk evrenin malzemesi de kullanılarak farklı bir mimaride yeniden inşa edilmiştir. Sahne binası ile *cavea* batı *analemma*'ya bitişik kemerle birbirine bağlanmış olup, bu kemer bugün korunamamıştır.

Sahne binasından ele geçen en geç buluntu olan sikkenin tarihine göre son kullanım tarihi İ.S. 5.y.y.'ın başıdır.

Tiyatronun İ.S. 3. y.y.a kadar meclis olarak kullanılmıştır; meclis kararları ile ilgili yazıtlar varlığının işaret etmesinin yanında kentte meclis olarak kullanabilecek bu döneme kadarki yegâne yapıdır. Roma Dönemi'nde kentin önemi; ünlü *eurgetes*'i Opramoas, ünlü hekimi Heraikleitos ve *Asklepion*'unundan ileri gelmektedir. Kentten ele geçen yazıtlarda anılan *Asklepia* festivali, tiyatroda düzenlenmiş olmalıdır. İ.S. 2-3. y.y.'da moda olan *venationes* gösterilerinin de tiyatroda düzenlendiği yazıtlar aracılığıyla bilinmektedir. Kazılardan ele geçen iki *sella curulis* koltuğu, tüm Anadolu tiyatroları içerisinde tekil örneklerdir. Roma Dönemi'nde bu koltuklara *magistrat*'ların oturduğu bilinmektedir. Doğu *analemma*'ya bitişik mutfak ve lokanta kompleksinin, tiyatronun en yoğun kullanımının olduğu İ.S. 2.y.y.'a ait olduğu anlaşılmıştır. İlk defa bir tiyatroya bitişik *tabernae* yapıları ortaya çıkarılmıştır.

Rhodiapolis Tiyatrosu gerek *cavea*'sının ince işçilikli yapısı, ele geçen *sella curulis*'leri ve mutfak lokanta kompleksiyle tüm Lykia ve Anadolu tiyatrosu içerisinde özgün bir konuma sahiptir.

Çalışmanın 2. ana bölümünü Lykia Tiyatroları oluşturmaktadır;

İ.Ö. 4.y.y.'ın son çeyreğiyle birlikte, en erken tiyatro mimarisi Anadolu'nun batı kıyılarında görülmeye başlar. Bir yerleşimin *polis* olarak değerlendirilmesi için, kamuya hizmet eden yapılara sahip olması, başta gelen kıstaslardan biridir. Tiyatrolarda bu yapılar içerisinde yer alır. Lykia'da tiyatro mimarisinin öncüleri, Erken Hellenistik Dönem'e ait toplantıya yönelik düzenlenmiş yapılardır ve bunlar Avşar tepesi, Mnara ve Myra Akropol örnekleriyle temsil edilmektedir. Bu yapılar dışında geleneksel tiyatro mimarisinin başlangıcı Apameia Barışı'ndan sonraki döneme denk gelmektedir.

Lykia'da 32 tiyatro tespit edilmiştir. Bugüne kadar Lykia'daki bulunan 32 tiyatrodan sadece 6'sında kazılarla desteklenen detaylı araştırmalar yapılmıştır. Son yıllarda artan tiyatro kazıları ve restorasyon çalışmalarıyla Lykia Bölgesi tiyatro çalışmaları ivme kazanmıştır. Lykia'da özellikle kazıların olduğu kentlerdeki tiyatrolar daha iyi korunmuşken, geride kalan büyük çoğunluk doğa ve insan tahribatıyla karşı karşıyadır.

Lykia Tiyatrolarının ilk evre inşası Hellenistik Dönem'de gerçekleşir. Roma Dönemi'nde, yapılan eklemelerle *Greko Romen* olarak adlandırılan bir mimari tarza kavuşurlar. Tiyatroların hemen hepsi kentlerdeki kamu merkezinde inşa edilirken, topografyanın zorlayıcından dolayı şehir merkezine inşa edilememiş istisna oluşturan örnekler de mevcuttur.

Lykia Tiyatrolarının, Roma Döneminde uygulanantadilat ve değişiklik sürecinde, Hellenistik Dönemdeki yapı evreleri korunurken, *cavea*'larına eklemeler yapılmış, İ.S. 141 depremiyle özellikle yıkılan sahne binalarının çoğunluğu bu tarihten sonra yeniden inşa

edilmiştir. Hellenistik evresi olup, deprem sonrasında olasılıkla kullanılamayacak durumda olan Myra ve Xanthos gibi örnekler, Roma Dönemi İ.S. 2. y.y.'da yeniden inşa edilmişlerdir. Myra'nın Geç Hellenistik evresinin olduğu ilk kez bu çalışmayla belirlenmiştir. Tiyatro yapılarının anıtsal boyutları nedeniyle, özellikle oturma sıraları, *cavea* ve sahne binası *profil*'lerin de yarım işçilik görülebilmektedir. Bununla birlikte *cavea*'sının ortasında ana kaya kütlesi bırakılmış Balboursa Yukarı ve Balboursa Aşağı tiyatroları gibi örnekler de bulunmaktadır. Lykia Bölgesi'nin dağlık topografik yapısından dolayı tiyatrolar yamaca yaslandırılmış, özellikle *summa cavea* bölümlerinde eğimin daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Lykia tiyatroları *cavea* boyutlarına göre 3 gruba ayrılmışlardır. Yoğunluk orta boyutlu tiyatrolardadır. Büyük boyutlu tiyatrolar Lykia'nın büyük kentlerinde görülmektedir. Lykia'nın en fazla seyirci kapasitesine sahip tiyatrosu 10800 kişi ile Myra Tiyatrosu'dur. Lykia Bölgesi'ndeki geçiş dönemi tiyatrolarının *cavea*'ları 2 *maenianum*'dan oluşmakta ve *diazoma*'ya açılan *furnicatum* tonozları bulunmaktadır. Lykia Bölgesi'nde sadece Kibyra örneği 3 *maenianum*'dan oluşmaktadır. *Cavea podium* duvarı sadece Myra, Rhodiapolis, Simena ve Phaselis Tiyatrolarında bulunur. Tiyatroların *analemma* duvarlarının incelenmesi sonucunda Antiphellos ve Kyaneai tiyatrolarının *cavea*'larına Roma Dönemi'ne genişletilme yapıldığı ilk kez önerilmektedir. İ.S. 2.y.y. depreminden sonra bazı tiyatrolarda ortak kenarları ince çerçeveli, ortası *bosse*'li duvar örgüsü kullanılmıştır.

Myra Tiyatrosu'nun *summa cavea* galerilerinden birinde devşirme olarak kullanılan yazıtlı oturma sıraları Geç Hellenistik *caveası*'na işaret etmektedir. Lykia Tiyatrolarından sadece Limyra ve Myra Tiyatrolarında tonozlu arkatlı bir alt yapı sistemine sahip olup, Roma Dönemi mimari etkileri her ikisinde de yoğun olarak görülmektedir. Lykia Bölgesi tiyatrolarının büyük bir çoğunluğunun orta boyutlu olması sebebiyle 2 katlı sahne binaları çoğunluktadır. Kibyra, Myra ve Tlos tiyatrolarının 3 katlı sahne binası bulunmaktadır. Sahne binalarının çoğunluğunun *proskene* düzenlemesi *Dor* tarzındaki *triglif* ve *metop*'lardan oluşmaktadır. Lykia Tiyatroları içerisinde en erken bezekler Geç Hellenistik- Erken Roma Dönemi'ne aittir. Patara, Limyra, Myra, Tlos ve Xanthos Tiyatrolarının bezekleri Orta Antoninler Dönemi'nde başlar, yoğunlukla Geç Antoninler ve Erken Severuslar Dönemi'ne tarihlenmektedir.

Myra, Patara, Telmessos ve Xanthos örneklerinde, Roma Dönemi'nde *venationes* ve *munera* gösterilerinin yapıldığına ilişkin arkeolojik kalıntılar incelenmiştir. İlk kez Xanthos ve Myra Tiyatrolarının parapet duvarında boya ile yapılmış *venationes* gösterilerindeki hayvanların ve avcılarının anlatıldığı tasvirler bu çalışmayla ilk kez gözlemlenmiştir. Diğer Lykia Tiyatrolarında da yazıtlar ışığında bu gösterilerin yapıldığı görülmektedir. Böylelikle

de, Lykia Tiyatrolarının çoğunluğunda Roma'da moda olan gösterilerin yapıldığı anlaşılmaktadır.

Tüm Anadolu'da en fazla tiyatro olan bölgenin Lykia olması, aynı zamanda Klasik ve Erken Hellenistik Dönem'den itibaren tiyatrolara öncülük eden mekânların bu topraklarda bulunması aslında, tiyatro kültürünün sanılandan çok daha erken var olduğunu ve Lykialıların bu kültürü çok benimsediklerini göstermektedir.

ABSTRACT

This study titled “Rhodiapolis Theater and Lycian Theaters” comprises 2 major sections .

Rhodiapolis Theater was assessed in the first section and Lycian Theaters was assessed in the second.

First knowledge on theaters in Lycia Region was obtained from researches of 19th century travelers. There were comprehensive studies carried out by D. B. Ferraro on Anatolian theaters. Among these, studies on the most widely known monumental theaters were subject of focus. As a result of increasing amounts of studies in the region in recent years, concerned literature is gradually broadening. With this study, a comprehensive evaluation was aimed also by the inclusion of examples which were not present in previous studies on theater.

Methods and measurement elements for measuring theaters were determined within the scope of theaters’ archaeometric and technical evaluations. In mapping works specifically made for Rhodiapolis, region’s thematic-topographic map suitable with the excavation purposes was obtained. Illustrations of immense objects and structures in archaeology are carried out by photogrammetric tools. In Rhodiapolis, two different types of photogrammetry, air and ground base methods were used. In terms of technical specifications structural features of cavea and stage building forms of the theater were examined. In terms of damage in theaters, both contemporary damage and natural elements such as earthquakes were examined. The most significant changes in the forms of Lykia region theaters were caused by earthquakes in the years of 141-2, 240 and 365 B.C. and subsequent repairs caused the Hellenistic style theaters reconstructed and reformed prominently in Roman style. Theaters were evaluated in aspects of preservation, static, architectural characteristics, visually and acoustically. A formulation was come up with to calculate the capacity of theaters. One of the first questions asked about a theater is almost always regarding the number of audience that theater can contain, which means, the capacity. In all the sources written on theaters until present day, mathematically “practical and accurate” formulated methods were not found. It was also revealed that given numerical values regarding theaters’ capacities are inconsistent with each other. In this thesis, a simple but very accurate mathematical method on capacity calculation was developed, explained and results of its application during examinations were given in tables.

Work started in 2006 with Rhodiapolis excavations were concluded in four years with the theater being fully unearthed and hence historical and periodical structuring of the city was assessed. According to current findings, the earliest history of the city dates back from Geometric Era to Era of Principalities. Not much finding on Hellenistic era is available and

the theater is the most significant of few structures belonging to that era. Due to the reasons that the topography upon which the city was built is hilly and lack of plain areas thereof and increasing population and settlement, urbanization in Roman period particularly in public centers were rather dense and crowded.

Rhodiapolis theater is built on the southern slope of the hill upon which the city center was founded and situated in the southeast direction. Adjacent to the theater mausoleum of Opramoas, assembly hall in the southeastern connection, Opramoas *porticus* connected to the western *analemma*, temple in the northwest of *cavea* and restaurant-kitchen-shop complex are present behind the back eastern *analemma*.

Most part of the *cavea* is reclined against the slope and divided to 7 *klimakes* and 6 *kerkides*. There are 18 seating rows including the furthest back row of the *cavea*. There are 3 doors present in *Cavea podium* wall. *Klimakes* reaches down until the orchestra in the section where the doors are present. *Klimakes* is alternately decorated with elaborately created lion paws. In the lowest seating row, 12 lion paws are imprinted with their outer contours and this row is theater's *proedriae*. Front *analemma* walls are built in horizontal-vertical order and back *analemma* wall contains polygonal structure. Back *analemma* wall is supported by two stanchions. It is understood that during the Roman era, the capacity was increased by the inclusion of five additional rows to the back most part of the *cavea*. *Cavea* was covered by *baldachine* and *velum* shading systems respectively during Hellenistic and Roman Era.

Stage building has two floors including the ground level. It is predicted to be covered with a hipped roof. There are five doors in *Proskene*. Lintel of the middle door is in Ionian style. Upper and lower mouldings of *Proskene* wall are decorated with *kymarecta* and *reversa profiles*. Not much plastic adornment exists in *Skenefrons*. It has 3 doors and the one in the middle is again in Ionian style. A stone *pulpitum* exists. *Hyposkene* rooms are covered with vaults. *Postskene* rooms have two floors. From the corners of the ground floor rooms, *skenefrons* is reached by wooden ladders. *Postskene* room's floor is of wood. Middle room of *Postskene* side of the stage building is also in Ionian style lintel.

With the collective consideration of the construction style of the *cavea*, wall masonry, works on the seating row along with coins and scriptures, Rhodiapolis theater can be dated back to 1. Century B.C. Initial phase of the stage building was built in that period. After the total collapse caused by the 141 B.C. earthquake, it was rebuilt substantially also with the same materials from the initial phase in a totally different architectural style. Stage building and *cavea* are connected to the *analemma* by adjoining vaults which could not be preserved to

exist today. According to a coin which is the latest finding from the stage building, the last time the building was in use was the start of 5. Century A.D.

Until the 3. Century A.D., the theater was used as parliament building. Besides the existence of scripts on parliamentary decisions as an evidence of this, theater was also the sole structure available to be used as a parliament building in the city until the given date. The significance of the city during the Roman era was due to famous *eurgetes* Opraomas, famous physician Heraikleitos and *Asklepion*. The *Asklepia* festival which is mentioned in scripts obtained from the city, must have taken place in the theater. It is known through scripts that the *venationes* shows highly popular during 2-3 centuries A.D. were taking place in the theater. Two *sella curulis* seats obtained from excavations are unique among all other Anatolian theaters. It is known that in Roman era these seats were used by *magistrats*. It is understood that the kitchen and restaurant complex adjacent to the eastern *analemma* belonged to 2. Century A.D. during which the theater was most frequently used. *Tabernae* structures adjacent to the theater were revealed for the first time.

Rhodiapolis Theater is considered unique in Lycian and Anatolian theaters in terms of fine works of its *cavea*, *sella curulis* and kitchen-restaurant complex.

Second main section of the study comprises the Lycian Theaters.

The earliest architectural structure related with a theater starts to be seen in the western shores of Anatolia with the last quarter of the 4. Century B.C. Possessing public buildings serving to the needs of the community is considered one of the leading criteria in order for a settlement to be considered as a *polis*. Theaters are among such buildings. Pioneers of Lycian theater architecture are building serving to the meeting purposes in early Hellenistic era and these are represented by Avşar Hill, Mnara and Myra Acropolis. Other than the given names, the start of traditional theater architecture dates to period following the Peace of Apameia.

There were 32 theaters discovered in Lycia. Until today, only 6 of those theaters were subject to detailed examination supported by excavations. With increasing theater excavations and restorations in recent years, work on Lycia region theaters also gained momentum. In Lycia, while theaters are better preserved in cities where excavations are taking place, remaining theaters are facing the threat of natural and human related damages. Initial phase constructions of Lycia theaters were started in the Hellenistic era. With the addition of new buildings during the Roman era, a new architectural style named *Greco-Roman* was borne. While almost all theaters are built in public centers in cities, there are exceptional cases in which they are not built in cities due to forced conditions of topography.

During the reconstruction and reformation process of Lycian theaters in Roman era, structural phases of Hellenistic era were preserved and only additions were made to *cavea*

while most stage buildings collapsed by 141 A.D. earthquake were rebuilt after this date. Examples of Myra and Xantos belonging to Hellenistic era, are rebuilt in Roman era of 2. Century A.D. after becoming completely useless after the earthquake. That Myra had also a late Hellenistic phase was revealed with this study. Due to monumental sizes of theater buildings, evidence of unfinished work can be witnessed in seating rows, *cavea* and stage building *profiles*. Nonetheless, there are also the examples of Upper and Lower Balboure theaters where the *cavea* is left off as block of rock. Mountainous topographic structure of Lycia region forced theaters being reclined against slopes and especially the incline is observed to be higher in *summa cavea*. Lycian theaters are divided into three groups in terms of its sizes of *cavea*. The majority of theaters have moderate sizes. Large size theaters are in large cities of Lycia. The maximum seat capacity theater of Lycia is Myra Theater with 10800 people. *Cavea* of transition period theaters in Lycia Region consist of 2 *maenianum* and *furnicatum* vaults opening to *diazoma* are present. Kibyra in Lycia region is the only example which contains 3 *maenianum*. *Cavea podium* walls are only present in Myra, Rhodiapolis, Simena and Phaselis Theaters. After examining *analemma* walls, it is suggested the first time that *cavea* of Antiphellos and Kyaneai theaters were enlarged during the Roman era. Following the earthquake of 2. Century A.D., in some theaters thin frames were used in party walls with *bosse* in mid section.

Used as spolia in one of the *summa cavea* galleries of Myra Theater, inscribed seating row points out to late Hellenistic *cavea*. Among Lycia theaters only Limyra and Myra possess vaulted arcade infrastructures and deep Roman era architectural influences are visible in both of them. Since the majority of Lycia region theaters are moderate in size, many of the stage buildings have two floors. On the other hand, theaters of Kibyra, Myra and Tlos have 3 floor stage buildings. *Proskene* arrangements of the majority of stage buildings consisted of Doric style *triglif* and *metop*. The earliest examples of adornments belong to late Hellenistic and early Roman era. Adornments of Patara, Limyra, Myra, Tlos and Xanthos Theaters start from mid Antonines era and mostly continue to be dated through late Antonines and early Severus eras.

In the examples of Myra, Patara, Telmessos and Xanthos, archeological evidence indicating that *venations* and *munera* events were taking place during the Roman era. Figures depicting the hunters and animals in *venations* events were seen in Xanthos and Myra Theaters' parapet walls were seen for the first time with this study. Through inscriptions, it is known that these events were also taking place in other Lycian Theaters. Thus, it is revealed that events which were popular during Roman era were also being realized in most of the Lycian Theaters.

The fact that Lycia is the most theater possessing region in Anatolia and that pioneers of theaters were present on this soil since Classic and Early Hellenistic era reveals in fact that theater culture was present much earlier than predicted and Lycians embraced this culture to a large extend.

ÖNSÖZ

2006 senesi kazı sezonu bitiminde, ekibimizce yaptığımız yılsonu değerlendirmesi toplantısında, yüksek lisansımı bitirmiş olmam nedeniyle ve aynı zamanda mimari alanında uzmanlaşmak istediğim için, Rhodiapolis Kenti’nden bir yapı çalışabileceğim düşünüldü. Bu fikir doğrultusunda, tez danışmanlığımı üstlenen hocam Prof. Dr. Nevzat Çevik, kentin en anıtsal yapısı olan ve kazılarının büyük bir kısmı 2006 senesinde gerçekleşen tiyatroyu çalışmak üzere önerdi. Memnuniyetle kabul edip çalışmalara başladım. Doktora çalışmam sırasında, Sayın hocam, 2007 kazı sezonu boyunca, tiyatroda gerekli çizim ve tanımlamaları yapmam için bana olanak sağlamış, çalışmamın hangi çerçevede olacağını, tez yazarken belirlenen yöntem ve kapsamın Rhodiapolis ve Lykia Tiyatroları için ne olması gerektiği konusunda yol göstermiştir. Lykia Tiyatroları gezisine çıkmadan önce yine hocamla birlikte pilot bir örnek tiyatro olarak Olympos Tiyatrosu’nu beraber kataloga koymak üzere inceledik. Rhodiapolis Kenti üzerine yazılan kitaplar ve en son 2009 senesinde ekibimizce yazılan Rhodiapolis’in şehirleşme makalesi, benim bu kenti daha iyi tanımam konusunda ufkumu açmıştır. Gerek Rhodiapolis Kenti tiyatro kazılarının tamamlaması, bunun sonucunda elde edilen verilerin hepsinin çok sayıda makale ve kitaba dönüştürülmesiyle benim yolumu açtığı gibi, değerli hocamla birlikte çalıştığım için, bu arada bana da üretilen eserlerden paylar çıkartılmaktadır.

Kendisine hem doktora çalışmamdaki destekleri için, hem de bana çok çalışmayı, bunun sonucunda üretip başarıya ulaşmayı aşıladığı ve işimi mutluluk içinde, sevgi ve heyecanla, başkalarıyla paylaşarak yürütmemi sağladığı için, ayrıca ilk asistanı olarak bu doktora çalışmasının sevgiyle üremesine çok büyük katkıda bulunduğu için, Prof. Dr. Nevzat Çevik’e, gönülden teşekkürü ödenemez bir borç bilmekteyim.

Çalışmanın ağırlık noktasını oluşturan Rhodiapolis Tiyatrosu’nu her yönüyle anlayabilmek için, Lykia Tiyatroları da bu bütün içerisinde, genel hatlarıyla araştırılmıştır. Ayrıca çevre Pisidia ve Pamphilya bölgelerindeki tiyatroları incelemek de gerekmiştir. Bu incelemeleri yürütebilmem için, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından verilen doktora araştırma izni için burada şükranlarımı sunarım. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nün kabulü ile “Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi” tarafından desteklenen, “Rhodiapolis Tiyatrosu ve Lykia Tiyatroları İçerisindeki Yeri” adlı doktora araştırma projesinden sağladığım destekle iki buçuk ayı aşkın bir süre boyunca sürdürülen araştırma gezisi, çalışmamın olgunlaşmasında önemli katkılar sağlamıştır. Araştırma projemin yürütücülüğünü üstlenen Hocam Prof. Dr. Nevzat Çevik’e burada bir kez daha teşekkür ederim. Bununla birlikte, Enstitümüz Müdürü Prof. Dr. Burhan Varkıvanç’a, kentlerinde araştırma olanağı sağlayan ve tezimin

başlangıcından beri, beni bu konuyu çalışmam konusunda destekleyen Patara Kazıları Başkanı Hocam Prof. Dr. Havva Işık'a ve Tlos Kazıları Başkanı Hocam Prof. Dr. Taner Korkut'a teşekkür ederim. Xanthos ve Letoon'daki araştırmalarım için izin veren, yardım ve desteklerini benden esirgemeyen Hocam Prof. Dr. Jacques des Courtils'e teşekkür ederim. Kıbyra Kazıları Başkanı Yrd. Doç. Dr. Şükrü Özudoğru'ya, Arykanda Kazıları Başkanı Prof. Dr. Cevdet Bayburtluoğlu'na, Limyra Kazıları Başkanı Prof. Dr. Martin Seyer'e, ayrıca Antalya Müzesi, Fethiye Müzesi, Burdur Müzesi Müdürlüklerine bana verdikleri izinler için çok teşekkür ederim. Bu çalışmada; kazısı ekibimiz tarafından gerçekleştirilen Rhodiapolis Tiyatrosu dışında, Lykia tiyatrolarını doktora tezi olarak çalışmaya başladıktan sonra yapılan ve yayınlanmamış yeni kazı sonuçları, kazı başkanlarının yayın hakları gözetilerek titizlik ve hassasiyetle yayınlanmamıştır.

Doktora çalışmam için yine Akdeniz Üniversitesi'nin "Erasmus Bursu" ile 6 ay süresince, Fransa'nın Bordeaux kentinde, Michel Montaigne III Üniversitesi'nde, Prof. Dr. Jacques des Courtils danışmanlığında, Ausonius kütüphanesinde literatür çalışması yapılmış ve M. des Courtils'e bu süre zarfında tezimle ilgili yaptığım çalışmalar sunulup, değerli fikir ve görüşleri alınmış, kendileri tezimle ilgili literatür konusunda önerilerde bulunmuştur. Kendilerine buradan da teşekkürü borç bilirim. Ausonius Kütüphanesi'nde taranan literatür, Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiş, proje kapsamında basılmış ve mimari çizimlerim için kırtasiye desteği sağlanmıştır.

Yine bu bağlamda desteklerini esirgemeyen tüm yetkili ve ilgililere teşekkür ederim. Rhodiapolis tiyatrosu araştırmalarımın 2009 yılındaki devamına izin verip destekleyen Yrd. Doç. Dr. İsa Kızgut'a ve Öğt. Gör. Süleyman Bulut'a; tez çalışmam sırasında esirgemediği değerli yorum, eleştiri ve öğretici tartışmaları ile çalışmama yön verdiği için çok teşekkür ederim. Tezin şekillenmesindeki katkılarından dolayı hocam Prof. Dr. Burhan Varkıvanç'a teşekkür ederim. Rhodiapolis Tiyatro kazılarından ele geçen sikkelerin değerlendirilmesi için bana yardım eden arkadaşım Mehmet Şengül'e teşekkür ederim. Tezim sırasında bana yardım eden arkadaşlarım; Serap Erkoç, Mikail Duggan, Isabelle Pimouguet- Pedarros, Hüseyin Sami Öztürk'e teşekkür ederim.

Perge Tiyatrosu'nun "Gigantomachie Frizini" yüksek lisans ve "Gallienus Dönemi Friz Düzenlemesini" doktora çalışması yapan ve 2004-2008 yıllarında Patara Tiyatro'sunda kazılar gerçekleştiren Sayın Doç. Dr. Hüseyin Alanyalı, tez çalışmamda bana yol gösterip, değerli bilgilerini özellikle de Patara Tiyatrosu hakkındaki görüşlerini benimle paylaştığı için kendisine saygılarımla teşekkür ederim.

Tez izleme jürimde bulunan hocalarım, Sayın Prof.Dr. Havva Işık ve Sayın Prof. Dr. Orhan Bingöl'e değerli görüşleri için teşekkür ederim.

Çalışmamda yer verdiğim Rhodiapolis Tiyatrosu restitüsyon önerimi 3-D uygulamaya dönüştüren Araş. Gör. H. Onur Tıbıkoğlu'na çok teşekkür ederim.

Bundan tam 10 sene önce, Güzel Sanatlar Fakültesi ile Arkeoloji bölümü arasında tercih yapmak zorunda kalmıştım. Henüz ortaokuldayken, Şövalye Adasında toplandığım çanak çömleği eve getirip üzerlerinde araştırma(!) yaparken kendimi arkeolog olmuş hissedirdim. Ablamın Güzel Sanatlar Fakültesi'nde öğrenime başlaması ile tanık olduğum ilginç çalışmaları, beni zamanla etkiledi ve liseyi bitirdiğimde de ciddi ikilem içinde bıraktı. Sonunda arkeoloji öğrenimime babamın şu kısacık ama gerçek çelişkiden kurtaran uyarısı ile başladım “Bak kızım, ressam olursan sadece resim yaparsın. Ama arkeolojiyi okursan, hem arkeolog olursun hem de resim yaparsın!”. İşte o gün bugündür resim tahtam elimden hiç düşmedi. 2006 ve 2007 senelerinde Rhodiapolis'in haritalanmasıyla, yersel fotogrametrik çizimlerinin yapılmasında emeği geçen ve doktora tezim için tiyatrolarının arazi çalışmalarında beni yalnız bırakmayan, arkeometrik ölçümlerin yapılması ve değerlendirilmesinde, tiyatrolarla ilgili yayınların çevirilerinde beni destekleyen ve yardımlarını benden esirgemeyen (E. Öğr. Ü. Dr. Müh. Alb.) babam A. İlhan Özdilek' e gönülden teşekkür ederim ve manevi destekleri için tüm aileme çok teşekkür ederim.

1. GİRİŞ

Tiyatrolardaki izleyici yeri Hellencede *theatron*, Latince de *cavea* olarak adlandırılmaktadır. Bugün tüm dillerde kullanılan tiyatro kelimesi, *theatron* sözcüğünden gelmektedir. Tiyatro mimarisinin *cavea* dışındaki diğer 2 ögesi ise, *orchestra* ve *skene*'dir. Bu iki kavram da günümüzde anlamları değiştirilerek kullanılmakta olup, kökeni yine antik tiyatro mimarisidir.

Antik tiyatrolar diğer bütün kültür varlıkları arasında; tarihsel, fiziksel, sanatsal ve işlevsel kişiliklerine özgü muhteşem özellikleri ile hiç şüphesiz ilk sırada gelirler. Sosyal yaşamda önemli bir yer tutan etkinliklerin mekânı olarak elde ettikleri ayrıcalık yanında boyutsal görkemleri, estetikleri, etkileyicilikleri, birbirlerine göre de farklı ve yapısal özelliklere sahip olmaları, çok çeşitli yapı elemanları içermeleri ve mimari, plastik bezemelerle donatılmış olmaları, tiyatroları özel kılmaktadır. Bir kentin kent sayılabilmesi için tiyatronun bulunması gerekmektedir. Günümüzde de antik tiyatrolarda gösterilerin hala sürebilmesi, diğer kültür varlıkları arasında onların daha farklı ve önemli olmalarını sağlar. Anadolu'da, 20 antik bölgede¹ 120 tiyatro; Kıta Yunanistan'daki 116 örnekten, sayıca daha fazladır. 32 adet tiyatroyla en fazla tiyatro Lykia Bölgesi'nde bulunmaktadır². İ.Ö 4.y.y.'dan iki yarısından önce Anadolu'da tiyatronun varlığına ilişkin arkeolojik bir kanıt yoktur. Aiolis, İonia ve Karia Bölgesi'ndeki tiyatrolar, bilinen Anadolu'nun en erken Hellenistik Dönem'e tarihlenen tiyatrolarıdır. En erken tiyatro Phokaia İ.Ö 340 yılına³, Priene Tiyatrosu İ.Ö. 3.y.y.'ın ortasına tarihlenir. Diğer erken tiyatrolar Ephessos, Miletos, Pergamon, Magnesia, Assos, Heraklea, Alinda ve Halikarnassos'tur.

Tiyatroların kökeninde, sadece şölensel toplantıların ve yarışmaların yapılacağı yer olması amacı yatmaz, özünde halkın toplantı mekânı olma işlevi de vardır. Bu özellik geç dönemlere kadar korunan agora ile de ilişkilidir⁴.

Bu çalışmayla Lykia Bölgesi'nde var olan geleneksel tiyatro formu dışında, literatürde hakkında yine çok az bilgi bulunan Myra'da "Akropol Toplantı Mekânı-Bouleuterion" gibi köşeli, kare formunda bir mekân bulunmaktadır. Myra Akropol *Bouleuterion*'u, erken dönemlerdeki benzerleriyle analogi yoluyla karşılaştırıldığında, olasılıkla İ.Ö. 3-2. y.y.'a ait

¹ Hellenistik ve Roma Dönemi'nde farklı bölgeler olmakla birlikte, genel olarak; Pontus, Paphlagonia, Bithinya, Troas, İonia, Aiolis, Mysia, Karia, Lidya, Phrygia, Lykia, Pamphilya, Pisidia, Capadoccia, Lykonian, Kabalis, İsaoria, Kilikia, Commagene, Armenia bölgeleridir.

² Lykia'nın ardından, Karia'da 22 tiyatro, İonia'da 11, Kilikia'da 9, Phrygia 8, Lidya 7, Pisidia 7, Mysia 6, Aiolis 5, Pamphilya 5, Troas 4, Bithinya 3, Pontus 1, Capadoccia 1 tiyatro bulunur. Kıbrıs ise, ayrı bir taşra eyaleti olup 5 adet tiyatro bilinmektedir.

³ Özyiğit 1991, 99-122.

⁴ Kolb bu olguyu, Avşar Tepesi örneği için açıklamaktadır. Avşar Tepesi'ndeki örneği bulmadan önceki yayınında ise, Yunanistan'daki örnekleri, tiyatro ve *agora* ilişkisi üzerinden incelemiştir. Bkz. Kolb 1981.

olabileceği⁵ akla gelmektedir. Lykia Bölgesi'nde anakaya işleme geleneği sürdürülerek inşa edilen ve mimari formlarıyla erken özellikler gösteren Lykia Bölgesi'nde Telmessos Akropol ve Kandyba örnekleri gibi anakaya tiyatroları, sanıldığından daha erkene ait olabileceğini düşündürür. Bu örneklerin ana kayaya oyulmuş at nalı formuna yakın oturma sıralarından oluşan *cavea*'ları dışında, sahne binalarına ait izler bilinmemektedir. Kandyba örneği'nde *cavea* daha küçük olup, tek bir anakaya kütesinin işlenmesiyle, Simena örneğinde olduğu gibi oluşturulmuştur.

Telmessos Akropol örneğinde ise, *cavea* 16 oturma sırasına sahip olup, boyutuna göre Lykia'nın orta ölçekli tiyatroları sınıfına girmektedir. Ana kayanın olduğu yerlerde yekpare oturma sıraları şeklinde, ana kayanın olmadığı alanlarda ise, blok şeklinde hazırlanmış oturma sıralarının yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Günümüzde böyle blokların yok olması sonucunda, *cavea*'nın bazı yerlerinde boşluklar ortaya çıkmıştır. Telmessos *Akropol* örneği; Hoskyn⁶ isimli bir gezgin tarafından sadece "tiyatro olabilecek bir yapı var" denilerek, hem yeri hem de yapıyla ilgili başka hiç bir bilgi verilmeden, "günlük" tarzındaki notlarında yer almaktadır. Oysa yapılan çalışmalardan sonra elde edilip, bu çalışma çerçevesinde sunulan bulgularla ve bilgilerle; geleneksel oturma sırası formundaki *cavea* inşa tarzı ile, Lykia'nın bilinen Geç Hellenistik-Erken Roma Augustus Dönemi'ne tarihlenen Telmessos Tiyatrosu'ndan önce, kentte özellikle erken yerleşimin olduğu akropolünde, daha önceki bir döneme ait, başka bir tiyatronun varlığının kanıtlanması ve Lykia tiyatroları konusundaki bir noksanlığın giderilmesi, heyecan verici olmuştur. Literatürde hakkında neredeyse "yok" denecek kadar az bilgi bulunması bakımından, bu tiyatrodaki çalışmalarla Telmessos Akropol Tiyatrosu'nun; konumu, tarzı, büyüklüğü, durumu işçiliği ve tarihlendirilme çabaları hakkında yapılan çalışma ve edinilen bilgiler, bu tez çalışması kapsamında yer almıştır. İşçiliği bakımından Balboursa Aşağı Tiyatro ile benzeşmekte, boyut bakımından ve oturma sıralarının ölçüleri ve *profil*'leriyle yapılan karşılaştırmalarla ise, 18 oturma sırasına sahip Balboursa Yukarı Tiyatrosu ile benzeşmektedir.

Kandyba Tiyatrosu hakkında ise Wurster⁷ ve Bean'ın yayınlarında tiyatro gibi bir oyuk olarak bahsetmişler⁸, Balty ise tiyatroyu *bouleuterion* tipinde olarak değerlendirmiştir⁹. Bu çalışma kapsamında irdelenen örneklerde, kazılarının henüz yapılmamış olması ve bu

⁵ Kare formundaki *bouleuterion*'lar Priene, Sagalassos, Notium ve Heraclea ad Latmum'da bulunmaktadır. Myra Akropol Toplantı Salonu en çok benzeyen, Notium örneği olup İ.Ö. 3-2.y.y.'a tarihlenmektedir. Bkz. Sear 2006, 345.

⁶Hoskyn 1842,143-161.

⁷ Wurster 1976, 48.

⁸ Bean 1998, 112.

⁹ Balty 1991, 557.

nedenle kesin tarihleme olanağı verebilecek buluntuların elde olmaması nedeniyle araştırmalar, şimdilik yüzeyden görülebilen kalıntıların gözlemleri şeklindedir.

Bu tez çalışması iki ana bölüm şeklinde incelenmiştir. İlk bölümde; 2006-2009 yılları arasında yürütülen ve bütün evrelerine katıldığım Rhodiapolis Kazıları kapsamında, tamamı gün ışığına çıkarılan Rhodiapolis Tiyatrosu'ndan ilk kez elde edilen bütün bilgi ve belgelerini ayrıntılı olarak değerlendirmeyi ve sunmayı amaçlamaktadır. İkinci bölümde ise, Lykia tiyatroları incelenmiştir. Lykia Tiyatroları topluca ilk kez bu çalışma ile değerlendirilmiştir. Lykia Tiyatrolarının sayısı ilke kez bu çalışma ile 32'ye çıkmış olup, tiyatroların karşılaştırılması sonucunda saptadığım ve bugüne dek süre gelen, varsayımlara dayalı pek çok değerlendirmeye yeni bilgiler eklenmiştir.

2006 yılında başlatılan kazılardan önce, tezin 1. bölümü olan Rhodiapolis Tiyatrosu' nu doğrudan konu almış 1 yayından bahsedilebilir¹⁰. Yıllar geçtikçe Lykia Bölgesi'nde artan kazılar ile elde edilen bilgiler daha da çoğalmış, özellikle Rhodiapolis başta olmak üzere, Lykia Tiyatroları hakkındaki bilgilerimiz daha da kesinleşmiş ve güncelleşmiştir. H. Y. Özbek “Lykia Tiyatroları” konusunu doktora çalışması olarak almış, ancak bu doktora çalışması tamamlanamamıştır. Çalışmalardan çıkan sonuçlar 4 makaleye dönüştürülmüştür¹¹.

Rhodiapolis Tiyatrosu, genel yayınlar içerisinde de anılmaktadır. Ferraro'nun 1970-80'li yıllarda yazdığı, Anadolu Tiyatroları'nı bölgelere göre incelediği 4 ciltlik eseri, döneminin şartlarına göre oldukça detaylı ve mimari anlamda zengindir¹². Fakat bu çalışmanın konusu olan Lykia Tiyatroları'na bakıldığında, çok sayıda örneğin eksik olduğu, ancak en çok bilinen ve en anıtsal örneklerin çalışıldığı görülmüştür. Ferraro'nun çalışmasında eksik olan örnekler, dolayısıyla bu tezde ele alınmış ve kataloga eklenmiştir. Ayrıca yayında, Lykia Tiyatroları üzerine var olan eksiklik ve yanlışlıklar düzeltilip, bu arada kazıları yapılan örneklerin, ortaya çıkan yeni bölümleri de çalışmaya eklenmiştir.

Tezin 1. bölümünde kazısını gerçekleştirdiğimiz Rhodiapolis Tiyatrosu, kazı sonuçlarında da irdelenip, ayrıca restitüsyon ve rekonstrüksiyon çalışmasıyla birlikte değerlendirilmiş, tezin ikinci bölümünde ise, 32 Lykia Tiyatrosu tüm ayrıntıları ile incelenmiştir.

¹⁰ Özbek 1992, 12-14.

¹¹ Özbek 1991,283-297;Özbek 1992,9-19;Özbek 1993a,397-402;Özbek 1993b, 56-58.

¹² Ferrero 1966;Ferrero 1969; Ferrero 1970; Ferrero 1974. 4 ciltlik bu yayınların genel bir özeti şeklindeki yayını Türkçe'ye çevrilmiştir. Bkz. Ferrero 1990.

1. 1. Tiyatro Araştırmalarının Tarihçesi

1.1.1. Rhodiapolis

Rhodiapolis Tiyatrosu ile ilgili araştırmaların ilki 1800'lü yılların başında başlamıştır. Araştırmaların çalışma odağını Opramoas'ın Anıt Mezarı oluşturmaktadır. Tiyatronun anıldığı kaynaklar 1889 yılında, **Petersen E. - Von Luschan F.**, “*Reisen in Lykien Milyas und Kibyrtis*” kitabıdır. **Kalinka E.**, kentte ve tiyatrodaki bulunan tüm yazıtlar ile ilgili yayını, “*Tituli Asia Minoris Collecti et Editi Avdpiciis Academiae Litterarum Vindobonensis, Volume II, Tituli Lyciae, linguis graeca et latina conscripti Fasciculus III, Regiones Montanae A Vale Xanthi Fluminis Ad Oram Orientalem, Vindobonae, MDCCCXLIV*” dır. “*Tituli Asia Minoris Collecti et Editi Avdpiciis Academiae Litterarum Vindobonensis, Volume II, Tituli Lyciae, linguis graeca et latina conscripti Fasciculus II, Regio Quae Ad Xanthum Flumen Pertinet Praeter Xanthum Oppidum, Vindobonae, MDCCCXXX*”. Bu yayını Latince yapmış, aynı yayını 1944'te, “*Tituli Asia Minoris II*”. Doğu Lykia kentleri içerisinde Rhodiapolis kenti yazıtlarından da yayınlamıştır. **Krickl, E.** “*Lycian Journal 1892 (2005) (Ed. N. Başgelen)*”, bu kitapta o tarihlerde kentte yaşayan halkın fotoğrafları ve kentlerin etnografik ve arkeolojik eserleri fotoğraflanmış, bir karede ise, Opramoas Anıtı'ndaki çalışmalar gösterilirken fonda tiyatro da görülmektedir.

Erken araştırmaların epigrafik ağırlığı son zamanlarda arkeolojiye de kaymaya başlamıştır. Ancak bu çalışmalar da hamam ve tiyatroya ilişkin yüzeysel incelemeler biçimindedir. Yetersiz içeriklerinin temel nedeni elbette henüz kazıların yapılmamış oluşu ve kalıntıların büyük oranda toprak altında bulunmalarıdır. **Çevik, N.** “*Taşların İzinde Lykia kitabında (2002)*” tiyatrodan kısaca bahsedilmiştir. **Bayburtluoğlu, C.** “*Lykia (2004)*” kitabında tiyatro anılmıştır. Kazılar öncesi az sayıdaki yayının çoğu tiyatro ile ilgilidir. Bunlar; **Ferrero, D. B.** “*Teatri Classici in Asia Minore, 2 Citta di Pisidia, Licia e Caria, L'Erma di Bretschneider-Roma, 1969*”, “*Teatri Classici in Asia Minore, 4 Deduzioni e proposte con un capitolo epigrafico di Mario Gallina e contributi di Kenan T. Erim, Giuseppe A. Pugno, Enrico Pozzi, L'Erma di Bretschneider-Roma, 1974*”. **Wagner, J.** *Türkei. Die Südküste von Kaunos bis Issos. Artemis-Cicerone, 1980, 132.* **Özbek, H. Y.** “*Lykia Tiyatroları Yüzey Araştırması AST 9, 1992*”, bu çalışmada tiyatrolara değinilmiş fakat açıklamalar oldukça yüzeyseldir. **Bean, G.** “*Eskiçağ'da Lykia bölgesi (1968) (Çev. H. Kökten 1997)*” ve **Ciancio Rosetto, P. / Pisani Sartorio G. (Ed.)**, “*Teatri Greci e Romani. Alle Origini del Linguaggio Rappresentato III (1994), 491*”, **Chase, R. G.** *Ancient Hellenistic and Roman Amphitheatres, Stadiums and*

Theaters-the way they look now(2002) 82; **Sear, F.** *Roman Theaters An Architectural Study* (2006) 374.

En son yayınından bu yana geçen yaklaşık 40 yıl sonra bu çalışmalara eklenilecek yeni bilgiler, kazılarla ortaya çıkarılmıştır. Rhodiapolis Tiyatrosu'yla ilgili alanda, tiyatronun büyük bir bölümünün toprak altında olması nedeniyle, doğal olarak eksik plan ve değerlendirmelerde hatalar ve eksikler bulunmaktadır. Tiyatronun kentsel örgü içindeki yeri ve diğer yapılarla bağlantıları da yine kazılar sonucu anlaşılmıştır.

Kent hakkında ilk kapsamlı yayınlar olan **Çevik, N.** Ed., *Kumluca Rhodiapolis. Arkeolojisi, Tarihi, Doğası ve Tarımıyla*, 2008, 24 ve Çevik N. - Kızıgut İ. - Bulut S., **“A Different Urbanism for Lycia: Rhodiapolis”**, *Adalya XIII*, 2010, 29-63 dışında kazıların ardından yazılan ilk raporlar kazı ekibi tarafından gerçekleştirilmiştir. **Çevik, N. – Kızıgut, İ. - Bulut, S.** *“Excavations at Rhodiapolis in 2006.: The first Campaign, ANMED. News of Archaeology from Anatolia's Mediterranean Areas 5, 2007”*65 vd., **Çevik, N. - Kızıgut, İ.-Bulut, S.** *“Rhodiapolis Kazılarında ilk yıl: 2006, 29. KST 2008”*1-18. **Çevik, N.- Kızıgut, İ.-Bulut, S.** *“Rhodiapolis 2007, 30. KST, 2009”*297-316. **Özdilek, B.** *“Tiyatro Kazıları 2008”*, Şurada; **Çevik, N.- Kızıgut, İ.-Bulut, S.** *“Rhodiapolis 2008, 31. KST, 2009”*211 vd. Doğrudan tiyatroya yönelik tek çalışma da Hierapolis Tiyatro Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulmuştur fakat bildiri metinleri henüz basılamamıştır: **Çevik, N.** *“A first report following the excavation of the Rhodiapolis Theater”*, *Hierapolis International Symposium. Methodologies of restoration and enhancement of ancient theatres in Turkey: Methods Activities, Results 07-08 Eylül 2007 Pamukkale. In Proceeding, (Baskıda)*. Bu çalışmada tiyatronun koruma-onarma projeleri üzerinde durulmuştur.

1.1.2. Lykia Bölgesi

Lykia Bölgesi'ndeki tiyatrolar hakkında detaylı çalışmalar oldukça azdır. Varolan kaynakların çoğunluğu ise, genel kataloglar şeklindedir. Sadece kazıları olan kentlerdeki tiyatrolar daha detaylıca çalışılmıştır. Şimdiye kadarki yayınlarda en anıtsal olan birkaç tiyatronun restitüsyonu üzerine en erken ayrıntılı restitüsyon çizimleri ve genel bilgiler **C. Texier** tarafından 1849'daki “Description Mineure de L'Asie Minor” dür. Bu yayın 2002 yılında Türkçeye çevrilmiştir: **Texier, C.**, *“Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, Üçüncü Cilt Çev. A.Suat, 2002”*. Texier'in kitabında Myra, Patara, Pınara, Simena, Telmessos tiyatrolarının ayrıntılı çizimleri bulunmaktadır. Texier'in 1840'lı yıllarda yaptığı restitüsyonlarında eksiklik ya da yanlışlıklarının olduğu kazıların yapılmasıyla bugün

görülmektedir. Yine de kitabı, restitüsyon konusunda hala en çok yararlanılan kaynaklardan biridir.

Strack J. H. “*Das altgriechische Theatergebäude (Potsdam 1843)*” Lev. VII 3’de Myra Tiyatrosu’nun sadece planı bulunmaktadır.

Cockerell’in gezi notları niteliğindeki çalışmasında, Myra Tiyatrosu’ndan şaşırtıcı şekilde iyi korunduğundan bahsetmektedir: **Cockerell, S.P.** (Ed.), “*Travels in Southern Europe and the Levant, 1810-1817, The Journal of C. Cockerell (1903) 166*”.

Petersen, E.-Luschan, von. F., “*Reisen im südwestlichen Kleinasien II (Wien 1889; ND o. J. Gundholzen)*”. 1832’ de; Myra Tiyatrosu’nun sahne binasının batı köşesindeki *granit* sütun ve *kompozit* başlık üzerinde *in-situ* yıkılmadan önceki haliyle çizimine ve fotoğrafına rastlanmıştır. Simena Tiyatrosu’nun *cavea*’sının çizimi de bulunur: **Petersen, E.-Luschan, von. F.**, “*Reisen in Lykien Milyas und Kibyratis, 1889*”.

Society of Dilletanti, “*Altertümer von Ionien (1892)*”, Lev.58’de Telmessos ve Patara tiyatrolarının çizimleri bulunmaktadır.

Fiechter, E. R. “*Die baugeschichtliche Entwicklung des griechischen Theaters (1914), 94*”: Fiechter kitabında genellikle Yunanistan ve İonia Bölgesi’ndeki Hellenistik tiyatroları çalışmış, Lykia Bölgesi’nden Texier’in kitabından yola çıkarak Myra ve Patara tiyatrolarından bahsetmiştir.

Bulle, H. “*Untersuchungen an Griechischen Theatern, Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften Philophische- historische Klasse XXXIII, 1928, 267*”. Bu kitapta genel olarak Anadolu Tiyatroları değerlendirilmiştir.

1880’li yılların ortasından 1900’lü yılların başına kadar yapılan araştırmaların yaklaşık 80 yılın ardından **Bean G.** Lykia Bölgesinin kentlerini araştırmış, tiyatrolarından da bahsetmiştir. Bu yayınında, bugün sadece çanağı gözükmekte olan Korydalla tiyatrosunun taşlarının kamyonlarla taşındığından da bahsetmiştir: **Bean, G.** “*Eskiçağ’da Lykia bölgesi (1968) (Çev. H. Kökten 1997)*”.

Tiyatrolar hakkındaen kapsamlı yayın Ferraro tarafından gerçekleştirilmiştir.Ferrero genellikle, eski gezginlerden beri süre gelen alışkanlık ile en anıtsal tiyatroları çalışmasına almıştır. Yayında bulunmayan örneklerden ise olasılıkla haberi yoktur. **Ferrero, D. B.** “*Teatri Classici in Asia Minore, 2 Citta di Pisidia, Licia e Caria, L’Erma di Bretschneider-Roma, 1969*”, “*Teatri Classici in Asia Minore, 4 Deduzioni e proposte con un capitolo epigrafico di Mario Gallina e contributi di Kenan T. Erim, Giuseppe A. Pugno, Enrico Pozzi, L’Erma di Bretschneider-Roma, 1974*”.

Tiyatroların *velum* sistemleri, **Graefe R.** tarafından çalışılmış, Lykia Bölgesi'nden ise, Limyra, Kibyra ve Patara örneklerini incelenmiştir: **Graefe R.** “*Vela erunt. Die Zeltdächer der römischen Theater und ähnlicher Anlagen (1979) 141*”.

Genel bilgiler içeren “**Wagner, J.** “*Türkei. Die Südküste von Kaunos bis Issos. Artemis-Cicerone, 1980, 132*” yayınında Lykia Bölgesi tiyatrolarına değinmiştir.

Schäfer, J. “*Phaselis.*” *İstanbul Mitteilungen* Ayırtasım 24 (1981) 117-121” yayınında kentin geneli tiyatroyla birlikte değlendirilmiştir.

Bayburtluoğlu, C. “*Das soziale und wirtschaftliche Leben in Arykanda: D. Papenfuß/V.M. Strocka (Ed.), Palast und Hütte (1982)* ”: Arykanda kentinin, tiyatroyu da içeren yayınıdır.

Golvin, J.C. *L'Amphitheatre Romain, Essai sur la theorisation de sa forme et de ses fonctions*, 1988 kitabında genellikle Roma'dan örnekler bulunurken, Lykia Bölgesi'nden Xanthos, Myra, Kibyra gibi gladyatör oyunlarının olduğı tiyatrolardan söz etmiştir.

Zimmermann, M. “*Kyaneai 1989, İstanbul Açıklamaları 41, 1991, 187-264*”: Kyaneai Tiyatrosu'na değinmiştir.

Frezouls, E. “*L'exploration du Theatre de Xanthos*” *Comptes rendus des sceances de l'Academie des inscriptions et belles-lettres, Année 1990, Volume 134, Nr.4, 8775-890* ”: 1990'daki yayınında Xanthos Tiyatrosu'nun kazılarında bahsetmektedir.

Lykia Tiyatroları Araştırmaları yapan **Özbek, H.Y.** 3 rapor yayınlamıştır: “*Lykia'da Tiyatro Araştırmaları*”, *AST 8, 1991, 283- 297*; “*Olympos ve Rhodiapolis Tiyatroları Araştırması*”, *AST 9, 1992, 9-19*; “*Myra, Tlos ve Phaselis Tiyatroları Araştırmaları*”, *AST XI, 1993, 397-402*. Raporları dışında sahne binalarının genel değlendirildiğı bir makalesi vardır: **Özbek, H. Y.** “*Die Bühnenhäuser der Theater in Lykien*”, in: *Akten des II. Internationalen Lykien-Symposions, Tituli Asiae Minoris Ergänzungsband 18 (Wien 1993) 56-58*”.

Wurster, W. W., Lykia yerleşimlerinin urbanizasyonundan bahsetmektedir. Şehircilik içerisinde Kyaneai, Pınara, Arykanda tiyatrolarının şehirler içerisindeki yeri incelenmiştir. “*Antike Siedlungen in Lykien. Vorbericht über ein Survey-Unternehmen im Sommer 1974, Archäologischer Anzeiger 1976*”.

Borchhardt, J. Myra Tiyatrosu'nun genel plan özelliklerinden ve mimari bezeklerinden bahsetmiştir. “*Das griechisch-römische Theater in Myra*”. Bkz: *J.Borchhardt (ed.), Myra. Eine lykische Metropole in antiker und byzantinischer Zeit, 1975, 57 vd.* Aynı eser içerisinde mask frizleri ve mimari bezekler de, Krien-Kummrow tarafından çalışmıştır: “*Die Maskenfrieze vom Theater in Myra 1975, 61*”.

Wurster, W. W. “*Dynastensitz und Römerstadt: eine Skizze über Prozesse der Romanisierung in Lykien*, in: F. Blakolmer u.a. (Ed.), *Fremde Zeiten = Festschrift Jürgen Borchardt* (Wien 1996) 1979, 170” *Lykia Bölgesi Kentlerinin Dynastik Dönem’den Roma Dönemi’ne kadar olan şehirciliğinden bahsedilmiş, bazı kentlerde tiyatrolara şehircilik için değinilmiştir.*

Dinstl, A. “*Bauornamentik am Theater von Limyra*”, *Österreichisch Jahreshfte* 57, 1986-87, 140-219”: Limyra Tiyatrosu’nun sahne binasının süslemelerini incelemiş, yapının sahne binasının evrelerini tarihlemek için belirlenmiştir.

Knoblauch, P.- Witschel, Ch. “*Arykanda in Lykien. Eine topographische Aufnahme*, *Archäologischer Anzeiger* 1993, 229-262”: Arykanda’nın topografyası ve tiyatronun yeri irdelenmiştir.

Knoblauch, P. “*Betrachtungen zu den Theatern von Limyra und Arykanda*”, in: *Akten des II. Internationalen Lykien-Symposions, Tituli Asiae Minoris Ergänzungsband 18* (1993) 137-148”: Arykanda ve Limyra tiyatrolarının özellikle *cavea*’larının mimari özellikleri çalışılmış, birbirleriyle karşılaştırılma yapılmıştır. Sahne binalarının genel mimari özellikleri belirlenerek, *cavea* ve sahne binası tarihlendirilmiştir.

Dinstl, A. “*Ein Bukranienfries Aus Limyra*”, in: *Akten des II. Internationalen Lykien-Symposions, Tituli Asiae Minoris Ergänzungsband 18* (1993) 161-167”.

Le Roy, C. “*Activites de la mission Archeologique Française de Xanthos-Letoon en 1991-1992 KST 15/2, 1993, 305-308*”: Xanthos ve Letoon tiyatrolarının kazı raporudur.

Ciancio Rosetto, P./ Pisani Sartorio G. (Ed.), “*Teatri Greci e Romani. Alle Origini del Linguaggio Rappresentato III* (1994), 491”. Tüm tiyatroların yer aldığı 4 dilde oldukça kısa sınırlı bilgilerin bulunduğu bir katalogtur. Kimi tiyatroların planları Ferraro’nun yayınından kullanılarak kataloga konulmuştur. Bazı tiyatrolara gidilmeden 1800’lü yıllarda adı geçen tiyatrolar anılmıştır. Örneğin Telmessos Akropol Tiyatrosu yeri, bilgileri hakkında hiçbir bilgi bulunmaması nedeniyle, tanımlanamayan örnek olarak anılmıştır. Yine 1800’lü yıllarda Lykia’ya gelen gezginler Simena’daki tiyatro için Teimuisa adını kullanmışlar. Katalogta hem Kekova hem de Teimuisa’daki tiyatrolardan bahsedilmekte, bu sebeple 2 ayrı tiyatro olduğu sanılmaktadır. Oysa tiyatro sadece Simena’da bulunmaktadır.

Bier, L. “*The lower theater at Balboursa*”, *Anatolian Studies* 1990 69-79 Res. 1-5 Lev. 7-8” ve **Bier, L.** “*The upper theater at Balboursa*”, *Anatolian Studies* 44, 1994, 27-46”: Kazıları yapılmamış olan Balboursa tiyatrolarının *cavea*-sahne binası çizimleri ve kesitlerini yapmış, yüzeyde görülen veriler ışığında plan özelliklerini incelemiş, genel tarihlemeler yapmıştır.

Knoblauch, P. –Özbek,H.Y. “*Neuere Untersuchungen an der scenae frons des Theaters von Myra*” Ed. Blakolmer ve diğ., *Fremde Zeiten , Festschrift für J. Borchhardt (1996)*”: Lykia Bölgesi’nin en büyük tiyatrosu olan Myra’nın sahne binası bezemeleriyle en zengin örnektir. Sahne binasının *hyposkene*’si ve *skene frons*’unun bir bölümü korunmuş olup en çok bilgi bu kısımlara aittir. Bu çalışmada ön planda genel yapısallığı incelenmiştir. *Skene frons*’a ait mimari bezeklerden çevrede görülebilenler değerlendirilmiş olup, incelenmeyen çok sayıda bezekli mimari blok da bulunmaktadır. Sahne binasının, *postskene*’sinin yapısallığı incelenmemiştir.

Courtils des J. – Laroche, D., “*Xanthos ve Letoon Kazıları*” *KST 20/2, 1998, 137*”;

Moretti, J. C., “*Les theatres de Xanthos et du Letoon, Dossiers d’Archeologie 239, 1998, 52-55*” : Xanthos ve Letoon tiyatroları hakkındaki her iki yayın daha çok rapor tarzında olup, kazılardan ele geçen tarihlendirmeye yarıyacak buluntular değerlendirilmemiştir. Sahne binalarının restitüsyonları hakkında bilgiler bulunmamaktadır.

Işık, F. “*Patara. Eine Lykische Metropole erwacht aus ihrem Dornröschenschlaf*”, *Antike Welt, 30, 5, 1999, 477-493*” ve **Işık, F.** “*Caupt Gentis Lyciae*” Patara Lykia Soyunun Başkenti, 2011: Sayılan bu iki yayında tiyatro genel özellikleriyle değerlendirilmiştir.

Alanyalı, H., “*Patara Tiyatrosu 2004 Çalışmaları*”, *D.T.C.F.Anadolu/Anatolia Dergisi 29, 2005, 1-12*” ; **Alanyalı, H.**, “*Patara Tiyatrosu 2004-2008 Yılı Çalışması*” *Çabuk A ve F. Alanyalı (Ed.), Kültür Varlıklarının Belgelenmesi Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2009, 117-143*” : Patara Tiyatrosu’nun kazıları rapor şeklinde değerlendirilip, tiyatronun *cavea*’sının ve sahne binasının özellikleri genel hatlarıyla anlatılmıştır. Tiyatro’da ele geçen yazıtlar irdelenmiştir.

Courtils des J. –Cavalier, L.in: D. Parrish (Ed.), “*Urbanism in Western Asia Minor. New studies on Aphrodisias, Ephesos, Hierapolis, Pergamon, Perge and Xanthos. JRA supplementary series 45 (Portsmouth 2001) 149-171*”: Tiyatronun şehir içindeki yeri değerlendirilmiştir.

Chase, R.G., “*Ancient Hellenistic and Roman Amphitheatres, Stadiums and Theaters-the way they look now*(2002) 82”; **Ciancio Rosetto, P./ Pisani Sartorio G. (Ed.)** yayındaki tiyatro katalogunun aynısı olup, yeni olarak stadionlar eklenmiştir. Bu katalogun içerisinde Lykia Bölgesi örnekleri de bulunmaktadır.

Çevik N., “*Taşların İzinde Lykia kitabında (2002)*”Lykia Bölgesi kentleri incelenirken, tiyatrolardan bazıları anılmıştır.

Bayburtluoğlu, C., “*Arykanda, 2003*” ; Arykanda Tiyatrosu’ndan genel hatlarıyla söz edilmiştir.

Bayburtluoğlu, C., “*Lykia (2004)*”:Lykia Bölgesi kentleri incelenirken, tiyatrolardan bazıları anılmıştır.

Zimmermann, M., “*Phellos Orta Lykia Yüzey Araştırması 2003, ANMED, 2004, 101-104*”: Phellos’ta bir tiyatro olabileceğinden söz edilmiştir.

Corsten, T., “*Kibyris in antiquity, Anatolian Archaeology 11, 2005, 27-8*”:Kibyris Tiyatrosu’nun yazıtları çalışılmıştır.

Schuler, C., “*Der archiereus Ein bromos aus Arykanda und seine Familie, Korkut, T. (Ed.) Anadolu’da Doğdu. Festschrift für Fahri Işık (2004) 691-699*”: Tlos Tiyatrosu’nun yazıtlarını çalışmıştır.

Sear, F., “*Roman Theaters An Architectural Study (2006) 374*”. Roma dönemi’ne ait tiyatrolar incelenmiş, içerisinde Lykia Bölgesi tiyatrolarından belli başlı örneklerin bir kataloğu bulunur.

Letzner, W., “*In eindrucksvoller Kulisse, Antike Welt 38, 2007, Sayı 6, 54*”.

Yılmaz, Y., “*Anadolu Antik Tiyatroları (2009)*” yayını, tiyatroların nerede bulunduğu ve büyüklükleri hakkında, bir inşaat mühendisinin turistik gözlem şeklinde yazdığı kısa notlardan oluşan bir kitaptır.

Çevik, N., “*Myra ve Limanı Andriake Kazılar başlarken ön düşünceler*”,*Arkeoloji ve Sanat, 2010, 53-82* : Myra Tiyatrosu genel hatlarıyla anlatılmıştır.

Çevik, N., Bulut, S., “*İkinci Kazı Sezonunda Myra ve Limanı Andriake*”25-118. Bkz : **Çevik, N.** *Arkeolojisinden Doğasına Myra/Demre, 2010* : Myra Tiyatrosu genel hatlarıyla anlatılmıştır.

1.2. Kazı Öyküsü (2006-2009)

İlk kez N. Çevik tarafından 2006 yılında başlatılan kazılarla yaklaşık % 70’inden fazlası toprak altında olan Rhodiapolis Tiyatrosu’nun da gün yüzüne çıkarılmış ve tiyatro hakkında yeni tümçül verilerin ortaya çıkmasıyla birlikte diğer Lykia Tiyatroları ile beraber doktora tezi olarak çalışılması kararlaştırılmıştır.

2006 Yılı Tiyatro Kazısı¹³:

Kazılar başlamadan önce *cavea*’sı ve *orchestra*’nın neredeyse tamamen toprak altında olması ve sahne binasının sadece zemin katının korunabilmiş olması ve *akropol* akıntılarıyla *cavea*’nın neredeyse tamamen dolmuş olması nedeniyle, önceki bilgilerimiz oldukça eksikti (**Lev.1, Res.1**). 2006 senesinde başlayan kazılarla tiyatro hakkındaki tümçül verilere

¹³ Çevik ve diğ. 2008b, 1-18.

ulaşılmaya başlanmıştır. Kazı sezonu sonunda *cavea*, *orchestra* ve *proskene* tamamen kazılmıştır (**Lev.2, Res.4**).

İlk çalışmalara *cavea*'nın en üst bölümünden, *cavea*'nın kuzey doğu alanında bulunan toprak dolgu kazılarak ve moloz alınarak başlanmıştır.

Tiyatronun *cavea*'sının kazılabilmesi için, öncelikle doğu *anelemma* duvarından *cavea*'ya düşen blokların vinçle alınması için, tamamen gömülü olan doğu *parodos* servis yolu olarak kullanılmıştır. Doğru *parodos*'tan kemere ve *cavea*'ya ait 96 blok, tiyatronun kuzey doğusunda oluşturulan blok taş tarlasına taşınmıştır. Bu aşamada taşınan 10 blok, oturma sıralarına aittir. Bunların dışında, tiyatronun arka bölümüne ait tüm mimari özelliğini kaybetmiş 110 blok da, bu alana taşınmıştır. Tiyatronun arkasına taşınan blok sayısı böylelikle toplam 206'ya ulaşmıştır.

2007 Yılı Tiyatro Kazısı¹⁴:

Sahne binasının, Opramoas Anıt Mezarı'yla çok yakın olması nedeniyle 2007 yılında devam eden kazılarda, Opramoas Anıtı'nın arka bölümü açılırken, sahne binasının *hyposkene*'si aynı anda kazılmaya başlanmıştır (**Lev.2, Res.3**). *Hyposkene*, Opramoas Anıtı'nın zemini seviyesinde kazılmıştır. Sadece sahne binasının doğu bölümü, Opramoas Anıt Mezarı'nın çalışmalarında gerekecek olan vincin çalışma alanını korumak için geçici olarak bırakılmıştır. *Hyposkene*'nin iki odası ve arka duvarı, belli bir seviyeye kadar korunmuştur. Ana kapıdan iki yan odaya geçen kapıların *lento*'ları yerlerinden düşmüştür.

Orchestra zemini baz alınlığında, dolgu yüksekliği batıda *stoa* önünde 5 m., sahne binası, *parodos* da 4 m. civarında toprak dolgu bulunmaktaydı. 2006 kazı sezonunda bu alan 2 kademe halinde kazılarak bırakılmış ve *stoa* ile tiyatro ilişkisini anlamak için, batı *parodos*'uyla birlikte tamamıyla açılması 2008 yılına bırakılmıştır. *Analemma* duvarı ile kireç ocağı arasında kalan yaklaşık 140 m²'lik alan ve batı *parodos*, büyük bir ekiple 2007 sezonunda tamamen kazılmıştır.

Üst katmanı 2006 senesinde kazılmaya başlanılan batı *parodos* ve batı yönünde devamındaki *stoa* alanında 4-5m. dolgu bulunmaktaydı. Bu alandaki dolgu; Opramoas *Stoası*'ni oluşturan, küçük doğal taşlar la oluşturulmuş duvarının yıkılan üst kesiminin molozlarıdır. Diğer dolgu ise, tiyatro *analemma* duvarının iç dolgu molozlarından oluşmaktadır. Bu alandan ele geçen seramikler ise, *stoa*'nın kuzeybatı tarafında arkasından yükselen *akropol* yamacından akmıştır.

¹⁴ Çevik ve diğ. 2009a, 298 vd.

Opramoas *Stoası*'nın kuzey kesiminin sonunda, *analemma* duvarı önündeki kiremit, moloz katmanı altında yaklaşık 70 parça halinde ele geçmiş bir *Nike* heykeli bulunmuştur. Heykel kireç ocağına yakın bir alandan parçalanmış halde ele geçmiştir. Bu alandan çok büyük bronz bir heykele ait bir parmak, bronz kaplara ait saplar, kandiller de ele geçmiştir. Ancak heykel dışındaki küçük buluntular bulundukları bu *stoa*'ya ait olmayıp, daha yukarıdaki başka yapılardan akmıştır.

2008 Yılı Tiyatro Kazısı¹⁵

Tiyatronun doğu *parodos*'u ve sahne binası 2008 sezonunda kazılmıştır. *Parodos*'ta yaklaşık 2 m. yüksekliğinde toprak dolgu alınmıştır, kireçtaşı zemin döşemelerine kadar kazılmıştır.

Zemin döşemesi, sahne binasının başlangıcı ile *cavea*'nın karşılıklı en dar olduğu alanda, geç dönem kullanımıyla ilişkili olarak sökülüştür (**Lev 3. Res.5**). *Parodos* kazılırken, yarım daire formunda üzerinde pişmiş toprak kaplama levhaları olan, 4 basamaklı oturma sıraları içeren Toplantı Salonu'na rastlanmış ve toprak alınarak yapı açılmıştır (**Lev 3. Res.5**). Yay şeklindeki oturma sıralarına geçiş, orta kısmında bulunan *kerkis*'le sağlanır. Bu yapıdan bir kadın büstü (**Lev.38, Res.110**) ve pişmiş toprak 3 adet, *bulla mühr* ele geçmiştir (**Lev.42, Res.128, 129, 130**). Yapının önünde bulunan yazıtlı heykel altlığı, büyük olasılıkla bu yapıya ait olmalıdır. Mimari özellikleri, konumuyla bu yapının Toplantı Salonu olduğundan ve sahne binasından çok sonra yapıldığından kuşku kalmamıştır. Toplantı Salonu'nun eklenmesiyle *parodos*'un girişi oldukça daralmıştır. Sahne binasının köşesi yıkılıp açılan alan Toplantı Salonu'na dâhil edilmiştir. Sahne binasının yanına, Toplantı Salonu'na çıkış için merdivenler eklenmiştir. *Cavea*'nın kenarında, yan *kerkis*'e çıkmak için 5 adet basamak bulunmuştur (**Lev.10, Res.29**). Geç dönem kullanımıyla ilgili olarak sahne binasının en doğu köşesindeki girişinin önünü kapatan, orijinalinde *cavea*'nın en üst bölümünde yer alan ikili koltuk buraya taşınmıştır. *Parodos*'un kazılmasıyla, sahne binasının 2007 yılında kazılmamış doğu bölümü, 2008 yılında tamamıyla ortaya çıkarılmıştır. Bu alandaki yoğun moloz içerisinde *Julius Claudius*'lar sülalesine ait bir erkek büstü parçası ele geçmiştir (**Lev.38, Res.113**). Sahne binası ile *cavea*'nın arasında kalan dar alanda ters olarak duran, çok özel taş bir koltuk bulunmuştur (**Lev.10, Res.32**). Bu koltuk türü "*sella curulis*" olarak geçmektedir. Arkalıksız, ahşap imitasyonu bir koltuktur. Bu koltuğun bir eşi, önce kazılan sahne binasından, ne yazık ki daha az korunmuş olarak ele geçmiş ancak ne olduğu tam olarak anlaşılamamıştır. İkinci örneğin sağlam bulunmasıyla önceki kırık parçanın da benzeri başka

¹⁵Özdilek 2010, 211 vd.

bir koltuğa ait olduğu saptanmıştır. Hellenistik Dönem’de ve İ.S. 3.y.y.’daki gladyatör ve *venationes* oyunlarından önce, her ikisi de *cavea* ’nın en önünde durmalıdırlar. Bu alanda bir heykelin sağ eli ile, 2 ev sunağı ele geçmiştir. Sunaklardan birinin, yazıtı ve kabartmasıyla *Helios*’a ait olduğu anlaşılmaktadır (**Lev.38, Res.112**). Seyirci geçiş koridoru üzerinde bulunan 1 adet Hellenistik Dönem bronz sikke, yanındaki alanda da, İ.S. 1-3 y.y. arasından çeşitli sikkeler ele geçmiştir.

Tiyatro Konsolidasyonu: Tümçül restorasyon öncesinde, acilen korunması gereken bazı bölümler kazı süreci sırasında sağlamlaştırılmıştır. Bu çalışma özellikle kötü durumda olan sahne binasının kalabilen *hypskene* üstü elemanlarına yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Kırık bloklar birleştirilmiş ve özel hazırlanmış harçla yerine yerleştirilmiştir. Ayrıca oturma sıralarına ait, yerleri kesinlikle tespit edilen kırık parçalar orijinal, yerlerine konup sabitlenmiştir.

1.3.Amaç

Tez Rhodiapolis Tiyatrosu ve Lykia Tiyatroları’nın incelendiği 2 ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümünde, kazıları 2006-2009 yılları arasında sürdürülerek tamamlanmış, ilk kez gün yüzüne çıkartılan ve kendine özgü nitelikleri olan Rhodiapolis Tiyatrosu’nu, mimari ve arkeolojik olarak araştırıp, tüm detaylarıyla incelemek ve Lykia Bölgesi Tiyatroları içindeki yerini saptayıp, geçirdiği evreleri saptayarak tarihleyip, sunmaktır.

İkinci bölümde ise, Lykia Bölgesi Tiyatroları tüm özellikleriyle karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir. Lykia Bölgesi Tiyatroları üzerine günümüze kadar yapılmış olan çalışmalar; ya bir tek örneğin incelendiği makaleler ya da genel olarak tiyatroların tanımlandığı, birbirini izleyen kısıtlı açıklamalarla, katalog şeklinde düzenlenmiş kitaplardır. Hatta bu örneklerde bazı tiyatro olmayan kentlerde, tiyatronun varlığından sözedilmiş, bazılarında da 1800’lü yıllarda gezginlerin saptadığı tiyatroların adı anılmıştır. Fakat bu konuda bilimsel bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Bu açıklamadan da anlaşılacağı gibi, söz konusu bu kataloglarda ancak konu ile sınırlı yüzeysel bilgiler bulunmakta ve bu bilgilerin, bizzat arazide örneklerin incelenmesi ile değil, varolan kaynaklar taranarak toplanıp katalogların oluşturulduğu görülmektedir. Lykia Bölgesi Tiyatroları için en ayrıntılı çalışma Ferraro’nun kitabıdır. Bu çalışmada tiyatrolardan en anıtsal 14’ü çalışılmış, geriye çalışılmayan 18 örnek kalmıştır. Seçilmiş örneklerin de restütüsyon çizimleri bulunurken, sahne binalarının rekonstrüksiyonları eksiktir. Kazıları yapılmayan tiyatrolar, genellikle yüzeyden yapılan gözlemlerle çalışılmıştır. Kazıların son yıllarda Lykia Bölgesi’nde artmasıyla bu yayındaki örneklerin mimari

özelliklerinde eksiklik ve yanlışlıkların olduğu görülmüş ve bu sebeple son güncel bilgilerle örneklerin tekrar çalışılması şart olmuştur.

Bu çalışmayla Lykia Bölgesi Tiyatroları hakkındaki tüm yayınlar taranıp, yeni gözlemlerle eksikliklerin giderilmesi, böylece ilk defa tiyatroların hepsinin bir bütün halinde ele alınmasıyla, Lykia Bölgesi'nin tiyatro mimarisi üzerine kapsamlı arkeolojik bir bakış sağlamak amaçlanmıştır.

1.4. Yöntem

Çalışmaya tiyatrolar hakkındaki tüm literatürü taramakla başlanmıştır. Dünya üzerindeki antik tiyatroları tanımak; tiyatro kültürü, işlevleri, dağılımı, konumu, mimarisi, inşaat teknikleri, yapım tarzı, bezemeleri, boyutları ve yapım dönemleri hakkında bilgi edinmekle başlangıç çalışmaları sürdürülmüştür.

Kıta Yunanistan, İtalya ve Levant Bölgesi'ndeki örneklerin incelemesi ve özellikle Anadolu Tiyatroları'nın özelliklerinin bilinmesi, literatür içerisinden, bu çalışmayla ilgili bilgilerin seçilmesi ve tasnif edilmesi, çalışma sırasında bu aşamada gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın ağırlıklı bölümünü oluşturan Rhodiapolis Tiyatrosu'nda, 2006-2009'a kadar süren tüm kazı sürecine, kazı ekibinin bir üyesi olarak katılıp, 2007-2009 seneleri arasında da tiyatro alan sorumlusu olarak, saptanmış olan kazı yöntemlerine uyarak çalışmalarda uyguladım. Rhodiapolis Tiyatrosu'nun kazılar sonucunda, elde edilen tüm bilgi ve belgeleri topladım ve üzerine araştırmalar, çizimler yaptım. Restitüsyon ve rekonstrüksiyonlar için bilgisayar ortamına, aktarılması gereken ölçüm ve çizimleri alanda manuel olarak yaparak, aktarmayı gerçekleştirdim.

Ardından, Lykia Bölgesi'nin tüm yerleşimleri, yöntem belirleme çalışmalarım sırasında önceden hazırladığım gezi planına göre gezilerek tiyatrolarının olup olmadığı, Akdeniz Üniversitesi tarafından desteklenen doktora araştırma projeme sağlanan olanaklarla araştırılmıştır. Bu süreçte Rhodiapolis Tiyatrosu'nu tez çerçevesinde incelerken, oluşturduğum ölçe- inceleme- çizme-fotoğraflama şablonunu, gittiğim tüm tiyatroların hepsinde aynen uyguladım. Bu şablon; uzunluk ve yükseklik, eğim, açı, detay ölçüleri (*klimakes*-oturma sırası gibi), oturma sırası yaylarının ölçümelerini, *cavea* ve *orchestra* çapı, *diazoma* ölçümelerini ve bunların bütününe çizimlerini kapsamaktadır. Fotoğraf çekimleri ile *stereoskopik*, *monoskopik*, *panaromik* olarak, statik deformasyonların belirlenmeleri gibi ayrıntıları ve oluşumları tespit etmektedir.

Çalışmaların sonunda elde edilen bilgiler, daha önce varolan kataloglara yeni örneklerin eklenmesini, eksiklik ve yanlışlıkların düzeltilmesini sağlamıştır. İçerisinde tiyatrolar

hakkında tüm bilgilerin ve literatürün de bulunduğu kapsamlı bir katalog hazırlanması gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada, tiyatrolar hakkında oldukça fazla terminolojinin bulunması sebebiyle aşağıda açıklanan yöntemlere uyularak yazım düzeni oluşturulmuştur. Hellence ve Latince terminolojik kavramlar ithalik yazılmıştır. Bir kavram için, literatürde en yaygın kullanılmış olan terimler seçilmiştir. Bunun sebebi antik tiyatrolarla ilgili literatürde bir kavramın tanımı için bazen Hellence bazen Latince karşılığı, kimi zaman her ikisi birlikte bazen de gelişi güzel içlerinden biri kullanılmasıdır. Aynı elemana farklı dönemlerde, o dönemin dilinde bir kelime atanmış olması asıl sorunu yaratır. Anadolu'daki Tiyatroların birçoğunda hem Hellenistik hem de Roma Dönemi evrelerinin bulunması iki dönemin farklı kavramlarını da gündeme getirir. Kavramları Türkçeleştirmek ise, tam karşılığını ifade etmenin zorlukları yanında, alışılmış terminolojiye göre de yeni bir zorluk yaratacağından tercih edilmemiştir. Okuyucuları bir kavram karmaşasına sürüklememek amacı ile bu tezde yukarıda belirlenen yöntem kullanılmıştır. Ayrıca bu tezde kullanılan Hellence ve Latince sözcüklerin tekileri ve çoğulları genelde iki farklı sözcük şeklinde kullanılması Hellence ve Latince dilbilgisine uygun olması nedeniyle tercih edilmiştir.

Çalışmada tiyatrodaki oturma yerleri için *cavea* terimi, *cavea*'daki merdivenler için tekil ise *klimax*, çoğul ise *klimakes*, *cavea*'daki ışınsal merdivenlerle ayrılan üçgen oturma dilimleri için çoğul olarak *kerkides* terimleri seçilmiştir. *Cavea*'yı çevreleyen duvar için tekil ise *analemma*, çoğul olarak kullanılıyorsa *analemmata* kavramı kullanılmıştır. *Cavea* bölümleri için *maenianum*, alt bölümü için *ima cavea*, üst bölümü için *summa cavea*, bazı örneklerde *cavea* 3 *maenianum*'dan oluşuyorsa, ortada yer alan kısım *media cavea* olarak adlandırılmıştır. *İma* ve *summa cavea* arasında bulunan geçiş alanı *diazoma*, çoğul olduğunda *diazomata* olarak ifade edilmiş, tek *maenianum*'dan oluşan ve oturma sıralarının en arkasındaki alan ise antik bir terminolojinin olmaması nedeniyle Türkçe bir karşılık bulunmuş ve “*cavea* seyirci yolu” olarak adlandırılmıştır.

Bu tez çalışmasının sunumunda uygulanan yöntem gereği; tiyatroların özellikleri çeşitli başlıklar altında toplanıp, bölümler halinde bir arada, karşılaştırmalı olarak anlatılmaktadır. Çeşitli konuları, kendi bölümleri içinde açıklarken ve diğer tiyatrolarda da aynı özelliklere değinirken dile getirilmeleri önemli bazı konulardan; başka bir bölüm içinde de sözü edilmesi gerekmektedir. Bölümlerinin birbirinden bağımsız olarak incelenmeleri halinde, bütünlüğü bozmamak ve oradaki açıklamalarda noksanlıklar yaratmamak için böyle önemli özelliklerin yinelenmeleri önemli ve kaçınılmaz olmaktadır. Tezin bütünü içerisinde bu tür tekrarların, gereksiz yinelemeler olarak algılanmamaları bu sebeple uygun olacaktır.

1.5. Materyal

1. Rhodiapolis Tiyatrosu'nun, çoğunluğu kazılarla ortaya çıkan mimari ve bulguları,
2. Anadolu tiyatrolarının gözlem ve inceleme sonuçları,
3. Literatürel kaynaklar.

Bu bağlamda ele alınan örnekler (**Hrt. 1**):

Lykia Tiyatroları; Antiphellos, Apollonia, Arykanda, Balboursa, Boubon, Gagai, İdebessos, Kadyanda, Kandyba, Kibyra, Korydalla, Kyaneai, Letoon, Limyra, Lydai, Megiste, Myra, Nisa, Olympos, Oinoanda, Patara, Phaselis, Phellos, Pınara, Rhodiapolis, Sidyma, Simena, Telmessos, Tlos, Xanthos.

Her tiyatro için çalışma sistemi: Ayrıntılı olarak fotoğraflanması; şimdiye kadar olan yayınlarda var olan planları tekrar kontrol edilerek, varsa eksik ya da yanlışların düzeltilmesi; daha önce planı olmayanların planlarının çıkarılması.

Rhodiapolis Tiyatrosu'nun; mimarisi, planlaması, tekniği, yapı malzemeleri, dekoratif elemanları, işçiliği ve buluntularına yönelik kapsamlı ve çok detaylı veri üretimi ve değerlendirilmesinin yapılması ise, tezin odağını oluşturmaktadır. Bu amaçla, çalışma kapsamında; *orchestra*, *cavea*, oturma yerlerinden, *klimakos*, *kerkides*, *skene*; *proskene*, *skene frons* ve *postskene*, *hyposkene* ve *pulpitum* incelenecek ana başlıklardır. Teknik çalışmalar ile arkeolojik verilerin modern arkeoloji bilimine uygun olarak üretilmesi ise temel veri tabanı oluşturulmuştur. Bu teknik çalışmalar; taş planı, yapının değişik yerlerden kesitlerinin çıkarılması; sahne binası, oturma sıraları, mimari heykeltraşi ve kabartmalı blokların cephe, kesit, üst görünüşünün çizilmesi, sahne binasının yeniden kurulma çalışması, bilgisayar ortamında üç boyutlu çizimler, hava fotoğrafları ve bu yersel fotoğraflarla elde edilecek fotogrametrik çizimlerden oluşmaktadır.

Rhodiapolis Tiyatrosu'nu anlamaya yönelik temel işler ise:

1. Mimari ve tekniğini anlamak,
2. Ölçü amaç ve ilkelerinin belirlenmesi,
3. Arkeometrik çalışmalar kapsamında haritalarının çıkarılması,
4. Fotogrametrik çizimlerinin yapılması,
5. Tiyatronun temel yapısal özelliklerinin belirlenmesi,
6. Tiyatrodaki tahribat ve dönem değişikliklerinin saptanması,
7. Tiyatronun korunmuşluk ve statik özelliklerinin belirlenmesi,
8. Tiyatronun mimari özellikleri; yer seçimi, tiyatronun formu, eğiminin ve önemli açılarının hesaplanması,

9. Tiyatroda akustik ve görsel izleme özelliklerinin ölçülüp, değerlendirilmesi,
10. Tiyatronun kapasite hesabı ve hesabında uygulanacak yöntemlerin belirlenmesi,
11. Yapı evrelerinin saptanması,
12. Birimlerin fonksiyonlarını anlamak,
13. Gölgeleme sistemlerinin biçimini ve tekniğini saptamak,
14. Tiyatrodan yansıyan gösteri ve eğlenceleri anlamaya çalışmak,
15. Tiyatro ile ilişkili ve tarihlemeye yardımcı olan buluntuların değerlendirilmesi,
16. Restitüsyon denemesi üretmek, rekonstrüksiyon için üç boyutlu çizimlerini yapmak,
- 17.Özgün yapılarını çıkarmaktır.

2. TİYATROLARIN ARKEOMETRİK VE TEKNİK DEĞERLENDİRİLMELERİ

Arkeometri terimi, arkeoloji bilimiyle yoğun olarak uğraşan Orta Avrupa ülkelerinde, 20.y.y.'ın ortalarında yaygın olarak kullanılmaya başlanan bir terimdir. Arkeolojik amaçla çeşitli kavramları ve büyüklükleri belirlemek, tanımlamak ve belgelemek amacıyla yapılan her türlü fiziksel, kimyasal ve ölçüm işlerini, çizimlerini, belgelendirilmelerini içeren bir kavramdır. Arkeolojik çalışmalar, ölçme olayı ve belgeleme açısından, zincirleme olarak süren ve üreyen çalışmalar olup, belli hizmet aşamalarının, ayrı ayrı uzmanlık dallarının, peş peşe uygulanmaları ile yürütülür. Her hizmet aşaması, kendisinden sonra gelen çalışmalar için gereken alt yapıyı hazırlar ve bu çalışmalarını, bilgi ve belgeleri ile görevi devralacak uzmanlara teslim eder. Gerektiğinde de, önceki hizmet bölümünün uzmanlarına başvurulur. Arkeometri uzmanlık dalı: Ölçme, fotoğraflama, çizme, belgeleme, kontrol çalışmalarıyla, arkeolojik çalışmaların; yüzey araştırması, kazı hazırlık çalışmaları, kazı-açma, değerlendirme, kurtarma, belgeleme çalışmalarının başlangıcından bitimine kadar ki evrelerinde bu bilimsel teknik desteği sağlamak durumundadır. Arkeometrik çalışmalar; bu çalışma sistemi içerisinde “ne, nerede, ne kadar ve ne zaman” gibi miktar ve nitelik sorularını saptayan, belgeleyen ölçme, hesaplama, çizme, kaydetme çalışmalarının bütününe yerine getiren bir bölüm olarak, ana hizmetin ayrılmaz bir parçasıdır¹⁶. Bu çalışmada olanakların elverdiği oranda uygulanmıştır.

2.1. Ölçü Elemanları, Ölçme Amaç ve İlkeleri

Arkeometrik ölçümler kapsamında, tiyatronun ölçümleri hakkında önce söylenmesi gereken konu, bu ölçümlerin türleri (uzaklık-açı-eğim) ve hangi amaçlarla (restitüsyon-restorasyon) kullanılacaklarının bilinmesidir. Arkeolojik çalışmalarda tiyatroların ölçümleri ve bunların kullanılmaları iki ayrı temel amaçla yapılır.

-Tiyatroların genel anlamda tanımlanmaları için verilecek bilgilere temel olacak “tanıtım ölçüleri”.

-Tiyatroların restitüsyon ve restorasyon sırasında kullanılacak hassas “mühendislik-mimarlık ölçümleri”

Tiyatroların tanımlamaları amacıyla yapılacak ölçülerin hassasiyet sınırları, ölçülecek ayrıntının boyutları (yükseklik-uzunluk-en -derinlik) cm. hassasiyetinde duvarlarının boyutları dm. (desimetre) hassasiyetinde verilmesi, tanıtım amacıyla fazlasıyla yetecek

¹⁶ Arkeometri bölümünün hazırlanmasında katkı ve yardımları için Harita ve Fotogrametri mühendisi A.İlhan Özdilek'e katkılarından dolayı teşekkür ederim.

doğrulukta olurlar. Buna karşın mimarlık-mühendislik ölçümlerinde bu hassasiyet derecesi mm. boyutuna kadar iner.

Tiyatrolarda tanıtım amacı ile en fazla ayrıntılı olarak verilecek ölçüler, ait oldukları bölümlere göre şöyle sıralamak mümkündür.

- Cavea: Alt çap ve çevre yayı uzunluğu, biçimi.
 Üst çap ve çevre yayı uzunluğu.
 Toplam genişlik, (*orchestra* seviyesine göre) yükseklik ve eğim.
Analemma uzunlukları, yükseklikleri.
Parodos genişliği, formu.
 Oturma sırası boyutları, sıra sayısı.
Diazoma sayısı genişliği, tutma duvarı ve üste giriş –çıkış merdivenlerinin biçimleri ve ölçüleri.
Klimakes ve *kerkides* sayıları.
 Mimari diğer özellikler, işçilik tarzı, malzeme, kemerler, kapılar, tonozlar, tahtlar v.b.
- Orchestra: Çapı.
 Biçimi.
 Giriş açıklığı.
 Seviyesi (belli bir seviyeye göre karşılaştırmalı olarak).
Parodoi'un uzunlukları, genişlikleri ve diğer özellikleri.
- Skene: Biçimi, en, boy, yükseklik, kat sayıları.
Orchestra'ya göre durumu.
 Bölümleri, kapı, pencere, giriş, çıkışlar, bezemeleri.
 Varsa geçirdiği evreler, onarımlar, tadilatlar.
 Çatı yapısı.
 Malzeme.

Antik yapılar çeşitli nedenlerle, az ya da çok tahribata uğramıştır. Farklı amaçlarla ölçüler alınırken, mümkün olduğunca, yapının zarar görmemiş kesimlerinden alınmalıdır. Ölçülecek uzunluğun baş ve son noktaları, hem istenen ölçüyü verecek, hem de ölçü kılavuz planında ve doğadaki gerçek yerlerinde, ikileme düşmeden, kolayca ve kesinlikle doğru olarak bulunacak noktalar olarak seçilip işaretlenmelidirler. Ölçümler yapının orijinal şeklini saptamaya yönelik olmalıdır.

Arkeolojik çalışmalarda, yapılan arkeometrik ölçümler; topografik, fotogrametrik, fiziksel, kimyasal ölçümler ve değerlendirmeler olarak gerek ölçülen özellikler, gerek kullanılan alet ve yöntemler bakımından farklı bölümlere ayrılırlar. Arkeolojik çalışmalarda çalışılacak bölgenin tanımlanması, kazı planlarının hazırlanması, arazinin topografik yapısının bilinmesini ve kazılacak bölgelerin yer, konum, derinlik ve benzeri özelliklerle doğru ve hasas şekilde bilinmesini gerektirmektedir. Bu gereksinim, daha işin başlangıç aşamasında bölgenin çalışmalara uygun ölçekli (1/5 000- 1/1000) topografik haritalarına ve üzerinde rahat ölçüm yapılabilmesi için olabildiğince büyük ölçekli, bölgeyi ve ayrıntıları bir arada veya ayrı ayrı

kapsayan, çalışma evrelerini izleyebilmek için, renkli hava fotoğraflarının çekilmiş olmasını gerektirmektedir. Yine bölgede yapılacak, arkeolojik çalışmalar sırasında gereksinim duyulacak yükseklik ve derinlik ölçmelerini belli bir seviyede standart olarak yapabilmek için, çalışma bölgesinin ilk aşamada “plan-kote” yükseklik planının hazırlanması, lokalizasyonlarda yanlışlar ve ilerdeki çalışmalarda kot farklılıklarının oluşmaması için gereklidir.

Lykia Bölgesi ve çevresindeki tiyatroların kendi aralarında da tarz ve boyut farklılıkları görülmektedir. Bunun temelinde, tiyatroların inşa edildikleri yerler arasındaki topografik farklılıklar, yapılış zaman farklarından kaynaklanan kullanım tarzının farklılıkları, kentin büyüklüğü, ekonomik yapısı gibi etmenler sayılabilir. Bu farklılıklara çalışmanın değişik bölümlerinin konuları ile ilgili olarak, ayrıntılı biçimde değinilmiştir.

Tez çalışması kapsamında incelenen toplam 32 Lykia Tiyatrosu için hazırlanan katalogta ve tiyatrolarla ilgili açıklama bölümlerinde, bu ayrıntılarla ilgili, (koşullar sonucu) yapılabilen ölçüm sonuçları verilmiştir.

2.2. Arkeometrik Çalışmalar Kapsamında Haritalama Çalışmaları ve Rhodiapolis Kenti ile Çevresinin 1/ 5000 Ölçekli Tematik-Topografik Haritasının Alımı.

Bölgeler ve objeler ile ilgili arkeolojik çalışmaların planlanmalarında ve yürütölmelerinde gereken arkeometrik ölçme çalışmalarının yapılmalarını ölçek, kapsam, hassasiyet açısından belirleyen en önemli etken; bu ölçömlerin kullanılma yerleri ve kullanılma amaçlarıdır.

Bunlara göre uygulanacak yöntemler, kullanılacak araç-gereçlerin seçimleri ve ölçmelerde sağlanacak doğruluk derecesi, ölçme amacına, kullanılacağı amaca yere ve ölçüm koşullarına göre ve çalışma aşamasına belirlenir.

Rhodiapolis Kenti’nin 2006 yılında başlatılan kazıları sırasında, kazı yapılacak bölgenin; tanımlanması, sınırlanması, kazı yapılacak yapıların yerlerini, boyutlarını belirtecek planlamalara ve ileri aşamalarda belgelenmelerine yarayacak uygun ölçekli bir topografik haritası yoktu. 1/25 000 ölçekli ölke topografik harita serisinin paftaları genel anlamda keşif-yüzey araştırması sırasında rahatlıkla kullanılabilirken, kazı amacı ve sonraki çalışmalar sürecinde kullanılmaları, ölçeklerinin küçük olması nedeniyle olamıyor, 1/5 000 ölçekli STK(standart, topografik-kadastral) harita serisinin paftaları gerekiyordu. Bölgenin dağlık-ormanlık arazide bulunması nedeniyle de henüz 1/5 000’lik STK haritalarının üretimi yetkili kamu kuruluşu tarafından programa alınmamıştı. Dolayısıyla böyle bir kaynak yoktu. Kazı bölgesinde yürütölen ilk arkeometrik çalışma uzun vadeli kazı sürecinde, çalışmaların sürdürölmesinin söz konusu olacağı tahmin edilen bölgenin tematik-topografik haritasının

yapılmasını oluşturmuştur¹⁷(Hrt.2). Bu çalışmada total station aleti kullanarak, ülke nirengi ağına dayalı yersel harita alım yöntemi uygulanmıştır. Bu çalışma sürecinde harita ekibi, uzman arkeologlar tarafından yönlendirilerek, topografik yapının haritalanmasının yanı sıra, özellikle toprak üzerinde görülen bütün arkeolojik ayrıntılar konum ve boyutlarıyla detaylı olarak tematik, arkeolojik, topografik haritaya alınmıştır. Rhodiapolis tiyatrosu ve çevresi bu çalışmaların ağırlık merkezini oluşturması nedeniyle harita alımı sırasında, arkeolojik detayların alınmasına büyük ölçüde dikkat sarfedilerek özen gösterilmiştir.

Bu çalışmada, Lykia Bölgesi Tiyatroları'nın genel arkeometrik değerlendirmeleri ve Rhodiapolis tiyatrosundaki çalışmaların bütününde gerçekleştirilen arkeometrik çalışmaların açıklamaları, 2 ayrı kısım olarak yapılacaktır.

Birinci bölümde, Lykia inşa döneminde ve sonrasındaki onarım-tadilat evrelerindeki genel arkeometrik özellikleri değerlendirilecek, ikinci kısımda da Rhodiapolis Tiyatrosu'ndaki çalışmalar örnek alınarak tiyatrolarda günümüzde yapılan arkeolojik çalışmalarda, arkeometrik uygulamalar açıklanacaktır.

2.3. Arkeometri Kapsamında Fotogrametrik Uygulamalar

Boyut olarak, çok büyük olan objelerin (harita yapımı amacıyla yeryüzünün) orjinalleri üzerinde ölçüm yapmak yerine, onların matematiksel olarak kesin benzeri modelleri üzerinde ölçü yapmanın çok daha kolay, ucuz, hava şartlarına ve zamana bağlı olmadan yapılmasının yararı, perspektif kurallarının bulunmasından beri bilinmektedir. Zorluk, büyük objelerin modelinin oluşturulmasındadır.

19.y.y.'ın ikinci yarısında, fotoğrafçılığın keşfi ile bu sorun ortadan kalmış ve fotogrametri bilimi hayata geçirilmiştir. Adından anlaşıldığı gibi fotogrametri; fotoğraflar (aracılığıyla oluşturulan modeller) üzerinden objeleri ölçerek çizmek demektir. Fotogrametrik çalışmalarda, merkezsiz izdüşümle alınan fotoğrafta resim düzleminin, obje düzlemine kesinlikle paralel olması ve objenin (derinlik farkları bulunmayan) düzlemsel olması gerekir. Derinliği olan (üç boyutlu) objelerin ve resim çekme doğrultusunun kontrol edilemediği durumlarda, çekilen normal fotoğraflarla geometrik koşulların gerçekleştirilememesi sonucu ölçme işleminde doğrudan kullanılması olanaksızdır. Fotogrametri bilimi, bu soruna çözüm yolları aranarak geliştirilmiştir. Arkeolojik çalışmalar kapsamında, 2 farklı fotogrametrik çalışma tarzı olan, havasal ve yersel uygulamalar yapılmaktadır. Çalışma bölgesinin fotoğrafın sağladığı olanaklarla bütün halinde görülmesi, havasal fotogrametri uygulamasıyla

¹⁷ Bu harita ve fotogrametrik tiyatro çizimleri Haritacı ve fotogrametrist İlhan Özdilek tarafından gerçekleştirilmiştir. Harita ve fotogrametrik çizimlere verdiği emek için kendisine çok teşekkür ederim.

yapılmaktadır. Uzak mesafe stereoskopik ölçme amaçlı donanımın çok pahalı olması sebebiyle büyük çaplı uygulamaları, yersel topografik ölçü teknikleri kadar ucuz ve kolay olmadığı için bireysel kullanım düzeyine henüz ulaştırılamamıştır. Fakat kullanımı yaygınlaşan, kısa mesafeli-havasal fotogrametrik çekim cihazları (maket helikopter, balon ile bunlarla birlikte kullanılan dijital fotoğraf makinesi ve kumanda aletleri) özellikle arkeoloji bilimi için gerekli olan ayrıntılı hava fotoğraflarının çekilebilmesiyle gereken her durumda kullanılan havasal fotogrametri yönteminin, özellikle yorum uygulamasına ve bazı ölçümlerin de yapılmasına olanak sağlamaktadır. Kazı çalışma evrelerinin izlenmesi havasal fotogrametri ile yapılmaktadır. Yatay doğrultuda yerden çekilmiş *monoskopik* ve *stereoskopik* fotoğraflarla duvarların çizimlerinin yapılması, yersel fotogrametri uygulamasıdır. Kullanılan bu metodlar sayesinde, yapıların ölçümleri ve çizimleri yapıp, bunun sonucunda gereken değerlendirmeler ve yorumlar yapılmaktadır. Tiyatrolar gibi anıtsal yapıların panoramik çekimlerinin yapılması da, yersel fotogrametri uygulamalarıdır.

Arkeolojik amaçla ölçme ve haritalama çalışmalarda hava fotogrametrisi, *stereoskopik* ölçü yönteminin en yaygın kullanımı olup, genellikle 1/5000 ölçekli haritaların üretiminde kullanılmaktadır. Arkeolojik çalışmaların her evresinde hava fotoğraflarının, çalışma tarzının kendine özgü koşullarına ve amacına uygun şekilde, çalışmalarla birlikte alınması, büyük kolaylık, hız ve kesinlik kazandırmaktadır. Klasik manuel yöntemlerle yapılan çizimler oldukça uzun zaman almakta, maliyetli ve hata oranları daha yüksek olmaktadır. Buna karşın; arkeometrik yöntemler kapsamında yersel fotogrametri yönteminin de, Arkeolojik çalışmaların bütününde, restitüsyon ve restorasyon aşamalarında, dijital kameralar ve Auto-CAD programları ile birlikte uygulanmasıyla büyük yararlar sağlanmaktadır.

Rhodiapolis Tiyatrosu'nda havasal ve yersel fotogrametri çerçevesinde yapılan çalışmalar:

- 1-Kazılara başlamadan önce ve her kazı sezonu sonunda helikopter, maket helikopter ve balonla alınan fotoğraflar.
- 2-Tiyatronun havadan alınan düşey hava fotoğraflarından (90°), taş planının yapılması (yükseklik farkından oluşan nokta ötelemeleri giderilerek)yapılmıştır.
- 3-Tiyatronun ve çevresinin genel planı, sahne binasında manuel yapılan plan çizimleri, *Cavea* ve çevresindeki mekânlar, havadan alınan düşey hava fotoğraflarından (90°'ye yakın),yükseklik farkından oluşan “nokta ötelemeleri” giderilerek yapılmıştır.
- 4- Yan ve arka *analemma* duvarları yersel *monoskopik* ve *stereoskopik* fotoğraflarla çizilmiştir.
- 5-Opramoas *Stoa*'sı duvarları ve detayları yersel *monoskopik* ve *stereoskopik* fotoğraflarla çizilmiştir.
- 6-Tiyatronun *cavea* 'sının tümü panoramik fotoğraflarla çekilip, bütünlenmiştir.

2.4. Tiyatro Temel Yapısal Özellikleri

Tiyatronun, amacına ve koşullara göre planlanması, inşaatında uygulanış biçimi, tanımlamalarda kullanılan özel deyimleri (*cavea-skene-klimakes-kerkides* vs.), mekânı, izleyicisi, araçları ile bir bütün olarak tiyatro kavramı; pek çok evresinde, soyut-somut özellikleri ile sayısız değişikliklerle gelişimlere ve zaman içerisinde çeşitli etkenlerle tahribata uğramıştır. Buna karşın yapısının temel geometrik özelliklerini korumuştur. Tiyatroları tanımak, günümüzde bizlere sunduğu bilgilerden yararlanabilmek için özelliklerinin araştırılması, bilinmesi yararlı ve gereklidir.

İyi korunmuş veya korunamamış, devasa ya da ufak tüm tiyatroların günümüze ulaşmış kalıntılarındaki ihtişam, onları tasarlayan ve gerçekleştiren mimar-mühendislerin dehaları, bilgilerinin ve becerilerinin kanıtlarıdır. Bu olgunun ve başarının temeli, hiç kuşkusuz geometri bilimi bazına dayalı, statik-dinamik-optik-akustik ve benzeri mühendislik bilgilerine vakıf olmalarıdır. İ.Ö. 6.y.y.'a gelinceye kadar insanların çeşitli amaçlarla bir araya gelip, oturarak değişik aktiviteleri izledikleri ilkel biçimli mekânlardan, binlerce kişinin toplanıp şölen-tören düzenledikleri mekânlara erişmesi, bugün bildiğimiz tiyatro formunun oluşma sürecinin başlangıcını oluşturur.

Antik tiyatro esas 3 bölümden oluşur. Bunlar; oturma bölümü *cavea*, oyunların oynandığı bölüm sahne binası ve her iki yapının arasındaki, Roma Dönemi'nde arenaya dönüştürülen boşluk, *orchestra* olarak adlandırılır.

Tiyatroların; boyutları, inşa türleri (ana kayaya-tonozların üzerine) ve inşa dönemlerine bağlı olmadan, genel planlama özellikleri ve bölümlerinin ortak özellikleri bulunmaktadır. Bu benzerliğin oluşum nedenleri, mimarlık-mühendislik uygulamalarının şu temel ilkelere dayandırılmış olmasıdır: Yapılış amacına uygunluk, kültürel etkileşim, sağlamlık, estetik olmak. Bu mimarlık ilkeleri ışığı altında tiyatroların arkeometrik olarak özellikleri, yapılarının geometrisi, yerlerinin seçimi, inşa tarzları, planlama ilkeleri: kapasite, konum, görüş olanakları, akustik özelliği, trafiği ve çevre ile uyumu gibi parametrelerle oluşur.

2.5. Tiyatrolardaki Tahribat ve Dönemsel Şekil Değişiklikleri

Yaklaşık 2000 yıl ayakta kalmayı başarabilmiş yapıların bu uzun sürede oluşan değişikliklerini;

-Doğal etmenler sonucu,

-İnsanların neden oldukları değişimler, olmak üzere iki ana bölüme ayırabiliriz.

Doğal etmenlerin hepsi yaşlanmaya neden olan, arıza bırakan türden negatif etmenlerdir.

İçlerinde de en yıkıcı olanı ise depremlerdir. Bunun dışındaki doğal etmenlerin de zaman içerisinde fiziksel ve kimyasal etkilerini ve neden oldukları tahribatı izliyor ve biliyoruz. Bunun sonucu olarak da tiyatroların ilk inşa edildikleri dönemlerden günümüze kadar değişik evrelerde, tadilat ve onarımlar görmüşler, bazen ise tamamen yeniden inşa edilmişlerdir.

Lykia Tiyatrolarının ilk evreleri çoğu örnekte Hellenistik Dönemdir. Lykia tiyatrolarındaki bilinen en büyük onarımlar İ.S. 141 ve 156 yıllarındaki depremlerinden sonra olmuştur. Depremler sonucunda tiyatroların yıkılan bölümleri, Roma Dönemi'nde genellikle onarılmış ve *cavea*'ları tadilatlarla genişletilmişlerdir. Özellikle büyük tiyatroların 3 katlı olan sahne binaları, yıkılıp zarar gördüğü için, İ.S. 2.y.y.'da yeniden inşa edilmişlerdir. Arykanda, Pınara, Kadyanda tiyatrolarının 2 katlı küçük sahne binaları, depremden daha az zarar görmüşler, Roma tarzında yapılan revizyonlarıyla kullanılmışlar, stilistik olarak mimarilerinde Hellenistik Dönem özelliklerini de korumuşlardır.

Xanthos ve Myra tiyatroları gibi bazı örneklerde Hellenistik Dönem tiyatrolarının malzemeleri kısmen kullanılarak Roma Dönemi'nde Hellenistik tiyatronun olduğu aynı alana bir daha tiyatro inşa edilmiştir. Bu örnekler dışındaki tiyatrolarının bir kısmındaimacavea bölümleri Hellenistik evreye ait olup, *summacavea* bölümleri Roma Dönemi'nde eklenmiştir. Örneğin, Limyra, Kibyra tiyatroları gibi.

Ayrıca tiyatrolarda, Aspendos Tiyatrosu'nda olduğu gibi Ortaçağ onarımları ve şekil değişimleri de yaşanmıştır. Roma *tiyatrosu* Selçuklu sarayı olarak yenilemiş, inşa edilirken sahne binası ve ayrıca *summa cavea portikos*'u onarılmıştır.

Böylece, Anadolu'da, Hellenistik Dönem'de tahribata uğrayan tiyatroların, Roma Dönemi'nde sağlam kalmış belli bölümlerinin korunup, onararak muhafaza edilip, ağır tahribata uğrayan kesimlerinin Roma tiyatro tarzında inşa edilmesiyle Greko-Romen tarz yaratılmıştır.

Hellenistik Dönem'de olmayan gladyatör dövüşleri ve hayvan mücadeleleri Roma istilasından sonra, Anadolu'ya girmiş, mevcut tiyatrolarda değişiklikler yapılarak *arena*'ya dönüştürülmesine sebep olmuştur. Bu mimari değişikliklerin nedenleri deprem, mimari gelenek, istila eden İmparatorların mimari tarzları, dönem modası ve dinsel değişimlerin yarattığı olgulardır.

Tiyatrolar Geç Roma- Erken Bizans Dönemi'nde hayvan mücadeleleri için, daha geç dönemlerde ise toplantı alanı, sahne binası da depo, işlik ve bazen de sığınak olarak kullanılmıştır. Rhodiapolis Tiyatrosu'ndan ele geçen en geç sikkenin tarihi İ.S. 4.y.y. olup, bundan sonraki dönemlerde bu yapının tiyatro olarak kullanımı terk edilmiştir. Tiyatroların terk edilmesinin ardından da insanların sebep olduğu asıl tahribat başlamıştır. Bu dönemde,

insanların bilinçsizlik ve sorumluluk duygusu yoksunluğundan kaynaklanan tahribat artmıştır. Bunun yanı sıra süre giden depremlerle yıkılıp formunu iyice yitiren ve korunurluktan yoksun tiyatroların çok düzgün yapı taşları, kolaylıkla alınarak, çevredeki yapılaşmada inşaat malzemesi olarak kullanılmışlardır. Örneğin Telmessos, Korydalla, Sidyma, Gagai vb. tiyatrolarda olduğu gibi.

2.6. Tiyatroların Korunmuşluk Özellikleri

Tiyatroların günümüze korunmuş olarak erişmelerinin 2 önemli nedeni vardır. Bunlardan birincisi, statik özelliklerinin güçlü olmalarıyla, yaşadıkları doğal afetleri hafif zararlarla atlattığı olmaları, ikincisi birinci özelliğe ek olarak zaman içerisinde olabilecek hasarların antik dönemdeki halk ve yönetim tarafından, tahribatın artmasına fırsat vermeden, süregelen sahip çıkma çabalarıyla, onarılması ve giderilmesidir. Örneğin Aspendos Tiyatrosu.

Tiyatroların günümüze kadar en iyi şekilde korunmuş olarak ulaşan bölümü *Cavea* ve *orchestra*'dır. Bunun sebebi *cavea*'nın, çok iri taş blokların, yüzeylerde birbirleriyle kilitlenerek katmanlar oluşturacak şekilde yerleştirilmesinden kaynaklanmaktadır¹⁸.

Sahne binası bölümü ise, tiyatroların en az korunagelmüş bölümüdür. Bunun nedeni, çok katlı olan narin yapısı ve doğasının gereği statik gücünün şiddetli depremlere karşı koyamaması ayrıca çok kıymetli yapı elemanlarının şu veya bu şekilde götürülmesi nedeniyle günümüze ya hiç ulaşmamış ya da ancak temelinin artıklarıyla ulaşabilmişlerdir. Roma Dönemi tiyatrolarının daha iyi korunmuş olmalarının nedeni, *cavea* ile organik yapısal bağlantılarının kurulmuş olmasıdır.

2.7. Statik Özellikleri

Statik, durağan cisimlerin; değişik doğrultularda ve şiddetlerde kuvvet uygulanması halinde dengede kalabilmesi durumudur.

Hellenistik tiyatroların ayakta kalabilmiş olmaları, bu tanımlama ile statik açıdan ne kadar güçlü olduklarını göstermektedir. Bir de, inşalarında, horosan, harç, beton, çelik gibi tutucu malzeme ve kenet demiri, kuşun bağlayıcı gibi antik çağda bilinen mekanik yöntemler kullanılmadan bu sağlamlığı sergiliyor olmaları planlayıcıları ve ustalarının taşçılık uygulamalarında bilgi ve becerilerinin kanıtıdır.

¹⁸ Özdelek 2011. bkz: "Rhodiapolis Örneğinde: Tiyatro Sahne Binalarında anlama-tanımlama-değerlendirme sorunları ve çözümleri ile ulaşılan sonuçlardaki doğruluk riskleri üzerine, kuramsal- yöntemsel bir çalışma" Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I: Anadolu Akdenizi Sempozyumu, 2009, Antalya.

Cisimlerin kitleleri ve ağırlıkları, fiziksel yapılarındaki saklı büyük potansiyel güçleridir. Bu kuvvet, tiyatro inşaatta kullanılan iri taş blokların duvar şeklinde örülmeleri ve oturma sıralarının yerleştirilmesinde temas yüzeylerinin sürtünmeleri sonucu oluşturdukları sürtünme kuvveti ile de birleşerek çok büyük statik güç oluştururlar. Üst üste ve yan yana yerleştirilen blokların sürtünme yüzeylerindeki birim alanda oluşacak sürtünme kuvveti $K=A \times \zeta$ (A =sürtünme yüzeyinin alanı, ζ =yüzeylerin kendilerine özgü sürtünme kat sayısı). Bu eşitlikten görüleceği gibi bu kuvvet cismin ağırlığı, sürtünme yüzeyinin büyüklüğü ve yüzeylerin sürtünme kat sayıları ile doğru orantılı olarak artacaktır. Bu nedenle Hellenistik Dönem’de duvarlar olabildiğince iri ağır bloklardan, aralarındaki temas yüzeyi blok tabanlarının bütününde yüzeyin düzgün kesimi ile sağlanmaktadır. Bu yüzeyler sürtünme kat sayısını arttırmak amacıyla kalem izleriyle *anathyrosis*’li işlenmiştir. Bunun yanı sıra “düşey-yatay” şaşırtmalı duvar örgü tekniği ile örülerek yatay doğrultularda oluşacak zararlı (itme – kaydırma) güçlerinin etkileri (**Çiz. 44a, b**) görüldüğü gibi engellenip, sistem statik güçle tutulabilmektedir. Blokların ağırlık kuvvet vektörü (kitlenin ağırlık noktasından) düşey doğrultuda etkilidir. Buna karşılık blok eğik durumdaysa bu kuvvet, biri eğim doğrultusuna paralel, diğeri eğim yüzeyine dik olan iki bileşkeye ayrılır (**Çiz.44d**). Bu kuvvetlerden biri, bloğu kaydırmaya çalışan zararlı güce, diğeri de tutmaya çalışan sürtünme kuvvetini oluşturur. Yatay duvar dokularında da kullanıldığı gibi, özellikle eğimli duvar sistemlerinde (ön *analemma* parapet bloğu) ve *analemma* duvarlarında bloklar, kaymalarının önlenmesi için, tutma kuvvetini artırmak amacıyla, birbirleriyle ve temel taşlarıyla oluşturulan kitleme çeneleriyle kilitlenirler (**Çiz. 44c**). Böylece kaymalara neden olacak zararlı güçler, artırılan tutma kuvvetleriyle engellenir. *Analemmata* Hellenistik Dönem’de eğimli arazide inşa edildiklerinden, özellikle deprem sırasında düşey ve yatay hareketlerde oluşan kuvvetler ve momentlerin etkisiyle duvarı oluşturan bloklarda zararlı kuvvetlerin etkileri oluşur. Değişik yönlerde oluşacak zararlı kuvvetlerin etkisine karşı koyma güçlerini oluşturabilmek için Hellenistik Dönem’de özellikle kritik yerlerdeki *analemma* duvarlarında *polygonal* örgü sistemleri kullanılmıştır (**Çiz.44e**). Bu sistemin sağladığı statik güç, vektörlerle gösterilmiştir (**Çiz.44e**). Roma Dönemi’nde inşa tekniğindeki fiziksel ve kimsayal gelişmeler çimento-*pavimentum*’un icadıyla birlikte tonoz sisteminin keşfidir. Bu iki buluş; statikte zararlı kuvvetlerin dağıtılması ve her bileşenine daha güçlü olan koruyucu kuvvetlerle karşı durulması ilkesine dayanmaktadır. Kemer ve tonozun fiziksel yapısı, bir noktada karşılaşacakları zararlı gücü *pavimentum* ile birleştirilerek bütünlenmiş kitleye dağıtmasıdır. *Pavimentum* sadece bloklar arasında yapıştırıcı bir madde değil, blokları bütünleştirerek tek bir kütle haline getirip, kitleyi büyütmesi ve buna bağlı olarak statik dayanıklınlı artırmasıdır.

Pavimentum ile birlikte oluşturulan kemer ve tonoz sistemleriyle Roma Dönemi'nde tiyatroların yamaca dayandırılma zorunluluğu ortadan kalkmış ve arttırılan güçle *cavea* 'lar çok katlı ve anıtsal olarak tonozlu galeriler üzerine kurulmuştur.

Tiyatrolarda kullanım amacını açıkça görebildiğimiz tonoz-kemer sistemleri bulunur. Bunların yanı sıra, uzanıp giden tonoz-kemerler sistemini dik açıyla kesen, bir bakıma düğüm oluşturan, bazıları dehliz olarak nitelendirilen başka tonoz-kemerlere de rastlanılmaktadır. Bunların asıl yapılış nedenleri, mekân yaratma amacından çok, tonoz sisteminin, çeşitli nedenlerle (kalabalık, aşırı yüklenme, tiyatronun fiziksel yapısındaki bir arıza ve depremler gibi) oluşacak değişik yön ve şiddetlerdeki zararlı kuvvetlerin etkisini karşılayacak statik gücü oluşturmaktadır. Antik tiyatroların günümüze kadar ulaşmalarını sağlayan dayanma gücü, inşaları sırasında yukarıda açıklanan statik ilkelerin uygulanması ve gerekli önlemlerin alınmış olmasının sonucudur.

Rhodiapolis Tiyatrosu'nun statik ölçümleri T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Antalya Röleve ve Anıtlar tarafından başlatılan restorasyon projesi kapsamında ölçülmüş, restorasyon öncesi hazırlanan raporda bu değerler yer almaktadır.

2.8. Mimari Özellikleri

Tiyatroların yapısını etkileyen nedenlerin başında inşaat alanının topografik yapısı ve yapılış tarihindeki mimari ve mühendislik düzeyleri ve yaklaşımları ile eldeki yapı/inşaat malzemesi gelir. Binlerce insanın çeşitli sosyal aktiviteleri, 60 m.ye ulaşacak mesafeden (Lykia Bölgesi'ndeki en büyük tiyatrolardaki, *cavea*'dan sahne binasına kadar olan), oturarak seyredebilecekleri bir yapının inşası gerekmektedir. Oturma sıralarının inşaatı için gerekecek yapı malzemesinin, onlarca metre yüksekliğe ulaşacak bir yapı formuna sokulabilmesi için gerektireceği iş miktarı ve statik bakımdan sağlam şekilde yerleştirilmesi zorunluluğu düşünüldüğünde, antik tiyatroların Hellenistik Dönem'den başlayarak konik yapısının bu amaca uygun şekilde sokulmuş olması ve kayalık sağlam bir yamaca yaslanma zorunluluğu, kolaylıkla anlaşılabilir.

Roma Dönemi'nde inşa tekniklerindeki gelişmelere dayalı olarak tiyatrolar, düz alanlara, yaslanacakları yamaca gerek kalmadan, kemer ve tonozlarla oluşturulmuş, alt yapılar üzerine oturtularak inşa edilmeye başlandığını da (Aspendos, Perge, Side, Myra) biliyoruz. Ancak onlardan birkaç yüzyıl erken, yamaca dayalı olarak inşa edilmiş Hellenistik tiyatroların *cavea* 'ları, onlara yakın düzeyde sağlam olarak günümüze ulaştıklarını görmekteyiz. Roma

tiyatrolarının bu konuda, başarılı olmalarının çok önemli bir nedeni de, sahne binalarının ana yapı *cavea* ile birleştirilmiş olmalarıdır.

2.8.1. Yer seçimi¹⁹

Tiyatroların yapılarını incelemeye, onların inşaat yöntemi ve biçimleri oluşturan temel unsur olarak inşa edilecek alanların seçimi ve seçim ilkelerini, mimari ve arkeometrik açıdan özet olarak açıklamak yararlı olacaktır. Tiyatrolar, ait oldukları kentlerin en görkemli kamu yapıları, sosyal siyasal aktivitelerin organize edildikleri kültür merkezleridir. Bu tanımlamanın içerisinde, inşaat olarak seçilecek yerin; boyut-hacim ve kapasiteye, çevresindeki yapılarla merkez oluşturması, inşa teknolojisi ve ekonomisine uygunluğu, coğrafi çevre ve çevre koşulları ile ilgili olarak sahip olması gereken özelliklere, optik-akustik gibi fiziksel kurallara uygunluk gibi özelliklere sahip olma koşulları anlatılmalıdır. Tiyatroların olması düşünülen kapasitesi, boyutların belirlenmesine ve yukarıda sıralanan istemlerin gerçekleşmesine olanak sağlayacak bir yerin seçilmesinde belirleyici unsurlar olmaktadır.

2. 8. 2. Tiyatronun Formu²⁰

Uygun görülüp, seçilecek yere oturtulacak, tiyatronun *caveası*, tepesinin kesit açısı, $\gamma \cong 120^\circ$ olan koninin ters çevrilmiş konumundaki bir diliminin, iç yüzeyi formundadır (**Çiz.43 a**). Kesik koni diliminin $\alpha \cong 120^\circ$ lik merkez açılı kısmına *cavea* inşa edilir (**Çiz.43b**). Arta kalan 150° lik kısmı, *orchestra*'nın, sahne binasının oturtulacağı boşluk olarak kalmaktadır. *Cavea*'ya bu formun verilmesi “optik ve akustik bölümünde” tiyatroyu biçimlendiren, inşaat teknolojisinin yanı sıra, temek fiziksel nedenlerdir. Vitruvius'un ünlü on ciltlik “*Architectura*” adlı eserinde tiyatro mimarisi ve konstrüksiyonu ile ilgili arkeometrik değerlendirmelerin, geometrik ilke ve öğeleriyle ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

Lykia Tiyatroları, büyük genelde dairesel, ters çevrilmiş kesik koninin iç yüzeyi biçiminde yapılmışlardır. Ancak bu yüzeyin, yaklaşık 150° lik merkez açılı bir dilimi sahne binası, aktiviteler ve giriş çıkış olanağı için ayrılmıştır. *Cavea* 210° lik bir merkez açığa karşılık olan kısmına yerleştirilmiştir. Yine kullanımın gerektirdiği nedenlerle, bazı tiyatrolarda *orchestra*'nın, dairesel konumu, analemma uçlarında *parodoi*'dan girişleri kolaylaştırmak, ayrıca *cavea*'dan *skene*'ye bakış açısını genişletebilmek amacı ile açılarak “nal” şekline sokulmuştur.

¹⁹Vitruvius V. VI. 7.

²⁰Vitruvius V. VII. 1.

Hellenistik Dönem’de *cavea*’nın biçimi, *orchestra* ’daki 120°lik merkez açı ile, yarım daire formunu (180°) aşmaktadır. Bunun geometrik açıdan, önemli nedenleri bulunmaktadır. Birincisi; aynı alanda oturma sıralarını uzatarak kapasiteyi arttırmaktır. İkincisi, ses dalgalarını *cavea* yayı içinde tutup, yanlardan kaçmasını engellemektir. Daire formunda *analemma* uçları çember yayı biçiminde, içeriye doğru döndüklerinde bu kesimde oturanların bakış açıları bozulmakta, izleyicileri rahatsız edecek boyuta gelebilecektir. Bu olumsuzluğa çare olarak, *analemma* uçları yay şeklinden çıkarılıp, açılarak sahne binasına doğru düz uzatılmışlardır. Bu uygulamanın doğal sonucu olarak ta, *cavea* ’nın nal formu oluşmuştur. Nal formunun, akustik ve bakış açısına getirdiği yararların yanı sıra, statik bir yararı daha vardır. Çevre ve yan *analemma* duvarlarının kesim köşesine önemli bir boyutta “statik bölümünde açıklanan” statik güçte kazandırmıştır (Çiz.42b).

2.8.3. Cavea Eğimi²¹

Hellenistik tiyatrolar; *cavea* ’nın oturtulduğu koni yüzeyinin eğimi, normal koşullarda, ana kayaya dayalı zeminin morfolojik özelliklerine göre, *cavea* eğimi, artabilir ve bu değer 40°nin de üzerine çıkabilir. Oturma sıraları için verilmiş ölçüler bir bakıma örnek- ortalama durumunda olan değerleri artı eksi 3/5 cm. değişebilirler. Örnek olarak, *diazoma*’nın alt kesiminde (*ima cavea*’daki) eğim daha az, üst kesimindeki (*summa cavea*) eğim genellikle daha fazla olduğu için oturma sıralarının eni (60 cm.ye kadar) daraltılmıştır. *Summa cavea*’da eğimin artmasının sebebi, sahneye ve *orchestra*’ya bakış açısını artırmak amacıyla optik nedenlerdir. Başka bir sebepte, artan kitlesel yükü ve sismik hareketlerde oluşacak momenti daha sağlıklı yerleştirmek için duyulan statik kaygılardır. Bunun geometrik sonucu olarak da, oturma sıralarının yükseklikleri “h” sabit tutulmalarına karşın derinlikleri azalır. Örneğin Myra Tiyatrosu.

Lykia Tiyatroları’nda normal *cavea* eğimi $\sim 33^\circ$ ’dir. Dik olanlarda bu eğim açısı 38° - 48° ’ye kadar çıkmakta, ana kayaya oyulmuş olanlara çok nadir olarak 40° ’yi geçmektedir. En az eğimli yerlerde 31° ’ye kadar düşmektedir. Telmessos Tiyatrosu eğimi az, Kibyra Tiyatrosu eğimi yüksek olan örneklerdir.

²¹Vitruvius V. III. 3.

2.8.4. *Klimakes* ve *Kerkides*²²

Cavea'larda *orchestra* seviyesinden *diazoma*'ya ve oradan da üst sıra ile çevre yoluna (Ör. Rhodiapolis Tiyatrosu) çıkan, yan *analemmata*'ya bitişik olanlarla birlikte, *cavea*'ya *kerkides*'e ayıran *klimakes* bulunur. Bu *klimakes* sayıları tiyatronun büyüklüğüne göre değişir. Büyük tiyatroların *summa cavea*'larında, *ima cavea*'dan itibaren yükselip gelen radyal *klimakes*'in arasına ve bu seviyede iyice genişlemiş olan 2. ve bazılarında da 3. kat *maenianum*'ları ortadan radyal bölen *klimakes* konulur. *Klimakes*'in esas görevi, *cavea*'da iniş çıkışları sağlamaktır. Ancak, *cavea*'nın özellikle üst kesimlerine sahneden yayılan sesin berrak olarak ulaşmasını sağlayan engelsiz-insansız kanallar olarak ta tiyatro akustiğine yardımcı olurlar “akustik bölümünde anlatılacaktır”. Bu çalışmada, *cavea*'nın yamaca dayanma oranı olarak 4/8 şeklinde bir değerlendirme kullanılmıştır. Bu oranlama sadece *cavea*'nın en üst seviyesindeki yamaç ve *analemma* ilişkisi ile değil, *cavea*'nın tüm yüzeyinin ana kayaya oturtulduğu alanı anlatacak şekilde değerlendirilerek verilmiştir.

2.8.5. *Cavea*'da Simetri

Cavea temel koşul olarak, *orchestra* merkezinden, yan *analemmata*'nın *orchestra*'daki kesim noktalarını birleştiren eksene göre, simetrik olurlar. Bazen, topografik koşulların zorlaması ile bu simetri bozulabilir. Örneğin, mevcut olanaklarla traş edilemeyecek, kesilip çıkartılamayacak sert kayaların bulunduğu *cavea* bölümlerinde traş edilemeyen yerlere oturma sıraları yapılamaz. Örneğin, Aşağı ve Yukarı Balboursa Tiyatroları.

Başka bir örnek olarak ta, *cavea*'nın oturtulduğu kayalık yamaç bir yerde biter ve *cavea*'nın dolgu malzemesi üzerine inşasının devamı gerekmektedir. Dolgu maddelerinin özellikle eğimli yereyde tutunabilmesi için, yığma eğim açısının düşük tutulması gerekir. Böyle durumlarda, oturma sıralarının yükseklikleri aynı tutulmalarına karşın, sıranın seviyesinin bozulmaması için, oturma kesimlerinin derinliği (genişliğini) arttırmak gerekir. Sonuçta, *cavea*'nın dolgu malzemesi üzerine inşa edildiği bölümünde radyal doğrultuda bir genişleme oluşur ve simetrisi ancak hasas yersel ölçülerle veya düşey çekilmiş hava fotoğraflarından hissedilebilecek derecede bozulur. Bu simetri bozulması, BalboursaAşağı ve Telmessos Akropol örneklerindeki gibi rahatsız edici değildir ancak arkeometrik olarak açıklama gerektiren bir önem taşır.

²²Vitruvius V. VI. 3.

2.9. Akustik ve Görsel İzleme Özellikleri²³

2.9.1. Akustik²⁴

Ses dalgaları; elektro manyetik dalgalardan, oluşum biçimiyle temelden farklıdır. Bunda dalganın oluşumu, bir enerji kaynağının fiziksel bir ortamda hava moleküllerinde yarattığı basınç değişikliğinin, başka bir deyişle sıkışmanın uzunluğuna yayılması ve enerji kaynağı merkezli küre yüzleri şeklinde dağılmasıdır. Bu oluşum özelliği ses dalgalarının hızının (ses: ortalama basınca ve ısıya göre değişken olup), havada, deniz seviyesinde 15°de 340 m./sn. hıza sahiptir. Boşlukta iletici bir ortam olmadan yayılamaz. Buna karşılık, ışık, elektro manyetik dalgalardan oluşur. Hızı 300 000km./sn.dir. Boşlukta doğrusal olarak yayılır. Hareketli su yüzeyi, rüzgârlı hava, pürüzlü yüzeyler sesin yayılmasını olumsuz etkiler ve soğurulmasına neden olur, düz yüzeylerden kolay yansır, belli doğrultularda dar bir konik yüzey içerisinde küresel olarak yoğunlaştırılarak toplanıp, gönderilirse ulaşım mesafesi ve şiddetinin artırılması, etkin, şiddetli ve berrak ulaşması sağlanır (megafon örneği). Bu özellikleriyle tiyatrolarda sesin ve konuşmaların *cavea*’sına yeterli şiddette ve berrak olarak ulaşmasında, düzgün yüzeyli sahne binası ve bunu *cavea* ile birleştiren yan duvarların toplayıcı ve yoğunlaştırıcı rolü büyüktür. Hellenistik tiyatrolarda, *cavea* uçlarının sahneye doğru at nalı biçiminde uzatılmasının bir nedeni de, belirtildiği gibi budur. *Cavea*’daki eğim, üst kesimlere de çıkıldığında, görüş açısını büyültür ve sahnenin görülmesini rahatlatırken, ses dalgalarının *cavea*’nın üst kısmına insan başlarına çarparak bozulması ve engellenmesini de, ortadan kaldırmaktadır. *Cavea*’nın her sırasında, her seyirciye ses dalgalarının engellenmeden (perdelenmeden ve soğurulmadan) ulaşmasını yine *cavea*’daki bu eğim sağlamaktadır (şekil).

Aspendos Tiyatrosu üzerine yapılan akustik çalışmada²⁵ tiyatronun akustiğinde yapılan ölçüm parametlerine göre, öncelikle tiyatro seyircilerle dolu iken ölçümler yapılmıştır. Ses ölçüm tekniği, seyircilerin uzun süre sessiz kalamayacağı göz önünde bulundurularak, ses kaynakları yerine balonlarla yapılmıştır. Sahnede patlatılan balonların tiyatroda yarattığı etki, seyircilerin arasındaki dört alıcı noktasından ölçülmüştür. Diğer ölçümler elektronik ses

²³Vitruvius V. IV. 5.

²⁴İrklı Eryıldız, 2003 281-295: “The Acoustic Properties of Ancient Theaters:Computer Simulation and Measurements” adlı makalesinde Lykia Tiyatrolarının akustik ölçümlerini yapmıştır. Lykia Tiyatrolarının çoğunluğunun sahne binası korunmadığı için akustik bakımından genellikle orta seviyede çıkmışlardır. En iyi akustiğe sahip tiyatrolar Xanthos ve Tlos örnekleridir. 2011’de Yunanistan’ın Patras Üniversitesinde , “The Acoustics of Ancient Theaters” adlı bir seminer gerçekleşecektir.

²⁵Dilmen2004, 60.

kaynağından gönderilen sinyalin ölçülmesi ve müzikal bir performansın ve sahnedeki konuşların kayıtlarının alınıp ölçülmesi şeklindedir²⁶.

Rhodiapolis Tiyatrosu'nda yapılan akustik çalışmalardan bir tanesi, İrklı Eryıldız²⁷ tarafından “The Acoustic Properties of Ancient Theaters: Computer Simulation and Measurements” yapılmıştır. İrklı bu çalışmasında Lykia Tiyatroları'nın akustik ölçümlerini yapmıştır. Lykia Tiyatroları'nın çoğunluğunun sahne binası korunmadığı için akustik bakımından genellikle orta seviyede akustiğe sahip olduğu sonucuna varmıştır. İrklı, Rhodiapolis örneğini ise, tüm Lykia Tiyatroları içerisindeki en düşük akustiğe sahip örnek olarak belirlemiştir. Bu sonuç; bizim tarafımızdan yapılan ve asıl amacı, antik bir tiyatrodaki akustik dağılımı deneysel, anket şeklindeki belirleme tekniğiyle göstermek olan çalışmamızla tamamen örtüşmektedir. Sonuçların bulunuş yöntemi kesin matematikselidir. Deney için *cavea*, *orchestra*'dan en üst oturma sırasına kadar, 3'er yatay oturma sırasının oluşturduğu, 6 kuşağa ayrılmıştır. Önceden işitme denemesi yaptığımız 36 denegin 6'sar kişisi, her kuşağın *klimakes*'le oluşan *kerkides* dilimlerine, (*cavea*'nın eşit aralıklı) değişik yerlerine oturtuldu. Belli bir dinleme süresinden sonra sistematik olarak deneklerin oturma yerleri değiştirildi. Sahnede belli bir şiddetle çalan sözsüz müzik ve konuşmalar, deneklere belli bir süre dinletilmiştir. Bu olay 6 kuşakta deneklerin sistematik olarak yerlerinin değiştirilmesi ile tekrar edilmiştir. Denekler aynı şiddette çalan müziği ve konuşmaları; *cavea*'nın değişik yerlerinde dinleyerek önceden hazırlanan formlara “iyi-orta ve kötü” duydukları kuşakları kaydettiler. Bu verilere dayanarak yapılan ortalama hesabıyla, iyi-orta ve zayıf duyulan bölgeler (Çiz. 39) belirlenerek grafik üzerindirenklerle gösterilmiştir. (Kırmızı: Çok iyi. Turuncu: Orta. Sarı: Zayıf).

Bu çalışmada deneysel olarak bulunan ve elektronik yöntemle İrklı Eryılmaz'ın bulduğu sonuçla örtüşen saptamalar, tiyatroların bugünkü korunmuşluk durumuyla yapılan ölçümlerdir. Hatta Anadolu'nun en iyi korunmuş sahne binası ve *cavea*'sına sahip Aspendos Tiyatrosu'nda Dilmen tarafından yapılan ölçümler de bile, bize antik dönemdeki tiyatronun akustiğini bire bir vermediği, başta mühendisler tarafından söylenmektedir. Bugün tiyatrolarla ilgili yapılan tüm akustik ölçümler bize ancak orijinal durumlarındaki özellikleri hakkında sadece görelî bilgiler vermektedirler.

²⁶ Daha ayrıntılı bilgiler ve ölçüm tabloları ve sonuçları için bkz: Dilmen 2004.

²⁷ İrklı-Eryılmaz 2003, 281-295.

2.9.2. Görme

Sahnedeki figürler, hareketleri, renkleri, dekorlar ve geri plandaki manzara elektro manyetik dalgalarla, *cavea*'daki izleyicilere ulaşmaktadır. Bu görüntünün yayılmasını etkileyen önemli iki faktör, kaynağın yeterli güçte ışık yayması ve kaynaktan çıkan ışığın bir engelle kesilmeden izleyiciye gelebilmesidir. Işık dalgaları, ışık ışınlarıyla doğrusal yayıldıklarından izleyicinin ışık kaynağıyla olan açısal bağlantısı önemlidir. Sahnede yüzü görülmek istenen oyuncuya, ensesinden bakılması yüzünün görülmesine olanak vermez. *Cavea*'nın eğimi, bakış açısındaki engeli kaldırırken *cavea*'daki oturma yerinizin konumu, sağda solda, yukarıda oluşuyla görüşü ciddi biçimde etkiler. En iyi ve görüntü sahnenin olabildiğince ufuk düzleminde (göz merkezinden geçen yatay düzlem) olmasıyla sağlanır. Ayrıntıları kolay ve güzel algılayabilmek için bakış uzaklığının da yeterince yakın olması gerekir.

Rhodiapolis Tiyatrosu'nda akustik için yapılan deneyin bir benzeri görme için aynı deneklerle yapılmıştır. Buradaki fark müzik yerine, *skene*'deki *pulpitum* korunamadığı için, *pulpitum*'la aynı hizada olan, ortada yer alan duvarın değişik yerlerine dağılmış 8 hareketli deneğin yerleştirilmesidir. Elde edilen sonuçlar (Çiz. 40) renklerle değerlendirilmiştir. (Kırmızı: Çok iyi. Turuncu: Orta. Sarı: Zayıf).

Rhodiapolis Tiyatrosu'nun yapılan görme ve akustik deneyleri sonucunda, bir farkın dışında bölgesel değerlendirmelerin örtüştüğü görülmüştür. O fark *cavea*'nın, en alt sıralarında oturanların ufuk düzlemlerinin hemen üzerinde kalan şekil ve hareketleri göremedikleri ve *cavea*'nın en üst sıralarında ön *analemmata*'ya doğru sahneyi yeterince göremeyip, görüşün bozulduğu yönündedir.

2.10. Kapasite Hesabı²⁸

Bu çalışmalardan beklenen bir sonuç, günümüze ulaştırılmış bilgileri ve varlıkları çağdaş bilimin sağladığı olanaklarla hem izleyicilere daha doğru biçimde sunabilmek, hem de söz konusu olan konservasyon, restorasyon ve restitüsyon çalışmaların önceliklerini belirlemek için gerekli bilgilerin esas-baz olacak sağlıklı kaynaklarından sağlandırılma olanağı kazandırabilmektedir.

Tiyatro kapasitelerinin bilinmesi, antik yapının azametini sayısal bir kavrama dönüştürmesinin yanı sıra, yapıldığı çağın yaşamsal özelliklerinin ve koşullarının

²⁸ Tiyatro kapasite hesaplamaları için bugüne kadar 2 formül geliştirilmiş olup bu her iki formülün uygulaması, burada geliştirilen formüle nazaran oldukça güç olup, pratik değildir. Formüller için bkz. Sear 2006, 26.

aydınlatılmasına da ışık tutar. Bu nedenle saptanmalarındaki doğruluk, bilimsel açıdan önem taşımaktadırlar. Lykia Tiyatroları'nın Kapasiteleri için: (Tablo 1).

2.10.1. Tiyatroların Kapasite Hesabında Uygulanacak Yöntemler

Bütün antik yapılarda olduğu gibi, tiyatrolarda da yapıldıkları çağdaki büyüklüklerini anlatabilmek ve mimari özellikleri, biçimlerini, boylarını anlamak, buarada kapasite hesaplamaları için oturma sıralarında kaç insanın oturabileceğini hesaplama amacına bağlı olarak ölçümler yapılmıştır.

Sear²⁹ kitabında eski hesaplama yöntemini şu şekilde açıklamaktadır:

Tiyatroların kapasitelerinin hesaplanması için çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Moretti; tiyatrodaki oturma sıralarının kapasiteyi belirleyen unsur olduğuna inanmaktadır. Ancak yöntemi *cavea*'nın geometrik yapısına göz önünde tutmamaktadır. Forni; *cavea*'nın alanına dayalı ve *cavea*'nın oturulmayan alanlarını hesaplama dışı tutan bir formül geliştirmiş ve her *m*.²'ye 3 kişinin oturacağını varsaymıştır. Bunun formül şöyledir:

$$\frac{\pi (D^2 - O^2) \times K}{8 \times 0,333} = \text{Kapasite} \text{ Örnek: } \frac{3,14159 (10816 - 841) \times 0,8}{8 \times 0,333} = 9411 \text{ kişi}$$

Buradaki semboller $\pi = 3,14159$, D=*Cavea* dış çapı, O=*Orchestra* çapı,

K=*Cavea*'nın oturulmayan kısmı için indirgeme faktörü =0,8'dir.

Paydadaki $8 \times 0,333$ formüle özgün bölme kat sayılarıdır.

Bu formül; tiyatroları standart yarım daire biçiminde ve sabit eğimde kabul ederek geliştirilmiş olması sebebiyle, Sear tarafından yeterince tatmin edici görülmemektedir. Oysa tiyatroların *cavea* formları, oturma sıralarının aralıkları, genişlikleri, *cavea* eğimi, inşa edildikleri alanın koşullarına göre birbirlerinden farklıdır.

Sear'ın kitabında eleştirdiği bu yöntemin noksanlıkları nedeniyle matematiksel bazda kabul edilecek nitelikte değildir. Çünkü hesaplamayı etkileyici faktörler ve tiyatroların (eğim, oturma sırası genişliği, sıralar arasındaki açıklığın toplam alanı, çap uzunluğu ve *cavea*'nın biçimi gibi) özgün karakteristikleri hesaplamada yer almamaktadır.

Bu çalışma kapsamında geliştirilen hem hesaplama yöntemi, hem de gerekli uzunlukların ölçüm yöntemleri matematiksel açıdan kesin doğru ve uygulaması basit, pratik ve doğrudur.

Tiyatroların kapasite hesabının, bu tez çalışması kapsamında geliştirilen ana yöntemi, çember yayı, bizzat oturma sıralarının toplam uzunluğunun bilinmesidir. Bu toplam uzunluğun bir kişilik oturma payı ortalama uzunluğuna bölünmesi ile bulunacak sayı, kapasiteyi verir. Dolayısıyla bugüne kadar tiyatroların kapasite hesabında kullanılan klasik

²⁹ Sear 2006, 25 vdd.

çap ölçüleri burada da kullanılmıştır ve toplam sıra uzunluğunun her bir kişiye bölümünde de ortalama standart genişlik olan 0,50 m. kullanılmıştır³⁰. Çıkan sayının, kapasite hesabında tolerans sınırı artı eksi %10 gibi çok büyük bir değerdir. Bunun sebebi; hesaplamada bir kişinin oturma yerinin genişliğini ortalama 0, 50 m. olarak alınmaktadır. Oysa uygulamada, bu ölçü 0, 40 m. ya da 0, 60 m. olabilir. Bu da %20’lik bir fark sınırı yaratır. Bu nedenle de hesapları yapmadan önce ve hesap sonuçlarını bildirmeden önce, değişen oturma yeri genişliğinin yaratacağı farkı göz önünde bulundurmak gerekir. Örneğin; 1683 kişi olarak bulunan bir sonucun, max. 1700’e yuvarlanarak verilmesi uygun olacaktır.

Tiyatrolarda oturma sıralarının biçimi, doğal olarak; *orchestra* merkezli (dairesel) konsantrik çember yaylarıdır. Sıraların kendileri de; $\sim 210^\circ$ lik(*orchestra* merkezinden veya *analemma* duvarlarının kesim noktasından ölçülen) merkez açının göreceği iç alandaki, aşağıdan yukarı doğru sıralanan çember yay parçalarının her biridir. Söz konusu merkez açı her tiyatrodada (180’ den 220’ye kadar) farklıdır. Bu nedenle kapasite hesabından önce, merkez açının ölçülmesi gerekir. Bu yayların toplam uzunluğu, kapasite hesabında bilinmesi gereken, toplam oturma sıralarının uzunluğudur.

Bu yöntemde, yay uzunluklarının bulunması için uygulanacak üç ayrı yol söz konusudur.

1. Yay uzunluklarını doğrudan ölçmek,
2. Yay çaplarını doğrudan ölçüp, onları kullanarak yay uzunluklarını hesaplamak.
3. Bu işlemleri dolaylı olarak, planlar ya da fotogrametrik yersel veya hava fotoğraflarından ölçerek hesaplamak.

Birincisi; kolay ve basit olan “doğrudan ölçme yöntemidir”. Bu yöntemde tiyatronun bütün sıralarının teker teker ölçülmesi gerekmez. Burada uygulanan yeni yöntemin asıl özelliği de budur. En alt ilk sırasının uzunluğu herhangi bir araçla (hatta iyi ayarlanmış adım ölçüsüyle bile)³¹, sonra da en üst (son) sıranın uzunluğu ölçülebilir. *Analemmata* arasında yay şekildedirler. Bunlar bazen daire tam çember yayı, bazen de uçları doğrusal uzatılarak nala benzetilmiş şekildedirler. Ancak bu özellikleri farklı bir hesap yöntemini gerektirmez. Yayların toplam uzunluğu; bu en alt ve en üst sıralarının uzunlukları toplamının ortalamasının alınması ile bulunan ortalama değer, tiyatronun toplam sıra sayısı ile çarpılarak bulunur. Hesaplama işlemi linear fonksiyonlar arasındaki basit bir ortalama işlemiyle yürütüldüğünden matematiksel temeli açısından kesinlikle doğrudur. *Cavea* formu daire diliminden farklı olan tiyatroların caveaları, düzgün form dilimlerine ayrılarak, yöntem her dilim için ayrı uygulanır.

³⁰ Bu ölçü kapasite hesabını yapan bir çok araştırmacı tarafından da benimsenmiştir. Bkz. Sear 2006, 25 vdd.

³¹ Bingöl 2005, 149: Magnesia’daki Theatron’un kapasite ölçümünde de ayak ölçüsü kullanılmıştır.

İkinci yolla; yay uzunlukları, belli bir merkez açığa karşılık olan dilim içerisindeki yay uzunluklarının hesabıyla bulunur. Bu yolda da; en alt oturma sırasının hesabıyla, en üst oturma sırasının uzunluğunun hesabı, yine ortalama yay uzunluğunun bulunması için yeterlidir. Böyle hesaplanan ortalama yay uzunluğunun yine sıra sayısı ile çarpımı, tiyatro *cavea*'sı bütününde oturma sıralarının toplam uzunluğunu verecektir. Ancak anlatılan bu yolun uygulanabilmesi için, *cavea* alt ve üst yay uzunluklarının bulunması sırasında *orchestra* merkezinden veya *analemma* uzantılarının *orchestra* ortasındaki kesim noktasından, *cavea* dilimini gören iç merkezsel açının ölçülmesi ve bu merkez açığa karşılık olan yay uzunluklarının her iki tam çember yayına ornlayarak bulunması gerekir.

1. yöntem:

$$\begin{cases} (Y_{Alt} 360^\circ = R_{Alt} \times 3,14) \\ (Y_{Üst} 360^\circ = R_{Üst} \times 3,14) \end{cases} \quad \text{İç merkez açısı } \alpha \text{ iç'in gördüğü dilimin yay uzunluğu}$$

$Y_{A 210^\circ}$ ve $Y_{Ü 210^\circ} = Y_{A 360^\circ} \times \frac{210}{360} = Y_{A 210^\circ}$ yoluyla hesaplanır.

$$Y_{Ü 360^\circ} \times \frac{210}{360} = Y_{A 210^\circ}$$

Bu şekilde 210° ' için üst yay ($Y_{Ü}$) ve alt yay (Y_{A}) uzunlukları hesaplanır. Merkez açısı 210° 'den farklı olanlarda.

2. yöntem:

Bundan sonraki işlem ilk yöntemdekinin aynısı olup,

$$Y_A + Y_{Ü} = Y_{top}$$

$\frac{Y_{top}}{2} = Y_{Orta}$ yay uzunluğudur.

$$Y_{Ort} \times n \text{ (sıra sayısı)} = \text{Toplam Cavea yay uzunluğu}$$

$$\text{Kişi sayısı (Kapasite)} = \frac{Y_{ort.(m)} \times n}{0,50 (m)} = \text{Kapasite}$$

$$n = \text{Oturma sıra sayısı} \quad 0,50 (m) = 1 \text{ kişilik oturma alanı genişliği}$$

Tiyatroların kapasite hesaplamalarını yapabilmek için geliştirilen yöntem antik dönemdeki asıl kapasitesini bulmak için geliştirilmiştir. Bunun için, orijinal formlarındaki oturma sıraları sayısının ve oturma sıralarının orijinal uzunluklarının bilinmesi gerekir. Oturma sırası sayısı ve sıra uzunluğunun tahribata uğramış olduğu tiyatrolarda ise, bu uzunluklar varsayımlara

dayalı olarak tahmin edilip, hesaplamalar yapılmıştır. Bunun sonucunda, kapasite olarak verilen sayı, tiyatronun bugünkü haliyle alabileceği insan sayısının üzerindedir.

Rhodiapolis Tiyatrosu'nun Kapasite hesabı;

YA $\cong$ 20,14 m.

YÜ $\cong$ 65,33m. (Kanatlarda tahribat var).

Yort. $\cong$ 42.74 m.

Sıra Sayısı n $\cong$ 18

Kapasite= 1 538 ~1500kişi.

Üçüncü yöntemde ise; alt ve üst yayların uzunluklarının bulunmasında ölçümler; çizgisel planlardan klasik, ya da yersel ve hava fotoğrafları kullanılarak oluşturulacak fotoğraflardan, fotogrametrik olarak yapılır. Plan üzerinden alt ve üst yayların ölçümü, manuel ya da bilgisayarla yapılır. Yersel ve hava fotoğraflarından çeşitli başka ölçümlerin de yapılabileceği göz önünde tutularak, çekim koşullarına ve ölçeğe dikkat etmek gerekir. Çekimden önce, yereyde (orijinal modelde) alt ve üst yaylara ölçek oluşturacak mira'lar, çekim yerden yapılacaksa yaklaşık % 10 bindirmeli çekilecek her pozun uygun yerlerine yerleştirililer. Çekim havadan yapılacaksa, ölçek miraları, *cavea*'nın alt ve üst oturma sıraları üzerine, eşit aralıklarla dağıtılmalıdır. Böylece oluşturulan “foto-plan” üzerinden oturma sırası uzunluğu, ölçek mirası aracılığı ile gereken şekilde ve hassasiyette ölçülür.

Bu yöntemdeki kapasite hesaplama sistemi yine aynıdır.

3.RHODİAPOLİS TİYATROSU

3.1. Kent Tarihi- Dönemsel Yapılaşma

2006 yılında başlatılan Rhodiapolis kazısı ve çevresinde yapılan yüzey araştırmalarının öncesinde, gerek Rhodiapolis, gerekse çevresi hakkında az sayıda araştırma bulunurken, bu çalışmaların başlamasıyla, bölge tarihi ve kültürü konusunda bilgilerimiz artmakta, bunun paralelinde yayınların da sayısı çoğalmaktadır.

Son yıllarda bölgede yürütülen araştırmalar sırasında, Gagai Kenti'nde bir mağaradan ele geçen Tunç Çağı'na ait bir kap³², kıyı Lykia tarihinin Tunç Çağ'a kadar geri çekilmesine sebep olmuştur. Rhodiapolis Kenti Hamam Kazıları'ndan da ele geçen buluntu grubu ise, olasılıkla İ.Ö 8-7.y.y.'a ait Geometrik Dönem³³ seramiklerdir. Böylece Theopompos "Lykia'daki Rhodia"olarak bahsettiği, Ptolemaios'un da aynı şekilde "Rhodia" olarak andığı ve Bean'in Rhodiapolislilerin soyunun Rodos'tan geldiğini söyleyerek tanımladığı. Rhodiapolis'in, İ.Ö 7.y.y.'da kurulan Rhodos'un bir koloni kenti olarak var olmadığı daha önceden de bir yerleşim olması gerektiği arkeolojik verilerle ortaya konulmuştur.

Rhodiapolis'in, Klasik Dönemi'ne ilişkin İ.Ö 4.y.y.'a tarihlenen, Likçe yazıtlı kaya mezarları³⁴, şehrin güney doğusunda yer almaktadır. Kaya mezarlarının yanısıra, Hamam kazılarında da, Klasik Dönem'e tarihlenen birkaç seramik ele geçmiştir. Şimdiye kadar gerçekleşen arkeolojik kazılarda en erken seramikler yine Hamam kazılarından ele geçmiştir³⁵.

Hellenistik Dönem'e ait mimari kalıntılar şimdilik; tiyatro, tapınak, *agora* duvarının bir bölümü, tiyatronun batısından *akropol*'e çıkan yoldan ibarettir. Az sayıdaki mimari yapıya oranla, Hellenistik Dönem'e ait; heykel altlıkları, heykeller, yazıtlar, sikkeler, seramikler ve benzeri gibi buluntular, bize bu dönem hakkında bilgiler sunmaktadır. Hellenistik Dönem'den ve Roma Dönemi'nden iyi durumda korunmuş olarak günümüze ulaşan, kentin en anıtsal yapısı tiyatrodur. Onunla ilişkili olarak, *cavea*'nın her iki tarafından geçen yollar da Hellenistik Dönem'de var olup, Roma ve Bizans dönemlerinde de kullanılmıştır (**Hrt. 2**). Tiyatronun inşa edildiği Hellenistik Dönem'de, bu yapının kentteki diğer yapılarla ilişkisine baktığımız zaman; o döneme ait *cavea* dışında, sahne binasının nasıl olduğu hakkında fazla bir bilgi edinilememektedir. Tiyatronun sahne binasının bir bölümünün üzerine daha sonra, Roma Dönemi'nde (İ.S. 3. y.y.) oturtulan Toplantı Salonu'nun kazılarında, binanın önünde

³² Çevik-Bulut 2008, 3.

³³ Çevik ve diğ. 2010b, 29-63. Lykia Bölgesi için benzer karşılaştırma örnekleri için bkz:İşin 2010, 93-104;Özgünel 2006, 25 vd.

³⁴ Kolb-Tietz 2001, 347-416.

³⁵ Çevik ve diğ. 2008b, 7.

yer alan teras duvarından Hellenistik Dönem'e ait yazıtlı bir altlık ele geçmiştir³⁶. *Akropol*'deki Hellenistik Dönem'e ait surlar, Bizans Dönemi'nde değiştirilerek tekrar kullanılmış olabilir. Hellenistik Dönem'den şu ana kadar, görülür tek yapı olarak kalabilmiş *cavea*'nın varlığı; günümüze kadar tiyatro kültürünün süre gelmiş olmasından çok, inşa yönünden sağlamlığı ve anıtsallığıyla, mimarisinin günümüze kadar ulaşmasına olanak sağlamıştır. Bizans Dönemi'nde kanlı eğlence oyunlarının yasaklanmasına rağmen, tiyatronun başka amaçlarla kullanılmasına devam edilmesi ve aynı zamanda, tepeye yaslanmış inşa tarzıyla çok sağlam olması, oturma sıralarının sökülmeden kullanılmasını sağlamıştır. Buna karşılık, *cavea*'nın en arka sırasında, Bizans yapılarının yoğunlukta olduğu tepeye en yakın bölümünde bulunan ve bağımsız şekilde duran koltuklar, oturma sıraları ile de statik bir bağlantısının bulunmaması sebebiyle kolaylıkla taşınıp, *kastron*'un duvarlarında devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Yine Bizans Dönemi'nde, sahne binasının *hyposkene* ön ve arka odaları ışık, depo, kireç ocağı olarak kullanıldığı, savaşlar sırasında ise, sığınak işlevleriyle kullanılmış olabileceği, kazılar sonrasında anlaşılmıştır.

Bugün Rhodiapolis Kenti'ne bakıldığında görünen yapıların %80'i Roma Dönemi'ne aittir³⁷. Mevcut kaynaklardan anlaşıldığına göre; İ.S. 2. y.y.'da Rhodiapolis'li hayırsever (*eurgetes*) Opramoas³⁸ döneminde ulaşılmış refah düzeyine bağlı olarak, yoğun bir yapılaşma söz konusudur (**Lev. 1, Res. 2**). Roma Dönemi'ne ait belli başlı yapılar olarak; tiyatronun sahne binası (Roma Dönemi'nde değiştirilerek inşa edilmiştir), Opramoas'ın Tapınak Mezarı, Opramoas *Stoası*, Opramoas'ın Ailesi'nin Anıt Mezarı³⁹, *agora*, toplantı salonu, iki katlı *stoa*, Hadrian *Sebasteion*'u⁴⁰, *asklepeion*, yuvarlak tapınak, kütüphane, Asklepios Tapınağı, hamam, Roma çeşmesi sayılabilir (**Hrt. 2**).

3.2. Kentteki Konumu ve Çevresindeki Yapılarla İlişkisi

Tiyatro, kentin en önemli sosyal kamu yapısıdır (**Lev. 1, Res. 2**). Şehir planlamada, jeomorfolojik yapı uygun ise, tiyatroların kent merkezinde olması, sosyal bir yapı olması nedeniyle tercih edilirdi (**Hrt. 2**). Klasik ve Hellenistik dönemlerde var olan inşa teknikleriyle, *cavea*'ların eğimi doğal yamaçlarla sağlanmaktaydı. Bu sebeple Klasik ve Hellenistik Dönem tiyatrolarının konumunu belirleyen en önemli etken, jeomorfolojik yapının

³⁶ Çevik 2010a, 29 vdd. B. İplikçioğlu tarafından yazıt çalışılmaktadır.

³⁷ Çevik ve diğ. 2010b, 33 vd.

³⁸ Opramoas'ın mezar yazıtında, İ.S. 141 depremi ardından ismi geçen Lykia şehirlerindeki kamu yapılarının onarımı ve tadilatının kesin olarak bilinmesi açısından, arkeolojik mimari çalışmaları için çok önemlidir. Yazıtın içeriği ile ilgili detaylar için bkz. Kokkina 2000, 103.

³⁹ Kızıgut 2012 (baskıda).

⁴⁰ Age. 2012 (baskıda).

uygunluğudur. Roma Dönemi'nde ilerleyen inşa teknikleriyle *cavea* bir yamaca ihtiyaç duyulmadan arzu edilen yere inşa edilebilmektedir.

Rhodiapolis Tiyatrosu, Hellenistik Dönem'de, kentin üzerine kurulduğu tepenin yükseldiği alana yerleştirilmiştir. Bizans Dönemi'ne kadar, kent merkezinin kuzey sınırındaki son kamu yapısıydı (**Hrt. 2**). O dönemde Rhodiapolis Kenti'nin kamu merkezinin kuzeyinde tiyatro, güneyinde Hadrian *Sebasteion*'u, yuvarlak tapınak, *asklepeion* ve batısında *stoa* bulunuyordu (**Hrt. 2**). Kentin doğusunda hamam, güneyinde “G” yapısı ve kuzey batısında tapınak yer alıyordu. *Nekropol*'leri ise kentte gelen yollar boyunca uzanmaktaydı (**Hrt. 2**).

Hellenistik Dönem'de, kamu yapıları içinde tiyatro ve tiyatronun kuzey batısındaki tapınağın varlığını kesin olarak biliyoruz (**Lev. 13, Res. 38b**). Bu dönemde tiyatronun her iki tarafında yer alan yollar dışında, etrafı boş olup, önündeki teras alanı ve *agora stoa* duvarı bulunmaktadır⁴¹. *Akropol*'ün doğu yamacında, Hellenistik Dönem'e ait silindirik formda, içi beyaz sıvalı sarnıç ile toplantı salonun önünden bir anıta ait mimari parçalar ele geçmiştir⁴². Bunun dışında Hellenistik Dönem şehirciliği hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz.

Roma Dönemi'nde de, tiyatronun önemli sosyal, kültürel ve merkezi bir yapı olması sebebiyle, çoğunluğu yeni inşa edilen kamu yapıları, tiyatronun etrafına yerleştirilmiştir.

Rhodiapolis Kenti İ.S. 2.y.y.'da şehircilik anlamında en parlak çağını yaşamış olup, bugün tiyatronun etrafında yer alan yapıların çoğu, bu dönemde inşa edilmiştir (**Lev. 3**). Rhodiapolis Kenti'ni diğer tüm Lykia kentlerinden ayıran özelliği; arazi şartlarından doğan yer darlığı nedeniyle zorlamalarla şekillenen, iç içe geçmiş Roma Dönemi'ne ait şehirciliğidir⁴³. Bu yüzden tiyatro tek başına ele alınarak çalışılmayıp, tiyatro ile bitişik; Opramoas'ın Mezarı, Opramoas *Stoa*'sı, Toplantı Salonu ve “Lokanta-dükkân/*tabernae*” ile birlikte değerlendirilmeye çalışılmıştır. Sayılan tüm bu yapılar tiyatroya bitişik olduğu için, giriş çıkış trafiği bir bütün halinde ele alınıp düzenlenmek zorundaydı. Sosyal çıkarımları da, bu bütünlük nedeniyle birbirleriyle ilintilidir. Örneğin; sahne binası kazılarında sadece *skene*'ye ait parçalar değil, Opramoas Anıt Mezarı'na ait parçalar da ele geçmiştir. Rhodiapolis Tiyatrosu'nun mimarisini ve sosyal yapısını iyice anlamamın yolu; dönemsel şehirleşmesini çözümlemekten geçmektedir (**Lev. 3, Res. 5**).

Opramoas'ın Tapınak Mezarı Roma Dönemi'nde, tiyatronun sahne binasına neredeyse degecek kadar yakın; 0,67 m. uzağında ve çapraz olarak inşa edilmiştir (**Lev. 18, Res. 39**). Opramoas *Stoa*'sı ile tiyatronun batı *analemma* duvarı bitişiktir⁴⁴ (**Lev. 12, Res. 36**). Batı *analemma* duvarına dik açı ile bitişik nişlerle hareketlendirilmiş duvar, Opramoas *Stoası*'nı

⁴¹ Çevik ve diğ. 2009,43.

⁴² Tıbikoğlu 2010, 212 vd.

⁴³ Çevik ve diğ. 2010b, 34.

⁴⁴ Çevik ve diğ. 2010b,32.

merdivenli caddeden ayıran *stoa* duvarını oluşturur (**Lev. 3., Res. 5**). Bu duvar yerel kireçtaşı ve küçük dikdörtgen taşlarla birlikte harçla örülmüştür, üzeri de mermer levhalarla kaplanmıştır. *Stoa*'da, *stylobat*'ın üzerinde sütunlu bir *portiko* bulunmaktadır (**Lev.12, Res.36**). *Portiko*'nun üstü ahşap bir yapıyla örtülü olup, üzeri kiremitle kaplanmıştır. Üst örtü sistemi hakkındaki bilgilere, kazılar sonucunda yangın katmanı içinde ele geçen çatı kiremidi ve çok sayıda bronz çiviyle ulaşılmıştır.

Agora stoa'sı kent merkezinde konumlanır. Kent trafiğinin odak noktasında yer alması ve arazinin eğimi nedeniyle iki katlı planlanmıştır (**Lev. 3, Hrt. 2**).Yapının, Opramoas Anıt Mezarı, tiyatro ve toplantı salonunun bulunduğu üst yapı terasına açılan ikinci katı, dik bir açıyla Opramoas *Stoa*'sı ile birleşir ve bu alanı doğu ve güneyden çevreler (**Lev. 3, Res. 5**). *Agora*'nın batı köşesinde yer alan aslan ayaklı 5 sıradan oluşan oturma basamaklarının var olması ayrıca, *agora*'dan ele geçen güreş ve boks müsabakaları ile ⁴⁵ ilgili yazıt bu alanın, *stadion* olarak da kullanıldığını düşündürmüştü de ⁴⁶alanın diğer yapılarla ilişkisi, konumu ve plansal özellikleri buna uygun değildir.

Tiyatronun üst sıralarında oturan insanlar, kent merkezindeki bütün bu sosyal yapıları görebilmektedir. Tiyatronun güney batısında ise; sağlık- merkezi "*Asklepion*" vardır⁴⁷. Bu alanının batısında kütüphaneyi de yaptırdığı bilinen Rhodiapolisli ünlü hekim Herakleitos'un yaptırdığı tapınak ⁴⁸ yer alır. *Asklepion*'un doğusunda ise, İmparator kült yapıları; Hadrian *Sebasteion*'u ve bitişiğinde Opramoas'ın Ailesi'nin (anne ve babasının) içinde bir onurlandırma alanı yer almaktadır (**Hrt. 2**)⁴⁹. Tiyatro, kamu yapılarının içinde en anıtsal olanıdır. Tüm yapılara egemen bir konuma sahiptir. Tiyatronun bulunduğu tepenin devamında, *akropol*'ün güneydoğu köşesinde, Hellenistik Dönem'den beri var olan tapınak bulunur. *Akropol*'ün güney yarısı bir meydan olarak düzenlenmiştir.

Bizans Dönemi'ne gelindiğinde; kentteki tüm Roma yapılarında, inanç ve yaşam değişiminden kaynaklanan eklemeler, değişimler ve kısmen de tahribat olmuştur. Tiyatronun kuzeyine, *akropol*'ün en yüksek kesimine surla çevrelenen bir Kilise ve *Bişof* Konutu'yla güvenli bir *kastron* inşa edilmiştir (**Hrt. 2**). *Agora*, Opramoas *Stoa*'sı gibi mermerin yoğun olarak kullanıldığı mekânlara bu dönemde *calcararium*'lar (kireç ocağı) yapılmıştır (**Lev. 5, Res.3**). Bu kireç ocaklarında kirece dönüştürülmüş olmaları sebebiyle, tiyatronun sahne

⁴⁵B. İplikçioğlu 2007Rhodiapolis Kazısı Yazıt *Corpus*'u (yayınlanmamıştır).

⁴⁶ Saltuk 1995, 68.

⁴⁷ Çevik ve diğ. 2010b, 40.

⁴⁸ Özdilek 2011 "Rhodiapolis Tiyatro Kazısı", (K.S.T. Sempozyum'unda sunulmuş fakat metni yayınlanmamıştır). B. İplikçioğlu 2008 Rhodiapolis Kazısı Yazıt *Corpus*'u (yayınlanmamıştır). "Beden ve ruh olarak mukemmel bir kişi olan", kurtarıcı tanrılar Asklepios ve Hygeia'nın çok soylu rahibi aynı zamanda hem tıp hem de felsefe yazarı, şairi olan Herakleitos, tüm Lykia ayrıca Rodos, Atina ve İskenderiye tarafından da tanınan ünlü bir hekimdir. Kente bir *asklepion* ve kütüphane yaptırmış, ayrıca *Asklepia* festivallerinin düzenlenmesi için yurduna 15 bin *denarion* para vermiş ve kentin önemli bir tıp merkezi olmasını sağlamıştır.

⁴⁹ Kızılgut 2012 (baskıda).

binasına ait heykeller, bezekler, yazıtlar ve Opramoas'ın Anıt Mezarı'nın mimari parçaları eksiktir. Kazılar esnasında bu ocakların çevresinden çok sayıda küçük parça halinde kirece dönüştürülmekten kurtulmuş mimari, plastik ve yazıt parçaları ele geçmiştir. Bizans Dönemi'nde eklenen tüm yapılar, az veya çok Roma Dönemi yapılarını değiştirip bozmuştur.

3.2.1. Konumu

Antik kentlerin genel görünümünde öne çıkan anıtsal yapı türü özellikle tiyatrodur (**Lev. 1, Res. 2**). Kentte tiyatro inşa edilirken üzerinde durulan en önemli nokta da, tiyatronun inşa edileceği yerin seçimidir. O dönemde tiyatronun konum yerinin seçimi, kentin topografyası, ona göre yönler, meteorolojik koşullar ve tiyatro ile bağlantılı diğer yapılar göz önünde tutularak yapıldı. Kentteki mekânlar ve oralarda yapılacak etkinlikler, halkın isteklerini karşılayacak şekilde olmalıydı. Geleneksel Roma şehir planlama ilkeleri, Roma eyaleti olan Lykia'da da olabildiğince uygulanmaya çalışılmıştır. Morfolojik yapının fazla uygun olmaması kent planlamasında, mekânsal problemler yaratmış ve Rhodiapolis'te görüldüğü gibi sıkışıklıklara neden olmuştur. Bir bakıma ısrarla Roma şehirciliğinin uygulanmaya zorlanışında da, Opramoas'ın ünü ve Roma'yla olan ilişkileri etkin bir unsur olmuş olabilir. Rhodiapolis Kenti'nin özelliği, Roma kentlerinde bulunan hemen hemen tüm yapıları yukarıda sayılan zorluklara rağmen bünyesinde barındırmasıdır.

Hellenistik Dönem'de inşa edilen tiyatro; topografyanın yaratacağı olanaklardan yararlanarak, dönemin mimar-mühendisleri, geleneksel uygulama yöntemleriyle, *cavea*'nın büyük bir bölümünü tepeye yaslamışlar, geri kalan bölümlerini de, statik bilgilerine ve hesaplamalara dayanarak, oldukça güçlü bir *analemma* çevre duvarı örerek onun üzerine inşa etmişlerdir (**Lev.1, Res.2**). Tiyatro kentin en anıtsal ve ağırlıklı yapısı olduğu için de, daha sonra inşa edilen yapıların konumları tiyatroya göre ayarlanmıştır (**Lev. 3, Res. 5**). Aynı zamanda gösteri saatlerinde güneşin konumu, rüzgâr durumu, *cavea*'nın bakacağı yön ve manzara, yapının kentteki konumunu belirleyen asıl faktörleri oluşturur⁵⁰. Hellenistik Dönem tiyatro sahne binalarının tamamlayıcısı manzaradır. Rhodiapolis Tiyatrosu'nda da Hellenistik Dönem'deki az katlı sahne binasının ardında, bereketli Kumluca Ovası ve Akdeniz ile Gelidonya Burnu manzarada yer almaktadır⁵¹. Rhodiapolis Tiyatrosu inşa edilirken sadece inşa alanının konumuna ve eğimine değil, yönlere de çok önem verilmiştir. Bir yapının konuş

⁵⁰Vitruvius V. III. 2.

⁵¹ Lykia Bölgesi'ne en çok hayır yapan Opramoas'ın zenginliğinin kaynağı; sahip olduğu topraklardır. Korydalla ve Kharadai ve Paidogogos mevkiinde, Kumluca Ovası'nda yıllık 1250 denarlık gelir getiren ve ayrıca bilmediğimiz bir yerde 20 000 denarlık gelir getiren topraklarının olduğunu bilmekteyiz. Mouas ve baris denilen çiftliklerde 300 aşıllı zeytin ağacı, "üç zeytin mevkiinde" bir fidelik ve Lyrbeton Kome'de arazileri vardı. Ayrıca fakirlerden satın aldığı araziler ile evlilik yoluyla yeni elde ettikleri arazilerle zenginlikleri artmaktadır. Bu topraklardan tarım yaparak ve kiraya vererek para kazanmaktaydılar. Araziden elde ettikleri gelirleri ise faize vererek işletmekteydiler: Akdoğan-Arca 2001, 179.

yönü seçilirken dikkat edilecek konular; kullanımı sırasında güneş yörüngesinin konumu ve hâkim rüzgâr yönüdür. Vitruvius eserinde, tiyatroların yerleştirilişinde yön seçimine değinmez fakat bataklık alanlar ve rüzgârlara dikkat edilmesi gerektiğinden bahsetmektedir⁵². Rhodiapolis Tiyatrosu da, güneşi en çok alacak güney-güneydoğuya doğru yönlendirilmiştir. Oysa konuşlandırıldığı tepenin ana morfolojik yapısı, kuzeyde *caveası* 'nın bütünüyle yamaca oturtulmasına daha uygundu ama kuzey yamaç ova ve deniz manzarasından yoksundu.

B.D.Ferraro, tiyatroların inşa edildiği dönemde yerlerinin seçimlerinden söz ederken doğayla uyumlu olduğundan bahseder ve Rhodiapolis Tiyatrosu için de, incelediği dönemdeki manzaradan etkilenecek “ rustik duvar örgüsünden dolayı, köknarların kuru ve kızılımtırak iğne yapraklılarıyla örtülü toprakla uyum sağlar” demektedir⁵³. Ferraro Rhodiapolis Tiyatrosu hakkında bu satırları yazarken, henüz kazılar başlamamıştır ve tiyatronun üzerinde çam ağaçları yükselmektedir. Kent 2000 senesinde geçirdiği yangınla içinde barındırdığı tüm çam ormanını yangın sonucu kaybetmiştir.

3.3. Cavea

Cavea formu nal biçimine yakındır (**Çiz. 1**). Ön *analemma* duvarlarının doğrultularının *orchestra* ortasındaki kesim noktasında oluşturduğu, *cavea*'ya bakan iç aç, **210°**'yi biraz geçmektedir (**Çiz. 2**).

Cavea 'nın orta kesiminde 4/8'i kayaya-yamaca yaslanmıştır. *Cavea* 'nın batı bölümü 2. *kerkides* dâhil, 1/8'i dolgu ile oluşturulmuş ve *cavea* 'nın 3/8'lik geri kalan doğu bölümü de dolgu malzemesiyle inşa edilmiştir (**Çiz. 41**). Burada verilen kayaya yaslanma oranları, kesik koni yüzeyi şeklinde (**Çiz. 43a**) olan *cavea* 'nın, *orchestra* seviyesinden üst çevre yolu seviyesine kadar ki bütününde kayaya yaslanmış yüzey miktarını ifade etmektedir. Kaya oyulması ile dolgu malzemenin kullanımı arasındaki fark, tiyatronun geometrik yapısında etkin olmuş, asimetri yaratmıştır⁵⁴.

Cavea alt yay uç noktaları açıklığı **8.85 m.**' dir. *Cavea* alt yay çapı **11m.**'dir. *Cavea* alt yay uzunluğu **20, 14 m.**'dir. *Cavea* üst yay uç noktaları açıklığı **39.2 m.** (seyrci geçiş koridoru dâhil) dir. *Cavea* üst yay çapı **34 m.** olup, *cavea* üst yay uzunluğu **65,33 m.**'dir (**Tablo 4**).

Cavea, batı *analemma* duvarının yerden korunan yüksekliği **6.24 m.**'dir, doğu *analemma* duvarının yerden korunan yüksekliği **11, 52 m.**'dir.

Cavea 'nın batıdan 2. *kerkides* hizasından ölçülen eğimi **34°**, doğu 2. *kerkides* hizasından ölçülen eğimi ise, **30°**'dir. 4° farkın sebebi; dolgu malzemesinin üzerine yüklenecek yükü, daha az eğimli yığılma açısında daha sağlıklı taşıyabilmesidir. Bu olay aynı zamanda doğu

⁵²Vitruvius V. III.1.

⁵³Ferraro 1990, 41.

⁵⁴Arykanda Tiyatrosu'nun *cavea* 'sında da asimetri söz konusudur: Ferraro 1974, 155 vd.

kanattaki *cavea* genişliğini etkilemiş, batı kanada oranla aynı seviyede tutulması zorunluluğu, daha az eğimli olan doğu kanadın, gerekenden daha geniş olmasına neden olmuştur. Yine aynı nedenle çevirme duvarının ve doğu *analemmata*'nın yükseklikleri ve uzunlukları, batı kanattan daha fazladır. Bu da planda görüleceği gibi tiyatroya az da olsa, asimetrik görünüm kazandırmıştır (**Çiz. 1, Lev. 2, Res. 3**).

Cavea'nın batıda, ikinci *klimes* hizasından, yatayda uzunluğu **13,18 m.**' dir.

Cavea'nın doğuda ikinci *klimes* hizasından, yatayda uzunluğu **14, 35 m.**' dir.

Cavea'nın batı bölümündeki *kerkides*'teki oturma sıralarının temeli aktığı için, yaklaşık **90 adet blok** çökmüştür. *Cavea*'nın doğu kesimindeki ilk *kerkis*'inde yaklaşık **80 adet blok** eksiktir (**Lev. 2, Res. 3, Çiz. 1**).

3.3.1. *Cavea*'ya Giriş ve Çıkışlar

Cavea'ya 4 esas noktadan girilir ve çıkılır⁵⁵(**Hrt.2**). Bunlardan ilk ikisi sahne binasının doğu ve batı köşelerinden, ön *analemmata* boyunca, *parodoi*'dan (aşağıda, *parodos* bölümünde ayrıntılı olarak anlatılacaktır) geçen giriş ve çıkışlardır (**Lev. 3., Res. 5**). Diğer ikisi, çevre *analemmata*'nın dışlarından merdivenlerle çıkılan ve “*cavea* seyirci yolun” ulaşan yollardır (**Lev.13, Res. 38a**).

Restorasyon çalışmalarında “3.11. *Cavea*'da Roma Dönemi Kapasite Artışı İçin Yapılan Eklemeler” bölümünde ayrıntılı olarak açıklandığı gibi, batı *analemma* duvarının yeniden sağlamlaştırılması için sökülmesi sırasında, bugünkü *cavea* üst seviyesinden 5 oturma sırası aşağıda, basamaklı 2 duvar çıkarılmıştır (**Lev. 33, Res. 81b**). Ayrıca Opramoas *Stoasi*'nin arkasından geçen basamaklı yolun seviyesinde ve bu yoldan *cavea*'ya doğru uzanan, yol kaplama levhaları ele geçmiştir (**Lev.33, 81a**). Bu *cavea* giriş yolu olabilecek levha döşemeli yüzey, Hellenistik Dönem'de *cavea*'nın üst seviyesine ulaşan bir giriş yolu olarak düşünülebilir. Bu da bize tiyatronun Roma Dönemi'nde 5 sıralık oturma sırasının eklenmesiyle kapasite artışı sağlandığını düşündürmektedir⁵⁶.

⁵⁵ Hellenistik tipteki küçük ve orta boyutlu tiyatrolarda *cavea*'ya 4 yoldan ulaşılır: Örneğin; Arykanda, Patara, Tlos, Balboursa Yukarı Tiyatro vs. gibi. Roma tipindeki tiyatrolarda ise Side, Limyra, Myra, Perge vs. gibi çok sayıda *cavea* 'ya ulaşan yol ve giriş-çıkış bulunmaktadır.

⁵⁶ Ferraro 1990, 130-133. Anadolu'daki birçok Hellenistik tiyatro *cavea* 'sının, Roma Dönemi'nde artan nüfusla birlikte genişletildiği bilinmektedir. Örneğin, Ephessos, Miletos, Priene, Pergamon, Kibyra, Patara, Tlos, Laodikea tiyatrolarında uygulandığı gibi. Laodikeia için bkz. Şimşek-Sezgin 2011, 176.

3.3.2. Cavea'ya Ulaşan Kentsel Yollar⁵⁷

Cavea'nın en arkasında yer alan “*cavea* seyirci yolu” *cavea*'nın batı köşesinde arka *analemma* doğrultusunda uzanarak, Opramoas *Stoas*'ının arka duvarı ile tapınak teras duvarı arasındaki merdivenli caddeye ulaşılır (**Hrt.2**). Bu caddenin güneyi alt *stoa*'ya ulaşmakta, üst tarafından ise sağa sapıldığında *cavea*'ya, doğru gidildiğinde de *akropol* tepesine çıkılmaktadır (**Lev. 13, Res. 38a**). “*Cavea* seyirci yolunun” doğu kanadında, 2. *kerkides* hizasından da güneye doğru *tabernae* “lokanta-dükkân” alanına geçilir. Kuzeye, yukarıya doğru çıkıldığında, Bizans Dönemi basamaklı yolundan yine *akropol*'e ulaşılır (**Lev. 17, Res. 38**).

Cavea arkasından giriş ve çıkışlar sadece *analemma* çevresinden yukarı çıkan yollara değil aynı zamanda *akropol* ve konutlar bölgesinden gelenlerin de doğrudan tiyatroya girişlerini sağlamaktadır⁵⁸. Hatta konutların büyük çoğunluğu kuzey doğu bölgede olduğundan kuzey doğu giriş ve *agora*'dan bağlantı sağlayan doğu *parodos*'tan girişlerin kullanımı batı *parodos*'a oranla daha yoğun olmalıdır.

3.3.2.Parodoi

Hellenistik Dönem'de seyircilerin tiyatroya girişi, genellikle *parodoi*'dan ve *cavea*'nın arkasından sağlanıyordu. Hellenistik Dönem'in inşa karakterinde, *parodoi*'un üzerleri açıktır (**Çiz.49a**). Rhodiapolis Tiyatro'suna giriş ve çıkışlar *orchestra* seviyesinde olan doğu ve batı *parodoi*'dan ve seyirci geçiş koridorunun, Bizans kilisesi ve *bişof* konutuna çıkan yan kent yoluna açıldığı, doğu ve batı uçlarından sağlanmaktadır.

Doğu *parodos* ile toplantı salonu arasındaki alan, *parodos*'un en daraldığı bölüm olup, buradaki açıklık 1, 57 m.'dir. Doğu *analemma* duvarı ile sahne binasının arasındaki *parodos* genişliği, sahne binasının köşesinden *analemma* duvarına kadar 2,28 m.'dir. Buradaki açı biraz küçülmektedir (yaklaşık 18 °). Doğu *parodos*'un girişine taş döşenmiştir (**Lev. 3, Res. 5**). Bu taş kaplama zemininin, sahne binasının köşesiyle, *orchestra*'nın başlangıcı arasındaki geçiş koridorundaki kısmı, Geç Roma ya da Bizans Dönemi kullanımında sökülmüştür.

Doğu *parodos*'ta, 1. *kerkis*'e ulaşmak için *cavea*'ya bitişik 5 adet basamak yapılmıştır. (**Lev. 10, Res. 29b**).

Bizans Dönemi'nde *parodos*'un en dar olduğu bölüme geçişi kapatmak üzere, *cavea*'nın arkasında bulunan 2 kişilik olan koltuklardan bir tanesi sahne binasının doğudaki köşesine yerleştirilmiş onun önüne ise bir eşik taşı konulmuştur (**Lev. 19, Res. 45**).

⁵⁷ Vitruvius V. III. 5: “Değişik girişler çok sayıda ve geniş olmalı, üsttekiler alttakilerden bağımsız ve hiç sapsmadan tiyatronun her tarafında düz bir çizgi üzerine inşa edilmelidirler. Böylece insanlar gösterilerden çıkınca, her bölümden ayrı ve engelsiz çıkış olacağı için kalabalık oluşturmayacaklardır”.

⁵⁸ Çevik ve diğ. 2010b, 29 vd.

Batı *parodos*'un uzunluğu ortalama 4. 50 m.'dir. Batı yöndeki *stoa*'dan geçerek sahne binasının kenarından *orchestra*'ya geçilir. Sahne binası ve batı *analemma* duvarı arasındaki *parodos* genişliği, *skene* duvarının batı köşesi ile *analemma* arasındaki açıklık 2.20 m., iç kesimde de 3. 60 m.'dir. Bu ölçülerden anlaşılacağı gibi, sahne binası cephesiyle, *analemma* duvarı arasında 20° lik bir açı bulunmaktadır. *Parodos*'un uzunluğu, 4,0 m.'dir.

Batı *parodos*'un zemini sıkıştırılmış topraktır. Batı *analemma* duvarıyla sahne binası arasında herhangi bir kapı ya da kemerin varlığını gösterebilecek bloklara rastlanmamıştır (Lev. 19, Res. 42).

Batı *analemma* duvarına bitişik olarak, Opramoas *Stoası*'nın batı kanadının duvarı bulunmaktadır. 8 adet nişi bulunan duvarın önünde, İon sütun başlıklı, 4, 60 m. uzunluğunda bir *portiko* uzanmaktadır (Lev. 3, Res. 5). *Portiko*'nun kırma çatısı ahşaptandır. Sütunların üzerinde durduğu *stylobat*'ın üzerine oturmaktadır. Sütunların çapları, *in-situ* bulunan sütun tamburlarına göre 0,60 m.'dir. *Portiko*'dan hiç sağlam sütun ele geçmemiştir. Bizans Dönemi'nde *stoa*'nın ve tiyatro sahne binası, tapınak ve *portiko*'nun sütunlarıyla, devşirme bir duvar örülmüş olup⁵⁹, bu duvar sahne binasının batı yan duvarına paralel uzanmaktadır. Bu duvarın yapılmasının sebebi, Bizans Dönemi'nde Opramoas *Stoası*'nın kireç ocağına dönüştürülmüş bu bölümüyle, insanların *orchestra*'ya geçmesini sağlayacak yolun ayrıştırılmasıdır (Hrt. 2).

3.3.4. *Parodoi*'dan Yan Çıkış Basamakları

Tiyatroların genelinde *cavea*'nın en alt sırası, *analemma* duvarlarının iç köşesinde biter. Rhodiapolis Tiyatrosu'nda ise *cavea*'nın temel sırası görünür biçimde bu sınırı aşip sahne binasına doğru 1 m. kadar uzatılmıştır (Çiz. 2). Bu fazlalık her iki köşede, iri bloklardan yapılmış ve bazıları hala görülmekte olan, *cavea*'ya çıkış basamaklarını karşılamaktadır. Dolayısıyla *parodos*'tan girenlerin, *orchestra*'ya girmeden, doğrudan *cavea* çıkışına yönelebilmeleri sağlanmıştır (Çiz.47). Hellenistik Dönem tiyatrosunun Roma Dönemi kullanım evresinde, hayvan dövdüşlerinin yapılabilmesi için *orchestra* ile *cavea*'nın ayrılması gerekmektedir. Bu nedenle de *klimakes*'in uçları kapılarla kapatılmıştır. Güneydoğu köşeden inen basamakların önü kapalı olduğundan, hem Hellenistik hem de Roma Dönemi'nde *parodos* tarafında bulunan yan basamaklarla *cavea*'ya çıkış verilmiştir. Bu yan basamakların en alt sırası Hellenistik evrede de varlığını göstermektedir. Elde kalan üç basamakta kullanılmış olan devşirme malzemeler, geç dönemde bu kısmın onarım gördüğünü ve hala

⁵⁹ Bu duvarda kullanılan birçok devşirme malzemenin arasında, tiyatro ile ilişkili olarak, Rhodiapolislilerin *boule* ve *demos*'unun İmparator Caesar Augustus Flavius Sulpicius'un onurlandırılması ile ilgilidir. B. İplikçioglu 2007 Rhodiapolis Kazısı Yazıt *Corpus*'u (yayınlanmamıştır).

kullanıldığını göstermektedir. *Orchestra*’ya girmeden *cavea*’ya çıkmanın en kısa yolu, bu basamaklarla sağlanmıştır.

3.3.5. *Cavea* Seyirci Yolu

“*Diazoma*”, Hellence’de *cavea*’yı iki bölüme ayıran yatay geçiş koridorunun adıdır⁶⁰. Çoğulu “*diazomata*” olarak adlandırılır⁶¹. Tiyatrolardaki bu yol, genellikle *ima* ve *summa cavea* arasındaki koridordur. “*Diazoma*” başlığı altında *cavea*’nın ortasındaki ve en arkasında yer alan koridor için bir ayırım yapılmamış olsa da, etimolojik olarak “*diazoma*” sözcüğü, *cavea*’nın ortasındaki koridor için kullanılırken, Rhodiapolis örneğinde olduğu gibi, tek bölümden oluşan *cavea*’nın en arkasında yer alan bu, çevresel yürüme yolunun “*cavea* seyirci yolu” olarak adlandırılması uygun düşmektedir.

Diazoma kavramı, Latince’de “parapet” ya da “*praecinctio*” olarak adlandırılmaktadır. *Diazoma* isminin geçtiği yazıtlar, Patara ve Aphrodisias tiyatrolarındandır. Tiyatrolar hakkındaki terminolojiyi Vitruvius’dan ve tiyatrolardan ele geçen yazıtlardan bilmekteyiz⁶².

Orta ölçekli olan Rhodiapolis Tiyatrosu’da koltuk sırasıyla birlikte 18 oturma sırası bulunması nedeniyle, *cavea*’sının ortasına *diazoma* yapılmasına gerek kalmamıştır. Rhodiapolis’te sadece *cavea* en üst sırası arkasına boylu boyunca bir “*cavea* seyirci yolu” bırakılmıştır (Lev 3. Res. 5). Bu yolun *cavea* tarafında, son sırayı oluşturan bir sıra koltuk bulunur (Lev. 9, Res. 27).

“*Cavea* seyirci yolu” nun, *cavea* arka çevirme duvarına kadar olan genişliği 2, 30 m. olup, son oturma sırasının arkasına 0,62 m. derinliğinde koltuk sırası yerleştirilmiştir (Çiz.4, Çiz. 46). Dolayısıyla koltuğun yerine konulmasından sonra *cavea* seyirci yolunun genişliği 1,28 m. kadar daralmaktadır.

Cavea’nın en arkasındaki çevirme duvarının günümüze ulaşan korunmuş yüksekliği yerden 1, 25 m. dir (Lev. 9, Res. 27). Bu duvarın örgüsü *polygonal* olup, ne kadar yüksekliğe sahip olduğu ve en üst taş sırasının nasıl olduğu hakkında bilgiye sahip değiliz. Batıdan doğuya, arka *analemma* duvarının çeperinin dış yüzü, batı merdivenli yolda ilk *klímax*’tan birinci *kerkis*’in ortasına kadar belirgin olarak görülebilmektedir. Buradan 2. *kerkis*’in hizasına kadar kuzey batıdan gelen kuvvetli moloz döküntüsüyle, *analemma* dış çevre yolu örtülmüş durumdadır. 2. *kerkis*’in orta kesiminden başlayarak, doğuya doğru çevre koruma duvarının temel izleri görülmektedir (Lev. 3, Res. 5). 3. *kerkis*’in ¼’ü hizasında çevre koruma duvarı ortalama 1,30 m. yüksekliğinde görünmeye başlar. Bu duvar o karakteriyle 4. *kerkis*’in

⁶⁰Real Encyclopedia, Band 5, 355.

⁶¹ Genellikle Merkez Roma ve İonia Bölgesi’nin önemli-büyük tiyatrolarında *birden fazla diazoma* bulunmaktadır. Örneğin, Ephessos, Miletos, Pergamon tiyatroları. Lykia Bölgesi’nden bir tek Kibyra’da *iki diazoma* bulunmaktadır.

⁶² Sear 2005, 2.

ilk 1/3'üne kadar devam eder. Bundan sonra, doğu dış merdivenli çevre yoluna girilen kesime gelinir. Belirtilen bu bölge, *cavea*'nın ana kayaya dayandığı bölge olup, kuzey ve kuzey batısında Bizans Kilise'sinin olduğu bölge bulunur. Burada akan toprağın altında 3. *kerkis*'in orta eksenini doğrultusunda *analemma*'dan yaklaşık 2 m. kadar uzaklıkta, 1 m. yükseklikte dikdörtgen kesitli yazıtlı bir heykel altlığı bulunmaktadır. Bu dikdörtgen altlığın, kuzey kısa kenarına paralel doğrultuda bir iksa duvarının bulunduğu görülmektedir. Burada yapılan kazılarda, güney doğu-kuzey batı istikametinde, yaklaşık 15 m. uzunluğundaki iksa duvarı ve yazıtlı bu heykel kaidesi bulunmaktadır. Yazıt açıkta kaldığı için yüzeyi oldukça aşınmış olup, günümüzde ilk satırı okunmaktadır. Fakat Kalinka'nın tam olarak çevirdiği⁶³, bu yazıt 2008 yılında Bizans Kilisesi'ndeki çalışmalar sırasında ele geçen mektupla benzer içerikte olup, Hekim Herakleitos'la ilgilidir. “Yıllık olarak verilen onurların fezlekeleri. Rhodiapolisliler'in bules'i, demos'u ve gerusia'sı, Oreios torunu, Herakleitos oğlu Herakleitos'u, Rodoslu da olan bu yurtsever yurttaşını, her yıl yinelenen sürekli onurlarla onurlandırdı. Beden ve ruh bakımından mükemmel bir kişi olan, Kurtarıcı Tanrılar Asklepios ile Hygeia'nın çok soylu rahibi Herakleitos'un, altın yaldızlı bir portresinin yaptırılmasına ve ilmini simgeleyen paideia eğitim heykelinindiktirilmesine karar verildi. Aleksandrialılar, Rodoslular, Atinalılar ve Areopageites'lerin çok kutsal bules'i de onu, vatanının ve Lykia Birliği'nin verdiği karara benzer bir biçimde onurlandırdı; ayrıca, Atina'daki Epikurosçu düşünürler ve kutsal thymelike müzisyenler loncası onu yine benzer onurlara layık gördü. Herakleitos, şimdiye kadar, hem tıp hem de felsefe eserleri yazarı ve şairi olan ilk hekimdir; öyle ki, İlmî yazıları ve şiirlerinden dolayı ona övgüler düzüp, onun hekimlik şiirlerinin Homeros'u olduğunu yazdılar. Çok kutsal tanrılara temelinden itibaren bir naos inşa ettiren Herakleitos, vergi muafiyetiyle onurlandırılmış; bedava hekimlik yapmış; naos'un iç duvarlarının süslemelerini yaptırıp içine Asklepios, Hygeia ve Sebastos'ların agalma'larını kült heykelciklerini masraflarını kendisi ödeyerek diktirmiş; anayurduna, Aleksandrialılar'a, Rodoslular'a ve Atinalılar'a ilmî yazılarını ve şiirlerini bağışlamış; bir kütüphane inşa ettirmiş; dağıtımlar yapılması ve Asklepia festivali agōn'larının masrafları için yurduna on beş bin gümüş dēnarion vermiştir” yazmaktadır⁶⁴.

Bu çok önemli yazıtın bu kısımda yer almasının bir sebebidir, seyirci trafiğinin, doğu ve batı *parodoi*'dan sağlanmış olması ile birlikte, yoğunluklu olarak da “*cavea* seyirci yolu”nın doğu ve batı girişlerinden sağlanıyor olmasıdır. Yazıtın konu açısından asıl önemi *Asklepios* onuruna düzenlenmekte olan festivallerden bahsetmesidir. Bu ve benzeri olası festivaller tiyatrodan gerçekleştirilmiş olmalıdır.

⁶³ Kalinka 1930, T.A.M. Vol.III, 351, Nr. 910.

⁶⁴ B. İplikçioglu 2008 Rhodiapolis Kazısı Yazıt *Corpus*'u (yayınlanmamıştır).

3.3.6. Cavea İçi Trafik

Cavea içinde, inişler ve çıkışlar 7 radyal *klimakes* ile sağlanmaktadır (Çiz. 47a). En üst kısımda ise, “*cavea* seyirci yolu” olarak adlandırdığımız, 2.30 m. genişliğinde *cavea* çevresel gezi yolu bulunur. Hâlihazır ulaşım birimleri, orta boyuttaki bu tiyatronun dış ve iç trafiğini fazlasıyla karşılamaktadır (Çiz. 2)⁶⁵.

3.3.7. Oturma Sıraları

Tiyatro yapımı için seçilen alanda, ana kayanın fazlalıklarının kesilmesi ve boşluklara dolgu yapılmasıyla elde edilen, konik *cavea* alt yapısına 17 basamaklı oturma sıraları yerleştirilmiştir. En üst bölümdeki “*cavea* seyirci yolu”na yerleştirilen *bisellum* koltuk sırasıyla birlikte, **toplam 18** oturma sırası elde edilmiştir (Çiz. 2, Çiz. 48b). *Cavea*’daki oturma bölümleri 7 *klimakes*’le (merdivenle) sınırlanmış olan 6 *kerkides* biçiminde (oturma grubu) organize edilmiştir (Çiz. 47). Bölümlenme, *kerkides* oluşturma mantığı, tiyatroya gelenlerin oturma yerine ulaşma ve dışarı çıkmaları sırasında en rahat biçimde ve birbirlerini en az rahatsız edebilecekleri durum göz önüne alınarak planlanmıştır. Hatta Rhodiapolis gibi orta kapasiteli bir tiyatro için gereğinden fazla bir rahatlık sağlandığı ve *klimakes* (basamakları) nedeniyle oluşan kapasite kaybının bile göze alındığı söylenebilir. Burada temel amaç, 10 m.’ye varan yüksekliğe ulaşabilmek için, 0,42 m.’ lik oturma sıralarını merdiven olarak kullanma zorunda bırakmamaktır. *Klimakes*’in basamak yükseklikleri 0,20 m. olup, yorulmadan iniş-çıkışlar için ideal bir ölçüdür. *Klimakes*’lerin yerleştiriliş şekilleri ise, Vitruvius’un tarif ettiği Hellen Tiyatrosu özelliklerini belirleyen *orchestra* çemberi içerisindeki geometrik düzene göre yerleştirilmiştir⁶⁶.

Cavea’da çok sık *klimakes*’in bulunmasının bir nedeni, oturma basamaklarını merdivenlerle bölümleyerek kütleli kaymaların her yana yansıyışını engelleyen teknik/inşai bir “dilataşyon” kaygısı olmasıdır. Aynı zamanda *cavea*’yı masif bir bütünlükten kurtarıp basamakların daha estetik görünmesi sağlanmıştır.

Rhodiapolis Tiyatrosu’nun kapasitesi, en arkadaki koltuk sıralarıyla birlikte **1500 kişidir**⁶⁷. Kapasite hesaplama yöntemi “2.10. Kapasite Hesabı” kısmında ayrıntılıca anlatılmıştır.

Oturma sıraları kireç taşından yontulmuş bloklarla yapılmıştır⁶⁸. 2006 senesinde, tiyatro kazılmadan önce *cavea*’nın doğu kısmından, yukarıdan kısmen 5 sıra izlenmekteydi. Bugün

⁶⁵*Cavea*’sı Rhodiapolis’le hemen hemen aynı ölçülerde olan Balboursa Yukarı ve Antiphellos tiyatrolarında 3 *kerkides*’e bölünmüşlerdir. Bkz. Ferraro 1990, Lev. IV.

⁶⁶Bu ölçü Balboursa Yukarı, Kibyra, Myra tiyatrolarında da bulunmaktadır. *Orchestra*’nın ortasına bir kare yerleştirildiğinde karenin uçları *klimakes*’lere değmektedir.

⁶⁷*Cavea*’nın ölçüleri ve kapasitesi hemen hemen Patara *Bouleuterion*’una yakın olup, ondan 100 kişi fazla kapasitesi vardır.

açıkta kalan kısımdaki oturma sıralarının koyu gri renginden de, uzun seneler açık havayla temas halinde olduğu ve hava şartlarının etkisiyle de çok aşındığı, tahrip olduğu gözlemlenmektedir (**Lev. 3, Res. 5**). Normalde yerel taşın zamanla sarılaşması orijinalliği söz konusu olmalıdır. Tıpkı toprak altından çıkmış bölümlerin rengi gibi. *Cavea*'nın doğu kanadında ana kayaya oturmayan ve *analemma* duvarları örülerek oluşturulan dolgu üzerine oturtulan bölümünün, ana kayaya oturan merkezi bölümlere göre depremlere karşı statik açıdan daha dayanıksız olması nedeniyle, oturma sıralarının en çok bu bölümlerinde tahrip olduğu görülmektedir. Tahribatın, *analemma* duvarının üstten çöküşü sonucu oluşan iç blokajın erozyonu ve sonucunda da bu blokaja oturan oturma sıralarının kayması ve yer değiştirmesi olarak gerçekleştiği anlaşılmaktadır (**Lev. 9, Res. 26**)⁶⁹.

Kazılar sonrasında çok büyük bölümü toprağın altında olan tiyatronun oturma sıraları çok iyi korunmuş olarak ortaya çıkarılmıştır. Oturma sıralarının genişlikleri değişkenlik göstermektedir. Örneğin, aşağıdan 2. oturma sırasındaki blokların genişlikleri **0,77' den/0,90 m.**'ye kadar değişir. Derinlikleri orijinalde çok değişiklik göstermez: çok yaklaşık **0,78 m.** Oturma sıralarının ön kesimindeki oturma bölümünün derinliği ise **0, 38 m.** olup, bir *profil*'le, üstte/arkada oturan seyircinin ayak koyduğu kısımdan ayrılır. Oturma sıralarının en üst bölümündeki düz silmenin yüksekliği **0.09 m.**dir. Oturma sırasının toplam yüksekliği **0, 42 m.**dir⁷⁰(**Çiz.3**).

En altta yer alan ilk oturma sırası, diğer oturma sıralarından farklı ölçülerde, daha alçak (**0, 40 m.**), diğer oturma sıralarına göre daha dar (**0, 36 m.**) ve uzundur (**Lev. 8, Res. 24**). Oldukça ince işçilikli oturma sıralarının ön cephelerinin ortasında dış konturlarıyla aslan ayakları yapılmıştır (**Çiz.5**). Aslan ayakları tüm *orchestra* çevresince, *cavea* boyunca genellikle 3 m.'lik eşit aralıklarla dizilmiş, 12 tane aslan ayağı kabartması yapılmıştır (**Çiz. 50**). Bu aslan ayaklarının işçiliği Arykanda Tiyatrosu'ndakilerle oldukça benzemektedir (**Lev. 8, Res. 23**). *Cavea*'nın ortasında yer alan kapının sövelerinin yanında 2 tane aslan ayağı bulunur (**Çiz.50**). Kapıların altında yer alan oturma sıralarının alt kesimlerinde aslan ayakları bulunmaktadır (**Lev.7, Res.19**).

1. oturma sırası ve 4. *klimakes*'in kenarlarında kullanılan ince işçilikli tüyleri, pençeleri ve tırnaklarıyla işlenen aslan ayakları *cavea*'nın yegâne süsleme unsuru olarak dikkat çekicidir. Bu aslan ayaklarının ince ve doğala yakın işçiliği ile Geç Hellenistik Dönem'e ait olduğunu

⁶⁸ Lykia Bölgesi'ndeki tüm oturma sıraları kireçtaşı bloklardan işlenmiştir. İonia ve Karia bölgesindeki tiyatroların bazıları mermer plakalarla kaplanarak oluşturulmuştur. Bu sebeplede geç dönemlerde mermerleri sökülüştür.

⁶⁹ Benzer olgu Kyaneai, Kibyra, Tlos tiyatrolarının dolgu üzerine inşa edilen yan *kerkides*'lerinde de izlenmektedir. Sahne binasıyla birlikte tasarlanmış Pompeii, Sabratha, Bostra, Amman, Marcello vs. Roma tiyatrolarında *cavea*'nın köşelerindeki bu tahribattan söz edilemez.

⁷⁰ Tüm tiyatroların boyutları farklı olsa da, oturma yerlerinin boyutları aşağı yukarı aynıdır. Lykia Tiyatrolarının oturma sıralarının boyutları için Bkz. Çiz.45.

düşündürmektedir. Benzer aslan ayakları Magnesia *Theatron*'unda bulunmaktadır⁷¹. Rhodiapolis'teki aslan ayaklarının Magnesia *Theatron*'undan daha erkene tarihlenmesinin bir diğer sebebi de tiyatrodan ele geçen sikkelerin, hem de duvar işçiliklerinin tarihlenmeleridir.

Köşelerde 1'er sıra, olmak üzere 6 sıra ince işçilikli aslan ayağı bezemesi bulunmaktadır (Çiz. 50) Lykia Tiyatroları içerisinde Tlos ve Rhodiapolis'te (Lev. 5, Res. 9) bu derece detaylı işçilikte aslan ayakları görülmektedir (Çiz.51b). Bunlar ileride detaylıca ele alınmıştır.

Cavea'nın en ön sırası erken Hellenistik İonia Tiyatroları'ndan etkilenip, *proedriae* sıraları olarak kullanılmış olabilir. Oturma sıralarının arkasında yer alan *podium* duvarı sayesinde en önde oturan kişilerin sırtlarını dayama olanağı da sağlanarak, Priene⁷² ya da Miletos Tiyatroları'nda⁷³ olduğu gibi, sırt dayanan koltukların sağladığı rahatlığa benzer rahatlık sağlayan bir alan yaratılmıştır (Çiz.51a). Bunu kanıtlayan bir bulgu ise; 2006 tiyatro kazılarında ele geçen, harf karakterine göre Hellenistik bir yazıttır. Yazıt içeriği⁷⁴; “*ona, kendisi ve kendi soyundan gelen erkek çocuklar için, mülk edinme, yurttaşlık ve polis'in yetkisinde olan, bütün kamusal yükümlülüklerden muaf tutulma hakkı verilmesine; onların, her yıl Antiokhos festivali günlerinde ön sıralardaki koltuklar için davet edilmelerine ve bu günler boyunca altın bir çelenk takmalarına karar verildi. Mevcut üyeler, tarafından alınan bu karar, kararnameyi devlet mühürüyle onaylanmış olarak teslim ettikleri zamandan başlayarak geçerli olsun ve taş bir stele yazılsın! Hayırlı olsun!*”. Bu yazıtın önemi; tiyatronun Hellenistik Dönem'e ait olduğunu, bu dönemde *proedriae* kavramının yaşatıldığını ve sosyal içerik olarak da, tiyatroda *Antiokhos* isminde festivaller düzenlenmiş olmasıdır.

Oturma sıralarının ön yüzündeki çıkıntılı *profil* tek düz silmedir. (Çiz.3). Sıralarının üzerinde oturan kısım, ayak konulan arka kısımdan 1 cm yükselmektedir (Çiz.4). Seyircilerin oturduğu kısım düz olup; otururken minder-hasır benzeri bir sergi yerleştirilmiş olması, taşın sert yapısından ve soğuşundan teması keserek, konfor sağlamış olması gerektiği düşünülmektedir. Alçakta kalan ayak konulan kısma da olasılıkla ahşaplar yerleştirilmiştir⁷⁵.

Oturma sıralarının ön kesimleri içe doğru oyulmuş bir yapıdadır (Çiz. 3, Çiz. 5). Bu form tüm tiyatroların oturma sıralarında görülmektedir. İç bükey kavisli olmasının sebebi, otururken ayakların geriye/içe doğru toplanması, böylece önde oturan seyirciye dokunulma olasılığını en aza indirmek ve yağmur suyunun oturma kesiminde birikmesini

⁷¹ Magnesia *Theatron*'undaki aslan ayakları Julius Claudiuslar Dönemi'ne İ.S. 1.y.y.'a tarihlenmektedir. Hatta *Theatron* tarihlenirken yapının aslan ayaklarına göre İ.S. 1.y.y.'a başlandığını düşünülmektedir. Bkz. Bingöl 2005, 158.

⁷² Dörpfeld 1924, 50-101; Fiechter 1914, 30; Schede 1964, 70-79.

⁷³ Miletos Tiyatrosu için bkz. Krauss 1973.

⁷⁴ B. İplikçioğlu 2007 Rhodiapolis Kazısı Yazıt Corpus'u (yayınlanmamıştır).

⁷⁵ Ferraro 1990, 79.

engellemektir. Aynı zamanda, ortopedik ve rahat bir oturma şekli olarak ayakların geriye çekildiği bilinmektedir.

Oturma sıralarını oluşturan bloklar alttan başlayarak yukarıya doğru yerleştirilmektedir. Üstteki oturma yeri bir alttakinin birkaç santimetre üzerine oturmakta, böylece alttaki oturma sırasının üzerine binerek iyice yerleşmesini, kilitlenmesini gerçekleştirerek yapının bütününe statik sağlamlık kazandırmaktır⁷⁶(Çiz. 4). Bu teknik, tiyatroların restorasyonları sırasında da aynen uygulanmaktadır. Oturma sıralarının biraz eğimli yerleştirildiği gözlemlenmiştir. Bunun nedeni, yağmur sularının aşağıya doğru akmasının sağlanmasıdır. *Cavea*'dan aşağıya doğru akan yağmur suları *orchestra*'da toplanarak tiyatro dışına akıtılmaktaydı. Bu da *orchestra* çevresinde açılan kanalla gerçekleştiriliyordu. “*Euripos*” olarak adlandırılan bu kanalın hala görülebildiği Side, Halikarnassos, Kaunos gibi örnekler vardır⁷⁷. Rhodiapolis Tiyatrosu'nda yağmur sularının *orchestra*'ya yönlendiren bu kanala rastlanılmamıştır. Rhodiapolis ve yağmur kanalı bugün bilinmeyen benzeri diğer örneklerde de bu tür bir kanalizasyonun varlığı zorunlu olarak beklenmelidir.

Oturma sıralarının iç bükey kısımlarında A,Β,Γ,Δ gibi bazı harfler yazılmıştır (Lev. 6). *Kerkides*'in bazı bölümlerinde aynı harfin kullanıldığı, bazen de harflerin her hangi alfabetik bir kurala uygun dağılmadığı gözlemlenmiştir. Bu harflerin günümüzdeki gibi seyircilerin oturacağı alanı işaret eden ve oturma yerlerini belli eden harfler olduğu düşünülmektedir⁷⁸. Bu harflerin oturma sırası düzenlemesi olduğu, ele geçen tiyatro biletlerinde de aynılarının bulunmasından anlaşılmaktadır⁷⁹. Bu harflerin taşıdığı işaretleri de olabileceği iddia edilmişse de, işaretler ve taş işçilikleri izlendiğinde bunu doğrulayan bir sonuç çıkmamaktadır. Sonuçta bu harfler güçlü bir olasılıkla koltuk adreslerini/oturma mevkilerini göstermektedir. Daha kıymetli-özel yerlerde bu harflere daha çok rastlanması her oturma yeri için kullanılmadıklarını, daha çok özel yerleri belirlemek için kullanılmış olabileceklerini düşündürmektedir.

Oturma sıralarının birinde bugüne kalmayan yuvarlak bir sunağın varlığından iz veren yuvarlak formlu oturma alanı bulunur (Lev. 6, Res. 15). En öndeki oturma sırası üzerinde, dama benzeri bir oyunun oynandığını gösteren karelaç kazıma çizimi bulunur (Lev. 6, Res.16).

Oturma sıralarının üzerinde gölgelik sistemine ait oyuk, yuva ve delikler bulunmaktadır (Lev. 31, Çiz. 3). Bu konu, “*Baldachine ve Velum*” bölümünde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

⁷⁶ A.g.e. 1990, 46.

⁷⁷ A.g.e. 1990, 46.

⁷⁸ Sear 2006, 4.

⁷⁹ Bieber 1961, 71, Res. 270.

Tiyatroda oyunlar ve gladyatör gösterileri sabahın erken saatlerinden, akşama dek bütün gün sürdüğü için, tasarımcılar seyircilerin rahat etmesini sağlamak zorundaydılar. En önemli gereksinim de rahat bir oturma yeridir. Tiyatronun görsel izleme ve akustik özellikleri “2.9.1. Akustik ve Görsel İzleme Özellikleri” bölümünde yapılan deneysel ölçüm ve anket çalışmalarının sonucunda irdelenmiştir. Buna göre kısaca, oturma sıralarında en mükemmel görüş –bugün olduğu gibi- sahnenin tam karşısında ve oyun platformunun yüksekliğini geçen ilk oturma sıralarında söz konusuydu. Bu merkezi alandan sağa-sola ve yukarıya-aşağıya gittikçe görme ve duyma kalitesi eksilmekteydi. Bu nedenle en iyi yerler öncelikle tercih ediliyordu. Ya da zaten önemli kişilere rezerve ediliyordu. Sahneye dar açıdan –yandan-bakan bölümlerde, görme ve duyma olayı zayıfladığı için yer bulmak daha kolay olabiliyor ya da –yer kalmadığı durumlarda- mecburen tercih ediliyordu.

3.3.8. *Klimakes*, *Kerkides* ve Kapılar

Cavea, *orchestra* merkezinden *cavea* sonuna giden 7 ışınal *klimakes*’le, 6 *kerkides*’e bölünmüştür (Çiz. 2, Çiz. 47a)⁸⁰.

Cavea’da bulunan 7 ışınal *klimakes* basamaklarının ortalama genişliği 0,58 m., derinliği 0,32 m., yüksekliği 0,20 m.dir. Bu ölçüler bir insanın merdiven basamağı kullanımında minimum değerlerdir⁸¹.

Merdivenlerin *orchestra*’ya inen kesimdeki kapılarının genişliği, 0.88 m.dir. Kapının içerisinden *orchestra*’ya inen son basamaklar, yukarıya çıkan asıl basamaklardan daha küçük ölçülerde yapılmıştır (Çiz.52a): genişliği,0,60 m. yüksekliği, 0,20 m. ve derinliği, 0,32 m.’dir⁸².

Cavea’nın en alttan 1. oturma sırasının üzerine yerleştirilen *podium* duvarında, *profil*’li sövelerle oluşturulmuş 3 kapı bulunmaktadır (Lev. 8, Res. 22, Çiz. 50, Çiz.53b)⁸³.

Cavea’da *klimakes* 2 farklı şekilde oluşturulmuştur. İlki, özel kesilmiş bloklar şeklinde (Lev. 5, Res. 10), ikincisi ise oturma sırası bloklarının oyulmaları suretiyle düzenlenmiştir (Lev. 5, Res. 11).

⁸⁰ Anadolu Tiyatroları içerisinde *cavea*’sı 7 *klimakes*’le 6 *kerkides*’e bölünmüş olduğu başka örnek bulunmamaktadır. Genellikle Hellenistik *cavea*’larda *imacavea*’nın 5 *kerkides*’e bölünmüş örnekler fazladır.

⁸¹ *Klimakes* ölçüleri tiyatronun büyüklüğüne göre değişmez, tüm tiyatrolarda neredeyse standarttır.

⁸² *Cavea podium* duvarında kapılar ve içerisinden merdivenlerin düzenleniş ölçüleri, inşa tarzı Myra Tiyatrosu’yla benzeşmektedir. Oyunlar başlamadan önce *orchestra*’dan seyirciler bu merdivenleri kullanarak yerlerine geçmekte, Roma Dönemi’nde ise *venationes* gösterilerinde bu kapılar kapatılmıştır.

⁸³ Kapılardaki sövelerin ince işçiliği hiçbir Lykia Tiyatrosu’nda bulunmamaktadır. En yakın benzeri Myra Tiyatrosu’nda bu söveler işlenmeden yalın olarak bırakılmıştır. Anakaya oyularak oluşturulmuş olan Simena Tiyatrosu’nun sadece ortasında yer alan söveler Rhodiapolis’ yakın olarak *profil*’lerle süslenmiştir.

Cavea'nın batı ucundan 1. *klimax* sırası basamak şeklinde oluşturulmuş, 2. oturma sırasının önündeki basamağa kadar inmektedir (**Çiz. 51b**). 1. *klimax* sırasının yanında bulunan oturma sıralarının sağ köşelerinde ince işçilikli aslan ayağı kabarmaları bulunmaktadır (**Çiz. 51b**).

Batıdan 2. *klimax* sırası oyularak oluşturulmuş olup, *podium* duvarına kadar devam etmektedir. İlk oturma sırasıyla *orchestra* arasında kalan kısımda ise basamaklar için blok taş örgü kullanılmıştır (**Çiz. 51a**). Kapının içerisinde 5 adet basamak *orchestra*'ya kadar devam etmektedir. Kapının ortasına denk gelecek şekilde, kapının üzerinde yer aldığı birinci oturma sırasının alt iç bükey *profil*'inin tam ortasında dış konturlarıyla bırakılmış yalın aslan ayağı betimlenmiştir (**Lev. 5, Res. 8**)⁸⁴. *Podium* duvarında bir kapı bulunmaktadır. 2. *klimax*'ın her iki kenarında bulunan oturma sıralarının köşelerinde aslan ayakları bulunmaz (**Lev. 8, Res. 23**).

Batı uçtan 3. *klimax*, basamak şeklinde oluşturulmuş olup, 2. oturma sırasının önündeki basamağa kadar inmektedir (**Lev. 5, Res. 10, Çiz. 51a**). 3. *klimax* sırasının her iki yanında bulunan oturma sıralarının sağ ve sol köşelerinde ince işçilikli aslan ayağı kabarmaları bulunmaktadır (**Lev.5, Res.10**).

Batı uçtan 4. *klimax*, oyularak oluşturulmuş ve *podium* duvarına kadar devam etmektedir. 4. *klimaxcavea*'nın tam ortasına denk gelmektedir. 4. *klimax*'ın her iki kenarında bulunan oturma sıralarının köşelerinde aslan ayakları bulunmaz. *Podium* duvarında bir kapı bulunmaktadır. Kapının içerisinde 5 adet basamak *orchestra*'ya kadar devam etmektedir. (**Lev. 8, Res. 23, Çiz.52a**).

Batı uçtan 5. *klimax*'ın sırası basamak şeklinde oluşturulmuş olup, 2. oturma sırasının önündeki basamağa kadar inmektedir. 5. *klimax* sırasının her iki yanında bulunan oturma sıralarının batı ve doğu köşelerinde ince işçilikli aslan ayağı kabarmaları bulunmaktadır (**Lev. 8, Res. 24**).

Batı uçtan 6. *klimax*'ın sırası oyularak oluşturulmuş, *podium* duvarına kadar devam etmektedir (**Lev. 9, Res. 25**). 6. *klimax*'ın her iki kenarında bulunan oturma sıralarının köşelerinde aslan ayakları bulunmaz. *Podium* duvarında bir kapı bulunmaktadır. Kapının içerisinde 5 adet basamak *orchestra*'ya kadar devam etmektedir. Kapının ortasına denk gelecek şekilde, kapının üzerinde yer aldığı birinci oturma sırasının alt iç bükey *profil*'inin tam ortasında sadece dış konturlarıyla işlenmiş yalın aslan ayağı betimlenmiştir (**Çiz.52b**).

Batı uçtan 7. *klimax*'ın basamak şeklinde oluşturulmuş, 2. oturma sırasının önündeki basamağa kadar inmektedir. 1. *klimax*'ın sırasının yanında bulunan oturma sıralarının sol köşelerinde ince işçilikli aslan ayağı kabarmaları bulunmaktadır (**Lev. 9, Res. 26, Çiz. 52b**).

⁸⁴ Yalın olarak bırakılmış bu aslan ayakları Arykanda Tiyatrosu'ndakilerle benzeşmekte ve Arykanda 'daki örnek, Geç Hellenistik Dönem'e tarihlenmektedir.

Bağımsız bloklarla oluşturulan basamakların daha çok tahrip olduğu, oturma sırası oyularak oluşturulan *klimakes*'in tümünün sağlam kaldığı gözlemlenmiştir.

Kapıların sövelerinde ve tüm *podium* duvarı üzerindeki 0,31m.yüksekliğindeki blok sırası üzerinde silmeli bir *profil* dolaşmaktadır (**Lev. 5, Res. 8, Çiz. 52a**).

Cavea'nın ortasına denk gelen, 4. *klimax*'ın alt ucundaki kapının söveleriyle çevirme duvarı tek bloktan oluşturulmuştur (**Lev.7, Res.18**). Diğer iki kapının söveleri ise, *cavea podium* duvarından bağımsız bloklar şeklinde tasarlanmıştır (**Lev.7, Res. 19**).

Ahşap kanada sahip bu kapıların *venatio* sırasında kapatıldığı, eşik ve sövelerdeki kilit izlerinden anlaşılmaktadır (**Lev.7, Res. 20, Çiz.4**). *Orchestra*'dan gelip, kapılardan geçen seyirciler, çevirme duvarının üzerindeki sıralara ulaşmaktadır.

Yukarıda ayrıntılarıyla tanımlanmış *cavea*'daki *klimakes*, kapı ve aslan ayaklarının düzenlenişinde, birinde var birinde yok şeklindeki atlamalı tasarı dikkati çekmektedir (**Çiz. 50**). Bu mimari düzenleme; *cavea*'nın göze estetik görünmesini sağlayan bir dikey ritim yaratmıştır (**Lev. 4, Res. 7**). Lykia Tiyatroları içerisinde gerek aslan ayaklarının ince işçiliği gerekse *cavea podium* duvar işçiliği ile Rhodiapolis Tiyatrosu özel bir yere sahiptir. *Cavea*'sında aslan ayakları bulunan diğer bir örnek Arykanda olup, farkı ise aslan ayaklarının dış konturuyla bırakılmış olmasıdır. Ayrıtlı aslan ayağı işlenen Tlos Tiyatrosu'nda ise, tüm aslan ayaklarının işçiliği tamamlanmamıştır.

3.3.9. Cavea Podium Duvarı

Birinci oturma sırasının üzerinde *caveapodium* duvarı yer almaktadır (**Çiz.5**).*Podium* duvarı 2 farklı bloktan oluşturulmuştur. Altta dikey *orthostat* şeklinde bloklar, üzerinde enine duran silmeli bloklar bulunmaktadır (**Çiz. 51**). Silmeli bloğun iç yüzeyi iç bükey *anathyrosis*'li olup, üzerinde kare kesitli yuvalar bulunmaktadır (**Lev. 7, Res. 21**). *Profil*'li bloğun üzerine, ahşap bir korkuluk yerleştirilmiş olabilir, ahşaptan olması nedeniyle günümüze ulaşmamıştır.

Podium duvarı dikey ve yatay iki blokla oluşturulmuştur. 1. oturma sırası üzerine oturmakta olan blok, ince işçilikli kareye yakın kesimli, düzleştirilmiş blok sıralarından, *orthostat* örgü yöntemiyle inşa edilmiştir (**Lev.8, Res. 24**).*Orthostat* bloklarının yüksekliği 0,56 m. dir. *Orthostat* bloklarının üzerinde yatay, ön yüzünde dışa yaklaşık 0,03 m. çıkıntılı *profil* yapan blokların yüksekliği 0,31 m.'dir. 1. oturma sırasının üzerinden başlayan bu *podium* duvarının toplam yüksekliği 0,87 m.'dir (**Çiz. 5**).

Cavea'da yer alan *podium* duvarı, oturma sıralarının kaymasını önleyen tutucu bir duvar olmakla birlikte, tiyatroya estetik bir görünüş de katmaktadır⁸⁵. Lykia Tiyatroları içerisinde Rhodiapolis dışında Myra, Phaselis ve Simena örneklerinde bulunmaktadır. *Podium* duvarı üzerinde yer alan 9 adet kare kesitli delik, ortalama 0,14 x 0,15 m. boyutlarında olup, *cavea*'nın yapıldığı ilk evre olan Hellenistik Dönem'de gölgelik sistemine ait ahşap dilmelerin oturtulduğu en ön sıradır. Buraya ahşap dilmelerin oturtulduğu arka sıralardaki kare deliklerle aynı hizada olmasından da anlaşılmaktadır.

Podium duvarının bulunmadığı tiyatrolarda, hayvan dövüşleri amacıyla oluşturulacak parapet duvarı için *orchestra*'ya kadar inen oturma sıraları sökülmemekte ya da oturma sıralarının üzerine çoğunlukla devşirme malzemeden, dolayısıyla estetikten yoksun olmanın ötesinde çirkin bir parapet duvarı örülmektedir.

3.3.10. Ahşap Korkuluğa ait Düşünceler

Podium duvarı üzerindeki bölümde 0,53 m.eninde, ortası kaba traşlı, oyulmuş *anathyrosis*'li bir alan bulunmaktadır (**Lev.7, Res. 21**).*Anathyrosis*'li bu alanın ön ve arkasındaki 0,07 m.' lik kısımlar, 0,01 m. yüksekliğinde çıkıntılı olarak bırakılmıştır. Görülen izlerden yola çıkarak, bu alana büyük olasılıkla bir yapı elemanın yerleştirilmiş olacağı söylenebilir. Çünkü *podium* 'un üzerine herhangi bir yapı elemanın yerleştirilmediği yapılarda örneğin; Phaselis Tiyatrosu *podium* duvarı üzerindeki blok sırasının üst yüzeyi, ince tesviyeli düz yüzey olarak bırakılmıştır. Rhodiapolis Tiyatrosu'ndaki bu alanda ise, *baldachine* sistemine ait kare kesitli yuvalar bulunmaktadır. Bu sebeple, düşünülen yapı elemanın kare kesitli yuvaları kapatmayacak bir şekilde bu alan üzerinde yerleştirilmiş olması gerekmektedir. Bu yapı elemanın bu yüzden taşparapetduvarı olamayacağı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, kazılardan böyle bir taş duvarın bloklarına ait olabilecek hiçbir örnek ele geçmemiş ya da kentte herhangi bir duvarda devşirme malzeme olarak kullanıldığı görülmemiştir. Roma malzemelerini yoğun olarak başka amaçlarla kullanan Bizans halkına başkentlik yapmış Myra Kenti'nde bile, örneğin; Myra Tiyatrosu'nda yer alan taş parapet duvarı eksiksiz olarak ele geçmiştir. Dolayısıyla Rhodiapolis Kenti'nde de olası bir taş parapet duvarının hepsi, Bizans Dönemi'nde yakılıp kirece dönüştürülmüş olamaz. Ahşap, organik bir malzeme olduğu için, olası bir ahşap korkuluğun günümüze kadar korunamamış olması doğaldır.

⁸⁵ Lykia Bölgesi'nde en estetik *cavea podium* duvarı Rhodiapolis örneği olup, Magnesia *Theatron*'unun ince işçilikli *cavea podium* duvarının *profil* düzenlenişi ile benzeşmektedir. Magnesia *Theatron*'u, Rhodiapolis Tiyatrosu'ndan daha geç bir tarih, İ.S. 1.y.y.'a tarihlenmektedir. Magnesia *Theatron*'unun *cavea podium* duvarı için bkz. Bingöl 2005, 126 vdd.

Bugünkü izlerden ve yukarıdaki varsayımlardan yola çıkarak bu alanda ahşap bir korkuluğun olduğu böylece düşünülebilir.

3.3.11. Koltuklar

Proedriae kavramı Hellence’de en öne oturma hakkı anlamına gelmekte olup, Hellenistik Dönem’de inşa edilen tiyatrolarda, kentin genellikle din adamları ve ileri gelenleri *orchestra*’ya yerleştirilen birkaç çok özenli işçiliğe sahip koltuklara otururlar⁸⁶. “*Proedriae* hakkı” kentin bütün yarışma, oyun ve sahne gösterilerini izleyebilmek için özel olarak ayrılmış oturma yerlerinde izlemek için verilen bir ayrıcalıktır. Normalde vatandaş olarak girme ücretinin 2 *obolos* olduğu düşünülmektedir⁸⁷. *Proedriae* ayrıcalığına sahip olanlar ise herhangi bir ücret ödmeden içeriye girmektedirler. *Proedriae* ayrıcalığı dini ya da sivil görevlilere, Dionysos rahiplerine din adamlarına tanınmıştı. Örneğin Priene⁸⁸, Ephessos⁸⁹, Metropolis tiyatrolarında olduğu gibi.

Rhodiapolis’ten ele geçen Opramoas’la ilgili şu yazıtta da; “*Opramoasbirlik halkına cömert davranmış biridir. Onun babası, Kalliadēs torunu Apollōnios oğlu Apollonios, kendisi ve oğulları adına arkhiphylaks olarak hizmet etmiş; ayrıca, kendisi ve oğullarından Apollonios adına arkhiereus olarak görev yapmış; koinon tarafından altıncı kez onurlarla ve proedriae (ön sırada oturma hakkı) ile onurlandırılmış bir adamdır. Opramoas’ın kendisi de, üstlendiği arkhiphylakia görevini büyüklüğüne yakışır bir biçimde tamamlamış ve bu görev nedeniyle birinci ve ikinci onurlarla onurlandırılmış; erdemli yaşamından ötürü, valiler de şahsi tanıklıklarıyla onu takdir edip onayladıktan sonra, üçüncü ve dördüncü kez onurlarla onurlandırılmıştır. Birlik halkına ise, bağışlarda bulunmuştur*”⁹⁰ yazmaktadır.

Rhodiapolis Tiyatrosu’nda *proedriae* koltukları, farklı boyutta ve ince işçilikle tasarlanan *cavea*’nın en ön sırasıdır (**Çiz.50**). Bu sıra *exedra* formunda düzenlenmiş olup, belli aralıklarla 12 aslan ayağı işlenmiştir. Oturma sıralarının arkasında yer alan *podium* duvarı sayesinde en önde oturan kişilerin sırtlarını dayama olanağı da sağlanarak, Priene⁹¹ ya da Miletos Tiyatroları’nda⁹² olduğu gibi, sırt dayanan koltukların sağladığı rahatlığa benzer rahatlık sağlayan bir alan yaratılmıştır. Ele geçen yazıtlarda da tiyatronun en ön sırasında oturma *proedria* hakkına sahip olmayla ilgili onurlandırmalar bulunmaktadır. Bu sıranın

⁸⁶Ferraro 1990, 82.

⁸⁷Ferraro 1974, 82.

⁸⁸Ferla ve diğ. 2005, 142.

⁸⁹Heberdey ve diğ. 1906, 42.

⁹⁰B. İplikçioğlu 2007 Rhodiapolis Çalışmaları Yazıt *Corpus*’u (yayınlanmamıştır).

⁹¹Dörpfeld 1924, 50-101; Fiechter 1914, 30; Schede 1964, 70-79.

⁹²Miletos Tiyatrosu için bkz. Krauss 1973.

benzerleri; Roma Dönemi'nde, Hierapolis Tiyatrosu⁹³ ve Patara *Bouleuterion*'unun⁹⁴ *cavea*'sında *exedral* formdaki *tribunalia/bisellum* koltukları bulunmaktaydı. *Tribunalia* koltuklarında, genellikle senatörler oturmaktadır⁹⁵.

Yukarıda değinildiği gibi, Roma Dönemi'nde bu kavram *bisellum* olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde genişletilen *cavea*'larda, Hellenistik Dönem'e göre daha yalın ve basit bir işçiliğe sahip arkalı koltukların sayısı artırılarak, genellikle *diazoma* boyunca yerleştirilmiştir (**Çiz.53a**).

Tiyatrolarda Hellenistik Dönem'de *proedriae* koltukları, Miletos⁹⁶, Priene ve Metropolis⁹⁷ tiyatrolarında oluğu gibi genellikle arkalı taht formunda ve kolçaklıdır. Roma Dönemi'nde *bisellum* koltuklarının karışık yaratıklar, yunus balığı bezemelerle süslendiği görülür. Myra, Aspendos⁹⁸, Side⁹⁹, Perge¹⁰⁰ ve Tlos tiyatrolarındaki koltuklar bu duruma örnek gösterilebilir.

Rhodiapolis Tiyatrosu Hellenistik ve Roma Dönemi olmak üzere 2 farklı ana evreye sahiptir. Bu nedenle, *proedriae* ve *bisellum* koltuklarında her iki dönemin özelliklerini de saptamak mümkün olmuştur.

Hellenistik ve Roma dönemlerinde *cavea*'ların boyutları farklıdır. Hellenistik Dönem'de tiyatro kültürü ağırlıklı olarak dinsel ve edebi bir içeriğe sahiptir. Bunun sonucunda ön sıra oturma hakkı rahiplere ve kent yöneticilere verilir. *Cavea* daha küçük olup, soylular ve daha çok din adamlarına ayrılan koltuklar *orchestra*'da yer almaktadır¹⁰¹. Burada görüş açısı oyunları izleme açısından ideal olmamasına rağmen yöneticiler ve din adamları politik nedenlerle toplumlarına hâkim olduklarını kanıtlamak amacıyla en önde oturmayı zorunlu görmüşlerdir.

Roma Dönemi'nde ise, toplum yapısındaki sınıf ayrımı, tiyatro kültürünü inşa ve kullanım olarak etkilemiştir. Ayrıca Roma Dönemi'ndeki eğlence anlayışının (hayvan mücadeleleri ve gladyatör dövüşleri şeklinde) değişmesiyle, tiyatronun kullanımı ve seyircilerin yerleştirilmesi yeniden şekillenmiştir. Artan gereksinimleri karşılayacak şekilde *cavea*'nın büyütülmesiyle, kentin ileri gelenleri, zenginleri, özel meslek gruplarına mensup kişiler için, sırt kısımlarının yaslanacağı şekilde düzenlenen koltuklar, *diazoma* koridorunun önüne yerleştirilmiştir¹⁰².

⁹³Ferraro 1990, 140.

⁹⁴Korkut-Grosche 2007, 44.

⁹⁵Sear 2006, 6.

⁹⁶Krauss 1973, 77 vdd.

⁹⁷Chase 2002, 149.

⁹⁸Isler 1994, 393.

⁹⁹A.g.e. 1994, 499.

¹⁰⁰Öztürk 1999, 32.

¹⁰¹Priene Tiyatrosu'nda *orchestra*'da yer alan, arkalı kolçak ve at kısmında aslan ayaklarıyla süslü taht şeklindeki koltuklar Hellenistik Dönem'de Dionysos rahiplerinin oturduğu özel yerlerdir.

¹⁰²Ferraro 1990, 84, 140.

Sadece yöneticiler değil, Roma'da zengin kişiler için çok sayıda koltuk yapılmış, koltuklar hayvan mücadeleleri sırasında *arena* olarak kullanılan *orchestra*'dan bu dönemde *cavea*'nın *diazoma* bölümüne taşınmıştır.

Orta ölçekli tiyatrolarda genellikle *cavea*'nın arkasında en üst sırada bulunan, *diazoma*'nın karşılığı olan “*cavea* seyirci yolu”, oturma sıralarına göre daha fazla yer kaplayan koltuklar, alanın daha geniş olması sebebiyle buraya yerleştirilmişlerdir. Büyük ölçekli tiyatrolarda da *ima* ve *summa cavea*'nın arasında yer alan *diazoma* koridorunun önünde arkalıklı koltuklar bulunmaktadır.

Rhodiapolis Tiyatrosu'nda yer alan bu koltuk türü, *bisellum* olarak adlandırılıp, bank şeklinde olup kolçak bölümü bulunmaz. Bu koltuklar, normal sıralara göre oturmada sırt dayamak suretiyle rahatlık sağladıkları için zengin kişilerin fazla ücret ödeyerek oturduğu koltuklar olabilirler¹⁰³. Koltuklar tek, çift ve üç kişilik olmak üzere üç boyutta ele geçmiştir (Çiz. 20, 21, 22, 23, 24). En çok 2 kişilik koltuk bulunmaktadır. Rhodiapolis'te bulunan 22 koltuğa toplam 36 kişi oturabilmektedir. 3 tane koltuğun sırt yaslanan üst kısmında kare oyuklar bulunmaktadır. Bu yuvalar gölgelik sistemiyle ilgili olabilir (Çiz. 24). Roma Dönemi'nde *cavea*'nın en son oturma sırası gerisine yerleştirilmişlerdir.

Koltuklardan bazıları halen *cavea*'nın arka orta kesiminde bulunmaktadır. Bazıları Bizans Dönemi *kastronu*'nda ve surlarda yapı taşı olarak kullanılmıştır. Bunların dışında kalanlardan bazıları da başka yerlere taşınmışlardır. Bu koltuklardan biri, daha sonradan oturma sıraları üzerine yerleştirilmiş, diğer biri de daha sonraki bir dönemde, sahne binasının *proskene* bölümünün doğu yönündeki kapısının hemen önüne, geçiti kapatmak için yerleştirilmiştir (Lev. 22, Res. 52a). 2010 yılı kazılarında tiyatronun batı *analemma* ucuyla aynı doğrultuda, 5 m. uzaklıkta bulunan tapınağın açılması sırasında 1 adet tek kişilik, bir adet de iki kişilik koltuk ele geçmiştir¹⁰⁴.

Koltukların bazılarının sırt yaslanan ön yüzünde değişik büyük harfler bulunmaktadır (Çiz. 20). Bu harflerin karakteri İ.S. 3.y.y.'a ait olup, Ferraro bu tür koltukların tiyatrolara, İ.S. 3.y.y.'da eklendiğinden bahsetmektedir¹⁰⁵. Bu harflerin benzerleri Kadyanda, Kibyra tiyatrolarında da görülmüştür. Diğer oturma sıralarından farklı olan bu tahtlar, şehrin önde gelen aileleri ve zenginleri tarafından kullanılmaktadır. Roma Dönemi'nde, Termessos, Aspendos ve diğer birçok örnekte olduğu gibi, *diazoma*'ya sahip tiyatrolarda *diazoma*'nın ön

¹⁰³ Magnesia *Stadium*'unda da protokole ayrılmış *proedriae* koltuklarının arkalarındaki sırtlıklarında ve oturma yüzeylerinde yazıtlar bulunur. *Kerkides*'lerden bir tanesinde, yaklaşık 2500 kişilik kapasiteli bölümünde Ephessos'tan gelenlere ayrıldığı anlaşılmıştır. Ayrıca Symrna ve Myus gibi kentlerin isimleri oturma yüzeylerinde yazılıdır. İmparatorlar, kent yöneticileri, başrahiplerinin unvan ve isimleri bu lüks koltuklara yazılıdır. Bu yazıtlardan bazılarının ise farklı meslek grupları; fırıncılar, tuzlu balık üreticileri, kuşçular, bahçıvanlara ait olduğu anlaşılmıştır: Bingöl 2011, 125.

¹⁰⁴ Kızılgut 2012 (baskıda).

¹⁰⁵ Ferraro 1990, 84.

kesiminde dizili olarak yer almaktadır¹⁰⁶. Bu tür yerleştirmenin amacı, dizili koltuk sırasının arkasında kalan koridorda *diazoma* trafiğinin işleyebilmesinin sağlanmasıdır. *Diazoma* duvarlarının oluşturduğu kot farkı nedeniyle de, arka sıralarda oturanların oyunları izlenmesinde bir engel oluşturmamaktır.

Rhodiapolis Tiyatrosu'ndaki koltuklar *in-situ* olarak ele geçmiştir. Diğer oturma sıralarında sırtın yaslanacağı bir şey yokken, bu koltukların diğer oturma sıralarından konforlu olması da, sıradan vatandaştan daha ayrıcalıklı kişilerin ya da daha yüksek ücretler ödeyebilenlerin bu alana oturduğunu düşündürmektedir.

Sadece 18 oturma sırasından oluşan ve *diazoma*'sı bulunmayan Rhodiapolis Tiyatrosu'nda da oyunun en güzel izlendiği yer, “2. Tiyatroların Arkeometrik ve Teknik Değerlendirilmesi” bölümünde tiyatroların görsel izleme kısmında ele alındığı gibi, *pulpitum*'un hizasına denk gelen oturma sıralarıdır. Ancak, buraya normal oturma sıralarından farklı olan arkalı koltukların yerleştirilmesi olanaksızdır. Akustik olarak oyunun en güzel işitildiği kısım ise, orta ön sıralardır. Fakat Rhodiapolis Tiyatrosu orta ölçekli bir örnektir ve *hyposkene* üzerinde sadece 1 kata sahip olması, sahne binasının *cavea*'ya çok yakın oluşu nedeniyle, en arkaya oturan zengin kesime mensup seyircilerin, oyunu izlerken akustik olarak zorluk yaşamadıkları düşünülmektedir.

3.3.11.1. *Sella Curulis*

Rhodiapolis Tiyatrosu'nda, 2008 senesinde yaptığımız kazılardan; doğu *parodos*'ta, doğu *analemma* duvarından 1,90 m. sahne binasından da 0,30 m. uzaklıkta, ters olarak durmakta olan (Lev. 10, Res .31) ve Hellence *diphros okladias* “δῖφρος ὀκλαδίας”, Latince de “*Sella Curulis*” olarak adlandırılan¹⁰⁷ bir koltuk-oturak ele geçmiştir. Oturağın arka topuz başları ve taban çevresinden bir kısmı kırık olarak ele geçmiştir (Çiz.17).

Daha önce, 2007 senesinde yapılan kazılarda da, sahne binasında üçgen ahşap imitasyonu hatırları olan bir mimari parça ele geçmişti. Her iki tarafından kırık olmasıyla bütün halindeki formu ve işlevi belirlenememişti (Lev. 10, Res. 30, Çiz. 18). 2008 yılında tüme yakın halde ele geçen bu koltuk sayesinde, önce bulunan parçanın da *sella curulis*'e ait olduğu anlaşılmıştır.

Taklit edilen oturağın orijinali; ahşaptandır; rahle biçiminde, açılıp kapanabilen, arkalıksız, portatif bir yapısı vardır. Buradaki örnek, taştan yapılmış ve daha büyük boyutlu bir modelidir. Bu oturak 0,95 m. x 0,90 m. x 0,80 m. boyutlarında yaklaşık küp biçimindeki masif kaya bloğundan oyulmuştur. Rekonstrüksiyondan görülebileceği gibi (Çiz. 19) , sağlı

¹⁰⁶ A.g.e. 1990, 140.

¹⁰⁷ Pritchett-Pippin 1956, 216 , 224, 301.

sollu yan yüzlerinde; (orjinalinde) rahle biçiminde açılır kapanır ayakları ve üst uçlarındaki yuvarlak 0,17 m. çapında başlıklar, ön cephenin alt kesiminde birbirine geçmiş ve ortadaki mil etrafında hareket eden ahşap hatıllar, buluntumuzda; kaya bloğuna kabartma suretiyle, imitasyon olarak şekillendirilmiştir. Oturağın üzerinde yastık, onun üzerinde de bürümcük kumaş tasvir edilmiştir (**Çiz. 19**). Bloğun ağırlığını azaltmak amacıyla içi, alt yüzeyden dengesini ve dayanıklılığını tehdit etmeyecek tarzda oyulmuştur.

Sella curulis olarak adlandırılan ve şimdiye kadar hiçbir tiyatroda benzeri bulunmayan bu koltukların, törenselleşlevli olduğu bilinmektedir. Koltukların hekimler¹⁰⁸, *magistrat* ve İmparatorlar tarafından tiyatro gösterilerinde ya da meclis toplantılarında kullanıldığı, mezar stelleri ve Roma sikkeleri ışığında belirlenmiştir. Hekimlerin kullanımına örnek; İ.Ö. 490 yılına tarihlenen, Basel Müzesi'ndeki bir doktor kabartmasıdır. Kabartmada doktorun *sella curulis*'e otururken ve arkasında kan temizlemede kullanılan bronz kupalarla¹⁰⁹ (vantuz) birlikte tasvir edildiği görülmektedir¹¹⁰.

Genellikle erken Cumhuriyet Dönemi sikkeleri üzerinde, ÖY: İmparator portresi, AY: üzerinde 2 tane *sella curulis* koltuğunun tasviri bulunmaktadır¹¹¹.

Bu örneklerden de anlaşıldığı üzere, bu koltuklar onursal, törensel işlevli olarak, magistratların veyahut yüksek onur sahibi kişilerin katıldığı festival ve meclis toplantılarında kullanılmaktaydı. Rhodiapolis Tiyatrosu'ndan ele geçen 2 adet *sella curulis*'in burada düzenlenmiş olduğunu bildiğimiz *Asklepia* festivalleriyle¹¹² çeşitli meclis toplantılarında kullanılmış olduğu açıktır (**Çiz.53b**). Rhodiapolis'te bu koltukları gerek işlevleri, gerekse de gösterdikleri statü simgeleri nedeniyle kullanmış olabilecek en önde gelen 2 isim Opramoas¹¹³ ve Herakleitos'tur ki bu iki isim tüm Lykia ve Roma dünyası için de önemli karakterlerdir.

Kentten ele geçen birçok yazıtta ise, yılda bir kez düzenlenen halk festivalleri isimi geçmekte, olasılıkla bu festival, *Asklepia* ile bağlantılı olabilir. Kentte bu derece öneme sahip hekim Heraikletos adına ait yapı ve onurlandırma yazıtları, mektuplarla ortaya konduğu gibidir.

Böylece; Rhodiapolis Tiyatrosu'nun tüm tiyatrolar içerisinde, artık bilinen özel bir amaçla konmuş, törensel koltuklarıyla, bir benzeri daha olmama özelliği kazandıran, çok önemli bir

¹⁰⁸ Berger 1970, 2 Lev.1 Lev. 99 Lev. 100 Lev. 121.

¹⁰⁹ Bu vantuzların bronz örnekleri, doğu arka *analemmata* bitişik *tabernae*'den ele geçmiş olması, buranın İ.S. 2.y.y.'da çok önemli bir tıp merkezi olduğunu ortaya koymaktadır. Hatta bu tıp merkezi yazıtlardan da ortaya çıktığı gibi, sadece Lykialılar için değil Rhodoslular ve Alexandrosular için de önemli bir merkezdir. Dükkândan ele geçen çok sayıda metal kandillerin de menşeinin Alexandria olması bu bağlantıyı iyice göstermektedir.

¹¹⁰ Berger 1970, Lev.1. Benzer tasvirler için bkz. Jackson 1999, 65, Res. 15.

¹¹¹ Roma Sikkeleri için bkz. RIC Volume VII 1966; RIC Volume VIII 1981; RIC Volume X 1994.

¹¹² Tiyatronun *cavea*'sının hemen arkasında yer alan yazıtta da Heraikletos, *Asklepia* festivallerinin düzenlenmesi için cebinden 15 bin gümüş denarion bağışlamıştır.

¹¹³ Opramoas'ın Lykia için yaptığı yardımlar için genel olarak bkz. Kokkina 2000.

buluş olmuştur. Bunun yanı sıra arkeolojik olarak çözümlenemiyen bir soru'nun doğru yanıtı da ortaya konmuştur.

Rhodiapolis Tiyatrosu'nda bulunan *sella curulis* koltukları *in-situ* olarak ele geçmemişlerdir. Onlar; İ.S. 2.y.y.'da *orchestra*'da durmaktaydılar (**Çiz. 52b**). Hayvan mücadelelerinin yapılmaya başlandığı İ.S. 3.y.y.'da *orchestra*'daki yerlerinden kaldırılıp *parodos* boşluğuna yerleştirilmişler, İ.S. 4.y.y.'da tiyatronun asıl işleviyle kullanımının son bulmasıyla birlikte ise, ters çevrilerek *parodos*'ta yer alan birçok devşirme malzemenin yanı sıra 2'li koltuk, eşik, heykel altlıkları gibi buraya taşınıp, terk edilmişlerdir.

3.3.12. *Analemmata*

Tiyatroyu *cavea* uçlarında düzlemsel olarak ve çevresinde silindirik biçimde çeviren duvarlardır. Rhodiapolis Tiyatrosu'nda şu özelliği taşırlar: *Cavea* ucu düzlemsel iki *analemma*'nın¹¹⁴ doğrultuları, 210° lik (*orchestra*) merkez iç açısı ile *cavea*'yı doğu ve batı yanlarda çevrelemektedir. Ön *analemma* duvarları, hemen hemen en üst seviyelerine kadar korunmuş durumdadır. Fakat bu duvarların en üst uç bölümleri yıkılmış durumdadır. Özellikle doğu ön *analemma* duvarı doğrultusundan ve şakul hattından da sapmış durumdadır.

Cavea'nın ana kayaya oturan kısımları dışındaki doğu kanat bölümünün, oturma sıralarının alt temel dolgusu, küçük moloz taşlarla, batı kanatta ise toprakla yapılmıştır.

Tiyatronun restorasyonu sırasında, batı *analemma* duvarının blokları yerlerinden kaldırıldığında, *analemma* duvarının hiçbir temel kullanılmadan doğrudan toprağın üzerine oturtulduğu görülmüştür¹¹⁵.

Doğu *analemma* duvarının uzunluğu 15,27 m., yerden korunan yüksekliği 11, 52 m.dir (**Lev.11, Res. 34, 35**). Batı *analemma* duvarının uzunluğu 14,93m., yerden korunan yüksekliği 6,24 m.dir (**Lev.12, Res. 36, Çiz. 13**).

Doğu ve batı *analemma* duvarlarının uzunluğunun birbirinden farklı olmasının temel nedeni; mekânsal zorlanmalar sonucu, planlama ve uygulama sırasında, *cavea*'nın batı kısmının, tiyatronun inşa edildiği kayalık yamaca tamamen yaslanmış, doğu ucunun ise, doldurulmuş uca yerleştirilmiş olmasıdır¹¹⁶. Yine bu nedenle, tiyatronun bu kesimi simetriyi çok hafif biçimde bozmuştur. Batı yönde, arka çevre *analemma* duvarı görülmemektedir. Doğu uçta, yan ve çevre *analemmata*'nın kesiştikleri noktada, arkeometri bölümünde vektöriyel biçimde açıklanan, depremler sırasında oluşan, duvar dışına yönelik zararlı bileşke kuvveti etkisiyle meydana gelen tahribat gözlemlenmektedir (**Çiz. 42**).

¹¹⁴ Bieber 1961, xii.

¹¹⁵ Rhodiapolis Tiyatrosu Restorasyon çalışmaları sırasında, uzman S. Küçük tarafından aktarılmış.

¹¹⁶ Lykia Tiyatroları içerisinde *cavea*'sının formu, *analemmata*'nın farklı uzunluklarıyla asimetric oluşu Arykanda Tiyatrosu'nda da görülmektedir.

Analemma duvarları 2 farklı blok türü ile oluşturulmuştur. Bir grup dikdörtgen prizmalar biçimindedir. Dikdörtgen prizma şeklinde olan taşlar iki ayrı boyuttadırlar. Duvarlarda kullanılan farklı boyuttaki dikdörtgen taşların kendi aralarında kilitlenmelerini sağlamak amacıyla; daha küçük boyuttaki prizmatik taşlar, yatay konumda yerleştirilmiş büyük blokların aralarına, belli bir sıralamayla düşey pozisyonda yerleştirilerek *analemmata* örülmüştür.

Diğer grup, *analemma* duvarının en üst kesimindeki sınırlayıcı dik üçgen prizmalar şeklindeki “*analemma parapet*” bloklardır. Yan *analemmata*’nın en üst sırasında kullanılan dik üçgen prizma şeklinde olan taşlar kaymalarını engelleyecek şekilde taban yüzeyleri kitleme çıkıntıları oluşturulacak biçimde yontulup, alt sıra blokların üzerine yerleştirilmişlerdir. Bu blokların en üst bölümünde silme ya da *profil* bulunmaz ve yalın bir işçiliğe sahiptirler. *Analemma* parapet bloklarının bazıları günümüzde eksiktir. Bu bloklar doğu *parodos* kazıları sırasında ele geçmiş olup, numaralandırılarak *cavea*’nın doğusundaki taş parkına kaldırılmıştır. Aynı zamanda *analemma* parapet bloklarından bazıları da, Bizans *Kastronu*’nun duvarlarında devşirme malzeme olarak kullanılmıştır.

Batı yan *analemma* duvarında sadece tek bir bloğun yüzeyinin dümdüz ve ince işçilikli olduğu ve doğu *analemma*’da kullanılan blokların benzerlerinin arasında bu tarzda farklı işçilikteki blokların görülmesi, batı *analemma* duvarının, sonradan onarım amacıyla yeniden örülmüş olduğunu göstermektedir. Batı arka *analemma* duvarı ile merdivenli sokağın arasında sınırı olan tapınak teras duvarı arasındaki mesafe 2, 77 m.dir (**Lev. 2, Res. 3**).

Doğu *analemma* duvarlarında 3 farklı boyda *isodomik*¹¹⁷ tarzda duvar örgüsü bulunmaktadır. En uzun bloğun uzunluğu 1,30 m., yüksekliği 0, 48 m.dir. Orta boydaki bloğun uzunluğu 0, 59 m., yüksekliği 0, 48 m.’dir. En kısa bloğun uzunluğu da 0, 39 m., yüksekliği 0,48 m.’dir (**Lev. 11, Res. 34**).

Doğu *analemma* duvarında, yaklaşık 2,5 m. yükseklikte 0,16 m.x 0,28 m. boyutlarında dikdörtgen bir oyuk bulunmaktadır. Bu oyuk olasılıkla *cavea*’nın ilk evresinde ahşap bir kapıya ait bir ağaç dilmenin oturtulması için yapılmış olabilir. Ancak kazılardan bu oyukun hizasında kapıya ait mimari parça ele geçmemiştir (**Lev. 11, Res. 34**)¹¹⁸. Fakat bu alanın biraz ilerisinde yerinden oynatılmış bir söve bloğunun bulunması, olasılıkla Bizans Dönemi’nde bu sövenin *parodos* girişinden sökülerek buraya taşındığını akla getirmektedir. Rhodiapolis Tiyatrosu’nun da, doğu *parodos*’unda Priene’de¹¹⁹ olduğu gibi bir kapının olduğunu göstermektedir.

¹¹⁷Ginouves- Martin 1985, 99.

¹¹⁸Kaunos Tiyatrosu’nun *analemma* duvarında ahşap kapıya ait bir oyuk bulunmaktadır.

¹¹⁹Ferla-Graf 2005, 145-147.

Arka *analemma* duvarında Hellenistik Dönem stili olan, *polygonal* tarzda duvar örgüsü kullanılmış olup, 2 sıranın arasında atkı bölümü; özellikle statik ve mimari bakımdan kritik olan yerlerde kullanılmış, ara bölgelerde ise, taş kesimleri birbirine uyumlu, (*polygonal* örgü) kullanılmıştır (**Lev. 14, Res. 40**). Rhodiapolis Tiyatrosu’nu, Kyaneai tiyatrosuyla birlikte diğer tüm tiyatrolardan ayıran karakteristiği olan bu *polygonal* örgünün¹²⁰ seçilme sebebi ise, değişik doğrultulardaki deprem kuvvetlerine karşı dayanıklı-sağlam bir teknik olmasıdır (**Çiz. 14**). Yüzeyleri kaba traşlı olup, çıkıntılı keski izleri görülmektedir. Arka *analemma* duvarının yerden 1, 22 m. yükseklikte ilk atkı sırası başlamaktadır. Atkı bloğunun yüksekliği 0,38 m.’dir. Atkı sırasından 0,83 m. yukarıda 2. atkı sırası başlamaktadır. Bu sıradaki atkı bloklarının yüksekliği 0,30 m.’dir.

Ancak bu bilinçli uygulama, 2150 yıllık sürede peş peşe yaşanan şiddetli depremlerin yukarıda açıklanan, *analemma* doğu köşe tahribatına artık engel olamamıştır (**Lev. 13, Res. 39**).

Cavea’nın doğu yönündeki arka *analemma* duvarının 4, 74 m.lik bölümü 2,73m.yüksekliğinde örülmüş olup, tepeye doğru çıkıldıkça, örülen duvar bölümü alçalarak devam etmekte ve sol uçtan ikinci *kerkis* hizasında üst çevre yoluna ulaşmaktadır (**Lev.3, Res. 5**).

Doğuda kesintisiz devam eden arka *analemma* duvarında, taşıma malzemesinin dış yüzeye doğru oluşacak yükünü hafifletmek için, eşit olmayan uzunluklarda, yukarı doğru kısalan ve *cavea*’nın üst seviyesinin 3 m. kadar altında biten, 2 adet payanda duvarı ile destek sağlanmıştır (**Lev. 14, Res. 40**)¹²¹. Arka *analemma* duvarından ilk payandaya kadar olan uzunluk 4,74 m.’dir. 1,10 x 1,20 m. boyutlarında bir payanda örülmüştür. Payandadan sonra duvar 4,20 m. kadar devam etmektedir. İkinci payanda 1,24 x 1,21 m. ölçülerindedir. *Tabernae* (Dükkan- Lokantanın) başladığı alana kadar 2,30 m. duvar devam eder, *cavea*’ya Roma Dönemi eklemesi yapıldığında depremler sonucu ekleme yapılan kısmın bu kısım yıkılmış, Roma Dönemi’nde İ.S. 2.y.y.’da, tadilat sırasında buraya küçük taşlarla bir duvar örülmüştür. (**Lev. 15, Res. 34**). Bu duvarın uzunluğu 1,50 m.’dir. Mutfağın bitiminden sonraki alanda duvar yaklaşık 12 m. devam ettikten sonra sonlanıp, *cavea* üst seyirci geçiş yoluyla birleşmektedir.

Tiyatronun *velum* sistemine ait arka duvarda, seren yuvalarının karşılayan 2 payandanın üzerinde çukur, payandaların en üst seviyesindeki blokların tahrip olması nedeniyle kısmen izlenmektedir. Fakat arka *analemma*’nın bitim noktasında, *cavea* duvarına yatay giren 2

¹²⁰ Farklı *polygonal* tipleri için bkz. Ginouvès-Martin 1985, Lev.22.

¹²¹ Tüm Anadolu tiyatroları içerisinde arka *analemma* duvarı payandalarla desteklenen tek örnektir.

bloğun iç kısmındaki oyuğa *velum* serenin yerleştirildiği kesin olup, bu bloklar başka amaçlarla yapılmış olamazlar. **(Lev. 15, Res. 36).**

Payandalar ve *polygonal* örgü sistemine rağmen doğu uç kesimde, sözü edilen zararlı bileşkenin etkisine zaman içerisinde engel olunamamış ve bugün *cavea*'nın, doğu *analemma* köşe bölümünün üst kısımları yıkılmıştır **(Lev. 13, Res. 39).**

Arka *analemma* duvarındaki onarım ve dönem farkı izlenmektedir. *Polygonal* bloklar arasında 4 sıra atkı bölümü vardır. Doğru arka *analemma* duvarlarındaki payandaların bugün mevcut en üst seviyeye kadar devam etmiş olmamaları ve payandaların üst kısmındaki *polygonal* örgüdeki özensiz işçilik farklılığı, payandaların bitiminden itibaren yaklaşık 3 m. yüksekliğindeki bölümün Roma Dönemi'nde, İ.S. 2. y.y.'da kapasite artışı için eklendiğini düşündürmektedir. 2. payandanın üzerindeki, Roma Dönemi'nde eklendiği düşünülen kısımda 2 adet üçgen formunda, ortasında ahşap bir dilmenin dayanması için açılmış oyuk bulunan bloklar vardır **(Lev. 16, Res. 36).** Bu blokları devşirme malzeme olarak kullanıldığı aynı zamanda işlevsizliğiyle de anlaşılmış olup, duvarın bu kısmının Roma Dönemi'nde örüldüğünü göstermesi bakımından önemlidir.

Arka *analemma*'nın doğu köşesiyle birleştiği bölümde, duvar örgüsü *polygonal* olmaktan çıkıp, yan *analemma* duvarına uyum sağlaması için *isodomik* teknikte örülmüştür **(Lev. 14, Res. 41).**

2007 senesinde arka *analemma* duvarının yüzeyinden, İ.S. 253-260 yıllarına tarihlenen, İmparator Valerian ait bir sikke **(Lev. 40, Res. 118, Kazı Et. 2007-153)** ele geçmiştir. Sikkenin ön yüzünde ışın taçlı Valerianus büstü sağa; [IMP]C P LIC VALERIANVS P F AVG, karşılıklı iki figür, ortada sunak (?); PIETAS AVGG yazılıdır¹²².

2009 yılı çalışmalarında arka *analemma* duvarının açılması için, 3 aşamalı kazılar yapılmıştır. Bu kazılar sırasında önce değişik kısımlarda devrilen blokların çizimleri yapılmış, bunlar taş tarlasına çekildikten sonra açmalara başlanmıştır.

Bu kazının, *cavea*'nın doğu *analemma* köşesinden birinci payandaya kadar olan bölümü, "birinci *analemma* açması" olarak adlandırılmıştır. Bloklar çekildikten sonra, zeminde duvarın yıkılmasından önce oluşmuş 2,10 m.'lik bir toprak dolgu olduğu gözlenmiştir. Bu verilerle, arka *analemma* duvarının Orta Çağ'da yıkıldığı, Bizans Dönemi'nde de toprak dolgunun oluşmaya başladığı anlaşılmıştır. Oturma sıraları, *cavea*'nın amorf taşlarla örülmüş temeli ve *analemma* duvarının blokları yıkılıp, doğu arka *analemma*'nın köşesinden düşmüş olarak bulunmuştur. Kazılar sonucunda, *cavea*'nın arka bölümünün de, doğu *parodos*'un zemininde olduğu gibi, kireçtaşı yer döşemesiyle kaplı olduğu ortaya çıkarılmıştır. Hellenistik

¹²²Metal: AR. Ağırlık: 3.5 gr.Çap: 21 mm.Yön: 7. Buluntu Yeri: Tiyatro doğu *analemma* duvarı arkası.Seviye: Yüzey. Tabaka: Akıntı toprak. Darphane: Roma. Birim: ?. Referans:-. Sikke için bkz. RIC. 5,I, s.63.

Dönem’e ait olan tiyatronun, bu evresine ait veriler diğerlerinin yanı sıra; zeminden ele geçen siyah glazürlü Hellenistik seramik bir kaide parçası ve yine zeminden Hellenistik Dönem’e ait, ön yüzünde tanrı ya da tanrıça başı olan, arka yüzü belirsiz bir sikkedir (**Lev. 42, Res. 133, Kazı Et. No. 2009-233**)¹²³.

Arka *analemma* duvarında 1. ve 2. payandanın bulunduğu (1. ve 2. Açma) alan ile *cavea*’nın en arkasında yer alan 3. açma sonrasında üç farklı mekân ortaya çıkarılmıştır. Kazılardan önce *cavea* duvarının bu bölümde yıkıldığı için çıkıntılı ya da dirsek yaptığı düşünülürken; kazılardan sonra, Hellenistik Dönem’de inşa edilen *cavea* duvarının, Roma Dönemi’nde tadilata uğradığı, orijinal duvarının dışına 2. bir duvarın örüldüğü anlaşılmıştır (**Lev. 15, Res. 35**). Hellenistik Dönem’de bu alanın, kireç taşı yer döşemesiyle arkaya kadar dolanıp, bir rampayla tiyatronun arkasına ulaştığı anlaşılmış (**Lev.17, Res. 38**) ve Roma Dönemi’nde (İ.S.2.y.y.’ın ortasında) kentte yeteri kadar boş alanın olmaması nedeniyle, *cavea*’nın *analemma* duvarı kullanılarak *cavea*’ya bitişik mekânlar oluşturulduğu ortaya çıkarılmıştır (**Lev.17, Res. 38**).

Olasılıkla İ.S. 2.y.y.’da *cavea*’da yapılan, yukarıda sözü edilen kapasite artışıyla arka *analemma* duvarı 3 m. kadar yükseltilmiştir. Yükseltile bu kısım muhtemelen İ.S. 252 depremi sonrasında yıkılmıştır. Yıkılan kısmın tadilatında, tekrar düzensiz iri taşlarla örülen *analemma* duvarını bu noktadaki *cavea* teğeti ile 40°’lik bir açı yapan yeni bir duvar devam ettirilmiştir. Aslında Rhodiapolis’in bu kesiminde büyük sorun yaratan yer kazanmak amacıyla, *analemma*’nın bozulmuş olarak kalan kesimi ile yeni örülen duvarın arasına yaratılan mekâna, bir mutfak-lokanta inşa edilmiştir¹²⁴.

Görülen iki payandanın ilerisinde, bugünkü *analemma* yüksekliğinde, bulunması umulan aynı aralıklı üçüncü bir payandanın görülememesi; eski *analemma* seviyesinin burada ana kayaya ulaştığını, dolayısıyla Hellenistik Dönemi’nde *cavea*’nın 3. bir payandasının bulunmadığını, yani hiçbir zaman inşa edilmediğini gösterir (**Lev. 17, Res. 38**).

Analemma duvarının üst *cavea* seyirci yolu ile birleştiği, üst kottaki “üçüncü *analemma* açması” (“seramik çöplüğü açması” olarak da) adlandırılmış alanda; çok yoğun bozuk hamur, her formda seramik kap türü, pişmiş toprak hamam çivisi ele geçmiştir. Bu mekândan ele geçen en geç sikkeler İ.S. 4.y.y.’ın başına tarihlenmektedir. Fakat merdivenler ve alt kottaki iki mekândan oldukça yüksek bir kotta olmasıyla, Geç Roma- Bizans Dönemi’ne ait bir mekân olduğu düşünülmektedir.

¹²³Metal: AE. Çap: 17.5 mm.Ağırlık: 3.6 gr.Yön: - .Buluntu Yeri: Tiyatro, Doğu *Cavea*, *Analemma* III, Açma I. Seviye: 645 cm. Tabaka: Zemin. Kazı Env. No: Darphane: Belirsiz. Birim: - Referans:-. Sikke için bkz. SNG. Aulock 1955.

¹²⁴Laodikeia Kuzey Tiyatrosu’nun arkasında dükkânlar bulunmaktadır. Bkz. Şimşek-Sezgin 2011, 179.

3.3.13. Postament

Lykia Tiyatroları'nda *postament*, *analemma* yan duvarlarının genellikle her iki ucunda bulunur. Rhodiapolis Tiyatrosu'nda, Bizans onarımı sırasında doğu sahne binasının *proskene* duvarında devşirme malzeme olarak kullanılan bu tek *postament*'in taş işçiliği, batı *analemma*'nın önüne yerleştirilmiş olacağını göstermektedir (**Çiz.25**). Buluntular arasında bunun eşi diğer *postament*'e (doğu *analemma* ucundakine) rastlanamamıştır. Böyle parçaların kireç ocaklarında diğer malzemeler gibi yakılmış olabileceği ya da devşirme malzeme olarak Bizans duvarlarında kullanılmış olabileceği akla yakın gelmektedir. Rhodiapolis Tiyatrosu'nda *postament*'ler, Arykanda Tiyatrosu'nda olduğu gibi *analemma* duvarının başlangıcında bulunmaz. Bunun sebebi en alt kesimde *cavea podium* duvarının yer alması bu yüzden de, duvarın üzerinde yer aldığı ortaya çıkmıştır (**Çiz. 50, 51b, 52a**). Benzer uygulama, Myra Tiyatrosu'nda görülmektedir.

3.3.14. Kemer

Sahne binası ile doğu *analemma* duvarı üzerinde kemer parçaları bulunmuştur. Kazılar sırasında ele geçen 4 kemer bloğu doğu *parodos*'ta bir kemerin varlığını göstermektedir. Fakat günümüzde bu kemer korunamamıştır. Kemere ait bloklardan ortada yer alan bloklardan birinde bir yazıt bulunmakta, bu kesimin açıkta olması nedeniyle blok 3 parça halinde kırık olarak ele geçmiştir. “[-] oğlu Ptolemaios, kendi büyükannesi Neikostratos kızı Nannē'yi, bütün erdemi ve anısından ötürü onurlandırdı. Rhodiapolisliler'in *dēmos*'u oylayarak karar verdi. Trokondas torunu Neikostratos oğlu Trokondas ise kendi kız kardeşini [-]”¹²⁵. Bu yazıttaki Trokondas ismi ve yazıt karakteriyle, kemerin İ.S. 2.y.y.'da, büyük depremden sonraki tadilat ve onarım çalışmaları esnasında, buraya eklendiği düşünülmektedir.

Bugün doğu *analemma* duvarı üzerinde kalan bir blok dışında kemere ait bloklar yıkılmış olup, doğu *parodos* kazıları sırasında bu bloklar çizilip, numaralandırılıp, taş parkına taşınmıştır. (**Çiz.32**).

*T.S. 164 no.'lu kemer bloğunun uzunluğu 0,80 m., derinliği 0,34 m., üst kenar 0,42 m., alt kenar uzunluğu 0,27 m.'dir. Kemer kilit taşı olup, *Profilde* alt ve üst yüzeyi kavislidir. Ön yüzünde 4 adet düz silme vardır. Ortasında dairesel bir oyuk bulunmaktadır (**Çiz. 32b**).

¹²⁵Bu yazıtın tiyatronun kemer bloğunda yer alması, olasılıkla sözü edilen kişilerin tiyatroya yapmış oldukları yardımlar dolayısıyla burada onurlandırılmaları söz konusudur. B. İplikçioğlu 2007 Rhodiapolis Kazısı Yazıt *Corpus*'u (yayınlanmamıştır).

*T.S. 165 no.'lu kemer bloğunun uzunluğu 0,68 m, eni ortalama 0,33 m.'dir. Üst kenar 0,42, alt kenar 0,30 m. uzunluğundadır. Üst yüzeyi enine kavisli, boyuna düzdür. Alt kenar kavisli bir form göstermektedir (**Çiz. 32a**).

*T.S. 166 no.'lukemer bloğunun uzunluğu 0,75 m, eni ortalama 0,35 m.'dir. Üst kenar 0,44, alt kenar 0,30 m. uzunluğundadır. Ön yüzünde 4 adet düz silme vardır. Formu kilit taşı şeklindedir (**Çiz. 32c**).

*T.S.08.12 no.'lu kemerbloğunun uzunluğu 0,70 m, eni ortalama 0,55 m.'dir. Üst kenar 0,54, alt kenar 0,44 m. uzunluğundadır. Ön yüzünde 6 adet düz silme vardır. Formu kilit taşı şeklindedir (**Çiz. 32d**).

3.4. Orchestra

Arkaik ve Erken Hellenistik Dönem'deki en erken tiyatrolarda oyunlar *orchestra*'da oynanmaktaydı¹²⁶. Vitruvius, mimari üzerine on kitap adlı eserinde "Hellen ve Roma tiyatroları" bölümünde, tiyatroların yapısal geometrik belirlemelerinin kurallarını vermektedir¹²⁷. Bu sonuçları Hellenistik Dönem ustalarının eserlerini inceleyerek yazmıştır. Bu kurallara Anadolu'daki Tiyatrolara da uymaktadır.

Rhodiapolis Tiyatrosu'nun *orchestra*'sının formu yuvarlaktır (**Çiz. 2**). *Orchestra*'nın çapı 10.32 m.'dir. *Orchestra*'nın formunun yuvarlak olması Hellenistik Dönem özelliğidir. Vitruvius eserinde, at nalı formundaki *cavea* ile *skene* arasında kalan *orchestra*'nın açılı ve formuyla ilgili bir mühendislik çalışması yapmış ve birbiriyle olan oranlarını irdelemiştir¹²⁸. *Orchestra*'nın içerisine oturtulan kare şeklinin köşeleri Rhodiapolis'te *klimakes*'in hizasına gelmekte olup, bu özelliğiyle de Vitruvius'un belirlediği gibi, Hellenistik tarzda planlandığını göstermektedir¹²⁹.

Yapılan kazılar sonucunda *orchestra* tabanında herhangi bir döşemeye, kaplama levhasına ya da izine rastlanmamıştır. Büyük olasılıkla sıkıştırılmış toprak bir zemine sahiptir. *Orchestra*'nın toprak olmasının bir sebebi de, Roma Dönemi'nde, İ.S. 3.y.y.'da *arena*'ya dönüşen *orchestra*'da, hayvan mücadeleleri ve gladyatör dövüşlerinde toprağın kanı emmesi ve insan ve hayvan ayaklarına zarar gelmeden mücadele edebilmeleri için kullanıldığı bilinmektedir. Lykia Tiyatrolarının hemen hepsinin *orchestra*'sı toprakla kaplıdır.

¹²⁶ Vitruvius V. VII.1 ; Dörpheld-Reisch 1966, 169.

¹²⁷ Vitruvius V.VII. 2; Dörpheld-Reisch 1966, 162 vd.

¹²⁸ Smith 2003, 169.

¹²⁹ Rhodiapolis Tiyatrosu'nun bu özelliğinin benzeri Balboura Yukarı, Kyaneai, Myra, Iassus, Kibyra, Hierapolis, Selge tiyatrolarında karşımıza çıkmaktadır. Bkz. Ferraro 1990, Lev. 4-7.

2009 senesinde, toplam 3 adedi *orchestra*'da toplam 5 adet sondaj kazısı gerçekleştirilmiştir¹³⁰. Bu kazıların amacı tiyatronun zeminine ait verilere ulaşmak ve *terminus ante quem* sınırını belirlemektir.

Birinci sondaj, sahne binası ile *orchestra* yuvarlığının kesiştiği alanda *proskene*'nin *porta-regea/porta -vulva* olarak adlandırılan ana kapının hemen önünde gerçekleştirilmiştir (**Lev. 20, Res. 43**). “0” noktası olarak kabul edilen sahne binasının *hyposkene*'deki eşik taşından – 0,275 m. seviyesine kadar kazıldığında, bir adet sikke ele geçmiştir. SikkeninÖY: Tanımlanmıyor. PF AVG. AY: Tanımlanamıyor, yüzeyi oldukça aşınmış olmasına rağmen, İ.S. 4.y.y.'a tarihlenmektedir (**Lev. 42, Res. 135, Kazı Et. 2009-11**)¹³¹.

– 0,3 m. seviyesinden küçük seramik parçalar, cam ve bir adet metal parça ele geçmiştir. Kapının eşiğinin sağlamlaştırılması için altına iri taşlar döşendiği görülmüştür. Toprak yapısı küçük taşlı ve kireçlidir. Bu da orijinal zemine yaklaşıldığının göstergesi olup, -0,35 m. seviyesinde hiçbir buluntuya rastlanılmaması nedeniyle sondaj kapatılmıştır.

İkinci sondaj ise, *cavea*'nın orta *klimax*'ın (doğu ve batıdan 3. *klimax*'ın) hizası kapı sövesin üst hizası “0” noktası kabul edilmiştir. Orta *klimax*'tan, *orchestra* yuvarlığının kesiştiği alanda sondaj gerçekleştirilmiştir (**Lev. 20, Res. 44**). -0,255 m. seviyesinde metal bir obje, *terra sigilata* parçası ve Roma Dönemi seramiği ele geçmiştir. -0,3 m. seviyesinde hiçbir malzemeye rastlanılmaması ve anakayaya ulaşılması sebebiyle bu sondaj da kapatılmıştır. İlk oturma sırasından yaklaşık 0, 15 m. derinliğinden gelen Roma seramikleri *orchestra* zeminin oldukça yüzeyinden ele geçmesiyle *orchestra*'nın tarihlemesi için hiçbir bilgi vermemektedir.

Üçüncü sondaj açması *orchestra*'nın merkezinde yapılmıştır (**Lev. 20, Res. 45**). -0,25 m. seviyesinden yoğun seramik ele geçmiştir. -0,265 m. seviyesinde küçük bordo renkli bir mermer plaka parçası bulunmuştur. -0,28 m. seviyesinde ana kayaya ulaşılmıştır.

Orchestra'da gerçekleştirilen sondajların sonucunda *orchestra*'nın zemininde herhangi bir döşeme izine rastlanılmamış, çok küçük bir parça halinde ele geçen tek mermer plaka ise yeteri kadar bilgi vermemektedir. *Orchestra* zemininde herhangi bir drenaj sistemine de rastlanılmamıştır. Roma Dönemi'ne ait kötü durumda ele geçen 1 sikke, yüzeyi oldukça aşınmış olmasıyla tanımlanamıyor.

Orchestra'da gerçekleştirilen sondaj kazıları sırasında yaklaşık - 0, 3 m. gibi az bir toprak seviyesine inerek ana kayaya ulaşılmıştır. *Orchestra* zeminindeki bu çok az toprak katmanı bizlere özellikle tiyatronun Geç Roma Dönemi'ne (İ.S.4.y.y.) ait kullanımıyla ilgili veriler sunmuştur.

¹³⁰ Özdilek 2011(baskıda).

¹³¹ Metal: AE. Çap: 13 mm. Ağırlık: 1.0 gr.Yön: -. Buluntu Yeri: Tiyatro, *Orchestra*, Sahne Binası. Seviye: - 280 cm. Tabaka: - Darphane: -. Birim: -. Referans: -. Genel olarak Roma sikkeleri için bkz. RIC. 5.B.

2009 senesinde de *orchestra*'nın yüzeyinden İ.S. 4.y.y.'a tarihlenen bir sikke bulunmuştur. (ÖY: Tanımlanamıyor, AY: *Viktoria*, sola doğru ilerliyor, sağ elinde omzuna dayadığı *tropaionu*, sol eliyle sürüklediği esiri tutuyor (**Lev. 42, Res. 138, Kazı Et.2009-20**)¹³². Ele geçen sikkeler ve seramikler ışığında ancak bu döneme ait bilgiler edinilmiştir. Buradan da anlaşılacağı gibi *orchestra*'da yapılan sondaj kazılarında, tiyatronun en erken tarihi hakkında değil, en son kullanımına ait bilgiler edinilmiştir.

3.5. Skene

Tiyatroların hemen hepsi birbirlerine benzer gibi görünseler de, en başta sahne binalarıyla birbirinden ayrılırlar. Tiyatronun mimarisinin üç ana birleşeninden biri olan sahne binalarının kendine özgü bir mimari dili vardır¹³³. Rhodiapolis Tiyatrosu'nun sahne binası; zemin katı dâhil 2 katlıdır (**Çiz.37**).

Sahne binası diğerlerinde olduğu gibi *proskene*, *hyposkene*, *skene frons*, *postskene* ve *skene* yan duvarlarından oluşmaktadır. Sahne binasının sayılan bu bölümlerinden en az korunan kısmı *skene frons*'dur. (**Lev. 21, Res. 49**).

Skene'nin uzunluğu 16,63 m., genişliği 8,90 m.'dir. *Skene*'nin korunan yüksekliği, en çok korunmuş olan batı tarafta 4.98 m.'dir (**Çiz.9**).

Hyposkene'ye hem arkadan hem de önden giriş vardır. Giriş, *proskene*'nin ortasından bırakılmış ve *skene* boyunca arka kapıya kadar uzanmaktadır. *Hyposkene* ve *postskene* iç birimlerine de bu koridordan açılan girişlerle girilmektedir. (**Lev. 21, Res. 48**).

Sahne binasının nasıl kullanıldığı, hangi mimari elemanlardan oluştuğu ve zaman içerisinde neden ve nasıl bir değişime uğradığı, "yapım evreleri" bölümünde anlatılacaktır.

3.5.1. Proskene

Sahne binasının bütün bölümleri içerisinde en iyi korunmuş olan kısmı *proskene*'dir (**Çiz.7**). Bunun sebebi, kesme iri bloklarla inşa edilmiş olmasıdır. *Proskene* incelendiğinde, tiyatronun çok sayıda yapım evresi geçirdiği, sahne binasının inşasının son evresinde kullanılan blokların daha önceki yapılardan devşirilen mimari bloklar olduğu gözlemlenmektedir¹³⁴(**Çiz. 10b**).

¹³²Metal: AE. Çap: 10.5 mm. Ağırlık: 1.0 gr.Yön: -. Buluntu Yeri: Tiyatro.*Orchestra*. Seviye: -250 cm.Tabaka: Akıntı. Darphane: Belirsiz. Birim: Æ4. Referans: -. Genel olarak Roma sikkeleri için bkz. RIC. 5.B.

¹³³ Özgenel 2005, 9.

¹³⁴ Olasılıkla sahne binasının Hellenistik evresi Priene Tiyatrosu gibi olmalı, İ.S. 2.y.y.'da inşa edilen Opramoas'ın Anıt Mezarı ile alan daraldığı için, 141 depreminden sonraki tadilatla Hellenistik evredeki sütunlu *proskene* kaldırılarak onun *plaster* sütunları ön sıraya çekilen *skene* duvarında kullanılmıştır. Hellenistik sahne binası mimarisindeki gelenekte *proskene* sütunlarla düzenlenir, arkasındaki *skene* duvarında kapılar bulunmaktadır. Muhtemelen, Rhodiapolis'te yer kazanmak için *proskene*'deki sütunlar kaldırılarak bu kısımda

Proskene'nin bugünkü düzenlenişi Myra Tiyatrosu ile oldukça benzerdir Her ikisinin de Opramoas tarafından İ.S. 141 depremi ardından yeniden yapıldığı bilinmektedir. Rhodiapolis Tiyatrosu'nun, İ.S. 2.y.y.'dan önceki evresinin *proskene* mimarisi özellikle Arykanda Tiyatrosu ile benzer olmalıdır. Bunun en önemli kanıtı, Rhodiapolis sahne binası kazılarından, Arykanda Tiyatrosu'ndaki sütun ve sütun başlıklarının benzerlerinin ele geçmiş olmasıdır (**Çiz. 33**). Fakat Rhodiapolis örneklerinin *in-situ olarak* ele geçmeyişiyle birlikte, aralarındaki boyut farklılıkları bu sütun ve başlıkların ayrı ayrı yapılara ait olduğu ihtimalini güçlendirir.

Sahne binasında, İ.S. 141 depreminden sonra gerçekleştirilen tadilatlar Opramoas'ın Anıt Mezarı'nın sahne binasının hemen bitişiğine inşa edilmesine olanak tanıyacak bir düzenleme çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu düzenleme, Anıt'ın yerleştirebilmesi için sahne binasının Geç Hellenistik evresindeki sütunlu *proskene*'sinin iptal edilerek, *hyposkene* odalarının ön cephe duvarı bu kısma kaydırılarak gerçekleştirilmiştir. Bu tadilat ile sahne binası bloğu tümüyle öne kayırılmıştır. Bununla ilgili izler, sahne binası yan duvarının parçalı yapısında görülebilmektedir (**Lev. 23, Res. 53b**). Aynı uygulama Limyra¹³⁵ ve Myra sahne binalarında da uygulanmıştır.

Proskene'nin, en üst seviyesine kadar korunmuş batı kesimi sayesinde, sahne binasının kazılarından ele geçen tüm mimari parçalarla, elimizde yerleri saptanmış blokları yerleştirildikten sonra, eksik bölümlere uygun ölçü ve yükseklikte bazıları söve, bazıları silmeli blokları tamamlamak suretiyle sahne binasının *proskene* kısmının rekonstrüksiyonu yapılabilmektedir (**Çiz. 55a**).

Proskene'nin orta bölümü az, doğu köşe bölümü kısmen, batı bölümünün tamamı korunmuştur (**Çiz.7**). Batı köşede korunmuş duvarın yüksekliği 2,37 m.'dir (**Lev. 22, Res. 50, Çiz. 9**).

Proskene duvarının en alt ve en üst bölümlerinde, *kyma recta* ve *kyma reversaprofil*'leriyle¹³⁶ süslenmiş silmeler yer almaktadır (**Lev. 22, Res. 51**).

Proskene'nin cephesinde 5 kapı bulunmaktadır (**Çiz.7, Çiz. 37**). Doğu ucunda bulunan 1. kapının genişliği 0,70 m.'dir. *Proskene* 2. kapısının genişliği 0,90 m.'dir. Ortadaki kapının genişliği 1.52 m.'dir. *Proskene* 4. kapısının genişliği 1,11 m.'dir. *Proskene*'deki 5. son kapının da genişliği 0,73 m.dir.

Proskene ile *cavea* arasındaki *orchestra* alanı uzunluğu 10, 17 m.'dir.

Proskene'nin ön duvarının doğu kısmının, en alt bölümünde, *profil*'lerle oluşturulmuş yatay blok sırası bulunmaktadır (**Çiz. 10a,b**). Bu *profil*'li sıranın üzerinde 5 taş blok sırası

skene duvarı örülmüştür. Hellenistik Dönem'de yapısalığını anlamak için bkz; Priene Hellenistik Sahne binası düzenlemesi, Schmumacher-Misiakiewicz 2007, 92, Lev. 4-5.

¹³⁵ Knoblauch 1993, 137 vd.

¹³⁶ *Kyma rekta* ve *kyma reversa profil*'leri için genel olarak bkz. Erder 1967.

yükselir. En üst bölümünde *profil*'li bir blok bulunmaktadır. Bu blok kazılar sırasında, yere düşmüş olarak ele geçmiştir. Bu duvarın yanında bulunan kapının sol sövesinin en alttan *profil*'li iki bloğu korunmuş olup, diğer blokları eksiktir. Söve bloğundan sonraki kapı açıklığı 0,70 m.'dir. Kapının sağ sövesinin 2 bloğu ele geçmiş olup, diğer parçaları ise eksiktir. Duvarın en alt sırasında, yan yana silmeli iki blok bulunmaktadır ve üzerindeki 2 sıranın blokları korunmuştur (**Çiz.7**).

Soldan 2. kapının 1 adet sövesi ele geçmiştir. Kapının açıklığı 0,90 m.'dir. Kapının aralığı; Bizans Dönemi'nde tiyatronun işlevinin değiştirilmesiyle, kapının genişliğine yakın, kare *profil*'li bir blokla kapatılmıştır. Sağ taraftaki söve bloğunun alt kısmı korunmuştur. Bu söve bloğunun yanında da 2 adet silmeli blok vardır. *Proskene*'nin en alt kesimine ilişkin korunan yegâne bölüm burasıdır (**Çiz.7**).

Ortakdaki kapının açıklığı 1,52 m.'dir. Orta kapının batı söve bloğu ele geçmemiştir. Yanındaki kısımda da birkaç blok korunabilmiştir.

2009 senesi kazılarında orta kapının eşiği üzerinden zeminden 2 adet sikke ele geçmiştir. İ.S. 242 Gordianus III Dönemi'ne tarihlenen sikkenin ÖY: İmparatorun şua taçlı, giysili ve zırhlı büstü; sağa. [...]ΠΑΙΑΝ[...], AY: Tapınak içinde altar bulunmaktadır (**Lev. 42, Res. 130, Kazı Et. 2009-247**)¹³⁷. Ele geçen diğer sikke İ.S. 4.y.y.'a ait olup üzerinde, ÖY: Tanımlanamıyor, AY: *Viktoria*, ayakta, sağa; sağ elinde çelenk, sol elinde palmiye dalı tutuyor; sağ ayağıyla esirin üzerine basıyor. [SALVS REI- PVBLICAE]; Kesimde: •SMKA (**Lev. 42, Res. 128, Kat. Et. 2009-246**)¹³⁸.

Soldan 4. kapı açıklığı 1,11 m.'dir. Sağ yanındaki duvarın en altında, yan yana 2 blok bulunmaktadır. Bu bloklardan sol taraftakinin sol bölümü, kapı sövesi şeklinde *profil*' lerle oluşturulmuştur. Bu blokların altında yer alan silmeler yarım işçilikli bırakılmıştır (**Lev. 22, Res. 51b**). En alt sıranın üzerindeki bölümde, 3 adet blok sırası bulunur. Bu bloklardan en soldakinin sol alt kısmında kazınmış ters duran bir yazıt bu kesimde kullanılmış olan bloğun devşirme olduğunu göstermektedir. Yazıtlı bloğun sağ yanındaki diğer bir devşirme bloğun üzerinde ahşap bir dilmenin oturduğu yuva bulunmaktadır.

5. kapı açıklığı 0,73 m.'dir. *Proskene*'nin sağ köşe duvarının yarı işçilikli bulunan sol bloğu, hem kapı sövesi şeklinde, hem de altı silmeli olarak düzenlenmiş, yanına da ona uygun silmeli bir blok yerleştirilmiştir (**Lev. 22, Res. 51**). Silmeli blokların üzerinde 3 sıra blok bulunur, en soldaki blok aşağısında bulunan *profil*'li kapı sövesi şeklinde değildir. Bu sıranın

¹³⁷ Metal: AE. Çap: 24 mm. Ağırlık: 8.4 gr. Yön: 12. Buluntu Yeri: Tiyatro. *Portaregea*. Seviye: - 255 cm.

Tabaka: Zemin üstü. Darphane:-. Birim: -. Referans: - .Gordianus sikkeleri için genel olarak bkz. Aulock 1974.

¹³⁸ Metal: AE. Çap: 17 mm. Ağırlık: 1.8 gr. Yön: -. Buluntu Yeri: Tiyatro, Orta Kapı. Seviye: - 250 cm.

Tabaka: Zemin Üstü, Darphane: Kyzikos. Birim: Aes III. Referans: - İ.S. 4.y.y. sikkeleri için genel olarak bkz. RIC.5.B.

üzerinde 2 adet blok bulunur. En sol bölümünden bir blok eksik olup, yanındaki blok dikdörtgen *profil*’li, onun yanındaki blok sola bakan “L” formunda oluşturulmuştur. Bu blok sırasının üzerinde, *profil*’lerle oluşturulmuş üst *entablatur* bloğu yer almakta olup, en alt kısımdaki silmeli blok sırasıyla hemen hemen benzer *profil*’lere sahiptir. *Profil*’lerin altında kazınmış bir sıra yazıt bulunmaktadır. Yazıt belki de “*damnatio memore*” uygulamasından dolayı kazınmıştır. Sahne binasının birinci katının en üst seviyesinde, 3 köşede, altında düz bir çizgi bulunan kırmızı mermerimsi birer blok bulunmaktadır. Bunlardan 4.sünün bulunması gereken köşede ise, yıkılarak üzerine sonradan toplantı salonu inşa edildiği için yer almaz.

3.5.2. *Hyposkene*

Sahne binasının en iyi korunmuş bölümü *hyposkene*’dir. Bunun temel nedeni, sahne binasının zemin kodundaki temel yapı kısmı olmasıdır (**Lev. 21, Res. 49**).

Doğu-batı yönünde tonozla örtülü bulunan *hyposkene*; sahne binasının ön odalarıdır. *Hyposkene*’nin yüksekliği 2.76 m. genişliği 1, 96 m.’dir (**Çiz.11a**).

Hyposkene, ortasından doğu batı istikametinde uzanan, bazı yerlerinde birbirine bitişik örülmüş iki duvarla sahne binasının iç kullanım alanı, ön ve arka olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Bu iki duvarın oluşturduğu *proskene* tarafındaki ön odaların içe bakan taraflarında da, ön ve arka duvarlara bitişik, tonoz desteği olarak örülmüş başka birer duvar daha bulunur. Yani sahne binasını boydan boya ikiye ayıran duvar, birbirine bitişik üç sıradan oluşmaktadır. *Hyposkene*’nin ön kapısından arka kapısına ulaşan bir orta koridor ile de bu bütün mekân; ikisi *pulpitum* altındaki *hyposkene* odaları, ikisi de *postskene*, *kulis odaları* olup, *skene* zemin katında 4 bölüme (odaya) ayrılır. Bu dört odanın hepsi dikdörtgen biçimlidir (**Çiz.2**). *Hyposkene* odalarının duvarlarının çok yalın olması ve tonozla örtülü olmasının sebebi, taş *pulpitum*’u taşımasıdır. Doğal olarak burada oluşmuş dört mekân, tiyatroyla ilgili diğer hizmetleri de yüklenmişlerdir. 4 odanın her birinden koridora açılan birer iç kapı bulunmaktadır.

Ön iki oda *hyposkene*, arka 2 oda *postskene* olarak adlandırılmaktadır. Bu koridorun orta kapısı, Bizans Dönemi’nde devşirme malzemelerle örülüp alçak bir duvarla kapatılmıştır (**Lev. 26, Res. 61**). *Hyposkene*’nin tonozlu ön odalarının tavanı 1, 78 m. olduğu için, uzun boylu bir insanın rahatça hareket etmesi pek mümkün değildir. Ön odalarda, oyunlar için gerekli malzemelerin depolandığı alanlar olarak kullanılmış olabilir.

I nolu oda (Lev. 23, 53a): Doğudaki soldan ilk oda, 2 m. genişliğinde, zeminden 2,17 m. (tonoz hariç) yüksekliğindedir. Odanın güney ve güney duvarlarına bakıldığında, bitişik 2 sıra duvar görülür (**Lev. 23, Res. 53a**). Kuzey duvarının ön yüzünde *proskene*’yi oluşturulan bloklar olup, arkasında orta büyüklükteki moloz taşlar ve harçla örülmüş 2. duvar

bulunmaktadır. Bu ikinci sıra duvar tonoz taşıyıcısı olarak örülmüştür. Tonozun dönmeye başladığı kısma da dikdörtgen prizma kireçtaşı levhalar, yüzeyi güçlendirmek ve düzgünleştirmek için oturtulmuş olup, bu levhalardan bir bölümü korunmuştur (**Lev. 23, Res. 53b**). Doğu yan duvar, ortasındaki, yukarıdan aşağıya devam eden çizgi boyunca 2 ayrı parça şeklinde inşa edilmiştir. Sahne binasının bütün; duvarlardaki gerek yapı malzemelerinin, gerekse inşa tekniklerinin farklılığından anlaşılabileceği üzere, değişik dönemlerde onarım, ekleme ve benzeri tadilatlar görmüştür. Doğu yan duvarının dışında kalan ve sonradan eklendiği bilinen toplantı binası ve onun 8 basamaklı merdiveni ile bağlantılı olarak, bu doğu duvarının, aslında tek parçalı olması gerekirken, sonradan *proskene*'yi uzatmak için bu ekleme, yapılmış olabilir. *Proskene*'de bulunan 5 kapının 2'si, doğu odanın kuzey duvarından *orchestra*'ya açılmakta olup, Bizans evresinde, kapılardan soldakinin önüne koltuk, sağındakine de kare prizma blok yerleştirilerek, geçişleri engellemek amacıyla kısmen kapatılmıştır.

II nolu oda (Lev. 23, Res. 54): Batıdaki sağdan ikinci oda, 2 m. genişliğinde, 2,17 m. (tonoz hariç) yüksekliğindedir. Burada da kuzey ve güney duvarların, 2 bitişik sıra halinde örülmüş oldukları, içerdeki sıraların, *pulpitum* 'u taşıyacak olan tonozla alt yapı oluşturdıkları görülmektedir (**Lev. 23, Res. 54**). Doğu odanın yan duvarının, yukarıdan aşağıya iki ayrı parça halinde inşa edildiğini gösteren çizginin simetriği burada, batı odanın yan duvarında da gözlemlenmektedir. Böylelikle sahne binasının, tarihi tam bilinmeyen geç bir dönemde, *orchestra*'ya doğru genişletildiği anlaşılmaktadır. *Proskene*'de bulunan 5 kapının 2'si de, batı odanın kuzey duvarından aynı şekilde *orchestra* 'ya açılmaktadır.

3.5.3. *Skene frons*

Sahne binasının 1. katına ait az sayıda veri bulunmaktadır. Bu konuda önemli bir bulgu; 1. kat seviyesini belirleyen bir dizi bloğun ele geçmiş olmasıdır. Bu bloklar alt katın tavan ve üst katın zemin seviyesini belirlerler. Blokların ortasında bulunan, en uzun olan ve altındaki kapının *lento* 'sunu oluşturan taş, yerinde kırık ama çökmemiş halde bulunmuştur. Bugüne kadarki önemli işlevi nedeniyle, hem de bundan sonra sahne binasında yapılacak çalışmalarda taşıyacağı önem nedeniyle, kazı sırasında onarılarak yerine yerleştirilmiştir.

Sahne binasının ortasında doğu batı istikametinde uzanarak, kuzey ve güney olmak üzere 2 bölüme ayıran ve 1. katı boydan boya taşıyan bir duvar bulunur (**Çiz.2, Lev. 26, Res. 63**). Bu duvarın üzerinde boydan boya aralıksız dizili bir sıra düzgün taş blok görülmektedir. Blokların üzerinde, güneye bakan tarafta yüzlerinde boydan boya uzanmakta olan, derinliği ve genişliği 0.02 m., çukur bir *profil* bulunmaktadır.

Olasılıkla bu *profil*'li kesime 1. katın arka ahşap zemini oturmaktadır. Bu duvarın batı ucunda, aralarında düzgün bir boşluk bulunan 0,50 m. yüksekliğe kadar kalan kısmı görülen 2 moloz duvar kalıntısı bulunmaktadır. Bu duvar kalıntısıyla 1. katta kapılarının arasının *amorfe* harçla oluşturulmuş bir duvarla örüldüğü, Limyra ve Termessos tiyatroları benzeri gibi (Lev.168)¹³⁹, bir *skene frons*'a ait olduğu anlaşılmıştır. *Hyposkene*'nin tonozlarının üzerinde, kireçtaşı bloklarla oluşturulmuş *pulpitum* bulunmaktadır. Bugün sahne binasının batı köşesinde *pulpitum* 'un korunmuş olduğu görülmektedir (Lev. 26, Res. 62).

3.5.4. *Pulpitum*

Pulpitum 'un batı yönündeki bir kısmı döşemesiyle korunabilmiştir¹⁴⁰. Genişliği 4.23m., uzunluğu 15,10 m.'dir.

Pulpitum'un alt yapısını, *hyposkene*'nin ön doğu ve batı odalarındaki yatay tonoz taşımaktadır (Çiz.56a).

Pulpitum 'un zemindeki büyük taşların üzeri 0,05 m. kalınlığında kireçtaşı levhalarla kaplanmıştır. *Pulpitum* 'un batı yönündeki bir kısmı korunmuştur (Lev .26, Res. 62). Bu temel üzerinde *architrav*, onun üzerinde *friz* ve korniş taşıyan *plaster* 'ler bulunması gerekmektedir. Sahne binasına ait olan bu mimari bloklar ancak parçalar halinde ele geçmiştir. Bu mimari bezeklerin çoğu, Bizans Dönemi'nde büyük olasılıkla kireç ocaklarında yakılmışlardır.

3.5.5. Sahne Binası Doğu Yan Duvar

Sahne binasının doğu yan duvarı en çok müdahale görmüş duvardır (Çiz. 2). Bu değişikliklerin sebebi, İ.S. 3.y.y.'a tarihlenen toplantı salonunun, sahne binasının güney doğu köşesini keserek oluşturulmuş olmasıdır. Toplantı salonuna girişi sağlayan, sahne binasının yan orta kesimine dayandırılarak 1,90 m. genişliğinde, 8 basamaklı merdiven, devşirme bloklarla inşa edilmiştir (Çiz.55b). Sahne binasının doğu ve batı yan duvarları orijinal evresinde, dikdörtgen formunda olmasının doğal sonucu olarak eşittirler. Ancak toplantı salonunun, sahne binasının arka duvarının güney doğu köşesini de kestiği için, o duvarın görülen genişliği 6,40 m. olarak kalmıştır (Lev. 27, Res. 64).

Sahne binasının orta kısmına kadar, halen görülmekte olan kesimi, belli bir duvar örgü sistemine uymaksızın farklı boyda bloklarla örülmüştür. En alttan yukarıya kadar dikeyde 4 sıra blok bulunmaktadır. Duvarın bu bölümünde, en üst kesimden 2 sıra blok eksiktir. 3. blok üzerinde ahşap bir dikmenin oturduğu dikdörtgen oyuk, bu kesimdeki işlevsizliğiyle malzemenin devşirme olduğunu göstermektedir. Üst yatay sırada farklı, boylarda kare ve

¹³⁹Lanckoronski 1892, Lev.XI, XII.

¹⁴⁰ Hellenistik Dönem'de *logeion* olarak adlandırılmaktadır.

dikdörtgen *profil*'li bloklar bulunmaktadır. En soldaki blok, duvarın hizasından biraz sağa kaçık olarak yapılmış bir eşik taşıdır. Sahne binasının 1. katı ve toplantı salonuna bu kapıdan da ulaşılmaktadır. Doğu yan duvarının sağdan 2. bloğunun hizasında 2 adet devşirme dikdörtgen prizma formunda blok bulunur. Bunlardan kuzeydeki heykel kaidesi, güneydeki de *podium* 'a ait yapı taşıdır (Lev. 27, Res. 64, Çiz. 34a).

3.5.6. Sahne Binası Batı Yan Duvar

Düzgün kesilmiş kireçtaşı bloklardan örülü duvarlardan oluşan sahne binası özenli işçiliğiyle tüm yapının en çok korunan kısmıdır. Bu görünümüne karşın, sistemli bir duvar örgüsünden söz etmek mümkün değildir. Sahne binasının batı yan duvarı yaklaşık olarak çatı hizasına kadar korunmuştur. Bu duvar, *postskene* odalarının hizasında 2 ayrı malzemeden oluşan bir örgü sistemine sahiptir. Dışta, 7 sıra kesme kireçtaşı blokdan oluşurken, içte moloz taşlardan oluşan bir duvar bulunmaktadır. Moloz malzemeden oluşturulan bu iç duvar, dışta 1. katın zemininde son bulan kesme blok örgünün aksine, bu seviyeden itibaren çatıya kadar devam eder.

Dıştaki blok örgü duvar, en alt sırada, yaklaşık 5 cm. yüksekliğinde ve 5 cm. dışa taşkın taş temel sırası üzerinde yükselir. Bunun üzerindeki ilk sırada farklı boyutta bloklar kullanılmıştır. Duvarın genelinde, farklı boyutları blokları yerleştirebilmek için, kilit sistemine benzer şekillendirmeler görülmektedir. Blokların bazılarındaki çatlak ve deliklerde onarım ve yama izleri görülmektedir. En alt sırada yaklaşık zlenmektedir. 1. sıradaki yatayda, hepsi birbirinden farklı boyutta bloklar bulunmaktadır (Çiz. 12).

Bizans Dönemi'nde sahne binasının batı yan yüzüne paralel konumlandırılan, devşirme malzemelerle ile oluşturulmuş (*granit* sütun parçaları ve bezemeli *geison* parçaları) ortalama 0,50 m. yüksekliğindeki bir set duvarı ile *orchestra* 'ya açılan bir yol oluşturulmuştur (Lev. 27, Res. 65). Bu duvar batı yanda kalan kireç ocağı alanını sahne binasından ayırmaktadır. Bu duvardan ele geçen bir yazıt olasılıkla tiyatrodan buraya taşınmış olabilir. Tiyatrodan taşınmış olmasının sebebi bu alandaki en erken yapının tiyatro olması ve yazıtında Augustus'a ithaf edilmesidir. Yazıtta “*Legatus pro praetore Augusti (İmparatorluk valisi) Sextus Marcius Priscus'un yönetimi sırasında, Rhodiapolisliler'in bulē'si ve dēmos'u, bütün dünyanın hayırseveri ve kurtarıcısı olan İmparator Caesar Augustus Flavius Sulpicius'a adamıştır*” yazmaktadır¹⁴¹.

Opramoas *Stoası* 'nın ortasında yaklaşık 5 m. çapındaki kireç ocağında, *stoa* ve sahne binasının mimari parçaları kirece dönüştürülmüştür.

¹⁴¹ B. İplikçioğlu 2007 Rhodiapolis Kazısı Yazıt *Corpus* 'u (yayınlanmamıştır).

Sahne binasının batı yüzündeki korunmuş olan bloklar üzerindeki amorf taşlarla örülmüş duvar sahnenin yüksekliğine ilişkin eldeki en üst bulgudur ve üst bitimindeki üçgen formu, çatının “beşik çatı” olduğunu göstermektedir, “Rhodiapolis Tiyatrosu’nun Restitüsyonu” bölümünde detaylıca açıklanmıştır (**Çiz. 36, Çiz. 49**).

3.5.7. *Postskene*

Postskene sahne binasının arka odaları ve aynı zamanda arka cephesi için kullanılan bir terimdir¹⁴².

Sahne binasının ortasında yer alan (*porta regia*) orta kapının genişliği 1,46 m.’dir. Bu kapının *lentosu* İon tarzındadır (**Çiz.37**).

Doğu ucu kesilmiş *postskene* duvarının kalan kısmının uzunluğu 15 m.’dir (**Çiz. 55b**).*Postskene*’nin arka duvar örgüsü Rhodiapolis’te yaygın olan küçük doğal dikdörtgen prizma şeklindeki taşların harçla örülmesiyle oluşturulmuştur (**Lev. 28, Res. 68**). Korunduğu yükseklik kotunda görünen tuğla sıra örgüsü, duvarda taş örgü aralarında belli aralıklarla bu tür bir derz düzeltme dokusunun tercih edildiğini göstermektedir¹⁴³. Duvarın dış yüzeyi, Opramoas *Stoası*’nda olduğu gibi sıva ile kaplanmış ve olasılıkla antik dönemdeki birçok yapı gibi kırmızı boya ile boyanmış olabilir¹⁴⁴. Bu uygulama, duvarı koruma ve estetik değer katma amacıyla yapılmıştır.

Postskene odalarının boyutları; 2, 28 m. tavan yüksekliğine sahip, tonozsuz *postskene* odalarının kulis olarak kullanılmıştır.

III nolu oda (Lev.24): Doğudaki soldan 3. arka odanın, yalın söveleri 1. kat yüksekliğindedir. Eşik taşı korunan bu bölümünde *lento* ele geçmemiştir.

Odanın 3,30 m. genişlik ve 2.28 m. yüksekliğindedir. Duvarları sıvayla örülmüş amorf taşlardan oluşturulmuştur. Doğu yan duvarın kuzey köşesinde, duvara bitişik, kare *profil*’li (yaklaşık 0,7x0,7 m.) bir örme taş yapı bulunmaktadır. Bu yapı, oda zemininden, üst kat zemin seviyesine kadar yükselir ve büyük olasılıkla üst kat ahşap tabanı ve üst kata çıkan ahşap merdivene destek olan olmaktadır. Sahne binasının en çok değişime maruz kalmış duvarı doğu yan duvardır. Olasılıkla İ.S. 3. y.y.’a ait toplantı salonunun inşaatı sırasında yer darlığı nedeniyle sahne binasının bu köşesi kesilerek toplantı salonun kuzey batı duvarı buraya inşa edilmiştir. Bizans Dönemi’nde tiyatro yapılarının hali hazır sağlam bölümleri farklı işlevlerde kullanılmıştır. Işık almayan bu odanın, bir depo olarak kullanıldığı kazılarda ortaya çıkan depolama kaplarından anlaşılmıştır (**Lev. 25, Res. 57, 58**). Aynı zamanda odadan

¹⁴²Bieber 1961, xiii.

¹⁴³ Bu örgü Ostia’daki yapılarda görülmekte ve *opus mixtum* olarak adlandırılmaktadır. Ginouves- Martin 1985, Lev.26, Res. 5.

¹⁴⁴ Bostra ve Aspendos Tiyatrolarında olduğu gibi.

İ.S. 4.y.y.'a tarihlenen, ÖY: İnci *diadem*'li İmparator, AY: Defne çelengi içinde 4 satır halinde V / O / T, X X, M / V / L / T, X X X yazılı (**Lev. 42, Res. 136, Kat.2009-28**) bir sikke ele geçmiştir¹⁴⁵. Bizans eklentisi olarak, batı yönünde koridora açılan kapısının önünde tek sıra kuru duvar tekniğinde örülmüş kavisli duvar bulunmaktadır.

IV nolu oda (Lev.25, Res. 59, 60a): Batıdaki sağdan 4. arka oda, 1.kat yüksekliğine uzanan *amorf* taşlarla ve harçla örülmüş 2 tutucu ayak şeklinde söveye sahiptir. Sövelerin üzerinde düz *lento-in-situ* olarak ele geçmiştir. İki sövenin arasında, zeminde kireçtaşı eşik bulunur. 3,20 m. genişlikte ve 4, 98 m. yüksekliğindedir. Batıdaki arka odanın duvarları moloz taş ve harçla örülmüştür. Batı yan duvarın kuzey köşesinde, duvara bitişik, kare kesitli (yaklaşık 0,7x0,7 m.) zeminden tavana kadar uzanan köşe kolonu üst yapıyı taşımak için yapılmış olmalıdır. Batı yan duvar, sahne binasının en fazla, 4,98 m. yüksekliğinde korunan yapı elemanıdır.

Duvarın ortasında kare kesitli bir niş vardır. Kulis olarak kullanılan bu odanın aydınlanması içinde bu nişe kandiller konulmuş olmalıdır. Bu mekânda, Bizans Dönemi'nde, kireç ocağı şeklinde kullanılmış olduğu, kazılar sonucunda kömürleşmiş yanık toprak katmanı, kırık mimari parçalar yüzünden anlaşılmaktadır (**Lev. 25, Res. 59**).

3.5.8. Sahne Binası Trafiği

Sahne binasının dış doğu kısa duvarında, toplantı binası ile sahne binası arasında taş bir merdiven bulunmaktadır (**Lev. 27, Res. 64**). Bu merdiven doğrudan sahne binası 1. kat yan duvarına çıkar biçimde inşa edilmiştir. Üst sahanlığı doğrudan sahne binasına, *hyposkene*'nin üst kotuna ulaşmakta, olup merdivenin bitiminde, sahne binasının yan duvarında, 1. kat zemininde bulunan *in-situ* kapı eşiğinden anlaşıldığı üzere, burada yer alan kapıdan sahne binasının üst katına girilmektedir (**Çiz. 36, 37**). Sahne binasının arka odalarının köşelerinde yer alan kare ayakların taşıdığı 1. kat ahşap zeminine çıkan, ahşap merdivenlerin olabileceğini düşünülmektedir (**Lev. 25, Res. 59; Lev. 24, Res. 56 b**). Oyuncular hem sahne binasının içerisinde yer almış olabilecek ahşap merdivenlerden, hem de bugün hale görülmekte olan taş merdivenleri kullanarak sahne binasının dışından, oyunların oynandığı 1. kat zemini, *pulpitum* 'a geçebilirler (**Çiz.57b**).

¹⁴⁵Metal: AE. Çap: 14 mm. Ağırlık: 1.4 gr. Yön: 6. Buluntu Yeri: *Hyposkene*, Doğu Arka Oda. Seviye: - 140 / - 195. Tabaka: -. Darphane: Belirsiz. Birim: -. Referans: -. İ.S. 4.y.y. sikkeleri için genel olarak bkz. RIC.5.B.

3.6. Yapı Malzemesi

Antik dönemdeki anıtsal yapıların çoğunluğu kamusal ve kutsal/dinsel işlevli yapılardır. Bunların pek çoğu büyük boyutlu ve bezemeli yapılar olup, daha iyi malzemelerle, daha sağlam yapılmışlardır. Dolayısıyla günümüze daha iyi korunmuşluk düzeyi ile gelmişlerdir. Günümüze ulaşan pek çok antik yerleşimin, inşaat ve yapı kültürü bu gösterişli yapılar tarafından temsil edilmektedir. Bu prestij yapılarının ayrıntılı olarak çalışılması, dönemin yapım ve bezeme tekniklerini bulunduğu kent yada bölgenin sanat ve kültürde ulaştığı en üst noktayı tanıtmaları açısından önemliken ¹⁴⁶ oluşumları ve biçimlenişlerindeki diğer faktörleri de gösterir¹⁴⁷.

Tiyatro inşasında kullanılacak olan taşlar genellikle yerel taşlardan sağlanıyordu. Nakil güçlüğü, malzeme temini, yolların yapısı, usta ve teknik eleman darlığı ve maliyeti gibi faktörler inşaat ve finans gibi konularda zorlukları çoğaltmaktaydı. Bu nedenle özellikle maliyeti düşürmek için Rhodiapolis ve benzeri küçük ve orta ölçekli kentlerde ve de taşrada yerel malzeme kullanımına ağırlık verilmekteydi. Bu durumda özellikle yerel sponsorlar (*euergetesler*) de daha rahat yardım ve yatırım yapabilmekteydiler. Rhodiapolis Tiyatrosu'nun malzeme kaynağı kentin kendi taş ocakları ve yakın çevresi olmalıdır. Bu kaynak da daha çok kentin kuzeydoğusundaki yegâne sağlam kayalıklardan kesilmiştir. Bunun haricinde Rhodiapolis Kenti'ne Limyra çevresinde bulunan ve bugün hala kullanılan Finike taş ocaklarından da, hala "Limyra Taşı" olarak adlandırılan malzeme taşınmış olmalıdır. 2007 senesinde jeolog ekibimizle yaptığımız çalışmalarda tiyatrodaki kullanılan taş cinsleri saptanmıştır. Bu taşlar *cavea*'nın batı *analemma* duvarında; kumlu kireçtaşı, iyi pekişmiş *konglomera*-kumlu kireç taşı, *summa cavea*'da; *pelejik* (kristalize) kireç taşı, *jura-kratase* (tebeşir), *konglomera*-bağlayıcı kalsiyum karbonattır. Yaşlı kum kireçtaşı içerisinde *nimmülit* fosilleri görülmektedir. Bu fosillerden bazıları mercan, bazı fosiller de bitki fosilleridir. Bunlar bataklık tortularının kayaçlaşmış halidir. Bataklık durgun bir ortam olduğu için, oksijen azdır, bitkilerde çürüme olmamış, olduğu gibi korunmuştur. Tiyatrodaki taşların metamorfik bir açıklaması da bulunur. İçerisinde serpantin varsa fay hattına işaret etmektedir. Rhodiapolis Fayı kuzeybatı- güneydoğu uzanımlı olup, Rhodiapolis Kenti ile Gagai Kenti arasında uzanır¹⁴⁸. Rhodiapolis Tiyatrosu'nda yerli kireç taşı kullanılmıştır. Kireçtaşı kendi içinde farklılıklar gösterir.

¹⁴⁶ Özgenel 2005, 8.

¹⁴⁷ Çevik ve diğ. 2010a, 32.

¹⁴⁸ Rhodiapolis Kenti'nin jeolojik yapısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Karaman-Akan "Kumluca ve Çevresinin Jeolojik Yapısı" Bk: Ed. Çevik 2008, 155-160.

3.7. İnşaat Teknikleri ve İşçilik

3.7.1. İnşaat Tekniği

Tiyatrolarda *cavea* dolgusunun cinsi genellikle bilinmektedir. Tiyatroların çökmüş/yıkılmış her hangi bir yerinden dolgu yapısı gözlemlenebilir. Temeli oluşturan alt yapı ise genellikle ana kayaya oturtulmaktadır. Ana kayanın yetmediği yerlerde ise güçlü blokaj ile temel oluşturulmaktadır. Ferraro, “Tiyatro yeri alüvyal yer ise, zeminin kaymasını önlemek için, dolgusu sıkıştırılmış topraktan oluşturulmaktadır”¹⁴⁹ demiş olsa da, bu durum bazen sahne binaları için geçerli olabilir. Ancak yine de alüvyon üstünde güçlü bir blokajla temel oluşturulması gerekmektedir. Lykia Tiyatroları’nda dolgunun yer üstündeki kesimine denk gelen temel yapı, harçsız örgülü iri bloklarla çevrelenmektedir. Kayalık yamaçların oyulup düzenlenmesi ve yapı elemanı olarak kullanılacak blokların biçimlendirilmesi sırasında oluşan atık malzeme ve moloz da, kuşkusuz hazır dolgu maddesi olarak kullanılmıştır. Duvar örülürken küçük moloz taşlarla iri blokların bağlantılarını güçlendirmek için bağlayıcı harçlar kullanılmaktadır. Rhodiapolis Tiyatrosu’nda, *cavea* doğu kanadındaki oturma sıralarının yerlerinde olmaması nedeniyle, yukarıda anlatılan iç blokajı ve dolgu sistemini görebilmek mümkün olmuştur.

Batı *analemma* duvarı, restorasyon çalışmaları için söküldüğünde, *analemma* duvarı gerisinde, dolgu içinden farklı seviyelerde, makadam blokaj 2 yol ortaya çıkmıştır. Kazı en alt seviyeye inildiğinde de, *analemma* duvarının zemin toprağının üzerine, temel kullanılmadan doğrudan oturtulduğu gözlemlenmiştir. Açığa çıkartılan bu yollardan üst kesimdeki; “3.11. *Cavea*’da Roma Dönemi Kapasite Artışı için Yapılan Düzenlemeler” bölümünde ayrıntılarıyla anlatılmıştır (**Lev. 33, Res. 81a.**). Burada tekrar kısaca değinmek gerekirse; bu duvar *cavea*’yı dıştan çeviren ve dışta, yukarı doğru yükselen basamaklı çevre yolu seviyesinden başlayıp, oturma sıralarına doğru sadece birer sıralı iki basamak halinde yatay olarak devam etmektedir. Düşük seviyeli olan dıştaki sıranın altında toprak dolgu izlenir. Duvarın alt blok sırasının üst seviyesine bitişik, kireçtaşı kaplama plakalarından düzgün, yol tarzında oluşan bir döşem ortaya çıkarılmıştır. Bu, tiyatronun batısından geri kesimine çıkan basamaklı yolla aynı seviyede olup ve aynı tarz döşemdedir.

Ortaya çıkarılan ikinci duvar ise; ilk ortaya çıkartılan yol döşeminden yaklaşık 2’şer m. kadar dış ta ve aşağıda olup, *cavea*’ya doğru 4 m. uzunluğunda devam eder ve 2 m. genişlikte yine makadam blokaj tekniğinde döşenmiştir (**Lev. 33, Res. 82a.**).

¹⁴⁹ Ferraro 1990, 36.

Gerek toprak altındaki yeri ve konumu, gerek seviyesi, *cavea* bağlantı biçimi, üzerindeki izler ve çöküntülerin biçimleri, bu ikinci yolun, tiyatronun inşası sırasında çevre arazinin de uygun yerine denk düşen, malzemenin taşındığı servis yolu olabileceğini düşündürmektedir. Kullanımından sonra da doldurularak *cavea*'nın altında bırakılmıştır (**Lev. 33, Res. 82b**) .

3.7.2. *Cavea* İşçiliği

Cavea'nın çevirme ve *analemma* duvarlarında ve sahne binasının duvarlarında farklı duvar örgüleri, farklı işçilikler, dönem farklılıkları, onarımlar, tadilatlar izlenebilmektedir.

Tiyatronun aynı döneme ait olan *analemma* duvarlarının işçilik farklarına bakacak olursak; yan *analemma* duvarları, cephede yer aldıklarından, *isodomik* düzenli ve iyi işçilikli iken (**Lev. 12, Res. 36, Çiz. 13**), arka *analemma* duvarında sağlam ve ekonomik-rustik *polygonal* duvar örgüsü benimsenmiştir (**Lev. 14, Res. 40, Çiz. 14**). Arka *analemma* duvarının *polygonal* örgüde olmasına rağmen, 4 sıra belli aralıklarla düzenleyici bir atkı taş sırası yerleştirilmiştir (**Lev. 14, Res. 40**). Her blok birbirine uyumlu bir biçimde kesilmiştir. Hellenistik Dönem'de yapılan duvarların karakteristiği biri dış, diğeri iç olmak üzere çift cidara sahip olmalarıdır¹⁵⁰. Bunun en güzel örneği de Rhodiapolis Tiyatrosu'dur.

Arka *analemma* duvarı *polygonal* duvar örgü tekniğinde oluşturulmuştur. *Polygonal* duvar örgüsü incelendiğinde, *analemma* duvarının bazı kesimlerinde farklı duvar işçiliği tespit edilmiştir. Arka *analemma* duvarında yer alan payandalar üst seviyeden yaklaşık 4 m. kadar aşağıda sonlanmaktadır (**Lev. 14, Res. 40**). Yerden bu seviyeye kadar olan *polygonal* duvar işçiliğinin kusursuz Hellenistik tarzda olduğu gözlemlenmektedir. Her bloğun trapez kesimli kenarları boşluk bırakmayacak şekilde diğer bloğun yüzüyle uyumlu bir şekilde yerleştirilmiştir. Payandaların bitiminden itibaren yukarıya doğru devam eden *polygonal* duvar örgüsünde blokların trapez kesimli kenarlarının uyumsuz olduğu ve bazı yerlerde tam oturmadıkları gözlemlenmektedir (**Lev. 14, Res. 40**). *Analemma* duvarına inşa sırasında, *cavea*'ya içine doğru yerleştirilmiş dikey bloklarla oluşturulan ve bu organik bağla örülen payandalar, Hellenistik özenli işçilikteki duvar seviyesiyle aynı hizada olup, üzerindeki özensiz işçilikli duvarın başladığı kesimde son bulmaktadır. Bu işçilik farklılığından dolayı, bir ekleme ya da tadilatın yapılmış olabileceği düşünülebilir.

Analemma duvarlarındaki payandaların alt devamlarının bir kısmı 2009 yılında gerçekleştirilen kazılarla ortaya çıkarılmıştır. Görülen iki payanda arasındaki uzaklık kadar ötede, bugünkü *analemma* yüksekliğine göre bulunması gereken bir payandanın görülememesi, eski *analemma* seviyesinin burada ana kayaya ulaştığını yani, *cavea*'da

¹⁵⁰Ferraro 1990, 39.

Hellenistik Dönem’de 3. payandanın hiçbir zaman inşa edilmediğini gösterir (**Lev.17, Res. 38**).

Yıkılan bu bölgede aslına uygun olmayan, Geç Roma Dönemi onarım söz konusudur (**Lev.15, Res. 35**). *Analemma* ile arasında kalan ve güneye doğru açılıp ara alanı genişleten alana mutfak, duvarın üst-doğu alanına da lokanta-dükkân inşa edilmiştir (**Lev. 17, Res. 38**).

Bu duvar; doğu uçtan 2. *kerkis*’in tam ortası hizasında, çevre *analemma* duvarına yaklaşık teğet olacak bir doğrultuda örülmüş olan ve bir ucu taş parkının olduğu yerdeki kazılamamış toprağın altında sürüp giden duvara kadar devam etmektedir. Burada dikkat çeken bir özellik, çevre *analemma*’nın bu bölgede çökmüş olması ve yay formunun dışına taşan bir tamamlanamamış görünümde onarımın gözlemlenmesidir.

İ.S. 2.y.y.’da *cavea*’da yapılan kapasite artışına yönelik örülen *analemma* duvarı, olasılıkla İ.S. 3.y.y.da yıkılmasının ardından, *analemma*’dan dökülen Roma eklentisinin malzemelerinin gelişi güzel kullanılmasıyla, Geç Roma Dönemi’nde onarılmış olmalıdır. Böylece *cavea*’nın arka *analemma* duvarında 3 farklı evre bulunmakta olup bu olgu, özenli duvar örgüsünden git gide kötüleşen 3 farklı işçilik evresi ile açıkça tespit edilebilmektedir (**Lev.16, Res. 36, Çiz. 15**).

İ.S. 2- 3.y.y.’larda yapılan duvar, iri bloklarla örülmüş ancak *analemma*’da görülen Hellenistik özenli *polygonal* duvar işçiliğine uymayan daha kaba bir işçilikle yapılmıştır. Bugünkü görünümüyle de, mevcut duvar seviyesine ulaşamadan yarım bırakılmış ve *analemma* kavisinden dışarıya sarkmış bir yapı sergilemektedir.

Hellenistik Dönem’de, iki yüksek bir alçak sıranın düzenlenmesi bazen de, üç ya da bir büyük sıranın bir küçük sırayı izlediği *pseudo isodom* tekniği uygulanmıştır.

Cavea’nın ön *analemma* duvarları cepheden görüldüğü için estetik kaygılarla ince işçilikte yapılmıştır. Tiyatroların ön/dış cephesini, sahne binasının arka duvarı ve bu duvarın gerisinde kentsel ve yapısal konum nedeniyle öncelikli görüntüye giren, güneydeki iki *analemma* duvarı oluşturur.

Ön kanat *analemma* duvar işçiliği, “yatay-düşey şaşırtmalı” olarak adlandırılmış yöntemdir¹⁵¹. Bu örgüde aynı ölçülerde kesilen dikdörtgen blokların uzun kenarları bir sırada yatay, bir sırada düşey durumda yerleştirilerek cephede dikdörtgenlerle oluşturulmuş bir kare görüntü yakalanır. Bu duvar örgü sistemi, eşit yükseklikteki taş sıralarının bulunduğu örgüde uygulanan bir yöntemdir ve buna göre duvara bloklar yer yer dik yerleştirilir. Bu örgüyle hem yatay, hem de dik yerleştirilen bloklarla, oturma sıralarının ağırlığını taşıyan yan duvarların, daha güçlü bağlanıp sağlamlaşması sağlanır (**Çiz. 44b**).

¹⁵¹“Yatay düşey şaşırtmalı” terimi, terminolojiye yeni kazandırılmış olup, Fransızca da “carreaux et boutisses” olarak adlandırılmaktadır: Ginouves-Martin 1985, Lev.5.

Her ikisinin de duvar örgü tekniği aynı olsa da, doğu *analemma* duvarının taş işçiliği ile batı *analemma* duvarının işçiliği arasında vardır. Doğu *analemmata* 'da daha iri bloklar ve hep aynı tarak ve keski izleri olan bloklar bulunurken (**Lev. 11, Res. 34**), batı *analemma* 'da yüzeyi farklı traşlı ve daha küçük boyda bloklar kullanılmıştır (**Lev.12, Res. 36**). Restorasyon sırasında bu duvarın sökülmesiyle birlikte kavisli kemer bloklarının, devşirme olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir (**Lev. 33, Res. 82b**). İnşa tekniği, duvar işçiliğinde de belirlendiği gibi İ.S. 2.y.y.'da bu duvar tamamen yeniden örülmüş ve örülürken devşirme bloklar kullanıldığı ortaya çıkarılmıştır.

3.7.3. Sahne Binası İşçiliği

Sahne binası, *hyposkene*, *skene frons*, *proskene*, sahne binası doğu ve batı yan duvarlar ve *postskene* 'den oluşur. Sahne binasının *hyposkene*, doğu ve batı yan duvarları ve *postskene* duvarlarının hepsi kesme kireçtaşı bloklardan oluşmaktadır (**Çiz.12**). *Skene frons* ve yan duvarların iç kısımları, *hyposkene* 'nin tonozları yerel dikdörtgen küçük doğal taşların, harçla tutturulmasıyla inşa edilmiştir (**Çiz. 6**). Sahne binasının yan yüzleri de ince işçilikte olup, ancak *analemma* duvarı kadar ince işçiliğe sahip değildir.

Sahne binasının batı yan duvarı bir yatay, iki dikey bloğun (*abb ritmi*) döşenmesiyle oluşturulmuştur¹⁵²(**Çiz. 13**). Sahne binası yan duvarının genelinde bu düzenin sürdürülmediği görülmektedir. Bunun nedenlerinden biri onarımlardır. Sahne binasının en alt kısmında diğer sıralara göre daha yüksek ve hepsi aynı büyüklükte bloklardan bir sıra örülmüştür. En alt sıranın bu tarzda yapılmasının nedeni, sağlam temel gerekliliğine bağlı kaygıdır. Alttaki bloklarla sağlam bağlanması için bazı bloklarda küçük çıkıntıların yapıldığı görülmektedir.

Sahne binası doğu yandaki duvar örgüsü, diğer duvardan farklı olup, atkılı *isodom* 'a yakın bir örgüyle inşa edilmiştir (**Çiz.12**). Bir sıra kareye yakın büyük bloklar, bir sıra dikdörtgen iri bloklar dönüşümlü olarak kullanılmıştır. Altan ikinci sıra blok üzerinde ahşap kapatılan bir konstrüksiyona ait 0,10 m.x0,8 m. boyutlarında bir oyuk işlenmiştir. Bu deliğin karşılığı yan *analemma* duvarında da bulunur. Yan duvara Geç Roma Dönemi 'nde inşa edilen toplantı salonunun devşirme basamakları eklenmiştir.

Sahne binasının yan duvarları için genel özellik, belli bir düzene bağlı yapılmamalarına bağlı ortaya çıkan, blok boylarının değişkenliğidir. Bunun en önemli nedeni ise onarım ve tadilatlarda hazır devşirme blok kullanımından kaynaklanan özensizliktir.

Sahne binasının yan ve arka duvarının 1.katının seviyesine kadar korunmuşluğu, blok taşlardan örülmüş olmasıyla açıklanırken, 1. katın günümüze ulaşamaması moloz taşlarla harçla örülmesiyle oluşturulan duvar sisteminden ileri gelir. Bu duvarın iç kısmı sıvalıdır. Bu

¹⁵²Ferraro 1990, 47.

özensizliğin ve kalitesizliğin bir sonucu olarak sahne binası sadece *hyposkene* seviyesinde korunabilmiş 1. katı dağılıp, yıkılmıştır (**Lev. 26, Res. 63a, 63b**).

Sahne binasının zemin kat duvarı, *proskene* ve sahne binası yan duvarları düzgün kesme taşlarla örülmüş olup (**Çiz. 7**), iç ve üst kat duvarları moloz taşlarla örülmüştür (**Çiz. 8**). Bu haliyle karışık örgü tekniğine sahiptir.

Proskene'deki birçok bloğun 2. kullanım olduğu, daha önceki evrelerde başka binaların yapı taşları oldukları tespit edilmiştir. Örneğin, *proskene* batı bölümünde, en üstteki silmeli bloğun arka yüzünde *profil*'li bir bölüm harçlı kısmın içinden görülmektedir (**Çiz. 9**). Batı *proskene*'nin 1. kapı açıklığının doğusunda yer alan en alttan 2 blok sırasında kazınmış ters duran yazıtlı blok (**Çiz. 7**), *proskene*'nin 3. kapı açıklığının doğusunda yer alan en alt silmeli bloğun arka kısmındaki İon *plaster*li yivli sütun (**Çiz. 10b**), doğu yan *hyposkene* ön duvarının içerisindeki kireçtaşı *podium* altlığının harçlı moloz duvar örgüsü içinde kullanılmışlığı burada devşirme malzeme kullanımının yoğunluğunu göstermektedir. Çünkü bu örnekler, devşirme oldukları tam anlaşılamayacak olan yalın duvar taşlarının da devşirme olma olasılıklarının yüksek olduğunu gündeme getirmektedir.

3.7.3.1. *Cavea*'daki Bezemeler

Rhodiapolis Tiyatrosu'nu, Tlos ve Arykanda dışında, diğer tiyatrolardan farklılaştıran yanı, *klimakes*'in köşelerine denk gelen blok sonlarında ince işçilikli aslan ayaklarının bulunmasıdır (**Çiz. 4, Çiz. 51a, b**). Rhodiapolis Tiyatrosu'nun aslan ayaklarının işçiliği (**Çiz.16**), Magnesia *Theatron*'una benzemektedir. Magnesia *Theatron*'undaki aslan ayakları Julius Claudiuslar Dönemi'ne tarihlenmektedir¹⁵³. Rhodiapolis'tekiler ise, kazılardan ele geçen diğer buluntular ve duvar işçiliğine göre İ.Ö. 1.y.y.'ın sonuna ait olabilir. Arykanda Tiyatrosu'ndaki aslan ayakları da sadece dış konturlarıyla işlenmişler, onlarda tiyatronun inşa tarihiyle aynı tarih olan İ.Ö. 1.y.y.'ın sonuna Rhodiapolis ile aynı döneme aittir.

Cavea'nın ilk oturma sırasının üzerinde yer alan *podium* duvarının *profil*'li bölümü ve *klimakes*'in açıldığı kapılar, *cavea*'yı hareketlendiren ve tiyatrolarda az bulunan bir dekoratif unsurdur (**Lev. 5, Res.8, Çiz.50**)

Analemma duvarının köşesinde yer alan *postament*'lerden batı köşedeki kazılar sırasında ele geçmiş, oldukça ince bir tarz işlenmiş olup, kaidesinin köşelerinde yuvarlak bezemeler, sahne binasının dekorasyonu ile uyum içerisinde (**Çiz. 24, Çiz. 25, Lev.12, Res. 37**).

Cavea'nın en önünde, *orchestra*'da bağımsız duran 2 adet *sella curulis* olarak adlandırılan tıpla ilgili törensel koltuk bulunmaktadır (**Çiz. 17, 19, 53**). Bu ikonografiye sahip, ince işçilikli ve benzerinin Anadolu'daki hiçbir tiyatroda bulunmayışıyla önemlidir. Bu koltukların varlığı,

¹⁵³ Bingöl 2005, 141 vdd.

Asklepion ile tüm antik dünyada tanınmış Heraikleitos isimli doktorun varlığıyla birlikte, Rhodiapolis Kent'ine ve tiyatrosuna büyük önem ve ayrıcalık katmaktadır (Çiz. 17, Çiz. 19, Lev. 10, Res. 31).

3.7.3.2. Skene'deki Mimari Bezemeler

Sahne binası bezemeli elemanları *in-situ* halde elimize ulaşmaması yüzünden bilgilerimiz eksik olsa da, az sayıdaki bezemeli bulgular, dönemin mimari bezemeleri hakkında fikir vermektedir. Ancak bu fikir tiyatrodan ziyade çevresindeki yapılara ilişkin görünmektedir. Tiyatroya ait olduğu kesin olan bulgu sayısı çok azdır.

Kazılar sırasında 4 adet Dor sütun parçası ve 3 adet Dor sütun başlığı parçası (Çiz. 33) ve 1 adet de yarım işçilikli Dor sütun başlığı parçası ele geçmiştir (Çiz. 34a). Ele geçen sütunların hiçbirisi *in-situ* değil, yıkılmış olarak sahne binasının içerisinden ya da çevresinden ele geçmiş olması, rekonstrüksiyonu güçleştiren bir faktördür. Dor sütun başlıklarının ölçülerinde ve sütunların ölçülerindeki farklılıklardan dolayı olasılıkla bu sütunlar tiyatronun kuzey-batısındaki tapınaktan sahne binasının bulunduğu alana yuvarlanmıştır. Ya da sahne binasının *hyposkene* odalarının kireç ocağı olarak kullanıldığı evrede buraya çevreden taşınan mimari elemanların artıkları olabilirler.

Sahne binası kazısında ortaya çıkan ve tiyatroya ait olduğu kesin olan en önemli mimari unsurlar, aynı boyutlardaki 3 adet İon ve 1 adet yalın *faskia*'lı kapı *lento* 'su ve 6 adet farklı *profil* 'lere sahip kapı sövesi ele geçmiştir.

İon düzeninde kapı *lento* 'su (T.S. 86) (Çiz.28b): 2 parça halinde ele geçmiştir. Kapı *lento* 'sunun sağ kırık bölümün yüzeyi yangından oldukça tahrip olduğu için çizimi yapılamamıştır. Sol bölümünün korunan uzunluğu 0,78 m., 0,44 m. yüksekliğindedir. Sol köşesinde *volüt* şeklinde bir *konsol* 'u bulunmaktadır. Kapının en üst bölümünde *kyma recta* ve *kyma reversaprofil* 'inden sonra 8 adet içe doğru giden *faskia* 'lı silmeleri bulunmaktadır. Bu kapının işçiliği volütlerinin düzenlenişi ve *faskia* düzenlemesine göre stilisti olarak Antoninler Dönemi özelliklerini (İ.S. 2.y.y.) göstermektedir¹⁵⁴.

İon düzeninde kapı *lentosu*: (T.S.09.08) (Çiz. 28a) tek parça halinde ele geçmiştir. 2,4 m. uzunluğunda, 0,42 m. yüksekliğindedir. Kapının her iki kenarında *volütlü* konsollar bulunmaktadır. Kapının en üst bölümünde düz bir silmeden sonra, 3 adet *kyma reversaprofil* 'i yer almaktadır. Bir adet düz silmeden sonra, 2 adet *kyma reversa* ve *kyma rectaprofil* 'i bulunmakta, en alt bölüme kadar da 3 adet düz silme şeklinde *profil* 'ler inmektedir Tiyatrodan ele geçen kapılar aynı dönemde, İ.S. 2.y.y.'da yapılmışlar ve Antoninler Dönemi özellikleri

¹⁵⁴ Can 2005, 89-118.

göstermektedirler. Yine aynı dönem'e tarihlenen Opramoas Anıt Mezarı¹⁵⁵ ve Limyra Tiyatrosu kapıları ile aynı döneme aittir¹⁵⁶. Limyra Tiyatrosu oldukça yoğun bezemeli olup, Rhodiapolis Tiyatrosu'nun ise, İon kapıları yalındır.

İon düzeninde kapı *lento*'su (T.S.96) (**Çiz.29a**): tek parça halinde ele geçmiştir. 1,88 m. uzunluğunda, 0,4 m. yüksekliğindedir. Kapının her iki kenarında *volüt*'ü *konsol*'lar bulunmaktadır. T.S. 09.08 no.lu kapı *lento* ile ana *profil*'ler ve ölçüleri tutarken ayrıntıda farklar olduğu gözlemlenmiştir. Kapı *lento*'su en üsten başlayarak 7 adet *kyma recta* ve *reversa profil*'lerle oluşturulmuş olup, ardından 1 düz silme *profil*'ine sahiptir. Bu *profil*'den sonra bir adet *kyma recta* ve düz silme, bir adet *kyma reversa* ve düz silmeden sonra, 3 adet düz silme şeklinde *profil*'lerle sonlanmaktadır Bu kapı İ.S. 2.y.y. (Antoninus Pius) orta Antoninler Dönemi'ne ait olmalıdır. İ.S. 141 depreminden hemen sonra onarımına başlanmış, bu dönemde Opramoas'ın yardımcılarıyla onarılan Limyra, Myra, Tlos, Olympos, Xanthos gibi birçok tiyatrodan, Rhodiapolis tiyatrosunun daha küçük ve sahne binasının bezeme yönünden daha yalın olmasıyla daha erken bitmiş olmalıdır. Özellikle Limyra ve Myra Tiyatrolarının bezeme yönünden çok zengin olan kapıları İ.S. 2.y.y.'ın sonuna ancak yetiştirilmiştir.

Silmeli *lento* (T.S. 128) (**Çiz. 29b**): ölçüleri İon düzenindeki diğer örneklerden daha küçük boyutlarda, 0,140 m. uzunluğunda, 0,26 m. yüksekliğindedir. Düz bir silme ile başlayıp, *kyma recta* ve *kyma reversa* *profil*'leri yaptıktan sonra, en aşağıya kadar 6 adet düz silme *profil*'iyle bezenmiştir.

Söve bloğu (T.S. 127) (**Çiz.30a**) : Üst ve alt bölümleri kırık olarak ele geçmiş olup, 0,84 m. yüksekliğinde, 0,33 m. enine sahiptir. 3 adet *kyma recta* ve *kyma reversa* *profil*'inden sonra 3 adet düz silme ile sonlanmaktadır.

Söve bloğu (T.A. 39) (**Çiz.30b**): Alt bölümleri kırık olarak ele geçmiş olup, 0,86 m. yüksekliğinde, 0,32 m. enine sahiptir. Üç adet düz silmeli kısmı korunmuştur.

Profill'i blok parçası (T.S. 08.21) (**Çiz.30c**) : Bir parça halinde ele geçmiş olup, korunan yüksekliği 0,48 m., eni, 0,25 m. dir. Bu ölçüleriyle İon kapılarına ait söve değil, olasılıkla *proskene* yan kapılarına ait söve olabilir.

Söve parçası (T.S. 127) (**Çiz.30d**): Çok küçük bir bölümü, 0,59 m. yüksekliğinde ele geçmiştir. En üst bölümünde düz bir silme, ardından *kyma reversa* *profil*'i yapmaktadır. En alta doğru alçalarak gitmekte olan 3 adet silme *profil*'i burada alçaktan yukarıya doğru çıkmaktadır.

¹⁵⁵ Petersen –Luschan 1889, 76 vdd.; Spratt-Forbes 2008, 181 vd.

¹⁵⁶ Dinstl 1986, 220.

Söve bloğu (T.S.11.08): Tamamen korunmuştur. Yüksekliği 1,27 m., eni 0,37 m.dir. Düz bir silmeden sonra, 2 adet *kyma rectaprofil*, bir adet eğimli *profil*, bir adet *kyma reversaprofil*'i, 3 adet düz silmeli *profil* ile sonlanmaktadır (Çiz. 30).

Söve bloğu (T.S.06.08): tamamen korunmuştur. Yüksekliği 1,27 m., eni 0,31 m.dir. Düz bir silmeden sonra, *kyma recta* ve 2 *kyma reversaprofil*'i ve 3 adet düz silmeli *profil* ile sonlanmaktadır (Çiz. 30).

Kazılar esnasında *plaster* şeklinde, ön yüzü çokgen kesitli Dor sütunları ve 3 adet Dor sütun başlıkları (Çiz. 33) ve bir adet yarım işçilikli Dor sütun başlığı ele geçmiştir (Çiz.34a). Bu sütunların nerede durması gerektiği kesin olarak bilinmemektedir. Tiyatronun kuzey-batısında bulunan tapınaktan devrilmiş olabileceği ya da sahne binasının kireç ocağı olarak kullanılması sonucu Dor sütun başlıklarının kenttin faklı yapılarından toplanarak buraya getirebilmiş olabileceği ya da tiyatronun Hellenistik evresinde *proskene*'sinin Arykanda'da olduğu gibi sütunlarla oluşturulduğu düşünülmektedir: Sütunların farklı boyda ve ölçülerde olması sebebiyle hepsinin tiyatroya ait olmadığı ortaya çıkmıştır.

3.8. Baldachine ve Velum Sistemleri

Cavea'da farklı formlarda çok sayıda delik bulunmaktadır. Biçimleri yorumlayarak ve bu konuda mevcut kaynakları değerlendirerek¹⁵⁷ tiyatrolardaki gölgelik sistemleri hakkında olasılıkları değerlendirebiliriz.

Lykia Tiyatroları içerisinde, farklı dönemlerde ve değişik tarzlardaki gölgelik sistemlerinin, oturma yuvalarına ilişkin ve gergi sistemleriyle ilgili elemanlarının, günümüzde bir arada görülmeleri, olası gölgelik sistemleri hakkında şimdiye kadar bu konudaki yapılmış çalışmalara ek bilgiler sunmaktadır. Gölgelik sistemleriyle ilgili, bu elemanların hangilerinin hangi döneme ait olduğunu ve nasıl bir sistemle kullanıldıklarını saptayabilmekte karşımıza bazı güçlükler de çıkarmaktadır.

Gölgelik sistemleri “ IV. Lykia Tiyatroları” bölümünde ayrıntılı olarak anlatılmış olup, burada kısaca değinmek gerekirse; *baldachine* tarzı gölgelik sistemi, Hellenistik Dönem'de özellikle *proedriae* hakkına sahip kişilerin oturdukları ön sıralardaki bölgede gölge sağlamak amacıyla kurulmuşlardır¹⁵⁸.

Velumlarium Roma Dönemi'ne ait olup,¹⁵⁹ tiyatronun olabildiğince bütününe gölge sağlamak amacıyla, *analemma*'nın en arka sırasındaki *konsol*'lar ve sahne binasındaki konsollar arasında gerilerek oluşturulur.

¹⁵⁷ Ferrero 1990, 142.

¹⁵⁸ Krauss 1973, Lev. 9-10.

¹⁵⁹ Ferraro 1990, 142 vd.

Rhodiapolis Tiyatrosu'nda oturma sıraları üzerinde bulunan yuvalar boyut ve form açısından dört farklı grup oluşturur (**Lev. 31**);

- 1-Kare kesitli yuvalar.
- 2-Daire kesitli yuvalar.
- 3-Yarım daire kesitli yuvalar.
- 4-Yuvarlak küçük yuvalar.

3.8.1.Yuvaların Tanımı

Cavea'nın en alt bölümü, yani zeminde yarım daire kesitli yuvalar bulunmaktadır. Ardından en alttan, dördüncü sırada tam yuvarlak 24 cm. çapında, eşit aralıklarla açılmış 10 adet yuva bulunur. Orijinalinde 12 adet olması gerekir. *Analemma* duvarı yıkıldığı için başlardaki 2 yuva görülememektedir. En alttan yedinci sırada 12 adet, *velum* direklerine ait delikler bulunur¹⁶⁰. Bu sırada her delik arasında 4,65 cm. aralık vardır. On birinci sırada 7 adet *velum* deliği, köşelerdeki 2 yuva *analemma* ile yok olmuştur. Orijinalinde 9 yuva bulunması gerekir. Bu sıradaki yuvaların aralıkları 4, 20 m.'dir. 14. sırada, toplam 9 tane yuva, korunmuş olarak bulunmuştur. Aralıkları 3, 17 ila 3,45 m. arasında değişir. 17. sıranın arkasında ise doğu yönünde, destek serenlerinin hizasında 4 adet yuva bulunur. *Cavea*'nın arkasında ise, *analemma* duvarında yer alan 2 adet payandanın üzerinde destek serenlerinin olası geçme yerleri bulunur. 3 tanesinin de formu birbirinden farklıdır (**Lev. 17, Res. 38, Çiz.15**).

Cavea'da genelde 2 farklı yuva bulunur. Bunlardan karekesitli olan yuvalar, alttan 2, sıra, *podium* duvarı üzerinde başlamaktadır. Orijinalinde 9 adet olması gereken yuvaların, kenarlardaki blokların korunamamış olmasından dolayı, 7 tanesi izlenebilmektedir. Bu yuvaların ölçüleri ortalama; 0,14 x 0,15 m.'dir. Yukarıda *podium* duvarı açıklamasında bahsedildiği gibi bu yuvalar, *cavea*'nın yapıldığı ilk evre olan Hellenistik Dönem'de *baldachine* ait ahşap direklerin oturtulduğu en ön sıradadır. Buraya ahşap direklerin oturtulmuş olduğu, arka sıralardaki kare yuvalarla, bu yuvaların aynı hizada olmasından anlaşılmaktadır. *Podium* duvarı üzerine, bu kare yuvaları kapatmadan ahşap bir korkuluk yerleştirilmiş olabileceği düşünülmektedir.

3. oturma sırası boyunca 8 adet kare kesitli delik bulunur. Bu yuvalar, değişkenlik göstermekle birlikte ortalama 0,11 m x 0,10 m. x 0,08 m ölçülerindedir. Diğer kare yuvalar, *cavea*'nın alttan 9. sırası üzerinde bulunmaktadır. Bu sırada yer alan yuvalar, üçüncü sıradakilere göre daha sığdır. Yuvalar içerisine oturtulan ağaç direklerin oturma bloklarına

¹⁶⁰ Şimşek-Sezgin 2011, 180.

denk gelen bölümlerinde, direğin formunda oturma sırası oyulmuş ve böylece direk daha sağlam duracak şekilde yerleştirilebilmiştir. Bu sırada toplam 7 adet kare kesitli yuva bulunmaktadır.

3.8.2. Yuvaların Yorumlanması

Oturma sıraları üzerinde bir düzen içerisinde sıralanan ve sayıları diğerlerine göre fazla olan, ilk iki sırada adı geçen ve farklı grup oluşturan yuvalar, içlerine yerleştirilecek ahşap direklerin uçlarının formlarına bağlı olarak çeşitlenmişlerdir.

Dolayısıyla yuvaların form ve ölçüleri gölgelik sistemleri için kullanılmış olan ahşap direklerin form ve ölçüleri hakkında da fikir vermektedir.

Bu yuvaların konumları incelendiğinde kare biçimli olanların, *cavea*'da *podium* duvarı, 3. ve 9. oturma sıralarında, kendi içlerinde radyal doğrultularda sıralandıkları görülmektedir. Kare kesitli olanların boyutları; 0,11 X 0,08 m.'dir. Derinlikleri 0, 15 m.dir (**Lev.7, Res. 21**).

Kare yuvaların boyutları göz önünde tutulduğunda bunların 4 m.' ye kadar uzunlukta olan dilmeleri tutabileceği düşünülmektedir. Bu uzunluktaki dilmelerin *baldachine* tarzında tenteler taşıyacağı olasıdır¹⁶¹. Bu tente sisteminin Hellenistik Dönem evresinde, ayrıcalıklı izleyicilerin yararlanması amacıyla yapılmış olduğu düşünülebilir. Hellenistik Dönem'de *proedriae* hakkına rahip kişilerin koltukların *orchestra*'nın çevresine dizildiği bilinmektedir. Hellenistik Dönem'de tiyatronun *Cavea* 'sının 13 oturma sırasından oluşabileceği, restorasyon çalışmaları sırasında ele geçen bulgularla düşünülmektedir. Bu da göstermektedir ki, Hellenistik Dönem'de *baldachine* sistemiyle *cavea*'nın gölgelenmesi olasıdır. Benzer örtü sistemi Argos Tiyatrosu'nda canlandırılmıştır (**Çiz. 45**).

Yuvarlak yuvaların 4. , 11. ve 14.oturma sıraları boyunca ve kendi dizilimleri içlerinde radyal doğrultularda sıralandıkları görülmektedir. Yuvarlak kesitli olanların boyutları,kare kesitli olanlardan daha büyük olup, çapları 0. 24 m., derinlikleri 0, 15 m. ölçülerindedir (**Lev.31, Res.76**).

Boyutları büyük olan yuvarlak yuvaların hepsi, kare yuvalardan daha sonradan açıldıklarını, yuvaların büyütülmüş ve şeklinin değiştirilmiş olmasından, dolayısıyla taşıma gücünün arttırılmış olmasından anlıyoruz. Çünkü Roma Dönemi'nde koltuk sırasıyla birlikte *cavea*'ya, 5 sıra daha eklenmiş olabileceği “ 3.11.*Cavea*'da Roma Dönemi Kapasite Artışı İçin Yapılan Eklemeler” bölümünde açıklanan gözlemlere dayanılarak düşünülmekte ve böyle büyütülmüş *cavea*'nın artan gölgelik sistemini karşılayacak bir *velum* sistemi kurulmuştur. Bu düşüncemizi arka *analemma* duvarında Roma Dönemi tadilatı geçirmiş, bugünde *cavea* 'nın en üst kesiminde, *cavea* duvarına sokulan yatay iki bloğa (**Lev. 32, Res. 80**) ve 2 payandanın

¹⁶¹Öğün-Işık 2001, 55.

üzerinde bugün iyi görülemese de, *velum* serenlerinin tutturabilmiş olduğu düşünülmektedir. *Analemma* 'nın kuzey arka kesiminde kayalık zemin yükseldiği için *velum* sisteminin toprakla bağlantısı sorun yaşanmadan sağlanabilirdi. Buna karşın *analemma* doğu ucunda zemin seviyesinin birden alçalması, zemin gergi sisteminin bağlantı yeri olarak payanda duvarlarının kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.

3.9. Sosyal Kullanıma Yönelik Çıkarımlar

Tiyatrolar; dönemlerindeki kamusal ve prestij yapılarının, kapalı ve açık toplumsal alanların, mekansal ve sosyal olarak nasıl kullanıldıkları, şekillendirildikleri, anlamlandırıldıkları ve nasıl değişiklikler gösterdiklerini, hepsinin adına anlatan ve tasarlamamıza yardımcı olan, günümüze ulaşabilmiş önemli ve gerekli yapılardır¹⁶².

Antik dönemde gösterilere ilişkin sosyal gereksinimlerin hemen hemen bütünü, tiyatrolar aracılığıyla karşılandığı düşündüğümüzde, bu yapıların aktif olarak kullanıldıkları dönemlerdeki işlevlerinin önemi ve kapsamını kolaylıkla kavrayabiliriz. Tiyatrolarda düzenlenen olayın konusu ve amacı her ne olursa olsun, örneğin Rhodiapolis'te değişik sınıflardan oluşan 1500 kişilik, insan grubunun bir araya getirilmesiyle hiç kuşkusuz çok büyük sosyal etkileşim ve iletişim ortamı kurulmuş olmaktadır. Burada günlerce sürebilen festivaller sırasında ortaya çıkabilecek olan, değişik gereksinimlerin karşılanması da tiyatronun sosyal kullanımının bir ölçütüdür.

Hellenistik ve Roma Dönem'deki tiyatroların mimari planlanma özelliklerine göre, sosyal sınıflara ait bilgiler, farklılıklar anlaşılmaktadır. Bu farklılık başta, girişte ödedikleri ücretlerdeki ve tiyatroda oturdukları yerlerdeki farklılıklar olarak ortaya çıkmaktadır. Tiyatrolarda sergilenen gösteriler; sanatsal, kültürel, politik, doğrudan kentle ilgili sorunların konuşulduğu, topluma yönetim ve İmparatorlukla ilgili bilgilerin aktarıldığı toplantılar, kutlama törenleri ve eğlenceler, şenlik ve bayram kutlamaları, yarışmalar, başlı başına bir grup olarak gladyatör oyunları, hayvan mücadeleleri, su oyunları, av gösterileri olarak sıralanabilirler. Bütün bunların toplum üzerinde; bilgilendirmek, eğitmek, öğretmek, eğlendirmek, düşünmeye yönlendirmek gibi erekları vardır.

Rhodiapolis Tiyatrosu'ndan ele geçen bir yazıtın içeriği, bir yabancıyı ve ahfadını mülk edinme hakkıyla ve kamusal yükümlülüklerden muafiyetle onurlandırma kararıyla ilgilidir. *“Ona, kendisi ve kendi soyundan gelen erkek çocuklar için, mülk edinme, yurttaşlık vepolis'in yetkisinde olan, bütün kamusal yükümlülüklerden muaf tutulma hakkı verilmesine; onların, her yıl Antiokhos festivali günlerinde ön sıralardaki koltuklar için davet edilmelerine ve bu günler boyunca altın bir çelenk takmalarına karar verdiler. Mevcut üyeler tarafından alınan*

¹⁶² Özgenel 2005, 8 vd.

*bu karar, kararnameyi devlet mührüyle onaylanmış olarak teslim ettikleri zaman geçerli olsun ve taş bir stele yazılsın! Hayırlı olsun! [- -]'*¹⁶³.

Anadolu'da tiyatrolar, bilinen mimari formlarını kazandıkları günden itibaren (İ.Ö 3.y.y.) itibaren çok önemli olmuşlardır. Başlangıçta halk toplantısı Dionysiacılar tarafından, oyunların icrası için inşa edilmiş, daha sonraları sosyal-politik-kültürel gibi değişik nedenlerle de, buralarda çeşitli toplantılar yapılmıştır. Rhodiapolis'te de, Hellenistik Dönem'den İ.S. 3.y.y.'da kadar, yeni toplantı salonu inşa edilene kadar, henüz o dönemde kentte ayrıca bir toplantı mekânının olmaması sebebiyle, halk kararlarının alındığı toplantılar da yapılmış olmalıdır ve bununla alakalı olarak oy pusulaları ele geçmiştir¹⁶⁴(**Lev.38, Res. 107, Res. 108, Res. 109**) .

Buna ait Hellenistik Dönem toplantı kararlarıyla aynı zamanda Rhodiapolis Kenti'nde gençler ocağı adıyla anılan bir grubun olduğu *orchestra*'dan ele geçen yazıttan anlaşılmıştır. Bu yazıtta; “[- -] faiz gelirlerini gençler ocağı ve *dēmos*'a bıraktılarbahsettiler; kimileri ise, *gymnasiarkhos* Merais'in tasarlayıp önyak olması üzerine, çok eski zamanlardan beri süregelen onurlar ve imtiyazlar uğruna, yasanın da içerdiği şekilde bağış yaptılar: Aristodēmos kızı Philainetē ile Antigonos torunu Kallistratos oğlu Kallistratos on iki bin altı yüz; Dederis'in oğlu olan Lysandros ise, dört bin altı / yedi / sekiz yüz; Tandasis kızı Pēnelopē iki bin [- -] *dēnarion* verdi”¹⁶⁵ yazmaktadır.

Ayrıca kentte İ.Ö. 1.y.y.'dan bu yana Danışma, Halk ve Yaşlılar Meclisi¹⁶⁶ olduğu ve yazıtlardan bilindiği gibi birçok karar alındığı bilinmektedir. Ayrıca Hellenistik Dönem'e ait oy pusulalarında yine meclis'in varlığını kanıtlamaktadır. Özellikle erken dönemlerde tiyatroların meclis olarak kullanıldığıyla ilişkili olarak; *Dionysos* ile ilgili toplantılara “*ekklesia en Dionysou*”, genel halk toplantıları “*ekklesia en toi theatroi*” denmektedir¹⁶⁷. Bazı oturma sıraları üzerinde yazan isimlerin, buranın konuşmacılarının ve izleyicilerinin tribünü olduğunu göstermektedir. Rhodiapolis Tiyatrosu'da, *proedriae* koltukları en alt oturma sırası bölümü olmalıdır. Çünkü formu tam bir *eksedra* formunda olup, sırta yaslama bölümü ise *cavea podium* duvarı olmuştur (**Lev.4, Res.7, Çiz. 50**). Ayrıca ön cephelerin aslan ayaklarıyla bezeli oluşuyla da özel bir düzenlenişi vardır (**Lev.8, Res.24**). Patara *Bouleuterion*'undaki *tribunalia* olarak kullanılan *eksedra*'nın¹⁶⁸ büyük formudur.

Tiyatrolar Hellenistik Dönem'de, sosyal- edebi, sanatsal ve dini değerler açısından çok önemli yapılardır. Hellenistik Dönem'de, halkın öne çıktığı ve eşitlikçi demokrasi anlayışı;

¹⁶³ Rhodiapolis Yazıtları için: B. İplikçioğlu yazıt Corpus'u oluşturmaktadır.

¹⁶⁴ Ögün-Işık 2001, 55.

¹⁶⁵ B. İplikçioğlu 2007 Kazısı Yazıt Corpus'u (yayınlanmamıştır). Yazıt 2006 yılı kazıları sırasında ele geçmiştir.

¹⁶⁶ *Bule, Demos ve Gerusia*: B. İplikçioğlu 2008, Rhodiapolis Kazısı Yazıt Corpus'u (yayınlanmamıştır).

¹⁶⁷ Wuerster 1993, 30.

¹⁶⁸ Korkut 2007, 44, Lev.71.

tiyatrolarda seyircilere sınıf ayrımı yapılmaksızın, kişilerin istediği yere oturabilmesinden hissedilmektedir. Oturma sıralarının tek biçimli düzenlendiği *cavea*, toplum karşısında yurttaşların eşitliğini, toplu ve merkezi biçimiyle de kentin bir sosyal organizma olarak birliğini ifade etmektedir¹⁶⁹. Bireyin ve halkın özgürlüğünü somutlaştırmaktadır¹⁷⁰.

Tiyatrolar, mitoloji ve şiirin sanatsal oyunlarla yorumlandığı, Dionysos diniyle coşkunun zirveye taşındığı yapılardır. Kentin sakinlerinin bazen de küçük kasaba ve yerleşimlerden gelen kişilerin, bu faaliyetlerle sosyalleştiği bilinmektedir. Bir yazıtta, “tiyatrolarda insanlarla tanışmanın kolayca yapılabileceği alanlar” olarak bahsedilmektedir. Kadın, erkek karışık otururken, insanların doğal olarak ilişki ve iletişimlerinin artmış olacağı düşünülür.

Arkaik Dönem’de kalıcı bir tiyatro mimarisinin ortaya çıkmasıyla başlayan Dionysos diniyle bağlantılı tiyatro kültürü, Roma Dönemi’ne gelindiğinde şenlik özelliğini değiştirip, İmparatorun gücünün kanıtlandığı, ayrıca bireysel güç gösterisi ve kan akıtılan vahşi bir gösteri ve eğlence anlayışına dönüşmüştür. Dion Chrysostomus, özellikle Atinalıları eleştirir. Çünkü onlar, Akropolis eteklerinde bir zamanlar tragedyalar oynanan Dionysos Tiyatrosu’nda, şimdi gladyatör oyunları sırasında, insan kanının akıtılmasına katlanabilmektedirler¹⁷¹.

Döneminde dünya İmparatorluğu olan Roma, bu özelliği ve gücünü sürdürebilmek için, kendisine özgü şehirciliği, mimarisi gibi özellikleri, hükümrân olduğu ülkelerde de kurması ve sürdürmesi gereğine inanmaktaydı. Merkezi Roma’daki şehirciliği, fethettiği ülkelerde imparatorluğunun imzası olarak yapımını; Romalı mühendisleri, mimarları ve sanatkârlarını, bizzat o topraklara göndererek sağlamıştır. Bu şehirleşmenin vazgeçilmez unsurlarından biri de, elbette tiyatrolardır¹⁷².

Tiyatro gösterileri antik dönem insanların, kültürel anlamda (özellikle Hellenistik Dönem’deki temsillerin içeriğiyle, Roma Dönemi’nde ise eğlence yönünden) doyuran en önemli sosyalleşme alanıdır. Rhodiapolis Tiyatrosu da kamu merkezinin, kültürel ve eğlence yönünden kavşak noktasıdır. Opramoas *Stoa*’sı, *agora* ile bitişik yapısıyla ve İ.S. 3. y.y.’da inşa edilen toplantı salonuyla da iç içedir. Tiyatrodaki gösterileri izlemek için gelen seyirciler bu bitişik alanlardan geçerken, İ.S. 2.y.y.’da yaşayan ünlü hayırseverleri Opramoas’ın Anıt Mezarı’nın hemen yanından geçerek, ona olan şükran borçlarını hatırlamaktadırlar. Toplantı

¹⁶⁹ Ferraro 1990, 74.

¹⁷⁰ Age.1990, 74.

¹⁷¹ Ögüt 2006, 61.

¹⁷² Tiyatroların toplum üzerindeki etkileri, toplumdan da önce, yöneticilerin çok iyi farkında oldukları bir güç kaynağı olup, en başta onlar tarafından değişik biçimlerdeki uygulamalarla kullanılmışlardır. Roma İmparatorlarından Caesar, büyük heyecanlar yaşatan oyunlar için borç içine girmiş, Augustus şenlikler takviminde gladyatör oyunlarına büyük yer vermiş, Caligula bizzat gladyatör olarak rol almış, Nero Dönemi’nde ilk kez kadınlar, gladyatör olarak dövürlere katılmışlardır. Vespasianus Colosseum’u inşa ettirmiştir. Commodus bizzat arenaya çıkıp, yüzlerce hayvan öldürmüştür. İmparatorluğun son dönemlerinde, gösterilerde yozlaşma oluşmaya başlamış ve Constantinus Dönemi’nde, İ.S 325’te yasaklanmıştır.

salonunda kararlar alındıktan sonra, meclis üyeleri salonun arka kapısından çıkıp, sahne binasının yanından doğu *parodos*'a kolayca geçmektedirler. Diğer tüm tiyatro yapıları gibi Rhodiapolis Tiyatrosu' da, o dönemin yöneticilerinin siyasi gücü ile Romanın gücünün halka, sezdirilmeden empoze edildiği en önemli propaganda aracıdır. Rhodiapolis Kenti'nin rahiplerinin, ihtiyar meclis üyelerinin, sadece Lykia değil Atina, İskenderiye, Rhodos tarafından da tanınan ünlü hekim Herakleitos, yönetiminde tüm Lykia'nın ünlü *eurgetes*'i ve aynı zamanda Roma'nın Lykia'daki elçisi Opramoas gibi kişiliklerin güçleri de, bu yapının azameti ile hissettirilmeye çalışılmıştır.

Tiyatroların kullanıldıkları dönemlerde gösteriler, sabah saatlerinde başlayıp gün batımına kadar sürmekteydi. Çoğunlukla gündüz kullanılan gösterilerde aydınlatma sorun olmuyordu. Ancak çok özel durumlarda geceye sarkan veya özellikleri nedeniyle gece yapılan organizasyonlarda; meşale, kandil ve fener benzeri ilkel aydınlatıcılar kullanılmıştır.

Çok aktif oldukları dönemlerde tiyatrolardaki gösterilerin günlerce devam ettiğini biliyoruz. Bu olgunun doğal sonucu olarak, seyircilerin yaşam ihtiyaçlarını kolaylıkla karşılayacakları düzeneklere, tiyatronun yakın çevresinin sahip olması kaçınılmaz bir gerekliliktir. Oyunları izlemeye gelen seyirciler, gereksinimlerini yakın çevrelerinde giderebilmekteydiler. Hali vakti yerinde olanlar, yemek yemeye mahsus yerlere gider en önemlisi oralarda şarap da içerlerdi. Hızlıca yemek yedikten sonra, oyunları kaçırmamak ve yerlerini kaptırmamak için hemen tiyatroya geri dönülürdü. Geriye kalanlar da yiyeceklerini yanlarında getirip, tiyatrodaki yerlerini terk etmeden, yemeklerini atıştırmış olmalıydılar. Rhodiapolis Tiyatrosu'nda, bu tür ihtiyaçları karşılamak için, en yakın yer olarak, doğu arka *analemma* duvarına bitişik, yemek yenilip içki içilebilen bir mekân, bu gereksinimi karşılama amacıyla eklenmiştir. Tiyatroya gelen seyircilerin bir diğer ihtiyacı da kuşkusuz tuvalet olmuştur. Çoğu tiyatrodaki hem kadın hem de erkekler taşınabilir kaplarla tuvalet ihtiyacı giderilmiştir. Rhodiapolis'te, kazılar sonucunda tiyatronun yakınında mimari olarak tuvalete rastlanılmaması da, bu zorunlu ihtiyacın bu şekilde giderilebileceğini gösterir. Tiyatronun dışarısında, kamu merkezindeki bir alanla latrinelerin olması muhtemeldir.

2009 senesi kazılarında ortaya çıkartıldığı, "F-Buluntular" bölümünde belirtilen *tabernae* "lokanta-mutfak-dükkân"¹⁷³, tiyatroyla olan organik bağlantılarıyla ilgili olarak sağladıkları bilgiler açısından çok önemlidir. Yine tiyatronun sosyal ihtiyacına yönelik inşa edilen bu dükkânların, *analemma* duvarıyla organik bağlantısı; şimdiye kadar Anadolu'da bilinen tek örnek olması açısından da çok önemlidir. "Lokanta-mutfak" olarak adlandırılan bu

¹⁷³ Özdelek 2010 "Tiyatro Kazıları" (Baskıda).

mekânlarda tiyatroya gelenler yemek yiyip, içki içebilmektedir¹⁷⁴. Aynı zamanda tahıl ve sıvı madde satışının yapılmasının yanı sıra, Mısır'dan ithal bronz malzemelerin satışı bunlardan bazılarında sağlıkla ilgili olup, bu mekânın birkaç yüz metre ilerisindeki *Asklepion*'la ticari ilişkinin olduğunu düşündürmektedir. Bu dükkândan 3 adet bronz kupa çekme aleti¹⁷⁵ ele geçmiştir. Lykia Bölgesi'nde bilinen tek *Asklepion*'a, bölge dışındaki ülke kentlerinden (İskenderiye, Atina, Rhodos gibi) hasta ziyaretçiler gelmekte, sağlıkları el verdiği kadar, tiyatrodaki gösterileri izlemiş olabilecekleri de düşünülmektedir. Dolayısıyla Rhodiapolis Tiyatrosu'nda düzenlenen aktiviteleri sadece yerel halk değil, başka bölge ve ülkelerden gelenlerin de izlediği var sayılabilir.

Lokantanın bir yerinde Mısır'dan ithal edilmiş *Meroitic* kandiller ve 3 adet set halinde kan temizleme-kupa çekmede kullanılan vantuzların *Asklepion*'a gelenlere satılması dışında, Roma Dönemi'nde oynanan venatio ve gladyatör dövüşlerinde yaralanan gladyatörlerin kanın temizlenmesinde kullanılmış da olabilir. Tiyatroda yaralanan dövüşçüler hemen karşısında bulunan *Asklepion*'da pansuman ve tedavilerini yaptırmış olabileceği de düşünülmelidir.

Burada anlatılan tiyatronun kendisine özgün hizmetlerine lojistik destek veren lokanta-mutfak yapılaşması; şimdiye kadar Anadolu'dan bir tek Rhodiapolis'te ortaya çıkartılmıştır, Anadolu dışında da, etrafındaki restaurant barlararla Roma'daki Colosseum'da bilinmektedir. Bu özelliği, Rhodiapolis Tiyatrosu'na, sosyal hizmetle ilgili farklı bir yönde başka bir özellik de kazandırmaktadır.

3.10. Roma Gösterilerine Yönelik Mekânsal Düzenlemeler ve Bizans Dönemi Kullanımı

Rhodiapolis'te 1800'lü yıllarda ele geçen bir yazıtta, gladyatör gösterileri ile birlikte, insan-hayvan tekli mücadeleleri ve vahşi hayvanların mücadelesi “μονομαχίαί καί θηριομαχίαί” ile “θεατροχρηγέσια” ifadeleri geçmektedir¹⁷⁶. Bu oyunların imparator rahipleri tarafından düzenlendiği bilinmektedir. Bu yazıt dışında, 2006-2009 senesinde yapılan tiyatro ve kent kazılarında, bu konuyla ilgili başka bir yazıt ya da gladyatör dövüşleri veya hayvan mücadelelerini işleyen bir kabartmaya rastlanılmamıştır.

¹⁷⁴ Myra Tiyatrosu'nda bulunan bir yazıtta tiyatronun tonozlu galerilerinden üst diazomaya çıkıştaki alanın köşesinin Gelaios adlı bir kişiye ait bir *tabarnae* olduğu anlaşılmıştır. Buradan da anlaşıldığı üzere tiyatrodaki gösterileri seyretmeye gelen halk oyunlara girmeden ya da çıkışta birer kadeh bir şeyler içerek keyif yapmaktaydılar ve tiyatro için bar-lokanta ve yeme içme mekânları sosyal ihtiyaçtı.

¹⁷⁵ Rhodiapolis 2009 Tiyatro kazılarında ele geçen 3 kupa, kan alma aletinin birer benzerleri için bkz. Jackson 1995, 68, Res. 16.

¹⁷⁶ Ferraro 1990, 157.

Gladyatör oyunları ve hayvan mücadeleleri sırasında seyirciler, arenadan gelebilecek tehlikelerle karşı karşıyaydı¹⁷⁷. Potansiyel hedeflerin arasında da, ön sırada oturan imparator, rahipler ve senatörler önde gelmektedir.

Anadolu'daki *Greko-Romen* tiyatrolarda, Roma geleneğindeki gladyatör mücadelelerini ve hayvan dövüşlerini gerçekleştirebilmek ve özellikle de hayvanların seyirciler üzerine atlamasını engellemek için, *cavea*'ların ön sıralarında değişiklikler yapılmıştır. Hellenistik *cavea*'ların, Roma Dönemi'nde *arena*'ya çevrilmesi için, yapılan bu değişiklikler kapsamında, bazen ön sıralardaki oturma sıraları sökülerek (Patara, Telmessos ve Xanthos'ta olduğu gibi) bazen de (Myra'daki gibi) oturma sıraları sökülmeden, *cavea*'nın en ön sırası üzerine, yaklaşık 1,50 m. yüksekliğinde bir duvar örülmüştür. *Cavea*'da *podium* duvarının bulunduğu durumlarda da, onun üzerine bloklar yerleştirilmesiyle oluşturulan parapet duvarıyla, arenadaki gösteriler esnasında doğacak tehlikelere karşı seyirciler korunmuştur.

Rhodiapolis Tiyatrosu'nda bugün, Roma Dönemi hayvan mücadeleleri için yapılan mimari düzenlemelere ait, görülebilen fazla bir iz bulunmamaktadır. Ancak yapılan ayrıntılı incelemelerde, *podium* duvarı üzerinde yer alan *anathyrosis* izlerinden, bu alana ahşap bir korkuluğun yerleştirildiği düşünülmektedir (**Lev. 7, Res. 21**). Fakat bu ahşap korkuluk, yırtıcı büyük hayvanlardan seyircileri korumak için yeterli olamaz. Rhodiapolis'te taş parapet duvarının bulmayışı ve aynı zamanda da hayvanların *orchestra*'ya-*arena*'ya çıkartılması için, Patara, Xanthos tiyatrolarında olduğu gibi, *cavea*'sında gerekli mühafaza hücrelerinin yapılmamış olması şunları düşündürmektedir. Küçük bir *orchestra*'ya sahip Rhodiapolis Tiyatrosu'nda; Xanthos örneğinde olduğu gibi, ancak geniş alanda gerçekleştirilmesi mümkün olan boğa güreşi, Sagalassos'ta olduğu gibi, iri ve çok yırtıcı olan ayı, aslan, panther mücadeleleri gerçekleştirilemez. Yeterli alanı ve taş parapet duvarı bulunmayan Rhodiapolis Tiyatrosu'nda; daha küçük ve tehlikesiz hayvanlar olan yaban domuzu, dağ keçisi gibi hayvanların avcılar tarafından avlanması ya da iki hayvanın mücadelesi şeklinde gösteriler düzenlenmiş olabilir¹⁷⁸. Bu hayvanlar da olasılıkla sahne binasının ön *hyposkene* odalarından

¹⁷⁷ Meijer 2008, 94: “Yenilgiyle karşılaşan ve intikam almak isteyen bir gladyatörün, elindeki silahı hırsıyla ve ümitsizlikle seyircilere fırlatmayacağından kimse emin olamazdı. Ellerinde yanan meşaleler tutan hayvan bakıcıları, vahşi hayvanları kafeslerinden çıkarıp arenaya salarken, hayvanların nasıl davranacağını kimse bilemezdi. Leoparlar, kaplanlar, aslanlar, kafeslerinden birden, yüksek bağırış sesleri içine çıkınca, dehşet içinde oluyorlardı. Bakıcıları hayvanları gösterilerden önce aç bırakıyor, onlar da gösteriye çıkınca, hemen avlarına saldırıyorlardı. Panik içindeki hayvanlar bazen içlerindeki öfkeyi, oraya eğlenmeye gelen seyircilere yöneltiyorlardı”.

¹⁷⁸ Lykia Tiyatrolarının Roma Dönemi'nde eğlence ve performans gösterileri için şekil değiştirilmesi kimi zaman mimari düzenlemesinde takip edildiği gibi, kimi zamanda yazıtlar ışığında bilinmektedir. Örneğin ele geçen bir yazıtta şenlikdüzenleyen Lykia baş rahiplerinden biri şöhret edinme amacıyla Leto'nun kutsal yerinde, olasılıkla Letoon kenti Tiyatrosu'nda boğa, köpek ve vahşi hayvan dövüşleri tertiplemiştir, bkz: Akdoğan-Arca 2001, 22.

arena'ya çıkartılmış olabilirler¹⁷⁹. Bu küçük hayvanların aslan gibi fazla yükseğe sıçrayamaması ya da boğa kadar iri ve kuvvetli olmaması nedeniyle, gösterilerde kullanılan bu küçük hayvanlar için, Rhodiapolis Tiyatrosu'nda yüksek taş parapet duvarına ihtiyaç duyulmamıştır.

Bizans Dönemi'nde, Rhodiapolis Tiyatrosu gibi kentin en anıtsal ve sağlam yapısının sadece dinsel etkilerle kullanımından vazgeçilmiş olması mümkün görülmemektedir. Aynı zamanda tiyatrodan ele geçen en geç sikkenin tarihininde İ.S. 4.y.y.'ın başları olması Bizans Dönemi'nde tiyatronun bilinen işleviyle kullanılmadığını göstermektedir. Hristiyanlığın kabulünden bir süre sonra, gladyatör oyunları yasaklanmış olsa da, masum hayvan dövüşlerinin yapılmasına sadece bir süre devam edilmiş olduğu sikkelerin tarihiyle kanıtlanmıştır. Ayrıca toplantılar, o çağın geleneklerine ters düşmeyen sosyal aktiviteler de yapılmış olabilir. Ne yazık ki bu konularda arkeolojik verilerin yeterli olmaması nedeniyle sağlıklı değerlendirmeler yapılamamaktadır. Kazılar sonucunda elde edilen arkeolojik verilerle, sahne binasının farklı işlevlerde depo ve işlik olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Bunun dışında sahne binasının *proskene* kapıları, doğu *parodos* girişinin daraltılması, sahne binası orta koridorunun duvarla örülmesi gibi değişiklikler Bizans Dönemi'nde yapılmıştır. Kent Bizans Dönemi'nde daha küçülmüş olup İ.S. 14.y.y.'a kadar iskan görmüş, depremler ve hastalıklarla nüfusu azalmış, 1346 yılındaki veba salgınıyla terk edilmiştir¹⁸⁰. Kentin Selçuklu Dönemi'ne ait iskânıyla ilgili bir araştırma olmaması nedeniyle, İ.S. 13. y.y.'da ise Selçukluların uç beyliği olan İlhanlılara ait ele geçen sikkenin, olasılıkla bu kentten geçerlerken düşürülmüş olduğu düşünülmekte fakat henüz araştırma yapılmamış olması nedeniyle kesin bir şey söylemek güçtür.

3.11. *Cavea*'da Roma Dönemi Kapasite Artışı İçin Yapılan Eklemeler

2011 Nisan ayında başlayan restorasyon çalışmaları sırasında¹⁸¹, batı ön *analemma*'nın blok örgüsünü sağlamlaştırmak ve tahrip olmuş blokların yerine yenilerini yerleştirmek amacıyla yapılan açmalar sırasında, batı ön *analemma* duvarından yaklaşık 2 m. içeride, *cavea* üst seviyesinden 2,5 m. aşağıda, 0,80 m. genişliğinde, 3, 5 m. uzunluğunda kademeli, yan yana, bitişik 2 blok sırasından oluşan bir duvar açığa çıkarılmıştır. Bloklar ortalama 0,114 m. uzunluğunda, 0,4 m. genişliğinde, 0,2 m. yüksekliğindedirler. İyi işçilikli sahip

¹⁷⁹ Bu dönüşüm esnasında, *cavea* 'ların düzenlemeleri dışında, sahne binalarında da değişiklikler ön görülmüştür. Sagalassos Tiyatrosu'nun *proskene*'sinde de *venationes* için geniş açıklıklar yapılmıştır. Çıkış yerlerinin çokluğu, çok sayıda hayvanın *arena*'ya birlikte çıktığını düşündürür.

¹⁸⁰ Duggan 2004, 123 vd.

¹⁸¹ Tiyatroda başlatılan restorasyon çalışmalarına zaman geçirilmeden tekrar devam edilmesi ve de restorasyonu tamamlanmaya kadar tiyatronun hiçbir şekilde kullanılmaması, teknik nedenlerle gerekli görülmektedir.

kireçtaşıdır. Bu duvar arka *analemma* hizasından başlayıp radyal doğrultuda 3,5 m. kadar *cavea* iç yüzeyine kadar devam etmektedir (**Lev.33, 81b**).

Duvar *cavea*'yı dıştan çeviren ve yukarı doğru yükselen basamaklı çevre yolu seviyesinden başlayıp oturma sıralarına doğru yatay olarak devam etmektedir. Sadece iki sıra halindeki bu duvar, düşey doğrultuda devam etmez. Düşük seviyeli olan dıştaki sıranın altında toprak dolgu izlenir. Duvarın alt blok sırasının üst seviyesine bitişik, kireçtaşı kaplama plakalarından oluşan bir alan ortaya çıkarılmış (**Lev.33, Res. 81a**). Bu alan, tiyatronun batısından arkasına çıkan basamaklı yolla aynı seviyede ve aynı döşemdedir.

Buradaki tanımlara dayanılarak yapılan yorumlamalar sonucunda, basamaklı yol ile aynı seviyede ve döşemde, *analemma* duvarı içerisinde yer alan iyi işçilikli duvara bitişik olması sebebiyle tiyatronun ilk inşa edildiği Hellenistik Dönem evresine ait *cavea*'nın en üst noktasına ulaşım yolu olduğu saptanmıştır. Bu duvarın var olan seviyeden 2, 5 m. aşağıda yer alması, *cavea*'nın erken evresinin daha küçük anlaşılmıştır. Olasılıkla Roma Dönemi'nde İ.S. 2.y.y.da artan nüfus ile birlikte *cavea*'nın 5 oturma sırası eklenerek kapasitesinin artırılmış olabileceği düşünülmektedir. Doğu arka *analemma* duvarlarındaki payandaların bugün mevcut en üst seviyeye kadar devam etmiş olmamaları ve payandaların üst kısmındaki *polygonal* örgüdeki özensiz işçilik farklılığı, Roma Dönemi'nde 5 oturma sırasının sonradan eklenmiş olabileceği düşüncesini destekleyen saptamalardır.

Batı *analemma*'nın köşesindeki *bosaj*'lı, kenarları ince çerçeveli duvar örgüsü (**Lev. 2, Res.4**); Myra'nın *analemmata* duvarıyla benzer olup, bu örgü İ.S. 2.y.y.'ın karakteristiğidir¹⁸².

Analemma duvar işçiliğinde belirtilen tespitlerle birleştirilerek, Roma Dönemi'nde, İ.S. 2.y.y.'da kapasite artırılışı nedeniyle ilaveler yapılmış olabileceği düşüncesi daha da kuvvetlenmiştir.

3.12. Tiyatro Kazılarında Ele Geçen Buluntuların Değerlendirilmesi

Tiyatro kazılarının yapıldığı 2006-2007-2008-2009 yıllarında ortaya çıkarılan buluntulardan yapının işleviyle alakalı, evreleri ve tarihlemesi için bilgi veren mimari plastik, küçük buluntu, seramik ve tiyatro kazılardan ele tüm sikkeler¹⁸³ değerlendirilmiştir.

¹⁸² Ferraro 1990, 58 vd.

¹⁸³ Rhodiapolis Kenti 2006-2009 senelerinde bulunan sikkeler S. Bulut tarafından incelenmiştir. Bu yıllar arasında çıkarılan sikkeleri tasnif ederek, katalogun hazırlanması için bana yardım eden M. Şengül'e yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Arka *analemma* duvarına bitişik mekânlardan ele geçen buluntulardan, sadece tiyatro ile doğrudan ilişkili olanlar ve tiyatronun kullanım dönemiyle ilgili bilgi vermesi açısından yalnızca tiyatroyla ilişkilendirilen buluntular değerlendirilecektir.

Tiyatronun tüm *cavea* 'sının kazıldığı 2006 yılında, *cavea* 'dan *orchestra* seviyesine kadar, seramik, mimari bezekler ile 2 adet sikke ele geçmiştir. Sikkelerden 1 tanesi oturma sıralarının yüzeyinden yarım olarak ele geçmiş olup, ön ve arka yüzü tanımlanamıyor (**Lev. 40, Res. 113**) bu yüzden herhangi bir tarihleme yapılamamıştır¹⁸⁴. Diğeri *hyposkene* 'de, doğu ön odadan ele geçmiştir. ÖY: İmparatorun inci *diadem* 'li, giysili başı; sağa. [...].AY: *Victoria*, sola doğru ilerliyor, sağ eliyle omzuna koyduğu *tropaion* 'u, sol eliyle sürüklediği esiri tutuyor. Yüzeyi oldukça aşınmış olduğu için sadece, Roma Dönemi'ne ait olduğu tespit edilebilmiştir (**Lev.40, Res. 111, Kazı Et. 30-2006**)¹⁸⁵. Kazılardan ele geçen tüm malzeme; *cavea* 'nın kuzey-kuzey batısında yukarıda, Rhodiapolis'in Erken Dönem Yerleşimi olan *akropol* 'ünde yer alan tapınaktan ve Bizans Kilisesi'nden akan malzemedir. Çok sayıda seramik, mimari bezeme parçaları, heykel parçacıkları, adak kapları, erken döneme ait pişmiş toprak figürinler gibi *akropol* ve tapınaktan beklenen malzeme akıntı toprağı-molozu içerisinde toplanmıştır.

Genel olarak özetlenirse, tiyatronun yaslandığı tepe –*akropol* 'den- akmış nitelikli ve bezemeli mimari bloklar (örneğin 5 adet kalp kesimli sütun tamburu ve zengin bezemeli arşitrav blokları ya da büyük boyutlu Korinth *plaster* başlığı gibi), taş ve seramikten insan ve hayvan heykel ve heykelciklerine ait parçalar, pişmiş toprak *kernos* ve kandil ve parçaları, bakır obje parçaları (bakır-bronz çiviler), pişmiş toprak seramikten damga, sikke, kireç taşından minyatür sunak, pişmiş toprak hayvan başı, mermer heykel parçaları (4 tane aslan pençesi ve kuyruk kısmı), farklı dönemlere ve kap formlarına ait, bezemeli-bezemesiz, kabartmalı yüzlerce seramik parçası (içlerinde tapınak adakları olan *kernos* 'lar), yazıtlı adak seramik parçaları, delikli şişe tıpası, tava gibi günlük kullanım kaplarından nitelikli örnekler, farklı kap formlarından iz veren cam parçacıkları ve üstlerinde yazıt parçacıkları bulunan çok sayıda taş eser ve uzun yazıt barındıran tam bloklar bulunmuştur. 2006 buluntuları içerisinde, burada sadece tiyatro ile ilgili olduğu düşünülen buluntular ele alınıp incelenmiştir. Sahne binasının *hyposkene* ön odaları kazılmıştır. Bu odadan, kireçtaşından içi oyulmuş, kap olarak kullanılmış, bir yapı elemanı ele geçmiştir¹⁸⁶. Biçimindeki birbirinden

¹⁸⁴ Metal: AE. Çap: 8 mm. Ağırlık: 0.2 gr. Yön: -. Buluntu Yeri: Tiyatro, *cavea*, oturma sıralarının üstü.

Seviye: Yüzey. Tabaka: Akıntı.

¹⁸⁵ Metal: AE. Çap: 12 mm. Ağırlık: 1.3 gr. Yön: 10. Buluntu Yeri: Tiyatro, *Proskene* 'nin Doğu Odasının Ortası Seviye: Zemin. Tabaka: -. Darphane: Belirsiz. Birim: Aes IV. Referans: -. Roma Dönemi sikkeleri için genel olarak bkz. RIC 5A; RIC 5B.

¹⁸⁶ Bizans Dönemi'nde Roma Dönemi malzemenin işlev değiştirilip kullanılması oldukça yaygındır. Bu örneğin birebir aynısı bulunmasa da devşirme malzeme kullanımıyla ilgili olarak genel olarak bkz: Alchemes, 1994, 167-178.

faklı ölçülerle¹⁸⁷ ve döneminin amaca yönelik işlenme ve biçimlendirme geleneğinden yoksun oluşu sebebiyle, bu mimari elemanın 2. kullanımında oyularak kap şekline dönüştürülmüş olabileceği düşünülmektedir (**T.S. 190, Çiz. 35**). *Hyposkene*'den, 2 faklı çapa sahip, kırık *granit* sütun parçaları ele geçmiştir¹⁸⁸. Bu *granit* sütunlar batı *analemma*'ya bitişik sütunlu portikos ya da Opramoas Anıt Mezarı'nın *prostylos* ön cephesine ait olabilir (**Çiz. 36a, b**)¹⁸⁹. Sahne binasının Bizans Dönemi'nde işlev değiştirilip kullanılmasıyla ilgili olarak bazalt bir öğütme taşı ele geçmiştir (**Çiz. 36c**). İri taneli gözenekleri olan yuvarlak bir disk formlu öğütme taşı ele geçmiştir¹⁹⁰. Üzerinde ahşap bir sopanın sokulması için bir delik yer almaktadır. Bu form Roma ve Bizans hatta günümüze kadar benzer formlarda kullanılmaktadır¹⁹¹. Sahne binası kazılarında bir adet yarım işçilikli Dor sütun başlığı ele geçmiştir (**Çiz.34a**)¹⁹².

2007 yılında, yaklaşık 6m. dolguyla kaplı bulunan batı *parodos* kazısı yapılmış, buradaki toprak kuzey batı yamacında bulunan tapınak çevresinden aktığı için, ağırlıklı olarak tapınakla ilişkili malzemeler ele geçmiştir. 2007 yılı değerlendirilirken, tiyatro ile ilgili olacağı düşünülerek *parodos* zeminine yakın çıkan malzeme seçilmiştir. Opramoas Anıtı-Sahne binası arasından ele geçen, kenarları kırık olarak aslan başı, aplik olasılıkla sıva ile kaplanıp, boyanmış, *post skene*'nin arka cephesini süslemek için monte edilmiş olabilir (**Lev. 34, Res.83**).Opramoas Anıtı'nın kenarında da entablatur bloğu üzerine kabartma halinde aslan başları ile uyumludur¹⁹³. Batı *parodos*'tan İon sütun başlığının *volüt* 'lerinden sadece biri ele geçmiş, olasılıkla batı *parodos*'a bitişik *portiko*'ya ait sütun başlığı (**Lev. 34, Res. 84**)¹⁹⁴.Yine *portikos*'taki başka bir İon sütun başlığının *balteus* bölümü ele geçmiştir (**Lev. 34, Res.85**). Kazılardan ele geçen faklı renkteki mermer kaplama parçaları, bugün makadam blokaj/ *opus mixtum* tekniğinde, moloz taşlarla örülmüş Opramoas *Stoa*'sının nişli duvarına ait olmalıdır(**Lev. 34, Res. 88, 87**). Yine Opramoas *Stoa*'sının tabanı Roma Dönemi'nde *opus sectile* bir mozaikle döşenmiş olduğunu¹⁹⁵, ele geçen üçgen formu beyaz mermer parçadan anlaşılmaktadır (**Lev. 34, Res.86**).

2007 senesinde gerçekleştirilen batı *parodos* kazılarında bir adet Hellenistik Dönem Ptolemaios sikkesi (ÖY: Çelenk içinde, sağa dönük Zeus başı, AY: Kanatlarını açmış ayakta

¹⁸⁷ 0,85 m.x 1 m. x 0,53 m. boyutlarındadır. 0,05m.'den 0,14 m.'ye kadar değişen cidar kalınlığına sahiptir.

¹⁸⁸ Sütun parçalarının ölçüleri; 45 cm. uzunluğunda, 48 cm. çapında; 38 cm. uzunluğunda, 40 cm. çapındadır.

¹⁸⁹ Opramoas'ın Anıt Mezarı'nın *prostylos* mimarisi için bkz: Çevik ve diğ.2007, 66.

¹⁹⁰ Öğütme taşının ölçüleri, 9 cm. yüksekliğinde, 40 cm. çapındadır.

¹⁹¹ Allianoide bulunan benzer ezme ve öğütme taş aletleri için bkz: Türkmen 2009 (Trakya Üniversitesi Yayınlanmamış Y.L. Tezi), 16, Lev. XVI, Kat. 82.

¹⁹² Dor sütun başlığının ölçüleri, 38 cm. yüksekliğindedir, eni 60 cm. Akkurnaz, Arykanda Tiyatrosu'nun Dor sütunları. (Yayınlanmamış Y.L. Tezi 2007).

¹⁹³ Arykanda Tiyatrosu aslan başlı sima bloğu. Knoblauch 1993, 137-148; Marquand 1909, 241,243, 245.

¹⁹⁴ Rohmann, 1998.

¹⁹⁵ Adam,1994.

duran kartal) batı *parodos* duvarının önünden, akıntı toprak arasından ele geçmiştir (**Lev. 40, Res. 115, Kazı Et.2007-247**)¹⁹⁶. Batı *parodos* ile Opramoas Anıtı'nın Güney Batı köşesinde İ.S.117-138 yıllarına, İmparator Traian'a ait bir sikke, ÖY: İmparatorun başı, sağa, AY: Ayakta duran Annoa? başı sola, sol elde ?; ...NONAV...ele geçmiştir (**Lev. 40, Res. 117, Kazı Et. 2007-6**)¹⁹⁷. İ.S. 3.y.y.'a tarihlenen, ÖY: Şua taçlı İmparator büstü, sağa. [...]ve giysili, AY: Tanımlanamayan, Roma İmparatorluk sikkesi bulunmuştur (**Lev. 40, Res.119, Kazı Et.2007-245**)¹⁹⁸. İ.S. 270-275 yıllarına, İmparator Avrelianus'a ait ÖY: İmparatorun şua taçlı ve giysili büstü; sağa. IMP C AVRELIANVS [AVG]AY: Ayakta duran *concordia* başı sola, sağ elde *patera*, sol elde ??CONCORDIA MITA yazılı;bir sikke ele geçmiştir (**Lev. 40, Res. 114, Kazı Et.2007-243**)¹⁹⁹. İ.S. 270-275 yıllarına İmparator Avrelianus'a ait ÖY: Defne çelenkli Vabalathus büstü sağa; VABALATHVS V C R IM D R. AY: Işın taçlı İmparator Aurelian büstü sağa; IMP C AV[RE]LIANVS AVG.bir sikke ele geçmiştir (**Lev. 40, Res. 116, Kazı Et. 2007-148**)²⁰⁰.İ.S.276-282 İmparator Probus'a ait ÖY:İmparatorun şua taçlı, giysili ve zırhlı büstü; sağa. IMP C M AVR PROBVS P AVG.AY: İmparator solda, sol elinde defne çelenkli mızrak tutuyor, sağda *Jupiter* sol elinde asa tutuyor ve imparatorla tokalaşiyor. CLEMENTIAT-EMP. sikke bulunmuştur (**Lev. 40, Res. 112, Kazı Et. 2007-248**)²⁰¹.Batı *parodos*'un kazılarında ele geçen sikkelerin çoğunluğu İ.S. 3.y.y.'a tarihlenmektedir.

2008 yılında doğu *parodos* ve sahne binası kazısı yapılmış ve burada sürpriz bir Toplantı Salonu ortaya çıkmıştır. 2008 yılı değerlendirilmesinde, yukarıda herhangi başka bir yapı yer almaması sebebiyle burada katman kazısı yapılabilmiş ve doğu *parodos*'tan ele geçen tüm malzeme, tiyatro ile ilişkili olabileceği varsayımıyla değerlendirilmiştir.

Doğu *parodos* kazılarında ele geçen, en önemli bulgu *sella curulis*'tir (**Çiz.17, 19**). Rahle formunda katlanabilir ahşap oturağın taş imitasyonu olan eser, tüme yakın olarak ortaya çıkarılmıştır. *Sella curilis* olarak adlandırılan koltuğa kentin *magistrat*'larının oturduğu bilinmektedir. 2 tane ele geçmiş olan bu koltuklara, kentin tüm Lykia tarafından da bilinen 2

¹⁹⁶ Metal: AE. Çap: 25 mm. Ağırlık: 13.3 gr.Yön: 1. Buluntu Yeri: Tiyatro. Batı *Parodos*. Duvar Girişi. Seviye: - 256 cm. Tabaka: Akıntı toprak. Darphane: ?. Birim: ?. Referans:-. Yüzeyi oldukça tahrip olmuş durumdadır.

¹⁹⁷ Metal: AE. Çap: 32 mm.Ağırlık: 24.5 gr.Yön: 5. Buluntu Yeri: Batı *Parodos*. Opramoas Anıtı'nın Güney Batı Köşesi Seviye: - 300 cm.Tabaka: Akıntı toprak.Darphane: Roma (?) Birim: Sestertius. Referans: AMM, 63.

¹⁹⁸ Metal: AE.Çap: 21 mm. Ağırlık: 2.92 gr. Yön: - Buluntu Yeri: Batı *Parodos*, K2. Seviye: - 300 / 350cm.Tabaka: Akıntı. Darphane: Belirsiz. Birim: -. Referans: - .Yüzeyi oldukça aşındığı için genel olarak bkz. Roma sikkeleri için; RIC 5A; RIC 5B.

¹⁹⁹ Metal: AEÇap: 20 mm.Ağırlık: 3.13 gr.Yön: 1 Buluntu Yeri: Tiyatro, Batı *Parodos*. Seviye: -300 cm. Tabaka: Akıntı toprak, Darphane: ?,Birim: ?. Referans:RIC 5 I, s.284, 169.

²⁰⁰ Metal: AE. Ağırlık: 2.5 gr.Çap: 20 mm.Yön: 12. Buluntu Yeri: Tiyatro Batı *Parodos*. Seviye: -140 cm.Tabaka: Akıntı toprak.Darphane: Antiokheia. Birim: Antoninianus. Referans: AMM, 182.

²⁰¹ Metal: AR Gümüş kaplama. Çap: 23.5 mm.Ağırlık: 4.36 gr.Yön: 12. Buluntu Yeri: Batı *Parodos* K 3 Seviye: - 300 / - 350 cm.Tabaka: Akıntı. Darphane: Siscia. Birim: Antoninianus. Referans: RIC 5. II, s. 86, 643.

çizgi izleri de papirus lifleridir. Bu 3 objenin oy pusulası değil de, *bulla* olduğunu güçlendiren başka bir veri de; Rhodiapolis Kenti'ndeki tiyatrodan ele geçen Hellenistik Dönem'e ait bir yazıttır. İ.S. 3.y.y.'a kadar meclis olarak kullanılan tiyatroda alınan bir kararla ilgilidir: “ona, kendisi ve kendi soyundan gelen erkek çocuklar için, mülk edinme, yurttaşlık ve polis'in yetkisinde olan, bütün kamusal yükümlülüklerden muaf tutulma hakkı verilmesine; onların, her yıl Antiokhos festivali günlerinde ön sıralardaki koltuklar için davet edilmelerine ve bu günler boyunca altın bir çelenk takmalarına karar verildi. Mevcut üyeler, tarafından alınan bu karar, kararnameyi devlet mühüriyle onaylanmış olarak teslim ettikleri zamandan başlayarak geçerli olsun ve taş bir stele yazılsın! Hayırlı olsun!”²⁰⁶. Yazıtta bahsedilen bu devlet mühürü olasılıkla ele geçen bu pişmiş toprak papirus mühürlerdir. Pişmiş toprak mühürler üzerindeki Lykia'nın baş tanrıları Leto, Artemis ve Apollon ile Λ, ve Υ *etnikon*'ları da Lykia'yı temsil etmektedir. Toplantı Salonu'ndan ele geçmesinin sebebi ise, İ.S. 3.y.y.'da buraya, arka zemin tarafındaki kot farkını kapatmak için toprakla doldurarak inşa edilmiş olmasıdır. Hellenistik Dönem'e ait bu papirus mühürleri, İ.S. 3.y.y.'a kadar meclis olarakta kullanılmış olan mevcut tek yapı olan tiyatroda kullanılmış olabilirler. İ.S. 3.y.y.'da inşa edilen Toplantı Salonu'na da bu dolgu malzemesiyle taşınmış olabilir. Aynı şekilde bu alandan dolgu toprağı ile getirilen çok sayıda Hellenistik Dönem'e ait seramik ve buluntu ele geçmiştir. Rhodiapolis'ten ele geçen *bulla*'lar devlet arşivinin günümüze yansıyan izleri olup, Lykia'nın ana kültürleri hakkında da bilgiler vermektedir.

Toplantı salonundan, başın üst burunundan itibaren üst bölümü kırık, *capito velato*'lu genç rahibe heykel başı ele geçmiştir (Lev. 35, Res. 93). Saçları ortadan ikiye ayrılmış, boynun yanından *Aphrodite* buklesi düşmektedir. Rahibenin boğazlı bir giysi giymiş ve rahibe ikonografisine uygun olarak boynu da örtülüdür²⁰⁷. Başının arkasındaki çıkıntıdan bu heykelin bir yere monte edildiği anlaşılmaktadır. Olasılıkla bu baş İ.S. 2 y.y.'ın sonu, 3.y.y.'a ait olup, toplantı salonunun tarihini doğrulamaktadır.

2008 senesinde; Doğu *parodos* kazılarında 2 adet Hellenistik sikke ele geçmiştir. Bunlar ilki İ.Ö 2-1.y.y.'a tarihlenen, ÖY: Gemi pruvası üzerinde *Nike*, AY: Başını sağa çevirmiş tanrıça *Athena*, ayakta, sağ elinde şimşek demeti, sol elinde kalkan tutmaktan, bir Phaselis sikkesidir (Lev. 41, Res. 122, Kazı Env. 2008- 11)²⁰⁸. İ.Ö 30-İ.S.43 yıllarına tarihlenen

belgelerde, mühür baskılarını açmadan o belgeyi sahibinden başka birinin okuyabilmesi imkânsızdı. Bir yere gönderilmek için hazırlanan dökümanlar, noter görevlileri ve şahitler huzurunda, kil çamuruna yüzük taşı, resmi mühür veya parmak izi basılarak mühürlenmekteydi. Postaya verilecek papirus belgelerinde ise papirus lifleri önce kil çamuruna yatırılarak belge tomarına bağlanıyor, kil onun üstüne bastırılarak mühürleniyor ve daha sonra lif belge tomarına sarılıyordu. Benzerleri Zeugma Kenti'nden ele geçmiştir. Bkz. Önal 2001, 82 vd.

²⁰⁶ İplikçioğlu 2007 Rhodiapolis Kazısı Yazıt *Corpus*'u.

²⁰⁷ Vesta Rahibeleri için genel olarak bkz; Wildfang 2006.

²⁰⁸ Metal: AE. Ağırlık: 5.43 gr. Çap: 18,5 mm. Yön: 1. Buluntu Yeri: Doğu *Parodos* / D1. Seviye: -50 Tabaka: Akıntı. Darphane: Phaselis. Birim: -. Referans: SNG 1955, 126-127; SNG 1964, 4439 – 4440 – 4441.

sikkenin ÖY: Başını sağa çevirmiş Artemis, AY: Ayakta duran geyik; MA ΙΙΠΙΟΛΟ yazılı, Masikytos sikkesidir (**Lev. 41, Res. 124, Kazı Env. 2008-4**)²⁰⁹. Geç Roma Dönemi'ne ait sikkenin ÖY: İmparatorun inci *diadem*'li ve *paludamentum*'lu büstü, sağa, solda Δ; [DN] CONSTANTIVS PF AV[G]. AY: *Virtus*, atından düşen düşmana mızrağını saplıyor. Sağda, yerde kalkan bulunur. Solda boşlukta Γ; kesimde CONS[T] [FE]L TEMP [REPARATIO] yazılı bir Constantinopolis baskısı bir sikke bulunmuştur (**Lev. 41, Res. 120, Kazı Env.2008-7**)²¹⁰.

2009 yılında, tiyatronun arka *analemma* duvarının tamamen açılması amacıyla arka *analemma* kazıları yapılmıştır. Kazılarda *analemma*'ya bitişik, beklenilmeyen mekânlar ortaya çıkarılmıştır. *Analemma*'nın 2 payanda duvarının arasında ve *cavea*'nın dış çevre duvarının doğuda, seyirci geçiş koridoruyla birleştiği yere kadarki alanda, 3 farklı kotta, en altta mutfak, orta kısımda lokanta-dükkân/*tabernae* ve en üst seviyede seramik çöplüğü ortaya çıkarılmıştır (**Lev.16, Res. 36**).

2009 yılına kadar yapılan çalışmalar sırasında, ele geçen buluntular cins grupları halinde (seramik, plastik, cam, metal, sikke) sıralanarak açıklanmıştır. Buna karşın, 2009 yılında tiyatro doğu *analemma*'sına bitişik lokanta-mutfak kompleksi aynı döneme ait tek bir katman oluşturmaktadır. Bu bölümde tiyatro için hizmet sunan bu dükkândaki sadece tiyatro ile direkt ilişkili materyal anlatılacaktır. Bu alandan ele geçen materyalin kesin tarih vermesi sonucunda, tiyatronun kullanımda olduğu dönemde bu alanların burada var olup, tiyatroya hizmet verdiği ortaya çıkmıştır.

Kamu merkezinin ortasında bulunan tiyatronun, Geç Hellenistik Dönem'de, yani yanındaki tüm yapılardan erken bir dönemde inşa edildiği bilinmektedir. Tiyatronun insanları çeken cazibe merkezi olması nedeniyle, Roma Dönemi'ndeki diğer kamu yapıları ile diğer yapılar, tiyatronun yanına sonradan inşa edilmişlerdir (**Hrt. 2**).

Rhodiapolis Kenti'nin mimar-mühendisleri için en büyük sıkıntı; kentte yeteri kadar alanın bulunmaması nedeniyle, özellikle kamu merkezindeki yapıları birbirine bitişik olarak inşa etmek zorunda kalmış olmalarıdır. Burada en ilgi çeken bölüm ve kazılarda da bizleri şaşırtan mekân; tiyatronun *analemma* duvarına bitişik, bir kamu yapısı değil, tamamen tiyatroya gelen Rhodiapolis ahalisinin karnını doyurmaya yarayan, içki içilebilen ve hububat satışının da yapıldığı bir dükkândır. Ayrıca Rhodiapolisli ve şehir dışından *Asklepeion*'a gelen hastalara hediyelik eşyalar satan bir dükkân olmasıdır. Bu dükkânda, Mısır'dan ithal edilmiş kandiller,

²⁰⁹Metal: AE. Ağırlık: 5.27 gr.Çap: 18 mm.Yön: 12. Buluntu Yeri: Doğu *Parodos*. D1.Seviye: 50/-110. Tabaka: -Darphane: Masikythos. Birim: -. Referans: SNG 1955, 99;Troxell, s. 169, a.

²¹⁰ Metal: AE. Ağırlık: 5.56 gr.Çap: 22 mm.Yön: 12. Buluntu Yeri: Doğu *Parodos* / D1. Seviye: +55. Tabaka: -Darphane: Constantinopolis. Birim: -Referans: -.

mutfakta kullanılan kap kacak-tencere-bakraç, *Asklepeion*'da kullanılan kan alma-kan temizleme kupa-vantuzları gibi, tüm bronz malzeme aynı alandan topluca ele geçmiştir.

Bu dükkân herhangi bir dükkân (*tabernae*) olmamalıdır. Çünkü tiyatronun işlediği dönemde kentin en önemli kamu yapısının duvarını kullanıp ona bitişik yapılabilme hakkının bu sivil yapıya verilmiş olması çok önemli bir ayrıcalıktır. Dolayısıyla bu lokanta her hangi bir sivil yapı olmayıp, tiyatronun ve çevresindeki diğer kamu yapılarının şiddetle duyulan ihtiyaçlarına yönelik olarak buraya inşa edilmiştir.

Tiyatrolar ilk var oluşlarından beri, örneğin Klasik Dönem Atina'sındaki Dionysos tiyatrosunda olduğu gibi, şenlikler 5 gün sürmekteydi. Atinalılar hergün yemek yedikten ve içki içtikten sonra giderlerdi. Bütün gösteriler boyunca da şarap ve yiyecekler ikram edilirdi. Koro üyelerine de tiyatroya girişlerinde ve çıkışlarında yine şarap sunulurdu²¹¹. Klasik Dönem'de tiyatrolardaki şöenler, oyunlar, bol yemeli, içmeli olurdu. Bu gelenek Hellenistik Dönem'de de devam etmiş, Roma Dönemi'ne gelindiğinde, Colosseum'un yanında çok sayıda bar ve lokanta, tiyatroya hizmet vermek için kurulmuştur²¹². Myra Tiyatrosu'nda ise *summa cavea*'ya, batıdaki basamaklı çıkıştayer alan tonozlu geçit alanlarından karşılıklı olan iki tanesinin duvarında, *Kalepos oğlu Gelasios'un yeri*²¹³ ve *Menandros'un yeri* (?)²¹⁴ sözcükleri yazılıdır. "Yeri" kavramı Hellence'deki "τοπος", daha çok bugünkü gibi *tabernae* (*dükkânı*), lokantası şeklinde yorumlanabilir.

Rhodiapolis'deki buluntular da, tiyatronun yoğun olarak kullanıldığı dönemlere işaret etmekte, tiyatroya gelen seyircilere hizmet sunmak için açılmış olması ve tiyatronun sosyal kullanımını açıklaması bakımından oldukça önemlidir. Tiyatro ve lokantanın birbiriyle ilişkisi ve önemi, "3.9. Sosyal Kullanıma Yönelik Çıkarımlar" bölümünde irdelenmiştir.

Lokantadan tiyatro seyircilerine ait 2 adet, üzerinde N harfi bulunan pişmiş toprak biletler ele geçmiştir²¹⁵. Rhodiapolis kenti kazılarında, en çok *Agora*, Toplantı Salonu ve Tiyatro'dan bu tür pişmiş toprak dairesel formdaki, 2-3,5 cm. arasında değişen çaplarda ve 3-4 mm. kalınlığında, üzerlerinde N, Δ, Λ harfleri bulunan ve diğer yüzleri genellikle düz ve bezemesiz olan objeler ele geçmiştir.

Cavea'nın arkasındaki lokanta-tabernae'denelimize geçen en geç sikkenin tarihine göre (İ.S. 376-395 yılları), İ.S. 4.y.y.'ın başında, çıkan yangın sonucunda çatısı çökmüştür. Dükkânın doğu yarısına, İ.S. 4.y.y'dan sonraki bir dönemde yani Bizans Dönemi'nde,

²¹¹ Wurster 1993, 22.

²¹² Meijer 2008, 98.

²¹³ Petersen-Luschan 1889, S. 29, no. 37.

²¹⁴ Petersen-Luschan 1889, S. 29, no. 36.

²¹⁵ Örneğin Bieber "The History of Greek and Roman Theater" kitabında üzerinde harfler bulunan ve bazılarında Athena başı bulunan bronzdan olan örnekleri tiyatro bileti olarak adlandırılmaktadır²¹⁵. Üzerinde yer alan harflerin yorumunu, üzerinde eğer tek bir harf varsa ön sıra, iki harf varsa ikinci sıra olabileceğinden bahsetmektedir.

tiyatronun arkasına, bazilikaya doğru çıkan bir merdiven inşa edilmiştir. Tiyatronun arka *analemma* bölümündeki çöküntü nedeniyle, Geç Roma Dönemi'nde dükkân toprakla örtülü olduğu için, zengin bronz buluntuları olduğu gibi korunmuştur.

Lokantanın altında yer alan mekân ise; tiyatronun arka *analemma*'sının köşesindeki birinci payandanın kuzey doğu iç köşesinden başlayıp, ikinci payandanın çift duvar bölümüne kadar uzanmaktadır. 1.payandanın kuzey iç köşesine bitişik yapılmış yuvarlak, 1,63 m. derinliğinde bir ocak- tandır bulunmaktadır. Bu ocağın yer aldığı mutfak olarak adlandırılan mekân, yukarıdaki lokantaya hizmet vermektedir (**Lev. 16, Res. 37**).

Lokantaya gelen müşterilerin, büyük olasılıkla tiyatro oyun saatlerini kaçırmaması için kullanılmış olan bir güneş saati bulunmuştur (**Lev. 39 ,Res. 110**).

Yoğun şekilde ele geçen uzun çivilerin (454 adet), mutfağın ahşap bir üst katına ait olabileceği, duvardaki hatıl yuvalarından anlaşılmıştır. Bu mutfak, yukarıdaki dükkânla ilişkili olmalıdır.

Mutfak, dükkân-lokanta, seramik çöplüğünün birlikte bulunduğu alandan ele geçen sikkeler değerlendirilmiştir. Arka *analemma* 1. açmasından Hellenistik Dönem'e ait; ÖY: yüzünde tanrı ya da tanrıça başı olan, AY: belirsiz bir sikke ele geçmiştir (**Lev. 42, Res. 133, Kazı Et. No. 2009-233**)²¹⁶.Kazı alanından ele geçen diğer sikke; İ.S. 1.y.y.'a tarihlenen ÖY: Sağa dönük bir baş, AY: Tanımlanamayan bir Roma İmparatorluk sikkesidir (**Lev. 42, Res. 131, Kat. Et. 2009-231**)²¹⁷,İ.S. 138-161, Antoninius Pius'un karısı Faustina Senior'a ait 141'den sonraya tarihlenen, ÖY: Faustina büstü, sağa; DIVA FAVSTINA. AY: Ceresayakta, sola; sol elinde asa, sağ elinde buğday başağı; AVGSTA yazılıbir sikke (**Lev. 43, Res. 145, Kazı Env.244**)²¹⁸ bulunmuştur. İ.S. 160-180'e tarihlenen Marcus Aurelius'a ait ÖY: İmparatorun defne çelenkli başı, sağa. [...].AY: Viktoria, sola, sağ elinde defne çelengi tutuyor. S. C. [...].bir sikkebulunmuştur (**Lev. 42, Res. 137, Kazı Et.2009-230**)²¹⁹. İ.S.253-268'e tarihlenen, ÖY: Şua taçlı imparator büstü, sağa;[GA]LLENVS [AVG].AY: Ayakta

²¹⁶ Metal: AE. Çap: 17,5 mm.Ağırlık: 3.6 gr.Yön: -. Buluntu Yeri: Tiyatro, Doğu Cavea, *Analemma* III, Açma I. Seviye: -645 cm. Tabaka: Zemin. Darphane: Belirsiz. Birim: -. Referans: -.Yüzeyi tahrip olduğu için referans vermek mümkün değildir. Hellenistik sikkeler için genel olarak bkz. Troxell 1982.

²¹⁷ Metal: AE. Çap: 25 mm.Ağırlık: 9.3 gr.Yön: -. Buluntu Yeri: Tiyatro, Doğu Cavea, *Analemma* III, Açma I. Seviye: - 645 cm. Tabaka:Dolgu. Darphane:-. Birim:-. Referans:-. Yüzeyi oldukça tahrip olduğu, Roma Dönemi sikkeleri için genel olarak bkz. RIC 5A, 5B.

²¹⁸Metal: AR. Ağırlık: 3.21 gr.Çap: 18 mm.Yön: 6. Buluntu Yeri: Doğu Cavea/*Analemma* III/Açma I Seviye: -6.10/6.25 m.Tabaka: Dolgu.Darphane: Roma. Birim: Denarius. Referans: RIC III, s. 71, 360.

²¹⁹ Metal: AE. Çap: 29 mm. Ağırlık: 21,2 gr.Yön: 11. Buluntu Yeri: Tiyatro, Doğu Cavea, *Analemma* III, Açma I. Seviye: -645 cm.Tabaka: -. Darphane: Roma, Birim: Sesterius, Referans: -Yüzeyi aşınmış olduğu için referans verilemiyor. Genel olarak bkz. RIC.

duran figür?; Lejant ? Gallienus’a ait bir sikke bulunmuştur (**Lev. 43, Res. 147, Kazı Env.254**)²²⁰.

İ.S. 268-270 yıllarına tarihlenen ÖY: İmparatorun şua taçlı ve zırhlı büstü; sağa. IMP C CLAV-DIVS AVG.AY: Tanrıça İsis Faria, ayakta, sola sol elinde sepet, sağ elinde sistrum tutuyor. SALV-S AVG yazılı, Claudius II’ye ait bir sikke ele geçmiştir (**Lev. 44, Res. 151, Kazı Et.2009-42**)²²¹. İ.S. 2.y.y. sonu –İ.S. y.y. başına tarihlenen, ÖY: İmparatorun defne çelengli başı, sağı. [...]AY: Tanrıça ayakta, baş sola; sağ elinde bereket boynuzu, sağ elinde (?) tutuyor. [...].

Antoninler ya da Severuslar Dönemi’ne ait bir sikke (**Lev. 42, Res. 129, Kazı Et. 2009-232**)²²², İ.S. 391-401 yıllarına tarihlenen, ÖY: İmparatorun inci diademli, giysili ve paludamentumlu büstü; sağa.[...]PF AVGAY: İmparator, ayakta, cepheden, sağ elinde mızrak, sol elinde yere dayalı kalkan tutuyor; sağda Viktoria sol eliyle imparatorun başına çelenk koyuyor; sol eliyle palmiye dalı tutuyor. VIRTVS [EXERCITI]; Kesimde: [...]bir sikke bulunmuştur (**Lev. 42, Res. 132, Kazı Et. 2009-30**)²²³. Sikkeler incelendiğinde Hellenistik Dönem dışında, alandan çıkan en erken sikke İ.S. 138-161 yıllarına tarihlenmektedir. Sikkeler yoğunlukla İ.S. 2.y.y. ortası ve 3.y.y.’ın başına aittir. Zeminden ele geçen Hellenistik sikke dışında (**Lev. 42, Res. 133, Kazı Et. No. 2009-233**)²²⁴, zeminden ele geçen en geç sikke, İ.S. 395-401 yıllarına tarihlenmektedir (**Lev. 42, Res. 128, Kazı Et. No.246**)²²⁵. Dolayısıyla bu alanın en son kullanım evresi İ.S. 4.y.y. olmalıdır.

İkinci payandaya kadar olan alan, “İkinci *Analemma* Açması” olarak adlandırılmış ve kazı sonucunda bu alandan Geç Roma Dönemi’ne ait bir yapının köşesi çıkarılmıştır. Yapının üzerinde taş tarlası olması nedeniyle, alanın tamamı 2009 senesinde açılamamıştır. Açılan kısımda yer döşemesi kısmen korunmuş olarak bulunmuştur. Payanda duvarının köşelerinden

²²⁰ Metal: AE. Ağırlık: 3,67 gr.Çap: 23 mm.Yön: 6. Buluntu Yeri: Doğu Cavea/ *Analemma* III. Seviye: Yüzey Tabaka: Darphane:- Birim:- Referans: -Yüzeyi aşınmış olduğu için referans verilemiyor. Genel olarak bkz. RIC 5A.

²²¹ Metal: AR. Çap: 19,5 mm.Ağırlık: 3.4 gr.Yön: 5. Buluntu Yeri: Tiyatro, Doğu Cavea, *Analemma* III. Açma I Seviye: -. Tabaka: -. Darphane: Antiokhia. Birim: Antoninus. Referans: RIC 5 A, s. 229, 217.

²²² Metal: AE. Çap: 26 mm. Ağırlık: 16 gr.Yön: 11. Buluntu Yeri: Tiyatro, Doğu Cavea, *Analemma* III. Açma I. Seviye: 645 cm.Tabaka: - Darphane: Belirsiz. Birim: Dupondius. Referans: - . Yüzeyi çok aşınmış olduğu için referans verilemiyor. Genel olarak bkz. RIC.

²²³ Metal: AE. Çap: 1,7 mm. Ağırlık: 2,1 gr.Yön: 11. Buluntu Yeri: Tiyatro, Doğu Cavea, *Analemma* I. Seviye: -408 cm.Tabaka: Zemin. Darphane: Belirsiz. Birim: Æ4. Referans: -. Yüzeyi aşınmış olduğu için referans verilemiyor. Genel olarak bkz. RIC.

²²⁴ ÖY: Tanrı ya da Tanrıça başı sağa. AY: Belirsiz Metal: AE. Çap: 17,5 mm. Ağırlık: 3,6 gr. Genel olarak bkz. Troxell 1982. Yön: - Buluntu Yeri: Tiyatro, Doğu Cavea, *Analemma* III, Açma I. Seviye: 645 cm. Tabaka: Zemin. Darphane: Belirsiz. Birim: -. Referans:-. Sikkenin birebir benzeri bulunamamıştır. Gordianus sikkeleri için bkz. Aulock 1974.

²²⁵ ÖY: Tanımlanamıyor.AY: Viktoria, ayakta, sağa; sağ elinde çelenk, sol elinde palmiye dalı tutuyor; sağ ayağıylaesirin üzerine basıyor. [SALVS REI- PVBLICAE]; Kesimde: •SMKA.Metal: AE. Çap: 17 mm.Ağırlık: 1.8 gr.Yön: -. Buluntu Yeri: Tiyatro, Orta Kapı Seviye: - 250 cm.Tabaka: Zemin Üstü Darphane: Kyzikos. Birim: Aes III. Referans: - .

cavea 'nın tarihlemesinde yardımcı, Hellenistik Birlik III. gruba ait (ÖY: tanımlanamamakta, AY: *incus* içerisinde paralel duran yay ve sadak bulunmaktadır) sikke (Lev. 43, Res. 139, Kazı Et.2009-258)²²⁶ ele geçmiştir. *Analemma* duvarının arkasına bitişik mekânların yoğun kullanıldığı dönemleri tarihleyen, İ.S. 238-242'e tarihlenen, ÖY: İmparatorun defne çelenkli ve giysili büstü; sağa. [...].AY: *În-antis* içinde *Artemis* olan, III. Gordianus'a ait bir sikke bulunmuştur (Lev. 43, Res. 142, Kazı Et.241)²²⁷. İ.S. 376-395 yıllarına tarihlenen, ÖY: AY: Theodosius I'e ait bir sikke (Lev. 43, Res. 140, Kazı Et.251)²²⁸ ele geçmiştir. *Analemma* 1 açmasında olduğu gibi bu alanın kullanımı, İ.S. 2.y.y.'dan, en geç olarak da İ.S. 4.y.y.'ın başına kadar sürmekte ve bu tarihler "*analemma* 1 açması" ile saptanan tarihlerle örtüşmektedir.

"Üçüncü *Analemma* Açması" olarak adlandırılan alandan, Hellenistik 5. Gruba İÖ. 50-İ.S. 14'e tarihlenen, ÖY: Bordür içinde Apollon başı, AY: Büyük *incus* içinde dik duran sadak olan bir sikke bulunmuştur (Lev. 43, Res. 144, Kazı Et.2009-250)²²⁹. İ.S. 235-238 yıllarına tarihlenen, ÖY: Defne çelenkli imparator büstü, sağa; IMP MAXIMINVS PIVS AVG, AY: Ayakta duran Pax, sola, sağ elinde çelenk, sol elde mızrak?; PAX AVGVST[A]yazılı, I. Maximinus sikkesi ele geçmiştir (Lev. 44, Res. 150, Kazı Env.2009-256)²³⁰. İ.S. 253-268 yıllarına tarihlenen, ÖY: Şua taçlı imparator büstü, sağa; GALLIENVS AVG. AY: Ayakta duran sol, sola. Sağ elini öne uzatmış, sol elinde kırbaç, altta SPOR; INDICTO AVC yazılı, Gallienus'a ait bir sikke ele geçmiştir (Lev. 43, Res. 143, Kazı Env.2009-221)²³¹. İ.S. 308-324 yıllarına tarihlenen, ÖY: İmparatorun şua taçlı büstü, sağa; IMP C VAL LICIN LICINIVS PF AVG AY: Ayakta çıplak Jüpiter, sola; sağ elinde *globus* üstünde nike, sol elinde asa; sol boşlukta kartal gagasında çelenk tutuyor, sağ arkada; kesimde SMHB. yazılı, Licinius'e ait bir sikke ele geçmiştir (Lev. 44, Res. 149, Kazı Env.2009-257)²³². İ.S. 383-408 yıllarına tarihlenen, ÖY: İmparatorun inci diademli, giysili ve *paludamentum* 'lu büstü; sağa.

²²⁶ Metal: AEÇap: 10 mm. Ağırlık: 1,6 gr. Yön: -Buluntu Yeri: Tiyatro, Doğu *Cavea*, *Analemma* II Seviye: - 455 cm.Tabaka: - Kazı Env. No: Darphane: Birim:- Referans:-. Yüzeyi oldukça tahrip olduğu için referans vermek mümkün değildir.

²²⁷ Metal: AE Çap: 21 mm.Ağırlık: 5,9 gr.Yön: 11 Buluntu Yeri: Tiyatro, Doğu *Cavea*, *Analemma* II. Seviye: - 400 cm.Tabaka: - Kazı Env. No: Darphane: -Birim: - Referans:-.Genel olarak bkz. Aulock 1974.

²²⁸ Metal: AE. Çap: 18 mm. Ağırlık: 2,2 gr.Yön: 5. Buluntu Yeri: Tiyatro, Doğu *Cavea*, *Analemma* II Seviye: - 400 cm. Tabaka: - Darphane: Antiokhia Birim: Aes III. Referans: RIC IX, s. 284, 44(a).

²²⁹ Metal: AE. Çap: 15,5 mm. Ağırlık: 1,8 gr.Yön: 6. Buluntu Yeri: Tiyatro, Doğu *Cavea*, *Analemma* III Seviye: - 473 cm.Tabaka: - Darphane: Birim:- Referans:-. Üzeyi aşınmış olduğu için genel olarak bkz. Troxell 1982.

²³⁰ Metal: altı bronz üstü gümüş kaplama, Ağırlık: 3.08 gr.Çap: 19 mmYön: 6, Buluntu Yeri: Doğu *Cavea*/*Analemma* III Seviye: -5.70 mTabaka: Dolgu. Darphane: Roma. Birim: Denarius. Referans: RIC Vol.4, Part II, s.140, 12.

²³¹ Metal: AE. Ağırlık: 2.73 gr.Çap: 23 mm.Yön: 6. Buluntu Yeri: *Analemma* I nolu açma. Seviye: -6.45 m.Tabaka: Dolgu. Darphane: Asia. Birim: Antoninianus. Referans: RIC Vol. 5, Part I, s.187, 640.

²³² Metal: AEAğırlık: 2.19 gr. Çap: 20 mm.Yön: 12Buluntu Yeri: Doğu *cavea*/*Analemma* IIISeviye: -5.66 m.Tabaka: Dolgu. Darphane: Heraclea, Birim: AES Referans: RIC VI, s. 541, 73.

DN ARC[ADIVS PF AVG]AY: İmparator, ayakta, cepheden, sağ elinde mızrak, sol elinde yere dayalı kalkan tutuyor; sağda *Viktoria* sol eliyle imparatorun başına çelenk koyuyor; sol eliyle palmye dalı tutuyor. [VIRTVS EXERCITI]; yazılı Arcadius sikkesi ele geçmiştir (**Lev. 42, Res. 134, Kazı Et.2009-16**)²³³. *Analemma* 1 ve 2 açmalarında olduğu gibi bu alanın kullanımı da, İ.S. 2.y.y.'ın ortası, en geç olarak da İ.S. 4.y.y.'ın başına kadar sürmektedir.

2009 sezonunda, tiyatronun oturma sıralarının üzerinden yüzey buluntusu olarak, Hellenistik Dönem'e tarihlenip, Hellenistik 3. gruba ait olan, ÖY: Sağa dönük Apollon başı, AY: *İncus* içinde birbirine paralel dik duran yay ve sadak; üstünde ΛΥΚΙ[ωΝ] yazılı) bir sikke ele geçmiştir (**Lev. 43, Res. 146, Kat.Et.2009-252**)²³⁴.

3.13. Rhodiapolis Tiyatrosu'nun Tarihlenmesi ve Yapı Evreleri

3.13.1. *Cavea*

Rhodiapolis Tiyatro'sunun *cavea*'sı Hellenistik planlama özellikleri gösterir. Bu özellikler; yamaca yaslanma, *cavea*'nın alt yayının at nalı formunda olması, *orchestra*'sının yuvarlak formda oluşu, *cavea* ve sahne binasının ayrı tasarlanması²³⁵, *parodoi*'un üzerinin açık olması, arka *analemma* duvar örgüsünün *polygonal bosaj*'lı olması, *cavea*'sının tek bölümden oluşması ve en arkada yer alması, Hellenistik Dönem'e ait *baldachine* tarzı gölgelik sisteminin bulunmasıdır. Sayılan tüm bu özellikler, Hellenistik Dönem tiyatro yapılarının Vitirvius'un mimari üzerine yazdığı on ciltlik eserinde da bahsettiği planlama öğeleridir. Vitirvius bu eserinde, "Theatrum Graecarum, Theatrum Latinum" üzerine önemli bilgiler vermekte ve iki dönemin planlama farklarından bahsetmektedir. Saptanılan inşaat geleneğinin yanı sıra, duvar işçilikleri, aslan ayaklarının işçilikleri, kazılardan ele geçen yazıtlar ve birçok sikke, *cavea*'nın Hellenistik oluşunu bir kez daha kanıtlayan verilerdir.

Hellenistik Dönem'de şehrin kapasitesine göre tasarlanan *cavea*, İ.S. 141 depreminden sonraki Antoninler Dönemi'nde onarılrken, yeterli olmayan Hellenistik Dönem *cavea*'sına "3.11.Cavea'da Roma Dönemi'nde Kapasite Artışı İçin Yapılan Eklemeler" bölümünde ayrıntılarıyla anlatıldığı gibi, Roma Dönemi'nde 5 sıra oturma sırası eklenmiş olabilir. Oturma sıralarının bitimine de, İ.S. 2. -3. y.y.'da, koltuklar da olasılıkla eklenmiştir. Bu eklemenin izleri arka *analemma* duvarında ve batı ön *analemma* duvar işçiliklerinde açıkça izlenebilmektedir. Hellenistik Dönem'e ait payandalar Hellenistik Dönem *cavea*'sı

²³³ Metal: AEÇap: 14 mm. Ağırlık: 2,0 gr. Yön: 5 Buluntu Yeri: Tiyatro, Doğu *Cavea Analemma* III
Seviye: - 760 cm. Tabaka: - Darphane: Belirsiz. Birim: Æ3 Referans: -

²³⁴ Metal: AEÇap: 10 mm. Ağırlık: 1,2 gr. Yön: 12 Buluntu Yeri: Tiyatro, *Cavea, Kerkides*.
Seviye: Yüzey Tabaka: - Darphane: Referans'taki darphane'den farklı bir darphane olabilir. Birim: -. Referans: Troxell; s. 102; 72β

²³⁵ Dörphelt 1966, 379.

yüksekliğinde olup, sonradan eklendiği düşünülen kısma kadar payandaların devam etmemesinden ve özensiz işçiliği olan ve aralarında devşirme taşlarında izlendiği *polygonal* duvar örgüsünden de anlaşılmaktadır. Batı *analemma* duvarı olasılıkla tamamen yeniden İ.S. y.y.'da yeni baştan örülmüş olup, duvardaki blokların farklı işçiliği ve devşirme bloklardan anlaşılmaktadır. Dolayısıyla *cavea*'da da Hellenistik ve Roma yapım evreleri, eklemeleri bulunmaktadır.

Roma Dönemi'nde *cavea*'ya eklenen diğer bir unsur da *velum* sistemidir. Hellenistik Dönem'de *cavea*'nın sadece en bölümünde bulunan ve kendi içlerinde belli bir düzene sahip kare yuvaların, *baldachine* sistemiyle gölgelik sağladığı, izlerin incelenmesiyle ortaya konulmuştur. *Cavea*'nın genişlemesiyle kısmi bu tentelik sistemi yeterli olamamış ve arada geçen zaman içerisinde Roma'da geliştirilmiş olan *velum* sistemi eklenmiştir. *Velarium*'a ait olan delikler, *cavea*'nın ortasından arka sıralarına kadar, kendi içlerinde düzenli radyal sırada açılmıştır. Bu sistemi tutmak içinde arka *analemma* duvarının Roma Dönemi'nde tadilat edilen bölümlerine yatay iki blok yerleştirilmiştir. Bu kısımdaki Roma Dönemi duvar örgüsünün özensiz işçiliği de açıkça seçilmektedir (Lev. 16, Res. 36, Çiz. 15).

İ.S. 3.y.y.'larda moda olan hayvan mücadeleleri ve gladyatör dövüşlerinin yapıldığı yazıtlardan bilinmekte fakat *caveapodium* duvarı üzerine parapet duvarının varlığına ilişkin herhangi mimari bir parça ele geçmemiştir.

İ.S. 2.y.y.'da, *orchestra*'ya, *cavea*'nın en önüne yerleştirilen 2 tane *sella curulis* olarak adlandırılan koltuklara kentin önemli magistrat'ları olan Opramoas ve Herakleitos'un, meclis toplantıları ve tiyatrodaki düzenlenen Asklepiea festivallerinde oturduğu anlaşılmıştır. İ.S.3 y.y.'daki hayvan mücadeleleri sırasında buradan doğu *parodos* boşluğuna taşınmıştır.

İ.S. 2.y.y.'da *cavea*'da yapılan kapasite artışına yönelik örülen *analemma* duvarı, olasılıkla İ.S. 3.y.y.'da yıkılmasının ardından, *analemma*'dan dökülen Roma eklentisinin malzemelerinin gelişi güzel kullanılmasıyla, İ.S. 2.y.y.'da, Roma Dönemi'nde onarılmış ve *cavea*'nın doğu arka yüzüne mutfağı ile birlikte bir lokanta-dükkân eklenmiştir (Lev.16, Res. 37). Lokanta-dükkânın tarihi, kesin tarihlendirilemeyen malzemeler ve sikkeler ışığında yapılmaktadır. Lokanta-dükkândan ele geçen bronz kandiller İ.S. 1.y.y.'a tarihlenmekte²³⁶ ve sikkeler ise; İ.S. 2- 3.y.y.'a tarihlenmekte, dükkânın son kullanım evresi ise İ.S. 3.y.y.'ın sonudur. Bu yüzyılda geçirdiği yangın sonucunda çatısı yıkılıp, kül ve toprak altında kalmıştır. Lokanta-mutfağın yarısının üzerinden, *cavea*'nın arkasındaki tepede, kilise ve *bişof* konutunun bulunduğu ve Bizans merkezi olan alana yönelen basamaklı, yol İ.S. 4.

²³⁶ Mısır kökenli Menoritic kandil olarak adlandırılan grubun, Loeschcke tipine aittir. Pompeii ve birçok merkezde ticaret ile geçmiştir. İ.S. 1.y.y.'a tarihlenirler. Benzer örnekleri için bkz. Landes 1989, 161 Lev. 49.

y.y.'da dükkânın yangınla kullanımının bitmesinin ardından yapılmış olmalıdır (**Lev. 17, Res. 38**).

Böylece *cavea*'nın arka *analemma* duvarında 3 farklı evre bulunmakta olup bu olgu, özenli duvar örgüsünden git gide kötüleşen 3 farklı işçilik evresi ile açıkça tespit edilebilmektedir. Payandaların bitimine kadar olan bölüm Geç Hellenistik Dönem (İ.Ö. 1. y.y.), payandaları bitiminden yukarıya kadar olan bölüm İ.S. 2.y.y., arka *analemma* duvarına eklenen teğet duvar ve yukarıya kadarki *analemma* duvarı İ.S. 2.-3.y.y.'a ait olabilir.

Cavea'nın en arka sırasındadaki taş koltukların bir kısmı, Bizans Dönemi'nde farklı yerlere taşınmıştır. Koltukların birkaçı Bizans *kastron*'una, 1 tanesi sahne binasının doğu *proskene* kapısının önüne konmuş, 1 tanesi *cavea* 15. oturma sırası üzerine, 2 tanesi de tapınağa taşınmıştır.

Doğu *parodos* girişi, İ.S. 4.y.y.'dan sonraki bir dönemde, yukarıda sözü edilen koltuklardan birinin buraya taşınmasıyla, hem koltuk, hem de önüne konulan bir eşik taşı ile daraltılmıştır (**Lev.19, Res.41**).

3.13.2. Sahne Binası

Rhodiapolis Tiyatrosu'nun sahne binası, Lykia'daki orta ölçekli tüm tiyatrolarda olduğu gibi sahne binasına sahiptir. Bu örnekler içerisinde bir tek Antiphellos örneğinde, olasılıkla Ahşap bir sahne binasına sahiptir. Rhodiapolis Tiyatrosu'nunda ilk evresinde, *cavea* ile birlikte tasarlanmış ve Geç Hellenistik, Erken Roma Dönemi'ne ait bir sahne binası olmalıdır. İlk evresinde Priene ve Arykanda Tiyatrolarının sütunlu bir *proskene* düzenlemesine sahip olduğu düşünülmekte, kazılardan ele geçen çok sayıda plaster şeklinde Dor sütundan anlaşılır.

Fakat Rhodiapolis Tiyatrosu'nda günümüzdeki *proskene*'nin köşe bölümlerindeki duvarlar, ön *analemmata*'ya paralellik göstermemektedir (**Çiz.2**).

Sahne binasının *proskene* duvarındaki kazınmış yazıtın varlığı *damnatio memore* cezasını akla getirmektedir.

Rhodiapolis Tiyatrosu'nın da sahne binasına ait kapıları; İ.S. 2.y.y. volüt şeklindeki *konsol*'larının yüzeyi biraz aşınmış olduğu için çok kesin bir şey söylenememekle birlikte olasılıkla Orta Antoninler Dönemi'ne aittir²³⁷. Bu döneme ait olduğunun diğer bir göstergesi de, İ.S. 141 depreminden sonra sahne binasının yeniden inşa edilmiş olmasıdır.

Bu tarihleme unsurları dışında, içinde ve çevresinde yapılan sondaj kazılarından bu amaçla ele geçmesi umulan temel taşları, mimari bezeme, sikke, seramik vs. gibi kanıt olarak yararlanabilecek hiçbir bulguya rastlanılmamıştır (**Lev.20**).

²³⁷Cavalier 2005, 65 Res.257.

Sondaj kazıları dışında sahne binası kazılarında ele geçen sikkelerin en geç tarihli olanı İ.S. 4.y.y.'ın başına tarihlenmektedir. Sahne binası ve tiyatronun en son kullanıldığı tarihi belirlemiştir.

Lykia Bölgesi'nin Hellenistik ve Roma Dönemi sahne binalarının çoğunun *proskene*'sindeki *stylobat*'ın üzerinde ya da *pulpitum*'un arkasındaki *skene frons*'ta, Dor sütunları²³⁸ ve üzerinde *triglif-metop*'lu entablatur blokları yer almaktadır (Arykanda, Balbura Yukarı Tiyatro, Phaselis, Kadyanda, Myra, Pınara, Olympos gibi).

Rhodiapolis'te sahne binası civarındaki kazılar sırasında, 4 parça Dor sütunu, 3 Dor başlığı ve 1 yarım işçilikli Dor sütun başlığı ele geçmiştir. Sütun başlıklarının ayrıntıda farklı *profil*'ler gösterdiği saptanmıştır (**Çiz. 33**). Bu sütunlar sahne binasının çevresinde ve içinde belli katmanda, *in-situ* olarak ele geçmemiştir. Dağınık buluntu durumlarının bize gösterdiği gibi, olasılıkla sahne binasının Hellenistik *proskene*'si ve kuzey batısında yer alan tapınaktan aşağıya devrilmiş ya da Bizans Dönemi'nde başka yapılardan kireç ocağında yakılmak üzere sahne binasına taşınmış olabilirler.

Rhodiapolis Tiyatrosu'nun şu anda görülen sahne binası Roma Dönemi ait olup, İ.S. 141 depreminden sonra tekrar yapılmış olmalıdır. Sahne binasının *proskene* duvarının bazı bloklarının 2. kullanıma ait olduğu tespit edilmiştir. Ön cephesinde düz bir işçiliğe sahip blokların önceki kullanımlarında yivli sütun olanları bulunmaktadır (**Çiz.10**). *Proskene*'nin batı duvarı ucunda ve kapının yanındaki ikinci duvarında, kazınmış yazıtlar bulunur (**Çiz.7**). Bu yazıtlardan en batıdaki ters durmakta oluşu, onun da 2. kullanıma ait olduğunu göstermektedir. *Hypskene*'nin doğu ön odasının harçlı moloz taşlarla oluşturulmuş iç duvarında *profil*'li bir blok bulunmaktadır (**Lev. 23, Res. 53 b**).

Lykia'nın ünlü hayırseveri olan Opramoas'ın Anıt Mezarı; İ.S. 2.y.y.'ın başında Hellenistik Tiyatro'nun sahne binasının arkasına ve çok yakın olarak çapraz durumda inşa edilmiştir (**Lev.21, Res. 48**). Bu anıt mezarla birlikte bulunduğu alan stoa olarak düzenlenmiş, tiyatronun batı *analemma* duvarıyla bitişen 8 adet nişi bulunan uzunca bir stoa inşa edilmiştir. Bu nişli duvara paralel, revakını İon sütunlarının taşıdığı bir *portiko*, batı ön *analemma* 'ya dik olarak inşa edilmiştir.

²³⁸ Antik Dönem'de çok katlı binaların en alt kat taşıyıcısı olarak Dor sütunları, üst katlarında İon yada Korinth düzeni tercih edilmiştir. Roma İmparatorluk Döneminde ise mimaride kullanılan yeni teknikler vebakışım kuralları çerçevesinde çok katlı cephelerin alt katında sade görümlü Dor Düzeni yerini, aynı oranda yükü taşıyabilecek kapasiteye sahip ve hareketli süslemeleriyle de seyirzevkine hitap eden Kompozit Düzene bırakmıştır. Bunun yanında, işçilik maliyetinin düşük olması nedeniyle önceki dönemler kadar yoğun olmasa da, Dor Düzeni de tercih edilebilmektedir. Yukarıda verilen örneklerle benzer farklı cephelerde ayrı düzenlerin kullanılması ile oluşan iki düzene sahip yapılar yanında, iki düzenin tek bir cephede birlikte kullanılması ile oluşan karışık üsluplu cephelere sahip yapıların Anadolu dışında ve Anadolu'da geniş ölçüde kullanılmış olduğu bilinmektedir. Genel olarak bkz: Dinsmoor 1975; Gros 1996.

Geç Roma Dönemi'nde sahne binasının doğu köşe duvarının bir bölümü kesilerek, oraya toplantı salonunun köşesi sığdırılmıştır (**Lev.18, Res. 39**). İ.S. 3.y.y.'da toplantı salonu sahne binasının bu kısmına inşa edilince, burada olasılıkla Erken Roma Dönemi'nde var olan kapı, yer darlığından güney yönüne kaydırılıp, toplantı salonuna doğru çapraz konulmuştur (**Lev. 18, Res. 40**). Sahne binasının 1. katına çıkış, doğu yan duvarına bitişik, devşirme bloklardan oluşturulmuş merdivenle, arkadan sağlanmış (Lev. 27, Res. 64). Merdiven, sahne binasının *skene frons* seviyesine kadar ulaşmakta ve buradan Toplantı Salonu'nun arka orta kapısına geçilmektedir.

Böylece Hellenistik ve Roma Dönemi'nin erken dönemlerinde tiyatro, oyunlar dışında toplantıların da yapıldığı bir mekân iken, bu tarihten sonra tiyatro sadece oyunlar ve ağırlıklı olarak Roma İmparatorluğu'nun yeni gözdesi olan, gladyatör dövüşleri ve hayvan mücadeleleri için kullanılmaya başlanmıştır.

Bizans Dönemi'nde sahne binasının mimari plastiğinin tümü kırılmış, yakılıp kirece çevrilmiş ya da başka alanlara taşınmıştır. Hayvan mücadelerinin tamamen yasaklandığı 4.y.y.'da, Lykia'da bu gösterilere olasılıkla bir süre daha devam edilmiş, İ.S. 4. y.y.'ın sonunda tiyatro tamamen gösteri işlevini yitirmiş ve malzemeleri kireç ocağında yakılıp kirece dönüştürülmüştür. Sahne binasının batı duvarının hemen yanına, devşirme mimari parçalarla örülen bir duvarla dar bir koridor oluşturulmuştur. Opramoas *Stoa*'sı ve batı *analemma*'yabitişik sütunlu *portiko*, buraya kurulan ocakla, *calcararium* atölyesine dönüştürülünce, tiyatronun normal yolu, yakılacak malzeme ile dolmuş ve bu koridor, tiyatroya rahat ulaşım sağlamıştır.

Merkez Roma'da Bizans Dönemi'nde özellikle gladyatör dövüşleri ve hayvan mücadeleleri yasaklansada, Küçük Asya'nın, Lykia-Pamphilya- Pisidia Eyaleti'nde hayvan mücadeleleri bir süre daha devam ediyor, özellikle Bizans Dönemi'nde metropolis olan Myra Tiyatrosu'ndaki bu döneme ait yazıtlar, hayvan tasvirlerinden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Rhodiapolis Tiyatrosu'nda da Bizans Dönemi'nde bir süre daha masum olarak görülen hayvan mücadeleleri yapılmış olabilir.

Bizans Dönemi'nde sahne binasının, arka *postskene* odalarından doğudaki depo olarak (**Lev. 25, Res. 57, 58**), batıdakinin de işlik olarak kullanılmış olduğu, kazılar sonucunda ortaya çıkmıştır (**Lev. 25, Res. 59**). Ön odalar da, yine benzer işlevlerle kullanılmışlardır. Sahne binasının ön *porta regia* kapısından 4. ve 5. y.y.'a ait çok sayıda sikke topluca ele geçmiştir.

Sahne binasının *proskene*'sinin doğudan 2. kapısı da, bu kapının genişliğinde büyük kare bir blokla kapatılmıştır.

Doğu *paraskene* duvarının yanına ise 2 adet devşirme blok konulmuştur. Bunlardan bir tanesi heykel kaidesi diğeri, üzerinde zıvana yuvaları bulunan bir altlıktır. Olasılıkla bu iki blok da Bizans Dönemi'nde buraya konulmuştur.

Tiyatro'nun en son kullanımı, ele geçen en geç sikkenin tarihine göre, İ.S. 4. y.y.'ın sonu olmalıdır²³⁹.

²³⁹ Çevik 2008c,12.

4.RHODİAPOLİS TİYATROSU’NUN LYKİA TİYATROLARI ARASINDAKİ YERİ

Tüm Lykia’nın İ.S. 141 yılında depremle ağır şekilde hasar görmesinin ardından Rhodiapolisli eurgetes Opramoas tarafından verilen yardımlarla kamu yapılarının özellikle bir kentin en anıtsal yapısı olan, en çok da hasar gören tiyatroları onarılmıştır.

Lykia’nın olasılıkla tüm tiyatrosunun ilk evresi Hellenistik Dönem olup²⁴⁰, İ.S. 141 depremi’de İ.S. 2.y.y. tiyatroların özellikle sahne binalarının yeniden inşası için bir sınır olmuştur. Opramoas’ın Anıt Mezarı’nda tiyatrolarının onarımı için para yardımı yaptığı kentlerdeki tiyatroların işçilikleri ve düzenlemelerinde benzerlikler söz konusudur. Yaşanan deprem sonrasında Rhodiapolis tiyatrosunda da tadilatlar, şekil değişiklikleri, yeni birimlerin eklenmesi ve kapasite artışı yapılmıştır.

Tiyatrolarının büyüklükleri o kentin büyüklüğü ve yaşayan insan sayısı ile bağlantılıdır. Doğu Lykia’nın orta ölçekli kenti olan, Rhodiapolis’in tiyatrosu da orta ölçekli olmasına karşın özellikle *caveapodium* duvarının *profil*’lerle bezenmiş, *postament* şeklinde düzenlenen söveleri ve aslan ayaklarının ince işçiliği benzerlerinden, Rhodiapolis’i ayıran bir özelliktir.

Rhodiapolis Tiyatrosu, 32 Lykia Tiyatrosu arasında, *cavea*’sı 7 *klimes*’le, 6 *kerkides*’e bölünmüş, *diazoma*’sı yerine, en arkada “*cavea* seyirci yolu” bulunan, tek *maenianum*’dan oluşan, en arkadaki koltuk sırası olmak üzere toplam 18 oturma sırası bulunan ve 1500 kişilik kapasitesiyle²⁴¹, *cavea*’sı orta büyüklükteki, tiyatrolar içerisinde yerini almaktadır²⁴².

2006 yılında gerçekleştirilen ilk kazılara kadar, tiyatronun yaklaşık %70’ i toprak altında olup, tiyatronun tamamen ortaya çıkarılmasıyla, bölgede bulunan 32 tiyatrodan, kazıları tamamlanmış sadece 6 Lykia Tiyatrosu (Antiphellos²⁴³, Arykanda²⁴⁴, Limyra²⁴⁵, Rhodiapolis²⁴⁶, Telmessos²⁴⁷, Xanthos) arasındaki yerini almıştır. Genel olarak tiyatro

²⁴⁰ Lykia Bölgesi kentlerinden Patara, Kibyra, Arykanda, Myra, gibi kentler dışında meclis binası olmayan kentlerde tiyatro yapıları olasılıkla meclis binası işleviyle de kullanılmış olmalıdır. Özellikle yazıtlardan bilindiği kadarıyla Sidyma gibi birçok kentte kent meclislerinde alınan kararlarla ilgili yazıtlar bulunmaktadır. Buradan da anlaşıldığı üzere bazı kentlerde tiyatrolar sadece oyun ve eğlence amacına yönelik değil çok amaca hizmet eden kamu yapıları olmuşlardır. Aynı zamanda önemli bir eğitim kurumu görevini de üstlenmektedir.

²⁴¹ 1500 kişilik kapasitesine en yakın tiyatrolar 1300 kişi kapasitesiyle Nisa ve Boubon tiyatrolarıdır.

²⁴² *Cavea*’sı tek bölümden oluşan, “*cavea* seyirci yolu” en arkada yer alan örnekler Antiphellos, Arykanda, Apollonia, Balbura Yukarı, Boubon, Olympos, Oinoanda, Phaselis, Pınara tiyatrolarıdır.

²⁴³ Antiphellos Tiyatrosu’nun kazıları Antalya Müzesi tarafından gerçekleştirilmiştir. Kaş Antiphellos Tiyatrosu Rölöve ve Restitüsyon Projesi kapsamında kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir.

²⁴⁴ Bayburtluoglu 1982, 419: Arykanda Tiyatrosu’nun tiyatro kazıları hakkında kazı raporları dışında tiyatronun tek başına, kazı sonuçlarının da değerlendirilip, detaylıca irdelendiği bir yayını bulunmamaktadır.

²⁴⁵ Limyra Tiyatrosu’nun kazı sonuçları raporlar halinde yayınlanmış, Arykanda ve Limyra tiyatrolarının karşılaştırmasının genel hatlarıyla çalışıldığı Knoblauch 1993, 137-148. Ayrıca sahne binasının bezemeleri Dinstl 1986, 140-220; Dinstl 1993, 161-167. Limyra Tiyatrosu’nun da kazı sonuçları bilgileri ve mimarisinin irdelendiği bir yayın bulunmamaktadır.

²⁴⁶ Toprağın altından tamamen yeni çıkan Rhodiapolis Tiyatrosu ile ilgili, kazı sonuçlarının değerlendirildiği ve ilk kez tiyatro hakkında tamamen yeni bilgilerin sunulduğu bir çalışmadır.

sayısına bakıldığında, bu oran (6/32) oldukça azdır. Lykia Bölgesi'ndeki tiyatro araştırmalarına bakılacak olursa, örneğin Patara Tiyatrosu'nun büyük bir kısmı kazılmış olup²⁴⁸, ilgili çevre alanının kazıları halen devam etmektedir. Antiphellos, Myra ve Telmessos Tiyatroları'nda müzeler tarafından kurtarma kazıları gerçekleştirilmiş olup, Myra ve Telmessos Tiyatroları'nın henüz kazılmayan bazı bölümleri bulunmaktadır. Tlos Tiyatrosu'nda²⁴⁹ 2009 ve 2010 senesinde temizlik yapılmış ve sahne binası bloklarının bir bölümünün taş planı çıkarılmıştır, 2011 senesinde sahne binası kazılarına başlanmıştır. Letoon Tiyatrosu'nda²⁵⁰ belli yıllarda ikişer haftalık sondaj kazıları yapılmış, *orchestra*'nın yarısı açılmış, hakkında bilgi sahibi olunmayan sahne binası, halen toprak altında olup, henüz kazılmamıştır. Kazı yapılmayıp temizlik çalışmalarıyla ve kendi doğal halinde görülen Simena gibi örnekler de mevcuttur.

Rhodiapolis Tiyatrosu; büyük bir kısmının toprak altında korunduktan sonra gün ışığına çıkarılması ve *cavea*'nın 4/8'lik kısmının yamaca dayalı olmasının da etkisiyle, büyük oranda korunmuş durumdadır. Sadece açıkta kalan kısmında yıkılmalar ve hava şartlarından oturma sıralarında oluşan yüzeysel aşınmalar görülür. Toprak altından çıkan oturma sıraları neredeyse eksiksizdir. Rhodiapolis Tiyatro'sunun sahne binasının yapısal malzemesi açısından *proskene* ve *hyposkene*'si tama yakın, *skene frons*'u korunmamış olmasıyla, genelde korunma durumu, yaklaşık %40'dır.

Lykia Tiyatroları'nın genelinde *cavea*'nın eğimi minimum 31°, maksimum 38°-40° ve olağandışı durumlarda 48° civarındadır. Rhodiapolis Tiyatrosu'nun *cavea* eğimi doğu bölümünde, 2. *kerkides* hizasından 30°, batı bölümünde 34° dir. Eğim *cavea*'nın oturduğu yamacın formuna göre değişebilmektedir.

Rhodiapolis Tiyatrosu'nda *cavea*'nın yapısı, diğer bölge tiyatroları gibi tam simetrik olmayıp, doğu kanadı daha uzun ve geniş bir alana oturmuştur. Bu konuda Arykanda örneğinin *cavea* formuyla benzeşmektedir²⁵¹. Genişleme ve yayvanlaşma, bu kesimde doğal kayalık yamaca yaslanma olasılığının bulunmayışı ve bunun sonucu olarak da, dolgu malzemesinin üzerine kurulma zorunluluğundan kaynaklanmıştır. Dolgu malzemesinin kaymadan tutunabilmesi ve yükleneceği *cavea* ağırlığını rahatça taşıyabilmesi için eğimi az

²⁴⁷ Telmessos Tiyatrosu'nda

²⁴⁸ Bulut 2002,397; Bulut,Genim 2003, 1 vdd.; Alanyalı 2005,1-12. Patara tiyatrosunun 2004-2008 yılı çalışmaları kapsayan makale için bkz:Alanyalı 2009,75-99. Patara Tiyatrosu'nun sahne binası, doktora çalışması olarak şu anda Katja Piesker tarafından çalışılmaktadır.

²⁴⁹ Korkut-Ercan 2008,KST; Korkut-Ercan 2009, KST; Korkut-Ercan 2010, KST. T. Korkut-Öztürk tarafından 2010 senesinde Tlos Tiyatrosu'nun sahne binasının arkasında blokların restitüsyon çizimleri yapıp, bir kısmı taş tarlasına kaldırılmıştır.

²⁵⁰ Des Courtils , Laroche 1998,479-490.

²⁵¹Ferraro 1990, 293, Lev.1.

tutulmuştur. Batıdaki ana kayaya yaklaşık 34°'lik normal eğim açısıyla yerleştirilmiş oturma sıralarının aynı düzeyini tutturup devam ettirebilmek için burada sıra genişlikleri artırılmış ve eğimi 30°'ye düşürülmüştür. Bunun sonucu da batıya oranla daha geniş, yayvan ve düşük eğimli bir *cavea* yarısı oluşturmuştur. Bu asimetrik olgu, planda ve hava fotoğraflarında ölçülü planlarda ancak seçilebilmektedir ve tamamen Rhodiapolis Tiyatrosu'na özgü mecburi bir asimetridir.

Rhodiapolis Tiyatrosu *cavea*'sının en önemli özelliği, en alt bölümündeki 3 *klimakes* başlangıcının kapı şeklinde sonlanmasıdır. Bu kapıların ahşap kanatlarla kapatıldığı taşlardaki izlerden anlaşılmaktadır. Merdivenlerin köşelerinde yer alan söveli mimarının bir benzerinin Myra ve Simena tiyatrolarında olduğu gözlenmiştir.

Tiyatro, *cavea*'sının en alt bölümünde bulunan oturma sıralarının boyutlarının diğerlerinden değişik olması, bu tiyatroya özgüdür. Rhodiapolis Tiyatrosu'ndan birer atlamalı olarak *klimakes*'in köşelerinde oldukça ince işçilikli aslan ayakları bulunur. Bunun bir benzerine sadece Tlos Tiyatro'sunda rastlanmaktadır. Tiyatronun *cavea*'sı, Arykanda ile oldukça benzer olmasına karşın, Arykanda'da *klimakes*'in köşelerinde bulunan aslan ayakları işlenmeden dış çevre konturlarıyla yapılmıştır. Arykanda Tiyatrosu'ndaki aslan ayaklarının benzerleri Rhodiapolis Tiyatrosu'nun en alt oturma sırasındakilerle benzeşmektedir. Rhodiapolis Tiyatrosu'nda *cavea* podium duvarının benzeri Myra'da bulunurken, Arykanda Tiyatrosu'nda *caveapodium* duvarı da bulunmaz.

Lykia Tiyatroları içerisinde, farklı dönemlerde ve değişik tarzlardaki gölgelik sistemlerinin, oturma yuvalarına ilişkin ve gergi sistemleriyle ilgili elemanlarının, günümüzde bir arada görülmeleri, olası gölgelik sistemleri hakkında şimdiye kadar bu konudaki yapılmış çalışmalara ek bilgiler sunmaktadır. Kare yuvaların boyutları göz önünde tutulduğunda bunların 4 m.'ye kadar uzunlukta olan dilmeleri tutabileceği düşünülmektedir. Bu uzunluktaki dilmelerin *baldachine* tarzında tenteler taşıyacağı olasıdır. Bu tente sisteminin Hellenistik Dönem evresinde, ayrıcalıklı izleyicilerin yararlanması amacıyla yapılmış olduğu düşünülebilir. Hellenistik Dönem'de *proedriae* hakkına sahip kişilerin koltukların *orchestra*'nın çevresine dizildiği bilinmektedir. Hellenistik Dönem'de tiyatronun *cavea*'sının 13 oturma sırasından oluşabileceği, restorasyon çalışmaları sırasında ele geçen bulgularla düşünülmektedir. Bu da göstermektedir ki, Hellenistik Dönem'de *baldachine* sistemiyle *cavea*'nın gölgelenmesi olasıdır. Boyutları büyük olan yuvarlak yuvaların hepsinin, kare kesitli yuvalardan daha sonradan açıldıklarını, yuvaların büyütülmüş ve şeklinin değiştirilmiş olmasından, dolayısıyla taşıma gücünün arttırılmış olmasından anlıyoruz. Çünkü Roma Dönemi'nde koltuk sırasıyla birlikte *cavea*'ya, kapasite arttırmaya yönelik, 5 sıra daha

eklenmiş olabileceği, ilgili bölümde açıklanan gözlemlere dayanılarak düşünülmekte ve böyle büyütülmüş, *cavea*’nın artan gölgelik sistemi gereksinimini karşılayacak bir *velum* sistemi kurulmuştur.

Podium duvarı üzerinde 0,53 m.derinliğinde, ortası kaba traşlı, iç bükey, *anathyrosis*’li bir alan bulunmaktadır. Buraya yerleştirilen parapet/*balteus* duvarının hayvan mücadeleleri ve av oyunları için yapıldığı bilinmektedir. Lykia Tiyatroları içerisinde Myra, Telmessos²⁵², Xanthos örneklerinde böyle parapet düzenlemeleri bulunmaktadır. Rhodiapolis Kenti’nde de bu oyunların varlığını kanıtlayan yazıtlar ele geçmiştir. Rhodiapolis Tiyatro’sundan parapeti oluşturan taş bloklar ise, olasılıkla Bizans Dönemi’nde yok edilmesinden dolayı günümüze ulaşmamıştır.

Rhodiapolis Tiyatrosu’nda oturma sıralarının, iç bükey ön cephelerine, harfler kazınmıştır. Bu harfler olasılıkla seyircilerin oturacakları bölümleri belirtebilirler. Bu harflere Tlos ve Limyra Tiyatroları’nda da rastlanmıştır.

Rhodiapolis Tiyatrosu’ndaki oturma sıralarının arkasında bulunan koltukların hemen hemen orta ve büyük boyutlu Lykia Tiyatrolarında bulunurken, sırt dayanılan kısımlarındaki yazıtların benzerine de, Kadyanda ve Kibyra tiyatrolarında rastlanmıştır.

Proedriae koltukları, Rhodiapolis Tiyatrosu’nda, en ön sıra olmalıdır. Bu oturma sıralarının boyutları ve düzenlenişi de diğer sıralardan farklıdır. *Eksedra* formunda düzenlenen aslan ayaklarıyla tüm yatay sıranın bezendiği, *cavea podium* duvarı ise, sırtın dayandığı kısmı oluşturmaktadır. Ele geçen birçok yazıtta da, *proedriae* hakkı kazanan kişilerle ilgili onurlandırma kararları mevcuttur.

Rhodiapolis Tiyatrosu kazılarında ele geçen *sella curilis* (Çiz. 17, 19) olarak adlandırılan, başka hiçbir tiyatroda bulunmayan 2 koltuğun ele geçmiş olmasıdır. Bu koltuklara *magistrat*’ların oturduğu bilinmektedir. Meclis toplantıları ve festivallerde kentin en ünlü kişileri olan Opramoas ve Herakleitos’un bu koltuklara oturduğu düşünülmektedir.

Lykia Tiyatroları’nın sahne binalarının çoğunluğu 2 katlı olup, zemin (*hyposkene*) ve üst kattan (*skene frons*’tan) oluşmaktadır. Sahne binalarının hemen hepsi Roma Dönemi’nde özellikle de Orta Antoninler Dönemi’nden başlayarak, yoğunlukla Geç Antoninler ve Erken Severiuslar Dönemi’nde mimari bezemeleriyle süslenmiştir²⁵³.

Rhodiapolis Tiyatrosu’nda, sahne binasının kapılarının işçiliği İ.S. 2.y.y. Antoninler Dönemi’ne tarihlenmektedir.

²⁵² Telmessos’tan ele geçen yazıtlarda Lykia yazmanı, memuriyetleri sırasında, gladyatör oyunları ve vahşi hayvan dövüşleri düzenledikleri bilinmektedir: Akdoğan, Arca 2001, 6.

²⁵³ Traian ve Hadrian’la birlikte Anadolu’ya gelen zenginlik ve rahat yaşam Antoninler Dönemi’nde doruğa ulaşır. Bunla bağlantılı olarak yapılaşma etkinlikleri de en yoğun sürecini yaşar: Karaosmanoğlu 1996, 44.

Rhodiapolis Tiyatrosu'nda da sahne binası 2 katlıdır ve *hyposkene*, *proskene* bölümleri iyi korunmuştur. Aynı zamanda üst katın da batı yan duvarı ve *pulpitum* bölümü kısmen korunmuştur.

Rhodiapolis Tiyatrosu'nun sahne binası, orta ölçekli tiyatroların genel özelliği olarak çok fazla mimari bezek barındırmaz. Küçük olan sahne binası yalın olup, *proskene*'nin *kyma recta* ve *kyma reversaprofil*'leri ve *faskia*'lı kapılarıyla hareketlendirilmiş cephesi bulunmaktadır. *Proskene*, *postskene* ve *skenefrons*'un ortalarında yer alan kapılar İon *lento*'larıyla görsel olarak zenginleştirilmiştir (**Çiz. 56a,b**).

Kibyra, Myra, Patara, Tlos gibi Lykia'nın büyük ölçekli tiyatrolarında ise, Korinth, Kompozit, Dor tarzları İon sütunları birlikte kullanılmış, İon *lento*'ları ve figürlü *friz*'ler, bitkisel bezemeli bloklar, *architrav*, *sima* ve kasetler bulunmaktadır²⁵⁴.

Rhodiapolis Tiyatro'sunun sahne binası, kentin mimari malzeme kullanımı ve teknik anlayışıyla aynı tarzdadır. Sahne binasının 1. katında yerel Rhodiapolis malzemesi olan küçük moloz taşla, *opus mixtum* tekniğinde kullanılmıştır. Bu taşların üzerleri sıvanmış ve mermer plakalarla kaplanmıştır. Sahne binasının yapılışı bu genel inşaat sistemine uygundur. Bu tarz duvar örgü tekniği ise, tamamen Rhodiapolis Tiyatrosu'na özgü bir durum olup, Limyra Tiyatrosu dışında, Lykia Tiyatroların genelinde rastlanmaz. Bir benzeri Pisidia Bölgesi'ndeki Termessos Tiyatrosu'nun sahne binasında gözlemlenmektedir.

Lykia Tiyatroları içerisinde şimdiye kadar tespit edilemeyen bir özelliğide İ.S. 3.y.y.'daki toplantı salonu inşa edilene kadar meclis olarakta kullanılmış olması, hem Hellenistik devlet *bulla* mühürleri, hem de Hellenistik Dönem'den beri danışma, halk, yaşlılar meclisinin aldığı kararlarla ilgili yazıtların ele geçmiş olmasıdır. Bulla'lar üzerindeki Leto, Artemis ve Apollon betimleri de Lykia'nın kültü hakkında bilgiler vermektedir. Rhodiapolis Kenti'nde "gençler ocağı" adında bir birlik olduğuda, meclis kararlarıyla ilgili yazıtlardan öğrenilmektedir. Rhodiapolis Tiyatrosu, İ.S. 3. y.y.'a kadar, meclis olarak kullanılmış olduğu açıkça anlaşılmıştır.

Rhodiapolis'in, diğer Lykia kentlerinden farklı, özgün bir şehirciliği vardır. Yer darlığı sebebiyle burada oldukça sıkışık bir şehir planlaması yapılmıştır. Sahne binasının köşesi yıkılarak, üzerine Geç Roma Dönemi'nde toplantı salonu yerleştirilmiştir (**Lev.18, Res.39**). Ayrıca sahne binasına neredeyse degecek kadar yakınlıkta çapraz olarak, İ.S. 2.y.y.'da

²⁵⁴ Hellenistik Dönem'e tarihlenen Paestum'daki Korinth-Dor Tapınağı'nın cephe süslemelerinde iki üslup bir arada kullanılmıştır. Sütunlar ve sütun başlıkları Korinth düzenindeyken, *faskia*'sız *architrav* ve *triglif-metop* dizisinden oluşan yapının *entablatur* bölümü Dor düzenindedir. Roma İmparatorluk Çağının önemli kentlerinden biri olan Petra Kenti'nde, Büyük Tapınakta sütunlar Korinth düzeninde üzerinde Dor tarzında *triglif-metopfriz*'i kullanılmasıyla karışık bir üslup göstermektedir.

Opramoas'ın Anıt Mezarı inşa edilmiştir (**Lev.19, Res. 42**). Buna ek olarak arka *analemma* duvarına bitişik İ.S. 2.y.y. lokanta-dükkânın bitleştirilmesidir (**Lev.17, Res. 38**). Yine İ.S. 2.y.y.'da batı ön *analemma* duvarına bitişik sütunlu *portiko*'nun inşa edilmesi; tamamen Rhodiapolis'e has bir planlamadır (**Çiz. 2, Lev. 3, Res. 5**). Tiyatronun her duvarına bitişik başka yapıların inşa edilmesi, tiyatronun tek başına, bağımsız oluşunu bozmuş, bu da yer darlığından kaynaklanan mecburi bir çözümün bu tiyatroya benzeri olmayan bir özellik katmıştır²⁵⁵ (**Lev.17, Res. 38**).

Rhodiapolis Tiyatro'suna zeminden girişler, batı bölümde stoa ile bağlantılı olan *parodos*'tan ve doğu yönde de toplantı salonu yanındaki *parodos*'tan sağlanmaktadır. Aynı zamanda üstten girişler de, *cavea* 'nın arkasında bulunan seyirci geçiş koridoruna batı ve doğu yönünde bağlanan basamaklı sokaklarla sağlanmaktadır.

Geç Roma Dönemi'nde, tiyatro kültüründeki değişimi ve oyunların yasaklanma olgusunu Rhodiapolis Tiyatrosu'nda da mimari düzenlemelerden anlıyoruz. Tiyatronun mimarisinin işlev değişikliğine uğradığı, kazılar sonucunda ortaya çıkartılmıştır. Lykia Tiyatroları içerisinde dinle birlikte gelen, tiyatro kültüründeki sosyolojik değişikliği göstermesi bakımından Rhodiapolis Tiyatrosu da önemli bir örnektir.

Açıklanan örneklerle görüleceği gibi Lykia Bölgesi'nde tiyatro kültürünün, Roma Dönemi öncesine, Hellenistik Dönem ortalarına indiği açıktır ve hiçbir tiyatro saf Roma Dönemi mimari özellikleri göstermez.

Rhodiapolis Tiyatro'sunun *cavea* 'sı, tamamen Hellenistik tarzda yapılmış olup, Roma Dönemi'nde kapasite artışına yönelik bir genişletme ve tadilat yapılmıştır. Daha sonraki süreçte, İ.S. 2.y.y.'da yaşanan depremlerle de yıkılan *analemma* duvarında onarım ve *cavea* 'ya bitişik ek mekânlar yapılmıştır (**Lev.17, Res. 38**).

Hellenistik Dönem'deki sahne binasının varlığı kesin olup, yapısallığı hakkında ele geçen kesin bir bilgiye sahip değiliz. Kazılardan ele geçen dor plâster sütunlarının olasılıkla, Arykanda, Kadyanda tiyatrolarının sahne binalarında olduğu gibi, Hellenistik gelenekte; sütunlu *proskene* düzenlemesine sahip olabileceği düşünülmektedir. Rhodiapolis sahne binası, İ.S. 141 depremiyle yıkılmış olup, sahne binasının yan duvarlarındaki 2 ayrı duvar düzenlemesinden dolayı, Hellenistik *proskene* 'nin iptal edilerek, sahne binasının, Opramoas'ın sahne binası arkasındaki mezarına yer açmak için, sahne binasının öne çekilmiş olabileceği düşünülmektedir. İ.S. 2.y.y.'da yeniden inşa edilen sahne binasında Geç Hellenistik-Erken Roma Dönemi sahne binası malzemeleri devşirme olarak kullanılmıştır.

²⁵⁵ Çevik ve diğ.2010, 29-63.

5. RHODİAPOLİS TİYATROSU'NUN RESTİTÜSYONU

Lykia Tiyatroları içerisinde Rhodiapolis Tiyatrosu, *cavea*'sı ile iyi korunmuş bir örnektir. Sahne binası ise ne yazık ki diğerlerinde olduğu gibi tiyatronun en az korunabilmiş bölümünü oluşturur. Dolayısıyla restitüsyonda en problemli bölümdür. Buna karşın ele geçen veriler, sahne binasının nasıllığına ilişkin yeterince fikir vermektedir. Ancak eksilen malzemeleri çevrede veya geç yapılar içinde tespit etmek, malzemenin cinsine bağlı nedenlerle her zaman olanaklı görünmemektedir. Yıkılma, dağılma, evreler arası revizyonlar ve sonraki dönemlerde malzeme transferi gibi nedenler, bu eksilmelere yol açmıştır. Tiyatronun her bir bölümünün restitüsyonunda; elde kalabilmiş yapı ve malzemenin, dönemlerine göre tanımlanması ve tipleri açısından benzeri yapılarla karşılaştırılması, sonuca ulaşmada büyük kolaylık sağlayacaktır²⁵⁶.

Tiyatronun *cavea* 'sının ve diğer elemanlarının restitüsyonu sürecinde, özellikle sahne bina *skene frons*'u; tiyatro bütünü içindeki farklı özellikleri ile ve bunun yanı sıra, genel olarak daha fazla tahribata maruz kalmış olması nedeniyle, çalışmalarda zorlukları olan bir eleman olarak karşımıza çıkmaktadır. Rhodiapolis Tiyatrosu, belirtilen yer darlığı ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan diğer etkenlerle, *skene frons*'un yapı elemanları ve malzemeleri; dağılmış ve kısmen yok edilmiş bir tiyatrodur. Bu sorunlar, hazırlanacak planlar ve uygulanacak yöntemlerle; dağınık elemanların aranması, bulunması, ele geçebilecek malzemenin cinslerinin ve yerlerinin benzer tiyatrolarla analogi yolu ile karşılaştırılarak orijinal yerlerinin belirlenmesi suretiyle aşılmaya çalışılacaktır.

5.1. Cavea'nın Restitüsyonu

Rhodiapolis Tiyatrosu, *cavea*'sının % 80'i korunmuş olarak ortaya çıkarılmıştır. Eksik olan %20'lik kesiminin restitüsyonu sırasında ancak birkaç noktada çözümlenmesi gereken küçük

²⁵⁶ Restitüsyon için yararlanılan kaynaklar: P. Knoblauch 1993, 147-vd.. Pamphilya ve Pisidia Tiyatrolarının restitüsyonları için: Lanckoronski 1892; Lanckoronski 2005. Patara tiyatrosunun sahne binası için: Texier 2002, 354 vd.; Piesker, 2010: "Das antike Theater von Patara/Türkei. Befunde und Erkenntnisse zu den Außenfassaden des Bühnengebäudes. Myra Tiyatrosu için: Texier 2002, 420; Knoblauch-Özbek 1996. Telmessos Tiyatrosu için: Texier 2002, 322. Tlos Tiyatrosu için: Palmucci :Ferrero 1990.; 283. Balbura Yukarı Tiyatro için: Biel 1990, 69-79. Ksouri, H.Essai De Restitution Du Theatre Romain de Carthage- Tunisie, Université Michel de Montaigne-Bordeaux III, Science de L'Antiquité et de L'Archeologie (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Bordeaux, 2003. Öztürk, A. "Die Restaurierung des Bühnengebäudes des Theaters von Ephesos", JÖAI, 75, 2006, 205-218. Öztürk, A. Architektur der scaenae frons des Theaters von Perge, 1999 (Almanya Cottbus Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi). M.Kadioğlu, Die scaenae frons des Theaters von Nysa am Mäander, 2002 (Almanya Albert-Ludwigs Üniversitesi); A. Schumacher-J. Misiakiewicz, Priene Die Restaurierung Des Theaters, 2007.

sorunlarla karşılaşmaktadır. Oldukça sağlam ele geçmiş olması, standart bir *cavea* olması ve arkeolojik olarak her döneminin bilinirliği ve bölgede sağlam ele geçen örneklerle karşılaştırma kolaylıkları nedeniyle, *cavea*'nın restitüsyonu sırasında fazlaca sorun yaratma olasılığı yoktur (**Çiz. 46**).

5.1.1 Oturma Sıraları ve Basamaklar

Cavea'da, tahrip olmuş kısımlar, mevcut sağlam yapının örnek alınmasıyla sorunsuz olarak tamamlanabilecektir. Sorunsuz olarak tamamlanabilecek bu elemanlar; *kerkides*'teki oturma sıraları ve *klimakes* basamaklardır. Eksik elemanlar, tiyatronun ana restitüsyon planındaki *cavea* sıralarına göre, hizasında bulundukları sağlam örneklerin konumuna ve form ve boyutlarına göre biçimlendirilecektir. Aşağıda, “Batı *Analemma*” bölümünde ayrıntılarıyla açıklandığı gibi batı *analemma* duvarının içerisinde ortaya çıkarılan duvar ve yol kalıntısı yardımıyla Hellenistik Dönem *cavea*'sının 13, Roma Dönemi *cavea*'sının, yapılan eklemeye, 18 oturma sırasına (koltuk dâhil) çıkarıldığı anlaşılmıştır (**Çiz. 47a**).

5.1.2. *Cavea*'daki Basamaklar

Cavea'daki basamaklar genellikle çok iyi korunmuş durumda olduklarından restitüsyon sorunları bulunmamaktadır. Sadece kopmuş küçük taş parçalarının eksiklikleri söz konusudur. Basamakların en sorunlu kısmı, *parodoi*'dan *cavea*'ya çıkan köşelerdeki basamak başlangıçlarındadır. Günümüzde merdivenlerin *cavea*'ya ve *analemma*'nın iç yüzündeki *klimakes*'e bağlanış biçimi, bu bölgelerdeki tahribat nedeniyle tam görülememekteyse de yeniden aslına uygun şekillendirilmesi mümkündür (**Çiz.50**). *Cavea*'nın köşelerde bulunan *kerkides*'e, *orchestra*'ya geçmeden kısa yoldan *parodoi*'da bulunan bu merdivenlerle çıkılıp, inilmektedir (**Çiz.47a**). *Cavea*'daki *podium* duvarı, *postament*'li uçtan *kerkides* girişlerini engellemiyordu (**Çiz. 50, 51b**).

Restitüsyon çalışmalarında, tiyatronun saptanabilen değişikliklerden önceki “orijinal yapım evresi mi? ” yoksa “son evrelerinden birinin mi ?” oluşturulacağı tartışma konusudur. Roma Dönemi'ne göre yeniden kurgulanması ortak bir doğru olarak benimsenmiştir. Çünkü Bizans Dönemi'nde tiyatrolar, asıl işlevlerinden soyutlanıp, tahrip edilmiş ve başka amaçlarla kullanmışlardır.

5.1.3. *Analemma Postament*'leri

Hellenistik ve Roma dönemlerinde olasılıkla mevcut her iki *postament*, alttan 2. oturma sırası hizasına (benzeri Myra Tiyatrosu gibi) yerleştirilmiştir. *Cavea*'sında *podium* duvarı bulunmayan örneklerde (Arykanda Tiyatrosu gibi), *postament analemma* duvarının başlangında, 1. oturma sırası hizasında yer alır. Rhodiapolis Tiyatrosu'nda, en aşağıda yer alan oturma sırasının yanında *postament*'in yerleştirilmesi için uygun bir yer bulunmamaktadır.

Bizans Dönemi'nde tiyatroda diğer kullanım amaçlarıyla ilişkin yapılan tadilat ve eklemeler sırasında, *postament*'ler, en alttan 2. oturma sırasının hizasındaki yerinden olasılıkla kaldırılmıştır. Bunun kanıtı, sahne binasının doğu *proskene* duvarının içerisinden ele geçmiş (**Çiz. 51b**), Bizans Dönemi'nde devşirme malzeme olarak kullanılan batı *postament* bloğudur.

Roma Dönemi evresinde *postament*'ler orijinal yeri olan *podium* duvarının gerisine yeniden yerleştirilmeleri, restitüsyon çalışmaları kapsamında düşünülmüştür (**Çiz.50**).

5.1.4. Olası Ahşap Korkuluk

Podium duvarı üzerindeki bölümde; 0,53 m.eninde, ortası kaba traşlı, oyulmuş *anathyrosis*'li bir alan bulunmaktadır (**Lev.7, Res. 21**). *Anathyrosis*'li bu alanın ön ve arkasındaki 0,07 m.' lik kısımlar, 0,01 m. yüksekliğinde çıkıntılı olarak bırakılmıştır. Görülen izlerden yola çıkarak, bu alana büyük olasılıkla bir yapı elemanın yerleştirilmiş olacağı söylenebilir.

Rhodiapolis Tiyatrosu'ndaki bu alanda ise, Hellenistik Dönem'de yapılan *baldachine* sistemine ait kare kesitli yuvalar bulunmaktadır. Bu deliklerin incelenmeleri sonucunda Hellenistik *baldachine* sistemiyle, Roma Dönemi *velum* sisteminin birlikte kullanıldığı anlaşılmıştır. Bu sebeple, düşünülen yapı elemanın kare kesitli yuvaları kapatmayacak bir şekilde bu alan üzerinde yerleştirilmiş olması gerekmektedir.

Bu alana ahşap dışında dışında bir malzemedan (örneğin taş) parapet duvarının yerleştirilmemiş olduğunu düşünülmesinin sebebi; kazılardan arkeolojik olarak böyle bir taş duvara ait olabilecek hiçbir örneğin ele geçmemiş olmasıdır. Rhodiapolis Kenti'nde de olası bir taş parapet duvarının hepsi, Bizans Dönemi'nde yakılıp kirece dönüştürülmüş olamaz. Buna karşın ahşap, organik bir malzeme olduğu için, olası bir ahşap korkuluğun günümüze kadar korunamamış olması doğaldır. Bugünkü izlerden ve yukarıdaki varsayımlardan yola çıkarak bu alanda taş bir duvarın değil, ahşap bir korkuluğun olduğu böylece düşünülebilir.

5.1.5. *Sella Curulis* ve *Bisellum* Koltuk Sırası

2 adet, *sella curulis* olarak adlandırılan koltuklar tiyatro kazılardan ele geçmiştir. *İn-situ* olarak bulunmayan bu koltukların taban genişlikleri ölçüldüklerinde, sadece *orchestra*'ya sığmaktadır. Ayrıca da, *magistrat*'ların oturduğu bu özel koltukların, amacına uygun olarak *cavea*'nın en önünde durması gerektiği anlaşılmıştır. İ.S. 3.y.y'da moda olan hayvan dövüşleri sırasında *caveaarena*'ya dönüştürülürken yerlerinden kaldırılmıştır. Bizans Dönemi'nde, sağlam olan doğu *parodos*'a, parçalanmış olan ise sahne binası'na taşınmışlardır.

Cavea'nın toprak altında kalan en son oturma sıralarının kazısı sırasında *in-situ* örnek bulunmamasına karşın, seyirci geçiş koridorunun özellikle orta kesiminde devrilmiş yan yana Roma Dönemi'nde *bisellum* olarak adlandırılan oturma sıralarına göre daha konforlu olan bu koltuklara daha zengin kişiler oturmaktadır. Rhodiapolis'te bunlar çoğunlukla bulundukları yerden kaymış ya da devrilmiş durumdadır. Benzeri bölge tiyatrolarının hemen hepsinde, bu koltuklar, *diazoma*'nın önünde ya da *cavea* Rhodiapolis'teki gibi tek *maenianum*'dan oluşuyorsa son oturma sırasının arkasinasıralanmış olarak bulunurlar (**Çiz. 53a**). Böylece seyirci geçiş koridorundaki trafik, olasılıkla kentin konforuna düşkün elitlerini rahatsız etmez. Kazı sırasında bu sırada bulunması gereken koltuklardan, çoğunlukla orijinal konumlarına yakın, devrilmiş 22 adedi ele geçmiştir. Roma Dönemi'nde, koltuk sırası tüm *cavea*'yı çevrelemektedir. Bugün maalesef koltukların hepsi elimize geçmemiş olup, bazıları şehrin değişik alanlarına taşınmış ve bazıları da devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Devşirme koltukların bir kısmı bugün hala Bizans *kastron* kulesinde yapıtaş olarak kullanılmışlardır. Koltukların bazılarının arkalıklarında boyutları 0,15 m. eğimli olarak açılmış kare delikler bulunmaktadır. Bu delikler, olasılıkla gölgelik sistemiyle ilgili yuvalar olabilir.

5.1.6. *Cavea* Seyirci Yolu ve Koruma Duvarı

En üst oturma sırasından sonra tüm *cavea*'yı çevreleyen, seyirci trafiği için kullanılan üst *cavea* seyirci yolu bulunmaktadır. Bu yolun bugün orta kesiminde iri olmayan bloklarla örülmüş, 1,60 m. yüksekliğinde tahmin edilen bir koruma duvarının kalıntıları görülmektedir. Bu bölgede *bisellum* koltukları dizilmiştir (**Çiz.49b**). Çevre *analemmata*'nın dış tarafında, doğu ve batı bölümlerinden basamaklarla yükselen ve çevre yolu seviyesine ulaşp, onlarla birleşen sağlı sollu iki adet yol yer almaktadır.

5.1.7. Batı Ön *Analemma* Duvarı

Batı *analemma* duvarının bugün ölçülebilen yüksekliği 6,24 m.'dir. Bu seviyeden sonra bulunması gereken, en üst sıraya ait son 3 blok yerinde bulunmamaktadır. Ayrıca onlarla birlikte blok eksiklikleri, *cavea*'nın en alt sırasına kadar, birinci *klimakes* boyunca devam etmektedir. Tiyatro zemin kotuna göre, *analemma*'nın orijinal yüksekliği, en yüksek noktada yaklaşık 8, 25 m. olmalıdır.

Batı *analemma*'nın 1/8'lik bölümü, dolgu malzemesi üzerine oturtulduğu için ve köşe noktası olmasının statik bakımdan zayıf olmasının gereği, bu kesimde üst sıra bloklarının ve taşıdığı *cavea* oturma sıralarından yukarıda 3-4 bloktan başlayarak aşağıya kadar sayısı azalarak, çökmesine neden olmuştur.

Batı *analemma*'nın batı köşesiyle, Opramoas *Stoa* duvarının gerekli statik bağlantısı, özellikle üst kesimde kurulmamıştır. Bunun yanı sıra, bugün açıkça görüldüğü gibi ana kayaya oturtulmayan (**Çiz. 41**) kesimdeki dolgu maddesi, toprak ve çok zayıf molozdan oluşmaktadır. Bu malzeme, üst sıra büyük oturma bloklarının, bu köşedeki yatay hareketlerini ve basıncını engelleyememiş, kaymalarına neden olmuş ve blokların, *analemma* duvarının *stoa* duvarı ile birlikte, köşe yaparak yükseldikleri seviyeye kadarki üst bölümünün yıkılmasına neden olmuştur.

Ayrıca restorasyon çalışmaları için sökülen batı *analemma* duvarının hiçbir temel oluşturulmadan, doğrudan toprağın üzerine oturtulduğu görülmüştür.

Cavea sıralarında oturma blokları arasındaki sözü edilen ayrılımlar, çözücü tektonik etkilerin 1/8'lik bölümün sonuna kadar sürdüğü, gerek hava fotoğraflarında ve bizzat yerinde yapılan incelemelerde açıkça görülmektedir (**Lev.3, Res.5**). Oturma sıralarının yerlerinden oynamasının bir diğer nedeni de *cavea*'nın bazı bölümlerinde bulunan büyük çam ağacı köklerinin verdiği tahribattır. *Analemma* duvarı dışarıdan bu noktaya kadar görülmekte ve burada dışarıdaki merdivenli yol, *cavea* arka çevre yoluna ulaşip onunla birleşmektedir ve artık *analemma* duvarı görülmez. Yine bu noktada, kuzey batıdaki, Bizans merkezinden akıp gelen moloz, tiyatro alanına girmektedir.

Restorasyon çalışmaları için batı *analemma* duvarının sökülmesi sırasında ortaya çıkarılan çok önemli bir durum da; batı ön *analemma*'nın 2, 50 m. kadar iç kesiminde, *cavea*'nın üstten 4. oturma sırası ve dışarıdan da merdivenli yolun seviyesinde, dikdörtgen bloklardan, yan yana, kademeli, 0,8 m. genişliğinde 2 sıra halinde örülmüş bir duvarın ortaya çıkarılmış olmasıdır (**Lev. 33, Res. 81b**). Bu duvarı oluşturan alt blok sırasının üst kotunda, yani merdivenli çevre yolu ile aynı seviyede ve aynı tarz döşemede, genişliğinin 1 m. kadarı

kalmış bir yol ortaya çıkarılmıştır. Sökülen batı *analemma* köşesinden ortaya çıkarılan bu yol parçası, *cavea*’nın yukarıdan 4. oturma sırası hizasına kadar devam etmektedir. Dolayısıyla bu yol, Hellenistik Dönem *cavea*’nın çevre yolla bağlantısını sağlamakta olabilir. Bu da bize *cavea*’nın “ 3. 11. *Cavea*’da Roma Dönemi Kapasite Atışı İçin Yapılan Eklemeler” bölümünde açıklanan konulara ışık tutan önemli bir bulgudur.

5.1.8. Arka *Analemma* Duvarı

Batı çevre *analemma* duvarı, yan *analemma* duvarıyla köşe yaptığı noktadan itibaren 1/8’lik *cavea* bölümünün ulaştığı noktaya kadar, basamaklı dış çevre yolu boyunca dış yüzünden izlenebilmektedir. Bundan sonraki 2/8-3/8’lük bölümleri, ana kayaya yaslanmış olup, kuzeybatıda bulunan yamaçtan akmış molozun altında kalmış bulunmaktadır ve bugün izlenememektedir. 3/8’ lük bölümünden başlayarak arka çevre yolu ile koruma duvarı görülmeye başlar (**Lev. 3, Res. 5**). Bundan sonra da, doğudan *analemma*’yı dolaşan merdivenli yolun, beşinci *klimax*’ın hizasında, seyirci geçiş koridoruyla birleşebilmesi için, koruma duvarı kesilir. Bu bölümden sonra doğu arka *analemma* duvarı; yereyin doğu uca doğru düşen eğimi ile doğru orantılı biçimde ve *orchestra* seviyesine göre yüksekliği gittikçe artarak, aşağıya doğru devam etmektedir. Üstündeki koruyucu duvarın da devam etmesi gerekirken, burada tahribat nedeniyle izine fazla rastlanılmamaktadır. Esasen *analemma* duvarının üst kesimleri de bu kısımda tahrip olup, yamaçtan aşağıya akmıştır. Rhodiapolis Tiyatrosu’nda sözü edilen bölgede, yapılan kazılarla açığa çıkarılmış 2 payanda duvarının üst kesimleri görülmektedir (**Lev. 3, Res. 5**). Tüm tiyatrolarda genel olarak, çevre *analemma*’nın silindirik yapısı her zaman korunmuştur. Oysa dış *analemma*’nın doğu kesiminde, ikinci payanda duvarlarının kuzeyinde, batıdan itibaren sayılarak 5. *kerkis*’in ortasından sonra, *analemma* duvarında bir yapısal deformasyon görülmektedir (**Lev. 15, Res. 34, Res. 35**).

Kazılara, çevre *analemma*’nın yan *analemma*’yla kesiştiği noktadaki moloz yığıntısı kaldırılarak başlanmış, büyük bir olasılıkla tiyatronun inşası sırasında duvarı sağlamlaştırmak için yapılmış, *analemma*’nın bu günkü üst seviyesine ulaşmayıp, yaklaşık 3 m. kadar altıda kalan. 1,50m.’lik. kenar uzunluğunda, kare *profil*’li ve yukarıya doğru hafif daralan, 2 adet payanda duvarı, tam olarak ortaya çıkarılmıştır (**Çiz. 47a, Lev. 14, Res. 40**).

Cavea’nın Roma Dönemi’nde kapasitesinin arttırılması amacıyla, arka *analemma* duvarının yükseltilmesi gerekmiştir. Bu eklemenin gerçekleştirildiğini; ekleme seviyesinden itibaren Hellenistik Dönem *polygonal* örgüsünün, atkı sırası üzerinde, gözle rahatça görülebilen bir karakter değişikliği ve özensiz işçiliği göstermektedir (**Lev. 14, Res. 40**). Ayrıca, Hellenistik Dönem *caveası*’yla birlikte örülen payandaların, bu ekleme hattının

seviyesinde sonlanmış olması, Hellenistik Dönem’de *cavea*’nın bu seviyede olduğu göstermesidir. Buna ek olarak batı *analemma* restorasyon kazısı sırasında ortaya çıkarılan, duvar ve *cavea*’ya giriş yolu, *cavea* içerisinde oturma sıralarında oluşan deformasyon ve tahribatın, düşünülen bu ekleme hattına denk gelmesi gibi saptamalarla ortaya konmuştur.

Arka *analemma* kazılarında, kuzeye doğru devam ederken, kısa ucu 1. payandanın köşesine çok yakın (yaklaşık 0,6 m. uzaklığında), uzun kenarı *cavea*’yla yaklaşık 40 °’ lik açıyla kesen, ters “L” formunda, açma seviyesinden 3 m. yüksekliğinde bir duvar çıkmıştır (**Lev.17, Res. 37**). *Cavea*’yla kesişen bu duvar, lokanta-dükkânın kullanımıyla bağlantılı olarak İ.S. 2.y.y.’a tarihlenmektedir. İ.S. 2.y.y.’da *cavea*’da yapılan kapasite artışından sonra arka *analemma*’nın statik yapısı bozulmuş, olasılıkla bu kesim yıkılmıştır. *Analemma*’nın yıkılmış bu kesimine, yer kazanmak amacıyla lokanta ve mutfak inşa edilmiştir (**Lev. 15, Res. 34**).

Görülen iki payanda arasındaki uzaklık kadar ötede, bugünkü *analemma* yüksekliğine göre bulunması gereken bir payandanın görülememesi, eski *analemma* seviyesinin burada ana kayaya ulaştığını yani, *cavea*’nın Hellenistik Dönemi’nde 3. payandanın hiçbir zaman inşa edilmediğini gösterir.

Yıkılan bu bölgede bir aslına uygun olmayan, Geç Roma Dönemi onarım söz konusudur. *Analemma* ile arasında kalan ve güneye doğru açılıp ara alanı genişleten alana mutfak, duvarın üst-doğu alanına da lokanta-dükkân inşa edilmiştir.

5.1.9. Doğu Ön *Analemma* Duvarı

Doğu yan *analemma* duvarının bugün ölçülebilen, korunan yüksekliği 11,52 m.’dir. Batı yan *analemma* duvarıyla arasındaki +4 m.’ lik fark, arazinin bu kesimdeki eğiminden kaynaklanmaktadır. *Analemma* duvarının köşesinde 4 oturma sırası kadar bir eksilme vardır. *Analemma*’nın orijinal yüksekliği bu kesimde yaklaşık 13 m. olmalıdır. Kenarlarda eksik ve bozuk sıralar, planda gösterildiği gibi dağılım göstermekte ve bu başka bir değerlendirme ile de tektonik etkilerin sonucu olan çözümleri göstermektedir. Bu duvar, dışa doğru sarkarak şakul doğrultusundan sapmış ve baş noktası ile son noktası arasındaki düşey düzlemden dışa doğru şişmiş durumdadır (**Lev. 9, Res. 26**).

5.2. Sahne Binası Restitüsyonu

Skene 'nin uzunluğu 16,63 m., genişliği 8,90 m., korunan yüksekliği 4.98 m. 'dir.

İnce uzun dikdörtgen formuna sahiptir (**Çiz. 55a, b**). Sahne binası anlatılırken önce; *proskene* 'nin solundan sağına doğru tüm duvarları anlatılacak, ardından üst katı, yine aynı istikamette anlatıldıktan sonra *hyposkene* ön odaları ve *postskene* odalarına geçilecektir.

5.2.1. Proskene

Proskene batı ucunda, *pulpitum* seviyesine kadar tamamen korunmuştur. Batıdan 1. kapının söveleri yarıya kadar korunmuş olarak ele geçmiş, *lentosu* ise bulunamamıştır. *Lento* olasılıkla, sövelerle uyumlu kademeli silmelerden oluşmuştur. Kapı yüksekliği, *pulpitum* 'un bugün görünen yüksekliğine yaklaşmış, ∞ 1,80 m. olmalıdır.

1.kapının sol tarafındaki duvarın 3 sıra bloğu sağlam olarak ele geçmiş, üzerinde 4. sırayı oluşturması gereken silmeli blok ise eksiktir. Bu duvardan sonra 2. kapı boşluğu gelmektedir. Bu kapı biraz daha geniş olup, buraya ait söveler ve *lento* ele geçmemiştir. Kazılar sırasında her iki kapı önünden üzerinde silmeler olan küçük kırık parçalar ele geçmiştir. Orta kapının 2 parça halinde ele geçen *lento* 'su (TS.96) restorasyonu yapılmıştır (**Çiz. 29a**). Orta kapının hizasında devrilmiş olarak bulunan T.S.06.08 no.lu sövenin bu kapıya ait olduğu saptanmıştır (**Çiz. 31**). Bundan sonraki bölüm sahne binasının en az korunmuş kısmıdır. 4. kapının iki taraflı sövelerinin sadece en alt blokları ele geçmiştir. Kapının doğu-sol tarafındaki duvarın alttan 3 sıra bloğu korunmuş olup, kapı sövesinin de alttan iki bloğu korunmuştur. Kapının solundaki duvarın en üst silmeli bloğu, T.S.08.14 kazı sırasında düşmüş olarak ele geçmiştir (**Çiz.27b**). Yerinde düşünüldüğünde, *proskene* 'nin batı kesimi ile simetrik olmalıdır. Sahne binasının *proskene* 'sine ait ele geçen 3 adet silmeli bloktan T.S.08.14 no.lu bloğun yeri yaklaşık olarak bilinmekte, diğer ikisinin (T.A. 62, T.S.08.20 no.lu bloklar) yerleri bilinmemektedir. Olasılıkla Geç Roma Dönemi'nde, *paraskene* doğu duvarının 1. kat seviyesine konmuş olan 2 blok, *proskene* 'nin zemin kat en üst kesimindeki silmeli blokların eşleridir.

Proskene 'ye, genel olarak bakıldığında, aşınmışlığın parabol eğrisi formunda, ortada çok, yanlara doğru az olduğu gözlemlenmiştir. *Proskene* 'nin *orchestra* 'ya bakan yüzü bugünkü durumu ve kazılardan ele geçen mimari parçalarla birlikte tüm yapısalılığı restitüsyonun kolaylıkla yapılmasına olanak sağlayacak düzeydedir.

5.2.2. Skene Doğu-Sol Yan Duvar

Sahne binasının doğu yan duvarı iri kesme bloklardan yapılmış, *pulpitum* seviyesinde kadar iyi korunmuştur. Buna karşın, en çok ektiye maruz kalıp değişiklik görmüş duvardır. Bu değişikliklerin sebebi, İ.S. 3.y.y.'a tarihlenen toplantı salonunun, sahne binasının güney doğu köşesini keserek yapılmış olmasıdır ayrıca ikinci tadilat ve ekleme olarak toplantı salonuna girişi sağlayan, devşirme malzeme ile inşa edilmiş merdivendir. Bu merdiven *pulpitum* seviyesine kadar ulaşmayı sağlamaktadır. Merdivenlerin ulaştığı kesimde bir eşik taşı bulunmaktadır. Eşik taşının olduğu alanda bulunan kapıdan hem sahne binası hem de toplantı salonuna geçiş olmasıdır.

5.2.3. Postskene Odaları ve Duvarı

Sahne binasının kulis olarak kullanılan odaları *postskene* olarak adlandırılmaktadır (Çiz. 57b). Aynı zamanda sahne binasının arka duvarı da *postskene* olarak adlandırılır (Çiz. 47b).

III nolu oda (Arka doğu oda): 1.kat yüksekliğinde kadar moloz taş ve harçla örülmüş 2 ayak şeklinde söve oluşturulmuştur. Bu bölümündeki *lento* ele geçmemiştir. İki direk şeklindeki sövenin arasında eşik bulunur.

Buodanın kuzey ve güney duvarları tek sıra olarak örülmüş olup, odanın doğu yan duvarının kuzey köşesinde, duvara bitişik, kare kesitli (yaklaşık 0,7x0,7 m) zeminden tavana kadar uzanan, güçlü bir temel yapı bulunur. Bu payanda, üst katın taşınmasına destek amacıyla inşa edilmiş olmalıdır. Sahne binasının en çok değişime maruz kalmış bölümü, doğu yan duvardır. İ.S. 3.y.y.'a ait toplantı salonunun inşaatı sırasında yer darlığı nedeniyle, sahne binasının bu köşesi kesilerek toplantı salonunun kuzey batı duvarı buraya inşa edilmiştir. Sahne binasının alt katının bu odasındaki kesilme ve yeni duvarın inşası açıkça izlenmektedir. Bu durumun şimdi görülmeyen üst kotlarda da devam ettiği varsayılmalıdır (Lev. 24, 56a,b).

IV nolu oda (Arka batı oda): Odaanın girişi, ele geçen eşik, söve ve *lentolardan* yapısı görülen açıklıkladır. Yukarıda bahsedildiği gibi girişinde küçük taşlarla örülmüş sövesi bulunmaktadır. Batı yan duvarının kuzey ve güney köşesinde, duvara bitişik, kare kesitli (yaklaşık 0,7x0,7 m.) zeminden tavana kadar yükselen iki payanda üst yapıyı desteklemekte (Lev. 25, Res. 59) ve bu kata oyuncuların, iniş ve çıkışlarının seyirciler tarafından görülmemesi için mekânın en dış uçlarına yapılmışlardır. Skenefrons duvarıyla bu çıkışlar gizlenmişlerdir. Batı yan duvar, sahne binasının en fazla (4,98 m. yüksekliğinde) korunan

bölümüdür. Duvarın ortasında kare kesitli bir pencere varken, arkası taş bloğu ile kapatılarak, ışık sızdıran bir nişe dönüştürülmüştür (**Çiz.6**).

Bu odanın üst katı olduğunu gösteren elemanlardan biri, odanın köşesinde yer alan payanda ve payandanın en üstünde, *pulpitum* seviyesine çıkan taş basamaklar ile duvarlardaki izlerdir (**Lev. 25, Res. 59**). Arka odalarda, ön odalardaki gibi tonozun bulunmaması nedeniyle, olasılıkla köşelerdeki payandalara oturtulmuş ahşap zemin bulunur. Tonozların üzerindeki *pulpitum*’a bu odalardan başka çıkış yeri de yoktur. Bu payandaya kadar ahşap bir merdivenle çıkılmakta payandanın üzerinde de bugün izlenebilen taş basamaklarla devam edilmektedir. Oyuncular üst kata çıktıktan sonra *skene frons*’taki üç kapıdan *pulpitum*’a ulaşırlar (**Çiz. 11b, 57b**). Ön odalara tonozun yapılmasının sebebi oyunların oynandığı taş *pulpitum*’u taşıması açısından sağlam bir konstrüksiyona ihtiyaç duyulmasıdır. Arka alt odalar ise oyuncuların hazırlandığı kulislerdir ve üst katta çıkarak oyundaki sıralarının gelmesini beklerler ve sıraları gelince de, 3 kapıdan sahneye çıkarlar.

Bu duvar düşük bir seviyeye kadar, 1,20 m. kadar korunmuş olup moloz ve harçla örülmüş ve kazı sırasında üstünün tuğla levhalarla örülmüş olduğu görülmüştür. İki katın yüksekliği 4,5 m. yüksekliğindedir. Sahne binasının üst kat odalarının ışıklandırılması için bu duvarın üst katında pencere ya da aydınlatma yuvaları olacağı düşünülür. *Postskene* arka duvarının sıva ile sıvanmış olması muhtemeldir. Kazılar sırasında, çok sayıda aslan başı aplık bulunmuştur. Bu buluntuların dışında bezemelerinin tasarlanmasına yarayacak bir bilgi yoktur. Opramoas’ın Anıt Mezarı’nın sahne binası duvarına çok yakın olması aslında, bu duvarın bezemeli olmasını da gerektirmemektedir. Arka duvarda boyutları ve *profil*’leriyle ön orta kapı benzeri tek bir kapı bulunmaktadır. T.S.09.08 İon kapı *lentosunun* (**Çiz. 28a**), T.S.11.08 no.lu sövenin (**Çiz.31a**) bu kapıya ait olabileceği düşünülmektedir.

5.2.4. *Skene* Batı Yan Duvar

Sahne binasının en iyi korunmuş ve en nitelikli duvar işçiliğine sahip kısmıdır. Sahne binasının tümünde olduğu gibi 1.kat seviyesine kadar kesme taşlardan örülmüştür. *Hyposkene*’nin batı arka odasının içinden küçük taşlarla ve moloz-harçla örülmeye başlanmış bir duvarla, zeminden 5 m. seviyesine ulaşır. Bu duvarın en üst kotunda görünen izlerden anlaşıldığı kadarıyla sahne binası beşik çatısıyla örtülmüştür. Mahya girişinin oturma yuvası

da buradadır (**Çiz.6**). Rhodiapolis Tiyatrosu'nun *skene*'si, Arykanda Tiyatrosu'nun *skene*'si ile genel hatları ile benzeşmektedir²⁵⁷.

5.2.5. *Hyposkene*'nin İç Düzenlemesi

I no.lu oda (Ön doğu oda) : Oda çift duvar örgülüdür: kesme bloklarıyla örülmüş kuzey dış duvarının iç yüzünde moloz harçlı bir duvar daha bulunur. Odanın güney duvarı da aynı şekilde 2 sıra duvar halinde örülmüştür (**Lev. 23 53a,b**). İşte yer alan ikinci duvarın 0,9 m. seviyesine ulaştığı yerde odanın güney duvarı boyunca, kireçtaşı iç ve dış yüzeyi kavisli tonoz levhaları görülmektedir. Bu iç duvar *pulpitum*'u taşımak üzere inşa edilmiştir. Bu kireç taşı levhaların üzerine de tonoz oluşturulmuştur (**Çiz.8, 11a**).

II no.lu oda (Ön batı oda): İlk odayla benzeri bir duvar işçiliği gösterir. Odanın güney duvarı da 2 sıra duvar örgüsüyle örülmüştür. İçteki ikinci duvarın 0,9 m. seviyesine ulaştığı yerde odanın güney duvarı boyunca, iç ve dış yüzeyi kavisli kireçtaşı levhalar görülmektedir. Bu iç duvar, *pulpitum*'u taşımak üzere inşa edilmiştir. Bu levhaların üzerinde de sol odadaki ile aynı yükseklikte tonoz oluşturulmuştur (**Lev.23, Res.54**).

Orta koridordan devam edildiğinde, doğu batı doğrultusunda boydan boya uzanan ikinci sıra mekâna gelinir. Bu odalar yukarıda bahsedilen *postskene* odaları olup, *hyposkene* odalarına benzer, sağlı sollu iki oda bulunmaktadır.

5.2.6. *Skene frons*

Sahne binası, zeminle birlikte 2 katlıdır (**Çiz.11a**). 1. katına ait az sayıda veri bulunmaktadır. Bu konuda önemli bir bulgu; 1. kat seviyesini belirleyecek blokların ele geçmiş olmasıdır. Bu bloklar alt katın tavanı ile üst katın zemin seviyesini belirlerler (**Lev. 21, Res. 49**). 1.katı doğu batı istikametinde uzanarak 2 bölüme ayıran ve *skene frons*'un zemininde boydan boya bu kata destek olan iki sıra blok, taştan örülmüş bu orta duvarın güney kesiminde, boydan boya uzanmaktadır. Bu blokları üzerinde iç bükey bir *profil* bulunmaktadır. Olasılıkla bu *profil*'li kesime, sahne binasının 1. katın ahşap zemini oturmaktadır. *Skene frons* duvarı olasılıkla, 3 adet kapıyla *pulpitum*'a açılmaktadır (**Çiz. 48a**). Muhtemelen bu kapılardan ortadaki sahne binasının alt katıyla uyum sağlamak için İon kapısına sahiptir. Elimizde 2 parça halinde ele geçmiş T.A. 86 no.lu İon kapısı *lentosu* (**Çiz.28b**), burada yer alması gereken kapıya aittir (**Çiz. 56, Lev. 29, Res.71b**). Bu kapının iki yanında bulunan kapı aralığı daha dar olup, doğu yan kapıya ait olduğu düşünülen

²⁵⁷ Arykanda Tiyatrosu'nun sahne binası restitüsyonu için bkz: Knoblauch 1993, 148.

T.A. 128 no.lu düz *faskia*’lı *lento* (**Çiz.29 b**), kazılar sırasında bu alandan ele geçmiştir (**Lev. 30, Res.72**). Kapıların yanlarında örülü olan duvarlardan, batı bölümde bir parçası ele geçmiş olup, duvarın arasında yer alan boşlukta kapının bu kısımda olması gerektiğine işaret etmektedir. *Skene frons*, bu yapısallığıyla, Termessos Tiyatrosu’nun²⁵⁸ *skene frons*’unu ile benzeşmektedir (**Lev.168**).

Hyposkene’nin tonozlarının üzerinde, kireçtaşı bloklarla oluşturulmuş *pulpitum* bulunmaktadır (**Çiz.56a**). Bugün sahne binasının batı köşesinde *pulpitum*’un korunmuş olduğu görülmektedir (**Lev. 26, Res. 62**).

Sahne binasının batı yüzündeki üçgen biçimli duvar, yapının mevcut en yüksek noktası olup, çatı formunun “beşik çatı” olduğunu göstermektedir (**Lev. 28, Res. 66, Lev. 25, Res. 59, Çiz.51**). Sahne binasının 1. katının arka bölümüyle ilgili her hangi bir bilgiye sahip değiliz.

5.2. 7. Sahne Binasının Birinci Katına Çıkış

Sahne binasının alt katındaki, uzunluğuna bölme duvarı, yan yana (bitişik) aynı kalınlıkta iki ayrı duvardan oluşmaktadır. Ön kesimdeki duvar *pulpitum*’u *proskene* arkasındaki tonoz ile birlikte taşımaktadır. Ona bitişik arkasındaki duvar da sahne binasını oluşturur.

Sahne’ye ulaşmak için kullanılacak merdivenlerden, ikisi oyuncular tarafından *pulpitum*’a çıkmak için kullanılır. Merdivenler sahne binasının içinden olup, arka odalarının köşelerindeki payandaya kadar ahşap, ondan sonraki izleri, bugün batı taraftaki payandanın üzerindeki izlenebilen birkaç taş basamaktır (**Çiz. 57b**).

Sahne binasının alt ön odalarından hiçbir şekilde *pulpitum*’a çıkış bulunmamaktadır. Sahne binasının kulis olarak kullanılamayacağını bir göstergesi *pulpitum*’a geçiş olmaması, bir diğer nedeni de tavanının yüksekliğinin sadece 1. 74 m. olmasıdır.

Dışarıda doğudaki kısa duvarda, toplantı binası ile sahne binası arasında taş bir merdiven bulunmaktadır. Bu merdiven doğrudan sahne binası yan duvarına çıkar biçimde inşa edilmiştir. Üst sahanlığı doğrudan sahne binasına, *hyposkene*’nin üst kotuna ulaşmakta, olup merdivenin bitiminde, doğu yan duvarın 1. kat zemininde bulunan *in-situ* kapı eşiğinden anlaşıldığı üzere, burada yer alan kapıdan sahne binasının üst katına girilmektedir (**Çiz. 38**). Merdivenlerden sola dönüldüğünde de Toplantı Salonu’nun arka giriş kapısına ulaşılmaktadır. Merdivenin asıl yönelimi sahne binasıdır. Bu kapı ve merdiven İ.S. 2.y.y.’da var olup, toplantı salonun bu kısma eklenmesiyle birlikte var olan yerinden oynatılarak, İ.S. 3.y.y.’da revize

²⁵⁸ Lanckoronski 1892, Lev.XI.

edilmiş olabilir. Bunu kapı eşiğinin ortada değil, güneye doğru ve çapraz durmasından ve merdiven bloklarının çoğunun devşirme olmasından anlamaktayız.

5.2.8. Mimari Dekorasyon

Sahne binası kazısında ortaya çıkan en önemli mimari unsurlar, aynı boyutlardaki 3 adet İon ve 1 adet yalın *faskia* 'lı kapıdır (**Lev. 29, Lev. 30**). Bu kapıların bugün *proskene* 'de duran *lento* (**Lev. 29, Res. 69**), *proskene* ön orta kapısına aittir. Bugün sahne binasının arka duvarına konulan 2 adet İon *lento* 'su vardır. Bunlardan tüm olan, arka zemin kattaki orta kapıya ait olmalı (**Lev. 29, Res.70**), 2 parça halinde olan *lento* ise, sahnenin orta kapı *lentosu* olmalıdır (**Lev. 29, Res. 71b**).

Skene frons 'tan sağlam halde bir *lento* ele geçmiştir (**Lev. 30, Res. 72**). Bu *lento* ise ölçülerinden de anlaşıldığı üzere skenefronsun yan kapılarına ait olabilir. Bu kapıların üzerinde durduğu sövelerden 2'si sağlam olarak ele geçmiş olup, diğerleri çok parça halinde ve eksik olarak ele geçmiştir. Ele geçen parçalar bütüncül yapısalılıklarına ilişkin bilgi vermektedir. Sahne binasının içinde ve çevresinde dağınık olarak ele geçen Dor sütunlarına ait parçalar farklı ölçüleri ve buluntu durumları itibariyle olasılıkla birkaç yapıya ait oldukları düşünülmüştür. Tiyatronun Geç Hellenistik- Erken Roma *proskene* 'sine ait olabilecekleri gibi bazıları da kuzey-batısında yer alan tapınağa ait olabilecekleri düşünülmüştür (**Çiz.33**).

5.3. Sahne Binası Restitüsyon Önerileri

5.3.1.Sahne Binasının Bilinen Unsurları

- 1-Sahne Binası'nın boyu, eni, yüksekliği ve kat sayısı bilinmektedir.
- 2-Zemin kattaki bölümler bilinmekte olup, üst katın yapısı hakkında da bilgi vermektedir.
- 3-Üst katın batı ucunda, çok iyi korunmuş, çatı mahyasını tutan duvar, sahne binasının yüksekliğini ve çatının beşik çatıyla örtüldüğünü göstermektedir.
- 4-*Proskene* 'nin tüm cephesi, 5 kapısı, ortadaki kapısının İon tazında bir *lentoya* sahip olduğu ve kapı yükseklikleri bilinmektedir.
- 4-*Skene frons* 'un 3 kapısının yeri, boyutları, söve blokları ve ortada yer alan kapının, İon düzenindeki *lentoya* sahip olduğu bilinmektedir.
- 5-*Postskene* 'nin orta kapısının İon düzenindeki bir *lentoya* sahip olduğu bilinmektedir.
- 6-*Pulpitum* 'un yüksekliği, boyutları ve inşa tarzı bilinmektedir.

7- Zemin katın ortasında boydan boya uzanan ve üst kata taşıyıcı zemin oluşturan duvarın batı ucunda, *skene frons* ön duvarına ait, aralarında kapı boşluğu bulunan moloz ve harçla yapılmış 2 duvar bulunmaktadır.

8-Parçaları birbirine uyumlu, 4 tam sütun oluşturacak Dor sütun parçaları, sahne binasının içinde ve yanında olmak üzere farklı yerlerde, dağınık olarak ele geçmiştir. Bunlara uyum sağlaması muhtemel 3 adet Dor sütun başlığı, yine farklı yerlerden ele geçmiştir. Bunlar tiyatroya ait değildir.

9-Doğu *parodos*'ta bir kemerin bulunduğu, ele geçen parçalarla bilinmektedir.

5.3.2. Restitüsyon Alternatifleri

Sahne binasının elimize geçen bulgu ve onlardan türetilen bilgilere göre sahne binası, zemin kat ve üst kattan oluşmaktadır. Zemin katın ön yüzünde ölçüleri bilinen 5 kapı bulunmaktadır (**Çiz.37**). Orta kapı alt katı boydan boya geçen bir koridorla arka yüzdeki tek olan kapıya bağlanmıştır. Alt kattaki ön 2 odanın içine inşa edilmiş tonozlarla (**Çiz. 11a**) ve 4 odayı birbirinden ayıran duvarlarla 2. katın zemini oluşturulmakta, hem bulunan malzemeden hem de tiyatronun benzeri olan örneklerle karşılaştırılmasıyla²⁵⁹ *skene frons*'un duvarı ve çatı örtüsünün yapısı anlaşılabilenmekte, doğu *analemma* ile olan kemerli bağlantı yer ve biçim olarak tasarlanabilmektedir. *Postskene*'nin cephesi hakkında fazla bir bilgi elimize geçmemiştir. Var olan bilgiler ışığında ve analogi yoluyla düz bir duvara sahip olabilir (**Çiz. 47**). Alt katta ön ve arka cephede pencere bulunduğu dair bir ize rastlanmamıştır. Arka cephenin üst katına ait duvarı yıkılmış olduğu için, yapısal özelliğine ait bir bilgiye ulaşılamamışsa da, alt katta tiyatro gösteri hazırlıklarında kullanımına ilişkin olarak, ışık gereksinimi nedeniyle arka cephede küçük boyutta bir sıra pencerenin, tavana yakın bir seviyeye yerleştirilmiş olacağı düşünülebilir (**Çiz. 38**).

Sahne binasının zemin katının, arka yüzünde ortada bir kapı bulunmaktadır. Bu kapı, *proskene*'deki orta girişinin, arka yüzdeki karşıtı olup, yapının ortasındaki koridorla bağlanırlar. Bu kapının İon tarzı *lentosu* bulunmaktadır (**Çiz. 54b**). .

Sahne binası için, önerilerde alternatif oluşturacak tek unsur üst kat yapısının *skene frons*'unun ön cephe oluşumu ve bezeme tarzıdır.

1. Alternatif; *pulpitum* seviyesinde batı tarafta, arasında kapı boşluğu olan 2 moloz duvar kalıntısına göre, üst katta 3 kapılı bir *skene frons*'un olduğu tasarımıdır (**Lev. 26, Res. 63b, Çiz. 54a**).

²⁵⁹ Arykanda Tiyatrosu: Knoblauch 1993, 148.

6. LYKİA TİYATROLARI

6.1. Tiyatroların Tarihçesi

Geleneksel tiyatro mimarisinin öncüsü olan Atina Dionysos Tiyatrosu'nun oluşmasına kadar olan sürece, konumuza ışık tutması açısından kısaca bakalım: İ.Ö 534'de Tespis'in gezici sahnesinin Atina halkına *Agora*'da oyun sergilediği düşünülmekte²⁶⁰, fakat vazo betimleri dışında kesin arkeolojik bir iz bulunmamaktadır. İ.Ö 499-496 yıllarında izleyicilerin "ikria" olarak adlandırılan ahşap banklara oturdukları, Sophilos'un vazo resmindeki betimlemeyle²⁶¹ örtüştürülmekte fakat yine mimari bir iz bulunmamaktadır. Dörpfeld'e göre, İ.Ö 442 yılında, *Dionysos Leneai* şenlikleri kapsamında *Areopagus* tepesinde komedi sanatçıların yarışmaları, bu alanda yapılmıştır²⁶², ancak buna ait bir mimari kalıntı yoktur. Yunanistan'daki en erken örnek *Thorikos* Tiyatrosu olmalıdır ve bu İ.Ö 6.y.y ile İ.Ö. 4.y.y.'a tarihlenmektedir²⁶³. Formu klasik tiyatro formundan uzak olmasına rağmen, tiyatro fonksiyonunun karşılığı olan somut bir mimari yapısı olmasıyla yukarıdaki erken örneklerden ayrılmaktadır. Dinsmoor ve Caputo, İ.Ö 420'li yıllarda Nikias Barış sürecinde, Atina Dionysos Tiyatrosu'nun *cavea*'sının köşeli bir forma sahip olduğunu belirtmektedirler. Hellen Tiyatrosu'nun öncüsü sayılan, Atina'daki taş tiyatro yapısının bugün görülen klasik forma sahip *cavea*'sı, İ.Ö 325 yılına tarihlenir ve Lykurgos tarafından yaptırılmıştır. Hellen tiyatrolarının öncüsü sayılan Dionysos Tiyatrosu'nun İ.Ö 4.y.y.'a tarihlenen köşeli taş, forma sahip *cavea*'sı, iddialara göre altta kalmıştır ve üzerine kurulan *cavea* yüzünden biçimini görmek mümkün olmamaktadır.

6.2. Anadolu'da *Dionysos* ve Tiyatro Kültürü

Kökeni *Dionysos*'a bağlanan tiyatro kültürünün adandığı tanrı, şarapçılığın yapıldığı tüm Anadolu kültürlerinde inanılan bir bereket tanrısı olmalıdır. Örneğin; Hitit Uygurlığı'nda, İ.Ö. 2. ele geçmiş şarap *rython*'ları, Urartularda Adilcevaz Sarayı'nın altında yer alan şarap mahzenleri, Geç Hitit'te Konya İvriz'de²⁶⁴ elinde üzüm salkımıyla betimlenen şarap Bereket Tanrısı, İ.Ö. 6.y.y.'da Lidya'ya²⁶⁵, oradan da Hellen topraklarına geçmiştir. Hellen

²⁶⁰ Bieber 1961, 23.

²⁶¹ Bieber 1961, 54.

²⁶² Dörpfeld, Reisch 1966, 7 vd.

²⁶³ Anti 1947,46.

²⁶⁴ Tiryaki 2001, 59 vd.

²⁶⁵ Herodotos,131.

topraklarına Anadolu'dan geçen bu tanrıya adanan tiyatroları Ege'nin kıyısından çok doğu kıyısında aramak akla daha yakın gelmektedir fakat arkeolojik kalıntılar bakımından tiyatro mimarisinin örnekleri bu topraklarda henüz bulunmamıştır. Sadece ait hava toplanma mekânlarının olduğu bilinmektedir.

Anadolu'da şarabın bilindiği toplumlarda, içki içilirken dans ve eğlence doruk noktasına ulaştığında, kendinden geçen insanlar transa girip tanrıya ulaştıklarına inanmaktadırlar. Bu tür eğlence-ayinlerde, *rituel*'ler ve dansların yapıldığı mekânlar; o dönemlerde olasılıkla açık hava alanlarıdır. Günümüze mimari yapıları ulaşmasa da bu mekânlar; kuşkusuz toplu halde eğlenme, dans etme olanağı sağlayan ve sonuçta tiyatro kavramını yaratan öncü mekânlar olmuşlardır. Anadolu'daki Hellenizasyon sürecinin başladığı döneme kadar da bu mekânlar, o dönemde yaşayan insanların gereksinimlerini karşılayabilmek amacıyla, boyut ve şekillerini uygun biçimde geliştirerek, değişik örneklerde görülen, çok amaçlı toplanma alanlarını oluşturmuşlardır.

6.3. Anadolu'daki En Erken Tiyatrolar

Anadolu'nun bilinen en eski tiyatroları; batı kıyısından olup; Aiolis, Mysia ve İonia bölgelerinden; Phokaia, Priene, Pergamon, Magnesia, Miletos, Ephessos, Erythrai'dir. Karia Bölgesi'nden Alinda, Halikarnassos, Herakleia Latmos'tur. Troas Bölgesi'nden de Assos'tur. Şimdiye kadarki tüm tiyatro araştırmacılarının elimize geçen yazılı kaynaklarıyla, yukarıdaki değerlendirmeler, fikir birliğiyle somutlaştırılmıştır²⁶⁶.

6.4. Antik Dönem'de Polis Kavramı

Antik dönemde “yerleşim birimi ve kent” kavramları, Klasik’ den Roma Dönemi’ne kadar farklı kriterlere göre belirlenmektedir²⁶⁷. Bir yerleşimin “*polis*” olabilmesi için; planlı, evlerin, sokakların, caddelerin yanı sıra, tiyatro, *bouleuterion* vs. gibi kamu yapılarına da sahip olması gerekmektedir. Stadiasmus Patavensis’de²⁶⁸ adı geçen Lykia kent ve yerleşimleri içerisinde “*polis*” niteliğinde olmasını gerektiren birçok yapıya (tiyatro, *agora*, *stoa*, *sebasteion*, *ekklesiasterion*) sahip olmasına rağmen, tiyatrosu bulunmayan tek kent Trebenna’dır²⁶⁹. Bu

²⁶⁶ Isler 2006,302.

²⁶⁷ Bkz Owens 2000; 2 vd.:Klasik Dönem’de “polis” kent kavramı; ortak siyasal, dinsel ve toplumsal gelenekleri paylaşan yurttaşlar topluluğudur. Alcaeus’a ise, bir kenti oluşturan şeylerin; çatısı iyi örtülmüş evler, iyi yapılmış duvarlar, rıhtımlar, limanlar değil, kendi olanaklarından yararlanmayı bilen insanlar olduğunu söylemiştir. Roma’da ise Pausanias; hiçbir devlet yapısı, tiyatrosu ve pazar meydanı olmayan yerleşimlerin, kent olamayacağından bahsetmektedir. Romalılar için kent, yaşamının fiziksel donanımlarının önemini göstermektedir.

²⁶⁸ Işık ve diğ. 2001; Şahin-Adak 2007.

²⁶⁹ Trebenna Kenti’nin kamu yapıları için bkz: Çevik ve diğ. 2005a, 32-53.

kentin diğer kentlerden bir farkı da tiyatrosu olmamasına karşın, birçok kentte bulunmayan *ekklesiasterion* ve *sebasteion* yapılarına sahip olmasıdır. Bu durumda *ekklesiasterion*; tiyatronun karşıladığı gereksinimleri karşılamış olabilir.

Diğer bir ilginç örnek; Lykia Bölgesi'nin en sarp kesimi Kavak Dağı'na kurulmuş, *polis* niteliğinde olmayan ücra Mnara Yerleş'i'nde, Hellenistik Döneme ait bir toplanma yapısının bulunduğudır. Mnara'daki bu yapının oturma sıraları düz, doğrusal basamaklar şeklindedir²⁷⁰. Hemen önünde uçurumun başlaması nedeniyle, oyunların oynanması için *orchestra* boşluğu ya da sahne binası için bir alan olmaması sonucu, bu yapıyı “geleneksel tiyatro” olarak adlandırmak biraz güçtür.

Mnara ve Trebenna örneklerinde, “tiyatronun varlığına- yokluğuna” yönelik çıkarımlar sonucunda, Lykia Bölgesi için yerleşim ve kent olgusunun Hellas ve İtalya'dan bilinen klasik kıstaslara her zaman uymayıp, özgün bir yanının da olduğu görülmüştür.

6.5. Lykia'da Tiyatro Mimarisine Öncülük Eden Yapılar ve Erken Tiyatro Örnekleri

Bu çalışmada incelenen tiyatroların bazıları önceden bilinmemekte, bazıları ise yerinde incelenmeden sadece adı literatürde anılmaktaydı. Yapılan çalışma kapsamında Lykia'nın tüm tiyatroları ya da sözü edilen yerleri arazide aranmış ve kataloga eklenmiştir. Bazıları; yapıldıkları dönemin gereği olarak ilkelikleri, ayrıca aşırı derecede tahrip olmuş görünümünün etkisiyle de belki, pek önemsenmemiş ve araştırmacılar tarafından bilimsel olarak yeterince incelenmemişlerdir. Bunlardan bir kısmı geleneksel tiyatro formunu yansıtmaktadır. Bir kısmı ise; toplanma alanı ihtiyacını karşılayan, fakat mimarisiyle “tiyatro” denilemeyecek örneklerdir. Ancak gelişmiş tiyatro mimarisinin oluşmasında geçiş dönemi oluşturmuşlardır.

Bu tarihi gelişme açıkça göstermektedir ki; geleneksel tiyatro formunun gerektirdiği, görüş olanaklarının iyileştirilmesi ve seyirci kapasitesinin artırılması için, bu öncü yapılardaki düz sıralı seyirci mekânlarının, zamanla at nalı formundaki *cavea*'lara dönüşmesini sağlayan bir süreç yaratılmıştır.

Lykia'da en erken toplantı mekânı olabilecek, Kolb'ün tespit ettiği yapı Avşar Tepesi'dir²⁷¹. Avşar Tepesi'ndeki bu yapının, düz sekilerden oluşan bir toplantı mekânı olup, Hellenistik öncesi bir döneme ait olduğu öne sürülmektedir. Bu yapıya, geleneksel mimari özellikleriyle aykırılığı nedeniyle, tiyatro demek güçtür.

²⁷⁰ Çevik ve diğ. 2005b, 109.

²⁷¹ Kolb 2008, 54.

Kataloglarda adı geçmeyen, fakat bir makalede²⁷² anılan, bir makalede yalnızca kent²⁷³ planında görülen, benzer özellikteki çok önemli bir yapı da, Myra *Akropol'* üdeki *toplanma yapısıdır*.²⁷⁴ Avşar Tepesi örneğinden farklı olarak, Myra *akropol'* üdeki *yapı*, köşeli “U” formuna sahip olup, ana kayanın oyulmasıyla meydana getirilmiştir. Myra *Akropol'* üdeki bu mekânın üzerinin bir çeşit örtü sistemi ile kapalı olduğu ve oturma sıralarının ahşapla kaplandığı, kaya üzerine açılmış sistemli ve eşit sayıdaki delikler ile anakaya formasyonundan anlaşılmaktadır (**Lev.160**). *Akropol'* deki ana kayaya işlenmiş *yapı*, gerek formu gerekse diğer özellikleriyle Roma öncesi dönemlere ait olabilir²⁷⁵. Benzeri, diğer anakaya mekânlarının tarihlenmeleri de oldukça problemlidir²⁷⁶. Kazılarının gerçekleştirilmemiş olması sebebiyle, kesin bir tarih önermek güçtür. Yine de, Klasik Dönem’de *akropol*de meskûn Lykialıların kamu yapılarının *akropol'* de olduğu düşünülerek, *akropol'* deki bir yerleşimin bugün bilinen en erken tarihinin Klasik’ten başlayıp, Osmanlı Dönemi’ne dek devam edeceği söylenebilir.

Paralel doğrultularda, düz sekiler halinde oturma sıralarından oluşan diğer bir örnek de, yukarıda anılan Mnara²⁷⁷ yerleşimindedir. Doğuya / Akdeniz’e yönelmiş olup, 11 basamaklı oturma sıraları dizilimindedir. Kenttin Hellenistik Dönem’deki yoğun şehirleşmesine bağlı olarak, olasılıkla Hellenistik Dönem’e aittir.

Yukarıda sayılan örneklerden farklı olarak, geleneksel tiyatro mimarisinin *cavea* formuna daha çok yaklaşan ve kataloglarda tiyatro başlığı altında adı geçen fakat tanımı bulunmayan, bu tez çalışması ile gün ışığına çıkarılan 2 örnekten biri, Telmessos *Akropol* Tiyatrosu’dur²⁷⁸. (**Lev.142, 143**). Ana kayanın sağladığı olanağın en iyi şekilde değerlendirilmesiyle, işlenip at nalına yakın bir formda oluşturulmuş, *klimakes*’e sahip bir örnektir. Telmessos *Akropol'* ünde, tıpkı Myra’da olduğu gibi Klasik Dönem’den, Osmanlı Dönemine kadar yaşam sürdürülmüştür. Bilinen büyük Telmessos Tiyatrosu, Hellenistik-Roma dönemlerine ait olup, doğrudan deniz kıyısındadır. *Akropol'* deki fazla tanınmayan küçük anakaya tiyatrosu, formu ve özellikleriyle İ.Ö. 3.y.y-2.y.y.’a ait olabilir.

Kandyba Kenti şehirciliğini anlatan bir makalede, tiyatrodan söz edilmiştir²⁷⁹. Bean²⁸⁰ ve Sear’in²⁸¹ kitaplarında da adı geçen bu tiyatro hakkında elimizde ayrıntılı tanımlayıcı bilgiler

²⁷² Çevik 2010,7.

²⁷³ Peschlow 1996,209.

²⁷⁴ Çevik 2010a, 53 vd.

²⁷⁵ Myra *Akropol*Bouleuterion’unun benzeri Notium’dadır. McDonald tarafından Notium *Bouleuterion*’u İ.Ö. 3.y.y.-2 y.y.’a tarihlenmektedir. Bkz. Sear 2006, 345.

²⁷⁶ Genel olarak bkz; Mcdonalds 1943, Anti 1947, Meinel 1980.

²⁷⁷ Çevik ve diğ. 2005,109 vd.

²⁷⁸ Hoskyn 1889, 146; Hoskyn gezi notlarında büyük tiyatro dışında kuzeyde küçük bir tiyatrodan bahseder. Fakat kendi de kaya oyulu bu yapının tiyatro olduğundan pek emin değildir. Tiyatronun yeri, formu ve özellikleri hakkında hiçbir bilgi vermemektedir.

²⁷⁹ Wurster 1976, 48.

yoktur. Ayrıntılı yayını olmayan Kandyba Tiyatrosu da; diğer bir ana kaya tiyatrosu olup (**Lev. 73, 74**) *cavea* yapısı ile Telmessos *Akropol* Tiyatrosu'na benzemektedir. Balty²⁸², Kandyba Tiyatrosu'nu *bouleuterion* olarak yorumlamıştır. Fakat bu yapı; *bouleuterion*'ların köşeli "U"formuna karşılık, at nalı formunda olması, ayrıca *bouleuterion* olarak üzeri kapalı olması gerekirken, burada üst örtü sistemine ait hiçbir izin bulunmaması gibi nedenlerle, *bouleuterion* olarak değerlendirilemez. Tiyatroların erken örneklerinden biri olmalıdır. Kandyba *akropol*'ünde, Klasik Dönem'den Bizans Dönemi'ne dek yaşam sürdürülmüştür. Kandyba ve Telmessos *Akropol* örneklerinde kazılar yapılmamış olup, ancak yüzeysel gözlemlerle edinilen bilgilerle değerlendirilebilmektedirler. Anakaya mekânlarının kullanımı, oldukça geniş bir döneme yayılmakta ve arkeolojik tarihlendirilmelerinde bilinen zorluklar yaşanmaktadır. Kandyba *akropol*'ündeki fazla tanınmayan bu küçük anakaya tiyatrosu da; formu, özellikleri ve Telmessos örneğiyle benzerliğiyle, İ.Ö. 3.y.y-2.y.y.'a ait olabilir.

Xanthos'²⁸³ Tiyatrosu'nun durumu diğer örneklerden daha farklıdır. Bugün görülen *cavea*'nın altında yer alan erken *cavea*'nın formu ve eski sahne binası kalıntılarının mimari özellikleriyle ilk tiyatro, kanımca İ.Ö. 2.y.y.'a ait olabilir (**Lev. 156**). Demargne ve Metzger tarafından yapılan kazılarda, Xanthos Tiyatro'sunun Hellenistik Dönem'e ait *cavea*'sı ile taş sahne binası 1950-60'larda keşfedilmiş, aradan geçen zamanda ise, Lykia tiyatro araştırmaları için çok önemli olan Hellenistik bu örneğin, gerek yayınlarda gerekse yapılan katalog çalışmalarında erken evresi yeterince irdelenmemiştir²⁸⁴. 1990 yılındaki²⁸⁵ yayında ise, sadece mimari formuna göre Hellenistik Dönem'e, İ.Ö. 1.y.y.'a tarihlenmektedir. Ancak bu tarihleme kesin değildir. Kazılarda ayrıntılı tarih verilecek küçük buluntulara, seramik ve sikkelere dayalı bir değerlendirme yapılmamıştır.

2003 yılında M.Zimmermann'ın yürüttüğü Phellos Yüzey Araştırması esnasında, Phellos'ta bir tiyatro bulunmuştur. Phellos Tiyatrosu'nun iç kısmı Bizans Dönemi'nde molozlarla doldurulmuş olmasına rağmen *cavea*'nın dış konturları hala izlenebilmektedir (**Lev.128**). Zimmermann²⁸⁶ tiyatronun inşa yerinin tarihlemede ipucu verdiğini, tiyatro ve *agora*'nın birlikteliğinin Hellen öncüllerine dayandığını ve bu sebeple özel bir karaktere sahip olduğunu söylemektedir. Buna rağmen benzerliğin daha çok, kayalık Lykia yerleşmelerinin Phellos Kent'i gibi tepeye yerleşmesiyle açıklanması daha doğrudur. Erken Lykia Tiyatroları

²⁸⁰ Bean 1998, 111.

²⁸¹ Sear 2006, 368.

²⁸² A.g.e. 2006, 365.

²⁸³ Demargne,1956, 43vd.; Demargne, 1957, 9 vd.; Demargne 1958, 9; Demargne 1959, 132.

²⁸⁴ Le Roy 1990, 76.

²⁸⁵ Frézouls1990,875-890.

²⁸⁶ Zimmermann 2004, 102.

olan Telmessos, Kandyba örneklerinin, aslında en çok dikkat çeken benzer özelliği, *agorayla* bağlantılı değil, surun altında olmalarıdır.

Araştırmacılara göre; Lykia'nın en erken tiyatrosu, İ.Ö. 200'lere tarihlenen Kyaneai Tiyatrosu'dur²⁸⁷ (Lev.84). Ancak bu tez çalışmayla daha ayrıntılı incelenen anakaya tiyatroları İ.Ö. 3-2.y.y.'a ait olabilirler. Lykia Bölgesi'nde artmakta olan kazı ve araştırmalarla eklenen yeni bilgiler, çalışma kapsamında bir araya getirilip irdelenmiş; sonuçta Ferrero'nun öne sürdüğü ve Isler gibi diğer tiyatro araştırmacılarının takip ettiği kronoloji kısmen değişmiştir.

6.6. Lykia'da Tiyatro Mimarisinin Başlangıcı

Lykia'daki geleneksel formda (at nalı formu *cavea*-yuvarlak *orchestra*- bağımsız sahne binasından oluşan tiyatro inşaatının başlangıcının, İ.Ö 2. ve 1. y.y.'lara rastlamasının nedenini, tarihsel sebeplerde aramak gerekir. Büyük İskender tarafından bölgenin fethinden sonra, Hellenleştirme süreci başlamıştır.²⁸⁸ Özellikle Lykia yöneticileri, Hellen şehir modelinin alınmasını istemişlerdir. Bu kapsamda, mevcut yerleşimlerde tiyatro inşa edilmeye başlamıştır. Tiyatroların, sergilenen sahnesel canlandırmaların mekânı olarak bilinen işlevlerinin yanı sıra, halk toplantıları çerçevesinde her zaman hizmet vermiş oldukları ve bu durumun Lykia için büyük önem ve anlam taşımış olduğu bilinmektedir. Bu arada dikkate değer bir konu da; tiyatro inşa uğraşlarına ilk İ.Ö 2. y.y.da başlanmış olmasıdır.

Lykia üzerindeki Ptolemeios yönetimi, İ.Ö 197 yılında düşer. İ.Ö. 190 yılında, Lykia Federasyonu'nun Suriyeli yöneticilerinden, Seleukos hükümdarı III. Antiochos, Romalılarla Sipylos'da gerçekleşen, Magnesia Savaşı'nda yenilir. Bunun ardından Lykia'da Apameia Barışı'yla birlikte sözü edilen güçlü, aktif dönem başlar ve sonucunda büyük zenginlik ve refah yaşanır. Günümüze ulaşmış antik tiyatroların büyük bir kısmı işte bu döneme aittir²⁸⁹.

6.7. Lykia Bölgesi Tiyatrolarının Sayıları, Dağılımı

Lykia Bölgesi'nde 46 büyük ve orta ölçekli kent olup, bunlardan 30 kentte, 32 tiyatro olduğu saptanmıştır. 46 kentte, 32 tiyatronun bulunuşu, Hellenistik ve Roma Dönemleri'nde Anadolu'nun Lykia Bölgesi'nde tiyatro yoğunluğunun çok fazla olduğunu göstermektedir

²⁸⁷ Isler 206,302.

²⁸⁸ Bkz: Owens 1994, 75“ Tüm Hellenistik dünyada kentler, İskender'in fetihlerinin ve haleflerinin kurduğu krallıkların yarattığı, değişen siyasal koşulları kabul etmek ve benimsemek durumunda kaldılar. Gerçekte Yunan kentleri genelde eylem özgürlüklerini yitirdilerse de başka yönden karlı çıktılar. Fethedilen toprakların kralları ve hanedanları zenginleştiler ve yeni koşullardan gönüllü olarak faydalandılar. Geniş bir kent kurma yapılaşma programı yoluyla yerel hanedanlar, kendi güçlerinin büyüklüğünü ve sağlamlığını, böylece egemenliklerinin ihtişamını sergilediler. Bu etmenler kentleşme ve kent planlamayı farklı biçimlerde etkiledi.”

²⁸⁹ Isler 2006, 302.

(Hrt.1). Bu kentlerden Telmessos ve Balboursa'da 2'ser tiyatro olduğu da düşünöldüğünde, bu sayı toplam 32'a ulaşölmaktadır. H.P. İslar'ın katalogunda 27 ve R.G. Chase'in²⁹⁰ katalogunda ise 26 tiyatro bulunmaktadır.

Antik dönemde Lykia Bölgesi'de yer alan Meis Adası'ndaki Megiste Kenti'nde, adayı ikiye ayıran boynun körfeze bakan kısmında yer alan tiyatronun mevcudiyetini, Chandler ve Beaufort'un eserlerinden biliyoruz. *Cavea*'sında 26 oturma sırası olduğunu söyleyen Beaufort, bu tiyatroyu Patara örneğiyle karşılaştırır. Chandler, 29 oturma sırasının 3 *klimakes*'e 2 *kerkides*'e bölünmüş olduğundan bahsetmektedir²⁹¹. *Analemma* duvarları *isodomik* örgüye sahiptir. Sahne binası hakkında bilgi yoktur.

Lykia Bölgesi Tiyatrolarını araştırmak için T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan doktora araştırması kapsamında izin alınmıştır. Bugün Yunanistan'ın toprağı olan Meis Adası'nda çalışma iznim olmadığı için yerinde araştırma yapılamamış, Lykia Bölgesi Tiyatroları çalışmasının bütönlüğünü bozmamak için de bu tiyatro; literatürdeki bilgilerden yararlanarak çalışmaya eklenmiştir.

Antik yazarlardan Ptolemaios, kitabında adı Lydai olarak geçen, Fethiye Körfezi ile Dalaman arasında yer alan (Kapı Dağ Yarımadası'nda, Ağa Limanı-Kurtoğlu Limanı olarak da adlandırılan) bölgede bir tiyatronun varlığından söz etmiştir²⁹². Buna karşın, Bean ve Chase'in, Lydai Kenti'nde yaptıkları farklı yıllardaki araştırmaları sonucunda, kitaplarında tiyatro bulunmadığından söz etmişlerdir. Ptolemaios olasılıkla kentte bulunan 8 oturma sırasına sahip tiyatronun varlığından söz etmiştir.²⁹³ Princeton sözlüğünde²⁹⁴, Lydai Kenti ile ilgili madde de, tiyatronun kentin batı yamacında bulunduğu yazılmış, tam olarak yeri ve özelliklerinin tanımına ilişkin hiçbir bilgi verilmemiştir. Google Earth haritasında ise Lydai Kenti'nde tiyatro işareti bulunmaktadır, ancak yeri tam olarak bildirilmemiştir.

Bu tartışmaları kesin bir sonuca bağlayabilmek için, kente bizzat giderek araştırmalar yaptım. Lydai Kenti; sözü edilen çok girintili çıkıntılı, Ağa Limanı olarak adlandırılan koyun kuzey kesiminde, korsan saldırılarından gizlenerek korunmak için, dik yamaçlı tepenin arkasına, denizden görölmeyecek şekilde kurulmuştur. Ağa Limanı'ndan yaklaşık 45 dakikalık antik yoldan yürüyerek tepeyi aşp kente ulaşölmaktadır. Bu tepenin doruk noktasında, yol kenarındaki 2 adet anıt mezar, daha kent görölmeden sizi karşılar. Lydai

²⁹⁰ Chase, 2002, 56-84.

²⁹¹ Sear 2006, 369.

²⁹² Olasılıkla Ptolemaios'un metninden yararlanmış olan Bayburtluoğlu'da Lykia kitabında Lydai kentinde tiyatronun bulunduğunu yazmıştır. Fakat tiyatro hakkında hiçbir bilgiye rastlanılmamaktadır. Bkz: Bayburtluoğlu 2004, 291.

²⁹³ Bean 1998, 48.

²⁹⁴ Stillwell ve diğ. 1976, Roos 1969, 59-93.

Kenti'nin topografyası bölgedeki diğer yerleşimlerden oldukça farklıdır. Kıyıya paralel uzanan tepeler dizininin, ilk sırasının arkasındaki, boyu 1 km.ye yaklaşan genişliği tabanda 400 m.'yi bulan vadi şeklinde doğu-batı istikametinde uzanan kokurdan bir alana kent kurulmuştur²⁹⁵. Kentin yapıları daha çok güney yamaçta yoğunlaşmıştır. Burada, *exedral* formlu bir mekân bulunmaktadır. Bu mekânın yazıtlı sunaklarının yanı sıra, etrafında 2 adet sırtlık kısmı yüksekçe yapılmış oturma sıralarına rastlanmış olup bu yapı küçük bir *exedra*'dır. Bu ovanın doğu kesiminde, batıya bakan eteğinde tiyatro çanağına benzer, çapı yaklaşık 50 m. olan büyükçe düzgün, çukur bir alan (yaklaşık 7m. derinliğinde) ve ortasında da *orchestra* düzlüğü gibi dairesel bir alan bulunur (**Lev.97**). Bu çanağın güneyinde, yamaca yakın yerde devrik duran, üzerinde aşınmış çelenkli bir sunak (**Lev. 97, Res. 314**) ve bir adet oturma sırası bulunmaktadır (**Lev.97, Res. 313**). *Cavea* çanağının karşısında, daha sonraki dönemlere ait olduğu belli olan, tuğla-taş karışımı, örülmüş, tonozlu küçük bir duvar yıkıntısı görülmektedir. Bu alan dışında, tiyatro çanağına benzer hiçbir alan ve oturma sırasına ya da tiyatroyu anımsatacak bir kalıntıya rastlanmamıştır. Burada tiyatronun tüm oturma sıralarını kaplayabilecek bir toprak yığınının akabileceği jeomorfolojik bir oluşum görülmemekte, antik yazarların aktarımları ve gladyatör dövüşleri ile *venationes*'lerin düzenlendiğine ilişkin yazıtların bulunması, buradaki çanağın ve 1 adet oturma sırası bloğunun bir tiyatroya ait olabileceğini kanıtlamaktadır²⁹⁶. Korydalla ve Gagai kentlerinde olduğu gibi tiyatronun oturma sıraları hazır yapı taşı olmaları dolayısıyla taşınmış olmalıdırlar. Ayrıca antik kentin üzerinde ve yakınında günümüzde ağıllardan başka herhangi bir yerleşim bulunmamakta, olasılıkla oturma sıraları antik yol kullanılarak gemi ile Göcek veya Dalaman'a taşınmış olabilir. Böylece Lydai Kenti'nde tiyatronun varlığından söz edilen birkaç yayındaki savın²⁹⁷, bu araştırmanın sonucunda doğruluğu ve tiyatronun varlığı kesinleşmiş olup, ancak ne yazık ki, tiyatro mimarisinden hiçbir eser kalmamıştır.

Bu doktora çalışmasıyla; 2009 yılında tamamıyla gün ışığına çıkartılan Rhodiapolis Tiyatrosu'nu ayrıntılı ve karşılaştırmalı olarak çalışıp, tanıtmaktır. Bunun yanı sıra, Lykia Tiyatroları'na, bölgenin az bilinen örneklerideeklenmiş olup, bu sayı toplam **32** adet Lykia Tiyatrosu'nun detaylıca ve ilk kez topluca çalışılmasıdır. Telmessos Akropol, Kandyba tiyatroları ayrıntılı çalışılmamış fazla bilinmeyen, örneklerdir.

²⁹⁵Bu kokurdanın doğu kesiminde Ortaçağ Dönemi'nde yapılmış 3 tane sarnıç ve doğusunda tepeye yaslanmış çobanlar-göçerler için yeni bir cami bulunmaktadır.

²⁹⁶ Ögüt 2006, 125 vd.

²⁹⁷Roos, 1969, 59-93; Stillwell ve diğ. 1976.

Çok eski kaynaklarda sadece ismi geçen, ancak fotoğrafı, tanımı ya da çizimi gibi herhangi bir tanıtıcı unsuru bulunmayan tiyatrolar, bu çalışma sırasında yeniden bulunup, etraflıca incelenip, literatüre eklenerek Lykia tiyatro kataloğu yenilenmiştir.

6.8. Lykia Tiyatrolarındaki Araştırmalar, Kazılar ve Restorasyon Projeleri

Araştırmaların, özellikle de kazıların azlığı nedeniyle, diğer yapılarda olduğu gibi tiyatrolarda da çeşitli konularda bilinmezlikler söz konusu olmaktadır. Lykia Bölgesi'ndeki tiyatro araştırmalarına bakılacak olursa; örneğin Patara Tiyatrosu'nun *cavea*'sının tamamı kazılmış olmakla birlikte²⁹⁸, sahne binasının yan bölümlerinde çalışmalar devam etmektedir (**Lev. 78, Res. 403**). Patara Tiyatrosu 2011 yılı içerisinde restorasyon programına alınmıştır. Antiphellos, Kadyanda, Myra ve Telmessos Tiyatroları'nda, müzeler tarafından kurtarma kazıları ve temizlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Antiphellos Tiyatrosu'nun restorasyonuna 2010 yılında başlanmış olup, 2011 yılında tamamlanmıştır²⁹⁹. Limyra Tiyatro'sunun *cavea*'sı ve *orchestra*'sı kazılmış, sahne binasının *hyposkene* ve *postskene* bölümlerinin kazıları tamamlanmamıştır (**Lev.92**). Myra Tiyatrosu'nda henüz kazılmamış alanlar da bulunmakta olup (**Lev.101, Res. 323, Lev. 102, Res. 328**), 2011 yılında tiyatronun tamamı ve tüm ilgili bloklar taranarak restitüsyonu ve restorasyonu başlatılmıştır³⁰⁰. Telmessos Tiyatrosu'nun ise çevre *analemma* duvarının az da olsa bazı bölümleri, zaman içinde evler tarafından işgal edilmiş olması nedeniyle hala açılammıştır ve restorasyonu ile ilgili çalışmalar 2012 yılı programına alınmıştır. Tlos Tiyatrosu'nda³⁰¹ 2009 senesinde temizlik yapılmış ve sahne binası

²⁹⁸ Bulut 2002,402; Bulut-Genim 2003, 1 vd.; Alanyalı 2005, 1-12; Alanyalı, Ganzert 2007, 16; Alanyalı-Ganzert 2008,61; Alanyalı 2009, 75-100; Patara Tiyatrosu'nun sahne binası, doktora çalışması olarak şu anda Katja Piesker tarafından çalışılmaktadır. Genel olarak bkz: Piesker 2010 "Das antike Theater von Patara/Türkei. Befunde und Erkenntnisse zu den Außenfassaden des Bühnengebäudes.

²⁹⁹ Antiphellos Tiyatrosu'nun restorasyon uygulaması, dünyaca belirlenen Venedik Kriterlerine uymamaktadır. Restorasyon ihalesini alan şirket tarafından maliyeti düşürmek için, tiyatronun restorasyonunun öngörüldüğü her yerinde, hazırlanan ve uyulması şart olan röleve dosyasına aykırı uygulamalar yapılmıştır. Orijinal blokların yenisinin üretilmesi ve sağlam olan blokların kullanılması kuralına uyulmamıştır. *Analemma* duvarlarında sağlam olan bloklar kullanılmadan hemen hemen tüm duvar, aslına uygun, yeni üretilmesi gereken kireçtaşı doğal bloklarla örülmek yerine, raporda hidrolik kireç yazılırken, çimento kullanıldığı gözlemlenmiştir. Oturma sıralarının onarımında yine büyük bir çoğunlukla doğal malzemeden üretilecek yeni bloklar değil, çimentodan dökülmüş bloklar kullanılmıştır. Orijinali sıkıştırılmış toprak olan *orchestra* ise, çimentoyla kaplanmıştır. Böylelikle eserin korunmasına yönelik yapılması gereken restorasyon çalışması, asıl amacından tamamen saptırılarak, tiyatroya büyük zararlar verilmiş, bir daha geriye dönüşü olmayan, ilkelere aykırı uygulamalar yapılmıştır.

³⁰⁰ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Antalya Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü Antalya Demre Antik Tiyatrosu (Myra) Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Projesi, 2011 yılında başlatılmıştır. 2011 senesinde yaz sezonunda *postskene* kazıları yapılmış, kış sezonunda ise, taş restorasyonu başlamıştır. Çalışmalar, Öğr. Gör. Süleyman Bulut tarafından yürütülmektedir.

³⁰¹ İşkan-Işık 2010, 362: T.Scheffler ekibiyle tiyatro taş blokların ve belgeleme işlerini yapmışlardır. Güney *parodos* ve *orchestra*'daki taş blokların çizimi yapılmıştır. Korkut ve diğ. 2011, 1: T. Korkut- B. Ercan tarafından 2008, 2009 ve 2010 senelerinde Tlos Tiyatrosu'nun sahne binasının arkasındaki blokların

bloklarının bir bölümünün taş planı çıkarılmıştır (**Lev.148**). Sahne binasının restitüsyon çizimleri 2010 senesinde devam etmiş, 2011 yılında kazılara başlanmıştır. Letoon Tiyatrosu'nda belli yıllarda ikişer haftalık sondaj kazıları yapılmış ve *orchestra*'nın yarısı açılmış olup (**Lev.88, Res. 277**), sahne binasından günümüze ulaşılabilir kısımları ise henüz toprak altındadır. Burada çalışan bilim adamları, sahne binasının var olup olmadığını saptamak için küçük bir sondaj yapıp, bilemediğimiz kalıntılara rastladıktan sonra sondaj açmasını kapatmışlardır.

Lykia Bölgesi'ndeki 32 tiyatrodan sadece yukarda adı geçen tiyatrolarda kazılar gerçekleştirilmiş olup, bunlardan da sadece 5'sinin (Antiphellos, Arykanda³⁰², Rhodiapolis, Telmessos, Xanthos tiyatrolarının) kazıları tamamen bitirilmiştir.

Tiyatroların varlığı, istisnaların dışında, kent olgusuyla doğrudan bağlantılıdır. Anadolu'nun bütününde bilinen³⁰³ 200 civarında tiyatro ve *odeon* bulunmaktadır³⁰⁴. Lykia Bölgesi'nde ise, yalnız tiyatro sayısı 32' dir. Bu sayının tüm Anadolu'daki tiyatro sayısına oranı 1/6 olup (32:200), bu da Lykia'daki tiyatro yoğunluğunu göstermektedir.

Lykia Tiyatroları üzerine yapılan çalışmaların ayrıntılı ilk bilgileri bizlere, 19. y.y.'da yapılan keşif gezilerinin günlüklerinden/raporlarından ulaşmaktadır. Bu raporlardaki fotoğraflar ve çizimler, son 150 yıl içerisinde ne kadar çok mimari varlığın kaybolduğunu bizlere göstermektedir (**Lev. 98, Lev. 118, Lev.136**). Örneğin Telmessos Tiyatrosu'nun işlenmiş büyük taş bloklara 1937 yılındaki kentsel imar çalışmalarında, duyulan gereksinim nedeniyle *summa cavea*'ya ait oturma sıraları sökülerek, Fethiye'de yeni yapılan kordon inşaatında, Çarşı Camii temelinde, Fethiye Kemer Ören Çayı köprüsünde kemer ayakları olarak ve İstanbul'da Yenikapı dalgakıran inşaatında kullanılmıştır³⁰⁵. Ayrıca Telmessos Tiyatrosu'nun çevre *analemma* duvarı, Xanthos ve Arykanda, Kadyanda örneklerinde olduğu gibi yüksek destek duvarıyla çevriliyken, bugün bu duvardan sadece izler kalmıştır. L. Mayer'in 200 yıl önceki çiziminde, Telmessos Tiyatrosu sahne binasının birçok elemanı belirgin olarak izlenebilirken, bugün sadece sahnenin zemin katı ayakta kalmıştır. Patara

restitüsyon çizimleri yapıp, bir kısmı taş tarlasına kaldırılmıştır. 2011 senesinde *skene-frons*'taki blokların kaldırılmasıyla *hyposkene* kazılarına başlanmıştır.

³⁰² Fellows 1840, 376; Kalinka1944, 289 Res. 5-6; Ferrero1974, 155-161 Res. 228-241, Lev. I.; Bayburtluoğlu 1982, 419; Balty 1991, 466 vd.; Knoblauch-Witschel 1993, 229-262 Res. 241-246; Knoblauch 1993, 137 vdd.; Ciano Rossetto- Pisani Sartorio (Ed.)1994, 370; Bean 1998,142 vd.; Chase 2002, 81; Bayburtluoğlu 2003, 99-105; Sear 2006, 365; Isler 2006, 301-316; Letzner 2007,54.

³⁰³ Genel olarak bkz: Chase 2002.

³⁰⁴ Isler 1993, 301.

³⁰⁵ Bu bilgiler Fethiyeli araştırmacı yazar Erdal Orhan'dan alınmıştır.

Tiyatrosu'na ait eski bir fotoğraftan³⁰⁶, sahne binasının çatı sistemi hakkında bilgi ediniyoruz³⁰⁷.

6.9. Lykia Tiyatrolarının Mimari Tarzı ve Genel Özellikleri

Lykia Tiyatrolarının hemen hepsinin ilk yapım evresinin Hellenistik Dönem'e ait olduğu, bu çalışmayla da tespit edilmiştir³⁰⁸. Bu durum, Lykia Tiyatrolarının Roma Dönemi onarım, yapım ve eklemelerini de etkilemiştir. Bazı araştırmacılar, Roma Tiyatroları'nın Hellenistik Dönem tiyatrosu tarzındaki görünüşlerini de, eski geleneğe bağlılık olarak yorumlamışlardır. Bu durum aslında geleneğe bağlılıktan ziyade, teknik ve ekonomik zorunluluğun yarattığı bir olgudur.

Bugün Myra Tiyatrosu, tonozlu galeriler üzerine oturtulması ve 3 katlı sahne binasıyla Roma Dönemi mimari özellikleri göstermektedir. Buna karşın, *cavea* 'sının at nalı formuyla ve açık *paradoi* ile Hellenistik tarz özelliklerini de barındırmaktadır. Yapılan incelemelerde görülen; *ima cavea*, *summa cavea* ve *analemma* duvarları ile *cavea* 'yı taşıyan tonozlar, Roma Dönemi'nde inşa edilmiştir. Tiyatroların Hellenistik özellikler göstermesinin asıl nedeni; Hellenistik Dönem'de burada bu formda bir tiyatronun varlığıdır. Bugün Myra Tiyatrosu'nda Hellenistik Dönem'den bir *cavea* 'nın var olduğunun en önemli kanıtı da, *summa cavea* 'daki galerilerden birinin içerisinde, üzerinde Hellenistik harf karakterinde yazıtlar görülen 29 adet oturma sırası bloğunun tespit edilmiş olmasıdır³⁰⁹.

Hellenistik Dönem Lykia tiyatrolarının, İmparatorluk Dönemi'nde değişikliklerle onarılıp, bazı kısımlarının da yeniden yapıldığı görülmektedir. Bunun sonucu olarak Anadolu'ya özgü, Hellenistik ve Roma Dönemi tiyatro özelliklerini gösteren “*Greko-Romen*” tiyatro tarzı oluşmuştur. Anadolu dışında, bir tek Yunanistan'da da Roma Dönemi tiyatrolarda *Greko-Romen* tarzı görülmektedir. Anadolu'da Hellenistik etkinin az ya da hiç olmadığı, Roma kolonisi olan birkaç kentteki tiyatro örnekleri; Anamourium³¹⁰, Augusta Cilicia³¹¹, Pisidia

³⁰⁶ Benndorf-Niemann 1881bkz: Fotoğraf William Burger tarafından çekilmiştir.

³⁰⁷ Sahne binasına ait bu bilgiye Vitruvius ve Pollux da kitaplarında değinmektedirler. Sahne binalarının çatı yapıları hakkında Patara Tiyatrosu ve benzerlerinin verdiği bilgiler, günümüzde bilgileri korunamamış diğer sahne binalarının anlaşılabilmesi açısından da çok önemlidir.

³⁰⁸ Isler 2006, “Antike Theaterbauten in Lykien” makalesinde, “Lykia Tiyatrolarının yarısından fazlasının Hellenistik Döneme ait olduğunu” söylemektedir. İmparatorluk Dönemi'nde belirgin şekilde az yapı yapıldığını da eklemektedir. Gagai, Korydalla, Lydai, Telmessos gibi küçük tiyatroları için fazla anlam taşımadığını ve tarihlenemediklerinden bahsetmektedir. Bu tiyatrolar arasında Teimiusa kentini de saymakta fakat bu kentte tiyatro bulunmamaktadır. Olasılıkla bu kentleri ziyaret etmeden önceki literatürel yanlışları takip etmiştir.

³⁰⁹ Hellenistik *cavea* 'ya ait oturma sıraları “7.16.5.Cavea'ların Özgün ve Benzer Yanları” bölümünde ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

³¹⁰ Sear 2006, 360.

³¹¹ A.g.e. 2006, 361.

Antiochesi³¹² ve Ancyra³¹³ tiyatrolarında salt Roma mimarisi görülmektedir. Lykia’da ise, tamamen Roma mimari tarzında olan tiyatro yoktur. Roma’nın Britanya, Galya, Germania; Dalmacia; İsyanya; Kuzey Afrika; Levant gibi diğer eyaletlerinde tiyatrolar da tamamen Roma tarzında inşa edilmiştir³¹⁴.

Lykia’da Hellenistik Dönem’den kalma tiyatro bölümü, çoğunlukla *cavea*’lardır. Lykia Tiyatrolarından sadece erken döneme ait olduğu düşünülen anakaya tiyatroları dışında hepsinin Hellenistik Dönem’de sahne binası bulunmaktadır. Buna karşın sahne binalarının tamamına yakını, Roma Dönemi’nde yeniden inşa edilmiştir. Bunun nedeni; Hellenistik evreye sahip sahne binalarının statik bakımdan çok güçlü olmamalarının sonucu, ard arda yaşanan şiddetli depremlerle, özellikle de İ.S. 141 depremiyle yıkılmış olmasıdır. İ.S. 2.y.y.’da, depremler sonucu yıkılan Lykia Tiyatrolarının ve sahne binalarının, Rhodiapolis’li Opramoas’ın³¹⁵ maddi yardımları ile yeniden onarımlarının yapıldığı bilinmektedir.

Lykia Bölgesi’nde, Hellenistik Dönem’den kalıntıları görülebilen az sayıda sahne binası vardır. Bunlar Arykanda³¹⁶(**Lev. 52, Res. 180**), Kadyanda³¹⁷(**Lev.72**), Pınara³¹⁸(**Lev.130**), Xanthos Tiyatrosu’ndadır³¹⁹. Sahne binasının erken evresi Hellenistik Döneme ait olup, bu şekilde kalmasının sebebi Roma Dönemi sahne binasının Hellenistik Dönem sahne binasının üzerine değil, gerisine kurulmuş olması ve eski temelin hala görülebilmesidir.

Lykia’da her şeyi ile sıfırdan inşa edilen Roma Dönemi tiyatrolarının sayıları çok fazla değildir. İ.S. 141 depreminden önce mevcut olup, tahrip olan tiyatroların hemen hepsi çeşitli kaynaklardan sağlanan desteklerle onarılmıştır. Opramoas’ın mezar yazıtında belirtilen, onarımı için para yardımı yaptığı tiyatrolar; Myra, Tlos, Xanthos, Phaselis’tir. Patara Tiyatrosu’nda da kentin zenginlerinden bir baba ve kızının, İ.S.2’.y.y.’da sahne binasının bir bölümünü yaptırdığı yazıtlardan bilinmektedir. Tlos örneğinde, ilk evresi Hellenistik Dönem’e ait olabileceği düşünülen sahne binası İ.S. 141 depremiyle yıkılmış, *cavea* ve sahne

³¹² A.g.e. 2006, 363.

³¹³ A.g.e. 2006, 363.

³¹⁴ A.g.e. 2006, 196-323.

³¹⁵ Opramoas İ.S. 2.y.y.’da yaşamış olan Rhodiapolisli hayırsever/*eurgetes*’tir. Biyografisi ve yaptığı yardımlar için bkz. Akdoğan-Arca 2002, 79-90. Letoon Kenti tapınak alanında ele geçen yazıtta Opramoas’ın kısaca yaptıklarını özetleyen yazıtlardan bir tanesidir. “Lykia Birliği, Lykia’da bütün kentlerde memuriyette bulunan, İmparator kültü başrahibi, Lykialılar’ın bizzat yazmanı (*grammateus*), Rhodiapolis, Myra, Patara, Tlos, Xanthos, Telmessos ve Limyra vatandaşı, kentlerin tek tek her birine en üst seviyede bağışta bulunan, Lykia Birliği’ne ise, her yıl 20.000 denar gelir getiren topraklarını bağışlayan hediye eden, ki bu paradan Lykia koinoboulos üyelerinin her biri 10’ar denar alıyor, Kalliades oğlu II. Apollonios’un oğlu Opramoas onurlandırıldı” Balland, Xanthos VII, nr.66; SEG 30, nr. 1534.

³¹⁶ Sahne binası İ.Ö 50 yılında yapılmış, Roma Dönemi’nde de tadilatlar geçirmiştir. Bkz. Ferraro 1974, 155-161.

³¹⁷ Sahne binası stilistik çalışmalarla İ.Ö Geç 2.y.y.-Erken 1.y.y.’a tarihlenmektedir. Bkz. Ferraro 1969, 105-111.

³¹⁸ Sahne binası İ.Ö 2.y.y.’ın son çeyreği-İ.Ö 1.y.y.’a tarihlenmektedir. Bkz. Ferraro 1969, 115-120.

³¹⁹ Isler 2006, 301-316. Lykia tiyatro araştırmaları üzerine yazdığı makalesinde, Hellenistik dönemden günümüze ulaşmış sahne binası olmadığından söz eder.

binası sonra Hellenistik Dönem geleneğine uygun tarzda (*cavea* ve sahne binası ayrı olarak) yeniden yapılmıştır.

Myra, Tlos, Patara ve Xanthos gibi tiyatrolarda, sahne yapılarının elemanları, diğer küçük tiyatrolara oranla daha belirgin olarak görülmektedir. Tiyatrolar arasında plastik ve mimari bezemeler yönünden en zengin olanlar, Lykia'nın en anıtsal tiyatroları olan Telmessos, Tlos ve Myra'dır. Kibyra'da oldukça anıtsal olmasına karşın; günümüzde tiyatronun *orchestra*'sında ve sahne binasında yoğun akıntı toprak ve yıkık blok yığıntısının bulunması nedeniyle, sahne binasına ait, çok olması beklenen mimari, plastik bezeklerden ancak az sayıda örnek izlenebilmektedir (Lev.77).

Lykia Bölgesi tiyatrolarının çoğunluğunu oluşturan küçük ve orta ölçekli tiyatroların³²⁰ sahne binaları 2 katlı olup, az sayıdaki büyük ölçekli tiyatroların sahne binaları, 3 katlıdır. Sahne binaları hakkındaki bilgilerimiz tiyatrolarda yapılacak kazıların başlamasıyla artacaktır. Bugüne kadar Lykia Tiyatrolarından hiçbirinin sahne restitüsyonu ile ilgili ayrıntılı bilgiler yayınlanmamıştır.

İmparatorluk Dönemi'nde Anadolu'da 3 farklı tiyatro formu bir arada bulunmaktadır. Bunlar; Hellenistik, *Greko -Romen* ve Roma tiyatro formlarıdır. Hellenistik Tiyatroların ana özellikleri; *cavea*'nın yamaca yaslanması, at nalı şeklinde ve *orchestra*'nın daire formunda olmasıdır³²¹. *Cavea* ve sahne binası birbirinden ayrı iki yapıdır. *Proedriae* koltukları *orchestra*'da bulunur. *Parodoi orchestra* ortasında kesişen radyal doğrultularda olup, üzerleri açıktır. Giriş çıkış trafiği *parodoi*'dan sağlanır. Sahne binası az katlı ve üzeri açık olduğu için arkasından manzara gözükmektedir. *Proskene*, *analemma* duvarlarıyla uyumlu olarak, planda *trapez* formunda olup sütunlar ve arasına yerleştirilen *pinakes*'lerle benzenmiştir. *Pulpitum* yüksek ve geniştir. *Skene frons*'ta genellikle 3 kapı bulunmaktadır. Sahne binasının her iki yanında öne doğru çıkıntı yapan *paraskene* bulunur. *Cavea baldachine* sistemiyle kısmi olarak güneşten korunur.

Roma tarzı tiyatro mimarisinin özellikleri ise³²²; *cavea* ve *orchestra*'sı yarım daire formunda, sahne binasıyla *cavea*'sı tek bir parça şeklinde bütünleşmiştir. *Cavea* yamaca yaslanmayıp, çok sayıda radyal ve *ambulacral* koridor şeklinde tonozlu-kemerli galerilerle, kendi ayakları üzerinde yükselmektedir. *Parodoi*; *analemma* duvarlarına paralel durumda olup, üstleri kapalıdır. *Parodoi*'un üzerinde *tribunalia* bölümü bulunur. *Cavea* birden fazla

³²⁰ Tiyatroların kapasite hesaplamaları sonucunda elde edilen sayıların göz önünde tutulmasıyla tiyatroların büyüklükleri 3 gruba ayrılmıştır. 0-2000 kişi kapasiteli olanlar küçük boyutlu, 2000-5000 arası olanlar orta ve 5000'den yukarı olanlar büyük boyutlu olarak sınıflandırılmış, bu sınıflandırma ileriki bölümlerde ayrıntılı işlenmiştir.

³²¹Gros 1996, 272 vd.

³²²Pappalardo 2007, 16.

maenianum'dan oluşur. *Media* ve *summa cavea*'larda, seyicilerin *diazoma*'ya ulaştıkları *furnicatum* olarak adlandırılan tonozlu galeriler bulunur. *Cavea*'nın en arkasında *ambulacral* koridor, bazen *portikos* şeklinde düzenlenmiştir. Bazı *cavea*'ların hemen arkasına bitişik İmparator kült tapınakları bulunmaktadır. *Proedriae-bisellum* koltukları, *ima cavea*'nın ve *summa cavea*'nın bitiminde, *diazoma*'nın önünde yer almaktadır. Sahne binası ve *cavea*'nın aynı seviyeye getirilmesiyle, tiyatronun üzeri *velum* sistemiyle tamamen örtülmektedir. Sahne binasının çok katlı-yüksek ve *cavea*'yla birleşik olması nedeniyle, dış çevre gözükmez. *Skene-frons*'ta; dönüşümlü olarak yarım daire ve kare formundaki, heykelli *aedacula*'lar önünde, *podium*lar üzerinde farklı şekildedeki sütunlar, her katta farklı düzendeki sütun başlıklarıyla süslenmiştir. *Podium*'lar arasındaki sokeller ise kabartma *friz*'leriyle donatılmıştır. *Proskene* alçak ve yarım daire nişlerle süslenmiştir. *Pulpitum* alçak ve dardır. *Postskene* kemerli-tonozlu girişler ve sütunlu *portikos* şeklinde düzenlenmiştir. Bazen *postskene*'de *nymphaion* yapıları bulunmaktadır.

Greko-Romen tarzı ise; Hellenistik tiyatroların, Roma Dönemi'nde genişletilmesi ve gerektiğinde onarılmaları sırasında, bu dönemin bazı mimari (Roma) özelliklerinin uyarlanmasıyla yaratılmış eklektik bir tarzdır. Lykia Bölgesi'nde, yaygın olan tiyatro tarzı budur. Bu formun özellikleri; sahne binası ve *cavea* birbirinden ayrıdır, fakat *cavea*'nın formu, Roma inşa tarzındaki yarım daire formuna yaklaşmıştır. *Greko-Romen* özellikler gösteren Limyra, Myra ve Tlos tiyatrolarının ilk yapım evresi İ.S. 2.y.y.'dan önceki bir tarihte olmalıdırlar³²³. Çünkü İ.S. 141 depreminde yıkılıp hasar görmüşler ve Rhodiapolis'li Opramoas yıkılan bu tiyatroların yeniden inşası için para yardımıyla bulunmuştur. Tiyatroların depremden en çok zarar gören bölümleri sahne binalarıdır. Bu yüzden Lykia Tiyatroları'nın sahne binalarının yeniden yapımı, İ.S. 2. yüzyılın ortasına rastlar. Lykia Tiyatroları'nda sahne binası bezemeleri, genellikle İ.S. 2.y.y. ile İ.S. 3.y.y.'ilk ilk çeyreği Geç Antoninler ve Severuslar'ın hükümlerinde, çok zengin kabartma ve bezemelerle yenilenmiştir (Kibyra, Myra, Telmessos, Tlos, Patara, Xanthos tiyatroları). Bu dönem Roma'nın Küçük Asya'da ve Levant bölgelerinde yoğun imarlaşmasının yaşandığı ve en zengin olduğu dönemdir³²⁴. Lykia'nın anıtsal tiyatrolarının özellikle sahne binası mimarisi ve bezemeleri ile Levant Bölgesi örnekleri arasında benzerlikler bulunmaktadır.

³²³ Myra Tiyatrosu'nun yapım evreleriyle ilgili değerlendirmeler için bkz. bu çalışmada " 6. 13. Erken Evre Üzerine Yeniden Yapım" bölümü.

³²⁴ Sear 2006, 110 vd.

6.10. Korunmuşluk

Lykia Bölgesi tektonik bakımdan çok aktiftir ve tiyatroların inşasından günümüze kadar sayısız şiddetli deprem yaşanmıştır³²⁵. Depremler tiyatroların yıkılmasında en başta sayılması gereken etkidir. Diğer etkenlere göre aniden, çok daha şiddetli, etkin biçimde oluşur, korunma önlemleri ancak inşaatları sırasında alınacak statik önlemlerle sınırlıdır. Oluşumu sırasında herhangi bir önlemin alınması söz konusu değildir. Bunun dışında kalan doğal etkenler; meteorolojik olaylar ve canlıların neden olduğu (insanlar, kısmen hayvanlar ve bitkilerin fiziksel ve kimyasal) tahrip etkileridir. Yangınlar da, fiziksel ve kimyasal etkileriyle büyük bir tahrip unsuru oluşturmaktadır. Bu ikincil etkilerden tiyatroların alınacak önlemlerle korunmaları çeşitli oranlarda mümkün olabilmektedir. Günümüzde de bu konu çok büyük önem taşımakta ve bilinçli, devamlı özen gerektirmektedir.

Lykia Tiyatroları'nın çoğunluğunda kazı yapılmadığı için başta yoğun bitki örtüsü olmak üzere ve doğal etkenlerden dolayı *cavea*'larının açıkta kalan kısımlarının tahrip olduğu izlenmektedir. Tiyatroların *cavea*'ları; yamaca veya yapay eğik bir yüzeye yaslanması, tek sıra halinde dizili ve büyük kitleli yapı elemanlarının dikey ve yatay kilit sistemleriyle birbirlerine bağlanarak kazandırıldıkları statik güç, sahne binalarına oranla günümüze değin daha iyi korunmuş olmalarını sağlamıştır. Dikey kilit sistemi, blokların ağırlığı ve üst üste bindirilmeleri sırasında özellikle yan *analemma* duvarlarının en üst bloklarında çene-kilit sistemiyle sağlanmaktadır. Yatay kilitlenmede yine ağırlık ve çember yayları üzerine yerleştirilen blokların yan yüzlerinin trapez kesimli olmalarıyla gerçekleştirilir.

Lykia Tiyatroları'nın birkaç anıtsal örneği dışında (Patara, Myra, Telmessos, Tlos, Xanthos) diğer tiyatroların sahne binalarından *skene frons* düzenlenişi hakkında ne yazık ki fazla bir bilgi elimize geçmemiştir (**Lev.96, Res.288**).

Lykia Tiyatroları içerisinde; *cavea*'sı tahrip olmuş, bir zamanlar mevcut olan ana yapısından günümüzde sadece birkaç taş blok ile oturma sıralarının çanakta kalmış temel izlerini veya sadece *cavea* çanağını görebildiğimiz örnekler de vardır. Sadece *cavea* çanağını görebildiğimiz örnekler Gagai³²⁶(**Lev.67**) ve Korydalla³²⁷(**Lev.82**), Lydai (**Lev. 97**), birkaç oturma sırası fark edilen örnek ise Sidyma'dır (**Lev.132**). Phellos Kenti'nde yapılan incelemelerde, Zimmermann'ın var olduğunu öne sürdüğü³²⁸ alanda *cavea* çanağı

³²⁵ Duggan 2005, 357.

³²⁶ Ciano Rossetto – Pisani Sartorio 1994,531; Bean 1997; Chase 2002, 147 Lev.; Sear 2006, 369; Çevik 2008b, 41 vdd.; Çevik- Bulut 2008, 63-98.

³²⁷ Çevik 2008b, 13 vd.

³²⁸ Zimmermann 2004,102.

izlenememiş fakat 2 adet *profil*’li oturma sırası görülmüştür (**Lev.128**). Gagai ve Korydalla tiyatroların ortak şansızlıkları, oturma sıralarının sökülerek, yerleşimlerde bina inşa edilirken ve başka amaçlarla yapı taşı olarak kullanılmış olmalarıdır.

Ana kayaya oyularak yapılan Telmessos *Akropol*(**Lev.142**) ve Kandyba tiyatrolarının *cavea*’ları (**Lev.73**) meteorolojik etkenlerden dolayı aşınmıştır. Anakayanın doğal yapısından dolayı düzensiz bir forma sahip *cavea*’ları ve bitki örtüsü ile kaplı olmalarıyla arazide seçilebilmeleri oldukça güçtür.

Cavea’lar, fonksiyonlarına bağlı olarak, mimarilerinde radikal değişimler göstermezler³²⁹. *Cavea*’ların yarım daireyi bir miktar aşan formu (merkezsiz *analemma* açıları 180°’den büyük olmasıyla), çoğunlukla sert zemine oturtulmuş olması, iyi korunmuşluklarının temel nedenidir. Buna karşın değişen gösteri biçimlerine bağlı olarak, sahne binalarının mimarisindeki çok katlı ve hareketli yapı özelliğinin doğurduğu statik zafiyetin doğal sonucu olarak, tiyatroların en yıkılğan bölümü olmuştur. Sahne binaları hakkında en çok bilgi sahibi olduğumuz kesimleri, temel ve temel üstüdür. Özellikle *hyposkene* ve belki de bir üst kat nispeten 2. katlarına göre daha iyi korunabilmişlerdir.

Sahne binasının üst katlarına ilişkin bilgiler çoğunlukla kısıtlıdır. Bilinmezlik, sahne binasının yükselen kotlarıyla orantılı olarak gittikçe artar³³⁰.

Antiphellos Tiyatrosu’nun iyi korunmasının sebebi; yarısının ana kayaya oturtulduğu, tek *maenianum*’dan oluşan *cavea*’sı ve onun çok iri oturma sırası bloklarından örülmüş olmasıdır. Aynı zamanda, sabit kaya zemin üzerine, büyük boyutlu bloklardan oluşturulan *analemma* duvarlarıdır (**Lev.45**). Tiyatro *analemmata*’nın temelinde küçük molozların büyük bloklara oranla fazla kullanılması yıkılma oranını arttıran bir sebeptir. Antiphellos Tiyatrosu’nun temelinde ise, iri blokların kullanılmış olması, *analemma*’nın gücünü arttırıp, ayakta kalmasını sağlamıştır.

Apollonia Tiyatrosu’nun yalnızca *cavea*’sı korunmuştur. Sahne binasının varlığı ve durumu, üzerinde bulunan Bizans yapılarından dolayı yeterince bilinmemektedir (**Lev.48**).

Balboursa’da, Aşağı Tiyatro’ya göre daha büyük olan Balboursa Yukarı Tiyatro sahne binasının, 4 m. yüksekliğindeki, güçlü *polygonal* örgüye ve destek payandalarına sahip arka duvarı, temeliyle birlikte, Lykia Tiyatroları içerisindeki en iyi korunmuş örneklerden biridir (**Lev.62**). Sahne binasının diğer bölge tiyatrolarından bu yapı biçimiyle farklı olmasını

³²⁹ Özdilek 2011, (baskıda): “Rhodiapolis Örneğinde: Tiyatro Sahne Binalarında anlama-tanımlama-değerlendirme sorunları ve çözümleri ile ulaşılan sonuçlardaki, doğruluk riskleri üzerine, kuramsal-yöntemsel bir çalışma” Uluslar arası Genç Bilimciler Buluşması I:Anadolu Akdenizi Sempozyumu,2009, Antalya (baskıda).

³³⁰ Özdilek 2011 (baskıda).

sağlayan ve gerektiren en önemli neden, tiyatronun kurulduğu yerin jeomorfolojik özelliğidir. Burada arazi kayalık, çok dik yamaçlı ve yüksek rakımlıdır.

Balboursa Aşağı Tiyatrosu'nun inşa edildiği yer, morfolojik yapısı bakımından tüm Anadolu tiyatrolarından çok farklıdır. Kayalık girintili çıkıntılı bir yamacın düz araziyle birleştiği yerde kurulmuştur. Sahne binası *hyposkene*'si ve *pulpitum*'u ile tüm Lykia Tiyatroları içerisinde, *cavea* 'sına oranla en uzun ve geniş taş *pulpitum* 'a sahip olandır. Sahne binasının yapısallığı da diğer örneklerden farklıdır. *Postskene* duvarı çok iri taş bloklarla inşa edilmiştir. Sahne binası sadece *hyposkene* ve *pulpitum* 'dan ibaret olup, bu bölümleriyle en iyi korunmuş Lykia'da tek örnektir (Lev.58).

Kandyba Tiyatrosu'nuncavea 'sıyla, formu yeterince düzgün olmayan ana kayaya oyulmuş olması sonucu, oturma sıraları düzensizdir ve bazı yerlerde izlenememektedir (Lev.74). Yüksek rakımı nedeniyle, hava şartlarından kuvvetle etkilenmiş, dolayısıyla da yüzeyi oldukça aşınmıştır. Bitki örtüsüyle de kaplanan oturma sıraları bitkiyle kaplı kayalık alan doğal bir oluşum izlenimi uyandırdığı için, Gendev Yerleşimi'ndeki, halen yaşamakta olan halk bile, Kandyba Kenti'ndeki bu tiyatronun varlığından habersizdirler.

Limyra Tiyatrosu'nunorchestra 'sı ve iç geçidi, günümüzde yamaçtan gelen moloz akıntısı ile örtülü olarak kalmış durumdadır. Tiyatronun arkasındaki kapılar da moloz akıntısı ile örtülüdür. *Summa cavea* 'nın tonozlar üzerindeki orta kısmın oturma sıraları çökmüştür. Sahne binasının *postskene* bölümü halen asfalt yolun altında, *hyposkene* toprakla kaplıdır.

Alüvyonlar içerisinde kalarak korunmuşluğu ve tüm yapı taşlarının kaybolmamış olmasıyla Myra Tiyatrosu; Hellenistik kökenli bir *Greko-Romen* tarzda tiyatronun, İ.S. 3.y.y. Roma eklenti elemanlarını ve öğelerini (*orchestra* çevresi parapetler gibi) barındırarak, bezeklerini sayısal ve estetik tüm zenginlikleri ile günümüzde hala kapsamlı olarak sergilemektedir (Lev.93).

Patara Tiyatrosu önemini; Anadolu'nun güney kıyısında bir kentte, Orta İmparatorluk dönemi Roma Tiyatrosu'nun elemanlarını barındırmaktadır. Doğal yoldan kumullarla, çok iyi durumda korunmuş bir *cavea* 'ya sahip olmasının yanı sıra, *velum* sitemine ait izler ile Geç Roma Dönemi'nde eklenmiş bir parapet duvarı, iyi korunan elemanlarına örnekler olarak verilebilir (Lev.118). Bunun ötesinde, 19. y.y.'da yapılmış bir çizimden, sahne binasının batı ve kuzey fasatlarındaki ikinci kata ait parçalar *in-situ* belgelenmekte, bu tahribat bölgesindeki mimari fragmanları tasarlamayı kolaylaştırmaktadır (Lev.118).

Telmessos'un bugün bilinen yat limanında yer alan büyük tiyatrosundan ayrı bir yapı olan Telmessos Akropol Tiyatrosu hakkındasadece, 19. y.y.'da bölgede çalışan Hoskyn tarafından

söz edilmiştir³³¹. Günümüz yayınlarında ise, yalnız eski kaynaklara atıfta bulunulmuş, herhangi bir araştırma yapılmamıştır. Hoskyn'in eserine, atıfta bulunularak hazırlanan katalogların bibliyografya bölümüne adı konulmuştur³³². Ancak hakkında tanım, konum, ölçüm, çizim, fotoğraf gibi tiyatroyu tanımlayabilecek hiçbir bilgi bulunmamaktadır. H.P. Isler'in bir nevi tiyatro kataloglama çalışması olarak değerlendirilebilecek kitabında da, sınıflandırılmayan bir tiyatro olarak geçmektedir. Günümüzdeki durumu, bu çalışma sırasında, tiyatro arazide bulunarak ayrıntılı olarak incelenmiştir (**Lev.142**).

Simena Tiyatrosu'nuncavea 'sı tümü ile ana kayaya oyulduğu ve en küçük örneklerinden biri olduğu için, Lykia Tiyatroları içerisinde *cavea* 'sı, yapıldığı gibi kalmış örnektir (**Lev.134**).

6.11. Tiyatroların Genel Konumu

Bu bölümde, bütün Lykia Tiyatrolarının genel konumları GPS koordinatlarıyla haritaya işlenerek (**Hrt. 1**) gösterilmiştir. Buradaki açıklamalar, tiyatroların antik kent içerisindeki konumlarını anlatmaktadır.

Lykia Tiyatroları'nın çoğunluğunun ilk evresi, Geç Hellenistik Dönem'de inşa edildiği için, o dönemin inşa tekniğinin zorlayıcı gereği olarak *cavea* 'lar, olabildiğince kayalık yamaçlara yaslandırılmıştır. Böylece konuşlandırmada ana faktör olarak, jeomorfolojik olanaklar göz önünde tutulmuştur.

İkinci faktör olarak yönü ve konumu önemlidir. Bu da güneş alma, kentle bağını koparmama ve kolay ulaşılma, ayrıca Hellenistik Dönem'deki sahne binalarının çok yüksek olmaması nedeniyle arka fondaki manzaranın tamamlayıcı unsur olarak kullanılması, tiyatronun konum yönünü belirleyen hususlar olarak göz önünde tutulmuştur.

İncelenen toplam 32 tiyatronun (**Çiz.58**);

6'sı güneye (Antiphellos, Apollonia, Boubon, Korydalla, Nisa, Oinoanda);

5'i güney batıya (Kandyba, Kyaneai, Limyra, Lydai, Pınara);

5'i güney doğuya (Kadyanda, Myra, Rhodiapolis, Sidyma, Simena);

4'ü kuzeye (Megiste, Patara, Telmessos Akropol, Telmessos);

5'i kuzey batı yönüne (Arykanda, Gagai, Olympos, Tlos, Xanthos);

3'ü batı yönüne (İdebessos, Letoon, Phaselis);

³³¹ Hoskyn 1889, 146.

³³² Bean 1998, 111.

4'ü de doğuya (Balboursa Aşağı Tiyatro, Balboursa Yukarı Tiyatro, Kibyra, Phellos) yönlendirilmiştir.

Bu değerlere göre en fazla güneye, en az ise batıya bakan tiyatro bulunmaktadır. Burada göz ardı edilmemesi gereken en önemli husus; sıralanan belirleyici elemanlar içerisinde, tiyatronun kente bağlı işlevsel özelliklerinin en uygun biçimde kullanılmasını sağlayacak seçimin yapılmasıdır. Bu ilkenin tipik bir uygulaması olarak Patara örneği gösterilebilir. Öğleden sonra devamlı, şiddetli rüzgâr (meltem) tutan kumsala, bakan güney yöne değil, tiyatro mecburen Kurşunlu Tepe'nin kuzey yamacına yaslandırılmıştır. Böylece çok önemli olan meclis binasıyla karşı karşıya olması, kent merkezine bakması ve organik ilişkinin koparılmamış olması da sağlanmış olmaktadır.

Lykia Tiyatroları kent merkezinde ve kentteki diğer kamusal yapılarla yakın ilişkide olacakları için, konumları bu konudaki alternatiflerin değerlendirilmeleri ile saptanmıştır.

6.11.1. Yönü ve Kent İçindeki Konumu (Çiz. 58)

Antiphellos Tiyatrosu, tapınağın güney-doğusunda bulunmaktadır. *Cavea* güney yöne, denize bakışlı olarak inşa edilmiştir (Lev.46).

Apollonia Tiyatrosu, kentin en yukarısında bulunan yayvan tepenin güney yamacında yer almaktadır. Yönü tam kuzeye, dağlara bakmaktadır (Lev.48). Deniz manzarasını arkasına alan tiyatro, kent meydanına yönlendirilmiştir. Tiyatronun doğu bitişiğinde hamam, *cavea*'nın güney batısında ise bazilika yer almaktadır. Diğer yerleşimlerden farklı olarak, kentin en manzaralı yüksek bölümünde yer almamasının sebebi; yamacın Aperlai Kenti'ne bakan kısmının çok rüzgâr alması olabilir.

Arykanda Tiyatrosu kentin doğusunda, *stadion*'dan sonraki en yüksek noktada yer alan yapıdır. Tiyatro *odeon*'un kuzey doğusunda, *stadium*'un güneyinde yer alır. Tiyatronun kuzey doğu yönünde, arka *analemma* duvarına bitişik, "Doğu Roma Evi" olarak adlandırılan bir yapı bulunmaktadır. Tiyatro güneye bakmaktadır. *Cavea*'nın hemen arkasında payandalarla desteklenmiş bir teras duvarı yer almaktadır (Lev.55). *Skene*'nin arka duvarındaki *valva regea*'nın her iki yanındaki İon sütunlarıyla oluşturulmuş kapı; *odeon* ve devlet *agora*'sından tiyatroya doğru çıkarken, sahne binasının arka cephesine anıtsal bir görsellik kazandırmaktadır.

Balboursa Kenti iki tepeye yayılmış olup, her iki tepede de birer tiyatro bulunmaktadır. Balboursa Aşağı Tiyatrosu olarak adlandırdığımız tiyatro, küçük tepede yer almakta ve doğu yönüne bakmaktadır (Lev.56).

Balboursa Yukarı Tiyatrosu, kent merkezinin bulunduğu yüksek tepe üzerinde kurulmuş olup, doğu yönüne bakmaktadır. Balboursa'nın en yüksek rakımlı kentlerden biri olmasına bağlı olarak, Lykia Tiyatroları içinde en yüksekte (rakım:1564 m.) bulunan tiyatrodur **(Lev.63)**. Balboursa Yukarı Tiyatrosu' nun *cavea*'sına ulaşan merdivenlerin kuzey yanında, Hellenistik Dönem'e ait *bosaj*'lı duvarları olan, dikdörtgen plana sahip bir kamu yapısı bulunur.

Boubon Tiyatrosu'na, antik kent girişindeki yazıtlı kapıdan geçildikten sonra *agora* 'yı ve *stadium* 'u geçtikten sonra ulaşılmaktadır. Tiyatro, *stadium* 'un kuzeyinde, tepenin üzerinde olup, güneye bakmaktadır **(Lev.65)**. Tiyatronun bir üst kotunda tapınak, doğusunda *sebasteion* yer alır.

Gagai Kenti bir *akropol* yerleşimi olup, tiyatro gibi bazı yapıları yamacın aşağısında yer almaktadır. Tiyatrobatı yamacın düzlükle bulunduğu yerde, hamamın yaklaşık 50 m. kadar kuzey batısında bulunup, yönü batıya bakmaktadır **(Lev.67)**.

İdebessos Tiyatrosu; kentin batı yönünde kamu merkezine doğru, buradaki tepenin yükselmeye başladığı alana, kuzey batı yönünde inşa edilmiştir **(Lev.68)**. Tiyatronun baktığı yönde birkaç lahit bulunmaktadır. Hemen arkasında sur duvarı yer almakta ve tiyatro bu surun dışında kalmaktadır.

Kadyanda Tiyatrosu, antik kentin güney doğusunda yer almakta ve güneye bakmakta olup, kuzey doğusunda surlar bulunmaktadır. **(Lev.9-a)**. Tiyatronun kuzey batısında *stoa* ve *agora* yer alır.

Kandyba, akropol yerleşimi olup, kentin yapılarının büyük bir kısmının temelleri ana kayaya oyulmuştur. Erken dönem *akropol* yerleşimi olan kent Hellenistik, Roma ve Bizans Dönem'inde de tadilat gören sur duvarıyla çevrilidir. Kandyba Tiyatrosu, kent giriş kapısının yaklaşık 4 m. kadar aşağısında ve sur duvarının dışında yer almakta, güney-batı yönüne bakmaktadır **(Lev.73)**.

Kibyra Tiyatrosu, kent giriş kapısının ve *stadium* 'un bir üst kotunda yer almaktadır. Tiyatro doğu yönüne bakar **(Lev.77)**. Tiyatronun kuzey doğusunda meclis binası/*bouleuterion* 'un bulunur. Bu özellik birçok Lykia Tiyatrosu'nda karşımıza çıkmaktadır (Arykanda, Rhodiapolis) ve bu konuşlandırma bir Roma şehircilik geleneğidir.

Korydalla Kenti iki tepeye kurulmuştur. Tiyatrosu, güneyde yer alan tepenin güney doğu yamacında bulunur. Yönü doğuya bakar **(Lev.82)**.

Kyaneai Tiyatrosu kentin doğusunda ve dışında yer almaktadır. Tiyatronun kuzey doğusunda sur duvarı ve *nekropol* yolu, yolun kenarında da lahitler bulunmaktadır. Tiyatro güneye bakmaktadır **(Lev.84)**.

Letoon Tiyatrosu, bugünkü Kumluova'dan tiyatro çevresindeki yerleşime giden yolun doğusundaki, Leto-Artemis-Apollon tapınaklarının yaklaşık 150 m. kuzeyinde bulunur. Kutsal merkezin girişindeki ilk yapıdır ve kuzey-batıya bakmaktadır (**Lev.88**).

Limyra Tiyatrosu, kent kalesinin bulunduğu tepenin eteğinde, antik kent merkezinin kuzeyinde yer alır. Turunçova'dan Kumluca'ya giden bugünkü yolun kenarında kalmaktadır. Toçak Dağı'na yaslanıp, güney batı yönüne bakar (**Lev.92**). Hellenistik kökenli bir Roma tiyatrosu olarak; kentin kuzey girişinde, kent merkezinden uzağa sadece Hellenistik olduğu düşünülen *ima cavea* bölümü yamaca yaslandırılıp, Roma eklentisi olan *summa cavea*'sı ise kemer ve tonozlar üzerine inşa edilmiştir.

Myra Tiyatrosu, Deniz *Nekropolü*'nün bulunduğu kayalık dağa yaslanmakta ve güney-doğuya bakmaktadır. Tiyatronun kuzeyindeki en yüksek tepede de kale yer alır (**Lev.98, Res. 316**).

Myra Akropol Yapısı, sur duvarının üzerinden geçirildiği sırtın kuzey yamacındaki ana kayaya oyulmuş olup, kuzeye bakmaktadır (**Lev.160**).

Nisa Tiyatrosu, antik kentin güney yamacında, ana caddenin güneyinde konuşlandırılmıştır ve güneye bakmaktadır (**Lev.110**).

Olympos Kenti'nde, Göksu Çayı kenti iki parçaya bölmektedir. Yapıların bir kısmı nehrin kuzeyinde, bir kısmı güneyinde yer alır. Olympos Tiyatrosu da, Göksu nehrinin güney kenarında yer almaktadır. Tiyatronun hemen önünde Hellenistik sur duvarı bulunmaktadır. Tiyatro, Sepet Dağı yamacına yaslanmakta ve kuzey doğu yönüne bakmaktadır (**Lev.116**).

Oinoanda Tiyatrosu, kentin kamu merkezinin kuzeyinde yer alır. Sırtını yamaca dayamıştır ve güneye bakar (**Lev.112**). Tiyatronun hemen altında 2. *agora* ve *gymnasium* yer alır.

Patara Tiyatrosu, ana kentin güneyinde, Kurşunlutepe'nin kuzey eteğinde yer alır. Tiyatronun yönü kuzeye yöneliktir. Kamu merkezinde, *bouleuterion*'un güneyinde yer almaktadır (**Lev.119**).

Phaselis Tiyatrosu, ana caddenin güney doğu yönünde, *agora*'nın karşısında, *akropol*'ün kuzey-batı yamacına yaslanmaktadır. Tiyatro batıya bakmaktadır (**Lev. 127**).

Phellos Tiyatrosu, *akropol* yerleşiminde, *agora* alanında, Bizans surunun doğu bitişiğinde konumlanıp, doğu yönüne bakışlıdır (**Lev.128**).

Pınara Tiyatrosu, kentin yaklaşık 300 m. doğusunda, güney-batıya yönünde tepeye yaslanarak kurulmuştur. Kaya *nekropol*'üne bakar ve agoranın kuzey doğu köşesindedir (**Lev.129**).

Rhodiapolis Tiyatrosu, tüm devlet yapılarının oldukça sıkışık bulunduğu, merkeze hâkim tepenin doğu yamacında yer almaktadır. Tiyatro, güney doğuya yönlendirilmiştir. Opramoas'ın Anıt Mezarı ve *stoa*'sı tiyatronun güneyinde, ona bitişik olarak bulunur.

Sidyma Tiyatrosu'nun, kuzeybatısında Faralya'nın tepelik dağlık arazisi bulunur. Tiyatronun doğusunda antik kentin *nekropol*'ü yer alır. Tiyatronun hemen yanında kuzey istikametinde bir lahit bulunmaktadır. Tiyatro güney doğuya, kente bakmaktadır (**Lev.132**).

Simena Tiyatrosu, kentin yüksek bölümünde bulunup, güney-doğuya bakmaktadır. Tiyatronun hemen önünde zeytinyağı işliği bulunmakta olup, onunda önünde Ceneviz Kale'sinin burçları yer alır (**Lev.134**).

Telmessos Tiyatrosu, kuzey batıya bakmaktadır. İnşa edildiği dönemde deniz hemen önünde bulunuyordu (**Lev. 137**). Bunu 1800'lü yıllarda Charles Texier'in kitabındaki, açıklamalarından ve çizimlerinden bilmekteyiz³³³. Buranın, tiyatronun inşa edileceği yer olarak seçilmesinin nedenleri; başta *cavea*'sının 8/8 oranında yerleştirilebileceği konik forma uygun, ana kayanın bulunmasıdır. Buna ek olarak da, kentin merkezinde olması, kara ve deniz yoluyla çevre ulaşımının kolay olmasıdır. Zamanla denizle arasındaki alan dolmuş olup, günümüzde kentin asfalt ana yolu, sahne binasının hemen önünden geçmektedir. Modern yerleşim antik kentin üzerine kurulduğu için, etrafındaki birkaç lahit, batısındaki ana kayaya oyulmuş hibrid mekânlar ve kaya nişleri dışında, Telmessos'taki şehirleşme ve yapılar hakkında fazla bilgimiz bulunmamaktadır.

Telmessos Akropol Tiyatrosu, *akropol*'de, kalenin üst sırasının kuzeye bakan 2. burcunun hemen altında yer alır. Tiyatro kuzey yönüne, Fethiye Körfezi'ne kuş bakışı bakar (**Lev.142**). Kent kavramı ile ilgili dikkat edilmesi gereken bir husus da, tiyatronun inşa edildiği dönemdeki kent dokusu ve tiyatronun bu doku içindeki yerinin birlikte irdelenmesidir. Örneğin Telmessos'taki erken kent neredeydi? Hiç kuşkusuz *akropol*'deydi ve Telmessos'un erken tiyatrosu, Mendos Dağ'ı eteğindeki *Aminthas'in in-antis* tapınak cepheli anıtsal kaya mezarının bulunduğu yerin karşısında, kuzeyindeki bir tepenin, *akropol*'ün üstünde kent surunun ikinci kademesi içinde bulunur. Hellenistik Dönemle birlikte Telmessos kenti aşağıda kurulmuş, tiyatro da kent merkezinde, iç körfezin en dip noktasında, deniz kenarına ve kuzeye yönelmiş olarak inşa edilmiştir.

Tlos Tiyatrosu, kamu yapılarının bulunduğu alanda yer alır. Tiyatro, karşısında yer alan *akropol* tepesindeki zengin kaya mezarlarından oluşan *nekropol*'e yöneliktir. Yönü kuzey-kuzey batıya bakar (**Lev.145**).

³³³ Texier 2002, 327 vdd.

Xanthos Tiyatrosu, Klasik dönem Lykia *akropol*'ünün kuzey yamacına yaslanmaktadır. Tiyatro kuzey-kuzey doğu yönüne bakmaktadır. Kuzey yönünde sahne binasına bitişik Roma *Agora*'sı bulunmaktadır (**Lev.155**).

6.12. Kent Merkezi Dışında Kalan Tiyatrolar

Tiyatrolar genelde, kent merkezine yapılmak istenmektedir. Tiyatro eğer kent merkezinde yer almıyorsa bunun en önemli sebebi, kentin kurulduğu alandaki jeomorfolojik yapının, *cavea* 'nın yamaca oturtulması açısından uygun olmamasıdır.

Kandyba Tiyatrosu; kente çıkılan tepenin yamacında olup, yaklaşık 15 m. yukarısından geçen *akropol*'ün etrafını çevreleyen surların içerisinde de kent kurulmuştur (**Lev.73**).

Pınara Tiyatrosu ise, antik kentin girişindeki düz alanda bulunan tepeciğin yamacında kurulmuş olup, kent merkezinden yaklaşık 600 m. doğudadır (**Lev.129**).

Kyaneai'de, asıl yerleşim yüksek tepede yer alırken, tiyatro yine kentin girişinde, *nekropol*'lerin karşındaki küçük tepeye yaslanmaktadır. Kent merkezinden ortalama 300 m. batıdadır.

Balboursa Kenti'nde 2 tiyatro bulunmakta olup, Hellenistik Dönem'de kent *akropol*'de yer almaktadır. Kent teraslarla oluşturulmuş olup, Hellenistik Dönem tiyatrosu da *akropol*'e inşa edilmiştir. Önceleri Cabalis Bölgesi'nde yer alan kent, Roma Dönemi'nde Lykia'ya bağlanmış, Opramoas'ın yarım ettiği Lykia kentleri içerisinde yer almıştır³³⁴. Kentin kurulduğu tepede İ.Ö 1.y.y.'da erezyon yaşanmış olup, Roma Dönemi'nde kentin alt terasına kamu yapıları taşınmıştır. Bu yüzden yukarıda yer alan tiyatro bir kısımda yarım bırakılmış ve aşağıda Roma Dönemi'nde moda olan *venatio* oyunlarına uygun bir mimaride yenisi inşa edilmiş olup, onun da *cavea* 'sı kısmen yarım bırakılmıştır.

Lykia Tiyatroları'nın çoğunluğu Hellenistik Dönem'de inşa edilmiş olduklarından, dönemin inşa geleneği gereği, tasarımcılar yamacı kullanma zorundaydılar. Merkez Roma'da ya da eyaletlerinde Roma Dönemi'nde kurulan koloni kentlerde, İ.Ö. 1 y.y.'la birlikte gelişen inşa teknolojisiyle tiyatrolar, kendi temel yapıları üzerinde inşa edilebilmişler, böylece yamaç arama zorunluluğundan kurtulup, bulunan uygun düz, boş alanlara inşaat yapabilmişlerdir.

Lykia'daki Roma Dönemi tiyatrolarının Hellenistik *cavea*'lar üzerine eklenmesi veya yeniden kurulması nedeniyle, bunlar salt Roma tarzından farklı olarak tepeye yaslandırılmışlar, sadece *summa cavea* 'ları tonozlar üzerine inşa edilmişlerdir. Salt Roma tarzında, düz alana inşa edilmiş bir tiyatro Lykia'da bulunmaz.

³³⁴ Petersen-Lushan 1899, 113 vd.

6. 13. Erken Evre Üzerine Yeni Yapım

Lykia Bölgesi'nde yıkılarak yeniden yapılan tiyatrolardan biri, Xanthos Tiyatrosu'dur. Erken Hellenistik Dönem'e ait olan *cavea*³³⁵, bugün görülen *cavea*'nın altında kalmış olup, erken evreye ait *cavea* yayı da bugün izlenebilmektedir (**Lev.156, Kat. 32**). Anlaşılan Roma Dönemi'nde, var olan erken Hellenistik tiyatro yıkıntısı üzerine yenisi inşa edilmiştir.

Myra Tiyatrosu'nun bugün görülen *cavea*'sının ilk yapım yılı teknik, stilistik ve yazıtlar ışığında, İ.S. 2.y.y.'a (Roma Dönemi) aittir. Teknik olarak, batı *analemma* duvarları ile *summa cavea*'nın tonozlarının bugün görülen organik bağlantıları yüzünden aynı dönemde inşa edildiklerini göstermektedir.

Oysa; *summa cavea*'ya çıkılan merdivenli galerinin (**Lev.102, Res. 320**) batısındaki ilk tonozlu odanın içerisinde ve yine aynı basamaklı yolun kenarındaki duvarda, üzerinde yazıtlar olan oturma sırası blokları, bu tiyatronun İ.S. y.y. 2'dan önceki evresine ait olup, yazıtların karakteri de Geç Hellenistik-Erken Roma evresine ait olabileceğini göstermektedir³³⁶. Oda kareye yakın bir formda olup kuzey, doğu ve güney duvarlarında 3 sıra üzerinde yazıtlar ve *velum* deliği bulunan oturma sıralarına ratlanmıştır³³⁷. Bu yazıtlı oturma sıralarının aynısı Limyra Tiyatrosu'nun Hellenistik Dönemi'ne ait olan, bugün *in-situ* olarak görülen *ima cavea* bloklarının benzeridir.

Roma Dönemi *cavea*'sının orta kesiminde, yine devşirme malzeme olarak kullanılmış, Hellenistik Dönem ince işçiliğinde aslan ayaklı bir *proedriae* koltuğu parçasına rastlanmıştır.

Cavea'nın *ima cavea* ve *diazoma* bölümü anakaya oturtulmuş, orta kesiminde de, bir kısım oturma sıraları anakaya işlenerek oluşturulmuştur.

Cavea'nın formu geleneksel Hellenistik formda olup, at nalı biçimindedir (**Lev. 98, Res. 315**). Bütün bunların ışığında Hellenistik Dönem *cavea*'sının anakaya bölümleri dışında yıkılarak, üzerine Roma Dönemi'nde yeniden bir tiyatro inşa edildiği düşünülmektedir.

³³⁵ Frézouls 1990, 875 vd.

³³⁶ Lykia Bölgesi'nin küçük boyutlu kentlerinde dahi Hellenistik Dönem'de tiyatroların var olduğu arkeolojik ve epigrafik verilerle kanıtlanmışken Myra gibi Klasik Dönem'den itibaren önemli bir merkez kentin Hellenistik Dönem'de bir tiyatroya sahip olması çok büyük bir ihtimaldir. N. Çevik, "Myra tiyatrosunda halihazır görünen tüm bölümlerin Roma dönemi içinde evreleştiğini ve bölgenin en Romalı tiyatrosu olduğunu" düşünmektedir. Bu çalışma kapsamında Myra Tiyatrosu'nda yapılan incelemeler sırasında tespit edilen bir özellik bu konuda aydınlatıcı olabilir; *summa cavea*'ya çıkan batı galerisi içindeki tonozlu mekanın iç duvar örgüsünde, üzerlerinde Geç Hellenistik özellikler gösteren harflerden oluşan yazıtlar bulunan oturma sıralarının devşirme malzeme olarak kullanılması, tiyatronun en azından İ.S. 2. y.y.'daki büyük deprem öncesinde bir yapı evresinin olduğunu düşündürür. Bununla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Bu çalışma içinde; "6.16.14. Kemer ve Tonozlarla Oluşturulan Alt Yapı ve Trafik Düzenlemeleri" bölümü.

³³⁷ Lykia Tiyatrolarının oturma sıralarının ayrıntıları ve yazıtlarının incelendiği bölümde bu bloklar ayrıntılarıyla incelenmiştir.

6.14. Yapımı Tamamlanamamış Tiyatrolar

Balboursa Kenti'ndeki Hellenistik Dönem tiyatrosu, *akropol*'de bulunmaktadır. *Cavea* 'sının ortasında çok büyük bir ana kaya kütlesi işlenmeden bırakılmıştır (**Lev.61, Res. 207**). Oldukça sarp ve zor çıkılan tiyatro, Roma Dönemi'nde geçirdiği erezyon sonucunda yerleşim tepenin eteğine doğru yayılmaya başlayınca ve kentin kamu yapıları alt terasa inşa edilmiştir. Bu tiyatronun *cavea* 'sının ortasında yer alan ana kaya kütlesi fiziksel zorluğunun yanı sıra bir tür gelenek ya da tapınım olarak açıklanabilir³³⁸. Büyük olasılıkla yarım kalmışlığının göstergesi ve nedenidir. Böylelikle de aşağıya ikinci bir tiyatro yapılmıştır. İlginç olan ise; ikinci tiyatronun da *cavea* 'sının ortasında yine ana kaya kütlesinin aynı şekilde bırakılmış olması ve böylece *cavea* 'nın da aynı nedenlerle yarım kalmış olmasının sebebidir.

6.15. Tiyatro Tapınakları³³⁹

Patara Tiyatrosu'nun *cavea* 'sının hemen arkasında, orta eksen doğrultusunda, *tetrastylus* planlı bir tapınak bulunmaktadır (**Lev.78, Res. 433**). Bu durum, Roma Cumhuriyet Dönemi tiyatro-tapınak ile başlayan geleneğinin bir yansıması olarak düşünülmektedir. Tapınağın tiyatroya daha sonradan eklenmiş olduğu saptandığı için, ilk görüşlerdeki gibi³⁴⁰ Dionysos'a ait olmadığı, aksine Roma Dönemi'nde moda olan İmparator kült tapınağı olarak eklendiği anlaşılmıştır³⁴¹.

2007 senesine kadar yapılan çalışmalarda,³⁴² tapınak tiyatro birlikteliğinin Anadolu'da bir tek Patara'da olduğu söylenmiştir. Fakat daha sonraki yıllarda, tiyatro ve tapınak birlikteliğinin; Tlos³⁴³ ve Kibyra Tiyatroları'nda da uygulandığı saptanmış, fakat yayınları henüz yapılmamıştır.

Tlos'taki tapınağın varlığı, bugün *cavea* 'nın orta kesimindeki yoğun yıkıntıda bulunan mimari parçalardan görülebilmektedir (**Kat. 31**).

Kibyra'da ise, yine Dor tarzındaki tapınağın mimari parçalarına *cavea* 'da rastlanmaktadır (**Lev.77**). Kibyra Tiyatrosu gibi *cavea* 'nın üzerinde yer alan tapınak örneklerinden biri Lykia

³³⁸ Ferraro 1969, 82.

³³⁹ Genel olarak bkz. Hanson 1959.

³⁴⁰ Bulut 2000, 402 vd.

³⁴¹ Alanyalı, 2009, 95.

³⁴² Teraman 2007, 215.

³⁴³ Tlos Tiyatrosunda yer alan tapınak için bkz: Korkut 2010, 391 "Tiyatro Çalışmaları".

dışında, Hierapolis Tiyatrosu'nda vardır. Burada tapınak, tiyatronun devamı şeklinde *cavea* 'nın üzerinde yer almaktadır³⁴⁴.

Rhodiapolis Tiyatrosu'nun *cavea* 'sının arkasında batı yönünde bulunan tapınağın erken evresinin Hellenistik Dönem'e ait olduğu, ele geçmiş bir yazıtla saptanmıştır. Tapınağın, Roma Dönemi'nde de kullanıldığı, hem mimarisiyle hem de İ.S. 2.y.y.'a tarihlenen diğer bir yazıtla göre belirlenmiştir³⁴⁵. İnşa edildiği dönemde, tiyatronun var olan tapınak ile ilişkisi, Patara örneğinde olduğu gibi organik bir bağ değildir. Ancak, her ikisinin de ilk yapım evresinin Hellenistik Dönem'e ait olması ve o dönemde şehirde henüz yer darlığı sıkıntısı yaşanmamasına karşın, büyük olasılıkla, tapınak ile tiyatronun yakın konumu istenilerek, bilinçli tasarlanmış olabilir (**Hrt. 2**).

Lykia Bölgesi dışında Pergamon ve Side'de tiyatro ile bağlantılı tapınaklar bulunmaktadır³⁴⁶. Her iki tapınak da *cavea*'nın doğrudan üzerinde değil, yakınında yer almaktadır.

6.16. *Cavea*

Cavea terimi, seyircilerin oturduğu alan için, *gradus* ise, oturma sıraları için Latince'de kullanılmıştır³⁴⁷. *Cavea*'nın Hellence karşılığı ise *theatron* veya *koilon*'dur. Bu çalışmada *cavea* temrinin seçilmesinin sebebi, Roma'da artan inşaat teknolojiyle *cavea* kavramına *ima* ve *summa cavea* terminolojilerinin eklenmiş olmasıdır. *Cavea*'nın üst bölümü olan *summa cavea*'nın *porticus* bölümü için antik kaynaklarda, *toga*'sı bile olmayan fakir adam için *pullati*'lerin oturduğu ya da kadınların oturduğu alan olarak bahsedilmektedir³⁴⁸.

Lykia Bölgesi tiyatrolarının hepsinde *cavea* 'lar, Vitruvius'un³⁴⁹ belirlediği Hellenistik Dönem tiyatrolarının genel formatına uymaktadır. *Cavea* 'larının formu at nalı biçiminde, ya da yarım daireyi biraz geçmektedir. Büyük bir çoğunluğu da, ters duran dairesel, kesik koninin iç yüzeyi biçiminde yapılmışlardır. Ancak bu yüzeyin yaklaşık 150°lik merkez açılı dış dilimi; sahne binası, aktiviteler ve giriş çıkış trafiği için ayrılmıştır. *Cavea*, geri kalan 210°lik bir merkez açığa karşılık olan iç kısma yerleştirilmiştir (**Çiz. 45b**). Yine kullanımın gerektirdiği nedenlerle, bazı antik tiyatrolarda *orchestra*'nın dairesel biçimi, *cavea* 'ya uyar biçimde, *analemma* uçlarında, *parodoi*'dan girişleri kolaylaştırmak, ayrıca *cavea*'dan

³⁴⁴ Ferraro 1974,30.

³⁴⁵ Prof.Dr.Bülent İplikçioğlu 2010 Rhodiapolis kazıları çalışmalarında saptamış olup, Yrd. Doç. Dr. İsa Kızıgut tarafından şahsıma sözlü olarak ifade edilmiştir.

³⁴⁶ Ferraro 1974, 30.

³⁴⁷ Sear 2006, 1.

³⁴⁸ A.g.e. 2006, 2.

³⁴⁹ Vitruvius V. VII. 1.

skene’ye bakış açısını genişletebilmek, kapasiteyi arttırmak amacı ile açılarak ve uzatılarak “nal” şekline sokulmuştur.

6. 16. 1. *Cavea* Eğimi

Lykia Tiyatroları’nda normal *cavea* eğimi $\sim 33^\circ$ ’dir. *Cavea*’lar, arazi durumuna göre, $\pm 10^\circ$ ’lik sınır içerisinde değişen eğimle inşa edilmiştir. Dik olanlarda bu eğim açısı 38° , 40° ’ye kadar çıkmakta, ana kayaya oyulmuş olanlarda, çok nadir olarak 48° ’yi bulmaktadır. En az eğimli yerlerde de 31° ’ye kadar düşmektedir. Tiyatroların inşa alanı, şehircilik kıstaslarına ve doğal topografyaya göre belirlenmiştir. Hellenistik Dönem özelliklerinden biri de; *cavea*’nın ve ona bağlı olarak *kerkides*’in eğimlerinin, yapıdan yapıya farklılıklar göstermelerine rağmen genelde fazla olmamasıdır. Roma Dönemi’nde seyirci sayısında artış olunca, tiyatroların üst kesimlerinde *summa cavea*’lar oluşturularak oturma sıraları eklenmiş, ancak tiyatro temelinde genişletme yapılamayacağı için, bu yeni sıralar bu alanda *cavea* eğiminin artırılması ile ancak yerleştirilebilmişlerdir.

Lykia Tiyatroları içerisinde en fazla eğime sahip *cavea*, Kibyra, Letoon tiyatrolarının *summa cavea*’sına, sonradan ekleme yapılması nedeniyle ve Balboursa Aşağı, Balboursa Yukarı tiyatrolarında ($\sim 38^\circ$) alanın aşırı kayalık olmasıyla oluşmuştur.

6.16. 2. *Cavea* Düzenlenmesi

Tiyatroların ana kayaya oturtulan kesimlerinde *cavea* eğimi normalinden daha fazla tutulabilir. *Cavea*’nın dolgu malzemesi üzerine inşa edilen bölümünde ise, dolgu malzemesinin, daha sağlam olarak zeminde tutunması, kaymaması için eğimi statik nedenlerle azaltılmaktadır³⁵⁰. Böyle durumlarda *cavea* oturma sıralarının hem ana kaya bölümünde, hem de dolgu bölümünde aynı seviyede olmalarını sağlarken yüksekliklerini standart olarak örneğin; 0, 45 m. tutunca, şekilden görüleceği gibi “b” uzunluğu, eğimi az olan dolgu kesiminde kendiliğinden artar (**Çiz. 43**). Bu kaçınılmaz oluşum, tiyatrolarda yukarıdan bakışta (zemin planında görüleceği gibi) simetriyi bozar. Örneğin, Rhodiapolis tiyatrosunda doğu kanadının, batı kanadına oranla daha yayvan ve daha enli oluşunun ve simetrinin bozulmasının sebebidir.

³⁵⁰ Hellenistik Dönem’de inşa edilen, fay hattı üzerinde bulunan biribrine yakın Hierapolis ve Laodikea kentlerinin tiyatrolarının kurulduğu alan fay hattına denk gelmeleri nedeniyle oturma sıraları her ikisinde tamamen çökmüş ve kullanılamaz hal almışlar bu sebeplede Roma Dönemi’nde yeni tiyatrolar başka alanlara inşa edilmişlerdir. Hellenistik Dönem’e ait bu çöken durumdaki tiyatrolar, üzerine Roma Dönemi eklentisi olmadan kaldıkları için dönem özelliklerini yansıtmaktadırlar. Çok büyük çökme taşıyan ve oldukça tahrip olmuş olan bu tiyatrolarda kazı yapmak oldukça güçtür.

Oturma sıraları için verilmiş ölçüler, bir bakıma örnek durumunda, ortalama değerler olup, tiyatroların hem kendi içlerinde hem de aralarında, $\pm 3/5$ cm. arasında değişebilirler. Örnek olarak; *diazoma*’nın alt kesiminde (*ima cavea*’daki) eğim daha az, üst kesimindeki (*summa cavea*) eğim; genellikle birinci neden olarak, yer darlığı nedeniyle sahneye ve *orchestra*’ya bakış açısını artırmak amacıyla optik nedenlerle, ikinci neden olarak da, artan kitlesel yükü ve sismik hareketlerde oluşacak momenti daha sağlıklı yerleştirmek için statik nedenlerle, daha fazladır. Bunun geometrik sonucu olarak da, oturma sıralarının yükseklikleri sabit tutulduğunda derinlikleri azalır. Örneğin, Myra Tiyatrosu’nda olduğu gibi.

6.16. 3. Cavea Boyutları

Tiyatroların ilk planlanma aşamalarında söz konusu pek çok parametrenin başında, kullanım amaçları ve bunu karşılayacak kapasite miktarı göz önünde tutulmuştur. Tiyatronun inşa edildiği dönemde, kent nüfusu ve tiyatrodaki aktivitelere katılacak çevre nüfusu, tolerans payları ile hesaplanarak planlamaya esas alınmaktadır. Bu sonuç, tiyatronun inşa edileceği yerin seçiminde de rol oynamaktadır. Bu dönemde Lykia Kentleri’nin büyüklükleri doğal olarak birbirinden farklı olduğu için, inşa edilen tiyatrolar da farklı büyüklüklerde planlanıp inşa edilmişlerdir. Hellenistik Dönem ile Roma Dönemi’nde şehircilik kavramlarında çok köklü farklılıklar vardır. Örneğin; Hellenistik Dönem’de kentler güvenlik nedeniyle tepelerde küçük, dağınık olarak kurulmuş ve düzensiz bir planlamaya sahipken, Roma Dönemi’yle gelen güvenlik kaygısının olmayışı ve artan nüfusla birlikte genelde kentler, topoğrafyanın olanak sağladığı to düz alanlarda, düzenli şablonlara göre planlanıp büyük boyutlu olarak kurulmuşlardır³⁵¹. Ancak Lykia Bölgesi’ndeki kentlerin kuruluşları da çoğunlukla Hellenistik Dönem öncesine dayandığı için ve topoğrafyanın elverişsizliği nedeniyle tepelik alanlarda kurulan Lykia kentlerinin şehirciliklerinde görülen eklektik özellikleri, tıpkı tiyatrolarında da görülen *Greko-Romen* tarza bu nedenle sahip olmalarıdır.

Lykia Bölgesi’nde İ.S. 2.y.y.’da yaşanan depremle birlikte yıkılan tiyatroların yeniden onarılıp kapasitelerinin artırılması, aynı zamanda Roma İmparatorluğu’nun Küçük Asya Eyaleti’nde yaşanan yoğun Romanizasyon dönemine denk gelmesi, böylelikle de Hellenistik orijinli tiyatroların Roma tarzında yeniden onarılıp, Roma tarzı mimarisiyle kapasitelerinin artırılmasının nedeni olmuştur. Bu uygulamanın güzel örneklerinden bazıları da, Rhodiapolis, Patara, Tlos tiyatrolarıdır.

³⁵¹ Wurster 1996, 170 vd.

III. Bölümde, yöntemi açıklanan “Kapasite Hesabı” ile Lykia Bölgesi tiyatrolarının kapasite hesapları yapılarak (**Tablo 1**)’de verilmiştir. Tiyatro büyüklüklerinin gerçekçi ölçütü kapasite sayılarıdır. Çünkü bu kavram insan sayısına bağlı olarak tiyatronun eni, boyu yüksekliği gibi fiziksel özelliklerini de dolaylı yoldan belirtmektedir.

Bu çalışmada tiyatrolar kapasitelerine göre “küçük-orta- büyük boyutlu” olarak gruplandırılmıştır (**Tablo 1**).

1. Grup 2000 kişiden az kapasiteli “Küçük Boyutlu Tiyatrolar”.
2. Grup 2000 ila-5000 kişi kapasiteli “Orta Boyutlu Tiyatrolar”.
3. Grup 5000 üzeri kapasiteli “Büyük Boyutlu Tiyatrolar”dır.

Cavea’lar *diazomata*’yla yatay bölümlere ayrılıp, *klimakēs*’le da *kerkides* olarak adlandırılan, “yaklaşık ikizkenar yamuk” şeklindeki *cavea* dilimlerine bölünürler. Büyüklük arttıkça *cavea*’lardaki *kerkides* sayısı da artar. Genellikle küçük boyutlu tiyatrolarda *diazoma* bulunmaz. Orta boy tiyatrolarda bir *diazoma*, büyük tiyatrolarda ise birden fazla *diazoma* bulunur.

Hellenistik Dönem’de inşa edilen Lykia Tiyatrolarında *cavea*’lar ve sahne binaları birbirinden ayrı olması sonucunda genellikle *parodoi*’un üzerleri açıktır. Roma Dönemi eklentileriyle bazı örneklerde sahne binası ve *cavea* sonradan tonozlarla kapatılmıştır (Myra ve Limyra). Lykia Tiyatrolarının hepsi az veya çok yamaca yaslanmış olup, tamamen *cavea*’sı tonozlar üzerinde yükseltilmiş hiçbir örnek bulunmamaktadır.

Hellenistik Dönem Lykia Tiyatrolarının kapasiteleri, Roma Dönemi’nde zamanla artan nüfusa yeterli olmadığı durumlarda, *cavea* yapılarının özellikle en arka orta bölümünden başlamak suretiyle yanlara doğru genişletilme yapılmıştır. *Cavea*’yı genişletmek demek, eklenecek her oturma sırasının zemindeki (plan) görünümde, 7- 8m. kadar radyal doğrultuda, dışa doğru çevreyi genişletmesi demektir. Bu ise mevcut *analemma*’nın dışa doğru çekilmesini gerektirir ki, bu da yeni bir *analemma* inşaatı ile ancak gerçekleştirilebilir. *Cavea*’nın yamaca dayalı olarak inşa edildikleri örneklerde şayet yamaç devam ediyorsa bu zorunluluk söz konusu olmaz ve *cavea*’nın bu bölgesinde yamaç yukarı genişletme yapılabilirdi. Ama yaslanılacak yamaç bulunmuyorsa, *cavea*’nın genişletilmesi sorun yaratırdı.

Hellenistik Dönem’de yamaca yaslanan *cavea*’ların, Roma Dönemi’ndeki inşaat süreçlerinde, gelişen inşaat teknolojisi (kemerlerle, tonozlarla ve arkadlarla komplike bir yapı halinde oluşturulabilmesi nedeniyle, yamaca yaslanma zorunluluğu artık ortadan kalkmıştır ve kapasite artırma sorunu çözülmüştür. Tiyatrolar çevreleri boyunca merkez bölümde zemine göre az, kanatlarda fazla yükseklikte olmak üzere, taşıyıcı unsurlar oluşturarak inşa

ediliyorlardı. Böylece destek unsurları arasında çok sayıda giriş ve dolaşma yeri de kazanılmaktaydı. Bunun en gelişmiş örneği Myra Tiyatrosu'dur.

Hellenistik Dönem ve Roma özellikleri gösteren, tek *maenianum*'dan oluşan, küçük ölçekli cavea'lar Apollonia (750 kişi), Balboursa Aşağı Tiyatro, Balboursa (1150 kişi), Boubon (1300 kişi), İdebessos (250 kişi), Kadyanda (2000 kişi, en son oturma sırasının arkasında koltuk sırası bulunur), Kandyba (300 kişi), Nisa (1300 kişi, en son oturma sırasının arkasında koltuk sırası bulunur), Olympos (1900 kişi), Rhodiapolis' (1500 kişi), Simena (300) ve Telmessos Akropol tiyatrolarıdır.

Küçük bir kentte yer alan bir *cavea*'nın işlevi çok amaçlı olmalıdır. Oyunlar ve müzik dinletileri için kullanılacağı gibi halkın toplantı alanı olarak kullanılması da olasıdır.

Orta ölçekli cavea'lar Antiphellos (2100 kişi), Arykanda (2250 kişi), Kyaneai (2750 kişi, *diazoma*'nın önünde koltuk sırası bulunur), Oinoanda (2800 kişi), Phaselis (2400 kişi), Pınara (3000 kişi) ve Limyra (4000 kişi, *diazoma*'nın önünde koltuk sırası bulunur, günümüzde bu koltuklar yerlerinden taşınmıştır), Telmessos (5000 kişi, *diazoma*'nın önünde taş bank sırası bulunur), Xanthos' tur (2600 kişi).

Hellenistik ve Roma özellikleri gösteren, *ima* ve *summa cavea*'dan oluşup, ortada bir *diazoma*'sı bulunan büyük ölçekli örnekler; Letoon (7800 kişi, *diazoma*'nın önünde ve en arka bölümünde koltuk sırası bulunur), Myra (10800 kişi, *diazoma*'nın önünde koltuk sırası bulunur), Patara (6700 kişi, *diazoma*'nın önünde koltuk sırası bulunur), Tlos (6500 kişi, *cavea*'nın en önünde ve *diazoma*'nın önünde koltuk sırası bulunur) ve kapasite ölçümlerine göre Lykia Bölgesi tiyatroları içerisinde en fazla kapasiteye sahip olan örnekler birinci Myra (10800 kişi), ikinci Kibyra (8500 kişi), üçüncü Letoon (7800 kişi), dördüncü Patara (6700 kişi) ve beşinci Tlos'tur (6500kişi).

Diazoma'da, son oturma sıralarının arkasına koltukların yerleştirilme tekniği Ferraro'ya göre İ.S.3. y.y.'ın tipik bir inşaat tarzıdır³⁵².

Hellenistik ve Roma özellikleri gösteren, *ima*, *media* ve *summa cavea*'dan oluşup, iki *diazoma*'sı bulunan tek örnek Kibyra Tiyatrosu'dur.

Ana kayaya oyularak oluşturulmuş tiyatrolar; Balboursa Aşağı, Kandyba, Letoon (*Cavea*'sının $\frac{3}{4}$ 'ü ana kaya), Simena, Telmessos *Akropol*'dür. Myra *akropol*'ündeki Toplantı Mekanı ana kayaya oyulmuştur.

³⁵² Ferraro 1990,84.

Cavea 'ları hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadığımız tiyatrolar, Gagai, Korydalla, Lydai, Sidyma, Phellos, Xanthos'un Hellenistik evresidir (*cavea* 'nın at nalı formundaki alt yayı dışında bilgimiz yok).

6.16.4. *CaveaPodium* Duvarı

Lykia Tiyatroları içerisinde büyük boyutlu birçok tiyatroda, *cavea* 'nın en alt sırasında *podium* duvarı bulunmaz. *Podium* duvarı olan örnekler; Myra, Phaselis, Rhodiapolis ve Simena örnekleridir.

Myra Tiyatrosu 'nun *podium* duvarı, *osthoshat* şeklinde kareye yakın bloklarla ve üzerinde üç düzlem yüzeyli *profil* 'den oluşan bir blok sırasıyla örülmüştür. *Podium* duvarının köşelerinde oturma sıralarına çıkmak için, *podium* duvarına paralel oyularak 4 basamaklı bir merdiven yapılmıştır. *Podium* duvarında 5 tane kapı bulunur. Kapıların iki yanında söveler vardır. Sövelerin arasında bulunan *klimakes* 'ler *orchestra* 'ya kadar inmektedir. *Venationes* ve *kolymbetra* gösterileri için kapılardan 3 tanesi kapatılmış, sadece köşelerdeki 3 kapı, ihtiyaç olduğunda *arena* 'ya ya da havuza inilebilmesi için de olabilir, iptal edilmemiştir. *Podium* duvarının en üst kesiminde *profil* 'li blok sırası, *orthostat* duvar örgüsü ve kapıların sövelerinin işçiliği, Rhodiapolis 'le birebir aynı olup; Rhodiapolis 'te *kyma recta* ve *kyma reversaprofil* 'leriyle şekillendirilmiş üst blok ve sövelerde ayrıntılı *postament* şeklindeki işçilikleriyle tam anlamıyla işlendiğini göstermektedir. Myra 'da ise sadece *cavea* 'nın ortasındaki kapının doğu yönündeki blokların çok az bir kesiminde, *kyma recta* ve *kymereversaprofil* 'leriyle ince bir işçilik yapılmış, fakat devamı işlenemeden yarım bırakılmıştır. Yarım işçiliği göstermesi bakımından bu duvarın çeşitli yerlerinde küçük *bosse* 'ler de dikkat çekicidir (**Lev. 103, Res. 329**).

Cavea podium duvarının, batıdan 1. kapısının söve bloğunun üzerindeki küçük üçgen alınlıklı bir nişin içerisinde Hellenistik tarzda, Magnesia heykellerine benzer,³⁵³ dar omuzlu, alta doğru genişleyen bir formda, tek kolunu içeride bırakan *pudicitia* tarzında bir kadın kabartması bulunmaktadır (**Lev.107, Res. 356**). Kabartma muhtemelen bir kadın heykelinin kopyası olmalıdır. Bu kabartmanın oldukça bir benzeri Telmessos Tiyatrosu 'nun kazılarında ele geçen, bugün Fethiye Müzesi 'nde sergilenen ve Hellenistik özellikler gösteren bir kadın heykelidir. Myra 'daki kabartma, olasılıkla Geç Hellenistik bir heykelin İ.S. 2.y.y.'daki yorumudur.

³⁵³ Smith 2002, 88.

Cavea podium duvarındaki orta kapının doğu söve bloğunda bulunun üst *profil*'inde KAIO ve ME yazılıdır (Lev. 108, Res. 365) ve devamında da sürmekte olan yazıtlar bulunmaktadır. Bu yazıtların, ön sırada oturma *proedriae* hakkıyla ilişkili yazıtlar olabilmesi söz konusudur. Yazıtların korunmamış olması nedeniyle de, bugün hakkında kesin bir şey söylemek güçtür.

Myra'da bu *podium* duvarı üzerinde İ.S. 2 y.y.-3.y.y.'da *venationes* gösteriyle ilgili yapılan eklemeler yapılmıştır (Lev. 99, Res. 319). İlk *cavea podium* duvarı üzerine yerleştirilen *stylobat*'tan devşirme olarak kullanılan parapet duvarıdır (Lev. 103, Res. 329). Bu eklenen parapet duvarıyla yırtıcı hayvanların seyircilerin üzerine atlaması engellenmiştir. İkinci ekleme *cavea podium* duvarı üzerine, kırmızı kök boya ile yapılan, koşan at ve üzerindeki avcı (Lev. 109, Res. 367), boğa resimleri (Lev. 109, Res. 368) ile bir de Φ harfi yazılıdır (Lev. 109, Res. 369). Ayrıca kabartma şeklinde bazı hayvanlar işlenmiştir. Bunlar Hristiyanlıkla birlikte üzeri kazınmış olup, sadece bir tanesinin vücut konturu ve kazınmayan boynuzlarından yabani dağ keçisi olduğu anlaşılmıştır. Monogramlardan biri "II" harfi içerisinde bulunan "A" harfidir ve bu monogram oldukça yaygın olarak kullanılmıştır (Lev. 108, Res. 364). Diğer yazı ise, "MEN"dir ve bu bir kısaltma olup her, ikisi de *venationes* oyunları ile ilgili semboller olabilir (Lev. 108, Res. 363). Henüz bu konuda bilgilerimiz kısıtlı olup, sonuç tam olarak aydınlığa kavuşmamıştır. *Cavea podium* duvarının alt silmeli kısmında ise, ince uzun oyuklar bulunur. Bu oyuklara ızgara benzeri bir sistem *kolymbetra* gösterileri için yerleştirilmiş olabilir, fakat varsayım kesin değildir. Myra Tiyatrosu'ndaki bu hayvan resimleri ve kabartmaları, tiyatro çalışmalarında ilk kez irdelenen bir konu olup, özellikle *venationes* gösterilerinin ne şekilde olduğu konusunda bilgiler vermesi açısından da çok önemlidir. Ayrıca Myra Tiyatrosu'nun tarihlendirme çalışmaları açısından *cavea podium* duvarının işçilik ve kadın kabartması tarihleme kriteri için yine çok önemli bulgulardır.

Rhodiapolis Tiyatrosu bölümünde *cavea podium* duvarı ayrıntılarıyla anlatılmış olup, bu duvar Myra örneğiyle tamamen aynı ölçüler ve işçiliğe sahiptir. Farkı Rhodiapolis'te üst blok sırasının tamamının *kyma recta* ve *kyma reversa profil*'leriyle işlenmesi, kapı sövelerinin ise *postament* tarzında şekillendirilmesi ve ayrıntılı ince işçiliği ile tüm Lykia Tiyatroları içerisinde *cavea podium* duvarı, en özenli işçiliğe sahip örnek olmasıdır. Yapılan çalışmalarla Rhodiapolis örneğinin, Hellenistik *cavea*'nın yapımı sırasında, İ.Ö. 1.y.y.'da oturma sıraları ile birlikte aynı dönemde inşa edildiği düşünülmektedir. Rhodiapolis'teki *cavea podium* duvarında 3 adet kapı bulunmaktadır (Çiz. 53).

Phaselis Tiyatrosu'nuncavea podium duvarı, *konglemera* olup, oldukça yalın bir tarzda, küçük kareye yakın bloklarla ve üst sırasında 2 düz *profil*'le oluşturulmuştur. 4 adet *klimakescavea podium* duvarının arasından *orchestra*'ya kadar inmektedir (**Lev. 125**).

Simena Tiyatrosu'nuncavea'sı gibi *cavea podium* duvarının, ana kaya oyularak oluşturulmuş olup, üst kenerında fazla korunmasa da görülen *kyma recta* ve *kyma reversa profil*'leriyle süslenip, ortasında Rhodiapolis ile benzer *postament* şeklinde tasarlanmış *profil*'li bezemeli sövelerle şekillendirilmiştir. Sövelerin arasından *orchestra*'ya inen bir *klimax* bulunur. Sövelerin iç kesimlerindeki *profil* izinden kilitlenip kapatıldığı anlaşılmaktadır (**Lev. 135**).

6. 16. 5. Cavea'ların Özgün ve Benzer Yanları

Arykanda Tiyatrosu, *cavea*'sının iyi korunmuş olmasını sağlayan kayalık, oldukça dik bir yamaca yaslanmış olarak inşa edilmiştir. *Cavea*'sı, kanatları uzatılmış, tipik Hellenistik tarzda³⁵⁴, yarım daire formunda olup, *cavea* formuyla Rhodiapolis Tiyatrosu'na benzer (**Lev. 51**). Tek *maenianum*'dan oluşup, *diazoma*'sı bulunmaz. *Cavea*'sının en arkasında koltuk sırası, onun da arkasında “*cavea* seyirci yolu” bulunmasıyla da, Rhodiapolis Tiyatrosu'na benzemektedir. *Cavea*'sında 8 *klimakes*'le, 7 *kerkides*'e bölünmüş ve bunların arasındaki *klimakes*'in konumu, klasik tasarım modülünün,³⁵⁵ altıgen köşeleri ile belirlenmiştir (**Kat. 3**). Bu klasik yerleştiriliş, Limyra Tiyatrosu ile aynıdır³⁵⁶. Rhodiapolis Tiyatrosu'nda *cavea* 7 *klimakes*'le, 6 *kerkides*'e bölünmüş olup, bu yüzden *kerkides* dilimleri Arykanda Tiyatrosu'nda, Rhodiapolis Tiyatrosu'na göre daha dardır. Her ikisininde *klimakes* köşelerinde aslan ayaklarının dönüşümlü olarak betimlenmesi bir ortak özellikleri daha olup, sayılan özellikleriyle en çok benzediği örnek, yakın komşusu olan Rhodiapolis Tiyatrosu'dur.

Balboursa Aşağı Tiyatrosu'nda, *cavea*'nın ana kayaya oyularak inşa edilmiş olması, at nalı formunda düzenlenmesine olanak sağlayamamıştır (**Lev. 56**). Oturma sıralarının ana kayaya oyulmasının mümkün olduğu yerlerde oyma işlemi uygulanmış, kayanın boşluk bıraktığı yerlerde de kesme blok şeklindeki oturma sıraları yerleştirilmiştir. *Cavea*'nın ortasındaki doğal büyük ana kaya kütlesi işlenmeden bırakılmıştır (**Kat. 4**).

³⁵⁴ Bayburtluoğlu 2004, 140 vd. Arykanda *Stadion*'uyla aynı tarihten İ.Ö 1. y.y. başlarında inşa edilmiş olmalıdır. Bu yapım tarihi gerek mimari özellikleri gerekse yazıt, kabartma ve süslemelerle kanıtlanmaktadır.

³⁵⁵ Vitruvius V. VII. 1.

³⁵⁶ Knoblauch 1993, 137-148.

Letoon Tiyatrosu'nda, *cavea* eğiminin çok fazla olması, diğerlerinden ayrılan özelliğidir. Olasılıkla buna, *cavea* alt yapısının yarısından fazlasının tamamen ana kayaya oyulması neden olmuştur (**Lev. 89, Res. 279**).

Limyra Tiyatrosu'nuncavea'sı, Lykia Tiyatroları içerisinde en fazla at nalı formuna sahip olan örnektir (**Kat. 15**). Ön *analemmata*'nın *orchestra*'daki kesim açısı 240° kadardır. Tam daire formundaki *orchestra*'nın çevresinde *cavea*, uç kısımlarında, sahneye doğru uzayıp, çok belirgin olarak nal biçimine dönüşmektedir. Hellenistik *cavea*'ya ait ön *analemma* duvarları karşılıklı olarak, *cavea*'nın en alt sırasına kadar uzanmayıp, alttan beşinci sırada bitmektedir. Roma Dönemi'nde ise; *cavea*'nın her iki karşılıklı ön kenarına, önceki *analemma* duvarını yıkmadan yaklaşık 3 m. kadar dışarıdan ikinci bir *analemma* duvarı örülmüştür. Arada kalan bu karşılıklı iki alanın üzeri tonozlarla kapatılmıştır (**Lev. 96, Res. 305**). Hellenistik *cavea*'nın Roma Dönemi'nde genişletilmesine yönelik bu çalışma *cavea*'nın formunda ve *analemma* duvarlarında, diğer örneklerden farklı bir form yaratmıştır. *Parodos* duvarlarının her iki uç tarafına, *proskene*'ye 3.5 m. uzaklıkta, ikişer adet kule benzeri yapı dikilmiştir. *Cavea*'ya daha sonradan inşa edilmiş tonozlar, *cavea*'nın orta kesimine oranla daha yüksekte bulunan iç geçidi taşır, öteki *analemma* duvarları da kule benzeri yapılarla birleştirilmişlerdir. Doğu taraftaki bağlayıcı tonozun kuzey kenarı, duvarın çıkıntılı kenarının 0.25 m. üzerinde bulunur. Batıdaki bağlantı tonozunun güney kenarındaki izlerden, taşıyıcı tonozun sonradan yapıldığı görülür. Tonoz kenarı ile dış *cavea* duvarı arasındaki yapı kalıntıları, her iki tiyatro kesiminin daha önceleri bağlantılı oldukları hakkında bir izlenim vermektedir. Limyra Tiyatrosu'nun *cavea*'sının tasarımı; *orchestra* dairesi merkezli (konsentrik) olarak düşünülmüş, geleneksel altıgenin kuzeyde kalan köşeleriyle *klimakes*'in yerlerini, *kerkides*'i ayıran *klimakes*'in konumunu, köşe noktaları ile belirlemiştir. Aynı tasarım biçimine sahip olan Arykanda Tiyatrosu'yla kurulacak analogi ile Limyra'daki erken evrenin sahne binasının yerini belirlemek mümkün olabilir. *Proskene* boyunca sütunlar yerleştirilmiştir.³⁵⁷ Bu hipotez Rhodiapolis Tiyatrosu için de geçerlidir.

Myra Tiyatrosu'nuncavea'sı güney-doğu yönüne bakmakta olup, *cavea*'sının Hellenistik nal formu³⁵⁸, Limyra tiyatrosu ile karşılaştırılabilir³⁵⁹. *Cavea*'nın en üst noktası *orchestra* seviyesinden 23.44 m. yüksekliğindedir. *Cavea*'nın orta kesimindeki oturma sıraları ana kayaya oyulmuş veya oturtulmuşken, yan kesimler dolgu ve tonozların üzerine yerleştirilmişlerdir. İma *cavea*'da 30 oturma sırası, 14 *klimakes*'le, 13 *kerkides*'e bölünmüştür.

³⁵⁷ Knoblauch 1993, 137-148.

³⁵⁸ Burmeister 2005, 159.

³⁵⁹ Knoblauch-Özbek 1996, 189.

Summa cavea'da da 12 oturma sırası, 27 *klimakes*'le, 26 *kerkides*'e bölünmüştür. *Summa cavea*'daki oturma sıralarının büyük bir bölümü tahrip olmuştur. Bunun nedeni, oturma sıralarının altında yer alan tonozların bu ağırlığı, deprem sırasında taşıyamamasıdır. *Diazoma*'da çepe çevre, deniz yaratıklarıyla bezenmiş kolçaklara sahip *proedriae* koltukları bulunmaktadır (Lev. 99, Res. 319, 139a, b). *Diazomapodium* duvarında özel hazırlanmış 60 cm. genişliğinde girintili alanlarda, 7-8 basamaklı, *summa cavea*'ya çıkılan, *diazoma podium* duvarına teğet doğrultularda yerleştirilmiş merdivenler bulunmaktadır. R. Graefe *diazoma* kenarında, günümüzde yerinde görünmeyen fakat taş parkına taşınmış, üzerinde yuvarlak büyük bir delik olan gergi bloğunun varlığından bahsetmektedir³⁶⁰. Buradan hareketle tiyatronun gölgelik sistemine (*velum*) sahip olduğunu öne sürmektedir³⁶¹.

Myra Tiyatrosu'nun *orchestra* çapı 26 m. olup, çemberi *proskene* duvarına teğettir (Kat. 18). Limyra'da 2. m.'lik bir uzaklıktan geçer. Myra Tiyatrosu temel plan açısından şu tiyatrolarla karşılaştırılabilir. Rhodiapolis, Kadyanda, Limyra, Arykanda, Phaselis, Pınara, Termessos³⁶², Kaunos³⁶³, Selge³⁶⁴ ve Sagalassos³⁶⁵. Bu tiyatroların benzerliği, *analemma* duvarlarının planda ~210°lik açı ile kesişir olmasıdır. Buna bağlı olarak da, *proskene* duvarı uçlara doğru *analemma* duvarına uygun şekilde (tam paralel değildir) geriye doğru kırılmaktadır³⁶⁶. Bu özellik, genellikle Lykia Hellenistik tipli sahne binalarına özgüdür³⁶⁷.

Myra Tiyatrosu *cavea*'sının önünde, gladyatör oyunları için oluşturulmuş koruyucu parapet duvarı bulunmaktadır. Bu tez çalışması sırasında, bu duvarın üzerinde bazı hayvanların kırmızı kök boya ile boyanarak resmedildiği saptanmıştır³⁶⁸. Bunlardan at, boğa ve mızraklı avcı açıkça görülebilmektedir (Lev. 109). Ayrıca bir *cavea podium* bloğu üzerinde de alçak kabartma şeklinde işlenmiş bir kambur boğa ve ayı rölyefi bulunmaktadır (Lev. 109, Res. 372). Aynı zamanda resimlerin üzerindeki *profil*'li silmenin altında, olasılıkla İ.S. 3. y.y.

³⁶⁰ Myra Tiyatrosu gibi Roma özelliklerinin yoğun olarak görüldüğü tiyatrolarda, genellikle gün sığığında, oynanmakta olan oyunlar sırasında gölgelik sisteminin bulunmaması mümkün değildir. *Velum* sisteminin en iyi korunduğu Aspendos örneği gibi.

³⁶¹ Gölgelik sistemleri için genel olarak bkz: Graefe 1979.

³⁶² von Lanckoronski 1892, 95 Res. 53.

³⁶³ Ögün-Işık 2001, 52.

³⁶⁴ Machatschek-Schwarz 1981, Lev. XII. Lev. XIII. Lev. XIV.

³⁶⁵ von Lanckoronski 1892, 157 Res. 132.

³⁶⁶ Knoblauch-Özbek 1996, 193.

³⁶⁷ *Proskene* duvarı uçlarında eğik olan örnekler; Arykanda, Kadyanda, Oinoanda, Pınara, Termessos, Tlos, Termessos, Xanthos Hellenistik sahne binası, Prusias Ad Hypium'dur.

³⁶⁸ Anadolu tiyatrolarında gladyatör dövüşleri ve hayvan mücadeleleri İ.S. 3. y.y.'da moda olmuştur. Bkz: Ferraro 1990, 155 vd.

ait³⁶⁹, kırmızı boya ile Rahip Euploos'un (yeri?)³⁷⁰ ve yine başka bir yazıtta Porphyrios'un kolluğuyazılıdır³⁷¹ (Lev. 109, Res. 370).

Myra Tiyatrosu *cavea*'sının ortasında, devşirme malzemelerle çevre duvarları örülmüş, kapısı *orchestra*'ya açılan bir alan bulunmaktadır. Kapalı bu mekânların işlevi tam olarak bilinmemektedir, olasılıkla *venationes* gösterileriyle alakalıdır. Lykia bu alanın diğer bir örneği Telmessos Tiyatrosu'nda rastlanmaktadır. Bu mekânlar şimdiye kadar yapılan çalışmalarda değerlendirilmemiş ve bir yorum yapılmamıştır. Üzeri kapalı mekânlar, hayvanların *arena*'ya çıkarıldığı hücreler olarak düşünülmüşse de, tabanının düz olmaması, içinde oturma sıralarının devam etmesi gibi nedenlerle hayvanların konulmasında sorun teşkil etmesi ve arkeolojik olarak bu konuda yeterli bilgiye sahip olunmaması nedeniyle tam açıklanamayan mekânlardır. Devşirme malzeme kullanımı karakteriyle Geç Roma Dönemi ve sonrası dönemlere ait olduğu anlaşılmaktadır (Lev. 103, Res. 330).

Patara Tiyatrosu³⁷² plan olarak Hellenistik gelenekte yapılmış olup, *cavea*'sının formu yarım daireyi geçmekte ve yamaca yaslanmaktadır. *Cavea* ile sahne binası birbirinden bağımsız inşa edilmiştir. Lykia Tiyatroları içindeki en özgün yanı; *summa cavea*'sına bitişik Roma İmparator kültürle bağlı olarak *naos* formunda bir tapınak inşa edilmiş olmasıdır (Kat. 22). *İma cavea* bölümü Hellenistik Dönem'de yapılmış, *summa cavea* ise Roma Dönemi'nde eklenmiş olmalıdır³⁷³. Geç Roma Dönemi'nde *cavea*'nın en alt bölümüne koruyucu parapet duvarı eklenmiştir (Lev. 120, Res. 421). Bu duvar oluşturulurken, en alt oturma sıraları sökülerek, devşirme malzeme olarak yeniden kullanılmıştır³⁷⁴ (Lev. 120, Res. 422). Koruyucu parapet, hayvan mücadeleleri için yapılmıştır. *Cavea*'nın en alt kısmında 3 adet, kapılı küçük hücre, fazla büyük olmayan hayvanların konulması için hazırlanmıştır³⁷⁵ (Lev. 120, Res. 423). Hayvanlar buradan *orchestra*'ya çıkarılmış olabilir. Mekânların dar olması sebebiyle, bu varsayım tartışmalıdır³⁷⁶. Hücrelerden birinin içerisinde

³⁶⁹ Myra'daki yazıtlar Perge Tiyatro'sunda *venatio* düzenlemeleri için yapılan döşemler ve yine o döneme ait Myra'dakiyle aynı renk olan kırmızı kök boya ile yazılmış yazıtlar ile karşılaştırılabilirler. Perge'deki örnekler, S.Şahin tarafından Tacitus Dönemi'ne(İ.S.4.y.y.) tarihlenmektedirler.

³⁷⁰ Petersen - von Luschan 1889; 29, no. 38.

³⁷¹ A.g.e.1889; 29, no. 39.

³⁷² *Cavea* ve sahne binasının farklı zamanlarda yapıldığı kanıtlaması bakımından, sahne binasının doğu yan duvarın üzerindeki *tabula-anzata* içerisindeki yazıtta Quintius Vilius Titianus'un kızı olan Pataralı hayırsever bir kadın Vilia Procula'nın, *proskene* ve *logeion*'u yaptırdığı, babasının ise sahne binası temelden başlayarak inşa ettirdiği yazmaktadır (İ.S. 1.y.y.'ın sonu-İ.S. 2.y.y.'ın başı).

³⁷³ Alanyalı 2009, 91.

³⁷⁴ A.g.e. 2009, 94: duvarın tarihini İ.S.4 y.y.'a vermektedir. Devşirme malzeme kullanımının İ.S. 4.y.y.'da başlaması nedeniyle denilmiştir. Fakat Roma'da da yoğun devşirme kullanımı vardır. Özellikle İ.S. 2. y.y.'a tarihlenen, Rhodiapolis tiyatrosunun sahne binası tamamen devşirme bloklarla yapılmıştır.

³⁷⁵ H. S. Alanyalı, bu hücrelerin yeteri kadar büyük olmaması nedeniyle hayvanların konulamayacağını düşünmektedir.

³⁷⁶ Alanyalı 2009, 94.

cavea 'daki devşirme malzeme kullanımını gösteren, ters durmakta olan dış sırası bezemeli bir blok izlenmektedir (**Lev. 120, Res. 424**). Parapet duvarında benzeri başka tiyatrolarda bulunmayan, *lorica* olarak adlandırılan Roma *Lejyoner*'lerinin giydiği deri üstüne maden pullardan yapılan zırh ile yanında yay ve kılıçtan oluşan kabartmalı 2 adet blok bulunmaktadır. Devşirme olan bu bloklar, gladyatör ve hayvan mücadeleleri için inşa edilen parapet duvarına yakıştırıldığı için buraya konulmuştur (**Lev. 121, Res. 425, Res. 426**).

Simena Tiyatrosu; *orchestra*'sı da dâhil olmak üzere bütünüyle anakaya işlenerek yekpare bir biçimde, nal formunda oluşturulmuş olup, bu özelliğiyle tüm tiyatrolar içerisinde özgün tek örnektir. Belirgin *parodos* girişleri ve *diazoma* bulunmamaktadır. Bunun nedeni; küçük boyutlu bir tiyatro olmasından kaynaklanan, trafik sorunlarının yaşanmayışdır (**Lev. 134**). *Cavea*'nın en alt bölümünde yer alan üst kenarında *profil*'lerle süslenmiş *podium* duvarı, Rhodiapolis Tiyatrosu'nda olduğu gibi, *klimakes*'lerin başlangıcında, kapı söveleri şeklinde düzenlenmiştir (**Lev.135, Res.481**). 1. oturma sırasının köşelerinde ve ortadaki *klimax*'ın iki kenarında aslan ayakları işlenmiştir (**Lev.135, Res.482**). Köşelerdeki aslan ayakları daha geniş olup, Rhodiapolis Tiyatrosu'ndaki en alt oturma sıralarındakilerle benzeşmektedir. Ortadaki aslan ayakları oldukça dar olarak işlenmiştir.

Tlos Tiyatrosu Hellenistik tipte, olup *cavea*'sı nal formundadır. *Cavea* arkasında, *analemma* duvarını dışından çevreleyen bir duvar daha yer alır. Böyle ikinci bir duvarla çevrili *cavea*'nın benzerleri; Telmessos³⁷⁷, Xanthos, Assos ve Letoon tiyatrolarındadır³⁷⁸. Arka duvarda kemerli girişlerin olması, Lykia Tiyatroları içerisinde sadece Tlos'a mahsus bir özelliktir. *Summa cavea*'daki 2 simetrik *furnicatum* tonoz bulunmakta, benzerleri Letoon, Patara ve Telmessos örnekleridir. *Summa cavea*'sında 2 tonoz bulunan diğer örnekler; Alabanda³⁷⁹, Alinda³⁸⁰, Assos³⁸¹, Kaunos Tiyatrosu'nda³⁸² bulunmaktadır. Lykia örneklerinin hepsi geçiş dönemi örnekleri olup, Geç Hellenistik Erken Roma Dönemi'ne tarihlenmektedirler. Patara ve Kibyra örneklerinde olduğu gibi, burada da *cavea*'nın üstünde, orta eksene denk gelen yerde bir tapınak bulunmaktadır³⁸³. Tapınağa ait yıkıntı malzeme; *summa cavea*'da en fazla olmak üzere, *orchestra*'ya kadar dökülmüştür (**Lev.145, Res. 520**). Bu yıkılan malzemenin içerisinde alınlık parçaları, Korinth sütun başlıkları, sütun tamburları, çatı çöertenleri, *triglif* parçaları ile üst yapıya ait bitkisel motiflerle bezenmiş mimari bloklar

³⁷⁷ Telmessos Tiyatrosu'nda *cavea*'nın arkasındaki bu duvar bugün korunmamış olup, 1800'lü çizimlerinden duvarın varlığı bilinmektedir.

³⁷⁸ Ferraro 1970, 191.

³⁷⁹ Ferraro 1974, Lev. IV.

³⁸⁰ Ferraro 1969, Lev. XXXII.

³⁸¹ Ferraro 1970, 37.

³⁸² Ögün-Işık 2001, 53 vdd. Kaunos Tiyatrosu'nda *furnicatum* tonozları simetrik değildir.

³⁸³ Korkut, 2009, 361 vd.

bulunmaktadır. *Cavea*'nın *kerkides* ve *klimakes* düzenlemeleri ile *summa cavea*'ya çıkış merdivenlerinin düzenlenişi, Hierapolis Tiyatrosu ile benzeşmektedir³⁸⁴. *Orchestra*'nın etrafında, *cavea*'nın önünde silmeli bir *podium* duvarı halen yıkıntı arasından yer yer izlenebilmektedir.

Xanthos Tiyatrosu, Lykia Tiyatroları içerisinde, Erken Hellenistik Döneme ait *cavea* ve sahne binasının izlenebildiği en özgün örnektir (**Lev.156, Res. 563**). Erken Hellenistik'te³⁸⁵ inşa edilen tiyatronun diğer örneklerden farkı; Roma Dönemi inşaatı sırasında var olan, erken döneme ait at nalı formundaki *cavea*'nın korunmuş olması ve günümüzde hala görülebilmesidir. Bunun nedeni de, eski *cavea* kullanılmadan ve temeli de sökülmeden bırakılıp, mümkün olduğunca Roma inşa tarzında daha büyük çaplı, yarım daire formunda yeni bir *cavea*'nın, erken dönem *cavea*'sının üzerine, ortalama 1,5 m. gerisinden başlamak suretiyle inşa edilmiş olmasıdır. Roma *cavea*'sı planda tam yarım daire formundadır (*tribunalia* bölümleri hariç). *Cavea*'nın doğu kesiminde, alt yapıyı oluşturulan oturma sıralarının altında, 2 birbiriyle bağlantılı oda bulunur. *Cavea* sahne binasıyla birlikte yeniden düzenlenmiş, doğu *parodos*'un üzerinde kemerli bir kapıyla sahne binasına bağlanmıştır (**Lev. 156, Res. 566**). Xanthos Tiyatrosu'nun Roma Dönemi yeniden inşa faaliyetinde, Myra ve Limyra'da olduğu gibi Hellenistik gelenek baskın olarak bir planlama yapılmamış, merkez Roma etkisinde ve Roma inşa geleneğine uygun olarak, sahne binası ve *cavea*'sı aynı yükseklikte ve bitişik planlanmıştır. *Cavea*'nın sadece doğu bölümüne *parodos* geçişi bırakılmıştır. Batı kesimde ise, *parodos*'un simetriği yerinde kapalı bir tonoz inşa edilmiştir, bu özelliğiyle de Olympos Tiyatrosu'yla benzer³⁸⁶ ve diğer Lykia örneklerinden farklıdır (**Lev. 157, Res. 572**). *Parodos* girişi doğu kesimdeki tonozla sağlanmış, doğu ve batı uçtaki tonozların üzerine, Aspendos, Perge, Side, Hierapolis tiyatrolarında olduğu gibi Roma tiyatrolarında görülmekte olan *tribunalia* bölümleri inşa edilmiştir. Xanthos'un Hellenistik Dönem *cavea*'sında iki açık *parodos* bulurken, Roma Dönemi'nde genişletilen *cavea* ve sahne binası için yeterli alan olmaması sebebiyle, batıda bulunan Klasik Dönem *Agora*'sı tarafından kuşatıldığı için, bu kesime *parodos* girişi açılamamıştır.

Xanthos Tiyatrosu'nun *orchestra*'sı Roma oyunları için derin bir çukur şeklinde düzenlenmiş, *cavea*'sı ile *orchestra*'sını sınırlayan, gladyatör oyunları ve özellikle *venationes* için devşirme malzemeye oluşturulmuş parapet duvarı bulunmaktadır (**Lev.156, Res. 563**). Bu duvarın üzerinde de, Myra'da olduğu gibi, kırmızı kök ile boya boyanmış hayvan resimleri

³⁸⁴ Ferraro 1970, 193.

³⁸⁵ Frézouls 1990, 883.

³⁸⁶ Parman ve diğ. 2006, 90.

görülmektedir. Xanthos Tiyatrosu'nda *venatio* olarak, *tauromachia* diye adlandırılan boğa güreşlerinin de yapıldığı yazıtlardan bilinmektedir. Xanthos'daki 7 farklı tipte kuşanan gladyatörler arasında biri; yumurta biçimli miğfer taşıyan, ağır sınıftaki *secutor* (takipçi) gladyatördür. Xanthos Tiyatrosu *cavea*'sının da en alt bölümündeki, *orchestra*'ya açılan dar odacıklardan, hayvanlar *orchestra*'ya çıkarılmaktadır (Lev. 157, Res. 568). Bu, o dönemde yaygın bir uygulamadır. Hayvan mücadeleleri için yeniden düzenlenen Myra, Patara, Telmessos ve Xanthos tiyatrolarında *cavea*'larında, seyircileri vahşi hayvanlara karşı korumak için yüksek bir parapet duvarı bulunmaktadır. Parapet duvarı oturma sıraları ve devşirme bloklarla örülmüş olup, bugün çirkin bir görüntü sergilese de, antik dönemde üzeri sıvayla ve kırmızı kök boyayla hayvan resimleriyle boyandığı, bugün dikkatlice bakıldığında kalıntıları izlenmektedir. Buradan yola çıkarak Telmessos ve Patara örneklerinin de sıvayla kaplı ve boyalı olduğunu düşünmek gerekir.

Telmessos Tiyatrosu'nun *cavea*'sı, tüm Lykia Tiyatroları içerisinde alansal olarak en fazla yamaca yaslanmış olandır (Lev. 136, Res. 485). *Cavea*'sı at nalı formundadır. Bu *cavea* tüm yüzüyle ana kayaya dayanmışken, bu tür tiyatroların *cavea* alt ve üst eğim sınırlarının³⁸⁷ arasında, eğimi ortalama değerde olan tiyatrodur. Ancak *summa cavea*'sının eğimi, 1° – 2° kadar fazladır. Buna bağlı olarak oturma sıralarının yüzeyleri daha geniştir. *İma* ve *summa cavea*'da aynı radyal doğrultulardaki 10 *klimakes*'le, 9 *kerkides*'e bölünmüştür. Diğer tiyatrolarda genellikle *summa cavea*'daki *kerkides* ortalarından bir kez daha ara (yeni) *klimakes*'le bölünürler. Bu tiyatroda ise, alt ve üst *cavea*'daki *klimakes* aynen devam ettiği için, *kerkides* sayıları eşittir. *Cavea*'nın en alt bölümünde, Patara ve Xanthos tiyatrolarında olduğu gibi devşirme malzemelerle parapet duvarı örülmüştür (Lev. 138, Res. 490). Myra'daki parapet duvarının 2. kullanım malzemeye ait bloklarla oluşturulduğu, blokların üzerindeki sütunların oturma izlerinden anlaşılmaktadır. Bu bloklar, üzerinde sütunların yer aldığı bir *stylobat*'tır.

Telmessos Tiyatrosu'nun *cavea*'sının alt oturma sıralarının ortasında, Myra ile benzer formda devşirme malzemeye oluşturulmuş, üzeri tonozla örtülü olduğu anlaşılan, ayrılmış bir mekân bulunur (Lev. 138, Res. 492). Tiyatro literatüründe sözü geçmeyen bu mekânın işleviyle ilgili düşünce; olasılıkla parapet duvarıyla aynı dönemde ve onunla ilgili işlevsel bir amaçla yapılmış olabileceği yukarıda, Myra Tiyatrosu bölümünde açıklandığı gibidir.

Parapetduvarı bulunan Patara ve Xanthos örneklerinde olduğu gibi hayvanlar, *cavea*'nın ilk sıraları sökülerek oluşturulan çok sayıdaki hücrelerden *orchestra*'ya

³⁸⁷ Yukarıdaki eğim bölümünde Lykia Tiyatrolarının eğim sınırları açıklanmıştır.

çıkarılmaktadırlar³⁸⁸. Telmessos ve Myra tiyatrolarının *cavea* 'larında ise, bu hücrelerin bulunmamasının nedeni, *cavea* 'larının ana kayaya dayandırılmış olmasından kaynaklanıyor olabilir. Bu durumda da çözümün, olasılıkla *cavea* 'nın alt sırasının ortasına, hayvanların konulacağı kapalı bir mekânın oluşturulması ile sağlanmış olmasıdır. Ancak oturma sıralarının devam ediyor olması gibi nedenlerle bu mekânın tabanının düz olmaması hayvanların burada barındırılmaları için sorun yaratıcı niteliktedir. Telmessos Tiyatrosu *cavea* 'sındaki bu mekânın içerisi, Bizans Dönemi'nde kireç ocağına çevrilmiştir.

6.16. 6. Parodoi

Hellenistik Dönem tiyatrolarında sahne binası ve *cavea* birbirinden bağımsız iki ayrı yapı şeklinde inşa edilip *parodoi* 'un üzerleri açık olmaktadır³⁸⁹. Roma Dönemi'nde ise *cavea* ve sahne binası tek bir yapı olup *parodoi* 'u, üzeri kapalı, tunel şeklinde *orchestra* 'ya ulaşan geçitlerdir³⁹⁰. Lykia Tiyatroları'nın büyük kısmı Hellenistik başlangıçlı olup, sahne binaları ve *cavea* 'ları ilk yapım evrelerinde ayrı tasarlanmışlardır. İ.S. 141 depreminin ardından çok zarar gören tiyatroların büyük bir kısmı yıkılmış, Opramoas'ın yardımlarıyla yeniden inşa edilip onarılmıştır. Genellikle anıtsal olan tiyatroların sahne binalarının en erken evresinin İ.S. 2.y.y.'a tarihlendirilmeleri, hem mimari bezekleriyle, hem de tarihsel süreç ile uyumludur. Yıkılan sahne binaları onarılırken *cavea* 'ları ve sahne binası tonoz-kemerle kapatılmıştır. *Greko-Romen* tarzdaki bu tiyatrolarda iki ayrı yapı olan *cavea* ve sahne binaları, bu tarihte inşa edilen tonozlarla Roma geleneği (sağlayacağı yararlar ve statik gereklilik nedeniyle uygulanmak istenmiştir. Günümüzde bu yapılarda kısmen de olsa Roma tiyatrosu geleneğinin yaşatıldığı izlenmektedir³⁹¹.

Lykia'nın orta ve küçük ölçekli, üzeri açık *parodoi* 'u olan Arykanda (**Lev. 51**), Apollonia (**Lev. 49**), İdebessos (**Kat. 8**), Antiphellos gibi tiyatrolarında (**Lev. 46, Res. 65, Kat. 1**), genellikle seyircilerin kullandığı girişler, sadece 2 *parodoi* 'dur.

Geçiş Dönemi örneklerinde ise 2 bölümden oluşan *cavea* 'larda örneğin; Letoon (**Lev. 88, Res. 278**), Patara (**Lev. 121, Res. 428**), Telmessos (**Kat. 29**), Tlos³⁹² (**Lev. 144, Res. 519**), Kaunos tiyatrolarında olduğu gibi, *diazoma* 'ya açılan 2 tonoz sayesinde, *parodoi* 'un kullanımı

³⁸⁸ Aphrodisias *Stadion* 'unun doğu ucunda *arena* için, odacık, sığınak, hücre yapılmış, bu kısma hayvanlar yerleştirilmiştir.

³⁸⁹ Priene Tiyatrosu için bkz. Ferraro 1970, Lev.II. Dionysos Tiyatrosu için bkz. Dörpfeld-Reisch 1966, 80 Res.26.

³⁹⁰ Roma Tiyatrolarının Tasarımı için bkz. Sear 2006, 24 vd.

³⁹¹ Limyra ve Myra tiyatrolarında olduğu gibidir.

³⁹² Tlos Tiyatrosu temizlik çalışmalarında *parodoi* 'dan 2 adet *Phryg* başlıklı büst, 3 adet kalkan ve *tropaion* ile birlikte sadak ve *phallos* kabartması ele geçmiştir. Güney yönündeki *parodos* 'un önündeki molozun içinden, asker betimli bir kabartma parçası da ele geçmiştir. Bkz. Korkut-Ercan 2009, 361 vdd.

azalmış, seyircilerin bir bölüm de üst *furnicatum* tonozlarından *summa cavea*'ya ulaşmışlardır.

Roma Dönemi'nde ise artan tonozların sayısıyla örneğin; Limyra (**Lev. 92, Res. 291**), Myra (**Lev. 98, Res. 316**) , Perge, Side tiyatrolarında olduğu gibi, *parodoi*'daki trafik diğer tonozlara da bölünmüştür.

Roma Dönemi'nde her ne kadar tiyatroya çok sayıda giriş bulunmakta ise de, özellikle sosyal statü bakımından yükseksek mevkilere sahip kişiler ve elitler ön sıralarda oturur *vesumma cavea* 'da da, fakir halk, kadınlar, hayat kadınları otururlardı³⁹³. Bunun doğal sonucu olarak da; genellikle tiyatronun üst kesimindeki tonozlu girişler, sosyal statü olarak daha alt tabak aya ait olup, *parodoi* girişleri de tiyatro mimarisinde, elit kişilerce kullanılan ana girişleri oluşturmuştur. Bu yüzden *cavea*'ların en çok görselliğe önem verilen kısmı *analemmata*'nın duvar işçiliği olmuştur.

Lykia Tiyatroları içerisinde gerek yarım daire *cavea*'sı ve gerekse sahne binası tasarımıyla *parodoi*'un üzeri kapalı tasarlanmış Roma geleneğine en yakın olanlar; Balboursa Aşağı Tiyatrosu (**Kat. 4**), Xanthos (**Kat. 32**) ve Olympos (**Kat. 21**) örnekleridir.

Balboursa Yukarı Tiyatro'da, doğu *parodos* girişinde bugün yoğun bir yıkıntı bulunur. Olasılıkla iki *parodos* girişinde birer kapı bulunabilir.

Balboursa Aşağı Tiyatro mimarisi bakımından bütün örneklerden farklıdır. Doğal kayalık büyük bir yamaçta, küçükce bir vadinin içerisine oyularak inşa edilen *cavea*'sı ve kayalık bu çanağı boydan boya kapatan bir sahne binası bulunmaktadır. Dolayısıyla *parodoi* girişleri, bütün tiyatrolarda olduğu *cavea*'nın eğimin takip ederek *orchestra* seviyesine ulaşan *analemma* duvarının önünden radyal bir koridor şeklindeki geçitten değil, sahne binasının güney kenarından ve orta kesimine yakın, kuzey yönündeki 2 tonozlu geçitle, *hyposkene*'den *orchestra* 'ya ulaşılmaktadır (**Kat. 4**).

Kadyanda Tiyatrosu'nun Hellenistik at nalı formundaki *cavea*'sı³⁹⁴ ve *trapez* formundaki *proskene*'si³⁹⁵, Hellenistik geleneğe uygun olarak ayrı tasarlanmış ve *parodoi* girişlerinin üzeri açıktır fakat bugün *parodoi* toprakla örtülüdür.

Kibyra Tiyatrosu'nda da *analemma* ve sahne binası arasında kalan *parodoi*'un üzerleri, Hellenistik Dönem'de geleneğe uygun olarak inşa edildiği ilk evresindeki şekliyle açıktır. Fakat bu tiyatroyu diğer tüm örneklerden ayıran bir özelliği bulunur. Bu; *cavea*'nın güney

³⁹³ Sear 2006, 2 vd.

³⁹⁴ Kadyanda Tiyatrosu'nun *cavea*'sı, stilistik analizler sonucunda İ.Ö. 2. y.y.'ın ortası-İ.Ö Erken 1.y.y.'a tarihlenmektedir. Bkz. Ferraro 1969, 105-111.

³⁹⁵ Kadyanda Tiyatrosu'nun sahne binası, stilistik analizler sonucunda İ.Ö. 2. y.y.'ın ortası-İ.Ö Erken 1.y.y.'a tarihlenmektedir. Bkz. Ferraro 1969, 105-111.

batısında bulunan ve *cavea*'ya sonradan eklenen tonozlu giriş olup, Letoon Tiyatrosu'ndaki gibi *diazoma*'ya açılan Dor cephele bir kapıdır (**Lev. 80, Res. 256**). Gerek mimari tasarımı, gerekse özenli işçiliği ile bu kapı, buranın *cavea*'nın özel ana girişi olduğunu göstermektedir. Roma tarzına uygun olarak, *cavea*'ya kapalı bir *parodos*'tan giriliyormuş hissi uyandırmaktadır (**Lev. 80, Res. 254**).

Letoon Tiyatrosu'ndaparodoi'un üzerleri açıktır. Bugün sahne binası ancak zemin seviyesinde korunduğu için, *cavea* ve sahne binası arasında kapı olup olmadığı hakkında bir bilginiz yoktur. Letoon Tiyatrosu'nu tüm diğer tiyatrolarından ayrılan bir özelliği, ana girişin *parodoi* değil, *cavea*'daki *furnicatum* tonozlarının olmasıdır (**Lev. 88, Res. 278**). Bu tonozlar çok ince işçilikli olarak, birer tapınak formu kapı tarzında inşa edilmiştir (**Lev. 90**). Kentlerde tiyatronun konuçlandırılışına ve *agora*'nın kurulumuna göre, oluşacak yoğun seyirci trafiği için *parodoi* girişleri kullanılırken, dinsel bir merkez Letoon Kenti'nde seyirciler tapınaklardan ya da kent girişinden tapınak cephele bu tonozlara yönlendirilmektedirler. Bu yüzden de Letoon Tiyatrosu için ana *parodoi* girişlerini, bu tonozlar oluşturmuştur.

Limyra Tiyatrosu'nun ilk evresi Hellenistik olup, *parodoi*'un üzeri açık tasarlanmıştır. İ.S. 141 depreminden sonra Opramoas'ın yardımlarıyla yeniden inşa edilen tiyatronun *parodoi*'a, Roma adlandırmasına göre *additus maximi*³⁹⁶, Roma Geleneğine uygun olarak, bir kemerle bağlanıp, buradan *orchestra*'ya geçiş sağlanmıştır. Aynı zamanda bu kemer *cavea*'nın arkasında da girişi olan tonozla bağlanmaktadır. Böylelikle de *parodos* girişi, hem *cavea*'nın arkasındaki tonozla hem de, *analemma* duvarının önündeki bu tonozla açılan kemerle birleştirilmiştir (**Lev. 93, Res. 292**).

Myra Tiyatrosu'nun ilk yapımında *parodoi*'un üzeri açık olup, İ. 2. yy.'da tonozla kapatılarak, sahne binası ile bağlanmıştır (**Lev. 100, Res. 321**). Tonozlar, İ.S. 2.y.y.'ın sonunda-İ.S. 3.y.y.'da inşa edilen *cavea*'ya daha sonradan eklenmiş olduğu, ilk tasarlandığında eklenmediği, özellikle doğu *analemma* duvarındaki kemerli açıklığın (eşi batı *analemma* bugün izlenmektedir), önünün sahne binası ve *cavea*'yı birleştiren tonozla örülerek kapatıldığı izlenmektedir (**Lev. 100, 321b**). Aynı zamanda bu tonoz kemerle sahne binasının doğu yan duvarındaki kemerli açıklığın da örtülmüş olduğu açıkça görülmektedir (**Lev. 100, 321b**). Tonozun altında kalan İ.S. 2 y.y.'da yapılan kemer açıklığının boşluğu İ.S. 3.y.y.'da değerlendirip, bir pencere oluşturulduğu (*analemma* duvarındaki *bosse*'li çerçeveli örgüden farklı ve devşirme bloklarla oluşturulduğu) görülmektedir. Pencerenin kilit taşında *Medusa*

³⁹⁶Bieber 1961, xii.

başı traşlanarak detayları silinmiştir. Pencerenin altındaki kısımdaki bloğun köşesindeki kilit izi dikkati çekmektedir.

İ.S. 2 y.y.'da yaşanan depremlerin ardından yüksek olan sahne binasının statîğini sağlamlaştırmak üzere, olasılıkla İ.S. 3.y.y.'da doğudaki *parodos* üzerine sonradan eklenen tonozlar, bugün hala inşa edildiği durumda görülmektedir. Ön *analemmata* ve sahne binası İ.S. 141 depreminden sonra yeniden yapılmışlar, bu kemer tonozların oturtulacağı *konsol*'lar ise, İ.S. 3.y.y. tadilatları sırasında duvar örgüsüne yerleştirilmişlerdir. *Cavea*'nın eğimine uygun olarak, 2 farklı seviyede, 2 tonoz şeklinde enli kemer bulunur. Bunlardan önde, *orchestra* tarafında olan, sahne binası yan duvarındaki niş ile aynı hizada olup, arkasındaki ikinci kemer ise, öndeki kemeri 1 m. kadar örter konumda, daha gerisinde ve yukarısında bulunur. Bu iki kemerin farklı yüksekliklerde olmasının sebebi, arkaya doğru yükselen *cavea*'yı üst seviyelerde de destekleyebilmektir (Lev. 100, 321b). . Ön kemerin kilit taşının, önünde *Medusa* kabartması bulunmaktadır (Lev. 100, 321a). Bu kabartma Milet'teki Faustina Hamamı'ndaki *Medusa* başı ile benzerlik gösterir ve aynı tarihe ait olmalıdır³⁹⁷. Kemerin arkasında ise, oldukça ilginç ve önemli bir detay olarak, Aspendos Tiyatrosu'nda sahne binasının ortasında yer alan alınlığının iki kenarında Selçuklu Dönemi'nde yapılan figürlerle aynı işçilikte, bir kadın büstü bulunur. Aspendos örnekleriyle karşılaştırıldığında³⁹⁸ Selçuklu Dönemi'ne ait olabileceği düşünülen bu büstün saçları ortadan ikiye ayrılmış, omuzlarına dökülmüş saçları vardır. Gözleri oldukça iri tasvir edilmiştir (Lev. 101, Res. 322b).

Batı *parodos* da, doğu *parodos* gibi üzeri tonoz şeklinde kemerle kapatılmışken, bugün bu tonozlar, sahne binasının batı ucuyla birlikte yıkılmış olup, sadece *analemma* duvarında bulunan kemeri taşıyan 2 *konsol* parçası *in-situ* olarak izlenmektedir. Batı *parodos*'un girişinde bulunan Hellenistik Dönem'e ait devşirme olarak, kapı eşiğine dönüştürülmüş bu yazıtta: “*Hermogenes'in kendisinin yönettiği agonları ... iyi soylu kişiler için ... buradaki agonlar ve bilgelik için gayretli bir şekilde 3 kez hazırladığı sunuyu yaparak bizim hepimizi onurlandıran onu Hermogenes'in bize karşı göstermiş olduğu iyi niyet onura layıktır. Daha şimdiden birçok şey yaptı. Çünkü bizim evimize (Myra) karşı göstermiş olduğu bütün iyi niyeti ve her şeyiyle farklı olan (Hermogenes), durmaksızın Halka ve kendisine yaptıklarından övgüye değerdir*” anlatımı yer almaktadır³⁹⁹.

Nisa Tiyatrosu'nun yoğun maki örtüsüyle kaplı olmasından ve kazılmamış olması dolayısıyla aynı zamanda da yıkıntı halinde olan, özellikle *cavea* girişlerinden *parodoi*'ları

³⁹⁷ Borchhardt 1976, 58.

³⁹⁸ Duggan 2011 (baskıda).

³⁹⁹ Wörle 1975a, 287.

takip edilememektedir (**Lev. 110**). *Cavea*'nın at nalı formu ve ayrı sahne binası tasarımı yüzünden Hellenistik gelenekte *parodoi*'un üzeri açık olduğu düşünülmektedir.

Oinoanda Tiyatrosu'nda da yoğun bitki örtüsü ve molozla kaplı olmasına karşın, görülebilen at nalı *cavea* ve *trapezodialproskene*, Hellenistik gelenekte olup⁴⁰⁰, birbirinden ayrı tasarlanmış ve *parodoi*'un üzerleri açık gözükmetedir (**Kat. 20**).

Olympos Tiyatrosu'nda sadece doğu *parodos*'u tonozla kapatılmış olup (**Lev. 116, Res. 398**), batı *parodos*'u açıktır (**Lev. 116, Res. 402**). Tonozlu kısmın *cavea*'ya sonradan eklendiği, *cavea*'nın duvar örgüsüyle inorganik bir bağlantıya sahip olmasından da anlaşılmaktadır.

Patara Tiyatrosu'nun Geç Hellenistik Erken Roma Dönemi'ne tarihlenen⁴⁰¹ at nalı *cavea*'sı ile sahne binası ayrı tasarlanmış olup, yazıtlara göre Antoninler Dönemi'ne tarihlenen⁴⁰² sahne binası arasındaki *parodoi*, tonozlu kapalı bir giriş olmasa da, *analemmata* duvarında ve sahne binasında *in-situ* olarak korunmuş kapı söveleriyle bir kapıdan *orchestra*'ya geçildiği bilinmektedir (**Kat. 22**). Roma Dönemi'nde *additus maximus* olarak adlandırılan bölüm, yoğun olarak kullanılan ana giriş, özellikle doğu bölümüdür. Çünkü bu kesimde hem sahne binasının yan duvarında bir adak yazıtı hemde çok ince işçiliğe sahip *isodomikanalemma* duvarındaki Geç Hellenistik Dönem yazıtları bulunan kesimdir.

Phaselis Tiyatrosu'nuncavea'sı yarım daire formundadır⁴⁰³. Sahne binasıyla ayrı tasarlanan *parodoi*'un üzeri açık olarak gözükmetedir (**Kat. 23**).

Pınara Tiyatrosu Hellenistik at nalı *cavea*⁴⁰⁴ ile yine Hellenistik tarzda ayrı tasarlanmış, *trapez proskene*'ye sahip olup⁴⁰⁵, *parodoi*'un üzerleri açıktır (**Kat. 25**).

Rhodiapolis Tiyatrosu'nun doğu *parodos*'unun kazıları sırasında, bir kemere ait çok sayıda blok ele geçmiş olup (**Çiz. 32**) bu olay; Roma Dönemi'nde sahne binası ve *cavea*'nın bir kemerle, mimari geleneğe uygun şekilde birbirlerine bağlanmış olabileceğini düşündürmektedir.

⁴⁰⁰ *Cavea* ve sahne binası Geç Hellenistik Dönem'de yapılmıştır. Sahne binası İ.S. 1.y.y.'ın ikinci yarısında inşa edilmiştir. Bkz. Ferraro 1969, 89-95.

⁴⁰¹ Ferraro 1969, 123 vdd.

⁴⁰² A.ge. 1969, 131.

⁴⁰³ Phaselis Tiyatrosu'nun yarım daire *cavea* formu yüzünden Schäfer tarafından İ.S. 2.y.y.'a tarihlense de, yapılan stilistik incelemeler ve mimari özellikleri bakımından erken evresi diğer tüm Lykia tiyatroları gibi Hellenistik Dönem olup, İ.S. 141 depreminden sonra Opramoas'ın yardımcılarıyla yeniden inşa edilmiş olmalıdır. Bkz. Schäfer 1981, 117-121.

⁴⁰⁴ Pınara Tiyatrosu'nun *cavea*'sı İ.Ö. 2.y.y.'ın son çeyreğine- İ.Ö. 1.y.y.'ın başına tarihlenmektedir. Bkz. Ferraro 1969, 115-120.

⁴⁰⁵ Pınara Tiyatrosu'nun *skene*'si İ.Ö. 2.y.y.'ın son çeyreği-İ.Ö. 1.y.y.'ın başına tarihlenmektedir. Bkz. A.ge. 1969, 115-120.

Telmessos Tiyatrosu'nun at nalı formundaki Hellenistik *cavea*'sı ve Erken Roma *trapez* formu *proskene*'ye sahip sahne binası Hellenistik geleneğe uygun olarak ayrı tasarlanmıştır ve parodoi'un üzeri açıktır (**Kat. 29**). Patara örneğinde olduğu gibi, batı *analemma* duvarına bitişik *in-situ* görünen kapının sövesi izlenmektedir.

Tlos Tiyatrosu'nda, Rhodiapolis ve Myra'daki gibi tiyatronun tadilatları sırasında, İ.S. 141'den sonra *parodos*'unun üzeri örtülmüştür. Her üç tiyatronun ortak yanı, Opramoas'ın yardımlarıyla onarıldıklarını biliyoruz. Tlos Tiyatrosu'nda, doğu *parodos*'da, Rhodiapolis Tiyatrosu'ndaki kemer bloklarıyla benzer işçilikteki kemer blokları yere düşmüş halde izlenmektedir. Büyük bir olasılıkla, batı *parodos*'u da kemer tonozuyla kapatılmış olup, bugün bu kısımda yoğun bir yıkıntı mevcuttur.

Xanthos Tiyatrosu'nda Hellenistik dönem *cavea*'sı ve sahne binası, diğer örneklerin aksine hiç kullanılmadan, Roma tasarım şablonuna uyan yeni bir tiyatro yapılarak, Greko- Romen tarzdan tiyatro uzaklaştırılmıştır. Tek bir *parodos*'u olmasıyla da tüm tiyatrolardan ayrılmaktadır. Bu tek *parodos*'un üzeri tonozla örtülmüş olup, burada *tribunalia* olarak adlandırılan oturma sıraları bulunmaktadır (**Lev. 156, Res. 564**).

Gagai, Korydalla, Phellos, Sidyma, Simena gibi örneklerde ya *cavea*'ları hiç korunmamış ya da sadece Simena örneğinde tiyatro sadece kayaya oyulmuş *analemmacavea*'dan oluştuğu ve sahne binası bulunmadığı için, giriş koridoru olan *parodos* kavramını tam anlamıyla sergilenemezler.

Lykia Tiyatroları içerisinde *parodos* korunan kemer tonozları olarak tek örnek; Myra Tiyatrosu'nun doğu *parodos* kemer tonozudu

6.16. 7. *Diazoma ve Diazoma Podium Duvarı*

Cavea'nın alt bölümü *ima cavea*, üst bölümü *summa cavea* olarak adlandırılıp⁴⁰⁶, bu iki bölümü zeminde ayıran yol, Hellence'de *diazoma*⁴⁰⁷, çoğulu ise *diazomata* olarak adlandırılmaktadır. 2 *diazomata*'ya sahip *cavea*'larda en alt bölüm *ima*, ortadaki bölüm *media*, en üst bölüm de *summa cavea* olarak adlandırılır. Bu kavramın Latince karşılığı ise *praecinctiones*'dir⁴⁰⁸. *Cavea*'nın *diazoma*'yla ayrılan bölümleri *maenianum* olarak adlandırılır⁴⁰⁹.

⁴⁰⁶ Sear 2006, 3.

⁴⁰⁷ A.g.e. 2006, 2.

⁴⁰⁸ Sear 2006, 2.

⁴⁰⁹ A.g.e. 2006, 2.

Lykia Tiyatroları'nda *diazoma* olgusu, genellikle orta ve büyük boyutlu tiyatrolarda söz konusudur. Küçük ve bazı orta boyutlu tiyatrolarda bulunmaz. Büyük tiyatrolarda ise birden fazla *diazomata* bulunur.

Geçiş dönemindeki tiyatrolarda, Assos, Kibyra, Alinda, Letoon, Kaunos, Alabanda ve Patara örneklerinde olduğu gibi, *cavea*'nın büyüklüğünün artmasıyla, *diazoma* koridoru sayesinde seyirci trafiğinin akışı kolaylaşmakta ve *cavea* üzerindeki trafik yükü dağıtılmaktadır⁴¹⁰.

Küçük tiyatrolarda, *diazoma* bulunmaz, ancak onun yerine *cavea*'nın arkasında “*cavea* seyirci yolu” olarak adlandırılan bir alan bulunur (İdebessos, Apollonia, Antiphellos, Arykanda, Kadyanda, Rhodiapolis gibi).

Orta boyutlu çoğu örnekte *diazoma*, *ima* ve *summa cavea*'yı ayırmaktadır. *Diazoma* yapmaktaki amaç, özellikle *summa cavea*'daki seyirci trafiğini kolaylaştırmaktır. *Diazoma*'nın arkasında *podium* (tutucu) duvarı bulunmaktadır.

Summa cavea'ya çıkış, *diazoma*'ya teğet konumda, *podium* duvarında oluşturulmuş 6-7 basamaklı merdivenlerle sağlanmaktadır. *Diazoma podium* duvarında merdiven bulunan tiyatrolar; Kibyra, Letoon, Limyra, Myra, Patara, Tlos ve Xanthos örnekleridir. Hellenistik tiyatrolarda *podium* duvarı, genellikle ince traşlı, *orthostat* örgü tekniğinde olup, duvarın üzerinde *profil*'li bir silme ve tabanda da süpürgelik yer alır.

Lykia Tiyatroları içerisinde, bir tek Kibyra Tiyatrosu'nun 2 *diazomata*'sı bulunmakta, *cavea* 3 *maenianum*'dan oluşmaktadır. *Summa cavea*'sı Roma Dönemi'nde eklenmiştir. Genellikle merkez Roma⁴¹¹ ve etkisinin fazla olduğu bölgelerdeki tiyatrolar, batı tarzı özellikte olup, 3 *maenianum*'dan oluşmaktadırlar. Anadolu'dan Pergamon⁴¹², Priene⁴¹³, Ephessos⁴¹⁴, Miletos⁴¹⁵, Prusias Ad Hypium⁴¹⁶, Augusta Cilicia tiyatrolarıdır⁴¹⁷.

Hellenistik ve Erken Roma Dönemi tiyatrolarında *diazoma* dardır. *Podium* duvarı fazla yüksek olmaz. İ.S.2.y.y., *diazomata* genişleyip *podium* duvarı yükselmekte ve bazen bu duvar *triglif metop*'lu mimari bezeklerle, bazen de plastik kabartmalarla bezenmiştir. Roma Dönemi'nde genişleyen *diazoma*; kalabalığın dışarıdan başlayarak, *cavea*'nın orta bölümüne doğru yol alan akışının, geniş bir dağıtım koridoru ile seyircilerin önünden geçebilecekleri ve

⁴¹⁰ Ferraro 1974, 31.

⁴¹¹ Sear 2006, 24 vd.

⁴¹² Ferraro 1970, Lev. IV.

⁴¹³ A.g.e. 1970, Lev.I.

⁴¹⁴ A.g.e. 1970, Lev. VIII.

⁴¹⁵ A.g.e. 1970, Lev. XVI.

⁴¹⁶ A.g.e. 1970, Lev. XXII.

⁴¹⁷ Sear 2006, 361.

üst bölümdeki seyircilerin görüşlerini engellemeden durabilecekleri uygun bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır⁴¹⁸.

Büyük boyutlu tiyatrolarda, sosyal durumları alt düzeyde olan seyirciler *summa cavea*’ya oturmaktaydılar. *Summa cavea*’ya geçmek için, ya *cavea*’nın arkasındaki tonozlardan, ya da *diazoma*’nın *podium* duvarı üzerinde bulunan merdivenlerden yararlanmışlardır.

Limyra ve Myra örneğinden de anlaşıldığı üzere Roma tiyatrolarında, *diazoma podium* duvarına açılan çok sayıda, birbirini görmeyen kapılarla, *cavea* çok farklı sınıfların birbirini görmeden, statülerine uygun alakalı olarak oturabilecekleri ayrı alanlar yaratılmıştır. Örneğin; *media cavea*’ya “beyaz *toga*’lı” olarak adlandırılan *plebeian*’lar, senatörler, yabancı yöneticiler, gezginler, misafirler, üst rütbeli askerler, görevlerine göre kendilerine ayrılmış yerlere oturmaktadırlar. *Summa cavea*’da evli ve bekâr erkekler ayrı oturmakta, özel görevli askerler evlilerden uzak ayrılmış alanlara, bir dönem kadınlar erkeklerden farklı ayrılmış alanlara, bazı tiyatrolarda en arka sırada (Aspendos gibi), normal kadınlarla hayat kadınları farklı alanlara ve Augustus Dönemi’nde çocuklara ayrılmış bölümün bir kısmında da gayri meşru çocuklar ayrı oturmaktadır. *Summa cavea porticus*’unda “*pullati*” olarak adlandırılan *toga*’sı bile olmayanlarla köleler ise ayakta oyunları izlemekteydiler⁴¹⁹. Hellenistik Dönem’de *cavea*’da böyle bir bölünme olmayıp, sadece *cavea diazoma*’yla 2’ye ayrılmakta, en fazla da *diazoma*’ya açılan 2 adet tonozlu giriş bulunmaktadır.

Kibyra Tiyatrosu, Lykia Tiyatroları içerisinde 2 *diazomata*’sı bulunan tek örnektir (Kat. 11). İma ve *media cavea* arasındaki *diazoma* genişliği 1.72 m., *podium* duvarının yüksekliği de 1.15 m.’dir. *Podium* duvarı üzerinde, Geç Hellenistik Dönem’e ait yazıtlar bulunmaktadır⁴²⁰ (Lev. 79, Res. 250). Aşağıdan ilk *diazoma*’sı Geç Hellenistik-Erken Roma tarzında dar, *podium* duvarı da alçak yapılmıştır. *Diazoma*’nın batısına açılan bir *furnicatum* tonozu bulunmaktadır. Bu tonozun girişi *cavea*’nın batı arka köşesinden olup, geç dönemde yarım bir tonoz inşa edilerek, buradan Letoon Tiyatrosu’na benzer, Dor tarzında *triglif-metop*’lu bir kapıdan girilmektedir (Lev. 80, Res. 256). Genellikle yüksek memurlar ve *prohedriae* hakkına sahip kişilerin tiyatroda oturacakları *media cavea*’ya, (bugünkü V.I.P girişi gibi), çok ince işçilikli bir girişten girdiği anlaşılmıştır. Yüksek mevkilere sahip kişiler, *media cavea*’nın son sırasında bulunan, arkası yüksek *bisellum* koltuklarına oturmaktadır. Bazı kişiler için, “*locus*” olarak adlandırılan ve isimlerinin yazılı olduğu, rezerve alanlar bulunmaktadır (Lev. 79, Res. 251). *Media cavea* ile *summa cavea*’nın arası, *cavea*’nın ilk

⁴¹⁸ Ferraro 1990, 87.

⁴¹⁹ Sear 2006, 2 vd.

⁴²⁰ Petersen 1889, 186-192.

inşa edildiği dönemde *ambulacrum* şeklinde *düzenlenmiş*, Roma Dönemi'nde olasılıkla da Severuslar Dönemi'nde, yeni *summa cavea*'nın eklenmesiyle *ambulacrum* olarak düzenlenen alan, *diazoma*'ya çevrilmiş olup, genişliği 2.53 m. olarak düzenlenmiştir⁴²¹. *Podium* duvarının orta kesiminde *in-situ* çok sayıda *konsol* yer almaktadır. *Podium* duvarın üzerindeki silmelerin yanında kornişler ve *triglif-metop*'lu *portal* bulunmaktadır (Lev.78, Res. 226). Altan 2. *diazoma*'sı ise, İ.S. 2. y.y.'ın geleneğinde geniş ve *podium* duvarı yüksek yapılmıştır.

Kyaneai Tiyatrosu, Lykia Tiyatroları içerisinde 0, 67 m. ile en dar *diazoma*'ya sahip ve *diazomapodium* duvarı bulunmayan tek örnektir (Lev. 85, Res. 270). *Diazoma*'nın önünde yan yana dizili *proedriae* koltuk sırası yer almaktadır. Kyaneai Tiyatrosu'nun duvar işçilikleri incelendiğinde *cavea*'nın, *summa cavea* kısmının Roma Dönemi'nde eklendiği anlaşılmıştır⁴²². Bugünkü *diazoma*, *cavea*'nın ilk yapıldığı Hellenistik Dönem'de "üst *cavea* seyirci yolu" iken, *summa cavea*'nın eklenmesiyle *diazoma*'ya dönüşmüştür. *Summacavea*'nın en arkasında ise "cavea seyirci yolu" bulunmaktadır.

Letoon Tiyatrosu'nda *diazoma*'nın kenarları dışında çok büyük bir kısmı ve *podium* duvarı ile *summa cavea*'ya çıkan merdivenler, anakayanın işlenmesiyle oluşturulmuştur (Lev. 89, Res. 279). Bu özelliğiyle Syracausa Tiyatrosu'yla benzeşmektedir⁴²³. *Diazoma*'nın genişliği 2.6 m. olup, *podium* duvarının üzerinde 0,18 m. yüksekliğinde bir silme bulunur. Bloklarla oluşturulmuş *podium* duvarının altında kare kesitli bir blok yer almaktadır. Bunun üzeri, yatay konumdaki dikdörtgen bloklarla bir sıra halinde örülmüştür. *Diazoma*'nın önünde yer alan *bisellum/ proedriae* koltukları da, ana kaya oyularak oluşturulmuştur. Koltukların hemen arkasında *velum* sistemine ait yuvarlağa yakın yuvalar bulunmaktadır.

Limyra Tiyatrosu'nda, 4 m. genişliğindeki bir *diazoma*, 2.25 m. yüksekliğinde bir *podium* duvarıyla çevrilidir. *Diazomapodium* duvarının batı köşede bir kısmı korunmuş olup, *cavea*'nın ortasına kadar bölümde ise korunamamıştır. *Cavea*'nın ortasında yine korunmuş olup, doğu kesimine doğru tekrar blokları dökülmüştür. *Podium* duvarı 3 sıra *isodomik* blok sırasından ve en üst kısmında da, *profil*'li bir silme bloğundan oluşmaktadır. Myra ya da Letoon tiyatrosundaki *diazomapodium* duvarı, bunun gibi korunamamış olmasının sebebi, anakaya oyularak değil, blokların yerleştirilmesiyle oluşturulmasıdır. *Summa cavea*'nın altında *ambulacral* koridor şeklinde uzanmakta olan tonozlar, 9 radyal tonozlu kapı şeklinde *diazoma*'ya açılmaktadır. Bu tonozlardan *podium* duvarı üzerinde bulunan basamaklarla

⁴²¹ Ferraro 1966, 9-24.

⁴²² Kyaneai Tiyatrosu'nun *cavea*'sının duvar işçiliği ve stilistik-analojik yöntemlerle İ.Ö. 3.y.y.'ın sonu-İ.Ö. 2.y.y.'ın başına tarihlenmektedir. Bkz. Ferraro 1969, 145-151.

⁴²³ Syracausa Tiyatrosu için bkz. Pappalardo 2007, 46 vd.

summa cavea 'ya çıkılmaktadır. *Diazoma* 'nın doğu kenarındaki 8 *in-situ* blok *velarium* 'a aittir (Lev. 95, Res. 303).

Myra Tiyatrosu *uma* ve *summa cavea* arasında 2, 66 m. genişliğinde, 2.48 m. yüksekliğinde *podium* duvarına sahip bir *diazoma* bulunur. *Diazoma podium* duvarında özel hazırlanmış boşluklara, *diazoma* 'ya teğet konumda yerleştirilmiş 11 adet merdiven bulunmaktadır.

Myra Tiyatrosu'nun oldukça geniş olan *diazoma* duvarı üzerinde, hem kazıma ile hem de boya ile yazıtlar bulunmaktadır (Lev. 109, Res. 370, 371)⁴²⁴. Boya ile ΕΥΠΛΟΪΕ...ΕΥΣ : "gemi iyi seyir sefer etsin" anlamındadır. Bu da tiyatrodaki deniz oyunları ya da Andriake limanı'yla bağlantılı olarak denizciler için bir dilek olabilir. *Diazoma* duvarında kazımayla ΓΑΙΟΝ...ΔΡΑ...ΠΑΧΙΟΝ yazmaktadır, anlamı anlaşılamamıştır.

Diazoma duvarında kazımayla, *grafito* tarzı yazı karakterinde, " Gaius'un yeri" yazılıdır⁴²⁵. Bu yazıttan; Roma Dönemi'ndeki tiyatrolarda mevcut, önemli statü farkını anlıyoruz. Plautus ve Terence aktarımlarında, Roma tiyatrolarında belli statüye sahip kişilerin, *locus*⁴²⁶ olarak adlandırılan ayrılmış alanlara oturmakta oldukları, kölelerin ise oturma hakkına sahip olmadıklarından gösterileri *diazoma* 'da ayakta izledikleri belirtilmiştir⁴²⁷. Buradan yola çıkarak, Myra Tiyatrosu'ndaki sadece "Gaius'un yeri" yazıtından, gezici esnaf olduğu bilgisini çıkarmak biraz güçtür⁴²⁸, bir köle ya da *toga* alayacak parası bile olmayan fakir bir kişi olduğu tiyatrolardaki oturma yerlerinde bulunan yazıtların içeriğinden anlaşılmaktadır⁴²⁹. Yazıtın özenli bir karakterde olmaması, *grafito* şeklinde özensiz bir şekilde kazınmış olması da manidardır.

Lykia Tiyatroları içerisinde sadece Myra Tiyatrosu'nda, *diazoma* duvarında nişler içerisinde kabartmalar bulunmaktadır. Niş içerisindeki kabartmalardan birinde, yüksekçe bir *polos*'lu, Tanrıça *Tyche* bulunmakta, bir elinde dümen, diğerinde yün yumağı tutmaktadır. Omuzunda da bir kuş durmaktadır. Kent koruyucusu olan tanrıçanın üzerinde yer alan yazıtta "Kentin *Tyche* 'si daima zafer getirsin!" yazılıdır (Lev. 107, Res. 354)⁴³⁰. *Tyche* de bir *podium* üzerinde betimlenmiştir. *Tyche* 'nin yüzeyi çok tahrip olmuştur ve muhtemelen daha önceki

⁴²⁴ *Diazoma* üzerindeki bu hayvan tasvirleri ilk kez bu çalışmada belirlenmiştir. Kırmızı boya ile Rahip Euploos'un (yeri?) ve yine başka bir yazıtta Porphyrios'un kolluğu (?) yazılıdır. Yazıtlar için bkz. Petersen - von Luschan 1889, 29, no. 38, no.39. (Lev.107,Res.339).

⁴²⁵ Çevik 2010a, 65.

⁴²⁶ Sear 2006, 2.

⁴²⁷ A.g.e. 2006, 2.

⁴²⁸ Petersen- von Luschan 1889, 29.

⁴²⁹ Roma Tiyatrolarındaki oturma yerleri ve sınıflar için bkz. Sear 2006, 2.

⁴³⁰ Petersen - von Luschan 1889, 29.

bir döneme ait olan bir heykelin kopyasıdır⁴³¹. İ.S. 141 depreminin ardından Rhodiapolis’li Opramoas için *tyche* kabartmasını bağışlanmıştır.

Diğer kabartmada ise kentin sikkelerinde de bulunan ve Lykia için çok önemli olan⁴³², *Artemis Eleuthera* bulunmaktadır (**Lev.107, Res. 355**). *Artemis Eleuthera*’nın vücudu “xoano” ağaç gövdelidir. Nişin altında yazıt benzeri alanın geç dönemde, muhtemelen traşlanarak kazındığı gözlemlenmiştir. Myra sikkeleri üzerinde de yer alan figürü *Artemis Eleuthera* olarak tanımlayabiliriz. Myra’daki *Artemis Eleuthera* kült heykeli ile bu kabartmalar benzer olmalıdır.

Patara Tiyatrosu’nda, *ima cavea*’nın son sırasında *bisellum* koltukları, arkasında 1,9 m. genişliğinde bir *diazoma*, 1.36 m. yüksekliğinde bir *diazomapodium* duvarı bulunmaktadır (**Lev. 120, Res. 419**). *Podium* duvarı 2 eşit *isodomik* blok sırası üzerinde, daha alçak bir sıra şeklinde örülmüş, 3 kat bloktan meydana gelmektedir. *Diazoma* yolu çokgen taşlarla döşenmiştir. *Diazoma*’sı Geç Hellenistik-Erken Roma geleneğinde dar yapılmıştır. *Summa cavea*’nın iki köşesindeki, radyal uzanan *furnicatum* tonozları *diazoma*’ya açılmaktadır. *Summa cavea*’nın yazıtlara göre Tiberius Dönemi’nde eklendiği bilinmektedir⁴³³.

Telmessos Tiyatrosu’nda, *ima cavea*’nın son sırasında *bisellum* koltukları bulunmaktaydı. Günümüzde bu koltuklardan korunan birkaçı, *cavea*’nın değişik bölümlerine taşınmış ve *cavea* parapet duvarında devşirme olarak kullanılmıştır (**Lev. 138, Res. 490**). Yapıldığında *imacavea*’nın sonunda bulunan *bisellum* koltuklarının arkasında, 2.6 m. genişliğinde bir *diazoma* ve 1,75 m. yüksekliğinde bir *diazomapodium* duvarı bulunmaktadır. Günümüzde *podium* duvarının yeri ve birkaç bloğu korunmuştur. *Summa cavea*’nın iki köşesinde yer alan çapraz uzanan *furnicatum* tonozları, *diazoma*’ya açılmaktadır. Günümüzde korunmasa da, 1800’lü yıllara ait yayın ve çizimlerden, *summa cavea*’nın arkasında *ambulacrum*’lu yüksek bir çevirme duvarının olduğu bilinmektedir⁴³⁴.

Tlos Tiyatrosu’nda, *ima* ve *summa cavea* arasında *diazoma* bulunmaktadır. *Summa cavea*’nın iki köşesinde yer alan radyal uzanan tonozlar *diazoma*’ya açılmaktadır (**Lev. 144, Res. 519**). *Diazoma* alanı geniş ve *podium* duvarı İ.S.2.y.y.’dan sonraki gelenekte olup, yüksek yapılmıştır. *Podium* duvarı; en altta bir silme kuşağı, ortada kareye yakın *orthostat* bloklarla kuşağı onun da üzerinde yine silmeli bir blok sırasıyla örülmüştür. *Cavea*’nın ortasında *podium* duvarının üzerindeki silme *profil*’leri tam olarak işlenmişken, kenarlarda

⁴³¹ Opramoas’ın Myra ile yaptığı yardımlardan biride Tykhopolis’in altın kaplı heykelinin onarımı için 10 000 denar para yardımı yaptığı bilinmektedir. Bkz. Akdoğan-Arca 2002, 86.

⁴³² Çevik 2010 b, 18 vd.

⁴³³ Petersen 1884, 115.

⁴³⁴ Choiseul-Gouffier, Marie Gabriel August, Comte de: *Vue d’un Théâtre de Telmessos Paris 1782*.

işlenmeden yarım işçilikli olarak bırakıldığı gözlemlenmiştir. Burada *diazomapodium*'u, işçiliği ve boyutlarıyla Myra Tiyatrosu'yla benzerlik göstermektedir.

Xanthos Tiyatrosu'nda, *ima cavea* ile *summa cavea* arasında, 1.48 m. yüksekliğinde *podium* duvarına sahip bir *diazoma* bulunmaktadır. *Summa cavea*'nın doğu köşesinde *diazoma*'ya açılan bir radyal tonoz bulunmaktadır. Bugün bu tonozun az sayıda kemer bloğu parçası izlenebilmektedir. *Podium* duvar işçiliği Tlos'la benzerlik göstermektedir. En alta alçak bir silme, üzerinde *orthostat* örgülü kare bloklar üzerinde, alçak dikdörtgen silmeli blok bulunmaktadır. Üst blokların silme *profil*'leri işlenmeden bırakılmıştır. *Podium* duvarında *diazoma*'ya teğet uzanan basamaklarla *summa cavea*'ya çıkılmaktadır.

Limyra, Myra, Tlos ve Xanthos tiyatrolarının *diazomapodium* duvar işçiliğinin birbirine benzemesinin sebebi; İ.S.2.y.y.'da, 4 tiyatronun da onarımlarının ve tadilatlarının Opramoas'ın yardımlarıyla yaptırılmış olması olabilir.

Kyaneai, Letoon, Patara ve Kibyra'nın alt *diazoma*'sı Geç Hellenistik-Erken Roma Dönemi özellikleri göstermektedir.

Limyra, Myra, Tlos ve Xanthos ve Kibyra'nın üst *diazoma*'sı İ.S. 2.y.y. döneminin, Roma özelliklerini göstermektedir.

6.16. 8. *Analemmata*

Cavea'yı dıştan çevreleyerek tutan istinat duvarları, *analemmata* olarak adlandırılır. Yükseklikleri, uzunlukları ve formları, arazinin topografik özelliklerine ve tiyatronun planına göre, tiyatrodan tiyatroya göre değişmektedir.

Anadolu tiyatrolarının büyük bir çoğunluğu yamaca yaslanmaktadır. Tiyatronun oturacağı yüzey düzlendikten sonra, ihtiyaca göre yan *analemma* duvarlarının kanatları örülerek oluşturulmaktadır⁴³⁵. Her şehrin topografyasına, kullanılacak malzemeye göre ve tiyatronun oturtulacağı kaya ve toprağın özelliklerine göre farklı tekniklerde duvarlar örülmüştür⁴³⁶.

Kayaya yerleştirme ile dolgu malzemesi kullanımı arasındaki oran, engebeye bağlı olarak değişir⁴³⁷. Eğimin amaca uygun oluşu, *cavea*'nın yamaca bütünüyle yaslanmasını ve çevirme duvarlarının, kanat ve *analemmata*'da sadece birkaç metrelik uzunlukla amacını gerçekleştirebilmesini dahi mümkün kılar. Örneğin Telmessos ve Kibyra tiyatrolarının *cavea*'larının tamamı, yamaca yaslanmaktadır.

⁴³⁵ Tiyatroların genel mimari özellikleri ve terminolojileriyle ilgili olarak Dörpfeld-Reisch'in 1896 yılındaki yayınlarında ayrıntılı olarak çalışmışlardır.

⁴³⁶ Ferraro 1974,31.

⁴³⁷ Ferraro 1990, 35.

Arazi eğiminin *cavea* eğiminden farklı olduğu alanlarda inşa edilen tiyatrolarda, *cavea* 'nın tamamını çevreleyen *analemmata* 'ya ve dolgulara (Termessos Tiyatrosu'nda olduğu gibi) mutlak ihtiyaç duyulmuştur.

Rhodiapolis Tiyatrosu'nun arka-doğu *analemma* duvarında, dolgu malzemenin yükünü taşımak için, *analemma* 'yı takviye amacıyla güçlü payandalar da inşa edilmiştir.

Termessos Tiyatrosu çok sarp yamaca oturduğu için, oldukça güçlü yüksek istinat duvarlarına ihtiyaç duyulmuştur⁴³⁸. *Cavea* 'nın arka *analemma* duvarının orta bölümü, yaklaşık 0,3 m. yüksekliğine ulaşan paralel kenar kesimli bloklarla örülmüştür. Antiphellos ve Limyra tiyatrolarının bazı bloklarında da paralelkenar ve *trapez* kesime birlikte rastlanmaktadır.

Duvar örgü tekniği zamanla değişmekle birlikte, bu değişim için düzenli bir sıralama yapmak mümkün değildir⁴³⁹. Taş malzemeye ve işçiliğe, mali olanaklara ve yerel geleneklere bağlı olarak örgü tekniği değişmektedir.

İ.Ö. 3.y.y.'ın ikinci çeyreğinde inşa edilen Priene Tiyatrosu Anadolu'nun en erken tiyatrosu olup, *cavea* 'sı yamaca yaslanmıştır ve arka *analemma* duvarı *polygonal* örgüye sahiptir.

Diğer bir Erken Hellenistik örnek olan Pergamon Tiyatrosu'nun *cavea* 'sı, yine *polygonal* örgüye sahiptir. Bu her iki tiyatroda kullanılan *polygonal* örgü Lykia Tiyatroları'ndan Rhodiapolis, Kyaneai ve Balboursa Yukarı tiyatrolarında kullanılan *polygonal* örgüden oldukça farklıdır.

Antiphellos Tiyatrosu'nun ön *analemmata* doğrultularının *orchestra* 'daki kesişme noktalarında, *cavea* 'ya bakan iç açısı da 210°'dir ve *cavea* Hellenistik at nalı formundadır **(Kat.1).**

Arykanda Tiyatrosu'nun ön *analemmata* doğrultularının *orchestra* 'daki kesişme noktalarında, *cavea* 'ya bakan iç açısı 210°'dir ve *cavea* Hellenistik at nalı formundadır **(Kat. 2).**

Balboursa Yukarı Tiyatro'nun ön *analemmata* doğrultularının *orchestra* 'daki kesişme noktalarında, *cavea* 'ya bakan iç açısı 200°'dir ve *cavea* Hellenistik at nalı formundadır **(Kat. 5).**

Balboursa Aşağı Tiyatro'nun ön *analemmata* doğrultularının *orchestra* 'daki kesişme noktalarında *cavea* 'ya bakan iç açısı ise 175 ° 'dir ve Roma yarım daire formuna tamamlanmamış yay formundadır **(Kat. 6).**

⁴³⁸ Ferraro 1974, 31.

⁴³⁹ Ferraro 1990, 38.

İdebessos Tiyatrosu'nun ön *anelemmata*'sının doğrultuları çap doğrusu olup, *cavea*'ya bakan iç açı 180° 'dir. Hellenistik olan bu örnek, Roma yarım daire *cavea* formu özelliği taşımaktadır (**Kat. 8**).

Kadyanda Tiyatrosu'nun ön *anelemmata* doğrultularının *orchestra*'daki kesişme noktalarında *cavea*'ya bakan iç açısı 215° 'dir. *Cavea* Hellenistik at nalı formundadır (**Kat. 9**).

Kibyra Tiyatrosu'nun ön *anelemmata* doğrultularının *orchestra*'daki kesişme noktalarında *cavea*'ya bakan iç açısı da 215° 'dir. *Cavea* Hellenistik at nalı formundadır (**Kat. 11**).

Kyaneai Tiyatrosu'nun ön *anelemmata* doğrultularının *orchestra*'daki kesişme noktalarında *cavea*'ya bakan iç açısı 215° 'dir. *Cavea* Hellenistik at nalı formundadır (**Kat. 13**).

Letoon Tiyatrosu'nun ön *anelemmata* doğrultularının *orchestra*'daki kesişme noktalarında *cavea*'ya bakan iç açısı ise, 210° 'dir ve *cavea* Hellenistik at nalı formundadır (**Kat. 14**).

Limyra Tiyatrosu'nun ön *anelemmata* doğrultularının *orchestra*'daki kesişme noktalarında *cavea*'ya bakan iç açısı 215° 'dir. *Cavea* Hellenistik at nalı formundadır (**Kat. 15**).

Myra Tiyatrosu'nun ön *anelemmata* doğrultularının *orchestra*'daki kesişme noktalarında *cavea*'ya bakan iç açısı 205° 'dir ve *cavea* Hellenistik at nalı formundadır (**Kat. 18**).

Olympos Tiyatrosu'nun ön *anelemmata* doğrultularının *orchestra*'daki kesişme noktalarında *cavea*'ya bakan iç açısı 190° 'dir. Hellenistik at nalı formundan, yapılan yan eklemelerle *cavea*, Roma yarım daire formuna sokulmuştur (**Kat. 21**).

Oinoanda Tiyatrosu'nun ön *anelemmata* doğrultularının *orchestra*'daki kesişme noktalarında *cavea*'ya bakan iç açısı 215° 'dir. Hellenistik at nalı *cavea* formundadır (**Kat. 20**).

Patara Tiyatrosu'nun ön *anelemmata* doğrultularının *orchestra*'daki kesişme noktalarında *cavea*'ya bakan iç açısı 210° 'dir. Hellenistik at nalı *cavea* formundadır (**Kat. 22**).

Phaselis Tiyatrosu'nun ön *anelemmata* doğrultuları *orchestra*'daki çaptır ve *cavea*'ya bakan iç açı 180° 'dir. Roma yarım daire *cavea* formundadır (**Kat. 23**).

Pınara Tiyatrosu'nun ön *anelemmata* doğrultularının *orchestra*'daki kesişme noktalarında *cavea*'ya bakan iç açısı 205° 'dir. Hellenistik at nalı *cavea* formundadır (**Kat. 25**).

Telmessos Tiyatrosu'nun ön *anelemmata* doğrultularının *orchestra*'daki kesişme noktalarında *cavea*'ya bakan iç açısı 200° 'dir. Hellenistik at nalı *cavea* formundadır (**Kat. 29**).

Tlos Tiyatrosu'nun ön *anelemmata* doğrultularının *orchestra*'daki kesişme noktalarında *cavea*'ya bakan iç açısı 200° 'dir. Hellenistik at nalı *cavea* formundadır (**Kat. 31**).

Xanthos Tiyatrosu'nun Hellenistik *cavea*'sının, ön *anelemmata* doğrultularının *orchestra*'daki kesişme noktalarında *cavea*'ya bakan iç açısı 210°'dir. Hellenistik at nalı daire *cavea* formundadır (**Kat. 32**).

Xanthos Tiyatrosu'nun Roma *cavea*'sının ön *anelemmata*'sının açısı doğrultularının *orchestra*'daki çaptır. *Cavea*'ya bakan iç açısı 180°'dir. Roma yarım daire *cavea* formundadır.

Lykia Tiyatrolarının *anelemmata* açılarının *orchestra*'daki kesişme noktalarına göre en çok 210° ve 215°'li Hellenistik at nalı *cavea* formu'na sahip örnek bulunmaktadır.

6. 16. 9. *Analemmata* Duvar Örgü Teknikleri ve İşçilikleri

Genellikle tiyatroların cepheye bakan duvarlarında ince işçilikli çalışmalar yapılmışken, geri planda kalan duvarlarında sağlamlık, taşıyıcılık ön planda tutulmuştur. Örme tekniği ve malzemede arkalara gittikçe ince işçilikten uzaklaşma görülür. Burada amaç; statik bakımdan daha güçlü olması gereken arka plandaki duvarları, daha iri bloklarla ve kaba işçilikli olarak, dolayısıyla daha hızlı ve az masraflı inşa etmektir.

Lykia Bölgesi tiyatrolarında, hem Hellenistik Dönem, hem de Roma Dönemi duvar örgü teknikleri görülmektedir. Bazı tiyatrolarda da, yıkılan Hellenistik Dönem duvarlarının Roma Dönemindeki tamiratları ve eklemeleri nedeniyle, her iki teknik bir arada görülmektedir. Örneğin; Rhodiapolis Tiyatrosu'nun arka doğu *analemma* duvarında, belli bir seviyeye kadar Özenli işçilikli Hellenistik *polygonal* duvar örgüsü görülmekte iken, üst kesimlerinde kapasite artırılışı amacıyla, arka *analemma* duvarına Roma Dönemi eklentisi olan ve Hellenistik *polygonal* örgüyü taklit eden fakat kötü işçilikli bir duvarın örüldüğü görülmektedir (**Lev. 32, Res. 87**).

Hellenistik Dönem'de yapılan *analemma* duvarları, genellikle dış ve iç olmak üzere çift örgüye sahiptir. İki duvar örgüsünün arasındaki boşluğa bazen dikey üçüncü bir duvar örülmüş, aralarında kalan boşluklar toprak ve taşla doldurulmuştur. Bu duvarların kalınlıkları (kalın ve ince olarak) kendi aralarında ikiye ayrılmasına yol açıyor ve dağılmalarını önlemek amacıyla da, iki sıra (iç ve dış) arasında bağlantı kurmak zorunlu oluyordu.

Lykia Tiyatrolarında genel olarak kullanılan duvar örgü teknikleri; *isodomik*, atkılı *isodomik* ve *polygonal* düzendir⁴⁴⁰.

Isodomik sistem, eşit yükseklikteki taş sıralarının kullanıldığı yöntemdir. Blokların kesimlerindeki özellik; boyları enlerinin iki katı olan dikdörtgen prizma biçiminde olmalarıdır. Böylece duvar boyunca yan yana konan iki bloktan sonra enine konan bir blok,

⁴⁴⁰ Duvar örgü teknikleri için genel olarak bkz; Ginouvès-Martin 1985; Ginouvès 1992.

duvar kalınlığını oluşturur ve taş bloklar aynı yüксеklite, arada enine yerleştirilmiş bağlama taşları, diğer taşlara göre daha dar görülürler⁴⁴¹. Bu sayede duvarın genişliği artar ve blokların birbiri ile kitlenmeleri sağlanmış olur, sonuçta statik güç de artar.

Ön *analemma* duvarları çok yüksek ve geniş yüzeyleri ile tiyatroya girilirken seyircileri karşılayan, *parodos* geçişlerinde takip edilen ve anıtsallıklarıyla etkileyici olan, tiyatronun en önemli yapı elemanlarıdır. Bu yüzden tiyatroların görünen en geniş yüzeye sahip duvarları olup, inşalarında sağlamlık kadar estetik kaygılar da ön planda tutulmuştur.

Eşit yüksekliklerdeki blokların kullanıldığı *isodomik* duvar örgü sistemi, estetik görünümü nedeniyle, genellikle seyirci trafiğinin yoğun olduğu aynı zamanda seremonik, protokol özellikli *parodos* girişlerinde ve ön *analemma* duvarlarında tercih edilir.

Apollonia (Lev. 49, Res.176), Kadyanda, Kibyra (Lev. 78, Res. 248), Kyaneai (Lev. 86, Res. 272), Patara (Lev. 120, Res. 416, 417) tiyatrolarının ön *analemma* duvarları bu uygulamanın örnekleridir. XanthosTiyatrosu'nda ise, sadece doğu yönündeki *analemma* duvarı açıkta olup, *isodomik* örgüye sahiptir.

Atkılı *isodomik* örgüde ise, belli bir yüksekliğe kadar *isodomik* örgü devam ederken aralarda bir sıra atkı bulunmaktadır. Bu örgü sisteminde atkı sırasının kullanılma asıl nedeni; estetik sağlamaktır. Örneğin Arykanda ve Myra (Lev. 102, Res. 320) tiyatrolarının ön *analemma* duvarlarında olduğu gibi.

Polygonal duvar örgüsü, farklı ölçülerde çok yüzeye sahip blokların birbiriyle uyumlu hale getirilerek oluşturulan örgü sistemidir. Bu şekilde duvarlarda yüzeysel hareketlilik sağlanabilir. Bu tür duvar örgüsüne uygun olması nedeniyle de, surlarda ve kavisli arka *analemma* duvarlarında kullanılan bir örgü sistemidir. Rhodiapolis (Lev. 14, Res. 40) ve Kyaneai (Lev. 83, Res. 243) tiyatrolarının arka *analemma* duvarları, Balboursa Yukarı (Lev. 62, Res. 209) ve Arykanda (Lev. 53, Res. 185) tiyatrolarının *postskenes* duvarları bu örgü sistemine örnek olarak verilebilir.

Rhodiapolis Tiyatrosu'nda, arka *analemma* duvarı sadece doğu kanatta görülür. Burada Kyaneai Tiyatrosu'na oranla daha büyük bloklar kullanılmış olup, yüzeylerinde taş işçiliği, Kyaneai Tiyatrosu'ndaki işçiliğe göre daha özenlidir. *Polygonal* örgü arasında, duvara düzenleyici 2 atkı sırası yerleştirilmiştir. Kyaneai'deki blokların yüzeyleri rustiktir. Rhodiapolis'te *analemma* duvarının bu kesiminde genellikle *isodom* karakterli örgüyle oluşan güçlü 2 payanda duvarı da bulunmaktadır.

⁴⁴¹Ginouvé-Martin 1985, 406-409.nın

Anadolu Hellenistik tiyatrolarının bir başka özelliği; *analemma* duvarlarının görünen cephelerinin, örgü tekniğinin sağladığı estetik ile ön plana çıkarılmış olmasıdır. Ön *analemma* duvar işçiliğiyle öne çıkan örnek, Alinda⁴⁴² ve Alabanda⁴⁴³ tiyatrolarıdır.

Lykia Tiyatroları'ndan Apollonia, Pınara, Letoon gibi, Hellenistik Dönem örneklerinde ön *analemmata*'yı oluşturan blokların büyük boyutlu olduğu gözlemlenmiştir. İri boyutlu bloklarla oluşturulan *analemmata* genelde uzun ömürlü olmuş ve günümüze sağlam olarak ulaşabilmişlerdir. Yukarıdaki örneklerin bu sağlamlıkta olmalarına, kuşkusuz doğrudan ana kayaya oturtulmaları ve küçük boyutlu olmaları da etken olmuştur.

Antiphellos Tiyatrosu'nun ön *analemmata*'sı diğer örneklerden farklıdır. *Orchestra* tarafına doğru olan kesimde ince işçilikli *isodomik* duvar örgüsü, *analemma* duvarının orta kesimine kadar devam etmektedir⁴⁴⁴. Arka kesimde ise duvar; daha kaba traşlı, kenarları ince çerçeve, ortası hafif bosaj'lı olarak işlenmiştir. Ön kesimdeki 2 blok sırası, bu kesimde tek bloğun yüksekliğine denk gelmektedir. Bu kesimdeki blokların köşeleri diğer duvara uyum sağlasın diye, köşeleri diğer alçak blok sırasının girebileceği yükseklikte girinti şeklinde yapılmıştır. Buradan da anlaşıldığı üzere bu kesim, ön *analemma* duvarına daha sonradan eklenmiştir (**Lev. 47, Res. 166**). İ.Ö. 2.y.y.'a tarihlenen ön kesimde, İ.S. 2.y.y.'da kapasite artışına yönelik *cavea* genişletilmiştir⁴⁴⁵. Arka *analemma* duvarının işçiliği, ön *analemmata*'nın arka bölümüne göre daha küçük bloklarla oluşturulup, atkılı *isodom* tekniğinde (**Lev. 47, Res. 172**) örülmüştür. Orta kısımlarında ise ince işçilikli polygonal tarzda olup (**Lev. 47, Res. 168**), düzensiz bir örgüye sahiptir. Ön *analemmata*'ya göre daha *bosaj*'lı ve orta kesimi daha kaba traşlı olmasının sebebi, bu kesimin göz önünde olmaması nedeniyle zamandan ve masraftan tasarruf sağlanmasıdır. Limyra Tiyatrosu'nun arka *analemma* duvar işçiliğiyle benzeşmektedir. Her ikisinin de bu kesimi İ.S. 2.y.y.'a tarihlenmektedir⁴⁴⁶.

Apollonia Tiyatrosu'nun ön *analemma* duvarları kısmen izlenebilmektedir. Korunan kesimlerinde, çok büyük ince uzun blokların kullanılmasıyla *isodomik* örgü tarzı kullanılmıştır. Günümüzde blokların yüzeyleri aşınmış olsa da, ince işçilikli oldukları söylenebilir (**Lev. 49, Res. 176**). Bu işçilik Antiphellos Tiyatrosu'ndaki ön *analemmata*'nın *orchestra*'ya yakın kesimindeki işçiliğe benzerdir ve onun gibi İ.Ö. 2.y.y.'a tarihlenebilir. Ön

⁴⁴² Ferraro 1969, 181-198; Ciano Rossetto 1994, 463.

⁴⁴³ Ferraro 1969, 207-218.

⁴⁴⁴ 2011 yılında tamamlanan restorasyonunda ön *analemmata* blokları sökülerek yerine çimento ile bir duvar oluşturulmuş, yapılan kazıma çizgileriyle blok görüntüsü yaratılmaya çalışılmıştır.

⁴⁴⁵ Tek *maenianum*'dan oluşan *cavea*'nın arkasına, İ.S. 2.y.y.'da zenginleşip, kalabalıklaşan Roma Dönemi'nde ve ihtiyaçların artması nedeniyle 5 sıra oturma sırasının eklendiği diğer örnek Rhodiapolis Tiyatrosu'dur.

⁴⁴⁶ Antiphellos için bkz. Spratt- Forbes 1847, 68-73.; Petersen-Luschan 1889, 61; Ferraro 1969, 137-141.

analemma duvarının arka üst kesimlerinde küçük işçiliksiz taşlarla, harç kullanılarak yapılmış bir tamirat söz konusudur. Bu tamirat Bizans Dönemi'ne ait olabilir. Arkasında yer alan bazilikanın duvarlarıyla bir benzerlik söz konusudur. *Orchestra*'nın içerisinde geçen duvarlar, *analemma* duvarlarının etrafına başka mekânların birleştirilmesi nedeniyle, tiyatronun Bizans Dönemi'nde konut vs. gibi işlevlerle kullanıldığını ve duvarlarında bu dönemde onarıldığını göstermektedir.

Arykanda Tiyatrosu'nun ön *analemmata* örgüsü oldukça düzenli ve ince işçiliktir. En alt sırada güçlü bir temel olması amacıyla oldukça büyük bloklarla bir sıra örülmüş üzerinde ince bir atkı sırası bulunmaktadır. Onun üzerinde aynı büyüklükteki blokların yatay uzun yüzleri ile kısa dar yüzlerinin birlikte kullanıldığı “yatay- düşey şaşırtmalı” olarak adlandırdığımız bir örgü kullanılmıştır. Üst bölümlerine doğru 2. bir atkı sırası, depreme daha dayanıklı olsun diye yerleştirilmiştir. Her iki *analemma* duvarının üst parapet blokları ile duvarın *orchestra*'ya doğru olan bitimlerinde *postament* bloklarının, yerlerine yerleştirilmiş olmaları ve tamamıyla sağlam kalmalarıyla, Lykia Tiyatroları içerisinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Arykanda Tiyatrosu'nun doğu arka *analemma* duvar işçiliği polygonal tarzda olup Rhodiapolis Tiyatrosu'nun doğu arka *analemma* duvarıyla aynı işçiliktir. Çok yakın benzerliğinden ötürü, aynı usta tarafından çalışmış olabileceği düşünülebilir. Ön *analemmata* da Rhodiapolis Tiyatrosu'nun, özellikle doğu *analemma* duvar işçiliğiyle oldukça benzerdir⁴⁴⁷ (**Lev. 53, Res. 183**). Arykanda Tiyatrosu İ.Ö. 50 yılına, Rhodiapolis Tiyatrosu ise *polygonal* duvar işçiliğine göre İ.Ö. 150 yılına tarihlenmektedir. Gerek *cavea*'nın mimari formu, gerekse mimari bezekleri tasarım şeması gibi birçok özelliğiyle benzer olan, özellikle de duvar işçiliğiyle neredeyse aynı ustalara ait denilebilecek kadar benzeyen bu iki örneğin aslında aynı tarihe ait olmaları gerekir. Rhodiapolis Tiyatrosu'nda özellikle zemin geçen Hellenistik sikkelerinin 100-50 yıllarına tarihlenmesinden dolayı her iki tiyatroda İ.Ö. 1.y.y. (100-50) yıllarına tarihlenmeleri uygun olacaktır.

Balboursa Aşağı Tiyatrosu⁴⁴⁸ *analemma* duvarları olmayan tek örnektir. Oturma sıraları fazla yüksek olmadığı için ve doğal kayalık içinde uygun yerler oyularak oluşturulduğundan *analemma* duvarına ihtiyaç duyulmamıştır.

Balboursa Yukarı Tiyatrosu'nun *analemmata* duvarı kötü durumda korunmuştur. Batı *analemma*'sının *postament* bloğu hizasında sadece 2 sırası korunabilmiştir. En altta alçak dikdörtgen bloklar, üzerinde kare ve dik konulmuş dikdörtgen yüksek, büyük boyutlu bloklarla oldukça ince işçilikli bir şekilde örülmüştür. Korunduğu kadarıyla bu kesim,

⁴⁴⁷ Rhodiapolis Tiyatrosu'nda batı *analemma* duvarında İ.S. 2. y.y. onarım ve tadilatları fazladır.

⁴⁴⁸ Ferraro 1969, 80; Bier 1990, 69-79.

Arykanda Tiyatrosu'nun en altta kullanılan blok sırasıyla benzeşmektedir. Doğu *analemma* duvarı moloz yıkıntısı altında kaldığı için gözlemlenememektedir. Arka *analemma* duvarı düzensiz, farklı boylardaki bloklardan oluşur ve yüzeyleri kaba işçiliktir. Duvar işçiliği ve *cavea*'nın formu değerlendirildiğinde, Hellenistik özellikler gösterip, İ.Ö. 2.y.y.'ın ortalarına tarihlenmektedir⁴⁴⁹. Ön *analemma* duvarlarındaki işçiliğe diğer tüm tiyatroların ön *analemma* duvarlarındaki özen gösterilmemiş, burada da zaman ve masraftan tasarruf sağlanmıştır. Balboursa Yukarı Tiyatro'da asıl özen ve masraf, sahne binasının *postskene* duvarına yapılmış olup, bu özelliğiyle tüm Anadolu tiyatrolarından ayrılmaktadır. Arazisinin oldukça dik olmasından kaynaklanan nedenlerle ve tiyatroya giriş yönü de göz önünde tutulduğunda, vurgulu ana cephe *postskene* olacağı içindir. Bu duvarın, ayrıca çok güçlü olması da gerektiğinden, payandalarla desteklenmiş ve *polygonal* örgü seçilmiştir. Blokların birbiriyle uyumu ve işçiliği çok özenlidir.

Boubon Tiyatrosu'nda *analemma* duvarları izlenememektedir. Büyük bir kısmı yıkılmıştır, zemine yakın bölümleri de toprakla örtülüdür (Lev. 64).

İdebessos Tiyatrosu'nun ön *analemmata*'sı korunmamış, *cavea*'sı tamamen yamaca yaslandığı için, arka *analemma* duvarı bulunmamaktadır (Lev. 68).

Kadyanda Tiyatrosu'nun ön *analemma* duvarları, *analemma* parapet duvarları dışında korunmuş olup, bugün büyük bir kısmı toprağın altındadır. Görüldüğü kadarıyla düzenli *isodomik* örgüye sahip olup, yüzeyi ince işçiliktir. Rhodiapolis ve Arykanda tiyatrolarının ön *analemmata*'sıyla benzeşmektedir. Kadyanda Tiyatrosu stilistik olarak İ.Ö. 2.y.y.'ın sonu 1.y.y başına tarihlense de⁴⁵⁰, Rhodiapolis ve Arykanda'yla karşılaştırıldığında İ.Ö. 100-50 yıllarına tarihlenmelidir.

Kandyba Tiyatrosu ana kaya tiyatrosu olması sebebiyle *analemmata*'sı bulunmaz (Lev. 73).

Kyaneai Tiyatrosu'nun ön *analemmata*'sının yarıya yakın kısmı yıkılmış durumda olup, alt bölümleri korunmuştur. Ön *analemmata* örgüsü, düzenli *isodomik* tarzdadır. *İsodomik* örgü yatay-düşey şaşırtmalı olarak, blokların uzun ve kısa yüzleri kullanılarak oluşturulmuş olup, yüzeyleri ince işçiliğe sahiptir. Batı ön *analemma* duvarının yarıya kadarı yukarıda sözü edilen *isodomik* örgüde devam etmiş ve sonlanmış, buradan arkaya doğru dönmekte olduğu gözlemlenmiştir. Hemen bu kesime oldukça küçük makadam blokaj olarak adlandırılan moloz taşlarla bir ekleme yapılarak batı ön *analemma* duvarı uzatılmış ve arkaya doğru dönen

⁴⁴⁹ Wiseler 1851,105; Petersen-Luschan 1889, 183; Ferraro 1969, 79-86; Coulton 1991,18; Bier 1994, 27-47.

⁴⁵⁰ Spratt-Forbes 1847, 41-42; Wiesler 1851, 104; Ferraro 1969, 105-111; Frézouls 1984, 451-452; Malkoç 1994, 84-85.

kesimine de ekleme yapılmıştır (**Lev. 86**). Bu örgü Ferraro'da⁴⁵¹ "Hellenistik duvarların yapım aşamasında sağlam olması için iç içe 2 sıra halinde örülmesi" olarak alınmıştır. Aslında bu farklılık; çok açık olarak ilk kez bu çalışmayla saptanan, Rhodiapolis Tiyatrosu'nun Roma Dönemi'nde *cavea*'nın genişletilmesi ile Antiphellos Tiyatrosu'nun ön *analemma* duvarlarındaki işçiliğe bakarak saptanan, Roma Dönemi'nde yapılmakta olan kapasite artışının bir göstergesidir.

Kyaneai Tiyatrosu'nu diğer tüm tiyatrolardan ayıran özelliği doğu arka *analemma* duvar işçiliğidir. Bu *analemma* duvarı, oldukça küçük taşlarla *polygonal* tarzda ve hafif eğimli yapılmıştır⁴⁵². Blokların yüzeyleri *bosse*'li bırakılmış ve kaba traşlıdır. Bazı yerlerde küçük blokların arasında boşluklar kalmıştır (**Lev. 84**). Kyaneai Tiyatrosu, duvar örgü tekniği ve stilistik çalışmalarla Lykia Tiyatroları içerisinde en erken tarihe İ.Ö. 3.y.y.'ın sonu, 2.y.y.'ın başına tarihlendirilmektedir⁴⁵³. *Summa cavea*'nın Roma Dönemi'ne ait olduğu, gerek doğu *analemma* duvarındaki ekleme ile görülmekte, gerekse iki *maenianum*'dan oluşan *cavea*'sının, *ima cavea*'dakinin 2 katı şeklinde olan *klimakēs* ve *kerkides* düzenleşiminin mimari açıdan gelişkin özellik olarak kabul edilmesiyle anlaşılmaktadır. *Summa cavea*'sının diğer örneklerde olduğu gibi İ.S. 2.y.y.'da eklendiğini, *ima cavea*'nın ise, Hellenistik Dönem'e ait olduğu bu çalışmayla ortaya konmuştur. Ön *analemma* duvarının işçiliği, Kadyanda, Balboura Yukarı Tiyatro ile benzerdir. Arka *analemma*'sının *polygonal* örgüsü, Rhodiapolis Tiyatrosu'yla karşılaştırıldığında, Rhodiapolis'te daha ince işçilik söz konusu olduğu, blokların kenarının ince bir çerçeve şeklinde oluşturulduğu gözlemlenmektedir (**Lev. 14, Res. 40**). Bu yüzden Rhodiapolis'ten yaklaşık 100 sene daha erken olamayacağı olasılıkla aynı tarihlerden İ.Ö. 100-50 yıllarından olabileceğini göstermektedir.

Kıbyra Tiyatrosu'nda sadece batı *analemma* duvarı görülebilmektedir. Doğru *analemma* duvarı toprakla örtülüdür olup, üst kesimleri yıkılmıştır. Batı *analemma* duvarı düzenli *isodomik* tarzda örülmüş olup, çok özenli bir işçiliğe sahiptir. Blokların köşelerinde çok ince işçilikli çerçeveler bulunur, orta kesimleri 0,02 m. içi çukur olarak, pütürlü yüzey şeklinde işlenmiştir (**Lev. 78, 248**). Batı *analemma* duvarının üst parapet blokları yıkılmış durumdadır. Batı arka *analemma* duvarı ise, düzenli ince uzun *bosse*'li ve kaba traşlı dikdörtgen bloklarla örülmüştür (**Lev. 80, Res. 254**). Doğru arka *analemma* duvarı ise, köşede ön *analemma* duvarına uyum sağlamak için bir kesime kadar, *isodomik* ince işçilikte örülmüş bir kesimden

⁴⁵¹ Ferraro 1990, 36 vd.

⁴⁵² Eğimli yapılmasının sebebi statik güç sağlamak olup, Termessos Tiyatrosu'nda arka *analemma* duvarı içe eğimli yapılmıştır. Bkz. Ferraro 1990, 35.

⁴⁵³ Spratt-Forbes 1847, 115; Wieseler 1851, 104; Petersen-Luschan 1889, 18-22; Ferraro 1969, 145-151; Kupke 1996, 16-19.

sonra da kaba traşlı *bosse*'li bloklara dönmüştür. Benzer uygulama Rhodiapolis Tiyatrosu'nun doğu arka *analemma* duvarında da yapılmıştır. Kibyra Tiyatrosu İ.Ö. 1.y.y.'ın sonuna tarihlenmektedir⁴⁵⁴.

Letoon Tiyatrosu⁴⁵⁵ Lykia Tiyatroları içerisinde, parapet duvarları dâhil tamamen korunmuş olması ile önemli bir örnektir. Tiyatrolarda genellikle arka *analemma* duvarında, rustik duvar örgüsü seçilmesinin sebebi, fazlaca görünmediği için zaman ve masraftan tasarruf etmektir. Letoon Tiyatrosu'nda arka *analemmata*'da, çok ince Geç Hellenistik işçiliğe sahip “Dor tapınağı cephesi” ve “Dor tarzında mask bezemeli tiyatro sahne binası, *proskene*'si” şeklinde düzenlenmiş iki *furnicatum* kapısı bulunur (Lev. 88, Res. 278). Bu kapıların bulunması ve tüm *analemmata*'nın düzenli ince işçilikli *isodomik* örgüye sahip olmasıyla, onun tüm tiyatrolar içerisinde ayrıcalıklı bir yere sahip olmasına neden olmuştur.

Ön *analemmata* duvarlarının ortasında ve en arkasında heykel *postament*'leri bulunmaktadır. Bugün heykelleri korunmamış olup sadece *postament*'leri *in-situ* durmaktadır. Batı ve doğu ön *analemmata*'da düzenli yatay-düşey şaşırtmalı *isodomik* örgünün, genellikle Geç Hellenistik Lykia Tiyatroları'nda tercih edildiği gibidir. Batı arka *analemma*'da da yine aynı örgü kullanılmış olup, yukarıda bahsedildiği gibi *furnicatum* tonozu; “Dor tarzında bir tapınak cephesi” şeklinde, üçgen bir *architrav*, *kyma recta* ve *kyma reversaprofil*'leri ve *sima* bloklarıyla oluşturulmuştur⁴⁵⁶ (Lev. 90, Res. 288). *Architrav*'ın batı köşesinde *akroter*'in bulunduğu fakat bugün kırılmış olduğu gözlemlenmiştir. Çok ince işçilikli *triglif* ve *metopfriz*'i altındaki *mutuli* bölümü, köşelerde *plaster*'ler ve *profil*'li kemer bloğu şeklinde işlenmiştir. Kemerin iki kenarında *profil*'ler bulunan bir kuşak, kemerin içerisinde de devam etmektedir.

Doğu arka *analemma* duvarında ise; “Dor tarzında mask bezemeli tiyatro sahne binası *proskene*'si” şeklinde, düz *kyma recta* ve *reversaprofil*'leriyle bezeli bir *pediment* şeklinde bir tonoz inşa edilmiştir (Lev. 90, Res. 288). *Profil*'li bu *sima* kuşağının altında *triglif* ve *metop*'lu bir *friz*, *metop*'larında da 16 adet kabartma mask betimlenmiştir. Bunlar sakallı *Dionysos*, Herakles, İskender? portreleri, menad, satry, silenos, trajedi ve komedi masklarıdır. Bu *friz*'in altında 3 *faskia*'lı bir *architrav* bulunmaktadır. Tonozun iki yanında ince uzun niş tasarlanmış olup, buralara *plaster* şeklinde sütunlarda yerleştirilmiş olabilir. Kabartmalar Geç Hellenistik

⁴⁵⁴ Wieseler 1851, 105; Spratt-Forbes 1847, 256; Petersen-Luschan 1889, 186-192; Ferraro 1966, 9-24.

⁴⁵⁵ Benndorf 1930, 120; Metzger 1962, 41 vd.; Metzger 1966, 103 vd.; Ferraro 1970, 77-82; des Courtis – Laroche 1998, 134; Morretti 1998, 52-55; des Courtis-Cavalier 2001, 149-171.

⁴⁵⁶ Bu tonoz girişinde Dor tapınak cephesi şeklinde düzenlemenin seçilmesinin sebebi Leto-Artemis ve Apollon tapınaklarıyla bakışlı olması ve bu kapıyı tapınaktan gelen ve gidenlerin kullanıyor olmasıdır.

Dönem işçiliğine sahiptir⁴⁵⁷. Taş işçiliği ve stilistik incelemeleriyle tiyatro İ.Ö. 2.y.y.'ın birinci yarısına tarihlenmektedir⁴⁵⁸.

Limyra Tiyatrosu diğer tüm tiyatrolardan; Roma Dönemi *cavea* genişletilme sırasında, Hellenistik Dönem'e ait *analemmata*'sının, tonoz eklenerek örülen yeni ön *analemmata*'yla, yıkılmadan kullanılması bakımından ayrılmaktadır. İnşa evrelerini açıkça göstermesi açısından bu tür ekleme oldukça önemli bir tasarımıdır (**Kat. 15**).

Arka *analemma*'dan tonozlu iki girişle *orchestra*'ya geçilmektedir. Ön *analemmata*'sı duvarları ince işçilikli düzenli *isodomik* duvar örgüsüne sahiptir. Ön *analemma*' da hiçbir tiyatrodaki görülmeyen heykellerin yerleştirilmiş olduğu niş şeklinde *aedicula*'lar yer almaktadır. Nişlerin üstü, üç *faskia*'lı bir kemer şeklinde olup, batıdaki *aedicula*'nın kemer kısmı korunmamıştır. *Aedicula*'nın kenarlarında iki *plaster* şeklinde kabartmalar, üst kısımlarında solda 2 *insizyonrozet*, sağda 1 *rozet* bezemesi bulunmaktadır. Nişin altında kabartma şeklinde *postament* bulunmaktadır(**Lev. 94, Res. 296, 297**). Arka *analemma* duvarı kenarları çerçeveli, orta kısmı *bosaj*'lıdır. Benzer işçilik Myra Tiyatrosu'nda görülmektedir

Myra Tiyatrosu'nda, doğu *analemma* duvarı parapet blokları dışında sağlam, batı *analemma* duvarı ise, üst parapetve *postament* bloklarıyla tamamen sağlam olup, Arykanda ve Letoon Tiyatraları gibi az sayıdaki örneklerden biridir (**Lev. 102, Res. 321a**). Ön *analemmata* duvar örgüsü ve işçiliği, düzenli *isodomik* tarzdadır ve çerçeve kısımları ince traşlı, orta kesimleri *bosaj*'lı ve hafif kaba traşlı "rustik" olarak bırakılmıştır (**Lev. 102, Res. 320**). Ferraro'ya göre çerçeveli ve *bosse*'li bu işçilik İ.S. 2.y.y.'da moda olan bir uygulamadır⁴⁵⁹. Duvarı tonozların oturması için iki farklı kotta *konsol*'lar yerleştirilmiştir. Tonozlar, İ.S. 2.y.y.'da inşa edilen *cavea*'nın ilk tasarlanışında bulunmayıp, daha sonradan eklenmiş olduğu, özellikle doğu *analemma* duvarındaki kemerli açıklığın önünün, sahne binası ve *cavea*'yı birleştiren tonozla sonradan örülerek kapatıldığı görülmektedir (**Lev. 102, Res. 321b**)⁴⁶⁰. Eşi, batı *analemma*'daki yaklaşık 2 m. yüksekliğindeki kemerli uzun pencere, bugün ilk yapıldığı haliyle izlenmektedir. Doğu *analemma*'daki İ.S. 2 y.y.'da yapılan bu uzun kemerli pencerenin eşi, eklenen tonozun altında kalacağı için, İ.S. 2. y.y.'ın sonu-3.y.y.'da 2 *faskia*'lı daha küçük, yaklaşık 1m.'lik kemerli bir pencereye dönüştürülmüştür. *Analemma* duvarındaki bu revizyonla yapılan küçültülmüş pencereyle ve kısmın, *bosse*'li çerçeveli örgüden farklı ve devşirme bloklarla oluşturulduğu görülmektedir (**Lev. 102, Res. 321b**).

⁴⁵⁷Krien-Kummarov 1975, 59 vd.

⁴⁵⁸ Le Roy 1993, 305-308.

⁴⁵⁹ Ferraro 1990, 57.

⁴⁶⁰ Aynı zamanda bu tonoz kemerle sahne binasının doğu yan duvarındaki kemerli açıklığında örtülmüş olduğu açıkça görülmektedir (**Lev.101, Res. 323**).

Pencerenin kilit taşında *Medusa* başı traşlanarak detayları silinmiştir. Pencerenin alt kısımdaki bloğun köşesindeki kilit izi dikkati çekmektedir. İ.S. 2.y.y.'a yapılan doğu ön *analemma*'da, İ.S. 3.y.y.da gerçekleştirilen revizyonlar, duvar örgü tekniği ve işçiliğinde ayrıca kullanılan devşirme bloklardaki farklılıklardan açıkça izlenmektedir. Batı ön *analemma* duvarı İ.S. 2.y.y.daki ilk tasarımıyla, *analemma*'nın bitiminde, *summa cavea* galerisinin hizasındaki kemerli tonozlu açıklık kapatılmadan, ilk yapıldığı haliyle korunmuştur **(Lev. 102, Res. 320)**. Ön *analemmata*'daki parapet bloklarının üzerindeki delikler incelendiğinde bu deliklerin kurt ağızı kavraç ile kaldırılma delikleri olduğu anlaşılmıştır⁴⁶¹. Bir kaç blok dışında parapetbloklarının üzerinde belli aralıklarla bu yuvalara rastlanmaktadır. Batı ön *analemma* duvarındaki bir blok üzerinde elinde budaklı sopa bulunan, *Herakles* olabilecek bir kabartma bulunmaktadır **(Lev. 105, Res. 342)**. Ön *analemmata*'nın arka köşesi hafif dışa çıkıntılı bir payanda şeklinde inşa edilmiştir. *Analemmata* duvarının en arka üst kesiminde *postament*'ler bulunmaktadır. Doğru arka *analemma*'nın, *cavea*'nın üst yapısını taşıyabilmesi için, önlü arkalı 2 sıra şeklinde, 6 adet çok iri ve güçlü payanda inşa edilerek *analemma* desteklenmiştir. Bu payandalar kemerlerle birbirine bağlanmıştır. Ayrıca payandaların altlarında *cavea*'ya paralel kemer açılmıştır. *Cavea*'nın doğu kesiminin arkası, İ.S.2 y.y.'ın *bosse*'li çerçeveli *isodomik* düzenli duvar örgüsüne sahip iken; bu kesimde bu gün blokların birbirinden farklı oluşuyla ve yer yer başka devşirme malzemenin de kullanılmasıyla duvar örgüsü düzensizleşmiştir. Bu işçilik farkından, İ.S. 3.y.y.'da tadilat ve onarım geçirdiği açıkça anlaşılmakta ve dönem farklılıkları izlenmektedir. Bu sayede hangi bölümlerin onarım geçirdiği de gözlemlenebilmektedir. Statik olarak en yıkılğan olan bu kesimi, yapının bütününde uygulanmış, Roma'nın çok katlı kemer ve tonoz mimarisiyle ihtişamlı hale getirilmiş, Asya Eyaleti'nde Roma mimarisinin örneklerini oluşturmuş, böylelikle de düşüncede yöreyi Romalılaştırmıştır. Lykia'dan Myra bu ihtişamlı tonoz kemer mimarisiyle, Anadolu'dan Ephessos, Miletos, Perge ve Side örnekleriyle benzeşmektedir⁴⁶² **(Kat. 18)**.

Nisa Tiyatrosu'nun özellikle ön *analemmata*'sı yıkılmış durumdadır. *Cavea*'ya giriş diğer örneklerden farklı olarak *cavea* 'nın arkasından bir kapıyla girilmekte **(Lev. 111, Res. 348)**, bu yönüyle Termessos örneği'yle benzeşmektedir. Olasılıkla arka *analemma* işçiliğinin özenli olması beklenmekte fakat bugün moloz ve maki ile kaplı olduğundan bir şey görülememektedir.

Oineonda Tiyatrosu'nun ön *analemmata*'sı yıkılmış durumdadır. *Cavea*'sının büyük bir kesimi yamaca yaslandığı için, arka *analemma* duvarı bağımsız olarak izlenememektedir.

⁴⁶¹ Bingöl 2004, Res. 86.

⁴⁶² Side için bkz. Ferraro 1970, Lev. XXVII.

Olympos Tiyatrosu'nun batı ve doğu ön *analemmata*'sı çerçeveli rustik *bosaj*'lı bir duvar örgüsünde olup, İ.S. 2. y.y. karakteri göstermektedir (**Lev. 116, Res. 402**). Limyra Tiyatrosu'nun arka *analemma* örgüsüyle de benzerlik göstermektedir. Batı *analemma* duvarına tonozun, İ.S. 2. y.y.'dan sonraki dönemde eklendiği görülmektedir (**Lev. 116, Res. 400**). Belki Myra'da olduğu gibi tonozla bağlanması İ.S. 3.y.y. evresi olabilir. Arka batı *analemma*'da sonradan eklenen tonoz girişi ve yanında kapıya ait mimari parçalar görülmektedir.

Patara Tiyatrosu'nun ön *analemmata*'sı ince işçilikli düzenli *isodomik* duvar örgüsüne sahiptir (**Lev. 119, Res. 413**). Ön *analemmata* işçiliği Letoon örneğiyle benzeşmektedir. Kuzey ön *analemma*'nın üst parapet blokları dâhil tüme yakını korunmuş olup, güney ön *analemma*'da sadece üst parapet bloklarında eksiklik bulunmaktadır. Lykia Tiyatroları içerisinde ön *analemmata*'sıyla iyi korunmuş; Arykanda, Letoon, Myra gibi örnekler arasındadır. *Cavea*'yı güçlendirmek için olasılıkla bölge'de yaşanan depremlerin ardından *analemmata*'nın köşelerine iki payanda örülmüştür. Payandalar *analemma* duvarına daha geç bir dönemde eklendiği, diğer blokların önünü kapaması, blok derz sıralarının kaymasıyla ve en alt sıralarındaki çerçeveli *bosaj*'lı bloklar kullanımı gibi, özellikle farklı duvar işçiliğinden anlaşılmıştır. Arka *analemma*'nın kenarları ince işçilikli çerçeveli, ortası *bosaj*'lı rustik örgüye sahip olup, Limyra örneğiyle benzeşmektedir. Güney *analemma*'nın orta kesiminde duvara bitişik kapı sövesi bulunmaktadır. Bu söveden *orchestra*'ya kadar olan bölümde, yerden üçüncü blok sırası üzerinde 5 sıra blokta, yüzeyi aşınmış olsa da kısmen okunabilen Geç Hellenistik Dönem'e tarihlenen yazıtlar bulunmaktadır (**Lev. 121, Res. 431**). Yine güney *analemma* duvarında aynı belli bir bölgede, farklı boylarda dikdörtgen bir alan yaratacak şekilde açılmış küçük deliklere bronz levhaların asıldığını göstermektedir. Duvardaki kapı sövesinin karşılığı, sahne binasının köşesinde *profil*'li bloklarla oluşturulmuş olup, kuzey *analemma*'nında simetriği bulunmaktadır. Oyunlar esnasında *parodoi*'un kapatıldığı anlaşılmaktadır.

Phaselis Tiyatrosu'nun⁴⁶³ doğu *analemma*'sı; Hellenistik Dönem işçiliğinde, genellikle birçok tiyatroda görülen yatay-düşey şaşırtmalı *isodomik* tarzda örülmüş olup, arka kesimine geç dönemdeki tadilatla bir duvar eklenmiştir. Bu kesimde düzenli duvar örgüsünün bozulup, genellikle İ.S. 2.y.y.'a özgü çerçeveli *bosaj*'lı blokların kullanıldığı görülmektedir. Batı *analemma*, bugün bu kesime birleştirilen ahşap merdivenlerle tam olarak görülemese de, İ.S. 2.y.y. tadilatı olup, çerçeveli ortası *bosse*'li olarak bırakılmış duvar örgüsüne sahiptir. Batı

⁴⁶³ Schäfer 1981, 117-121.

kesimde arka *analemma*'nın çok az bir kesimi, yine aynı tarzda örülmüş olup, geri kalan *cavea* yamaca yaslanmaktadır. Phaselis Tiyatrosu'nda ve Xanthos'ta da olduğu gibi, Lykia Tiyatrolarından ayıran bir özellik, ön *analemma* kesişme açısı, Roma geleneğindeki gibi (180°'ye)yarım daireye yakındır⁴⁶⁴.

Pınara Tiyatrosu'nun kuzey *analemma*'sı tüme yakını ve güney ön *analemmapostament* veparapet bloklarıyla tamamen korunmuş durumdadır. Tüm Lykia Tiyatroları içerisinde en büyük boyda bloklarla oluşturulan *analemmata*' ya sahip olup, en altta büyük boy olan bloklar, yukarıya doğru boyutları, ağırlığı azaltmak, işçiliği, taşımayı kolaylaştırmak için biraz daha küçülmektedir (**Lev. 130, Res. 468, 469**). Arka *analemma* duvar örgüsü ön *analemmata*'yla aynıdır. İnce *isodomik* duvar örgüsüyle Hellenistik Dönem özellikleri göstermekte, İ.Ö. 2.y.y.'ın son çeyreği-İ.Ö. 1.y.y.'a tarihlenmektedir⁴⁶⁵.

Sidyra Tiyatrosu'nda*analemmata*'sı korunmamıştır.

Simena Tiyatrosu ana kaya tiyatro olması sebebiyle *analemmata*'sı bulunmaz.

Telmessos Akropol Tiyatrosu ana kaya tiyatro olması sebebiyle *analemmata*'sı bulunmaz .

Telmessos Tiyatrosu'nda doğu ve batı *analemmata* ince işçilikli çerçeveli olup, orta kısımları *bosse*'li hafif kaba traşlı, rustik olarak bırakılmış, duvar işçiliğiyle Antiphellos Tiyatrosu'nun ön *analemmata*'sının arka kısmındaki duvar örgüsü ile (**Lev. 138, Res. 494, 495**), ve Kibyra örneğiyle benzeşmektedir. En alttan üçüncü sırada bloklardaki *bosse* kısımları daha çıkık olup, bu sıranın işçiliği de Myra örneğiyle benzeşir. Bloklardaki bu işçilik farkı, Geç Hellenistik'te örülen duvarın depremle yıkılıp, İ.S. 2.y.y.'da bir tadilat ve onarımla tekrar eski bloklarla yeni blokların birlikte yeniden örüldüğünü göstermektedir. *Analemmata*' da Patara Tiyatrosu'nda olduğu gibi, söve blokları çıkıntı şeklinde yapılmıştır. İnce işçilikli bloklar, *cavea*'nın stilistik incelemelere göre ilk evresinin, Geç Hellenistik-Erken Roma (Augustus) Dönemi'nde yapıldığını göstermektedir⁴⁶⁶. Bu evreden sonra İ.S. 2.y.y.'da bir tadilat geçirmiş olmalıdır. *Cavea*'sının tamamı yamaca yaslandığı için arka *analemma*, Xanthos örneğinde olduğu gibi, yüksek bir çevirme duvarı şeklinde, teras duvarı görevini üstlendiği, 1880'li çizimlerinde görülmektedir. Günümüzde bu duvar tam olarak korunmamıştır.

Tlos Tiyatrosu, tüm Lykia Tiyatroları içerisinde stil açısından en düzensiz örgüye sahip örnektir (**Lev. 146, Res. 522**). Blokların yüzeyi yıpranmış olup, ince bir işçiliğe sahip değildir. İ.S. 141 depreminden sonra tiyatronun tadilat geçirdiği Opramoas'ın yazıtından

⁴⁶⁴ Bkz. Schäfer 1974, 141-143. Schäfer tarafından İ.S. 2.y.y.'a tarihlenen Phaselis Tiyatrosu'nun erken evresinin duvar işçiliği ve *cavea* özellikleri doğrultusunda olması gerekir.

⁴⁶⁵ Wieseler 1851, 104, Ferraro 1969, 115-120; Wurster –Wörrle 1978, 74-101; Özbek 1990, 285-287.

⁴⁶⁶ Choiseul-Gouffier 1782, 200 vd.; Texier 2002, 187 vd., 244. Hoskyn 1842, 146; Ferraro 1969, 99-102.

bilinmektedir. Batı ön *analemma* diğerine göre daha iyi korunmuştur. Bu güney *analemma* yarıya kadar belli bir açıyla devam etmekte sonra hafif bir kırılma yapmaktadır. Yıkılmış kuzey *analemma* da öyle olmalıdır. Duvarın içerisinde çok iri bloklar kullanılmış, bir kısmında yatay düşey şaşırtmalı *isodom* örgü uygulanmıştır. Duvarın arka kesimlerine doğru yine bir kırıklık söz konusudur. Bu kesimde üzerinde kenet izleri bulunan kare, dikdörtgen faklı formlarda devşirme bloklar kullanılmıştır. Doğu ön *analemma* yıkık ve molozların altında kalmış olup, çok az bir kısmı korunmuş, kırıklığı yukarıda sözü edildiği gibidir. *Orchestra*'ya yakın bir bölümde, Likçe ve Hellence çift dilli bir altlık, duvarda devşirme olarak malzemesi olarak kullanılmıştır (**Lev. 153, Res. 556**). Arka güney *analemma* da ön *analemmata* gibi oldukça düzensiz örgüye sahiptir. Bu duvarda 2 kemerli, bir düz *lento*'u 3 dehliz şeklinde tonoz bulunur. Kemerler dışa doğru kavisli bir saçaklık şeklinde oluşturulmuştur.

Xanthos Tiyatrosu tüm Lykia Tiyatroları'ndan tek *analemma*'ya sahip olmasıyla ayrılır. Doğu *analemma* bir tonozla *cavea*'ya bağlanmıştır. Tonozun altında kalan kısmı ile daha çok devşirme bloklarla düzensiz bir şekilde örüldüğü gözlemlenmiştir (**Lev. 157, Res. 572**). *Cavea*'sı tamamıyla tepeye yaslandığı için, Telmessos Tiyatrosu'nda olduğu gibi arka *analemma* yüksek bir çevirme duvarı şeklinde inşa edilmiştir. Bu duvar çok sayıda devşirme blokla düzensiz olarak örülmüştür.

6.16. 10. Oturma Sıraları ve Üzerindeki Yazıtlar

Lykia Tiyatroları'ndaki tüm oturma sıralarının malzemesi kireç taşıdır. İonya Bölgesi'ndeki zengin mermer ocakları, önemli kamu yapılarında, anıt ve mezarlarda rahatlıkla mermer kullanımına olanak sağlarken, Lykia Bölgesi'nde hammadde olarak mermerin bulunmayışı, yapılaşmada, sağlanması kolay ve ekonomik olan kireçtaşının (kalker blokların) kullanılmasına temel neden olmuştur. Ancak çok önemli yapılarda ve estetik nedenlerle mermer kaplamalar kullanılmıştır⁴⁶⁷.

Cavea'nın formu, tepesi kesilmiş ve baş aşağı çevrilmiş bir kesik koni şeklinde olup, 150 °'ye yakın merkez açılı bir dilimi de sahne binası ve *parodoi* için çıkarılmış haldedir. Bu kesik koni, ana kayada oluşturuluyorsa, yan yüzey ayrıtlarının taban düzlemiyle yaklaşık 38° civarında bir açı yapması gerekir. Bu şekilde oluşan yapıya *cavea*'nın ana formu demek mümkündür.

⁴⁶⁷ Örneğin, Rhodiapolis Kenti'nin bir karakteristiği bu kentte özgü küçük moloz taşlarla yapıların inşa edildikten sonra, bu duvarların üzerlerinin renkli mermer levhalar kaplanması, bazen de sıvanmış olmasıdır.

Oturma sıralarının oluşturulmalarını etkileyen en önemli faktör; bu formun ana kayadan yontularak elde edilip edilmeyeceği, çukur kalacak bölgelerinin ne şekilde doldurulacağı, gerektiğinde taşıyacağı eğik koni yüzeyinin, taşıyıcı kemer-tonoz- arkatlarla tutulmasının nasıl planlandığıdır.

Bu temel inşaat tarzlarında *cavea* oturma sıraları 3 şekilde oluşturulmaktadır. İlki oturma sırasının klasik formuyla doğrudan ana kayaya oyularak işlenmesi, ikincisi, kireçtaşından hazırlanmış oturma bloğunun ana kaya üzerinde hazırlanan oturtulma yuvalarına yerleştirilmesi, üçüncüsü de; oturma sıralarına zemin teşkil edecek dolgu malzemesinin hazırlanıp, taşıyıcı dolgu yüzeye, o tarza uygun biçimde hazırlanmış oturma bloklarının yerleştirilmesidir.

Tiyatroların oluşturulmasında jeomorfolojik koşulların sağlayacakları olanaklara göre sıralanan bu yöntemlerden biri, ikisi bazen üçü aynı tiyatrodan uygulanabilir. Örneğin Telmessos Akropol ve Balboursa Aşağı Tiyatrosu'nda olduğu gibi.

Oturma sıralarının formunu etkileyen en önemli unsur, insanın anatomik yapısına bağlı olarak, sıralar halinde rahat oturma formudur.

Tiyatrolarda sahnelenen gösterilerin süresinin sabahleyin başlayıp, hava kararınca kadar değişik organizasyonlarla sürdüğünü bilmekteyiz. Uzun süreli oturma mecburiyeti, ihtiyaç duyulduğunda başkalarını rahatsız etmeden dışarıya çıkma olanağı sağlaması ve bunlara ek olarak çok fazla oturma sıralarındaki insanın, önlerinde ve arkalarında oturan kimselerle sıkıntı yaşamadan oturabilme olanağına sahip olması, oturma sıralarının gelenekselleşmiş formunu ortaya koymuştur.

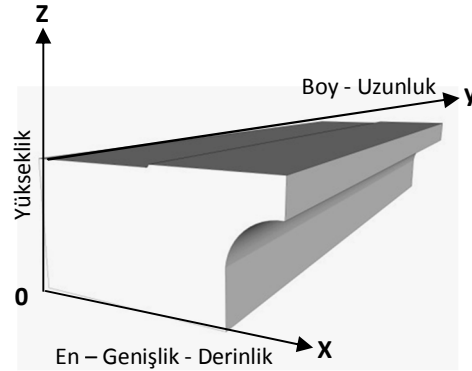
Bunlara ek olarak, yönetimin önde gelenlerinin ve toplumun seçkin kişilerinin konumlarına uygun düzende oturmalarını sağlayacak özel koltuklar da yapılmıştır.

Cavea'daki *orchestra* çemberine paralel olarak uzanan ve *cavea*'nın en üst seviyesine kadar çıkan sıralarda, çizilen çember yaylarının yukarıya doğru çıkıldıkça büyümesine bağlı olarak, eğriliğinin (kavis formunun) düzleştiği bilinmektedir. Bu özellik alt sıralardaki oturma sıralarının boylarının daha kısa olmasına, trapez kesimli yan yüzlerin arasındaki (merkez) açının büyümesine sebep olmakta ve bu da, oturma bloğunun formunun yerleştirileceği seviyeye göre belirlenmesini gerektirmektedir.

Böyle bir blok kitlesine oturma sıraları işlenirken, oturacakların ayaklarını, önde oturanı rahatsız etmeden kendi altlarına doğru çekebilmeleri için, oturma sıralarında *profil*'de görülen ve derinliği 0,2 m.'ye varan alt kavisler oyulmuştur.

Yine *profil*'den görüleceği gibi, bir üst sırada oturanın ayaklarını koyacağı yerde, o sırada oturanın kullandığı oturma yüzeyi 0,01 m. kadar aşağıda tutulmuş ve belirgin bir *profil*'le

ayrılmıştır. Bunun sebebi, üst sıradaki seyircinin ayağını koyacağı alanın ayrılmış olmasıdır. Atina Tiyatrosu örneğinde, Dörpfeld'in önerisine göre üzerinde her hangi bir iz bulunmayan oturma sıralarına yaklaşık ayak konulan arka kısma, 0,3 m. eninde tahtalar konulması gerektiğinden bahsedilmektedir⁴⁶⁸. Bu da, oturma sıralarının üzerindeki bu çıkıntılı kısım ile örtüşmekte, buradan yola çıkarak, hem muhtemel çarpmaları önlemek, hem de ayakların ısı kaybını önlemeye yarayan tahtaların oturma sıralarına konulmuş olacağını düşündürmektedir.

Bir kişi için ortalama 0,5 m. genişliğinde ("y") yer düşmektedir. Tiyatro kapasite hesaplarında da bu ölçü baz olarak alınmıştır.

Lykia Tiyatroları'nın hepsinde hemen hemen aynı formda, sadece *profil*'lerinde hafif değişiklikler bulunan ve hepsi kireçtaşından olan oturma sıraları bulunmaktadır.

Antiphellos Tiyatrosu, Lykia Tiyatroları içerisinde en enli-derin ("x") oturma sırası bulunan örneklerden biri olup, Apollonia örneğiyle aynı ölçülere sahiptir, 0,81 m. en/derinliğinde, z: 0,43 m. yüksekliğindedirler. Blok uzunluğu ise, *cavea*'daki konumuna göre değişmektedir. Oturma sırasının önündeki *profil* düz olup, 0,11 m. yüksekliğindedir. Oturma sırasının üst kesimdeki 0,35 m. eninde *profil*'li bir alandan sonra, 0,01 m. alçak şekilde 0,46 m. eninde devam eder (**Çiz. 59**). En alt oturma sırasının üzerinde kare kesitli yuvalar ve 14 ve 17. oturma sıraları üzerinde yuvarlak kesitli yuvalar bulunmaktadır. Bu yuvalar üst örtü sisteminde açıklanacaktır. Olasılıkla *cavea*'nın arkasında koltuk sırası yer almaktadır.

Apollonia Tiyatrosu, Lykia Tiyatroları içerisinde en geniş oturma sırası bulunan diğer örneklerden biri olup, x: 0,81 m. en/derinliğinde, z: 0,43 m. yüksekliğindedirler. Blokların uzunluğu değişmektedir. Oturma sırasının önündeki *profil* düz olup, 0,11 m. yüksekliğindedir. Oturma sırasının üst kesimdeki 0,35 m. eninde *profil*'li bir alandan sonra, 0,01 m. alçak

⁴⁶⁸ Ferraro 1990, 81.

şekilde 0,46 m. eninde devam eder (**Çiz. 59**). Antiphellos örneğiyle oturma sıraları aynı ölçülerdedir. Bu özellikler nedeniyle Antiphellos Tiyatrosu gibi, üzerinde çalışma bulunmayan Apollonia örneği de, İ.Ö. 2.y.y. tarihlenebilir.

Arykanda Tiyatrosu'nun, oturma sıraları, x: 0,75 m. en/ derinliğinde, z: 0,41 m. yüksekliğindedirler. Uzunluğu değişmektedir. Oturma sırasının önündeki *profil* düz olup, 0,11 m. yüksekliğindedir. Oturma sırasının üst kesimdeki 0,37 m. eninde *profil*'li bir alandan sonra, 0,01 m. alçalarak 0,38 m. eninde devam eder (**Çiz. 59**). Alttan 5. Sırada bazı oturma sırası blokları üzerinde yan yana iki tane *bosse* ve 15. sıranın öne cephelerinde *bosse*'ler bulunur. Bu *bosse*'lerin kaba bir şekilde bırakılması, kaldırma çıkıntıları olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda aslan ayaklarındaki işlenmeden ve farklı boylardaki aslan ayaklarındaki işçilik yüzünden, Arykanda Tiyatrosu'nun ince işçilikteki ayrıntıların yarım bırakılmış olduğu gözlemlenmiştir. Olasılıkla *cavea*'nın arkasında koltuk sırası bulunmaktadır.

Balboursa Aşağı Tiyatro, Lykia Tiyatroları içerisinde ana kayaya oyulmuş oturma sırası olan örneklerden biri olup, aynı zamanda az sayıda bloklardan da oluşan oturma sıraları bulunur. Oturma sıraları, x: 0,69 m. en/ derinliğinde, z: 0,42 m. yüksekliğindedirler. Uzunluğu değişmektedir. *Cavea*, doğal kayalığın oturma sıraları şeklinde işlenmesiyle oluşturulmuş, kayanın olmadığı kesimlerde ise, bloklarla hazırlanmış oturma sıraları yerleştirilmiştir. *Cavea*'nın ortasında, Balboursa Yukarı Tiyatro'da olduğu gibi, ana kaya kütlesi işlenilmeden bırakılmıştır. Bu iki tiyatronun inşalarının tam anlamıyla bitmediğini göstermektedir, Ferraro'ya göre de bunlar olasılıkla kutsal bir inanıştan dolayı bırakılmış olabilirler⁴⁶⁹. Oturma sırasının önündeki *profil* hafif dış bükey kavisli olup, 0,09 m. yüksekliğindedir. Oturma sırasının üst kesimdeki 0,15 m. eninde *profil*'li bir alandan sonra 0,02 m. alçalarak, 0,54 m. eninde devam eder (**Çiz. 59**). Bu kısım kaba taşlı, rustik olarak işlenmiştir.

Balboursa Yukarı Tiyatrosu'nda oturma sıraları yine hem bloklardan, hem de ana kaya işlenerek değişik 2 şekilde oluşturulmuş olup, ancak oransal açıdan aşağıdaki tiyatrodan farklıdır. Orada ana kaya oturma sıraları fazla, bloklar azken, burada işlenmiş bloklar daha fazladır. Her ikisinde *cavea*'larının ortasında yer alan işlenmeden bırakılan büyük ana kaya kütlesi, inşalarının tamamlanmadığını ya da işlenmeye form bakımından uygun olmadığını göstermektedir. Oturma sıraları, 0,74 m. en/ derinliğinde, 0,42 m. yüksekliğindedirler. Uzunluğu değişmektedir. Diğer oturma sıralarına oranla yüksek ve dar olmalarının sebebi arazinin eğiminden kaynaklanmaktadır. Blok şeklindeki oturma sırasının önündeki *profil* düz

⁴⁶⁹ Ferraro 1990, 20.

olup, 0,13 m. yüksekliğindedir. Anakayadan işlenerek oluşturulan oturma sıralarının ön kısmındaki *profil*'leri, aşağı tiyatrodaki olduğu gibi hafif dış bükey işlenmiştir. Oturma sırasının önündeki *profil* düz olup, 0,11 m. yüksekliğindedir. Oturma sırasının üst kesimdeki 0,37 m. eninde *profil*'li bir alandan sonra, 0,01 m. alçak şekilde 0,37 m. eninde devam eder (**Çiz. 59**). Olasılıkla *cavea*'nın arkasında koltuk sırası bulunabilir, koltuk parçalarına rastlanmıştır.

Boubon Tiyatrosu'un oturma sıraları, Lykia Tiyatroları içerisinde, ön kısmındaki *Profilli* bölümü ile özel bir yere sahiptir. Kireç taşının yapısından dolayı yüzeyi oldukça aşınmış durumdadır. Oturma sıraları, x: 0,72 m. en/ derinliğinde, z: 0,44 m. yüksekliğindedirler. Uzunluğu değişmektedir. Blok şeklindeki oturma sırasının önündeki 2 adet üstteki geniş alttaki dar *kyma reversaprofil*'leriyle oluşturulmuş olup, 0,14 m. yüksekliğindedir. Myra Tiyatrosu'nun oturma sıralarında da 2 *profil* görülse de formları farklıdır. Oturma sırasının üst kesimdeki 0,37m. eninde *profil*'li bir alandan sonra, 0,01 m. alçak şekilde 0,37 m. eninde devam eder (**Çiz. 59**).

İdebessos Tiyatrosu'nun, oturma sıraları, x: 0,80 m. en/ derinliğinde, z: 0,41 m. yüksekliğindedirler. Uzunluğu değişmektedir. Oturma sırasının önündeki *profil* düz olup, 0,09 m. yüksekliğindedir. Oturma sıralarının diğer örneklerden farkı, üzerinde her hangi bir *profil* şeklinde çizgi ayrımının olmaması, düz olarak bırakılmış olmasıdır (**Çiz. 59**). Oturma sıralarının bazılarının alt bölümlerinin cephelerinde, kabartma şeklinde küçük *bosse*'ler bırakılmıştır (**Lev. 68, Res. 223**). Genellikle taş bloklar üzerinde bırakılan bu yuvarlak kabartmalar taş kaldırma çıkıntıları olup, taşlar yerlerine yerleştirildikten sonra tıraşlanması gerekmektedir. Bazen bu şekilde bırakılmasının sebebi, ya yarım kalmışlığı göstermektedir ya da taşçı ustasına ödenmemiş olan ücret borcunu göstermektedir. Taş bloğun parası ödendiğinde bu yuvarlak çıkıntılar tıraşlanmaktadır. Fakat İdebessos, Myra ve Telmessos örneklerinde bulunan bu *bosse*'ler oturma sıralarının bezeme unsurlarıdır.

Kadyanda Tiyatrosu'nun, oturma sıraları, x: 0,80 m. en/ derinliğinde, 0,41 m. yüksekliğindedirler. Uzunluğu değişmektedir. Oturma sırasının önündeki *profil* düz olup, 0,09 m. yüksekliğindedir. Oturma sırasının üst kesimdeki 0, 40 m. eninde *profil*'li bir alandan sonra, 0,01 m. alçak şekilde 0,40 m. eninde devam eder (**Çiz. 59**). Kadyanda Tiyatrosu'nun oturma sıraları, Rhodiapolis Tiyatrosu'nun oturma sıralarıyla aynı ölçülerde ve aynı özellikleri taşımaktadır⁴⁷⁰. Hellenistik Dönem'in inşaat karakteristiği, *cavea*'nın hem oturma sıralarında hem de *analemma* bloklarında büyük kitlelerin kullanılmasıdır. *Prohedie*

⁴⁷⁰ Bu tiyatronun *analemma* duvar işçilikleri ile tiyatronun önünde yer alan sur duvarının *polygonal* duvar örgüsü, Rhodiapolis Tiyatrosu'nun arka *analemma* duvar işçiliğiyle oldukça benzerdir ve iki tiyatronun yapım tarihleri de birbirine yakın olup, ikisi de Hellenistik Dönem'e İ.Ö. 2.y.y. sonu ile eken İ.Ö. erken 1.y.y.'a tarihlenirler.

Bölümü'nde anlatılacak olan oturma sıralarının en arkasında, yan yana sırt kesimlerinde yazıtlar olan koltuklar bulunmaktadır.

Kandyba Tiyatrosu, Lykia Tiyatroları içerisinde tamamen ana kayaya oyulmuş oturma sıralarıyla *cavea*'sı oluşturulan örneklerden biridir. Oturma sıraları, x: 0,60 m. en/derinliğinde, z: 0,42 m. yüksekliğindedirler. Yekpare bir yay sekmanı şeklinde oluşturulmuştur (**Çiz. 59**). Yüzeyi oldukça aşınmış olup, formu tam anlamıyla izlenememektedir.

Kibyra Tiyatrosu, oturma sıraları, x: 0,78 m. en/ derinliğinde, z: 0,42 m. yüksekliğindedirler. Uzunluğu değişmektedir. Oturma sırasının önündeki *profil* düz olup, 0,11 m. yüksekliğindedir. Oturma sırasının üst kesimdeki 0,33 m. eninde *profil*'li bir alandan sonra, 0,01 m. alçak şekilde 0,45 m. eninde devam eder (**Çiz. 59**). *Mediacavea*'nın arkasında, *diazoma*'nın önünde, yan yana sırt kısmında yazıtlar bulunan koltuklar bulunmaktadır.

Kyaneai Tiyatrosu, oturma sıraları, x: 0,75 m. en/ derinliğinde, z: 0,43 m. yüksekliğindedirler. Uzunluğu değişmektedir. Oturma sırasının önündeki *profil* düz olup, 0,11 m. yüksekliğindedir. Oturma sırasının üst kesimdeki 0,27 m. eninde *profil*'li bir alandan sonra, 0,01 m. alçak şekilde 0,48 m. eninde devam eder (**Çiz. 59**). Aynı yıllara tarihlenen Pınara Tiyatrosu'nun ölçüleri de aynıdır. *İma cavea*'nın arkasında *diazoma*'nın önünde yan yana, sırt kısmında yazıtlar bulunan koltuklar bulunur.

Limyra Tiyatrosu, oturma sıraları, x: 0,72 m. en/ derinliğinde, z: 0,44 m. yüksekliğindedirler. Uzunluğu değişmektedir. Oturma sırasının önündeki *profil* düz olup, 0,09 m. yüksekliğindedir. Oturma sırasının üst kesimdeki 0,40 m. eninde, tüm tiyatrolardan farklı olarak 2 *profil*'li bir alandan sonra, 0,01 m. alçak şekilde 0,40 m. eninde devam eder (**Çiz. 59**). *İma cavea*'nın arkasında *diazoma*'nın önünde yan yana, sırt kısmında yazıtlar bulunan koltuklar bulunur. Limyra Tiyatrosu'nda 2 farklı yerde ve şekilde yazıt bulunmaktadır. İlki, oturma sıralarından bazılarının ön silmede Kλ, A ?, harfleri yazmaktadır (**Lev. 95, Res.273**). Bu yazıtların yer aldığı oturma sıraların üzerinde 3 adet zıvana deliği, altlık oluşturacak tarzda bir nesnenin oturtulduğunu göstermektedir. Diğeri ise, oturma sıralarının üzerinde ve oldukça büyük ölçülerde 2'li, 3'lü harflerden oluşan, O Y K A I harfleridir (**Lev.95, Res. 301**). Başka bir oturma sırasında da ..I E ... yazılıdır. Yine bu alanda altlıkların oturtulması için zıvana yuvaları bulunmaktadır. Bu yazıtların Limyra'daki soylu ailelere, sülalelere ait olduğu düşünülmektedir⁴⁷¹. Her iki yazıt şeklinin benzerleri, Myra

⁴⁷¹ Borchhardt 1999, 100 vd.

Tiyatrosu'nda bulunmaktadır. Olasılıkla Limyra'da da, *diazoma*'nın önünde koltuk sırası bulunmaktadır.

Myra Tiyatrosu, oturma sıraları, x: 0,75 m. en/ derinliğinde, z: 0,38 m. yüksekliğindedirler. Uzunluğu değişmektedir. Oturma sırasının önündeki *profil* düz olup, 0,09 m. yüksekliğindedir. Oturma sırasının üst kesimdeki 0, 32 m. eninde *profil*, düz bir alandan sonra, 0,01 m. alçalarak 0,43 m. eninde devam eder (**Çiz. 59**). Oturma sıralarının formu; Adada, Selge⁴⁷², Side Tiyatrolarının işçiliği ve formuyla aynıdır (**Lev. 103, Res. 331**)⁴⁷³. Oturma sıralarının orta kesimlerinde *bosse*'ler süsleme amacıyla bırakılmış olup, benzer uygulama Telmessos Tiyatrosu'nda da görülmektedir. Bu *bosse*'ler özellikle *cavea*'nında aşağıdaki sıralarında ve *klimakes*'in kenarına gelen oturma sırasında bulunmaktadır. Ön sıralardaki oturma blokları üzerinde kabartma şeklinde bir *rozet* bezemesi bulunmaktadır. *İma cavea*'nın arkasında, kolçaklarında deniz yaratıkları bulunan koltuk sırası bulunmaktadır (**Lev. 99, Res. 319a, 319b**). Ön sıralardaki oturma sıralarında 5'şer adet, yaklaşık 2,5 cm. çapında yuvarlak, 2 paralel sıra halinde yuvalar bulunur. Bu olasılıkla bir oyun altlığıdır (**Lev. 108, Res. 361**). Hemen önünde kazıma bir de haç çizilmiştir. Myra Tiyatrosu, *cavea*'sında farklı şeyler anlatan, çok fazla yazıta sahip bir tiyatrodur⁴⁷⁴. *Cavea*'nın geç dönemde küçük taşlarla örülüp kapatılan alanında kalan oturma sıralarının ön *profil*'i üzerindeki yazıtlar; ön sıralardaki oturma sıralarının *profil*'lerinde A....ΘΥΛΗ., aynı sırada başka bir oturma blokunda da ΔΦ....yazılıdır (**Lev. 103, Res. 332**). Bunlar, ön sırada oturma hakkına sahip kişiler ve ailelerle ilgili olmalıdır ve benzeri Limyra Tiyatrosu'nda da vardır. *Cavea*'nın her alanındaki harf ya da yazıtlar, farklı anlamlar taşımaktadır. *Summa cavea*'ya çıkılan merdivenli galerinin batıdaki ilk tonozlu odasının içerisinde, devşirme malzeme olarak kullanılan blokların, oturma sırası blokları olduğunu tespit edilmiştir. Bu bloklar üzerindeki, yazıtlar Geç Hellenistik-Erken Roma Dönemi olup, oturma sırası blokları olup, bu tiyatronun Geç Hellenistik-Erken Roma Dönemi evresine aittir. Oturma sıraları, x: 0,73 m. en/ derinliğinde olup, yükseklikleri duvarın içine gömüldükleri için bilinmemektedir. Uzunlukları ise değişmektedir. Oturma sırası, üst kesimdeki 0, 42 m. eninde *profil*'li bir alandan sonra, 0,01 m. alçalan şekilde 0,31 m. eninde devam eder (**Çiz. 59**).

Bu tonozlu oda kareye yakın bir formda olup, 3 duvarı bulunmakta, kuzey, doğu ve güney yönündeki tüm duvarlarında, 3 sıra oturma sırasına ratlanmıştır. Kuzey yönündeki duvarda,

⁴⁷²Machatschek-Schwarz 1981, 81 Res.3.

⁴⁷³ Myra Tiyatrosu'nun Side örneğiyle oturma sıralarındaki benzerlik aynı zamanda sahne binası bezeklerinde ve koltuklarda görülmektedir. Myra tiyatrosun'nda Pamphilya atölyesinin etkisi yoğunudur.

⁴⁷⁴ Myra Tiyatrosu'nun *cavea*'sındaki yazıtlar ve monogramlar ilgili bölümlerde alt *podium* duvarı, parapet duvarı, *diazoma podium* duvarı, oturma sıraları, “ 7.22.Tiyatrolardaki Yapı İşaretleri ve Monogramlar” bölümünde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

zemin üzerindeki ilk sırasında, 3 adet oturma sırası bloğu bulunmaktadır. Oturma sıralarından bağımsız olarak, bir adet de üzerinde KATE ETAFH yazılı blok bulunur. En alt sıranın batı köşesindeki ilk oturma sırası, duvarda dikey olarak kullanılmış olup, bu bloğun uzunluğu 1 m., üst *profil*'li kesimi 0, 33 m. olup, bu kesimde EΨHΦI yazılıdır. Yanındaki oturma sırası da, duvarda yine dikey durumda kullanılmış olup yazıtsızdır. Bunun uzunluğu 1 m., üst *profil*'li kesimi 0, 40 m. olup, derinliği/ eni x: 0, 93 m.' dir. 3. Oturma sırası, duvarda dikey olarak kullanılmış olup, uzunluğu 1 m., 0, 73 derinliği/eninde, 0, 42 m. olan üst *profil*'li kesiminde OCH yazılıdır.

Odanın doğu yönündeki duvarın en alt sırasında, 4 adet oturma sırası bloğu bulunmaktadır. İlk oturma sırası duvarda yatay olarak kullanılmış olup, uzunluğu 0, 53 m.'dir. Derinliği/ eni 0, 68m., 0, 25 m. olan üst *profil*'li kesiminde M.....? yazılıdır. İkinci oturma sırası duvarda yatay durmaktadır. 0, 95 m. uzunluğunda, 0, 67 m. derinliğinde, 0, 28 m. derinliğinde üst *profil*'li kesimi bulunmaktadır. Üçüncü oturma sırasında yatay durmakta 0, 126 m. uzunluğunda, 0,69 m. derinliğinde, üst *profil*'li kesimi 0,28 m. derinliğinde olup, üzerinde AΘ.....?ΓΛ yazılıdır. Dördüncü oturma sırası yatay olarak kullanılmış, büyük bir kısmı duvarı içerisinde olup, görülememektedir. Oturma sırası 0,69 m. derinliğinde, üst *profil*'li kesimi 0,28 m. derinliğindedir.

Kuzey duvarın alttan 2. sırasında, 4 oturma sırası bulunur. İlki dikey kullanılmış olup, uzunluğu 0, 84 m., derinliği 0, 64 m., üst *profil*'li kısmın derinliği 0, 28 m.dir. 2. oturma sırası yatay kullanılmış olup, uzunluğu 0, 71 m., derinliği 0,86 m., üst *profil*'li kısmın derinliği 0, 33m.'dir. Üçüncü oturma sırası duvarda dikey kullanılmıştır. Uzunluğu 0, 85m., derinliği 0,65 m., üst *profil*'li kısmın derinliği 0, 28 m. olup, üzerinde Λ, A harfleri bulunmaktadır. Dördüncü oturma sırasının uzunluğu 0,64 m., derinliği 0, 84 m., üst *profil*'li kısmın derinliği 0,28 m.dir.

Doğu duvarın alttan 2. sırasında uzulukları 0,84 m., derinlikleri ortalama 0,76 m. olan ve üst *profil*'li kısmın derinliği de ortalama 0, 28 m.olan, 4 tane oturma sırası, devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. 2. Oturma sırası duvarda yatay, diğerleri dik olarak kullanılmış olup, üzerlerinde yazıt bulunmaz.

Kuzey duvarın alttan 3. sırasında 4 oturma sırası kullanılmıştır. İlk oturma sırası dikey olarak kullanılmıştır. Derinliği 0, 46 m., uzunluğu 0,69 m., üst *profil*'li kısmın derinliği 0,24 m. olup, üzerinde ...T yazılıdır. İkinci oturma sırası, yatay kullanılmış olup, derinliği 0,87 m., uzunluğu 0,92 m., üst *profil*'li kısmın derinliği 0,28 m. olup üzerinde T N C K yazılıdır. Üçüncü oturma sırası yatay kullanılmış olup, derinliği 0, 0,70, uzunluğu 0, 61, üst *profil*'li

kısmın derinliği 0,28 m.dir. Dördüncü oturma sırası yatay kullanılmış olup, derinliği 0,70 m., uzunluğu 0, 53 m., üst *profil*’li kısmın derinliği 0,25 m. olup, üzerinde P A harfleri yazılıdır.

Doğu duvarın alttan 3. sırasında 5 oturma sırası kullanılmıştır. İlk oturma sırası dikey kullanılmış olup, derinliği 0,78 m., uzunluğu 0,70 m., üst *profil*’li kısmın derinliği 0,32 m. olup üzerinde M ? A yazılıdır. İkinci oturma sırası yatay kullanılmış olup, derinliği 0,70 m., uzunluğu 0,84 m., üst *profil*’li kesimin derinliği 0,28 m.dir. Üçüncü oturma sırası dikey kullanılmış olup, derinliği 0, 70 m., üst *profil*’li kısmın derinliği 0,31 m.dir. Dördüncü oturma sırası yatay kullanılmış olup, derinliği 0, 70 m., uzunluğu 0,104 m., üst *profil*’li kısmın derinliği 0,31 m.dir. Beşinci oturma sıra yatay kullanılmış olup, yarısı duvarın içinde kalmıştır. Derinliği 0, 70 m., üst *profil*’li kısmın derinliği 0, 31 m.dir.

Güney duvarın alttan 3. sırasında 3 oturma sırası kullanılmıştır. İlk oturma sırası yatay kullanılmış olup, derinliği 0, 68 m., uzunluğu 0, 90 m., üst *profil*’li kesimin derinliği 0, 22 m.dir. İkinci oturma sırası yatay kullanılmış olup, derinliği 0,68 m., uzunluğu 0, 103 m., üst *profil*’li kesimin derinliği 0, 28 m.dir. Üçüncü oturma sırası dikey kullanılmış olup, oturma sırasının derinliği 0, 89 m., üst *profil*’li kesimin derinliği 0,28 m.dir. *Profil*’den 0, 12 m. ileride *velarium*’a ait yuvarlak kesitli, 0,16 m. çapında, 0, 14 m. derinliğinde bir yuva bulunmaktadır. Bu tonozlu oda dışında batı yönden *summa cavea*’ya çıkan basamaklı merdivenler takip edildiğinde, batı duvarda 2 oturma sırası daha dikey olarak duvarda devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Bu oturma sıralarının uzunlukları 0, 76 m., derinlikleri 0, 76 ve 0, 55 m.dir. Üst kesimlerindeki *profil*’li alanın derinliği 0, 30 m. dir. Derinliği 0, 55 m. olan oturma sırasının üzerinde T O M yazılıdır.

Myra Tiyatrosu’nda Roma Dönemi *cavea*’sının orta kesiminde, yine devşirme malzeme olarak kullanılmış, Hellenistik Dönem ince işçiliğinde aslan ayaklı bir *proedriae* koltuğu parçasına rastlanmıştır (**Lev. 99, Res. 319c**).

Nisa Tiyatrosu, oturma sıraları, x: 0,65 m. en/ derinliğinde, z: 0,42 m. yüksekliğindedirler. Uzunluğu değişmektedir. Oturma sırasının önündeki *profil* düz olup, 0,9 m. yüksekliğindedir. Oturma sırasının yüzeyi çok aşınmıştır, üzerindeki *profil* izlenemiyor (**Çiz. 59**). *Cavea*’nın bitiminde koltuklar bulunmaktadır.

Olympos Tiyatrosu, oturma sıraları, x: 0,57 m. en/ derinliğinde, z: 0,45 m. yüksekliğindedirler. Uzunluğu değişmektedir. Oturma sırasının önündeki *profil* düz olup, 0,9 m. yüksekliğindedir. Oturma sırasının üst kesimdeki 0, 25 m. eninde *profil*’li bir alandan sonra, 0,01 m. alçak şekilde 0,32 m. eninde devam eder (**Çiz. 59**).

Oinoanda Tiyatrosu, oturma sıraları, x: 0,73 m. en/ derinliğinde, z: 0,43 m. yüksekliğindedirler. Uzunluğu değişmektedir. Oturma sırasının önündeki *profil* düz olup, 0,9

m. yüksekliğindedir. Oturma sırasının üst kesimdeki 0, 36 m. eninde *profil*'li bir alandan sonra, 0,01 m. alçak şekilde 0,37 m. eninde devam eder (**Çiz. 59**). Olasılıkla *cavea*'nın arkasında koltuk sırası bulunmaktadır, *orchestra*'da parçalarına rastlanmıştır.

Patara Tiyatrosu, oturma sıraları, x: 0,76 m. en/ derinliğinde, z: 0,42 m. yüksekliğindedirler. Uzunluğu değişmektedir. Oturma sırasının önündeki *profil* düz olup, 0,11 m. yüksekliğindedir. Oturma sırasının üst kesimdeki 0, 38 m. eninde *profil*'li bir alandan sonra, 0,01 m. alçak şekilde 0,38 m. eninde devam eder (**Çiz. 59**). Ön sıralardaki oturma sıraları diğerlerinden çok daha ince bir işçiliğe sahiptir ve Hellenistik Dönem'e ait olup, İ.S. 3. y.y.'da *orchestraarena*'ya çevrilince bu alt oturma sıraları sökülerek parapet duvarı örülmüştür. Bu oturma sıraları üzerinde kare kesitli *baldachine* sistemine ait yuvalar ve daireye yakın küçük yuvalar yine Hellenistik tente sistemine ait olabilir. Parapet duvarı altında kalan bazı oturma sıraları üzerinde yazıtlar bulunmaktadır. Bu kısmın arkasında bazı oturma sıralarının onarımlar geçirdiği, oturma sıraları 2 parça halinde, yaklaşık 0, 20 m. yüksekliğinde, üst *profil*'li kısmı onarım geçirdiği gözlemlenmiştir. *İma cavea*'nın son sırası arkasında, *diazoma*'nın önünde yan yana dizili koltuk sırası bulunmaktadır.

Phaselis Tiyatrosu, oturma sıraları, x: 0,75 m. en/ derinliğinde, z: 0,43 m. yüksekliğindedirler. Uzunlukları değişmektedir. Oturma sırasının önündeki *profil* düz olup, 0,09 m. yüksekliğindedir. Oturma sırasının üst kesimdeki 0, 30 m. eninde *profil*'li alandan sonra, 0,02 m. alçak şekilde x: 0,45 m. eninde devam eder (**Çiz. 59**). Oturma sıralarının formu diğerlerinden, *profil*'den sonraki kısımlarının daha çukur olmasıyla farklı olup, oturma sıralarının, bir üstteki sıraların oturduğu kısımlarında 0, 02 m. yüksekliğinde yapılmış olmasıyla farklıdır.

Pınara Tiyatrosu, oturma sıraları, x: 0,75 m. en/ derinliğinde, z: 0,43 m. yüksekliğindedirler. Uzunluğu değişmektedir. Oturma sırasının önündeki *profil* düz olup, 0,09 m. yüksekliğindedir. Oturma sırasının üst kesimdeki 0, 32 m. eninde *profil*'li bir alandan sonra, 0,01 m. alçak şekilde 0,43 m. eninde devam eder (**Çiz. 59**).

Sidyra Tiyatrosu, oturma sıraları, x: 0,76 m. en/ derinliğinde, z: 0,38 m. yüksekliğindedirler. Uzunluğu değişmektedir. Oturma sırasının önündeki *profil* düz olup, 0,09 m. yüksekliğindedir. Oturma sırasının üst kesimdeki 0, 38 m. eninde *profil*'li bir alandan sonra, 0,01 m. alçak şekilde 0,38 m. eninde devam eder (**Çiz. 59**).

Simena Tiyatrosu, Lykia Tiyatroları içerisinde tamamen ana kayaya oyulmuş oturma sıralarıyla *cavea*'sı oluşturulan örneklerden biridir. Oturma sıraları, x: 0,62 m. en/ derinliğinde, z: 0,42 m. yüksekliğindedirler. Uzunluğu değişmektedir. Oturma sırasının önündeki *profil* düz olup, 0,09 m. yüksekliğindedir. Oturma sırasının üst kesimdeki x: 0, 20

m. eninde *profil*’li bir alandan sonra, 0,01 m. alçak şekilde 0,42 m. eninde devam eder (**Çiz. 59**).

Telmessos Akropol Tiyatrosu, Lykia Tiyatroları içerisinde tamamen ana kayaya oyulmuş oturma sıralarıyla *cavea*’sı oluşturulan örneklerden biridir. Oturma sıralarının kavisleri az, bazı yerlerde doğruya yakındırlar. Anakayanın olduğu yerlerde oturma sıraları işlenmişken, kayanın olmadığı alanlarda bugün boşluklar bulunmaktadır. İnşa edildiği dönemde oturma sıraları bloklardan bu kesimlere yerleştirilmiş olmalıdır. Oturma sıraları, x: 0,80 m. en/derinliğinde, z: 0,44 m. yüksekliğindedirler. Uzunluğu değişmektedir. Oturma sırasının önündeki *profil* düz olup, 0,09 m. yüksekliğindedir. Oturma sırasının üst kesimdeki 0,41 m. eninde *profil*’li bir alandan sonra, 0,01 m. alçak şekilde 0,39 m. eninde devam eder (**Çiz. 59**).

Telmessos Tiyatrosu, oturma sıraları, x: 0,78 m. en/derinliğinde, z: 0,41 m. yüksekliğindedirler. Uzunluğu değişmektedir. Diğer örneklerden, oturma sıraları alçak ve derin olmasının sebebi yaslandırıldığı yamaca uygun olarak tiyatronun eğiminin az olmasıdır. Oturma sırasının önündeki *profil* düz olup, 0,16 m. yüksekliğindedir. Hemen hemen her oturma sırasının önünde *bosse*’ler Myra’daki gibi süsleme ögesi olarak bırakılmıştır. Oturma sırasının üst kesimdeki 0,43 m. eninde *profil*’li bir alandan sonra, 0,01 m. alçak şekilde 0,35 m. eninde devam eder (**Çiz. 59**). İma *cavea*’nın arkasında, *diazoma*’nın önünde koltuk sırası durmaktaydı. Bugün bu koltuklardan bazıları da *ima cavea*’da rastlanmaktadır.

Tlos Tiyatrosu, oturma sıraları, Lykia Tiyatroları içerisinde en ince işçiliğe sahip olan örnektir. Gerek oturma sıralarının ön *profil*’inin *kyma recta*, düz ve *kyma reversaprofil*’leriyle oluşturulması, gerekse *klimakes*’in köşelerindeki Lykia tiyatroları içerisindeki en ince işçilikli aslan ayaklı oturma sıralarına sahip olması ile bu özelliği kazanmaktadır. Oturma sıraları, x: 0,62 m. en/derinliğinde, z: 0,37 m. yüksekliğindedirler. Uzunluğu değişmektedir. Oturma sırasının önündeki *kyma recta*, düz ve *kyma reversaprofil*’leri 0,15 m. yüksekliğindedir. Oturma sıralarının üst kesiminde *profil* bulunmaz (**Çiz. 59**). *Diazoma*’nın önünde koltuk sırası bulunmaktadır. Oturma sıralarının alt ön cephelerinde harfler ve oturma sıralarının üst kesimlerinde, H, N, Λ, I ... şeklinde yazıtlar bulunmaktadır. Benzeri Rhodiapolis Tiyatrosu’nda oturma sıralarının, iç kavisli bölümünde de bulunmaktadır. Örneğin *cavea*’nın batı kanadındaki ilk *kerkides*’teki oturma sıralarında “A” harfi bulunmaktadır. Bu harfler olasılıkla seyircilerin oturacağı yerleri belirtilen harflerdir.

Tlos Tiyatrosu’nda, oturma sıralarının alt cephelerinin bazılarında *bosse*’ler ve *klimakes*’in köşelerinde aslan ayakları bulunur. Aslan ayaklarının bazılarının işlenmeden bırakılması ve

bosse'lerin de aynı şekilde bırakılmış olması, oturma sıralarında yarım işçilikli bölümlerin olduğunu göstermektedir⁴⁷⁵.

Xanthos Tiyatrosu, oturma sıraları, x: 0,73 m. en/ derinliğinde, z: 0,43 m. yüksekliğindedirler. Uzunluğu değişmektedir. Oturma sırasının önündeki *profil* düz olup, 0,09 m. yüksekliğindedir. Oturma sırasının üst kesimdeki 0, 39 m. eninde *profil*'li bir alandan sonra, 0,01 m. alçak şekilde 0,34 m. eninde devam eder (**Çiz. 59**). *Diazoma*'nın önünde *bisellum* koltukları bulunmaktaydı⁴⁷⁶. Bugün yerlerinde değildirler. İ.S. 3.y.y.'da *cavea*'nın alt sıralarındaki oturma sıraları, Patara ve Telmessos örneklerinde olduğu gibi sökülümüş ve başka bloklarla birlikte parapet duvarı örülüşünde de kullanılmışlardır⁴⁷⁷.

6.16. 11. *Proedriae* Hakkı ve *Proedriae*, *Bisellum* Koltukları ve *Exedra* Koltuklar

Proedriae; kentin yarışma, oyun, sahne gösterilerini özel olarak ayrılmış oturma yerlerinden izleme hakkı anlamına gelmektedir⁴⁷⁸. Günde iki *obolos* olduğu düşünülen giriş ücreti seyircilerden alınırken, *proedriae* ayrıcalığına sahip olanlar ücret ödemezler⁴⁷⁹. Atina Dionysos Tiyatrosu'nda ve Priene Tiyatrosu'ndaki koltukların üzerinde bununla ilgili yazıtlar bulunmaktadır⁴⁸⁰.

Hellenistik Dönem'in en büyük karakteristiklerinden biri de; demokrasi anlayışına bağlı, kısmen sınıfsız toplum yaşamıdır⁴⁸¹. Bu özellik, yaşamın her konusunda, kendini değişik biçimlerde hissettirir. Örneğin tiyatrolarda, sınıf farkına dayalı bir yerleştirme söz konusu değildir. Dileyen, istediği zamanda tiyatroya gelir ve istediği kesimde bulabildiği yere oturabilirdi. Atina Dionysos Tiyatrosu'ndan ele geçen yazıtlı koltuklar sayesinde, benzer koltukların Dionysos rahiplerine ait olduğu düşünülüp, Dionysos'a adanan ve dinsel yanı olan tiyatro kültürünün oluşumuyla ilgili olarak bu ayrıcalık sıradan halka değil de, dini görevlilere tanınmıştır⁴⁸². Başta dini görevlilere tanındığı gibi ele geçen yazıtlardan; kent yöneticileri, sivil görevliler, saygıdeğer yurttaşlar ve bazen onların varislerine, özel minnet duygusu

⁴⁷⁵ Aslan ayaklı oturma sıraları bölümünde ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

⁴⁷⁶ Cavalier 2005, 46.

⁴⁷⁷ Myra tiyatrosu'nda ise oturma sıraları ve diğer bloklarla örülen bir duvar değil olasılıkla sütunların durduğu *stylobat* bloklarıyla oluşturulmuştur.

⁴⁷⁸ Ferraro 1990, 82.

⁴⁷⁹ Age. 1990, 82.

⁴⁸⁰ Bieber 1961, Res. 427-429.

⁴⁸¹ Green 1994, 105.

⁴⁸² Priene Tiyatrosu'ndaki koltukların üzerindeki yazıttan Nysios adlı bir *agonothetes*'in armağınadır. Priene, Ephessos'taki koltukların ait olduğu kişilerin isimleri işlenmemiş, merkezde yer alan koltuğun ise, Atina'daki benzeri ile karşılaştırılarak büyük Dionysos rahibine ait olduğu söylenebilir. Bkz. Ferraro 1990, 84.

beslenen yabancı devlet temsilcilerine, bazı durumlarda da savaş yetimlerine *proedriae* hakkı tanındığı bilinmektedir⁴⁸³.

Klasik ve Hellenistik Dönem'e tarihlenen tiyatrolarda; Atina Dionyssos, Oropos, Ephessos, Priene, Miletos, Magnesia, Metropolis, Halikarnassos *proedriae* koltukları *orchestra*'da yer almaktadır. Hierapolis'de Hellenistik Tiyatroda bulunan *proedriae* koltukları, bu tiyatro depremden sonra kullanılamaz hale gelince, Roma Dönemi'nde inşa edilen tiyatrodan yine *orchestra*'nın kenarında, fakat devşirme malzeme olarak duvarın içerisinde kullanılmıştır. Bu eski geleneğe bağlılık olarak buraya yerleştirilmiş olup, yapılan *venationes* ve *kolymbetra* gösterilerinde bu koltuğa oturmak mümkün olmamaktadır.

Bu ayrıcalıklı hakla ilgili olarak, Rhodiapolis Tiyatrosu'ndan bir yazıt ele geçmiş olup, "V. Rhodiapolis Tiyatrosu'nda bölümünde" ayrıntılarıyla anlatılmıştır⁴⁸⁴. Rhodiapolis Tiyatrosu'nda *proedriae* koltukları *cavea*'nın özenli ve diğerlerinden farklı işlenmiş olan ilk oturma sırasıdır.

Rhodiapolis Tiyatrosu'ndan ele geçen 2 özel işçilikli koltuk *sella curilis* olarak adlandırılıp *magistrat*'ların oturduğu koltuklardır. Lykia ve Anadolu Tiyatrolarında başka benzeri bulunmamaktadır⁴⁸⁵.

Roma Dönemi'ne gelindiğinde yöneticiler, ruhbanlar, komutanlar ve bölgenin saygın zengin kişileri, sınıf farkına dayanan çeşitli imtiyazlara sahip olmuşlardır. O dönemde yaşamın vazgeçilmez etkinliklerinden olan tiyatro aktivitelerinde de bu farklılık kendisini oturma yerlerinde gösterir⁴⁸⁶. Ayrıca *diazoma*'ya açılan çok sayıda farklı giriş kapısı, her sınıfa ait kişilerin belli alanlarda oturduğunu göstermektedir.

Roma Dönemi'nde ise genellikle hem kapasitenin, hem de soylu kişi sayısının artması ile, Hellenistik Dönem'de az olan koltukların sayısı artırılıp, *diazoma*'nın önüne yerleştirilmektedir. Roma'da bu koltuklara *bisellum* ismi verilmektedir⁴⁸⁷. Hemen hemen tüm tiyatroların *diazoma*'sının önünde böyle koltuklar bulunur. Korunan örnekler, Aspendos, Side, Selge, Perge, Kaunos, Hierapolis, Kibyra (Lev. 79, Çiz. 253), Kyaneai (Lev. 85, Res. 271), Myra (Lev. 102, Res. 329), Letoon (Lev. 89, Res. 280), Limyra, Patara (Lev. 120, Res. 419), Telmessos, Tlos'tur (Lev. 147, Res. 530).

⁴⁸³ Ferraro 1990, 82.

⁴⁸⁴ Rhodiapolis Tiyatrosuyla ilgili bu yazıtın bir başka benzeri Xanthos Tiyatrosu'yla ilgili olarak ele geçmiştir. Roma ve Xanthos vatandaşları olan baba ve oğul Xanthos danışma ve halk meclisi altın çelenk, bronz ikon, birincil ve ikincil onurlarla ve de yaşam boyu ön sıra imtiyazı ile onurlandırıldılar, bkz: Akdoğan-Arca 2001, 25.

⁴⁸⁵ Rhodiapolis Tiyatrosu'nun "3.3.11.1. *Sella Curulis*" bölümünde ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

⁴⁸⁶ Sear 2006, 3 vd.

⁴⁸⁷ A.g.e. 2006, 6.

Diazoma yerine *cavea*’nın en arkasında yer alan “*cavea* seyirci yolu” bulunan tiyatrolarda ise, bu koltuklar son oturma sırasının arkasına yerleştirilmektedir. Genellikle Hellenistik Dönem tiyatroları olan bu örnekler, Roma Dönemi’nde kapasite artışı yapılırken hem oturma sıraları, hem de *bisellum* olarak adlandırılan bu koltuklar eklenmiştir. Koltukların bazılarının üzerinde bulunan yazıt karakteri de, İ.S. 2.y.y.’da eklendiklerini göstermektedir. Örneğin; Arykanda, Antiphellos, Balboursa Yukarı, Oinoanda tiyatrolarında *orchestra*’ya düşmüş parçalardan yola çıkarak, olasılıkla “*cavea* seyirci yolunun” önünde koltukların yer almakta oldukları düşünülmektedir. Diğer *in-situ* olarak korunmuş örnekler; Kadyanda, Letoon, Nysa, Rhodiapolis tiyatrolarının *bisellum* koltuklarıdır. Kadyanda, Kıbyra ve Rhodiapolis örneklerinde sırt dayanan kısımlarda yazıtlar bulunmaktadır (**Lev. 72, Res. 238**).

Bu koltukların tek, çift ve üç kişilik olmak üzere 3 farklı boyu bulunmaktadır. Koltuklar birbirlerine bitişik olarak, *cavea*’nın yatay yay formuna uygun biçimde yerleştirilmektedirler. *Klimakes*’in hizasında geçiş için aralıklar bırakılır. Genellikle *klimakes*’in yanına gelen koltuklarda aslan ayakları işlenmiştir. Örneğin; Kadyanda, Tlos, Myra, Patara ve Rhodiapolis Tiyatroları gibi.

Cavea’nın taş oturma sıralarında izleyiciler beraberinde getirdikleri minderlerde otururlar. Bunun yanı sıra ve her oturma sırasının arkasına ayak koyma yerine ahşap ayaklıklar konulmaktadır. Böylelikle bedenin ve ayakların taşın soğğundan etkilenmesi engellenmekte ve seyirciler kendilerine göre rahatlık sağlayarak oyunları seyretmektedirler. Ancak saatlerce süren gösteriler sırasında seyircilerin sırtlarını bir yere dayamamaları büyük sorun oluşturuyor olmalıdır. Seçkin kimselerin söz konusu koltuklarda oturmaları, bu sorunu hiç olmazsa onlar için bir ayrıcalık olarak çözümlemiş oluyordu.

Bu koltukların *cavea*’daki yerleri de, etkinliklerin en iyi seyredilebildiği görüş açısına sahip olan *pulpitum* hizasıdır. Bu görüş açısı, büyük tiyatrolarda *diazoma*’ya, orta ölçekli tiyatrolarda da *cavea*’nın sonuna denk gelmektedir. Diğer bir teknik ayrıntı da; bu koltukların kapladığı alanın, oturma sıralarına göre daha geniş olması nedeniyle, *diazoma* gibi koridorlara yerleştirmelerinin uygun olmasıdır. Hellenistik Dönem’de ise yüksek olmayan sahne binası yüzünden, ayrıca seyircilerin ayrıcalıklı kişiyi görebilmeleri için, politik bir propaganda aracı olarak, koltuklar en öne yerleştirilmiştir.

Kazıları yapılp koltukları ortaya çıkartılmış, Lykia Tiyatroları içerisinde en özel işlemeye sahip koltuklar, Rhodiapolis Tiyatrosu’ndan ele geçen *sella curulis* koltukları ile Myra

Tiyatrosu'nda bulunanlardır. Lykia Bölgesi'nde sadece Myra Tiyatrosu'nda koltukların kolçak bölümleri deniz ve karışık yaratıklarla betimlenmiştir⁴⁸⁸.

Myra Tiyatrosu'ndan mimari bezeme olarak, olasılıkla aslan ayağının ince işçiliğinden Hellenistik Dönem'e tarihlenen, Roma Dnemi koltukları içerisinde bir benzeri daha olmayan bir *proedriae* koltuk parçası⁴⁸⁹ *cavea*'nın ortasında bulunan kapalı mekânda devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Koltuk, geç dönem örülmüş *cavea* ortasındaki alanda kırılarak kullanılmıştır. Bu koltuk olasılıkla Hellenistik, tekli *proedriae* koltuklarına benzemektedir⁴⁹⁰. Köşesinde Rhodiapolis Tiyatrosu'ndaki gibi tüyleri baklava dilimi şeklinde işlenmiş, yan tarafında *palmet*'li spiral bulunan bir aslan ayağı kabartması vardır. Koltuğun kenarında *profil*'li bir de çerçeve bulunmaktadır (**Lev. 99, Res. 319c**).

Exedral koltuk düzenlemesi, Anadolu tiyatroları içerisinde, Hierapolis Roma Tiyatrosu⁴⁹¹ ve Patara Bouleuterion'unda bulunmaktadır⁴⁹². Rhodiapolis Tiyatrosu'nun da ilk oturma sırası *exedral* formda düzenlenmiştir. Bu *exedral* formundaki koltuk, *tribunalia* ya da *pulvinar* adını da almakla birlikte, genellikle senatörlere için ayrılmış (*locus*) özel yerlerdir. Anadolu'dan diğer örnekler "U" formunda olup, Priene, Pergamon⁴⁹³ Akropolis tiyatrolarında ve Pergamon'daki Asklepion Odeon'ununda bulunmaktadır. Kuzey Afrika'da Ptolemais Odeon'unun ortasında *tribunalia/pulvinar* bulunmaktadır⁴⁹⁴.

6.16. 12. Aslan Ayaklı Oturma Sıraları ile Karışık Deniz Yaratıklı Koltuklar

Lykia Tiyatrolarının bazılarında, *klimakes'in* kenarlarındaki oturma sıralarının uçlarında aslan ayakları işlenmiştir. Bazılarında ise hem aslan ayağı hem de kolçaklarında karışık deniz yaratıkları işlenmiştir.

Tiyatroların özellikle aslan ayaklarıyla bezenmesi, Hellenistik Dönem geleneğidir. Özellikle Magnesia, Tralles, Erythraive Ephessos gibi levhalarla oluşturulmuş oturma sırası bulunan örneklerde, merdivenin kenarındaki bölümü sevimsiz görüldüğü için bu kısımların köşelerine, aslan ayağı, bazılarında ise koltuk kolu şeklinde kolçaklar işlenmiştir. Hellenistik tiyatrolardaki bu gelenekle, monolit oturma sıralarında pençe biçimli aslan ayakları, yüzyıllar

⁴⁸⁸ Lykia dışından ise Pamphilya Tiyatrolarının koltuk kolçaklarında deniz canavarları betimlenmiştir.

⁴⁸⁹ Oturma sıralarındaki bazı yazıtlar, sahne binasındaki *plaster* şeklindeki İon sütunları, *caveapodium*'undaki giysi kadın kabartması gibi.

⁴⁹⁰ Özellikle İonia Bölgesi'ndeki tiyatrolardaki *proedriae* benzemektedir. Tek farkı İonia Bölgesi'ndeki koltuklarda bulunan aslan ayakları köşeli dikdörtgen bir form göstermekte, Lykia Bölgesi'nde ise, üst kısmı yuvarlak, kum saati formunda tasvir edilmesidir.

⁴⁹¹ D'Andria-Ritti 1985, Ferraro 1990, 140.

⁴⁹² Korkut 2007, 44 Lev.71.

⁴⁹³ Bohn 1896; Dörpfeld 1907, 215-231; Gerkan 1972, 49-63.

⁴⁹⁴ Caputo, 1959, 67 vd.

boyunca süs olarak kullanılmıştır. Geçiş Dönemi ve Roma Dönemi'nde her oturma sırasının başlangıcı bazen ince işçilikli, bazen de işlenmeden dış konturlarıyla yarım bırakılmış aslan ayaklarıyla süslenmiştir.

Arykanda Tiyatrosu'nda, köşelerdeki *klimakes*'in kenarındaki oturma sıraları dışında, geriye kalan 6 *klimakes*'in kenarındaki oturma sıralarının kenarlarında, dış konturlarıyla yarım bırakılmış aslan ayakları işlenmiştir. Her sırayı farklı bir usta'nın işlediğini gösteren farklı tip ve ölçülerde aslan ayakları görülür. (**Lev. 52, Res. 181, 182**). Her sıra kendi içinde aynı tip işçiliğe sahip olup bir üst sıra ile hem işçilik hem de ölçüler konusunda farklılıklar gösterir. Bu tiyatrodaki bulunan aslan ayakları, olasılıkla detaylıca işlenecekti. Fakat parasızlık ya da zamansızlık nedeniyle, tıpkı bazı oturma sıralarında da bırakılan *bosse*'ler gibi, işlenmeden dış konturlarıyla bırakılmıştır. Aslan ayakları her ne kadar dış konturlarıyla bırakılmış olsa da, birçok tiyatrodaki gibi aslan ayağı bezemelerinin olmasıyla, *cavea*'ya o halleriyle bile, bir zenginlik katmıştır. Bu aslan ayakları *cavea*'nın yapım tarihiyle aynı dönemde yapılmış olup, İ.Ö. 1.y.y.'a tarihlenmektedir.

Kadyanda Tiyatrosu'nda en arka sırasında yer alan koltukların *klimakes*'in kenarına gelen köşelerinde, ince işçilikli aslan ayakları işlenmiştir. Pencerelemin üst kesiminde, birbirini örten tüylerin formları tam görülememektedir. Alt kesiminde pençenin parmak boğumları belirgindir ve uçlarındaki tırnaklar işlenmiştir (**Lev. 71, Res. 229**). Bu koltuklar; *cavea*'nın yapım tarihinden daha geç, Roma Dönemi'nde İ.S. 2.y.y.'da yapılmıştır. Kapasite artışı sırasında, sınıf toplumu olan Romalıların elitleri için konulan ve *bissellum* olarak adlandırılan bu koltuklar da, köşelerindeki aslan ayakları ile İ.S. 2.y.y. işçiliği göstermektedir.

Kyaneai Tiyatrosu'ndaki diazoma'nın önünde yer alan koltukların *klimakes*'in kenarına gelen köşelerinde, yine dış konturlarıyla bırakılmış olan aslan ayakları işlenmiştir (**Lev. 85, Res. 271**). Bu koltuklar, *cavea*'nın yapım tarihinden daha geç, Roma Dönemi'nde İ.S. 2.y.y.'a kapasite artırılışı sırasında yapılmışlardır. Romalıların elitleri için konulan *bissellum* koltukların köşelerindeki aslan ayakları da İ.S. 2.y.y. işçiliği göstermektedir.

Letoon Tiyatrosu'nun en arka sırasında yer alan koltukların *klimakes*'in kenarına gelen köşelerine, ince işçilikli ve bazıları da yarım işçilikli aslan ayakları işlenmiştir (**Lev. 89, Res. 282**). Koltuklardan bazılarının da oturulan kısmının yarım kaldığı gözlemlenmiştir. Aslan ayaklarının işçilikleri, tipleri ve genişliklerinin de birbirinden farklı olması, birçok ustanın çalıştığını ve aynı zamanda belli bir şablonun uygulanmadığını göstermektedir. Aslan ayaklarının üst kesiminde, birbirini örten tüylerin formları tam görülememektedir. Alt kesiminde pençenin parmak boğumları belirgindir ve uçlarında tırnakları işlenmiştir. Bu koltuklar; *cavea*'nın yapım tarihinden daha geç, Roma Dönemi'nde İ.S. 2.y.y.'da, kapasite

artışı sırasında yapılmıştır. Bu *bissellum*'lar Romalı elitler için konulmuşlardır. Köşelerindeki aslan ayakları da, İ.S. 2.y.y. işçiliği göstermektedir.

Myra Tiyatrosu'nda, *ima cavea*'nın sonrasında, *diazoma*'nın önünde koltuk sırası bulunur. Bu koltuk sırası, Lykia Tiyatroları içerisinde, kolçak kısmındaki bezemeleriyle en özgün olan ve bir kez daha Pamphilya Atölyesi'nin izlerini taşıyan ve Pamphilya Tiyatroları'nda bulunan koltukların aynısıdır. Koltukların kolçak kısımlarında değişik deniz yaratıkları tasvir edilmiştir. Birinci tipin esinlendiği figür yunus balığı olup, gözleri aşırı derecede iri, ağzı yayvan olup, keskin dişleriyle yengeç yakalamıştır. Yeni yakaladığı yengecin kısıkaçları ve ayakları ağzının iki yanından dışarıya sarkmaktadır (**Lev. 99, Res. 319a**). Yunus balığının vücudu yukarıya doğru kavisli olup, koltuğun kolçağını oluşturmaktadır. Gözünün yanından (gerçek hiçbir balıkta bulunmayan), kısa yüzgeçler açılmış olarak, çenenin yanından ise uzun gerçek yüzgeçleri açılmış olarak betimlenmiştir. Sırtında, alından başlayan yele (sırt yüzgeci) kuyruğa kadar işlenmiş olup, bugün kırıktır. Kuyruğunun uç kısmı da kırılmıştır. İkinci tip *hippocampus*/denizati ile aslan ayaklı karşık bir yaratıktır (**Lev. 99, Res. 319b**). *Hippocampus* başlı olup, burnu uzun ağzında yosun benzeri bir nesne yerken betimlenmiştir. Ön ayakları aslan pençelidir. Vücudu ise *titon* şeklinde olup, uzun pullu kuyruğu, spiral şeklinde kıvrılmıştır. At kulağı kepçeleri gibi sivri yapılmış ve bu kulaklarının arkasından yüzgeç gibi bir yele çıkmaktadır. Gövdesinin yanından da küçük yüzgeçler çıkmaktadır. Koltukların bazılarında yunus balığı ve *Titon* şeklindeki *hippocampus* dış konturlarıyla işlenip, yarım işçilikli bırakıldığı gözlemlenmiştir. Bu koltuklar *klimakes*'lerin kenarlarına gelen bölümlerinin kolçaklarında ve alt cephelerinde, dış konturlarıyla, diğerlerine oranla oldukça büyük aslan ayağı yapıldığı görülmektedir. Benzer deniz yaratıklı koltuklar, Perge Tiyatrosu'nda da görülmektedir. Bezemelerde olasılıkla her iki tiyatrodaki *kolymbethra*⁴⁹⁵'su oyunlarının düzenlemesiyle bağlantılı olarak, deniz yaratıklarıyla ilgili bir tema seçilmiş olabilir.

Patara Tiyatrosu'nda *diazoma*'nın önünde yer alan koltuklardan sadece iki tanesinde köşelerde dış konturuyula işlenmeden aslan ayağı için bir alan bırakıldığı gözlemlenmiştir.

Simena Tiyatrosu'nun en ön sırasında yer alan orta *klimax*'ın her iki yanında yüzeyi aşınmış olduğu için ayrıntılarıyla görülemeyen 2 ince aslan ayağı (**Lev. 135, Res. 482**) ve *cavea*'nın iki kenarındaki 1. oturma sırasının kenarında daha geniş, dış konturlarıyla yapılmış aslan ayağı kabartmaları bulunmaktadır.

⁴⁹⁵ Myra Tiyatrosu'nun *kolymbethra* için kullanılması *cavea*, sahne binası ve *orchestra* bölümünde anlatılmıştır.

Tlos Tiyatrosu, Lykia Tiyatroları içerisinde; gerek 3 sıra *profil*'le şekillendirilmiş oturma sıraları, gerekse *imacavea*'da 12 *klimakes*'in, *summa cavea*'da 22 *klimakes*'in kenarlarında yer alan aslan ayakları kabartmalarıyla *cavea*'sı en çok bezemeli örnektir. Aslan ayaklarının formları birbirinden farklı olup, özellikle *summacavea*'da yarım işçilikli olan aslan ayakları bulunmaktadır. Olasılıkla geri kalan tüm aslan ayaklarının ince işlenmesi için yeterli zaman ve para bulunamamıştır. *Diazoma*'nın önünde yer alan koltukların da köşelerinde aslan ayakları, yan yüzlerinde ahşap açılır kapanır sandalye formunda çapraz duran sırt dayama kısmı bulunan koltuklar bulunur (**Lev. 147, Res. 530**). Aslan ayaklarının 6 farklı tipte işçiliği tespit edilmiştir. İlkinde; aslan ayağı parmakları ince uzun, uçlarında tek topuz ve tırnak bulunur. İkinci tipte; parmaklarının arası derin yivli ve 2 sıra topuzlu olup, uçlarında tırnakları bulunur (**Lev. 147, Res. 527**). Bazı örnekler bu tipte olup, ancak tüyleri yarım işçiliklidir. Üçüncü tipte; parmaklarının arası derin yivli ve 2 sıra topuzlu olup, uçlarında tırnaklar bulunur ve üst kısmında tüyleri yuvarlak kabartmalar şeklinde yapılmıştır (**Lev. 147, Res. 526**). Buişçiliğin aynısı Ephessos Tiyatrosu'nda görülmektedir ⁴⁹⁶. Dördüncü tipte; parmak ve tırnak yapısı diğerleriyle aynı olup, üst kesimdeki tüyler, kenarı çerçeveli oval kabartmalar şeklindedir. Beşinci tipte; parmak ve tırnak yapısı diğer örneklerle aynı olup, üst kesimdeki tüyler çerçeveli, ortası iç bükey işlenmiş, onun da ortasında kabartma şeklinde yuvarlaklar, göz göz yapılmış kabartmalar şeklindedir. Altıncı tipte; aslan ayakları dış konturlarıyla yapılmış, işlenmeden kabaca yarım işçilikli olarak bırakılmıştır (**Lev. 147, Res. 528**).

Lykia Tiyatroları içerisinde Tlos ve Rhodiapolis tiyatrolarında aslan ayakları çok ince işçilikle bezenmiştir (**Lev.145, Res. 457**). Bu ayaklar, Lykia'nın en büyük ve süslemeleriyle en zengin olan tiyatrolarından biri olan Tlos'ta varken, aynı zamanda *cavea podium* duvarında diğer Lykia tiyatrolarında görülmeyen işlemelerin, Rhodiapolis gibi küçük boyutlu bir tiyatroda da bulunması, bize bu tiyatronun bütününde ince işçiliğini ve aynı ölçekli örneklerden ayrıldığını göstermektedir. Aynı zamanda Tlos Tiyatrosu'ndaki, *analemma* parapet bloklarından *postament*'in üzerine gelen *rozet*'li mimari bezemenin aynısının da Rhodiapolis Tiyatrosu'nda bulunması, işçilik yönünden benzerliklerini ve gösterilen özeni ortaya koymakta, her iki örneğin de Geç Hellenistik Dönem'de inşa edildiğini göstermektedir. Tlos örneği'nde *summa cavea*'da genellikle aslan ayaklarının işlenmeden bırakılmasının sebebi ise, bu kısmın Roma Dönemi'nde sonradan eklenmiş olmasıdır.

⁴⁹⁶ Ephessos Tiyatrosu için bkz. Heberdey-Niemann-Wilberg 1906, 42.

Tlos ve Rhodiapolis tiyatrolarındaki çok ince işçilikli aslan ayakları ve Myra Tiyatrosu'ndaki karışık ve deniz yaratıkları gibi plastik işlemler, antik dönemde oldukça maliyetli olup, bu tiyatrolarının *cavea*'sında masraftan kaçınılmadığını göstermektedir. Aslan ayağı gücü sembolize eder. Antik dönem sanatında bu işlemin oturma sıraları, lahit *podium*ları, *kline* 'ler *eksedra* 'lar da gelenekselleşmiş ve yaygın bir kullanımı vardır.

6.16. 13. *Klimakes* ve *Kerkides*

Cavea 'ların geneline bakıldığında, en çok tahrip olan bölümünün, *klimakes* (basamaklar) olduğu gözlemlenmiştir⁴⁹⁷. Bunun nedeni, oturma sıralarını oluşturan iri kitlelerin bağlantısı merdivenlerde aynı tarzda sürdürülemez ve ister istemez taşlar arasındaki bağlantı düzeyi bozulur.

Günlük yaşamımızdaki, değişik işlevli merdivenlerde basamak yüksekliği 0,2 m. kadardır. *Cavea* 'lara baktığımızda, çok düzgün bir merdiven yapısı olmasına karşın, oturma sıralarının yüksekliği 0,4 m. civarında olduğu için normal adımlamayla çıkılması zor ve yorucu olur. Bunun yanı sıra, oturma sıralarındaki insanları da, rahatsız etmemek için, her oturma sırası için, 2 basamaklı (0,20 m.'lik) *klimakes* oluşturulmuştur.

Basamakların oluşturulmasında iki farklı yöntem uygulanır. Bunların birinde, oturma sırası bloğunun kitlesi oyularak bir tek basamak oluşturulur. Diğerinde ise, basamaklar bağımsız, dikdörtgen prizması şeklinde yapıp yerine yerleştirilir. Bu yöntemler, ayrı ayrı uygulanabileceği gibi, aynı tiyatrodaki her ikisi de uygulanmış olabilir. Birinci yöntem ile oluşturulan basamaklar, ikinci yöntemdekine oranla daha dayanıklıdır. Merdivenlerdeki tahribat incelenirken bu olgu saptanmıştır.

Basamakların genişlikleri, yapıldıkları tiyatronun büyüklüğüne göre değil, daha çok mimari geleneğe bağlı olarak yaklaşık 0,40 m.dir.

Summa cavea'sı bulunan tiyatrolarda *diazomapedium* duvarının içerisinde oluşturulan ceplerde *cavea*'ya paralel, tırmanan merdivenlerle *summa cavea*'ya çıkış sağlanmıştır. Merdivenlerin bu şekilde yükselmelerinin sebepleri, yer kaybının önlenmesi ve *diazoma* trafiğinin engellemesidir.

Bazı örneklerde *klimakes* ve *kerkides* düzenli değildir. Özellikle *cavea* 'ları anakayaya oyulan örneklerde bu özellik göze çarpmaktadır.

⁴⁹⁷ Hellence *klimax* olarak adlandırılan basamakların tekil hali, çoğulu *klimakes*'tir.

Balboursa Aşağı Tiyatrosu'nda, *cavea*'nın hibrid yapısı ve düzensiz olan oturma sıralarından dolayı, ışınsal *klimakes*'i ve daire dilimi formundaki *kerkides*'i izleyememekte ve sadece *cavea*'nın kuzey yönündeki *klimakes*'i izlenebilmektedir (**Kat. 4**).

Kandyba Tiyatrosu'nun ana kaya *cavea*'sının orta kesiminde birkaç sıra devam eden *klimax*'ı bulunmakta, fakat *cavea* bitimine kadar düzenli bir şekilde devam etmemektedir (**Kat. 10**).

Simena Tiyatrosu'nun formu, yarım daireye yakın düzenli *cavea*'sının 2 *klimakes*'le, 2 *kerkides*'e bölünmüştür (**Lev. 134**). Ortadaki ve doğudaki *klimakes*'in köşelerinde aslan ayakları bulunur.

Telmessos Akropol Tiyatrosu anakaya *cavea*'sının ortasında 1 *klimax*'la 2 *kerkides*'e bölünmüştür.

İma ve *summa cavea*'ya sahip tiyatrolardaki *klimakes* düzenlenişi 2 şekildedir. İlki; *ima cavea*'daki radyal merdivenler, *summa cavea*'da da aynen devam etmektedir, örneğin; Patara ve Telmessos (**Lev. 134**) tiyatrolarında olduğu gibi.

İkinci düzenleme de; *ima cavea*'daki radyal merdivenlerin dağılımı normal sıklıkta devam etmekte, *summa cavea*'da *diazoma*'dan başlayan *klimakes* açıortayı doğrultusunda, radyal ara merdivenler eklenmiştir. Örneğin; Kyaneai, Kibyra, Letoon, Limyra, Myra, Tlos, Xanthos tiyatrolarındaki düzenlemedir. Böylece hem görsel, hem işlevsel bir denge de sağlanmış olur.

Cavea'sı 4 *klimakes*'le, 3 *kerides*'e bölünmüş örnekler; Antiphellos Tiyatrosu (**Kat. 1**) ve Balboursa Yukarı Tiyatrosu'dur (**Kat. 5**).

Cavea'sı 5 *klimakes*'le, 4 *kerkides*'e bölünmüş örnekler; Apollonia, Boubon (**Kat. 6**) ve Nisa tiyatrolardır. *Cavea*'nın ortasında yer alan ana kaya işlenerek *klimakes* oluşturulmuştur.

İma cavea'sı 6 *klimakes*'le, 5 *kerides*'e bölünmüş örnekler; Kyaneai (**Kat. 13**), Kibyra ve Phaselis tiyatrolarıdır (**Kat. 23**). Phaselis Tiyatrosu'nun *cavea*'sı tek *maenianum*'dan oluşmaktadır.

Cavea'sı 7 *klimakes*'le, 6 *kerides*'e bölünmüş tek örnek; Rhodiapolis Tiyatrosu'dur (**Çiz. 2**). Rhodiapolis'te 7 *klimakes*'ten 4 *klimakes*'in kenarlarında, dönüşümlü olarak, ince işçilikli toplam 6 sıra ince işçilikli, detaylı aslan ayağı bezemesi ve en alttaki oturma sırasında 12 adet dış konturlarıyla işlenmiş aslan ayağı kabartmasıyla süslenmiştir.

Cavea'sı 8 *klimakes*'le, 7 *kerides*'e bölünmüş tek örnek; Arykanda Tiyatrosu'dur (**Kat. 3**). Arykanda Tiyatrosu'nda, 8 *klimakes*'in kenarlarında, 14 sıra dış konturlarıyla aslan ayağı bezemesi bulunmaktadır.

İma cavea 'sı 9 *klimakes*'le, 8 *kerides*'e bölünmüş tek örnek; Olympos (**Kat. 21**) ve Patara (**Kat. 22**) Tiyatrosu'dur. Olympos Tiyatrosu'nun *cavea*'sı tek *maenianum*'dan oluşmaktadır.

İma cavea 'sı 10 *klimakes*'le, 9 *kerides*'e bölünmüş, *cavea*'ları tek *maenianum*'dan oluşan, Kadyanda (**Kat. 9**) ve Pınara (**Kat. 25**) tiyatrolarıdır. *Cavea*'ları 2 *maenianum*'dan oluşan Limyra (**Kat. 15**), Telmessos (**Kat. 29**), Kaunostiyatrolarıdır.

İma cavea 'sı 11 *klimakes*'le, 10 *kerides*'e bölünmüş örnekler; Letoon (**Kat. 14**) ve Xanthos (**Kat. 32**) tiyatrolarıdır.

Cavea 'sı 12 *klimakes*'le, 11 *kerides*'e bölünmüş tek örnek; Oinoanda Tiyatrosu'dur (**Kat. 20**).

İma cavea 'sı 13 *klimakes*'le, 12 *kerides*'e bölünmüş tek örnek, Tlos Tiyatrosu'dur (**Kat. 31**). *Summa cavea* 'sı 23 *klimakes*'le, 22 *kerkides*'e sahip örnek Tlos ve Xanthos Tiyatrosu'dur (**Kat. 32**). Lykia Tiyatroları içerisinde ince işçiliğe sahip örnek Tlos olup, *ima cavea*'daki 13 *klimakes*'in kenarında 26 sıra aslan ayağı, *summa cavea*'da 23 *klimakes*'te 44 sıra aslan ayağı işlenmiştir. Genellikle *ima cavea*'daki aslan ayakları ince işçilikli (aralarında dış konturlarıyla bırakılanlar da vardır), genellikle *summa cavea*'dakiler ise dış konturlarıyla bırakılmıştır.

İma cavea 'sı 14 *klimakes*'le, 13 *kerides*'e bölünmüş Lykia'daki tek örnek, Myra Tiyatrosu'dur (**Kat. 18**). *Summa cavea* 'sı 13 *klimakes*'le, 12 *kerkides*'e sahip Lykia'daki tek örnek Myra Tiyatrosu'dur.

Summa cavea 'sı 9 *klimakes*'le, 8 *kerkides*'e sahip örnek, Patara Tiyatrosu'dur (**Lev.**).

Summa cavea 'sı 10 *klimakes*'le, 9 *kerkides*'e sahip örnek, Kaunos ve Telmessos tiyatrolarıdır (**Kat. 29**).

Summa cavea 'sı 11 *klimakes*'le, 10 *kerkides*'e sahip örnekler; Kyaneai (**Kat. 13**) ve Kibyra Tiyatrosu'dur (**Kat. 11**). Kibyra Tiyatrosu Lykia Tiyatroları içerisinde 3 *maenianum*'a sahip tek örnek olup, bu kısmı Hellenistik evresinde *summa cavea*, İ.S. 2.y.y.'da yeni *summa cavea*'nın eklenmesiyle *media cavea* ismini almıştır.

Summa cavea 'sı 17 *klimakes*'le, 16 *kerkides*'e sahip Lykia'daki tek örnek, Limyra Tiyatrosu'dur (**Kat. 15**).

Summa cavea 'sı 21 *klimakes*'le, 20 *kerkides*'e sahip Lykia'daki tek örnek Letoon Tiyatrosu'dur (**Lev. 14**).

Lykia tiyatroları içerisinde 10 *klimakes*'li, 9 *kerkides*'li *cavea*'lar yoğunluktadır.

Antiphellos Tiyatrosu, tüm Lykia Tiyatroları içerisinde *kerkides*'i en geniş olan örnektir. Bunun sebebi *cavea* 'nın az sayıda merdivenle bölünmüş olmasıdır⁴⁹⁸.

Lykia Tiyatroları içerisinde Myra Tiyatrosu en büyük *cavea*, en fazla *kerkides* ve *klimakes* 'e sahip örnektir. Dolayısıyla 10 800 kişiyle en fazla kapasiteye sahip örnektir.

6.16. 14. Kemer ve Tonozlarla Oluşturulan Alt Yapı ve Trafik Düzenlemeleri

Kemerler ve tonozlar, antik dönem inşaat teknolojisinde; düz zemin yapılanma, yüksek yapılar yapabilme, kapalı mekân oluşturma, yapı içinde ulaşım sağlama, bağlayıcı unsurlar kurma ve çok büyük kitleleri taşımada, Roma Dönemi için vazgeçilemez yapısal elemanlardır.

Kemer ve tonozların, taşıma güçlerine bağlı olarak mimaride yarattıkları devrim; devasa, çok katlı yapıların oluşturulabilmesini sağlamıştır. Bu yapısal ihtişamın dayandığı güç, düşey doğrultudaki ağırlık kuvvetlerinin, kemer ve tonoz konstrüksiyonları ile yan yüzeylere dağıtılarak şiddetlerinin azaltılması ve kolay taşınabilir hale getirilmesidir⁴⁹⁹.

Geç Hellenistik- Erken Roma Dönemi'nde icat edilen kemer ile geliştirilen dökme ve örme tonoz sayesinde Roma Dönemi'nde İmparatorluk, inşaat teknolojisinde ve şehirleşmede ivme kazanmıştır. İmparatorluğun tüm topraklarında büyük bir hızla Roma tipi yapılaşma ve kentleşme yaşanmıştır⁵⁰⁰. Bu çerçevede, tiyatro gibi geniş ve yüksek, büyük kitlesel yapıların yamaca yaslanma zorunluluğu da ortadan kalkmış ve uygun yer arama sorunu çözülmüştür.

Assos, Kibyra, Alinda, Letoon, Kaunos, Patara, Telmessos, Alabandatiyatrolarında olduğu gibi geçiş dönemi yapılarında, seyirci kapasitesini artırmak ve trafiğini rahatlatmaktan başka, yıkıma sebep olacak basıncı dağıtma ve azaltma yoluyla denge sağlamaya yönelik *furnicatum* olarak adlandırılan tonozlar yapılmıştır⁵⁰¹.

Tonozlar, tek sıra kemer örgüsünü, bir eksen boyunca yan yana örülerek sürdürülmesiyle ve uzatılmasıyla oluşturulurlar. Tiyatrolardaki uygulanmalarında, ekseni doğrusal olanlar ve ekseni kavisli olanlar şeklinde, iki biçimde oluşturulmuşlardır. Doğrusal eksenli *ima cavea* 'da bulunan tonozlara bir örnek Limyra Tiyatrosu'dur (**Lev. 93, Res. 293**).

Summa cavea 'da doğrusal tonozlar bulunan örnekler; Myra (**Kat. 18, Lev. 98, Res. 315**), Patara (**Lev.121, Res. 427, 428**), Letoon (**Lev. 121, Res. 427, 428**), Telmessos (**Lev.138, Res.494, 495**) Tlos (**Lev. 144, Res. 518**) örnekleridir. Dehliz şeklinde *cavea* 'nın altında yükü taşıyan tonozlar Myra, Tlos ve Limyra ve Side örneklerindedir.

⁴⁹⁸ Anadolu tiyatroları içerisinde Balboursa Yukarı Tiyatrosu'da 3 *kerkides* 'e bölünmüştür.

⁴⁹⁹ Lancaster 2008, 256 vd.

⁵⁰⁰ Parrish 2001, 11 vd.

⁵⁰¹ Ferraro1990, 35.

Lykia’da bir örneği bulunmayan amphitiyatrolardaki *vomitorium*’lar (Colosseum, Syracusa Amphitiyatrosu, Perigeux Amphitiyatroları) birer doğru eksenli tonoz özelliklerine sahip yapılardır⁵⁰².

Merkez Roma Tiyatroları, Anadolu’dan Side örneğini doğrudan etkilemişlerdir. Hellenistik Dönem’de varolan *cavea*’ya batıda görülen dış *porticus*’lar ve *kerkides*’in altına iç merdivenler yapılmıştır⁵⁰³.

Ekseni kavisli olanlar; *summa cavea*’ların arkasındaki *ambulacral* koridor olarak Limyra (Lev. 94, Res. 294), Aspendos, Selge (Lev. 169), Aizonai tiyatrolarıdır. *Cavea*’nın arkasında taşıyıcı kemerlerle takviye edilmiş olarak, yine *ambulacral* tonozlar şeklinde (Side Tiyatrosu’nda Lev.166) kullanılmıştır.

Kilit taşları; kemer yapımı bittikten sonra, bırakılan boşluğa göre biçimlendirilirler. Kemerdeki diğer taşlara göre daha küçük hacimlidirler.

Summa cavea’da inşa edilen tonozların dış yüzeyleri de kavis oluşturduğu için ve oturma sıralarının yerleştirileceği yüzeyler de, genel anlamda düzlemsel olacakları için, bu yerleştirilme sırasında oluşacak boşluklara, yerleştirme işlemine başlamadan önce moloz ve toprak malzeme sıkıştırılarak doldurulmakta ve tesviye yapılmaktadır.

Dünyadaki önemli deprem kuşaklarının biri üzerinde bulunan bu bölgede, oluşan şiddetli depremler sırasında dikey hareketlerin yanı sıra, oluşan diğer şiddetli yatay hareketlerin bileşke kuvvet vektörleri, tonozların ayakta kalmasını sağlayan kilit taşlarındaki yan yüzey tutma kuvvet vektörlerini, şiddetli biçimde etkiler. Böylece onları yanlara doğru sıkıştırarak tonozu tuttuğu (kilitlediği) mekândan düşmesine neden olur. Örneğin Selge Tiyatrosu’ndaki *summa cavea*’nın biri hariç, geri kalan tüm tonozları hiç kuşkusuz merkez üstü bu bölgeye çok yakın bulunan ve yatay hareketleri çok şiddetli bir depremin sonucunda yıkılmıştır (Lev.169).

Yüksekliği fazla olan tiyatrolarda, üst kattaki tonoz ve kemerler daha az yük taşıdıkları halde, alttaki tonozlara oranla daha fazla zarar görürler. Çünkü sözü edilen yatay deprem hareketlerinde, temelden bulundukları noktaya kadar ki yükseklik ile orantılı olarak yıkıcı hareket momentinin şiddeti artmaktadır.

Kibyra Tiyatrosu’nun doğrusal eksenli giriş tonozu güneyde, *media cavea*’da, ilk *kerkis* hizasında olup, 1. *diazoma*’ya açılmaktadır (Lev.78, Res. 247). Bu ana tonozla giriş, *cavea*’nın güney yönünden, arka *analemma* duvarına bitişik bir yarım tonozdan sağlanmaktadır. Bu yarım tonozun batı ön yüzü, kör bir duvarla kapatılmıştır. *Cavea*’ya giriş burada, 90° sağa

⁵⁰² Amphitiyatrolar için genel olarak bkz. Bomgardner 2000.

⁵⁰³ Ferraro 1990, 135.

saparak yapılır. Buradaki girişin üzerinde, düz Dor tarzında *triglif* ve *metop* bezemeli *architrav*’lı kapı bulunur. Ana tonozu buradan geçilmektedir (**Lev. 80, Res. 255, 256**).

Letoon Tiyatrosucavea’sının, güney-batı yönündeki tonozunun girişinde, üçgen *architrav*’lı *kyma recta* ve *kyma reversaprofil*’leriyle *sima* ve bloklarıyla oluşturulmuş, “Dor tapınağı cepheli” bir kapı bulunur (**Lev. 90, Res. 287**). Dor tarzında, çok ince işçilikli *triglif* ve *metopfriz*’i, altındaki blok sırası da *mutuli* kuşağıdır. *Architrav*’ın batı köşesinde *akroter*’in bulunduğu fakat bugün kırılmış olduğu gözlemlenmiştir. Kapının köşelerinde *plaster*’ler *profil*’li kemer bloğu şeklinde işlenmiştir. Tonoz kemerinin iki kenarında çıkıntılı *profil* bu kemerin içerisinde de devam etmektedir. Bu kapıdan *diazoma*’ya çıkılır. Buradan da *summa cavea* ya da *ima cavea*’ya geçilmektedir. Bu tonozu; tapınak tarafından tiyatroya gelen ya da tiyatrodan tapınak yönüne giden seyirciler kullanırlar. Tonozu çıkış merdivenlerle sağlanır. Doğu arka *analemma* duvarında bu tonozun simetriği bulunur. Tonozun girişi de, düz *kyma recta* ve *reversaprofil*’leriyle bezeli bir *pediment* şeklinde oluşturulmuş, Dor tarzında düz *architrav* , “Dor tarzında *proskene* cepheli” bir kapı tarzında inşa edilmiştir. *Profil*’li bu *sima* kuşağının altında *triglif* ve *metop*’lu bir *friz*, *metop*’larında ise 16 adet kabartma tiyatro maskı bulunur. Bunlar sakallı *Dionysos*, *İskender?*, *Herakles*, *satry*, *silenos*, *menad* trajedi ve komedi masklarıdır (**Lev. 90, Res. 288**). Bu *friz*’in altında 3 *faskia*’lı bir *architrav* bulunmaktadır. Tonozun iki yanı ince uzun, niş formunda tasarlanmış olup, buralara *plaster* şeklinde sütunlar yerleştirilmiş olabilir. Kabartmalar Geç Hellenistik Dönem işçiliğine sahiptir⁵⁰⁴. Taş işçiliği ve stilistik incelemelerle tiyatro İ.Ö. 2.y.y.’ın birinci yarısına tarihlenmektedir⁵⁰⁵. Bu kapının günümüzde taş bağlantıları çözülmek üzere olup, yerleştirilmiş metal gergiler kaymış⁵⁰⁶ ve blokları tutma gücünü yitirmişlerdir⁵⁰⁷. Bu dikey tonozdan *diazoma*’nın güney doğu köşesine, *summa* ve *imacavea*’ya geçiş sağlanmaktadır. Bu giriş; Xanthos yönünden ya da *nymphaion* tarafından gelenler için olup, seyirciler basamaklarla bu tonozu ulaşmaktadırlar. Yine merdivenlerle çıkılan bu girişin hemen yanında, Lykia semerdam tipli bir lahit yer almaktadır (**Lev. 91, Res. 289**). Lahdin üzerindeki *kline*’de uzanmış, kısa, kıvrıkcık saçlı ve sakallı rahip tipinde bir erkek figürü işlenmiştir (**Lev. 91, Res. 289**). Tiyatro ile birlikte düzenlenmiş bu alandaki lahdin kime ait olduğunun bilinmesi, tiyatro bilgilerinin artması açısından önemlidir.

⁵⁰⁴Krien -Kummarov 1975, 59 vd.

⁵⁰⁵ Le Roy 1993, 305-308.

⁵⁰⁶ Aslında, bu metal gergilerin tasarımı hatalı olup, blokları tutamayacağı bellidir.

⁵⁰⁷ Unesco tarafından Kültür Mirası Koruması altında olan Letoon Kenti’de bu kapının restorasyonu için bir proje verilmiş olup, 2011 senesinde Unesco tarafından görevlendirilen akademisyenler tarafından ziyaret edilmiş fakat, bir an önce restorasyonuna başlanması gereken kapıda henüz çalışmalar başlamamıştır.

Limyra Tiyatrosu Lykia Tiyatroları içerisinde, tonoz çeşitleri ve kullanım amaçları bakımından en karmaşık olanlardan biri olup, alt yapı sistemi Myra örneğinden sonra en gelişkin olan örnektir. Doğrusal eksenli tonozlarla, kavis eksenli tonozlar birbirine eklenmiş olarak *summa cavea* 'yı çepe çevre kuşatmakta (*ambulacral* koridor), ayrıca dışarıdan gelen doğrusal eksenli tonozlarla birleşerek iç mekânı (*summa cavea* 'yı) dış mekâna bağlamaktadır (**Lev. 94, Res. 294, 295**). Bunların yanı sıra; dışarıdan içeriye, *ambulacral* koridora uzanan 15 tonoz bulunur. *Summa cavea*, *ambulacral* koridordan *cavea* istikametine doğru uzanan 8 açık tonoz ile 9 kör tonoz, dehlizlerinin bulunduğu bir alt yapı sistemine sahiptir. *Cavea* 'nın ilk evresi Hellenistik Dönem olup, Roma Dönemi'nde artan ihtiyaca yönelik olarak İ.S. 2.y.y.'da içinde inşa edilmiştir. Limyra gibi, Aizanoi⁵⁰⁸, Sagalassos ve Selge örneklerinde de benzer özellikler vardır. Bu örneklerin *cavea* 'larının sadece bir bölümü tepeye yaslanmakta ve çevresindeki, fazla belirgin olmayan eğimli araziden dışarıya çıkıntı yaparlar. Kavisli dış *analemma* çevre duvarı üzerinde, dıştan içe doğrudan girişlere ve dağılım yerine dönüşen çember biçimli bir iç koridora sahiptirler⁵⁰⁹. Limyra örneğinde diğer örneklerde olmayan bir düzenleme de; iç koridor, dıştan giriş koridorlarının ulaştığı kavisli bir merkez bölümünden oluşmuştur⁵¹⁰. Kanatların uçlarında ise, seyircileri *cavea* 'nın dış bölümüne doğru yönlendiren ve birbirini izleyen aşağıda, ayrıntılarıyla anlatılan kemerle birleşmektedir.

Limyra Tiyatrosu, Lykia'da başka bir örneği daha olmayan bir *analemma* yapısına da sahiptir. Ön *analemmata*, 2 m. aralıklı çift paralel kalın (4 m. ye varan) duvarlar şeklinde inşa edilmiş olup, arka *analemma* 'ya bağlanmıştır (**Kat. 15**). Arada oluşan 2 m.lik boşluk, 12 m. kadar devam ettikten sonra kör bir duvarla kapatılmıştır. Oluşan bu mekâna ön *analemma* duvarının başlangıcından 5 m. kadar sonra, 3 m. genişliğinde kemerli bir giriş inşa edilmiştir. Koridor şeklinde uzanan ve kör duvarla kapanan ucunun arka tarafında 7x 4.20 m²'lik, yine bir kemerle arka *analemma* duvarından, dışarı açılan bir mekân bulunmaktadır. Tonozların inşası için gerekli olan ahşap iskele kirişlerinin bağlantı yuvaları hala izlenmektedir. Anlatılan bu yapıların tamamı tonoz inşa tarzında olup, *cavea* 'ya da alt yapı oluşturmaktadır. Lykia Tiyatrolarının bu tonozlu yapısı Roma etkisi olsa da, asıl doğu'nun etkisidir. Örneğin; Limyra Philippolis *Odeon* 'uyla benzemektedir⁵¹¹. *Odeon* 'un özelliği, *cavea* 'nın planı, dıştan içe doğrudan girişlerin oluşturduğu bir taç ve bir iç dolaşım çemberi ile Limyra, Selge ve Aizonai örnekleriyle benzeşmektedir.

⁵⁰⁸ Rohn 2001, 303-317.

⁵⁰⁹ Ferraro 1990, 135.

⁵¹⁰ Age. 1990, 135.

⁵¹¹ Sear 2006, 316.

Myra Tiyatrosu tüm Lykia Tiyatroları içerisinde en büyük ve karmaşık alt yapı sistemi üzerine inşa edilen örnektir (**Lev. 319, Res. 316**). 3 katlı bir alt yapı sistemini oluşturan kavisli bir merdiven ve koridor topluluğu bulunmaktadır (**Kat. 18**). *Cavea* kanatlarının dış bölümlerinde, mevcut yapının “sarma” yoluyla büyütüldüğünü gösteren merdivenler ve koridorlar bulunmaktadır⁵¹². Batıda *diazoma*’ya çıkan, büyük merdiven yapılmıştır. *Diazoma*’nın sadece kanatlarda çember biçiminde bir *ambulacrum*’u bulunur. Orta kesim ana kayaya oyulduğu için yapılamamıştır.

Bu tiyatroda çok önemli bir asimetri bulunur. Zemin katta, doğu tarafta bulunan arkat sayısı, diğer taraftakinden daha fazladır. Alt yapı sistemi, belli bir düzen ve ritim göstermemektedir. Bazen tonozlarla kapalı radyal galerilere kadar ulaşan dış arkad ve tonozlu duvarlardan oluşmaktadır.

En alt tonoz sistemi, *cavea*’nın doğu bölümünde ima *cavea*’nın 4. *kerkis*’in altına kadar devam etmektedir.

2. katin alt yapı tonoz sistemi de, *summa cavea*’nın 8. *kerkis*’i hizasının altına kadar devam etmektedir. Bu *ambulacral* tonoz koridoruna arka taraftan 3 dikey tonozla girilmektedir.

Summa cavea’ya ise, 4 basamaklı merdivenle geçilmektedir. *Diazoma*’ya ulaşan seyirciler; *diazoma* boyunca 10 farklı alanda (cep’lere) *podium* duvarına paralel (dayalı) olarak inşa edilmiş merdivenlerle *summa cavea*’ya çıkmaktadırlar.

Summa cavea’nın doğu köşesinde 2 adet yan yana ve birbirine geçiş bulunan tonozlu mekânlar bulunur. *Cavea*’nın batı köşesinde de 3 katlı alt yapı sistemi bulunmaktadır. Fakat batıdaki bu kesim doğudakiyle simetrik değildir.

Merdiven ve alt girişlerin düzenlemeleri aralarında farklılık gösterir. *Cavea* batı’ya doğru dağa daha fazla yaslanmıştır.

Batı kesimde bulunan iki merdiven, farklı düzeylerde başladıkları halde yan yana yol alırlar⁵¹³. Bumerdivenler, üst üste iki tonozun inşa edilmesiyle oluşturulan, *summa cavea* seviyesine seyircileri ulaştıran bir tonoz sistemine aittir. Merdivenler takip edildiğinde batı yönündeki 4. açıklıktan *diazoma*’ya ulaşılmaktadır.

Myra Tiyatrosu’ndan *cavea*’nın merdivenlerle yukarıya çıkılırkenki tonozlu kapalı odasının dükkân olarak düzenlendiği⁵¹⁴ yazıtlardan anlaşılmaktadır. Tonozlu dükkândan yukarıya çıkarken *diazoma*’ya ulaşmadan duvarın köşesinde Kalepos oğlu, Gelasios’un yeri

⁵¹² Ferraro 1990, 137.

⁵¹³ Ferraro 1990, 137.

⁵¹⁴ Side Tiyatrosu’ndaki tonozlu galerilerin dükkân olarak kullanıldığı bilinmektedir.

yazmaktadır⁵¹⁵ (**Lev. 100, Res. 320**), anlaşılan alt kattan yukarıya çıkarken ki bu geçit alanın köşesi küçük bir dükkâna çevrilerek, tiyatroya oyun izlemeye gelen insanların birer kadeh bir şeyler içip, oyun izledikleri ya da çıkışta burada duraksadıkları anlaşılmaktadır. Karşısındaki başka bir yazıtta İ.S. 5-6 y.y. yazıt karakteriyle *Menandros'un* yeri yazmaktadır⁵¹⁶. Bu yazıtlar aynı zamanda tiyatroların sadece mimarisi değil, sosyolojik olarak da o dönemdeki insanların yaşayışlarıyla ilgili bilgi vermesi bakımından oldukça önemlidir.

Cavea'nın batı ve doğu *analemmata*'sından batıdaki; ilk inşa edildiği İ.S. 2.y.y. evresinde ki haliyle korunmuş olup yüksek kemerli bir penceresi bulunmaktadır (**Lev. 100, Res. 320**), Doğu'da ise bu açıklık İ.S. 3.y.y.'daki tadilatla daha alçak pencereye çevrilmiş olup (**Lev. 100, Res. 321b**), bu pencereler *ambulacral* tonozla ışık sağlamaktadır.

Cavea'nın doğu kanadında tepe olmadığından, daha seberst bir alan bulunmaktadır. *Cavea*'nın batı tarafı daha yukarıda kalması sebebiyle, *summa cavea* iç çevre arkatları arasında kısa merdivenlerin yerini büyük merdivenler alır. Batı kesimde hücresel tonozlar bulunurken doğu kesimde, büyük *plaster* aracılığıyla desteklenen birbiriyle bağlantılı çevre arkatları eklenmiştir (**Lev. 101, Res. 322a**). Myra Tiyatrosu'nda iç *ambulacrum* kanatlarla sınırlıdır. Bu yüzden merkez tiyatrodaki dağılım Perge Tiyatrosu'nun bir benzeridir⁵¹⁷. Diğer tonozlu sisteme sahip tiyatrolar; Hierapolis⁵¹⁸, Ephessos⁵¹⁹, Miletos⁵²⁰ örnekleridir.

Olympos Tiyatrosu'nun doğu *analemma* duvarına bitişik bir tonoz inşa edilmiştir (**Lev. 116, Res. 398**). Bu tonoz erken dönem *cavea*'sına Roma Dönemi'nde eklenmiş olup, Roma Dönemi'nde artan mühendislik teknolojisi ile tiyatro kapasitesinin artırılmasının yanı sıra, trafiğine de bir çözüm getirilmiştir. Tonozun arka *analemma* bölümünde bir kapı vardır. Günümüzde kapının söveleri tonozun içerisinde, *lentosa* ise tonozun önünde yerde durmaktadır.

Patara Tiyatrosu'nda, *diazoma*'ya açılan *cavea*'nın her iki köşesinde simetrik tonozlar bulunmaktadır. Tonozların her iki yüzü de *epistylon* biçiminde, aynı merkezli kuşaklarla ve bir kornişle taçlandırılmıştır. İç tonoz yapılarının en altta bir sırası, diğerlerine göre yüksekçe bir dizinin üzerine, dış bükey *profil*'li bir silme kuşağı konulmuştur (**Lev. 121, Res. 427**).

⁵¹⁵ Petersen –von Luschan 1889, 29, no. 37.

⁵¹⁶ A.g.e. 1889, 29, no. 36.

⁵¹⁷ Krauss 1973; Altenhöfer 1986, 165-173.

⁵¹⁸ Hierapolis Tiyatrosu'nda *analemmata*'dan başlayan eğimli 2 rampa *diazoma*'ya ulaşır. Diğer girişler asimetrik olarak yanlarda yer alır.

⁵¹⁹ Ephessos Tiyatrosu'nun Hellenistik evresinin Roma Dönemi'nde genişletilmesi evresinde, *analemmata*'sına anıtsal giriş ve merdivenler yoluyla değişik biçimlerde eklenmiş dış girişlere sahiptir.

⁵²⁰ Miletos Tiyatrosu'nun *analemmata* kanatların kavisteki duvar yüzlerinde bulunan girişlerle de seyircinin alındığı anıtsal cephe rampaları ve dıştan yapılan özel girişleri bulunan çift *diazomata* bu düzenlemeler arasındadır.

Telmessos Tiyatrosu'nda, *cavea* 'sının doğu ve batı yönündeki tonozlarından *diazoma*'ya ulaşılmaktadır. *Diazoma* 'ya doğru *diagonal* uzanan bu tonozlardan (Lev. 138, Res. 494, 495) bugün geriye çok az iz kalmıştır. Doğru yönündeki tonozun yerden 0,4 m. yüksekliğe kadar olan kısmı korunmuştur ve tonoz açıklığı seçilebilmektedir.

Tlos Tiyatrosu'nun, *cavea* 'sının güney doğu ve güney batı yönünde 2 adet simetrik tonoz bulunmaktadır. Bu tonozlardan *diazoma*'ya ulaşılmaktadır. Bu tonozların içinde bulunan izlerden, Kaunos⁵²¹ ve Side tiyatrolarında olduğu gibi ahşap kapıyla kapatıldığı anlaşılmaktadır. *Cavea* 'nın arka *analemma* duvarına paralel bir duvar inşa edilmiştir. Bu duvarın batı köşesine yakın bir de kemer inşa edilmiştir. Bu kemerin karşında ise, arka *analemma* duvarında biri düz *lento* 'lu kör bir odacık, yan duvarındaki, aynı işçilikteki tonozla da, ikinci kör bir oda inşa edilmiştir. Bu iki tonozun altının da kör duvarlı mekânlar olarak düzenlenmiş olmasının ana amacı; *cavea* 'nın kitlesel ağırlığını taşımaktadır. Ayrıca bu mekânlar, tiyatroyla bağlantılı bir işlevde kullanılmış olmalıdırlar (Lev. 146, Res. 523, 525).

Xanthos Tiyatrosu *cavea* 'sına doğu *parodos* 'taki, kemerli kapıdan girilmektedir (Lev. 156, Res. 566). Batı yönünde ise, doğu *parodos* 'a simetri yaratmak için belki, kör duvarlı bir tonoz inşa edilmiştir. Bu tonoz aslında statik amaçlı olup, *cavea* 'nın yükünü hafifletmek içindir. *Cavea* 'nın batı bölümünün ana kayaya yaslanması nedeniyle bu kesimde *parodos* bulunmamaktadır. Klasik Dönem *agora* 'sından da tiyatroya girilebilmektedir.

6. 17. Orchestra

Arkaik dönem tiyatrolarında oyunlar *orchestra* 'da icra edilmektedir⁵²². Klasik Dönem'le birlikte gösteriler, genelde ahşap olan sahne binasına taşınmış⁵²³, Hellenistik Dönem'de ise, taştan inşa edilen *pulpitum* 'da (*logeion*⁵²⁴) oyunlar oynanmaktadır⁵²⁵. Roma Dönemi'nde İ.S. 2.y.y.'un sonu - İ.S. 3.y.y.'da *orchestra arena* 'ya çevrilip, gladyatör dövüşleri⁵²⁶ ve hayvan

⁵²¹ Varkıvaç 2007, 109-121.

⁵²² Anti 1947, 29.

⁵²³ Fiechter 1914.

⁵²⁴ Hellenistik Dönem'de oyunların üzerinde oynandığı sahne *logeion*, Roma'da *pulpitum* olarak adlandırılmaktadır.

⁵²⁵ Fiechter 1914, 22.

⁵²⁶ Gladyatör dövüşleri, hayvan mücadeleleri ve hayvan avı gösterileriyle ilgili ayrıntılı bilgiler "Rhodiapolis Tiyatrosu Bölümü'nde" açıklanmıştır. Sagalassos, Selge, Telmessos tiyatrolarında Roma İmparatorluğu'na bağlı bir eyalet yerleşimi olarak Augustus Dönemi'nde gladyatör dövüşlerinin yapıldığı yazıtlar aracılığıyla bilinmektedir: Ferraro 1970, 197-200. Telmessos Tiyatrosu'nda Augustus Dönemi'yle başlayan gladyatör oyunları İ.S. 2.y.y.'da sürdürülmüştür.

mücadeleleri⁵²⁷ (*venationes*), sirk gösterileri yapılmıştır⁵²⁸. İ.S. 3.y.y.'da ise; su oyunları (*kolymbethra*) düzenlenmiştir⁵²⁹.

Vitruvius, Hellenistik ve Roma Dönemi'ndeki *orchestra* formunun oluşumunu geometrik olarak etüt etmiş ve *orchestra*'ları; sahne binası, *cavea*, *klimakes*, *kerkides* bütününlük ilişkilerini, kesin geometrik kurallar şeklinde açıklamıştır⁵³⁰. Tiyatroların *orchestra*'larının biçimlerini, Vitruvius'un belirttiği geometrik kuralları uygulayarak analiz ettiğimizde, o tiyatronun tarzı, dönemi ve diğer özellikleri saptanır. Hellenistik Dönem tiyatrolarında *orchestra*'nın formu daire olup, sahne binasının *proskene* ön çizgisi, *orchestra* çemberini bir giriş olarak kesmektedir. Sahne binası, genellikle giriş olarak tanımladığımız, *proskene*'nin *orchestra* merkezinden geçen orta dikmesine göre simetriktr. Roma Dönemi'nde ise, sahne binası ve *cavea*'ların birleşmesi sonucunda, *orchestra*'ların formu yaklaşık yarım daire şeklini almıştır⁵³¹.

Lykia Tiyatrolarının hemen hemen hepsi, Hellenistik planlama özellikleri göstermektedirler. Roma Dönemi'nde inşa edilenler bile bu özelliği korumuştur. *Orchestra*'sı yarım daire olan Xanthos örneğidir (**Kat. 32**). Phaselis (**Kat. 23**) ve Olympos (**Kat. 21**) tiyatrolarında ise *cavea* yarım daireye çevrilmiş fakat sahne binasının *cavea* ile ayrı olması nedeniyle *orchestra* yarım daire formunda değildir Merkez Roma Dönemi tiyatrolarının, *orchestra*'sının formu *cavea* ve sahne binasının bitişik olmasından dolayı yarım dairedir. Fakat Lykia Tiyatroları ilk yapımları Roma Dönemi olmadığı, varolan Hellenistik planlama özelliklerini kullandıkları için eklektik özellikleri olup, genellikle *orchestra*'ları dairedir. Ancak burada, *orchestra* merkezinden ön *analemmata*'ya çizilen doğruların arasındaki açı (iç merkez açı) farklı büyüklüklerde olabilir.

Lykia Tiyatroları'nın *orchestra*'sı genellikle sıkıştırılmış topraktır. Belki erken evrelerinde taşla kaplanmış olup, özellikle *arena*'ya çevrilen örneklerde oyunların oynanması için, zeminin yumuşak ve akacak kanın emilmesi için toprakla kaplı olması gerekmektedir. Su oyunlarında *orchestra* büyük olasılıkla yalıtılmış havuza dönüştürülmektedir.

Bazı tiyatroların Klasik ve Hellenistik Dönem tiyatrolarının *orchestra*'larının mermerle kaplı olduğu örnekler, Atina Dionysos Tiyatrosu, Halikarnassos, Kyme, Metropolis,

⁵²⁷ Ephessos Tiyatrosu'nda Afrika'dan getirtilen hayvanların avlandığı (örneğin Libya'dan zebra) yazıtlar ışığında bilinmektedir. Telmessos Tiyatrosu'nda Claudius Dönemi'ne tarihlenen bir başka yazıtta hayvan mücadelelerinin de yapıldığı bilinmektedir. Pınara ve Tlos tiyatrolarında yazıtlar ışığında boğa mücadeleleri yapılmış fakat mimari düzenleme olarak parapet duvarı örülmemiştir. Lydai ve Sidyma hayvan mücadeleleri yapıldığı bilinmektedir.

⁵²⁸ Ferraro 1990, 159.

⁵²⁹ A.g.e.1990, 162.

⁵³⁰ Vitruvius V. III. 1.

⁵³¹ Burmeister 2005, 157 vd.

Aspendos tiyatrolarıdır. Lykia Tiyatroların'dan Simena, Pınara tiyatrolarının *orchestra* 'ları ana kayadır.

Orchestra 'ların bazılarında, yağmur sularının toplandığı *euripos* olarak adlandırılan kanallar, Halikarnassos, Kaunos, Side ve Xanthos tiyatrolarında bulunmaktadır. Konik formlu çok büyük alandan temiz yağmur sularının toplandığı ve sarnıçlara sevk edildiği drenajların olduğu, Xanthos Tiyatrosu (**Lev. 157, Res. 571**) örneğinde olduğu gibi bilinmektedir. Bu uygulama, hem *orchestra* 'da su birikmesini engellemek hem de toplanan suyu değerlendirmeye yöneliktir.

Lykia Bölgesi Tiyatroları içerisinde hayvan mücadeleleri *venationes* için yapılan parapetduvarının örülmesiyle, seyircilerin vahşi hayvanlardan korunduğunu, böylelikle de, arkeolojik olarak kesinlikle hayvan mücadelelerinin yapıldığı anladığımız örnekler; Myra, Xanthos, Telmessos ve Patara Tiyatrolarıdır. Myra ve Xanthos tiyatrolarında hayvanların boya ile resmediliş olması, ilk defa görülen süsleme uygulamasıdır.

Antiphellos Tiyatrosu'nun *orchestra* 'sı 11 m. çapında dairedir. Sahne binası kalıntısı olmadığı için, oyunların *orchestra* 'da oynandığı düşünülse de, olasılıkla ahşap yükseltilmiş bir platform ve sahne binası mevcut olmalıydı. Her ne kadar arkeolojik kanıt olmasa da *orchestra* seviyesinin alçak olacağı ve Klasik Dönem'den beri tüm oyunların, ahşap ya da taş sahne binalarında gerçekleştirilmiş olmasından yola çıkarak bu düşünce öne sürülebilir.

Apollonia Tiyatrosu'nun *orchestra* 'sı 7 m. çapında dairedir. Bizans Dönemi'nde *orchestra* 'nın içerisine ve *analemmata* duvarları kullanılarak tiyatronun içerisine mekânlar yapılmıştır.

Arykanda Tiyatrosu'nun *orchestra* 'sı 16, 7 m. çapında dairedir. *Orchestra* zemini sıkıştırılmış topraktır.

Balboursa Aşağı Tiyatro'da *orchestra* tam bir *cavea* formu olmaması nedeniyle çapı oldukça geniş olup, 38 m. civarındadır. Kazısı henüz yapılmadığı için *orchestra* zeminin nasıl olduğu hakkında bilgimiz yoktur. *Cavea* 'da parapet duvarı gibi bir düzenleme görülme de, özellikle farklı bir mimari düzenlemeye sahip sahne binası ve yazıtlar aracılığıyla *venationes* yapıldığı bilinmektedir⁵³².

Balboursa Yukarı Tiyatro'nun *orchestra* 'sı 16, 7 m. çapında dairedir. Kazısı henüz yapılmadığı için *orchestra* zeminin nasıl olduğu hakkında bilgimiz yoktur.

Boubon Tiyatrosu'nun *orchestra* 'sı 11 m. çapında dairedir. Kazısı henüz yapılmadığı için *orchestra* zeminin nasıl olduğu hakkında bilgimiz yoktur.

⁵³² Ferraro 1990, 160; Biel 1990, 69-79.

İdebessos Tiyatrosu'nun *orchestra*'sı 9, 40 m. çapında dairedir. Kazısı henüz yapılmadığı için *orchestra* zeminin nasıl olduğu hakkında bilgimiz yoktur.

Kadyanda Tiyatrosu'nun *orchestra*'sı 8, 80 m. çapında dairedir. Kazısı henüz yapılmadığı için *orchestra* zeminin nasıl olduğu hakkında bilgimiz yoktur. *Cavea*' daparapet duvarına ilişkin mimari parçalar görülmemekle birlikte, yazıtlardan *venationes* düzenlendiği bilinmektedir.

Korydalla Tiyatrosu'nun *cavea* çanağı dışında hiçbir mimari iz ele geçmemesine rağmen yazıtlardan tiyatrosunda *venationes* düzenlendiği bilinmektedir.

Kyaneai Tiyatrosu'nun *orchestra*'sı 16 m. çapında dairedir. Kazısı henüz yapılmadığı için *orchestra* zeminin nasıl olduğu hakkında bilgimiz yoktur. *Cavea*'sını çevreleyen bir parapetduvarı bulunmaz. Ele geçen yazıtlardan *venationes* yapıldığı bilinmektedir.

Letoon Tiyatrosu'nun *orchestra*'sı 38 m. çapında dairedir. Kazısı henüz yapılmadığı için *orchestra* zeminin nasıl olduğu hakkında bilgimiz yoktur. *Cavea*'sını çevreleyen bir parapetduvarı bulunmaz.

Limyra Tiyatrosu'nun *orchestra*'sı 23 m. çapında dairedir. Zemini sıkıştırılmış toprakla kaplıdır. *Cavea*'sını çevreleyen bir parapetduvarı bulunmaz.

Myra Tiyatrosu'nun *orchestra*'sı 27 m. çapında dairedir. *Orchestra* zemini *venationes* uygulamaları için toprak, *kolymbetra* için, *caveapodium* duvarlarında bulunan izlere göre su yalıtımı sağlayan bir platform yerleştirilmiş olabilir. *Cavea podium* duvarı üzerinde *venationes* için bir parapet yerleştirilmiştir. Dikdörtgen, birbirinden bağımsız, kendi ağırlıklarıyla duran aynı boydaki bloklar, *cavea* çevresine yan yana yerleştirilerek bir set oluşturulmuştur. Devşirme olduğu anlaşılan bu bloklar, dikdörtgen prizma formunda, ince işçilikli, uzun tek kenarında 3 düz *profil* ve bazılarının üst yüzünde sütun oturma izleri olan, 56 adet *stylobat* bloğu kullanılmıştır. *Caveapodium* duvarındaki kapılardan 2 tanesi *stylobat* bloklarıyla kapatılmıştır. Tüm tiyatrolarda devşirme malzemeler kullanılarak örülen bu koruyucu parapetduvarlarının malzemeleri, genellikle oturma sıraları, sahne binası mimari parçaları, koltuklar v.b.olup, tiyatrodan getirilmektedir. Myra Tiyatrosu'ndakilerin, üzerinde sütun oturma izleri bulunan örneklerden yola çıkarak, bunların *stylobat*'ta ait olduğu anlaşılmıştır. Bu *stylobat* belki de, Anadolu tiyatrolarındaki geleneksel sütunlarla oluşturulan *trapez* formundaki *proskene*'ye (İ.Ö 1. y.y.'ın 2. yarısına tarihlenen) ait olabilir⁵³³. Bazı tiyatrolarda Priene, Arykanda, Kadyanda, Pınara örneklerinde bu sütunlu *stylobat*

⁵³³ Aphrodisias'tan ele geçen yazıt sayesinde, sütunlu *proskene*'sinin İ.Ö 39-İ.Ö 27 yıllarında yapıldığı anlaşılmıştır. Stilistik olarak Kadyanda ve Pınara örneklerinin bu tarihlere ait olması gerektiğini, Ferraro'nun İ.Ö 1. y.y.'a tarihdlediği örneklerin tarihinin bu tarihlere çekilmesi gerektiğini söylemiştir.

korunmuştur. Aphrodisias ve Rhodiapolis Tiyatrosu'nda olması gereken sütunlu bu *proskene*'nin Roma Dönemi'nde kaldırıldığı, Aphrodisias'ta bu sütunlu *proskene*'nin, Roma Dönemi'nde *skene frons*'a taşındığı kesinlikle bilinmektedir⁵³⁴. Olasılıkla Myra Tiyatrosu'nda *trapez* formu korunan, İ.Ö. 1.y.y. 2. yarısı geleneksel sütunlarının, Roma Dönemi İ.S. 2.y.y.'da kaldırılarak *stylobat*'ı parapet duvarında kullanılmış olabilir. Bu *stylobat* bloklarının çok ince taş işçiliği, İ.Ö. 1.y.y.'a ait olabileceğini göstermektedir. Bugün bu bloklardan 9 tanesi *in-situ* olarak, *cavea podium* duvarı üzerine yan yana durmaktadır. Oluşturulan bu parapet duvarı sayesinde, seyirciler *venationes* gösterilerinde vahşi hayvanlardan korunmaktadır. *Cavea podium* duvarı üzerinde ve *diazomapodium* duvarı üzerinde kırmızı kök boyayla resmedilmiş at, boğa mızraklı avcı resimleri bulunmaktadır. Ayrıca yine *podium* duvarı üzerinde, boğa- ayı ve dağ keçisi kabartmaları bulunur. Dağ keçisi kabartmasının üzeri sonradan kazınmış olup, vücudunun şekli ve iki boynuzu kazınmadan korunmuştur. Sahne binasının *porta regia* olarak adlandırılan kapının sövesinde erkek geyik çizimi bulunur⁵³⁵. Ayrıca 2009 senesi kazılarında ortaya çıkarılan; Geç Klasik-Hellenistik Dönem'e ait kaya mezarının *kline*'sinde, Geç Roma Dönemi işçiliğinde bir maymun portresi bulunur. Hem *cavea*'daki ve aynı zamanda mezardaki bu hayvanlar *venationes* mücadelelerinde avlanan ya da sirk gösterilerinde kullanılan hayvanları göstermesi bakımından çok önemlidir. Ayı tasvirinin olması İ.S. 3.y.y.'da moda olan ayıyla oynanan 2 oyunu akla getirmiştir. İlkinde ağaç dallarındaki akrobatın ayılardan kaçması, diğeri duvarı dönerek ayı kandıran akrobatın ayıyla oyunudur⁵³⁶.

Myra Tiyatrosu'nda, İ.S. 3.y.y.'da gerçekleştirilen bir gösteri türü ise *kolymbetha*'dır⁵³⁷. Bu düzenlemeye işkin çok sayıda verinin yanı sıra, bazı eksik bilgilerimiz de vardır. Öncelikle su oyunları için yapılan düzenlemeler, *proskene*'nin *orchestra*'ya bakan yüzeyinin, kırmızı tuğla harcıyla kaplanmasıdır. *Proskene*'nin yan kapılarının ve zemin seviyesinde *porta regia* kapısının da, küçük taşlarla örülerek kapatılmasıdır (**Lev. 102, Res. 326**). Hatta örülen bu kesimde *orchestra*'ya su taşımış olabilecek pişmiş toprak künkler görülmektedir. Ayrıca bu künklerin bağlandığı kare kesitli, ortasında yuvarlak delikler bulunan ve kenarında borular oturması için yivler bulunan bloklar, Xanthos'takiyle aynı şekilde, *orchestra*'da ve çevresinde rastlanmıştır. Sahne binasının duvarları oldukça sağlam örülerek güçlü hale getirilmiştir. *Caveapodium* duvarındaki kapı açıklıklarının iki tanesi, parapet bloklarıyla, ortadaki ise

⁵³⁴ Erim 1990, 166-171.

⁵³⁵ Dağ keçisi ve yaban domuzu, ceylan, ayı ve boğa, aslan ve boğa avlarının Oinoanda'dan ele geçen yazıtlarda anlatılmaktadır. Bkz. Ferraro 1990, 157.

⁵³⁶ Ferraro 1990, 159.

⁵³⁷ Ferraro 1970, 199-206; Borchhardt 1975, 57-60; Ferraro 1990, 162; Sear 2006, 370;

devşirme sütun ve başka parçalarla örülerek kapatılmıştır (**Lev. 103, Res. 329**). Sadece en kenardaki 2 merdiveli kapı, *orchestra*'daki havuza giriş için açık bırakılmıştır. Burada sayılan birçok özellik, su oyunları için tiyatrunun düzenlendiğini gösterse de, geniş *parodoi* açıklığının nasıl kapatıldığı çözümlenememiş bir sorundur. Her ne kadar, batı *parodos* girişindeki yazıtlı devşirme taşın üzerindeki yuvalar, kapı ile kapatılabileceğini gösterse de (**Lev. 108, Res. 362**), yine de tam olarak nasıl kapatıldığı hakkında bilgilerimiz eksiktir. Anadolu'dan *kolymbethra* oyunları düzenlenen örnekler, Ephessos ve Hierapolis'tir⁵³⁸. Ayrıca Perge ve Side tiyatrolarında da büyük olasılıkla bu oyunlar düzenlenmiş olmalıdır. Örneğin, Perge'deki ajurlu parapet bloklarının deliklerinin, kırmızı tuğla harcıyla örüldüğü görülmektedir (**Lev.**).

Olympos Tiyatrosu'nun*orchestra*'sı 17 m. çapında, dairedir. Kazısı henüz yapılmadığı için *orchestra* zeminin nasıl olduğu hakkında bilgimiz yoktur.

Oinoanda Tiyatrosu'nun*orchestra*'sı 19 m. çapında, dairedir. Kazısı henüz yapılmadığı için *orchestra* zemininin nasıl olduğu hakkında bilgimiz yoktur. *Cavea* etrafında parapet duvarı kalıntısı görülmemiştir. Ele geçen yazıtlardan *venationes* olarak dağ keçisi, ceylan ve yaban domuzlarının avlanması ve aslan-boğa, ayı-boğa, dağ keçisi-yaban domuzunun karşılıklı dövüştürüldüğü bilinmektedir. Yapılan bu doktora çalışması esnasında *orchestra*'da bir aslan *protom*'u şeklinde, başı olmayan bir heykele rastlanmıştır (**Lev. 115, Res. 397**).

Patara Tiyatrosu'nun*orchestra*'sı 26, 5 m. çapında dairedir. *Orchestra* sıkıştırılmış toprakla kaplıdır. *Orchestra*, *venationes* için İ.S. 2.y.y.'ın sonu- 3.y.y.'da, ön sıralardaki oturma bloklarının sökülmesiyle ve oturma sırası üzerine duvar örülerek, *arena*'ya çevrilmiştir. Parapet duvarında, sökülen oturma sıraları, yukarıdaki tapınağa ait *lorica* kabartmalı 2 blok gibi, tiyatroya ait devşirme malzeme görülmektedir. Bu parapet duvarı böyle devşirme malzemeye örüldüğü için, bugün derme çatma haliyle estetik görünmese de, o dönemde sıva ile kaplı olduğu, kalıntıları korunmuş örneklerden bilinmektedir. *Cavea*'da yer alan üç açıklıktan da *arena*'ya hayvanlar salınmıştır.

Phaselis Tiyatrosu'nun*orchestra*'sı 17, 5 m. çapında dairedir. *Orchestra* sıkıştırılmış toprakla kaplıdır.

Pınara Tiyatrosu'nun*orchestra*'sı 14 m. çapında dairedir. *Orchestra* zemini yer yer anakaya olup, olasılıkla sıkıştırılmış toprakla kaplanmıştır. Yazıtlardan *orchestra*'nın *venationes* için kullanıldığı, boğa güreşleri yapıldığı yazıtlardan bilinmektedir⁵³⁹.

⁵³⁸ Ferraro 1990, 162.

⁵³⁹ Ferraro 1990, 157.

Rhodiapolis Tiyatrosu'nun*orchestra*'sı 10, 52 m. çapında dairedir. *Orchestra* sıkıştırılmış toprakla kaplıdır. *Cavea*'da parapet duvarına rastlanmasa da, *orchestra*'nın *venationes* için kullanıldığı yazıtlardan bilinmektedir⁵⁴⁰.

Simena Tiyatrosu'nun*orchestra*'sı 6 m. çapında yarım daire formunda olup, ana kayadan işlenmiştir.

Telmessos Tiyatrosu'nun*orchestra*'sı 26 m. çapında, dairedir (Tlos'la aynı ölçüye sahiptir). *Orchestra*'nın o kesimi ana kaya olup traşlanmış, üzerinin ise yalıtım için sıva benzeri kireçtaşıyla kaplı olduğu yer yer korunmuş parçalardan izlenmektedir. *Orchestra,venationes* için İ.S. 2.y.y.'ın sonu- 3.y.y.'da ön sırlardaki oturma bloklarının sökülmesiyle ve oturma sıralarının üzerine bir duvar örülerek, *arena*'ya çevrilmiştir. Parapet duvarı; sökülen oturma sıraları, sahne binası mimari parçaları ve koltuklar gibi tiyatroya ait devşirme malzemeyle örülmüştür. Bu duvar da (Patara'daki gibi) derme çatma haliyle estetik görünmese de, o dönemde sıva ile kaplı olduğu, görülmekte olan bu sıva kalıntılarından anlaşılmaktadır. *Orchestra*'nın *arena*'ya çevrilişiyle ilgili yazıtlar da ele geçmiştir ve gladyatörler dövüşlerinin yapılarıyla ilgili mezar yazıtları vardır. Telmessos dışında Lykia Tiyatroları'ndan bir tek Myra'da olan, *cavea*'nın ortasında yer alan, *opus mixtum* tekniğinde yapılan, üzeri kapalı alana hayvanların konulmasının güç olduğundan yukarıda bahsedilmiştir. Bu yapı 2 farklı bölümden oluşmakta *orchestra*'ya kapı ile açılan kısmında derin bir sarnıç ve yanında pişmiş toprak bir taşıma ayağı bulunmaktadır. Bu alanın olasılıkla sahip olduğu birkaç işlev tam olarak anlaşılamamıştır. Bu yapının arka kısmına, kaçmamaları için mahkûm gladyatörler konulmuş da olabilir⁵⁴¹.

Telmessos Tiyatrosu *orchestra*'sının tabanında, merkezde kare formu oluşturacak şekilde, köşelerde 4 adet kare *profil*'li, ortasında kare sığ yuvalar bulunan in-situ 4 anakaya blok bulunur (Lev. 137, Res. 487). Bu bloklar Roma Dönemi kullanımıyla alakalı *orchestra*'ya yerleştirilen portatif bir yapıya altlık oluşturmuş olabilir. Birebir benzeri Xanthos Tiyatrosu'nda bulunmaktadır.

Tlos Tiyatrosu'nun *orchestra*'sı 26 m. çapında, dairedir (Telmessos'la aynı ölçüye sahiptir). Kazısı henüz yapılmadığı için *orchestra* zemininin nasıl olduğu hakkında bilgimiz yoktur. *Cavea*'sını çevreleyen bir parapetduvarı moloz yıkıntısı içerisinde görülmese de, *orchestra*'nın çevresinde, *cavea*'nın önünde bir *podium* duvarı izlenmektedir. Bu kesimin kazısı yapılmadığı için kesin bir şey söylemek güçtür. Ele geçen yazıtlardan da *venationes* boğa güreşi yapıldığı bilinmektedir.

⁵⁴⁰ A.g.e. 1990, 157.

⁵⁴¹ O dönemde, özgür olanlarla köleler ve mahkûmlar olmak üzere 3 tür gladyatör vardı.

Xanthos Tiyatrosu'nun Hellenistik *cavea'nın orchestra'sı* daire formundadır. Roma Dönemi *orchestra'sı* ise 26 m. çapında, yarım daire formundadır. *Orchestra'nın* gösteriler için alçaltılmış olabileceği düşünülmektedir. *Orchestra, venationes* için İ.S. 2.y.y.'ın sonu-3.y.y.'da, ön sırlardaki oturma sıralarının sökülmesiyle ve oturma sıralarının üzerine bir duvar örülerek, *arena'ya* çevrilmiştir. Parapet duvarında sökülen oturma sıraları, sahne binası mimari parçaları ve koltuklar gibi tiyatroya ait devşirme malzeme gözlenmektedir. Parapet duvarı böyle örülmüştür. Bu duvar da derme çatma haliyle estetik görünmese de o dönemde bu tür duvarların, sıva ile kaplı olduğu, Xanthos örneğinde korunan sıva kalıntılarından görülebilmektedir. Bu gün bu sıva üzerine kırmızı boya ile resmedilmiş hayvan resimleri de görülmektedir. *Orchestra'nın arena'ya* çevrilişiyle ilgili yazıtlardan, boğa güreşlerinin de yapıldığı bilinmektedir. *Orchestra'nın* ortasında, üzeri örtülü küçük bir açıklığı bulunan bir sarnıç yer almaktadır (Lev. 157, Res. 571).

Roma Dönemi *orchestra'sının* ortasında zemine yerleştirilmiş, bağımsız kare *profil*'li, ortasında yuvarlak delikler bulunan 6 adet blok bulunur. Bu bloklardan dördü, kare form oluşturacak şekilde yerleştirilmişlerdir (Lev. 156, Res. 563). Diğer 2 blokta, 4 bloğun yakınında bulunmaktadır. Bu bloklar olasılıkla Roma Dönemi kullanımında *orchestra'nın* ortasına kurulan portatif bir yapının altlığını oluşturmaktadır. Bire bir benzeri Telmessos Tiyatrosu'nda yer almaktadır.

6.18. Skene

Tiyatro mimarisinin ortaya çıkışından bu yana sahne binaları, farklı form özellikleri göstermektedir. Bilinen en erken sahne binaları ahşaptan yapılmış olup tek katlıdır. Erken Hellenistik Dönem'de taştan inşa edilen sahne binaları, kısa ve dikdörtgen forma sahiptir. Orta ve Geç Hellenistik Dönemle birlikte, sahne binaları da genişleyip uzamakta ve kat sayıları artmaktadır. Buna bağlı olarak oda sayıları da artmaktadır. Sahne binaları, *hyposkene*, *proskene*, *skene frons*, *paraskene*, *postskene*, *porticus postskene*, *episkene* ve *pulpitum*'dan oluşmaktadır.

Hellenistik Dönem'den günümüze sahne binalarının yeterince korunamadan ulaşmış olmalarının, birbiriyle ilişkili olan 5 ayrı önemli nedeni vardır. Bunlardan birincisi; erken örneklerin ahşaptan yapılması yüzünden kısa zamanda yok olmalarıdır. İkincisi; Lykia Bölgesi'nin dünyanın önemli deprem kuşaklarının birinin üzerinde bulunmasına bağlı olarak tektonik nedenlerden, kaynaklanır. Bu özellik aslında, bölgenin jeomorfolojik (falez, yar, derin vadi gibi keskin hatlı dağlık, tepelik) yapısında da görülmektedir. Üçüncüsü; sahne binalarının inşaat tarzlarından kaynaklanan statik nedenlerdir. Dördüncüsü; tiyatroların

işlevsel özelliklerini yitirmeleri sonucunda, bakım ve onarım görmemeleri ve insan faktörünün çeşitli nedenlerden dolayı yarattığı vandalizmdir. Beşincisi ise; sahne binalarının ahşap malzeme kullanılarak yapılan kesimlerinin, organik malzemenin çürüme özelliği nedeniyle ve bütününe de buna bağlı olarak korunamamasıdır.

Lykia Tiyatroları'ndan; Limyra, Myra, Patara, Telmessos ve Tlos gibi en anıtsal, çok sayıda mimari ve plastik bezemeye sahip örnekler dışındaki tiyatrolarda sahne binaları, iyi korunamadıkları için, *skene frons*'ları hakkında ayrıntılı bilgi edinilememektedir.

Hellenistik Dönem sahne binalarında 1. kattaki *thyromata* olarak adlandırılan kapılar, *pinakes* olarak adlandırılan ahşap boyalı panellerle süslenmiştir. Ayrıca *proskene de periaktos* olarak adlandırılan ve üçgen prizma üzerinde döndürülerek değişen dekorlarla donatılmışlardır⁵⁴². Oyunun konusuna göre, birbiriyle temas halinde olan eş kenar üçgen tabanlı dik prizmalar, konunun akışına uygun biçimde, aynı anda 120 °lik devirlerle döndürülerek, 3 ayrı yüzeyinde bulunan epik, lirik, *bukolik* anlatımlarıyla bir araya getirilerek fon oluşturuyordu⁵⁴³.

Hellenistik Dönem'de *proskene* bölümü, sütunlarla hareketlendirilmeye başlanmış, ilerleyen zamanlarda sahne binası zeminle birlikte 2 katlı oluşturulmuştur. *Skene frons*'ta üç *thyromata* bulunmaktadır.

Roma Dönemi'nde ise, sahne binaları zeminle birlikte 3 katlı olabilmekte ve *cavea* ile sahne binası, *parodoi*'un üzerinin tonozlarla örtülmesiyle birbirlerine bağlanmaktadır. Oyun yeri ile seyirci oturma yerini birbiriyle bağlama fikri Romalılara özgüdür. *Skene frons*, sütunlar ve renkli mermer, kabartmalı *friz* kuşağıyla bezenmiştir.

Lykia'da mevcut tiyatroların içerisindeki toplam 19 sahne binası, bu çalışmada incelenmiştir. Özbek'in⁵⁴⁴ "Lykia'daki Tiyatrolarda Sahne Binaları" adlı makalesindeki 15 örnek, bu arada incelenmiş olup, dört örnek de yeni incelenerek bilinenlere eklenmiştir.

Klasik Dönem'den itibaren tüm tiyatroların sahne binaları vardır⁵⁴⁵. Lykia Bölgesi'nde Antiphellos, Kandyba, Simena, Telmessos Akropol tiyatroları dışında tüm tiyatroların sahne binaları bulunmamaktadır. Antiphellos Tiyatrosu'nun sahne binasından bugün hiçbir kalıntı bulunmamasına rağmen Texier Antiphellos kent haritasını tüm antik kalıntıları detaylıca

⁵⁴² *Periaktos* sistemine ilişkin veriler antik kaynaklarda; Pollux, Servius, Plutarchos ve Vitruvius'ta anlatılmış ve bu anlatımlardan yola çıkılarak Priene sahne binasında bu sistemin restitüsyonu yapılmıştır. Bkz. Ferraro 1990, 253, Res.140. Varolan bu canlandırmalar şimdiye kadar ele geçen *fresko*'lar, mozaikler tarafından bilinmekte, bu yüzden tam olarak aydınlanmamıştır. *Periaktos*; arkeolojik olarak, ilk kez Anadolu'dan Kaunos Tiyatrosu'nda B. Varkıvaç tarafından tespit edilmiş ve deneysel arkeoloji çalışması kapsamında bu sistem, Atatürk'ün 125. Doğumyıldönümü anısına yapılan konserde canlandırılmıştır.

⁵⁴³ Bu dekor Vitruvius'un anlatımlarından yola çıkarak Rönesans Dönemi'nde uygulanmıştır. Ferraro 1990, 109.

⁵⁴⁴ Özbek 1993b, 55.

⁵⁴⁵ İleride ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

işleyerek çıkartmış, tiyatronun da planında sahne binası ayrıntılı olarak işlemiştir. Bu da çok kolay tahrip olabilen sahne binasının malzemelerinin tamamen tahrip edildiğini, Hellenistik evresinde sahne binasının inşa edilmiş olduğunu göstermektedir⁵⁴⁶. Antiphellos dışındaki örneklerinde olasılıkla ön alanlarında ahşap bir sahne binasına ya da en azından yükseltilmiş bir platforma sahip olması gerektiği düşünülmektedir.

Lykia Bölgesi'nin en erken taş sahne binası, Hellenistik Dönem'e ait Xanthos örneğidir⁵⁴⁷. Bu dönem sahne binasının uzunluğu yaklaşık 23, 2 m.dir. *Proskenetrapez* formunda olup derinliği 3, 6 m.dir. Bu sahne binası İ.Ö. 1.y.y.'a tarihlenmektedir⁵⁴⁸.

Geç Hellenistik Dönem'den günümüze ulaşmış Lykia Tiyatroları'nın sahne binaları; Pınara, Arykanda ve Telmessos tiyatrolarına aittir. Bu üç tiyatronun ortak özelliği; *trapez* biçiminde *proskene*'ye sahip olmalarıdır. *Trapez* formu *proskene*'ler, Anadolu tiyatrolarında sıklıkla görülmektedir⁵⁴⁹.

Genellikle sahne binasının *hyposkene* bölümü ele geçerken, 1. katta, *skene frons*'a ait veriler eksiktir. Bir kısmı Geç Hellenistik Dönem'de inşa edilen Lykia Tiyatroları'nın, büyük bir bölümü, orta ve küçük boyutlu tiyatrolardır. Küçük tiyatrolarda genellikle sahne binası korunmamıştır. Küçük boyutlu örnekler içerisinde Rhodiapolis ve orta boyutlu örnekler içerisinde ise, Arykanda tiyatrolarının sahne binaları hakkındaki bilgilerimiz, kazılarının yapılması sonucu diğerlerine göre daha ayrıntılıdır. Diğer küçük ve orta boyutlu tiyatrolarda ise, bilgilerimiz yüzeydeki verilere bağlı kalmaktadır.

Sahne binalarına ait bilgilerimiz, 19. yüzyılda başlayan araştırmalara ait kaynaklarla ve geçen süre içerisinde yüzey araştırmalarında saptanan yeni bilgilerle sınırlıdır.

Birçok Lykia tiyatrosunda görülen ortak özellik olarak, sahne binalarının kapıları İon tarzında ve *proskene* düzenlemeleri Dor tarzında, *triglif-metop* işlemeli bloklardan oluşmaktadır. Örneğin; Apollonia, Arykanda (**Lev. 54, Res. 188**) , Kadyanda (**Lev. 72, Res. 237**), Letoon, Limyra (**Lev. 96, Res. 310**), Olympos, Phaselis (**Lev.127, Res. 460**), Pınara tiyatrolarıdır. Tapınaklarda bulunan tüm mimari bezekler (*architrav*, *sima*, sütun başlığı, sütun, sütun altlığı, kapı, *akroter* gibi) tiyatroların sahne binalarında da görülmektedir. Antik dönemde anıtsal karakterde yapılan en erken mimari yapılar tapınaklardır⁵⁵⁰.

⁵⁴⁶ Texier 2002, 370.

⁵⁴⁷ Anadolu'da ise en erken taş sahne binası İ.Ö 250-200 yılına tarihlenen Priene Tiyatrosu'nunkidir. Diğer en erken örnek İ.Ö 225-200 Hellenistik Dönem'den ahşap sahne binasına sahip olduğunu kesin olarak bilebildiğimiz Pergamon Tiyatrosu'dur. Alinda Tiyatrosu'da İ.Ö İ.Ö 250-200 yıllarına tarihlenir. Miletos Tiyatrosu'nun sahne binasının erken evresi İ.Ö 220-140'a tarihlenir. Ephessos'ta sahne ve *thyromata* İ.Ö 125-100 yılına tarihlenmektedir.

⁵⁴⁸ Le Roy 1990, 76; Frézouls 1990, 887-890.

⁵⁴⁹ Isler 2006, 303.

⁵⁵⁰ Tomlinson 2003, 15.

Dolayısıyla, diğer yapılardaki mimari bezeklerin tümünün yapımında, bu yapıların tasarımları esas olarak alınmışlardır. Daha sonraki dönemlerde inşaatına başlanan yine anıtsal ve kamusal yapılar olarak tiyatrolarda da, tapınaklarda kullanılan bu mimari elemanlar ve bezemeler, özellikle tiyatroların sahne binalarında da kullanılmışlardır. Sahne binalarının *skene frons* düzenlemesi de, genel *fasat* mimarisini yansıtmaktadır. Lykia Tiyatrolarının sahne bina donanımı geleneğindeki diğer önemli bir özellik, kapıların İon tarzında olmasıdır. Böylelikle Lykia sahne binalarının mimari düzenlemesinde eklektik oluşum ortaya çıkmaktadır. *Proskene*'lerde genellikle Dor sütunlarının seçilmiş olmasının sebebi; sütun türleri arasında statik bakımdan, en güçlü taşıyıcı özelliğe sahip olmalarıdır. *Skene frons*'un 1. ve 2.katında *kompozit* ve Korinth sütun başlıklarının seçilmiş olması ise; Roma Dönemi'nde yükseltilmiş sahne binalarında yine Roma ile özdeşleşen çok gösterişli ve süslü olmaları ile moda süsleme repertuarına uygun oluşlarıyla alakalıdır⁵⁵¹. Sahne binası kapılarında ise İon tarzının benimsenmesinin nedeni, bezeme yönünden çok zengin ve estetik olmalarıdır.

Skene frons 'ları, *proskene*'ye oranla daha zor korunduğu için, bugün cephesel ayrıntılar hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz.

Antiphellos Tiyatrosu'nda oyunların *orchestra*'da oynandığını düşünmek yanlış olacaktır. Antiphellos Tiyatrosu, sahne binasından bugün hiçbir kalıntı bulunmamasına rağmen Texier Antiphellos kent haritasını tüm antik kalıntıları detaylıca işleyerek çıkartmış, tiyatronun da planında sahne binası ayrıntılı olarak işlemiştir. Bu da çok kolay tahrip olabilen sahne binasının malzemelerinin tamamen tahrip edildiğini, Hellenistik evresinde sahne binasının inşa edilmiş olduğunu göstermektedir⁵⁵².

Apollonia Tiyatrosu'nu ayrıntılı olarak inceleyen bir kaynak ne yazık ki yoktur. Tiyatro'nun sahne binası hakkında da bu yüzden bilginiz bulunmamaktadır.. Apollonia Tiyatrosu'nun sahne binası ve *orchestra* 'nın olması gereken kesimde, Bizans Dönemi yapıları bulunmaktadır. Bizans Dönemi'nde Roma'nın mimari yapıları ve malzemelerinin farklı işlevlerle yapı taşı olarak kullanılmasından dolayı, sahne binası'ndan fazla bir kalıntı günümüze ulaşmamış olup, bu konudaki bilgilerimiz eksiktir. İlk kez bu çalışmayla yapılan bir tespitle, tiyatronun yaklaşık 20 m. kadar arkasında yer alan Bizans Kilise'sinin kapısında, olasılıkla *proskene*'ye ait *triglif-metop*'lu *friz* kuşağının, *lento* olarak kullanıldığı saptanmıştır. Lykia Tiyatroları içerisinde küçük örnekler içinde yer alan bu örneğin de, yine yaygın olan gelenekte Dor tarzında bir *proskene*'ye sahip olduğu anlaşılmıştır.

⁵⁵¹ *Kompozit* sütun başlıkları için bkz. Başaran 1999.

⁵⁵² Texier 2002, 370.

Arykanda Tiyatrosu'nda da birçok Lykia Tiyatrosu'nda olduğu gibi, sahne binası Geç Hellenistik, İ.Ö. 50'ye ait olup, Roma Dönemi'nde onarımlar ve değişimler görmüştür. Fakat bu yapı İ.S. 2. y.y. depreminden sonra *proskene* basamağı-sekisi ile birlikte bütün sahnesi, bir önceki binanın bulunduğu yere yeniden inşa edilmiştir. Ancak eski sahne binası birkaç derece kadar daha kuzeye dönüktü. *Analemmata*'nın temelinde bugün görülmekte olan prizmatik taşları incelemek mümkün olmadığı için, tiyatronun ilk evresine ait olabileceğinin dışında başka bir şey söylenememektedir⁵⁵³. O dönemin ölçütlerine göre orta büyüklükte bir kent olan Arykanda'da, zamanın Roma modasına uygun bir modernleşme denenirken, sahne binasının kapsamlı olarak yeniden yapılması veya *cavea*'nın derinleştirilmesi, bu sırada hiç düşünülmemiştir. Fakat bunlara rağmen hedefe ulaşmak için, sahne binasının iç yüzüne bir *skene frons* inşa edilmiş ve *proskene* yüksekliği ve genişliği değiştirilmeden yeni mimari parçaların eklenmesi ile güzelleştirilmiştir. *Proskene* altına yönlendirilen iki kapının kapatılmasıyla, desteklerin *proskene*'den geçirme olasılığı kazanılıp, *proskene*'nin üzerine sütunlar ve *plaster*lerin dikilmesi sağlanabilmiş ve böylece Hellenistik cepheden, Roma'ya geçiş gösteren “modern” bir *skene frons* yapılabilmektedir.⁵⁵⁴

Yeni sahne binası böylece, sahne duvarının önünde, görkemli sütun dekorasyonuna sahip olmuştur. Bu sütunlar *proskene* duvarının önünde, yüksek kaidelerin üzerlerinde durmaktadır. Sütun eksenleri arasındaki açıklıklar farklıdır. *Skene frons* 'un üç kapısı vardır. *Proskene* 'sinde *plaster* şeklinde, çizgisel yivleri bulunan Dor sütunları vardır. Bu sütunlar Rhodiapolis Tiyatrosu'nun kazıları sırasında ele geçen sütunların benzerleridir.

Proskene 'nin köşe duvarları, Myra (**Kat. 18**), Kadyanda (**Kat. 9**), Oineaonda (**Kat. 20**), Pınara (**Kat. 25**) ve Telmessos Tiyatrosu'nda (**Lev. 29**) olduğu gibi, *analemma* duvarına paralel şekilde planda eğik olarak yapılmıştır.

Arykanda Tiyatrosu'nun*proskene* 'si, Dor düzenindedir. Dor sütunlarının üzerinde tek, blok şeklinde yapılan *triglif –metop* ve altında *mutuli* sıralı yekpare bir *friz* bulunur. Bu *friz* ince işçiliği ile Hellenistik özellikler göstermekte olup, bazı kısımlarında *mutuli* sırasındaki püsküllerin yarım işçilikli olarak bırakıldığı gözlemlenmiştir (**Lev. 54**). Bu *friz* 'in üzerindeki aslan başlı *sima* kuşağının, Roma Dönemi değişiklikleri kapsamında konulduğu düşünülmekte ve aslanların işçiliği de İ.S. 2.y.y. özellikleri göstermekte olup (**Lev. 54**), Opramoas'ın mezarındaki aslanlı *sima* kuşağının aynısıdır.

Arykanda Tiyatrosu'nun *postskene* 'sinde, *porta regia* 'nın her iki yanında yivli İon sütunları bulunmaktadır (**Lev. 55, Res. 190**). Bu İon sütunlu kapı, *odeon* tarafından gelen

⁵⁵³ Knoblauch 1993, 143.

⁵⁵⁴ A.g.e. 1993, 146.

seyircilere anıtsal bir ön cephe izlenimi yaratır. *Post skene*'nin sütunlu *porticus* halini alması, Roma Dönemi'nde yapılmış olup, merkez Roma tiyatrolarının Sabratha, Pompeigelenegidir⁵⁵⁵.

Balboursa Aşağı Tiyatrosu, Lykia Bölgesi'ndeki tüm tiyatroların mimari planlamalarının dışında olup, başka hiçbir tiyatroda bulunmayan özelliklere sahiptir. Kayaya yaslanmış tiyatro yapılarında, *cavea*'nın ulaştığı en üst noktadan sonra, kayalık yapı devam etse de, tiyatronun oturduğu bölgeden uzaklaşır. Balboursa Tiyatrosu'nda ise, *cavea*'sının bittiği yerden doğal yapı, aynı eğimde şiddetle yukarıya doğru devam etmektedir. Sahne binası ile, *orchestra* ve *cavea*'nın arasındaki mesafe, hiçbir tiyatroda olmadığı kadar uzun olup, yaklaşık 20 m.dir. Sahne binasının uzunluğu yaklaşık 44 m. genişliği yaklaşık 9,5 m. olup, bu boyutlar, *cavea*'nın kapasitesiyle karşılaştırılmayacak derecede büyük ve uzundur. Böylece buradaki doğal vadiyi kapatmaktadır. Bu uzun yapının *skene frons*'una dair hiçbir ize ulaşılmamıştır. 44 m. uzunluğunda, kuzey-güney doğrultusunda tonozlu bir *hyposkene*'nin üzerine *pulpitum* yerleştirilmiştir (**Lev. 58, Res. 199**). Bu *pulpitum* Lykia Tiyatroları içerisinde en iyi korunmuş örnektir. Roma planlama geleneğine bağlı olarak, sahne binası ve *cavea* bitişik planlanmıştır. *Parodos* geçişleri bilinen koridor formunda gelenekselleşen mimari yapıya sahip değildir. Sahne binasının altında, sadece kuzey ve güneyde bulunan 2 tonozun dışarıyla ve içeriyle ilişkisi bulunmaktadır⁵⁵⁶. Bu tonozlar *parodoi* olarak kullanılmışlardır (**Lev. 58, Res. 157**). Sahne binasının altında toplam kuzey güney yönünde 4 tane boydan boya tonoz, bunlara ilaveten, 4 tane de yarım tonoz bulunmaktadır (**Lev. 59**). *Hyposkene*'nin iç *orchestra*'ya bakan yüzünde, güney tonozun hemen yanında kalın, kireçtaşından oyulmuş bir pencere kafesi bulunmaktadır (**Lev. 59, Res. 203**). Balboursa Kenti'nde yapılan bu 2. Roma Dönemi tiyatrosunun sahne binası olarak değerlendirdiğimiz, normal ölçülere göre aşırı derecede uzun *pulpitum*'u bulunmaktadır. Alt *hyposkene* olarak değerlendirdiğimiz bölgede çok sayıda hayvanın barınabileceği hücre tarzı mekânlar bulunmaktadır. Ancak o amaçla kullanacak havalandırma düzeninin yapılması, bunlara ek olarak da, çeşitli yazıtlarda Balboursa'da hayvan dövüşlerinin yapıldığının kaydedilmiş olması ve bu tiyatronun kullanılmış olması, dönemin moda olan *venationes* oyunları için düzenlenmiş olduğunu akla getirmektedir.

Yukarı Balboursa Tiyatrosu'nun sahne binası⁵⁵⁷, hiçbir Lykia Tiyatro'sunda olmayan bir özellik olarak, *postskene* duvarının anıtsal ve çok etkileyici bir inşa tarzına sahip olmasıdır. Balboursa'nın sarp bir yamaçta kurulmuş olmasının doğal sonucu olarak, tiyatroya çıkışta

⁵⁵⁵Frézouls 1982, 343 vdd.

⁵⁵⁶Biel 1990, 77.

⁵⁵⁷Wieseler 1851, 105; Ferraro 1969, 79-86; Coulton 1991, 18; Biel 1994, 27-47.

görülen ilk yapı elemanı olarak bu destek duvarı son derece etkileyicidir. *Postskene*’de, 1’er m. genişliğinde ve bir o kadar çıkıntıya sahip, 5 adet payanda ile desteklenmiş, polygonal örgü tekniğinde 4 m. yüksekliğinde örülmüştür⁵⁵⁸ (**Lev.62, Res. 209**).

Sahne binası’nın korunan bölümü arka ve yan duvarları olup, sahne binası tek katlı olmalıdır. *Hyposkene* 3 odadan oluştuğu ve eşikleri gözlemlenmiştir. *Proskene*’ye ait sütunlar ele geçmemiş fakat Dor tarzında olduğu Biel tarafından yapılan rekonstrüksiyonda önerilmiştir⁵⁵⁹. Sahne binasına ait *architrav* bloğu dışında hiçbir mimari parçanın olmaması, 1. katın ahşap olduğu göstermektedir. Bu tiyatronun önemi, Roma Dönemi’nde aşağıdaki tiyatronun inşasıyla, Yukarı Tiyatro’nun sahne binasının hiçbir değişikliğe uğramadan, Hellenistik Dönem evresiyle (yaklaşık İ.Ö. 150-100) kalmış olmasıdır. Her ne kadar Hellenistik sahne binası mimarisi hakkında bazı bilgilerimiz olsa da, 1. kat *pulpitum* seviyesinin ahşap olmasından dolayı, yine de yeterli bilgiye sahip değiliz.

Boubon Tiyatrosu’nun sahne binası olması gerekirken bugün moloz yığını altında olup, izleri görülememektedir.

Kadyanda Tiyatrosu⁵⁶⁰, Hellenistik gelenekte olan trapez formlu *proskene*’ye sahiptir. *Proskene*’nin cephesi, bugün *orchestra*’da devrilmiş olarak görülebilen, *plaster* şeklinde Dor sütunlarıyla ve üzerinde *triglif* ve *metop* kuşağıyla süslenmiştir (**Lev. 72, Res. 234**). Bu düzenlemeyle, Priene, Arykanda, Aphrodisias’ın Hellenistik evresi, Oinoanda tiyatrolarıyla benzeşmektedir.

Hyposkene’de 3 oda ve sahne binası cephesinde 5 kapısı bulunmaktadır (**Kat. 9**). Sahne binasının uzunluğu 25, 80 m., derinliği 4, 25 m.dir. *Hyposkene* içerisinde, geç dönemde ait makadam blokaj- *opus mixtum* (amorfs küçük taş parçalarının birbirine uydurularak örülmesi) tarzında örülmüştür (**Lev. 71, Res. 228**). *Hyposkene*’nin batı ön odasının duvarları bordo renkli harç ile sıvanmıştır. *Hyposkene*’nin batı köşesinde bulunan merdivenlerle sahne *pulpitum*’a çıkılmaktadır.

Pulpitum trapez formunda olup, ön yüzü yaklaşık 17 m. uzunluğunda, arka yüzü yaklaşık 25, 80 m. uzunluğundadır. Derinliği 4, 45 m.dir.

Sahne binasının en iyi korunmuş durumdaki kısmı *postskene* olup, arka cephesi trapez kesimli bloklarla örülmüştür.

Sahne binası, Aphrodisias Tiyatrosu’nun Hellenistik evresiyle aynı olup, oradan ele geçen bir yazıtla kesin yapım yılı İ.Ö. 1.y.y.’ın yarısına denk gelmekte olup, Ferraro da 1969 yılında

⁵⁵⁸ Biel 1994, 29.

⁵⁵⁹ Age.1994, 27-47.

⁵⁶⁰ Wieseler 1851, 104; Ferraro 1969, 105-111; Wurster 1980, 31; Frézouls 1984, 451 vd.; Malkoç 1994, 84 vd.

yazdığı Lykia Tiyatrolarının bulunduğu bantta, bu örnekleri İ.Ö. 2.y.y.'ın sonu, İ.Ö. 1.y.y.'a tarihlenmiş⁵⁶¹, 1990 yılında yazdığı kitapta ise, Aphrodis'ın ele geçen bu yazıt sayesinde Pınara, Kadyanda örneklerinin tarihini İ.Ö. 50'ye çekmiştir⁵⁶².

Kandyba Tiyatrosu'nun sahne binasına ilişkin bir veri yoktur.

Kibyra Tiyatrosu'nun⁵⁶³, *cavea*'sının yüksekliği ve bugünkü yıkıntının yoğunluğuna bakılıncak olursa, bu anıtsal örneğin sahne binası 3 katlıdır. Bugün ayakta kalan mimari parçalarla, özellikle de *orchestra*'ya devrilmiş mimari parçalar üzerindeki bezeklerden çıkardığımız sonuca göre, çok süslü, ihtişamlı bir sahne binasına sahiptir.

Hyposkene'nin hemen hepsi toprak altında olup, duvarının üstü ve yatay tonozlarının başlangıç hizası görülebilmektedir (**Lev. 81**). *Orchestra*'da bulunan *aedicula* formundaki bir blok, Hierapolis Tiyatrosu'nda olduğu gibi, *hyposkene*'ye ait olabilir.

Bugün *skene frons*'un 1. katı izlenebilmektedir. *Skene frons*'ta 5 adet, Dor tarzında, yalın silmeli kapı bulunmaktadır. Bu kapılardan orta ve batı yönündeki ilk kapı sağlamdır. Ortadaki kapı en yüksek olup, yanlara doğru gidildikçe kapıların yükseklikleri sağlı sollu simetrik olarak azalmaktadır (**Lev.77**). Bu düzenlemenin benzeri Telmessos sahne binasında da vardır. Kapıların yanında *podium*'lar üzerinde 2 sütunlu bir düzenleme Myra, Telmessos, Termessos örnekleriyle benzeşmektedir. Sütunlar yivli olup, sütun başlıkları, Roma'da en çok sevilen Korinth ve *kompozit* sütun başlıklarıdır. İnci- boncuk, yumurta- ok, açık *akanthus* sırası ve yine tekrar eden bir düzenlemeye sahip *architrav* bloğunun özellikle açık derin yumurta çanakları ve açık kısa uçlu ok ucu sırasıyla İ.S. 3.y.y. Severuslar Dönemi özellikleri göstermektedir⁵⁶⁴.

Sahne binasının ilk evresi İ.Ö. 1.y.y.'ın sonu olup, Anadolu'daki birçok tiyatrodan olduğu gibi Pednelissos, Perge⁵⁶⁵, Side⁵⁶⁶, Hierapolis⁵⁶⁷ tiyatroları ve bunların yanısıra anıtsal Lykia Tiyatrolarının çoğunluğunun da, Myra, Patara, Telmessos, Tlos'un sahne binaları Orta ve Geç Antoninler, Severuslar Dönem'nde bezeklerle ve mimari anlamda değişikliğe uğrayarak düzenlenmiştir⁵⁶⁸. Bunlar İ.S. 2. y.y.'ın ortası- 3.y.y.'ın başına tarihlenmektedirler⁵⁶⁹.

⁵⁶¹ Ferraro 1969, 105-111.

⁵⁶² Ferraro 1990, 170.

⁵⁶³ Ferraro 1966, 9 vd.

⁵⁶⁴ Bu tür mimari blokların değerlendirilmeleri için genel olarak bkz. Karaosmanoğlu 1996; Başaran 1995.

⁵⁶⁵ Perge için bkz. İnan ve diğ. 2000, 285 vd.

⁵⁶⁶ Alanyalı 2010, 84 vd.

⁵⁶⁷ Genel olarak bkz. Çubuk 2008.

⁵⁶⁸ *Cavea*'sının *summa* bölümü de Severuslar Dönemi'nde eklenmiştir.

⁵⁶⁹ Ferraro 1966, 23.

Kyaneai Tiyatrosu'nda⁵⁷⁰ sahne binasının olması gereken alanda bir duvar kalıntısı ve bir eşik taşı bulunmaktadır.

Letoon Tiyatrosu, hemen hemen bütün kaynaklarda *cavea*'sıyla incelenmiş olup, sahne binası hakkında kayıtlara rastlanılmamıştır. Oysa bir sahne binasına sahip olduğu, *orchestra*'nın orta hizasında 2007 senesinde yapılan çalışmalarla kanıtlanmıştır. Kentteki kazılarda çalışanlardan alınan bilgilere göre, sahne binası bugünkü toprak seviyesinin 4 m. altındadır. Görülen *cavea* seviyesinden sahnenin bu kadar düşük olmasının sebebi; Kumluova'nın bütününde görülen alüvyal dolgu ve ayrıca sahilden gelen kumul hareketleridir.

Tiyatroda, *orchestra* ve sahne binasında yapılan kısmi sondajlarda, sahne binasının olduğu ortaya çıkmıştır. Bugün *orchestra*'nın orta hizasında, sahne binasının bulunması gereken alanda, 2 adet blok parçası gözükmektedir (**Lev. 89, Res. 281**). Bu görülen bloklar olasılıkla sahne binasının taş zeminidir.

Yayınlardan, *proskene*'si Hellenistik tarzda olan diğer birçok Lykia Tiyatrosu'nda olduğu gibi, Arykanda, Kadyanda, Phaselis, Olympos tiyatrolarının plaster şeklinde Dor sütunlarıyla süslendiği söylenmektedir⁵⁷¹.

Skene frons'u sütunlarla bezeli olduğu, kazılardan çıkarılan mimari parçaların ise, bugün *agora stoası*'nın güneyinde bulunduğu söylenmektedir⁵⁷².

Yapılan kazılardan *plaster* şeklinde Korinth miğferi (**Lev. 89, Res. 283**) ve kalkan kabartmalı (**Lev. 89, Res. 284**) bloklar bulunmuştur. Bu bloklar olasılıkla Termessos Tiyatrosu'ndaki gibi *skene frons*'un *podium*'unda kullanılmış olabilir⁵⁷³. Ayrıca, İon tarzında bezemeli bir kapıda *skene frons*'a ait olabilir. *Adicula* formundaki bezemeli yarım kemer biçimde bloklar da sahne binasına ait olabilirler.

Limyra Tiyatrosu'nunsahne binası üç katlı olup, bugün *hyposkene*'nin doğu köşesi izlenmekte, geri kalan bölümleri ve *postskene*'si toprak altındadır. *Skene frons*'u zemin seviyesine kadar korunmuştur. Sahne binası'nda gerçekleştirilen kazılar sondaj niteliğinde yapılmıştır. *Skene* uzunluğu yaklaşık 25, 5 m. derinliği 7, 5 m.dir. *Proskene* yüksekliği, genişliğine eşittir.

⁵⁷⁰ Kolb 1996, 16-19.

⁵⁷¹ Le Roy, 1993, 305-308; des Courtils-Laroche 1998, 134; Moretti 1998, 52-55.

⁵⁷² Uzun süredir kazı çalışması bulunan Letoon Tiyatrosu hakkında, birbirinin tekrarı olan ve görünen genel mimari özellikleri dışında, ayrıntılı bilgileri içeren yayın eksikliği ve kazılardan sonra ortaya çıkarılan mimari parçalar kaldırıldığı için, sadece tiyatrodaki kazıları yürüten arkeologların bildiği, yayını olmadığı için bugün bilemediğimiz sahne binası hakkında yayın eksikliği bulunmaktadır.

⁵⁷³ Termessos Tiyatrosu'nun *skene frons*'unun *podium*'unda kalkan kabartmalı *podium*'lar bulunmaktadır.

Sütunlu *trapez* formunda *proskene*'ye sahip olup olmadığı hakkında bilimiz olmasa da kazılardan ele geçen *triglif* ve *metop* 'lu *friz* kuşağının, tüm örneklerdeki gibi *proskene*'ye ait olduğu düşünülmektedir. Sahne binası'nın tasarım modülü ⁵⁷⁴ ve *proskene*'deki *triglif metop* 'lu tasarımı sahne binası'nın İ.Ö. 1.y.y.'ın yarısına ait olduğu bölümleridir.

Bugün görülmekte olan sahne binası cephesi ise, tıpkı Rhodiapolis Tiyatrosu'ndaki gibi, *kyma-recta* ve *kyma reversaprofil* 'leriyle süslenmiş bloklarla oluşturulmuştur. Yine Rhodiapolis'te olduğu gibi 5 kapı açıklığına sahip olup, iç kesimde yer alan oda sayısı tam olarak bilinmiyor. Sahne binası cephesini oluşturan en üst sırada yer alan bloğun, *profil* 'lerinin altında, 2 farklı şekilde çiçek kabartması bulunur. Biri üçgen formu 5 yapraklı, diğeri her 4 yaprağının ucu, 4 sivri üçgen şeklinde olan bir çiçektir (**Lev. 96, Res. 307**). Bu çiçekli alan bir *friz* gibi oluşturulmuş olup, altında yine bir *profil* 'le sınırlandırılmıştır Aynı alanda diğeri bir bezeme uygulaması, ters "U" formunda olup, ortası açık kabartma şeklindeki alanın asma yapraklarıyla bezenmiş olmasıdır (**Lev. 96, Res. 308**). Altındaki blok da bu kabartmaya uygun şekilde aşağıya doğru yine kabartma şeklinde yapılmıştır.

Proskene 'nin üzerinde yer alan *pulpitum* 'un ahşap olduğu, *skene frons* 'un zemininde yer alan kare kesitli hatıl yuvalarından anlaşılmaktadır. Ahşap hatıllarla taşınan sahnenin hafif bir malzeme olan ahşaptan yapılması, hatılların bu yükü kolay taşıması açısından uygundur (**Lev. 96, Res. 304**).

Skene frons 'un tabanı çok sayıda *kyma recta* ve *kyma reversaprofil* 'leriyle, dış bükey bir *podium* şeklinde düzenlenmiş olup (**Lev. 96, Res. 304**), Myra sahne binasındakiyle benzerdir. *Skene frons* duvarı Rhodiapolis ve Termessos örneklerinde olduğu gibi makadam blokaj/ *opus mixtum* harçlı küçük taşlarla oluşturulmuş olup, 4 parça küçük kütleler halinde parçaları kalmıştır. Bu örgünün üzeri sıvayla kaplanmaktadır (**Lev. 96, Res. 304**). *Skene frons* 'ta da 5 kapı açıklığı bulunmakta, ele geçen kapı *lento* 'ları ise İon tarzında olup İ.S. 2.y.y. ait olmalıdırlar (**Lev. 96, Res. 309**).

Limyra Tiyatrosu'nun büyütülmeye yönelik, büyük kapsamlı ilk tadilatında, önce Aspendos'dakine oldukça benzer, tam bir Roma tarzı yapı yaratılmak istenmiş gibi bir düşünce hâkim olmaktadır ⁵⁷⁵ (**Kat. 15**). *Cavea* 'ya, sahne binasına paralel uzanan iki *analemma* duvarı örülmüş olup, Aspendos Tiyatrosu'nda olduğu gibi, *cavea* 'ya, kare formunda yapılan çıkıntılarla sahne binasına birleştirilmiştir (**Lev. 96, Res. 305**).

⁵⁷⁴ Knoblauch sahne binasının *proskene* 'sinin uzunluğu, sahne binası genişliğinin 2 katı olmasıyla Aphrodisias örneğiyle karşılaştırmakta, bu özelliğin hiçbir Lykia Tiyatrosu'nda olmadığını söylemektedir, bkz. Knoblauch 1993, 137-148.

⁵⁷⁵ A.g.e. 1993, 142.

Limyra Tiyatrosu'nun *architrav* bezemelerinin özellikleri Antoninler Dönemi'nin başlangıç özelliklerini göstermektedir⁵⁷⁶. İkili *palmet* sırasının arasında belli belirsiz sarmallar, tabana gömülen açık *palmet*'lerde eksen yaprak, üçlü demetle bütünleşir, hançer biçimli taç yapraklar, uçlarıyla kapalı *palmet*'lerle birleştirilmiş, yaprak uçları kapalı düğümlü kapalı *palmet*'ler bulunur⁵⁷⁷.

Limyra Tiyatro bezekleri; tıpkı Myra Tiyatrosu'nun bezekleri gibi, İonia etkisinde Perge'de de çalışan Pamphilya Atölye'sinin işi olabileceği⁵⁷⁸ gibi, olasılıkla etkileşimindedir. Limyra Tiyatrosu'nun *architrav*'ı, Geç Hadrian- Erken Antoninler Dönemi özellikleri gösteren Termessos Tiyatrosu bezeklerinden, daha geç dönem özellikleri göstermektedir. Termessos Tiyatrosu'nun bezekleri; Hadrian Dönemi'nin klasistik etkisinde ince işçilikli bir tarzda iken, Limyra'daki daha iri bezeklerde derinlik vurgulanıp, daha özensiz bir işçilik kendini göstermektedir⁵⁷⁹.

Limyra Tiyatrosu'nun *skene fronsun* da çalışan A. Dinstl⁵⁸⁰, az sayıda bulunan mimari bezekler üzerinde yaptığı çalışmada; Lykia Bölgesi'nin hemen hemen tamamını etkileyen İ.S. 141 depremiyle, Limyra sahne binasının da yıkılıp, Rhodiapolis'li Opramoas'ın bağışlarıyla onarıldığını, İ.S.2.y.y.'da yeniden yapıldığını ve tamamen yeni süslemelerle bezendiğini belirtilmektedir. Fakat tiyatronun kapasitesinin 2. kez büyütülüp, Roma Dönemi tiyatrosu gibi yapılması hakkında, hiçbir şey söylenmemiştir.

Bu depremten sonra yenilenen Limyra Tiyatrosu'nun yumurta ok ucu –inci boncuk dizili mimari plastik parçaları, Lykos Laodikiası'ndaki kilise yakınında görülen mimari bezeklerle ve Euromos Zeus Tapınağı bezekleriyle karşılaştırılabilir⁵⁸¹. Limyra bezeklerinin işçilik bakımından, Antoninler Dönemi'nin erken evresindeki gibi, kısa saplı biçimi ve kanatların yukarı çekilmesiyle genişleyerek vurgulanması Limyra örneğinin getirdiği bir yeniliktir. Yumurtalar üst silmeye bağlıdır, derin ve genişçe bir oyguyla zeminden ayrılırlar. Gevşek dizili çanak aralarındaki kanatlı ok uçları, zeminden fazlaca çözülmüştür. Aizonai Hamam Gymnasium'unda da bu özellik görülmekte olup, dönemin tarzına-stiline damgasını vurmuştur⁵⁸². *Antemion* bezemelerinin özellikleri de, Antoninler Dönemi'nin özelliklerini göstermektedir. İkili *palmet* diziminin işlendiği sarmallar, tabana gömülen açık *palmet*lerde eksen yaprak üçlü demetiyle bütünleşirken, hançer biçimli taç yapraklar uçlarıyla, kapalı

⁵⁷⁶ Başaran 1995, 97.

⁵⁷⁷ A.g.e. 1995, 97.

⁵⁷⁸ Age. 1995, 98.

⁵⁷⁹ Age. 1995, 98.

⁵⁸⁰ Dinstl 1993, 161 vd.

⁵⁸¹ Karaosmanoğlu 1996, 45.

⁵⁸² Age. 1996, 45.

palmet 'lere birleştirilmiş, yaprak uçları düğümlü kapalı *palmet* 'lerden bazılarında ise, üçlü demet değişikliğe uğratılmıştır⁵⁸³.

Ayrıca A.Dinstl'in yayınından, *Medusa*'lar taşıyan, *girland* kuşağının *lunette* 'lerinde, *bukafaillon* bezemli bir *skene frons* kuşağı bulunduğu bilinmektedir⁵⁸⁴.

A.Dinstl bezekleri tarihlerken, Termessos Tiyatrosu'yla analogi yolundan belirlemelerini yapmıştır⁵⁸⁵. Görünen odur ki; Limyra Tiyatrosu'nun sahne binası formu, hem Rhodiapolis, hem de Myra ile ortak özellikler göstermektedir ve her iki örneğin de Opramoas'ın aynı dönemde yaptığı yardımlarla onarıldığı bilinmektedir.

Tiyatroları tarihlemek için kesin tarihi *terminus post quem*, Rhodiapolis'teki Opramoas'ın Anıt Mezarı'ndaki yazıtlar vermektedir. Böylece tiyatronun ikinci evresi, bezeklerin tarihine göre, İ.S. 2.y.y.'ın sonuna tarihlenmektedir⁵⁸⁶.

Myra Tiyatrosu, üç katlı (zeminle birlikte) sahne binasına sahip oluşuyla, Lykia'nın en büyük tiyatroları içerisinde, en iyi korunmuş, en çok mimari ve plastik bezemeye sahip örnek olarak yer almaktadır. Sahne binasının yüksekliği yaklaşık 13, 80 m.'dir⁵⁸⁷. *Skenefrons*'unun ve *postskenesi*'nin zengin mimari bezemeler, plastik *friz* 'lerle donatılmış olması ile özel bir yere sahiptir.

Depremden zarar gören Lykia kentlerinin arasında yapıların tekrar inşaatı için belirtilen miktarların kayıtları, Opramoas'ın Rhodiapolis'teki anıt mezarı üzerindeki yazıtlarda geçmektedir⁵⁸⁸. Anıtsal bir yapı olan tiyatro, uzun bir süreye yayılmış bir mimari bezeme çeşitliliği göstermektedir. Sahne binasına ait çok sayıda mimari plastik ve bezeme bulunmaktadır. Aynı dönemlerde yapılmış bezeklerde bile, farklı ustaların çalışmasından dolayı farklı işçilikler söz konusu olup, aynı zamanda yaşanan şiddetli depremler sonucu yıkılan sahne binasındaki bezeme programlarında da, farklı dönemlere ait parçaları izlemek mümkündür. Belirlenen bezemeler, Orta ve Geç Antoninler ve Erken Severuslar dönemlerine aittir.

Myra Tiyatrosu'nun *proskene* ön cephesinin uzunluğu 27, 5 m., sahne binasının genel uzunluğu 53, 7 m. dir. Derinlik yanlarda 7, 5, en geniş orta kesimde 9, 85 m.dir.

. *Proskene* duvarı düzgün kesilmiş, basık *bosaj* 'lı, dikdörtgen prizma bloklardan oluşmaktadır. Derzlerin birleşimleri oldukça özenlidir ve kesintisiz devam etmektedir. Bloklar arasında harç kalıntılarına rastlanılmaz. Köşe duvarları, , (Kadyanda, Pınara, Oinoanda,

⁵⁸³ Başaran 1995, 97.

⁵⁸⁴ Dinstl 1986-7, 140-219.

⁵⁸⁵ Dinstl 1993, 167.

⁵⁸⁶ Dinstl 1986-7, 220.

⁵⁸⁷ Knoblauch-Özbek 1996, 189 vd.

⁵⁸⁸ Genel olarak bkz. Kokkina 2000.

Telmessos örneklerinde olduğu gibi) *analemmata* duvarlarına uygun trapez formunda, Hellenistik Dönem geleneğine uygun olarak inşa edilmiştir. Diğer Hellenistik özellik, *proskene*'sinin oldukça yüksek olmasıdır⁵⁸⁹. Bu, Lykia Tiyatrolarının *Greko-Romen* tarzdaki ilk yapı evrelerinden taşınan bir özelliktir⁵⁹⁰. *Proskene*'nin yüksekliği Vitruvius tarafından da Hellen tiyatrolarına atfedilmiştir.

Proskene duvarında 13 kapı bulunur ve bunlardan 7'si doğrudan *orchestra*'ya açılmaktadır (**Kat. 18**). Kapı çerçeveleri ve blok duvarlar, çok iyi işçilikli kireçtaşı malzemeden yapılmıştır. *Proskene* olasılıkla Hellenistik gelenekte sütunlarla oluşturulurken, Roma Dönemi'nde Limyra, Rhodipolis'te olduğu gibi Myra'da da sütunlar kaldırılarak bu kesime *proskene* duvarı örülmüş olmalıdır; Myra tiyatrosunda önceki yıllarda gerçekleştirilen kazılarından ele geçen *triglif* ve *metop* frizleri, Hellenistik gelenekteki *proskene*'ye ait olabilir. Sonraki Roma evresi sahne binasında, bu friz kuşağı kullanılmamıştır.

Hyposkene, Geç Roma Dönemi'nde harçlı tuğla tonozlarla örülmüştür (**Lev. 101, Res. 306**). Yedi kapı ile zemin kat ön duvarı, *proskene*'nin altındaki mekâna açılır.

Pulpitum bu güçlü tonozların üzerinde taştan yapılmış olup, bugün korunmamıştır.

Skenefrons'un 1. katında 5 adet kapı bulunur. Genel görüntüsü, Perge⁵⁹¹ ve Hierapolis Tiyatrosu⁵⁹² ile benzerdir. Yüzeyde yapılan gözlemler sonucunda 18 granit sütun tespit edilebilmiştir. Bu sütunlara uygun ölçülerde çok sayıda *kompozit* başlık⁵⁹³ mevcuttur. Sütunlar bir *postament* üzerinde yükselen İon-Attik tarzında kaidelere sahiptir⁵⁹⁴.

1. kat *skene frons* -Perge ve Hierapolis örnekleri de göz önüne alınarak- D. B. Ferraro'nun da önerdiği gibi⁵⁹⁵, her iki kenar uçtaki kapılar ile yan duvar iç köşeleri arasında 2'şer adet, geriye kalan kapılar arasındaki duvar önlerinde 4'er adet olmak üzere toplam 20 sütunla düzenlenmiş olabilir (**Kat. 18**). Fakat henüz kazısının yapılmamış olması ve yüzeydeki gözlemlere göre belirlenen 18 sütun sayısı ile bu düzenleme hakkında kesin bir şey söylemek şimdilik mümkün değildir⁵⁹⁶.

⁵⁸⁹ Sayılan bu özellikler onun ilk evresinin olasılıkla İ.Ö.1y.y.'ın 2. yarısında yapılmasıyla alakalıdır.

⁵⁹⁰ Knoblauch-Özbek 1996, 193.

⁵⁹¹ Perge sahne binası restitüsyonu için bkz. Öztürk 2000, Lev. 4.

⁵⁹² Hierapolis Tiyatrosu'nun sahne binasının Septimius Severius Dönemi'nde değişikliğe uğradığının bir yazıtlı belgelemesi bezeklerinin kesin olarak tarihleyebilmemize olanak tanır, bkz. Karaosmanoğlu 1996, 52.

⁵⁹³ *Kompozit* sütun başlıklarının *kalathos* dudağı üzerinde yer alan bezemeler göz önünde tutularak 4 tipe göre biçimlendirildiği bilinmektedir. Genel olarak bkz. Başaran 1999.

⁵⁹⁴ Myra Tiyatrosu'nun *skene frons* düzenlemesi, Perge Tiyatrosu'yla oldukça benzemektedir. Bkz. Öztürk, Lev.5.

⁵⁹⁵ Ferraro 1970, Lev. XL.

⁵⁹⁶ Myra Tiyatrosu'nda 2011 senesinde başlatılan kazılarının devam etmesiyle birlikte, S. Bulut tarafından yapılan sahne binası restitüsyon çalışmalarıyla mimarisi hakkında daha kapsamlı ve kesin bilgilere ulaşılabacaktır.

Skene frons'un 1. katındaki, mimari bezeme, kapı duvar yüzeyinin yalnız yarısını kaplamaktadır ve böylece yukarıda tanımlanan *orthostat*'lara yer bırakılmıştır (**Lev. 99, Res. 318**). *Orthostat*'lar üzerinde, 0, 60 m. yüksekliğindeki tabakanın bütün kapıları çepe çevre dolanan *profil*'li⁵⁹⁷ silme üzerinde; Side, Hierapolis, Perge örneklerindeki gibi, kabartma *friz*'i bulunmaktaydı. Bugün bu *friz* ele geçmemiştir.

Skene frons'un 1. katında, ortada yer alan kapı; en yüksekleri olup, Perge, Side, Kibyra örneklerinde ve diğer birçok örnekte olduğu gibi kapılar yanlara doğru alçalmaktadır. Sahne binasının kapıları İon tarzındadır (**Lev. 108, Res. 358**), lentolarının işçiliği, Perge Tiyatrosu'nun ve Hierapolis Tiyatrosu'nun lentoları ile benzeşmektedir. Myra Tiyatrosu'nun kapı lentoları *faskia* 'lardan oluşmakta, en üst silmesinde sırasıyla ile *İon kymation*'u⁵⁹⁸, *lesbos kymation*'u, inci boncuk sırası, *akanthus*, *İon kymation*'u, inci boncuk, defne, *lesbos kymation*'u ve inci boncuk sırası bulunur. 2 kez tekrar eden bezeme sırasında da, sadece *akanthus* ile defne sırası değişmiştir⁵⁹⁹.

Kapı silmeli *antemion* kuşağının göbek kısmında, üçü bağlanmış *akanthus* yaprakları, ters ve düz yerleştirilmiş *lotus* çiçekleri, örgüleri çapraz birleştiren *akanthus* biçimli kıvrık dallar bulunur⁶⁰⁰. *Skene frons* 'un orta kapısının *lento* bloğunun ortasında, *isis* düğümü işlenmiştir. 1. katın orta kapısının yan sövesinde *insizyon* tarzında, noktalar şeklinde kazınmış bir geyik çizimi⁶⁰¹ bulunmakta, işçiliğinden dolayı olasılıkla İ.S. 3.y.y.'a sonraki döneme ait olabilir⁶⁰² (**Lev. 108, Res. 358**). Söve ve *lento* blokları, Severuslar Dönemi İ.S. 190-200 civarına tarihlenmekte ve Pamphilya Atölyesi'nin özelliklerini taşımaktadır⁶⁰³.

Kapı sövelerinde üst silme Myra'daki *skene frons*'un 1. katında bulunan *kompozit* sütun⁶⁰⁴ başlıklarının hepsi, işçilik bakımından birbirinden farklıdır ve 4 tipte *kompozit* sütun başlığı bulunmaktadır. Bu tipler; yalın-bezemesiz olanlar, boncuk dizili olanlar (**Lev. 108, Res. 359**), inci-boncuk dizili olanlar ve urgan bezekli olanlardır. Bu bezeklerin haricinde *kompozit* başlıkların *kalathos* dudağı altındaki *kaulis* çanağına yerleştirilen *akanthus*'lu bezemelerde

⁵⁹⁷ Knoblauch-Özbek 1996, 199 vd.

⁵⁹⁸ İnce, kabuktan derin oyguyla çözülmüş yumurta, alt kesimi incelmış, düz kenarlı yayvan çanak, seyrek dizilmiş çanaklarla kısa kanat uçlarıyla bağlı, düz yüzeyli kısa ok ucu görülmektedir. Altta seyrekçe dizili, düzenli iki yassı bir yuvarlak-bir yassı, almaşık boncuk dizisi bulunur. Karaosmanoğlu 1996, 95.

⁵⁹⁹ Türkmen 2007, 22.

⁶⁰⁰ Başaran 1995, 209.

⁶⁰¹ Bu *insize* bezemeyi, 2010 yılında, bana gösteren S.Bulut'a teşekkür ederim.

⁶⁰² Noktalar halinde kazınmış başka hayvan bezemeleri Aphrodisias Tiyatrosu'nda da bulunmaktadır. Venationes oyunlarının yapıldığı İ.S. 3.y.y.'da işlenmiştir.

⁶⁰³ Üst silme ince kabuktan ayrılmış sivri yumurt, altta iki yassı boncukla kaynaşmış, düz kenarlı çanak, seyrek dizili çanaklara, kısa kanat uçlarıyla ilintili, düz yüzeyli tıknaz ok ucu. Altta seyrek dizili düzenli, ikiy yassı-bir uzun almaşık boncuk dizisi: Karaosmanoğlu 1996, 95.

⁶⁰⁴ *Kompozit* sütun başlıklarının ortaya çıkışı İ.S. 1. y.y. olmasına karşın, yoğun kullanımı daha çok İ.S. 2.y.y.'dır. Başaran 1999, 14.

yaprakların yanı sıra, bu kısımda farklı bezemelerle süslenmiştir. Bunlar da kendi içinde; yalın bezemesiz olanlar, dil yapraklı, *lotus* çiçekli ve *rozet*'li olanlar şeklinde 4 alt gruba ayrılmaktadır. *Kompozit* sütun başlıklarının gelişimi, *akanthus* yaprakları ve *ekinus*'taki yumurta-ok ucu gelişimine göre belirlenmektedir.

Knoblauch-Özbek'e göre ⁶⁰⁵ ;Aphrodisias' daki İ.S. 2. y.y'a tarihlenen, "A bazilikasındakilerle" benzerliğinden ötürü; Myra'nın sütun başlıklarının, muhtemelen Aphrodisias heykel okulunda üretilmiş olduğu düşünülse de olasılıkla ⁶⁰⁶ , yapılan incelemelerde Pamphilya Atölyesi'nin etkisinde kalınarak yapılmış, yerel üretim olmalıdırlar ⁶⁰⁷ . Başaran ise; Myra örneklerini, Bergama İ.S. 177'e tarihlenen sütun başlıklarıyla oldukça benzer işçiliğe sahip olduğunu düşünmektedir⁶⁰⁸ .

Myra başlıkları, olasılıkla Pamphilya Atölyesi'nin etkisinde, yerel Myra üretimidir. Sütun başlıklarının 3 yapım evresi bulunur. İlki; 1. kattaki kompozit köşe *plaster*'leri ve bağımsız kompozit sütun başlıklarından Antoninler Dönemi'ne ait olanlardır⁶⁰⁹ . Birebir benzerleri Perge Tiyatrosu'nda bulunmaktadır⁶¹⁰ . İkincisi, Geç Antoninler-Erken Severuslar Dönemi'ne ait örnekler yine Perge'de benzerleri bulunur⁶¹¹ . 3. Evre de, Geç Severuslar Dönemi özellikleri gösteren *kompozit* sütun başlıklarıdır⁶¹² . Myra Tiyatrosu'nun Geç Severuslar

⁶⁰⁵ Knoblauch-Özbek 1996, 200.

⁶⁰⁶ A.g.e.1996,200.

⁶⁰⁷ Myra'da heykeltraşi okulunun olması gerektiği hem mimari bezeklerde tüm evreleriyle yarımından bitirme aşamasına kadar olan parçaların olmasından anlaşılmaktadır. Pamphilya Atölyesi'nden buraya gelen ustalar eserler verirken, yerel ustalarda onların tekniğini alarak üretimlerine devam ettiğini düşünmekteyim.

⁶⁰⁸ Bergama Müze Env. 2 örneği için bkz: Başaran 1996, 62 Res.7.

⁶⁰⁹ Erken Antoninler ile Geç Antoninler Dönemi sanat özellikleri arasında çok fazla ayırt edici unsur saptamak güçtür. Antoninler Dönemi'nin başlangıcında Hadrian Dönemi'nin zengin özelliklerini yalınlaştırarak devam ettirdiği söylenebilir. Bu dönemin özelliği *akanthus* yapraklarının irileşmesi, yaprak damarlarının genişleyip derinleşmesi, üst yaprak çelengi *akanthus* yaprak saplarının çift çizgi olarak tabana doğru yaklaşmalarını, *kaulis* çanağının yalın yapısı ile *akanthus* yaprak dilimleri ve bunlar arasındaki yaprak damla biçimli boşlukların genişlemesi Antoninler Dönemi'nin sanat başlangıcının özellikleridir. Antoninler Dönemi'nin yerleşik sanat özellikleri, Ephessos Liman Hamamı'ndaki başlıkta kendini gösterir; çift sıralı *akanthus*'larda irileşme ve aralarında göz göz oyulmaların genişlemesi başlığın genelindeki monoton yapı hâkimdir. Yapraklarda yalınlaşmayla birlikte yüzeyselleşme söz konusudur. *Akanthus* yan yaprak uçlarının birbiriyle bağlanması ve yaprak saplarının zemine gömülmesi, başlığın bütününde canlılığın kaybolması, *ekinus* üzerindeki İonik *kyma*'nın basit ve yüzeysel bir görünüm kazanması olarak sıralanabilir.

⁶¹⁰ İnan ve diğ.2000, 310, No. 25, 31.

⁶¹¹ A.g.e. 2000, 308, No.27.

⁶¹² *Kalathos* üzerinde yer alan *akanthus* yaprakları işçilik bakımından doruk noktasındadırlar. Alt ve üst yaprak çelenklerinde *akanthus*'lar çok ince ve ayrıntılı bir işçilik yansıtmakta, *kaulis* çanağı içerisinde kalın bir sapla yerleştirilen ve *kalathos* dudağı boyunca dağıtılan bitkisel örge, daha önceki dönemlerde rastlanılmayan bir bezeme elemanıdır. Bu evrede tekrar ortaya çıkan ve daha sonra kullanılan bezeme elemanı *kalathos* üzerinde birbirine ince ipliklikle bağlı inci dizisidir. *Ekinus*'taki sivri uçlu yumurta ve mızrak ucundan oluşan İonik *kymation*'u yanlardan kapatan dörtlü yaprak *palmet*'ler genel stile uygun olarak ince damar çizgilidir. Başlıktaki bezeklerin yoğunluğu iri *abakus* çiçeklerinde ve *lesbos kymation*'larında da görülmektedir. Bu bezeksel özellikler Geç Severuslar Dönemi'nin yeni stil özelliklerini taşımakta olup, daha sonraki dönemlerde Geç Antik Çağ Döneminin yapısına bir zemin hazırlamıştır. Bkz. Başaran 1999, 39.

Dönemi *kompozit* sütunlarının işçiliğine benzeyen örnek, Ephessos Tiyatrosu'nun İ.S. 3.y.y.'in ortalarına tarihlenen *kompozit* sütun başlıklarıdır⁶¹³.

W. Bürger'in 1882 yılında çektiği fotoğrafta, sahne binasının batı köşesinde Korinth sütun başlığıyla granit sütunlardan biri ile, üzerinde 3 silmeli *architrav* ve üzerinde 2 adet mask bulunan kaset bloğu ile korunmuş olarak sağlam durmakta, bu da sahne binasının restitüsyonu için önemli bilgiler sunmaktadır⁶¹⁴.

1. kat sütun başlıkları üzerindeki *architrav* blokları bulunmaktadır. Blokların bazıları İon *kymation*'u ve *lesboskymation*'undan oluşan *faskia*'lı bloklarla yekpare olarak yapılmış olup, bazıları da masklı *architrav friz*'i ve alt kısmındaki *faskia* sırası olarak 2 parçadan oluşmaktadır (Lev. 106, Res. 346). Myra *skene frons*'unda 4 farklı tipte değişik *architrav*'a sahip olduğu gözlemlenmiştir⁶¹⁵. 1. tip *architravfriz*'inde *volüt* ve *akanthus* yapraklarıyla oluşturulmuş kıvrıkdal/ *ranke*'lerin arasındaki yaşlı ve genç, peruka ve 3 katlı *onkos*'lu ve perukalı kadın trajedi maskları vardır (Lev. 106, Res. 351). Saçsız, kenarları uzun ya da kısa saçlı-sakallı erkek komedi maskları vardır (Lev. 106, Res. 349). Ayrıca kanatlı başlığı bulunan, farklı tipte *Medusa*'lar bulunmaktadır (Lev. 107, Res. 353). *Akanthus*'ların uç kısımlarında *Dionysos* ayinleri ve tiyatro kültürüyle alakalı olarak, haş haş betimlemeleri dikkat çekicidir (Lev. 107, Res. 353). Birebir benzer masklı, *akanthus* ve haşhaşlı *architrav friz*'leri Side Tiyatrosu'nda da bulunmaktadır. Bu da Myra bezeklerinin Pamphilya Atölyesinin etkisinde olduğunu göstermektedir.

2. tip *architrav* bloğunda ise, genellikle 3'lü gruplar şeklinde; erkek komedi, kadın trajedi maskları ve başlarında meyve demeti bulunan *menad*, *satry* ve *Pan* yani *Dionysos* alayındaki figürlerin portreleri bezenmiştir (Lev. 104). Bu farklı masklar ve figürler sarmaşık ve *akanthus* yapraklarıyla ve keklik ile bezenmiş *konsol*'larla ayrılmıştır (Lev. 106, Res. 347, 348, 349, 350, 351)⁶¹⁶. Kapıların *konsol*'larında yer alan *volüt*'ler, maskelerdeki *volüt*'le

⁶¹³ Çift sıra düzenlenmiş yaprak çelengiyle kaplı *kalathos*'un, *kaulis* çanak boşluklarına yedi yapraklı *lotus* çiçeği, *lotus* çiçeklerinin yan yaprakları iki yana doğru açılmıştır. *Volüt*'lerin bitimi *palmet* yaprağı şeklinde *ekinus*'un ortasına dek uzanmaktadır. *Abaküs* bezemesiz yada *lesbos kymation*'u bezemelidir. *Abaküs*'ün ortasında kapalı *palmet*, *akanthus* yaprağı, *lesbos kymation* bezeği yerleştirilmiştir. *Ekinus*'ta yumurta-ok silmesi bulunur. *Ekinus*'taki İonik *kyma*'da, yumurtaların kabuklarıyla olan ilişkisi, mızrak uçlarındaki yüzeysel yapı bu dönemi yansıtmaktadır. *Kalathos* dudağında boncuk, inci –boncuk bezemesi bulunur. Bkz. Başaran 1999, 39 vd.

⁶¹⁴ Ferraro 1990, Res.198.

⁶¹⁵ Krien-Kummrow 1975, 59 vd.

⁶¹⁶ *Friz*'lerin *konsol*'larla oluşturulması Anadolu'ya özgü bir durumdur. Roma İmparatorluk Çağı'nda *konsol*'lu *friz*'ler yaygın değildir, bunun sebebi, zahmetli olmasıdır, bu *friz*'ler Hadrian Dönemi'nde ortaya çıkmışlar genellikle tapınaklarda kullanılmışlardır. *Konsol*'ların alt bölümlerinden yukarıya, üst bölümünden aşağıya doğru 2 *akanthus* yaprağı çıkmakta orta kısmı boş iç bükey yivlerden ortasında bir yiv bulunur. *Konsol* köşelerinden çıkan *akanthus* yaprakları, *friz*'lerde maskların altı kaplamaktadır. *Konsol*'lar ve *friz*'deki *akanthus* yaprakları ile ışık-gölge yaratılmaya çalışılmıştır. Konsolun her iki yanında *volüt*'lü *spiral*'ler var. *Konsol*'lu *friz*'li bezemeli *friz*'lerden en çok Side N1 Apollon tapınağının bezekleriyle benzeşmektedir. Bkz. Anadolu 1970, 78.

işçilikleri benzerdir. Bu tip *friz*’lerin işçiliklerinde hem farklı ustaların özellikleri izlenebilmekte hem de bazılarının üzerindeki farklı yönlerde bırakılmış tarak izlerinden, işçiliklerinin yarım bırakıldığı görülmektedir. Teknik olarak bu *friz*’ler hemen hemen ayrı tarihlere ait olup, Severuslar Dönemi’nin özelliklerini göstermektedir. Yoğun matkap kullanımı, saçlar ve *akanthus* yapraklarının yüzeylerinin basıklığı, derinliği azdır. Göz bebeklerinin matkapla verilmesi, yüzlerin yanak kısımlarının şişkin olması gibi özellikleriyle de, sanatta başlayan yozlaşma görülmektedir (**Lev. 106, Res. 347**).

3. tip *architrav* bloğunda, *Phrig* başlığı ile betimlenen *Ganymedes* kabartması⁶¹⁷, *sima* bölümüyle, yumurta ok ucu-inci boncuk ve *lesboskymation*’u ile birlikte, yekpare bir parça olarak yapılmıştır. Bu özelliğiyle hem mimari bezemenin tarihlendirilmesi hem de bununla koşturularak kabartmanın da stilistik tarihlenmesiyle örtüşmekte ve kolaylıklar sağlamaktadır.

4. tip *architrav* bloğunda, *Helios* büstü bulunmaktadır (**Lev.105, Res.344**).

Architrav’lar üzerindeki figürlü bezemelerin altında *sima* bölümünde, yumurta-ok ucu, *lesbos kymation*’ları, inci-boncuk sırası, açık ve kapalı *palmet*’ler, sarmal *akanthus* kabartmaları bulunur(**Lev.106**). *İon kymation*’undaki yumurta ve çanağı arası derin ve geniş oyulmuştur. Yumurtaların alt ucu sivridir. Ok ucu kanatları geniş ve kavisli, sapı kısadır. *Architrav* ve *friz* bezemeleri Perge Tiyatrosu’nun *Nymphaion*’un, Nysa Tiyatrosu’nun *friz* ve *architrav*’ıyla benzerlikler göstermekte, Severuslar Dönemi’ne tarihlenmektedir⁶¹⁸. Myra Tiyatrosu’nun bu döneme tarihlenen bezekleri çağdaş diğer örneklerle küçük biçimsel özelliklerinde farklar olmasına rağmen, genel biçim özellikleri bakımından aynıdır. Septimus Severuslar Dönemi özellikleri, önceki Antoninler Dönemi özelliklerini devam ettirip, geliştirerek sürdürmektedir.

2. kattaki *plaster* ve bağımsız sütun başlıkları Korinth tarzındadır⁶¹⁹ 1. kat ile 2. kat, yan *lentolarının* hizasından, *profil*’lerle oluşturulmuş bir silme ile ayrılmıştır. Korinth sütun bağımsız olarak işlenmiş olup, köşelerde *plaster* şeklinde *kompozit* sütun başlıkları bulunur.

⁶¹⁷ Aynı kabartma ikonografisi doğu başlığı ile *Ganymedes* yine Tanrı *Helios* kabartmaları *propylonsoffit* blokları üzerinde yer almaktadır. Genellikle *Ganymedes*’in kaçırılışının *Helios* ve genellikle *Selene* ile birlikte tasvir edilmesi pek yaygın değildir. Bu figürler tek tek, Myra Tiyatrosu’nda olduğu gibi Suriye’de betimlenmiştir. Roma sanatında, *Ganymedes*, gökte kova burcunu tasvir ettiği için *Helios* ve *Selene* ile tasvir edilmiştir, bkz: Abbasoğlu 1994, 90.

⁶¹⁸ Karaosmanoğlu 1996, 60 vd.

⁶¹⁹ Roma Dönemi’nde, Augustus Dönemi’yle birlikte Korinth sütun başlıkları kullanılmaya başlanmıştır. Augustus ve mimarları için, Yunan kültürünü Roma ile özümlemeye çalışırken Romalılıktan da uzaklaşmamak zorunda olduğu için, Dor stili Yunan tarzını yansıtır, İon tarzı çok Anadolu’ya özgüdür. Korinth ise, İ.Ö. 2. yy.dan beri Roma ve çevresinde kullanıldığı için klasik geçmişi çağrıştırmaya rağmen başka bir kültüre ait değildir. Sadece Korinth’dir ve Roma’nın resmi-mimari düzeni olmaya uygun olması sebebiyle imparatorluk devrinden itibaren inşa edilen yapıların yarısından fazlası bu düzende yapılmış, Korinth düzeni Roma düzeni haline gelmiştir.

Plaster şeklindeki *kompozit* sütun başlıkları yalınlığı, *kalathos* gövdesinin görülmesi ile Orta Antoninler Dönemi özellikleri göstermektedir⁶²⁰. *Akanthus* yaprakları beş bölümden oluşmaktadır. Yapraklar ince uzun, orta damar kalın, yaprak damarları derin işlenmiştir.

Bağımsız Korinth başlıkları ise, daha çok Antoninler Dönemi özellikleri göstermektedir. Köşelerde yer alan kapıların üzerinde, yuvarlak kemerli bir pencere yerleştirilmiştir. Kapı ile pencerenin yüksekliği, ana kapının yüksekliğine ulaşmıştır (**Lev. 98, 290**).

İkinci kattaki sütunlar mermer olup, kaideleri daha küçük boyuttadır.

Korinth düzeninde olan 2. katın üst *sima* bloklarının üzerinde üçgen çerçeveler içerisinde 2'şer masklı kaset bloğu bulunur. Kaset bloklarının bazılarında zenci betimlemeleri ve yanlarda yunus balığı tasvirleri vardır (**Lev. 105, Res. 339**).

Merkez kasette *Medusa* başı bulunmaktadır (**Lev. 105, Res. 340**). Kasetin kenarlarında ters ve düz düzenlenmiş sarmaşık dalı ve yine ters ve düz şekilde düzenlenmiş dalga motifli bir çerçeve, ortasında ise yuvarlak bir *tondo* içerisinde kanatlı, yılanlarla bağlanan bir başlığa sahiptir. Gözleri derin bir göz kapağına sahip olup, üzgün aşağıya doğru *pathetik* bir ifadeyle, çatık kaşlı olarak betimlenmiştir. Göz bebekleri Severuslar Dönemi'nin özelliği olarak, matkapla işlenmiş, saçları kabarık tutamlar halinde, yüzeyleri biraz bastırılmış olup, saç telleri işlenmiştir.

Dış sıralı *konsol*'lu *geison* bloklarından birinde, *akanthus*'lu *konsol*'ların arasında patlak gözlü Septimus Severus ve saçında bir örtü bulunan karısı Julia Donna'nın küçük portleri bulunmaktadır (**Lev. 106, Res. 345, 346**).

1. katın blok işçiliğinin kalitesinin, 2. kattaki bloklara göre daha iyi olduğu göze çarpmaktadır. 2. kata ait blokların, *proskene*'dekilerle benzer işçilikte olduğu ve blokların köşelerinde ince işçilikli çerçeveler ve ortalarında *bosse*'ler, *cavea*'daki İ.S. 2.y.y. işçiliğiyle örtüşmektedir.

Myra Tiyatrosu'nun *soffit*'leri, geniş boyutlu olan grubun, tek şeritli olan alt grubuna girmektedir⁶²¹. Orta şeritte defne yaprağı, zeytin yaprağı, mersin dalı, *akanthus*, *palmet* sırası bulunur *Ornomentik* bezemeli orta şeridin içi genellikle *lesbos kymation*, bazılarında da kalp formu sarmaşıkla bordür şeklinde çevrelenmiştir. Perge *soffit*'leri ile benzerlikler göstermektedir. Perge Tiyatrosu *soffit*'leriyle hem şeritteki bezeme, hem de bordürünün *lesbos kymation*'u şeklinde olmasıyla benzemektedir. Perge *soffit*'leri 2.y.y.'ın ortalarına

⁶²⁰ Euromoz Zeus Tapınağı'nın başlıkları ile benzerdir.

⁶²¹ *Soffit*'ler *arşitrav*'ların sütun başlıklarına oturan alt yüzeylerindeki profillere ve süsleme alanlarına *soffit* adı verilmektedir. *Soffit*'ler dar ve geniş olmak üzere iki gruba ayrılırlar. Dar *soffit*'ler bezemeli ve bezemesiz olmak üzere ikiye ayrılır. Geniş *soffit*'ler, tek, üç şeritli ve figürlü olmak üzere 3 gruba ayrılmıştır; bkz: Abbasoğlu 1994.

tarikhlenmektedir⁶²². Perge'nin, Septimius Severus Dönemi'ne kesin tarihli *soffit*'leriyle⁶²³, Myra'nın *soffit*'lerinin ortak özelliği, stilize pul-defne yapraklarından düz *girland* ve tekrarlanan yapraklardan oluşmasıdır.

Sahne binasının yan duvarlarının iki kenarında, üst silmesinde *lesbos kymation*'u ve altında boncuk sırasıyla bezeli, nişler bulunmaktadır. Bu nişlere heykeller yerleştirilmiş olabilir. Nişlerin yanında doğu kesimde kısmen korunmuş diş sıralı bir *plaster* bulunmaktadır. İ.S. 3.y.y.'da eklendiği düşünülen tonozlarla⁶²⁴ sahne binası, *cavea*'ya birleştirilmiştir.

Ele geçen mimari parçalar yüksek korunmuşluk düzeyiyle, günümüzde hala sağlıklı bir rekonstrüksiyona olanak sağlayacak yoğunluktadır. Sahne binasının, çatı konstrüksiyonu ile birlikte, 2.00-2.50 m. yüksekliğindeki köşeleri tamamen korunmuştur. Sahne binasının duvarı boyunca, bir başlıkla taçlandırılmış *plaster*'ler bulunmaktadır. Yerden 0.90 m. yükseklikte bulunan taban üzerinde, 5.85 m. yüksekliğinde, 0.76 m. genişliğinde *granit* sütunlar, sahne binası duvarına paralel olarak durmaktadır. *Plaster* ve sütunlar mimaride bir bütünlük oluşturmaktadırlar ve *kompozit* başlıklarla taçlandırılmışlardır.

Myra Tiyatrosu'nun sahne binasının *postskene* odaların toprakla örtülüdür. *Postskene* cephesi, *skene frons* gibi bezemelidir. Lykia Tiyatroları içerisinde *postskene*'sinde *friz* kuşağı bulunan tek örnektir. *Postskene* de, 2. katın tabanında *in-situ* yan yana meyvelerden oluşan kalın *girland*'lı ve masklı *friz* kuşağı bulunmaktadır (**Lev. 107, Res. 352**)⁶²⁵. *Postskene*'lerin *porticus* şeklinde düzenlendiği örnekler, Patara ve Tlos Tiyatrolarında görülmektedir. Perge'nin sahne binası'nın arka cephesinde *nymphaion* olması, bu örneklerin Merkez Roma Tiyatrolarından etkilendiğini göstermektedir⁶²⁶.

Buna çok benzer bir kabartma, Tlos Tiyatrosu'nda, *skene frons*'ta, 2. katın tabanında kapılar arasında bulunmaktadır. Myra Tiyatrosu'nun bezeklerinin incelemesi sonucunda büyük bir çoğunluğu, İ.S. 200 civarı Severuslar Dönemi'ne tarihlenmekte ve Pamphilya Atölyesinin, özellikle Perge bezekleriyle yakın benzerlikler göstermektedir⁶²⁷.

⁶²² Abbasoğlu 1996, 29.

⁶²³ Age. 1996, 30.

⁶²⁴ Lykia Tiyatroları'nın "tonoz ve kemerler" ile "*analemma* işçiliği" bölümlerinde bu konuya ayrıntılı olarak değinilmiştir.

⁶²⁵ Tlos Tiyatrosu'nda, girlandların uçları *Eros*'lar ve *Herme*'ler tarafından taşınmakta, girlandların uçlarından tenealar sarmaktadır. *Tenea*'ların bağlanma şekilleri, İ.S. 3. y.y.'ın başlangıcından daha önceye tarihlenemez⁶²⁵. Bu Dönem'e ait bir özellik olarak, meyve türlerini bağlayan, bağlantı köprücükleri bulunmaktadır. *Girland*'ların *lunette*'lerinde bulunan *rozet*'ler, stilize edilmiş yapraklardan oluşmuştur, geç Severuslar Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. *Tenea* bağlantısı ve *girland* taşıyan *Eros* şeması, *Tetrachlar* Dönemi'nin tanıtıcısı olarak bilinmektedir. Özellikleri ise, iri-patlak göz yapısı, peruk benzeri saçlar ve belirgin gövdedir.

⁶²⁶ Frézouls 1982, 343 vd.

⁶²⁷ Perge atölyesi'nin etkisindeki merkezler Pisidia Bölgesi'nden Sagalassos Tiyatrosu'nda da görülmektedir.

Myra, sahne binasının son evresi İ.S. 3.y.y.'ın ilk çeyreğine tarihlendirilmektedir⁶²⁸. “Rhodiapolis’li Opramoas, Kyanaei’li Iason ve Oinoanda’lı Licinius Langus, deprem hasarlarının giderilmesi için büyük miktarda bağışta bulundular⁶²⁹. “İ.S. 141’den önce Myra’da bir tiyatro vardı ve bu, 141 depreminde yıkılmıştır. Sözü edilen bağışlarla yerine yenisi yapıldı”. Bugün görülen *skene frons* bu nedenle İ.S. 141’den sonraya tarihlenmektedir⁶³⁰. *Girland*’lı *friz*’ler, sütun başlıkları ve kapı yapılarının incelemelerine göre, tiyatronun sahne binasının yeniden inşası İ.S. 2.y.y.’ın ortasında 3.y.y.’a kadar sürmüştür. İ.S. 300 yılında *proskene*’de, *kolymbethra* (su oyunları) için düzenlemelerin yapıldığı düşünülmektedir⁶³¹.

Myra Tiyatrosu’nun sahne binasının gerçek yüksekliği, tam olarak hesaplanamamakta fakat mevcut ve olası oturma sırası yüksekliğinden yola çıkılarak *cavea*’nın, 23, 44 m.lik yüksekliğe ulaştığı umulmaktadır. Buna ek olarak, 3, 30 m.lik üst örtülü çevre yolu sayılır ve bu da, *cavea*’nın son sırasının devamı olarak tasarlanabilir.

Myra Tiyatrosu’nun mimari ve plastik bezemelerinin çoğu, Septimus Severus Dönemi’ne aittir. Oysa tiyatronun İ.S. 141 depreminden önce yapıldığı ve bu depremde yıkılıp, Opramoas ve Iason’un para yardımlarıyla onarıldığı bilinmektedir. 141-42’den sonra yapılan onarımdan İ.S. 193 yılına kadar olan süreçteki bezekler oldukça azdır. Diğer *architrav*’lar, kasetler, sütun başlıkları, *friz* kuşağı, masklı *geison*’lar Septimus Dönemi özellikleri göstermektedir. Bu dönem İmparatorluğun son parlak dönemi kabul edilir. Yeni hanedan ve imparatorluğun göstermek için özellikle Septimus Severus ve Caracalla Dönemi’nde, kentlerde yoğun bir yapılaşma ve yenileme etkinliğine girişilmiştir. Bu dönemde anıtsal cephe mimarisi, tiyatroların *skenefrons*, *nymphaion*, kent kapıları imparatorluğun gücünü vurgulanmıştır. Bu dönemde yapılan cephe mimarisinde, Doğu Suriye’deki yapılarla; Baalbek, Heliopolis, Apameia ile benzerlik göze çarpmaktadır. Geniş bezeme olan sahne binalarında, Korinth, *kompozit* sütun, başlıkları, üç kademeli *architrav* blokları, *konsol*’lu *sima* bloklarıyla bezenmiştir. Işık gölge oyunları ile yapıya hareket verilmiştir. Işık gölge oyununun sağlanması için derin matkap kullanımı vardır, bunun yanı sıra geniş alanlardaki figürlerde bir özensizliği de doğurmuştur.

⁶²⁸ Abbasoğlu 1996,205.

⁶²⁹ Wörrle 1975, 159 vdd.

⁶³⁰ Knoblauch-Özbek 1996, 204.

⁶³¹ Ferraro 1990, 162.

Doğu sahne binasının dış yan duvarında, tonozun altında da bir yazıt yer almaktadır⁶³². Bu blok 2. kullanım olarak *analemma* duvarında devşirme kullanılmasında dolayı *analemma* duvarının tekrar örülmesi İ.S. 2.y.y.'ın başları ya da ortaları olabilir (**Lev. 101, Res. 323**).

Myra Tiyatrosu'nun sahne binasının bezeklerinin büyük bir çoğunluğu Geç Antoninler-Severuslar Dönemi stil özellikleri taşımakta, İ.S. 3.y.y.'ın ilk çeyreğine tarihlenmektedir⁶³³. Genellikle Myra gibi büyük tiyatroların yoğun bezeme programlarının yapımı bu döneme denk gelmektedir. Bu kanıtlayan en önemli örnek, Hierapolis Tiyatro'nun bezemeleri Severuslar Dönemi'nde değiştirilmiştir⁶³⁴.

Nisa Tiyatrosu'nun sahne binasının yoğun bitki örtüsü ve toprakla kaplı olmasının doğal sonucu olarak çok az bilgiye sahibiz. Hellenistik gelenekte, sahne binası ile *cavea*'nın ayrı düzenlenmiş ve erken dönem tiyatrolarının geleneği olan basit ve yalın bir mimariye sahiptir. Kazıların yapılmamış olması yanında, doğanın tahribi ve bitki örtüsüyle kaplı olması, arkeolojik gözlem yapmayı güçleştiren faktörlerdir. *Proskene-hypskene* seviyesinde korunmuştur. Mimari düzeni bilinmemekte ve *proskene* izlenmemektedir. *Postskene*'nin arka, orta kapısı sağlamdır (**Lev. 110, Res. 374**). *Paraskene* duvarları kısmen ayakta. *Skenefrons*'a ilişkin bir iz ve yeteri kadar bu kata ait olabilecek bloğun olmaması sebebiyle, *pulpitum* ahşaptan olabilir.

Olympos Tiyatrosu'nun sahne binasının büyük bir bölümü toprak altındadır. Sahne binası 1 katlıdır. Sahne binasının duvar işçiliği *isodomik* tarza sahiptir.

Proskene'si gri mermer sütunlar ve *postament* şeklinde kare altlık üzerinde İon Attik kaideler üzerinde oluşturulmuş olup, Dor tarzındadır. *Proskene*'nin orta ve yanındaki 2 kapısına ait eşik taşı izlenmektedir. Orta kapının simetriği alınlığında *proskene*'nin 5 kapıdan oluştuğu anlaşılmaktadır.

Hypskene'si *opus mixtum*/ makadam blokaj tarzı örülmüş olup, aralarında tuğla geçişler vardır.

Oinoanda Tiyatrosu'nun sahne binasının da büyük bölümü toprakla örtülüdür. Sahne binası 1 katlıdır (zemin hariç).

Sahnenin uzunluğu ön cephede 15, 5 m., arka cephe uzunluğu 24 m., eni 5, 75 m.dir.

Proskene'de trapez formunda olup, Dor tarzında sütunlu, *metop* ve *triglif*'li bezemeler bulunmaktadır.

⁶³² Bu yazıt H. S. Öztürk tarafından çalışılmaktadır.

⁶³³ Ferraro 1970, 205.

⁶³⁴ Karaosmanoğlu 1996, 52.

Hyposkene, 1. kat seviyesine kadar toprakla örtülü olup, 5 kapılı olduğu tespit edilmektedir.

Skene frons'un dış sıralı *geison* ve *soffit* bloğu yerde durmaktadır. *Skene frons*'ta *podium*'lar üzerinde 2'şer tane, köşelerde ise, 1'er toplam 11 sütunla bezenmiştir.

Postskene'nin zemin seviyesindeki orta kapısı ayaktaadır (**Lev.114, Res. 391**). Trapez formu diğer örnekler gibi İ.Ö. 1.y.y.'ın 2. yarısına tarihlenmektedir⁶³⁵.

Patara Tiyatrosu'nunsahne binası; renkli mermerle kaplanmış olup, yapıldığı dönemde oldukça zengin gözükmektedir. Geleneksel *skene frons*'un yanı sıra, hareketli, şehre doğru uzanan "*columnatio postskene*" *fasad*'ına sahiptir (**Lev.118, Res. 411**). Bu özelliği ile Lykia Tiyatroları içerisinde (Myra ve Tlos sahne binaları gibi) özel bir konuma sahiptir.

Sahne binası (zemin hariç) 1 katlıdır. Sahnenin uzunluğu 39, 40 m.; eni 4, 63 m.dir.

Proskene düz olup, 5 kapı bulunmaktadır.

Hyposkene üzeri harçlı pişmiş toprak tonozla örtülüdür. Üzerinde ahşap hatılların oturduğu izler *skene frons* duvarının tabanında izlenmektedir.

Skene frons'u çok iyi durumda korunmuş durumdadır. 5 kapısı bulunmakta kapıların yanındaki *podium*'larda 2'şer, kapıların yanında 1'er, köşelerde 1'er olmak üzere toplam 14 sütunla süslenmiştir. Kapıların yanlarında üstü kemerli nişler bulunmaktadır (**Lev. 123, Res. 441**). Nişlerin içerisinde heykeller yer almaktadır. Sahne binası cephesinin Antoninler Dönemi'nde, mermer renkli levhalarla kaplandığı, duvardaki izlerden ve yazıtlardan da anlaşılmaktadır.

Sahne binasının batı yan duvarları uç kesimlere doğru uzatılarak, bir kapı ile sahne binası ile *analemmata* girişi kapatılmıştır. Sahne binasının batı yan duvarında, *tabula anzata*'lı Vilia Procula'nın adama yazıtının bulunması onu, diğer Lykia sahne binaları içinde tekrar özel kılar (**Lev.122, Res. 435**). Patara Tiyatrosu'ndan ele geçen yazıtların önemi farklı dönemlerdeki tiyatro onarım ve inşa evreleri hakkında bilgi vermesidir. Fakat Pisidia bölgesi tiyatrosu olan Selge'nin yan sahne binası duvarında da bu *tabula anzata*'lı yazıtın bir benzeri bulunmaktadır.

Postskene odaların 2 katlı olup, duvardaki hatıl izlerinden ahşap iki katlı olduğu anlaşılmaktadır. Kulis olarak kullanılan bu odalardan 2. kata çıkılarak *pulpitum*'a ulaşılmaktadır.

Postskene cephe düzenlenişi ile *skene frons* düzenlenişi, birbirine oldukça benzemektedir. 1.katının duvarının köşelerinde, birer uzun *postament*'in üzerinde 2'şer sütun bulunur. Bu

⁶³⁵ Ferraro 1969, 89-95.

postament'ler 1. katın tavanı ile 2.katın tabanının uzantılarını birlikte tutmaktadır. Her iki yandan, ana eksene doğru yaklaşırken, *postskene* duvarında birer bezemesiz pencere bulunmaktadır (Lev. 116). Bundan sonra ilk çıkıntıya oranla biraz daha içeride kalan bir *postament*'in iki yanı 1. kata kadar örülerek, arada derince üzeri yarım daire bir niş oluşturulmuştur (Lev. 118, Res. 411). Nişlerden sonra ortaya doğru ilk pencereyle aynı yapıda birer pencere daha gelmektedir. Pencereleden sonra, orta kapının her iki yanında, köşede bulunan en uzun çıkıntıya sahip *postament*'lerle aynı hizada, birer *postament* ve üzerlerinde 2'şer sütun daha bulunmaktadır (Lev. 119, Res. 413). *Postskene*'nin bu yapısı, ana kapının ekseninden geçen çizgiye göre tam simetriktr.

Postskene'nin 2. katının duvarında 5 adet pencere yeri ve mimari parçaları ele geçmiş, fakat günümüze kadar korunamamıştır. Sahne binasından düşmüş çok sayıda mimari parça taş tarlasına taşınmıştır.

Pencerenin üstü, kemer şeklinde, işlemeli *architrav* bloklarıyla inşa edilmiştir⁶³⁶. Az çıkıntılı *postament*'lerin üst katının hizasında 2'şer *plaster* sütun bulunmaktadır. Üç *faskia*'dan oluşan blok üzerindeki inci-boncuk sırası, yumurta-ok ucu, inci sırası silmesi ve *palmet* sırasından oluşur. *Ranke friz*'i bulunan diğer blok üzerinde ise, 2 sıra *profil* olup, bu önemli mekânda işlenmeden bırakılmıştır. Bir blok üzerinde 3 *faskia*, diğerinde 2 *faskia*'nın bulunması farklı dönem işçilikleri göstermektedir. Kabartmalı *architrav faskia*'lı olarak yapılmış, nişin kemerinin başlığı, Suriye kemeri tarzında kavislendirilmiştir. Kemerin rekonstrüksiyonu; *friz*'lerin üst kenarı ile bağlantılı değil, aksine onun üzerindeki *geison* ile kesişiyor olması akla daha yakın gelmektedir⁶³⁷. Bu üzerinde dişler işlenmiş olan *geison* fragmanı ile kanıtlanır.

Lykia Birliği'nin başkenti olan ve Lykia'da önemli kentlerinden biri olan Patara'nın tiyatrosundaki bu yarım kalmışlık ve kimi yerdeki özensiz teknik, iki şekilde açıklanır. Birincisi; klasik form repertuarının yetersizliğinden kaynaklanır ya da, ikincil olarak mimari dilin bağımsız, temelsiz, noksan deneyime teslim edilmiş olmasının sonucudur⁶³⁸.

1881 yılında W. Burger tarafından çekilen bir fotoğraftan *in-situ* aracılığıyla ile belgelenen sahne binasının kuzeybatı köşesinin görüntüsü ve düştükleri yerlerde bulunan mimari parçalar aracılığı ile, batı *fasad*'ın ve analogi ile de kuzey ve doğu fasatlarının büyük oranda rekonstrüksiyonları mümkündür⁶³⁹. Eksik olan orta bölümde bulunan parçalar da, bu

⁶³⁶ Piesker 2009, 42 vd.

⁶³⁷ A.g.e. 2009, 42-58.

⁶³⁸ Age. 2009, 42-58.

⁶³⁹ Age. 2009, 42-58.

yapısallıkta tamamlanabileceklerdir. Sahne binasının ikinci katın mimari konstrüksiyonu ve yükseklikleri hakkında kesin bilgilere ulaşmak ise oldukça zordur.

Patara Tiyatrosu'nun genel karakteri; geniş boyutlu düzlemsel, bölünmemiş bir duvar mimarisi şeklinde ön plana çıkmaktadır. *Baldachine* ve *postament*ler sayesinde oluşturulan hareket, tek ve iki katlı tanımlanan *fasat* elemanlarına bir derinlik kazandırmaktadır. *Baldachine* ve özellikle süslemelerle birinci kat, ana kat olarak öne çıkar ve ikinci kata, kaide olarak işlevsel hizmetiyle de önem kazandırır. Sahne binasının mimari tüm elemanları birbiriyle uyum içerisindedir. Dış cephesi bu denli görkemli yapılan örnekler Lykia'da az bulunur. En çok bezemeli olan Myra diğeri de Tlos örnekleridir. Patara Tiyatrosu'nun *postskenesinin* hareketli mimarisi Roma Pompei Tiyatrosu'yla benzeşmektedir⁶⁴⁰. Sahne binası mimari bezekler ve yapım yazıtlarıyla Antoninler Dönemi'ne tarihlenmektedir.

Phaselis Tiyatrosu'nun sahne binası (zemin hariç) 1 katlıdır.

Proskenesi'nde Dor tarzında, *plaster* sütunlar, *triglif* ve *metop*'larla süslenmiştir. Mimari düzenlemesi ve planlama özellikleriyle Hellenistik Dönem özellikleri göstermektedir⁶⁴¹.

Hyposkene, 1. kat seviyesine kadar toprakla örtülüdür. *Skene frons*'un altında küçük kapı açıklıkları görülmekte, olasılıkla 5 kapı açıklığına sahiptir.

Pulpitum ahşap olup, *skene frons* duvarında ahşap hatıl yuvaları bulunmaktadır.

Skene frons'ta 5 adet kapı bulunmaktadır. Ortadaki kapı yüksek, diğerleri yanlara doğru alçalmaktadır. *Skene frons*'un orta kapısı ayaktadır (**Lev. 126, Res. 449**). Kapılar İon tarzında olup, duvardaki izlerden anlaşıldığı üzere, Patara gibi mermerle kaplanmıştır. Batı köşesinde bir niş bulunmaktadır. Doğu köşesi yıkılmış durumdadır.

Pınara Tiyatrosu'nun⁶⁴² sahne binası ince uzun, yaklaşık 29 m. uzunluğunda, eni 4, 5 m.dir.

Proskene'nin trapez formundadır, köşelerde 2 kapı açıklığı bulunur. *Stylobat* duvarı korunmuş olup, üzerinde 5 adet kapı eşiği bulunmaktadır. Hellenistik tarzda olup, Roma Dönemi değişikliğe uğramamıştır. Dor tarzında çokgen *profil*'li sütunlara sahiptir.

Pulpitum olasılıkla ahşap olup, tarpez formundadır.

Hyposkene'nin ön cephesinde 5 kapı açıklığı bulunmaktadır.

Sahne binasının batı yan cephesinde bir adet kapı korunmuştur. Kapı, iki yalın kalın söve üzerine yerleştirilmiş yine yalın bir *lento*'dan oluşmaktadır (**Lev. 131, Res. 472**).

Sahne binasının arkas duvarında bir adet yuvarlak sunak bulunur.

⁶⁴⁰ Işık 2011, 61.

⁶⁴¹ Olympos, Oinoanda, Nisa ve Phaselis tiyatroların sahne binaları Hellenistik geleneğin özelliği olan Dor düzeninde *proskene*'ye sahip olması ve *skene frons*'ta 5 kapılı olmalarıyla birbirlerine benzemektedirler.

⁶⁴² Sahne binası Hellenistik Dönem özellikleri göstermekte olup, Arykanda Tiyatrosu'nun sahne binasıyla benzer özelliklere sahiptir.

Güney yönünde *paraskene* 'nin *in-situ* kapısı halen ayakta durmaktadır.

Telmessos Tiyatrosu: Myra, Tlos, Kibyra tiyatrolarında olduğu gibi, en fazla bezemeye sahip büyük boyutlu tiyatrolar arasındadır.

Sahne binası oldukça uzun (41.44 m.) ve geniştir.

Proskene, trapez formunda olup, 7 tane kapı bulunmaktadır. Bunlardan 3 tanesi *postskene* 'ye kadar, diğer 4'ü *hyposkene* odalarına açılmaktadır. *Proskene* 'nin beyaz mermeler kaplı olduğu, batı köşesinde korunan bölümden anlaşılmaktadır.

Hyposkene kare ayaklar üzerinde pişmiş toprak harçla oluşturulan tonozlarla örülmüştür. *Hyposkene* 'nin tavanında ahşap hatıl yuvaları bulunmaktadır.

Pulpitum, trapez formunda olup ahşaptır. 1. katın zemininde ahşap hatıl yuvaları görülmektedir.

Skene frons zemin seviyesine kadar korunmuş olup, 7 kapının, ortada yer alan en yüksek olup, kapıların boyları yanlara doğru alçalmaktadır. Kapılar, yalın *faskia* 'lar oluşturup, *geison* sırası bulunan İon tarzında, fakat *faskia* 'ları yalın olarak yapılmışlardır (**Lev. 137, Res. 488**). Söveler ise 2 üst üste duran monolit bloktan oluşmaktadır (**Lev. 137, Res. 489**).

Skene frons 'da 8 *podium* bulunmaktadır. Köşlerde 1'er olmak üzere toplam, 2'şer sütunlu, 14 mermer, *granit* renkli sütunlarla bir cephe düzenlenmiştir. Sütun sayısı ve düzenlemesi, Oineoanda Tiyatrosu'yla benzeşmektedir. Kapının her iki yanında Patara Tiyatrosu'ndaki gibi nişler, 1800'lü yıllardaki rekonstrüksiyona göre olmalıdır.

Skene frons bezemeli kuşağının temasında, *Dionysostrabant* 'larından oluşan *satry*, *silenos* ve trajedi masklarından oluşan *girland* ve *rozet* 'li bir kabartma programı vardır. Köşelerde, olasılıkla kapıların yanındaki mimari parçaların 2 tarafı bezemeli, kare *podium* şeklinde yapılmıştır. 2 tarafı bezemeli bloklarda; gözleri küçük ve çekik, burnu ve dudakları şişkin zayıf bıyık ve uzun düz çizgilerden oluşan sakalları olan, zenci *satry* tarafından taşınan *girland* 'larla süslü postament, 2 tane eşi bulunmaktadır (**Lev. 140, Res. 502**). *Girland* 'ların *lunette* 'lerinde *rozet* 'ler bulunmaktadır. Yüzeylerinde de derin matkap izleri bulunmaktadır. Masklardan sakalı olan bazıları köşelere yerleştirilmiş olup, *satry* tiplemesindedir (**Lev. 140, Res. 502**). Başka bir *podium* 'un sadece ön yüzü bezemeli olup; yaşlı başının ortası saçsız, alında asma dallı taç bulunan, iri kulaklı, alnında kırışıklıklar olan, göz kapağı etli tasvir edilmiş, dudakları oldukça dolgun, sakalları, başının yanında uzun basık bukleleri olan bir *silenos* betimlenmiştir (**Lev. 140, Res. 503**). Başının yanında düğümler tutturulmuş ağır meyvelerden oluşan, matkap izleri bulunan *girland* 'lar vardır. *Girland* 'ların *lunette* 'lerinde çiçekler bulunur. Diğer *podium* 'friz'inde üzerinde çizgiler bulunan, başının yanlarından düz 2 kurdele inen, *onkos* 'lu bir peruka takmış erkek trajedi maskı bulunur (**Lev. 140, Res. 504**).

Sakallarının uçları kıvrık, ortasında derin delikler bulunur. Başının iki yanında düğüm atılarak *girland* devam ettirilmektedir. Bu bezemelerin hepsi Hellenistik etkide olup, oldukça realistlik plastik işçiliğe sahip olup, tüm Lykia Tiyaroları sahne binaları bezemeleri içerisinde en erkene ait olan Geç Hellenistik-Erken Roma özellikleri göstermektedir. Maskların işçiliği Letoon Tiyatrosu'ndaki *parodos* tonozundaki masklarla realistlik anlatım, plastiklik açısından benzetmektedirler. Hemen hemen çağdaşlarıdır. Fakat atölyeleri farklıdır.

Sütun başlıkları Korinth tarzında olup, *akanthus* yapraklarının uç kısımları birbirine bitişik üçgenler oluşturmaktadır. Geç Severuslar Dönemi özellikleri göstermektedir.

Architrav friz bloklarında kıvrıklal ve üç yalın *faskia*'dan sonra, kalın *palmet*, *İon kymation*'u ve inci sırasından oluşmaktadır. *İon kymation*'unun, yumurta ok ucu sırasında, okların ucu üçgen olarak işlenmemiştir (**Lev. 141**). Yumurtaların uçlarına, iki inci sırasına denk gelen boncuklar uzamıştır. Değer bir tür *architravfriz* bloğunda, kıvrık dal yerine dil motifi işlenmiş, alt silme diğer örneklerle aynıdır. Bezemelerin basık olması, yumurtalarda plastiklikten uzak bir işçilik, ok uçlarının işlenmemesi gibi özelliklerle Severuslar Dönemi özellikleri göstermektedir.

Giyos motifli *soffit* blokları bulunmaktadır (**Lev. 141, Res. 505**).

Diş sıralı, 2 sıra üstte büyük altta, küçük basık yumurta ve ok ucu sırasından oluşan, üst silmesinde kıvrıklal-*ranke friz*'li olan *sima korniş* bloğu bulunmaktadır (**Lev. 141, Res. 507**).

Kazılardan; başı ele geçmemiş, Hellenistik özellikler gösteren, omuzları dar gövdesi aşağıya doğru genişleyen, yaklaşık 2 m. boyunda bir kadın heykeli ele geçmiştir. Baş örtülü, üzerinde, *khimation* bulunan bir giysi düzenlemesi bulunur. Sol eliyle eteğini hafif yukarıya doğru kaldırmaktadır. Bu Hellenistik özellikler gösteren heykelin olasılıkla Erken Roma Dönemi kopyası olabilmesi mümkündür. Sahne binası'nda duruyor olmalıdır.

Sahne binasının ilk evresi, Augustus Dönemi'ne tarihlendirilmekte ⁶⁴³, bezeklerin incelenmesi sonucunda da, sahne binasının Geç Severuslar Dönemi'nde yoğun olarak bezenmiş olduğu görülmektedir.

Tlos Tiyatrosu, Lykia Bölgesi'nde Myra Tiyatrosu'ndan sonra, en çok bezemeye sahip olan tiyatrodur. Sahne binası 2,5 katlı olup, en iyi ve neredeyse çatı seviyesine kadar korunan bölümü, yaklaşık 14 m. yüksekliğindeki batı köşesidir.

Yukarıda özellikleriyle çok kez anılan Tlos Tiyatrosu hakkında kaynak yayın, neredeyse hiç yoktur ⁶⁴⁴. Ancak; 21.y.y. tiyatro araştırmacısı olan Ferraro ise, tüm Anadolu tiyatrolarının

⁶⁴³ Ferraro 1969, 99-102.

⁶⁴⁴ 19. y.y.'da yapılmış olan araştırmaların çizimleri ise; oldukça ayrıntılıdır ve tiyatronun günümüzdeki haline göre, daha fazla korunmuş durumunu çok iyi yansıtmaktadır (**Lev.142**). 19. y.y.'da bu kenti, Osmanlı Derebeyi

çizimlerini ayrıntılı olarak yapmış olmasına karşın, Tlos' un sadece *postskene*'sinin çizimini (Lev. 144, Res. 519) yapmış olmasının nedeni *cavea*'nın çok yoğun bitki örtüsüyle kaplı olması ve kışın da çanağına suyun dolmasıyla çamur olmasıdır.

Sahne binası 36, 60 m. uzunluğunda, 4, 35 m. derinliğindedir.

Proskene toprak altında olduğundan formu bilinmemektedir.

Hyposkene bölümü, 2,5 katlı olan sahne binasının yıkılan bloklarının altında kalmış olmasından dolayı izlenememektedir. Kuvvetli tonozlarla *pulpitum* 'u taşımaktadır.

1.kat *skene frons* çok bezemeli olup, oldukça iyi korunmuş bir örnektir. Mimari düzeni Korinth-kompozit ve İon tarzındadır. 1.kat, *kyma recta* ve *kyma reversaprofil* 'leriyle bezeli bir kuşakla çevrilir. *Skene frons* 'ta 5 adet kapı bulunmaktadır. Kapıların arasında kalan bölümde de *podium* 'lar bulunmaktadır. Kaideleri İon Attik tarzda olup, 1. katta Myra'daki gibi *granit* sütunlar bulunur. Bugün bu kesimler toprak altında olduğundan, kesin bir sayı vermek yanıltıcı olabilir. Devrilmiş parçalar arasında, sütun başlıkların Korinth tarzında olduğu düşünülmektedir.

Doğu köşeden birinci kapının İon *lento* 'su ve sövesi *in-situ* durmaktadır. *Lento* düz *faskia* 'lı *kyma recta* ve *kyma reversa profil* 'leriyle dış sırasıyla oluşturulmuştur. Telmessos Tiyatrosu'nun *lento* 'larıyla aynıdır.

Kapının yanında yine *in-situ* durmakta olan, *Herme* tarafından taşınan *girlandfriz* 'leri bulunmaktadır (Lev. 152, Res. 550). Bu *girland* 'lı *friz* kuşağı kapılarla kesilip, sahne binasının doğu ucuna kadar sürmektedir. Telmessos Tiyatrosu'nun da bu şekilde düzenlendiği düşünülmektedir.

Tlos Tiyatrosu'nda, her *girland* 'ın tipi ve taşıdığı figür değişmektedir. *Girland Eros* tarafından taşınmakta, *lunette* 'lerinde kartal ve *rozet* bulunmaktadır (Lev. 152, Res. 551). Bezemeleri stilistik incelemeleri sonucunda, ağır meyve *girland* 'ları, kabartmaları Geç Severiuslar Dönemi'ne işaret etmektedirler. Bu dönemin işçilik özelliği matkap yuvalarıyla oluşturulan ince bağlantılarla, değişik meyve türlerinin bağlanmasıdır. *Girland* taşıyıcısı *Eros Tetrahlar* Dönemi'nin özellikleri olan çıplak, *putti* / çocuk tipli *Eros* 'lar olup, bu dönemde ergen vücuduyla betimlenmeye başlanmıştır. Patlak göz yapısı, peruka şeklinde saç ve belirgin vücut konturlarına sahiptir. Yöre atölyeleri düşünüldüğünde, İ.S. 3.y.y.'ın ilk çeyreğine ait olmalıdırlar⁶⁴⁵.

olan Kanlı Ali Ağa'nın yönettiği yıllarda, gezginlerin ziyaret ettiklerini ve hatta Ali Ağa tarafından kaledeki konağında ağırlandı olduklarını biliyoruz⁶⁴⁴. Fakat kesin nedenini bilemediğimiz bir şekilde, tiyatro hakkında çizimleri ve çalışmaları bulunmamaktadır. Bunun nedeni vakitsizlik ve başka etkenler olabilir.

⁶⁴⁵ Özbek 1993b, 57.

Skene frons'un orta kapısına ait doğu sövesi *in-situ* olup, yukarıda sözü edilen *Eros* tarafından taşınan 2 girlandlı *friz* kuşağı, hemen sahnenin önünde devrilmiş olarak bulunmaktadır. *Girland*'ların batı yönündekinin *lunette*'sinde kartal, doğu yönündeğinde de *akanthus* yapraklarıyla oluşturulmuş bir *rozet* yer almaktadır (Lev. 152, Res. 551). Doğru uca gidildikçe devrilmiş durumda olan bezemeli ve yazıtlı mimari blok yığınları görülmektedir. Blokların orijinal yerlerini ilk bakışta tespit etmek pek mümkün olmamakla birlikte, doğruya doğru devam eden *girland friz*'inin *lunette*'lerinde sırasıyla kalkan ve *Medusa* bulunmaktadır (Lev.150, Res. 484, 485).

2.katta ise, daha ince yivli mermer sütunlar kullanılmıştır (Myra'daki gibi). 2. kat tamamen yıkılmış durumdadır. Mimari bezekler incelendiğinde sütun başlıklarının üzerinde *geison* bloklarına rastlanmıştır. *Geison* bloklarının altında ise tavan kasetleri işlenmiştir. Baklava dilimi formundaki kasetlerin ortasında rozetler bulunmaktadır. *Geison* bloklarında açık *palmet/ antemion* kuşağı, *İon kymation*'u bulunmaktadır. *İon kymation*'unda yumurtaların derin, ortadaki yumurtanın şişkin plastik işlendiği görülmüştür. Ok uçları uzun ve uçları üçgen şeklinde işlenmiştir. Bir yumurta ucuna 2 boncuk sırası gelmektedir. Myra'nın Geç Antoninler, Erken Severuslar Dönemi'ne tarihlenen bezekleriyle benzerlikler göstermekte, Pamphilya Atölyesi'nin özellikleri görülmektedir.

Soffit blokları, *ion kymation*'u bezemeli niş kemerleri, açık kapalı *palmet* sıralı *antemion* kuşakları (Lev. 151, Res. 547) gibi çok sayıda yoğun mimari bezeme ve aynı zamanda çok sayıda yazıtlı adama altlıkları, heykel kaideleri yıkılmış sahne binası blokları arasında görülmektedir (Lev. 153).

Lykia Tiyatroları içinde Tlos, *postskene*'si bezemeli olan az sayıdaki örneklerden, (Myra ve Patara)biridir. Batı köşe sağlam olup, *postskene*'de kente bakan ve 1. kat zemininden başlayan 1,48 m. genişliğinde, bir pencere bulunmaktadır (Lev. 149, Res. 539). Yaklaşık 2 m. yüksekliğinde sağlı-sollu yerleştirilmiş konsollar üzerindeki bir kemerle üstü örülmüştür. Kuşkusuz bugün görülemeyen doğu köşesinde simetriği bulunmaktaydı. Pencerenin üst kesiminde, 3 sıra bezemeli *entablatur* bloğu bulunmaktadır. 1. sırada inci boncuk *friz*'i, 2. sırada *ornomentik* yaprak ve *rozet*'lerden oluşan *rankefriz*'i, 3. bölümde de dış sırası bulunmaktadır.

2. ve 3. sırada pencerenin üstünde saçak oluşturacak çıkıntılar bulunmaktadır. Pencerenin hemen önündeki sütun kaideleri bu saçığın iki kenarında sütunlarla zenginleştirildiğini göstermektedir ve aynı zamanda bu sütunlar, domino taşı gibi devrilme sırasına uygun şekilde

yerde uzanmaktadır. *Postskene*'nin şekillendirilmesi, *porticus postskene* olması ve nişlerin bulunmasıyla Myra, Patara ve Perge Tiyatrosu'yla benzeşmektedir⁶⁴⁶.

Postskene'nin önünde dikdörtgen prizma şeklinde üzerindeki kısmen silinmiş yazıtlara göre, İ. Ö. 3.y.y.'ın ilk yarısına ait⁶⁴⁷, Hellenistik Dönem'e ait bir anıt bulunmaktadır (**Lev.150, Res. 541**). Anıtın altında taş döşemeli bir zemin bulunur. Anıtın üst yüzeyinin kaba traşlı olmasından yola çıkarak heykel kaidesi olduğu düşünülmektedir. Hellenistik Dönem'e ait olan bu altlık, tiyatronun tarihi ve varlığıyla da ilişkili olması açısından oldukça önemlidir.

Tlos Tiyatrosu'nun sahne binası, Ferraro'ya göre, İ.S. 3.y.y.'ın 2. yarısı özellikleri göstermekte⁶⁴⁸ ise de, mimarisinde ve bezemelerinde (*girland*'lar, *rozet*, *Herme*, *Eros*, *Medusa podium* 'ların *profil* 'lerinin işçiliği), Geç Antoninler- Erken Severuslar Dönemlerinin özellikleri görülmektedir. Sahne binası, İ.S. 2.y.y.'ın son çeyreği ve İ.S. 3.y.y.'ın başına tarihlenmek daha doğru olacaktır.

Tlos Tiyatrosu'nun mimari bezemeleri, Myra Tiyatrosu ve özellikle Xanthos'la çok benzeşmektedir. Tlos tiyatrosu'ndaki yoğun *girland* da yine Myra Tiyatrosu'ndaki *girland*'larla benzeşmekte, Severuslar Dönemi özellikleri göstermekte, fakat farklı yerel atölyelerde yapılmış olmalıdırlar. Olasılıkla Myra'da varolması gereken atölye daha ince işçilikli ürünler göstermekte ve Perge ile işçilik konusunda yarışmaktadır.

Hernekadar Lykia Tiyatroların bezekleri, Pamphilya Atölyesi'nin etkisinde olduğu açıkça da, kendine has özellikleri seçebilmek mümkündür. Bu da Lykia'nın metropol kentlerinde birden fazla yerel atölye olabileceğinin düşündürmektedir.

Xanthos Tiyatrosu, sahne binasıyla birlikte Lykia Tiyatroları içerisinde, farklı ve özgün bir yapıya sahiptir. Eşen Çayı'nın doğusunda kalan ve Dumanlı Dağ silsilesinin devamı olarak, Eşen vadisine inen dik yamaçlı kayalık bir burundaki tiyatro, olasılıkla küçük bir kokurdan çukurundan yararlanarak şehrin merkezine kurulmuştur.

Xanthos'da Erken Hellenistik ve Roma Dönemi'ne ait tiyatro, üst üste 2 katman halinde bulunur.

İlk tiyatro'nun *cavea* formuna göre Hellenistik Dönem'e ait olduğu düşünülür⁶⁴⁹ (**Kat. 32**).

Hellenistik sahne binası 23, 2 m. uzunluğundadır.

Proskene çevre zeminden 3, 6 m. derinliğindedir. Trapez formundadır. Sadece temel taşları gözükmektedir. Hellenistik Dönem'e ait olduğu tespit edilen Dor *triglif* ve *metop*'lu parça ile yine Arykanda'ki aslanlara benzer yalancı çörtenli *sima* bloğu *proskene*'ye ait

⁶⁴⁶ Ferraro 1970, 195.

⁶⁴⁷ Korkut ve diğ. 2011, 2.

⁶⁴⁸ Ferraro 1974, 194.

⁶⁴⁹ Frezouls 1990, 875-890.

olduğunu düşünüyorum⁶⁵⁰. Arykanda'ki aslanlı *sima* bloğunun ve altında yer alan Dor *friz*'i birlikte *proskenefasad*'ını oluşturmakta ve İ.Ö. 50 yıllarına tarihlenmektedir.

Roma Dönemi sahne binası 28 m. uzunluğunda, 3, 60 m. derinliğindedir. İkinci evre; tamamen Roma planlama geleneğine bağlı olarak yapılmış olup, arazinin karakteristiğinden ötürü *postskene* duvarı bulunmaz. Sahne binasının arkası Roma bazilikasıyla bitişik, onun yaklaşık 4 m. kadar altında yer almaktadır.

Proskene'de 7 tane kapı vardır ve Telmessos'la benzeşmektedir.

Hyposkene'de 5 adet oda bulunmaktadır. Buradaki kapılarından köşeler dışındaki 2 tanesi hariç, diğerleri geç dönemde kapatılmıştır. *Hyposkene*'nin tavanında ahşap hatıl yuvaları bulunmaktadır.

Pulpitum ahşaptandır.

Skene frons'unda 5 kapı bulunmaktadır. Kapıların yanında 1'er, ortalarda 2'şer tane toplam 10 tane *granit* sütunla *skenefrons* bezenmiştir. Sütunlar kaide *postament* üzerinde Attik İon kaideli atlıklar üzerinde durmaktadır. Xanthos'a özgü diğer bir altlık ise, *torus trochilosprofil*'leriyle oluşturulmuş sütun gövdesi, yuvarlak formlu olup, üzerinde hafif eğimli *akanthus* yaprakları bulunmaktadır⁶⁵¹. 2 tür Korinth sütun başlığı bulunur, bir *plaster* şeklinde, diğeri bağımsızdır. Oinoanda sahne binası gibi.

Skene frons'un mimari bezemeleri, *architrav* ve bezemeli *friz* blokları bulunmaktadır. 3 adet *architrav* bloğu ele geçmiştir. *Faskia* 'larda inci bocuk sırası, *İon kymation*'u, *akanthus*'lu *ranke*'ler, bir açık, bir kapalı *palmet antemionfriz*'i, *ornomentiksoffit* bloklarına sahiptir. Yumurtalar sivrilmekte, çanağın iki yassı boncukla birleştiği noktalar kıl gibi incelererek yumurta ucu çanak ve boncuk üçlüsü bu noktada birbiriyle kaynaşır. Çanak kenarları üstlerde düzleşmiş, gevşek dizili çanak aralarında ok uçlarının yanlarla bağlantısı birer iplikçikle sağlanmıştır. Çanak altlarında ve okların yanlarında matkabın gelişi güzel kullanılması biçimde Geç Antoninler baroğunun özelliğidir. Myra Tiyatrosu'ndaki inci boncuk/*astragal*; yumurta-ok ucu/*İon kymationu*; *lesbos kymation* işçiliği bakımından benzer özellikler göstermektedir.

Soffit bloklarının bezemeleri, Myra ile benzerlikler göstermektedir. Üç sıra defne yapraklı, üç sıra *giyoş* örgülü, asma yaprak ve *rozet*'li sıra, *meander*, ortası geniş yanlarda dar defne yapraklı sıra, ve asma yapraklı olmak üzere 6 farklı tip bezeme saptamıştır⁶⁵².

⁶⁵⁰ Cavalier 2005, 255, Res.70,71.

⁶⁵¹ Cavalier 2005, 237, Res.16.

⁶⁵² A.g.e. 2005, 240.

Bir *architravfriz*’i bloğunun üzerindeki *lesbos kymation*’u ve rozetli kıvrık dal betimlesinin işçiliği oldukça yozlaşmış, basık görünümlü olmuş haliyle Severuslar Dönem özellikleri gösterir.

Palmet’li *antemion* bloklarının, *palmet*’lerin işlenişi, Tlos Tiyatrosu’yla aynıdır. Bu yüzden her ikisinin de yerel üretimler olduğu düşünülmektedir. Tlos ve Xanthos’ta bulunan mimari bezeklerdeki benzerlik yüzünden, genellikle Severuslar Dönemi’nde çalışmış bir atölye ürünü olduğu düşünülmektedir⁶⁵³. Diğer bir önemli durum, komşu Patara kentindeki mimari bezemelerde bir benzerlik yoktur. Sahne binasındaki Korinth sütun başlıklarındaki işçilik ise, Perge Tiyatrosu’ndaki başlıklarla benzeşmektedir. Cavalier’e göre Xanthos’taki mimari bezekler Pamphilya Atölyesi’nde yapılmıyor fakat Xanthos’taki yerel bir atölyenin ürünleri olup, Pamphilya heykel atölyesinden etkilenilmiş olduğu, Pamphilyalı ustaların motiflerini kendilerine adapte ederek, benzetmiş oldukları düşünülmektedir⁶⁵⁴. Şu durumda Myra’nın da, Pamphilya Atölyesi’ninden etkilenmiş yerel bir atölyesi olduğu düşünülebilir.

Geç Roma Dönemi’nde *orchestra arena*’ya çevrildiği için merkez kapılar örülerek kapatılmıştır.

Sahne binasının doğu tarafı ve *cavea* bitişiktir.

Sahne binasının yan duvarı *hospitalia* kapısıyla *cavea*’ya bağlanmaktadır.

Sahne binasının yan kapısının söve ve *lentoları* işlenmeden bırakılmış, Tonoza tarafındaki kapı ise *faskia*’lı söve ve *lentosunun antemion* kuşağı şeklinde işlenmiş olup, dış konturlarıyla yapraklar işlenmiş, ince işçilikle detaylandırılmamıştır (**Lev. 158, Res. 576**). Lykia’da *antemion* şeklinde işlenen tek kapı *lento*’sudur. Sahne binasının köşesinde de bu *antemionfriz* devam etmektedir ve ince işçiliğe sahiptir.

Postskene’de 3 oda bulunmaktadır. *Orchestra arena*’ya çevrilince merkezdeki 3 odanın kapıları *opus mixtum*/ makadam blokaj olarak örülerek kapatılmıştır. *Postskene*’nin arka cephesi yüksek Roma *Agora*’sıyla bitişik bir destek teras duvarı şeklinde örülmüş olup, bağımsız değildir (**Lev. 158, Res. 574**).

Xanthos Tiyatrosu’nun bezemelerinin çoğunluğu, Severuslar Dönemi’ne aittir. Tlos Tiyatrosu’nun bezekleriyle benzeşmekte olup, çok daha yoğun bezemeye sahip Tlos Tiyatrosu’nu ortaya çıkaran atölye, Xanthos’ta da eserler üretmiş olabilir⁶⁵⁵.

Lykia Tiyatroları için tipoloji genellikle şehirciliğe göre değişkenlik göstermektedir. Tiyatroların sahne binaları kamusal mekânlar arasında ortada ve bağlayıcı konumdadır.

⁶⁵³ Cavalier 2005, 213.

⁶⁵⁴ Lykia Bölge’si, Roma Dönemi’nde Perge ve Patara’dan Pamphilya ile etkileşim İonya kentlerine göre daha kolay olmuştur. Bkz. Cavalier 2005, 213.

⁶⁵⁵ Cavalier 2005, 188.

Kamusal mekanlar arasındaki kompleks yapılar içinden ve dışından bakılarak, değerlendirilmiş ve ona göre yapılandırılmışlardır. Bu varsayımların yardımı ile, tiyatroların eşit olmayan gelişme süreçlerine göre, sonuçta şehirlerin birbirinden farklı ekonomik güçleriyle ilişkili ve buna bağlı olarak binalarının da binaların gelişmeleriyle ilgili, geriye yönelik bağlantılar kurulabilir ki bunlar da; inşaat tekniğinde büyük farklılıklar yaratmadıklarını ya da böyle bir gereksinim duymadıklarını ortaya koyar.

Lykia Tiyatroları'nın Xanthos'un ikinci evresi dışında (*cavea* ve sahne binası bitişiktir) hepsi Hellenistik Dönem planlama özellikleri göstermekle birlikte, Myra ve Limyra'nın tonozlu galerili *summa cavea*'ları Roma mimarlığının ürünüdür. Hellenistik Dönem'de inşa edilen bir dizi tiyatro, İmparatorluk döneminde değişiklik yapılarak restore edilmiştir. Roma'nın Asia Eyaleti'nde, büyük imarlaşmanın yaşandığı Severus Dönemi'nde, çoğunun mimari ve heykeltaraşi bezemeleri bu dönemde yapılmıştır.

6.19. Yapı Malzemeleri

Akdeniz Bölgesi'nin ana kayaç türü, çok büyük oranda değişik formasyonlardaki kalker bileşenleridir. Bu olgunun doğal sonucu olarak bölgede, günümüzde de işletilmekte olan çok sayıda taş ocağı bulunmaktadır. Dolayısıyla, antik dönem kentleşmesinde yaygın olarak kullanılan malzeme, bölgeden sağlanabilen hammaddenin türüne bağlı olarak örneğin; İonya'da sıklıkla mermer, Lykia'da genellikle kireçtaşının değişik türleridir.

Lykia Tiyatroları'nın *cavea*'larının hepsinin malzemesi, en yakın yerel taş ocaklarından sağlanan kireçtaşıdır, Rhodiapolis'in de kendisine ait bir taş ocağı bulunmaktadır (**Hrt.2**). Sahne binalarında ise asıl iskeleti oluşturan duvarlar yine kireçtaşı, mimari bezemelerde (paneller, levhalar, sütunlarda) ise; değişik mermer türleri kullanılmıştır. Bu mermerler antik dönemde Anadolu'nun ünlü mermer ocaklarından örneğin; Prokonnessos Adası'ndan grimtrak az damarlı mermer, Dokimeion'dan en kaliteli damarsız beyaz ve kırmızı mermer, Aphrodisias'dan yeşil mermer, Karia Bölgesi'nden *granit*, kara ve deniz yollarıyla bazen büyük masif kütleler halinde, bazen de yarı işlenmiş halde taşınmıştır⁶⁵⁶. Hierapolis ve Laodikea tiyatrolarında *traverten*, Heraklea Latmos, Alinda, Alabanda tiyatrolarında yerel *granitten*, Pergamon ve Prienede oturma sıraları mermer ya da ince kalkerle kaplanmıştır. Aspendos, Silyon, Phaselis'te brej kullanılmıştır⁶⁵⁷.

⁶⁵⁶ Koch 1993, 207.

⁶⁵⁷ Sear 2006, 111.

6. 20. Dolgu Malzemesi Kullanımı

Lykia Bölgesi tiyatrolarında kullanılan *cavea* dolgusunu, bugün tahrip olmuş oturma sıralarının oluşturdukları açıklıklardan doğrudan kullanıldıkları yerde görebilmekteyiz.

Dolgu malzemeleri, *cavea*'nın inşaat planında belirtilen geometrik özelliklerinin, yani seviye ve eğiminin tutturulabilmesi için kullanılmıştır.

Dolgu malzemeleri iki yoldan sağlanmışlardır. Bunların ilki, doğadan doğrudan elde edilen moloz, diğeri ana kaya traşlanırken ve bloklar işlenirken çıkan artıklardan oluşmaktadır. Bu molozların aralarında kalacak boşlukları doldurmak ve bu malzemeyi birlikte tutmak için, az miktarda toprak ve çamur da kullanılmaktadır. ,

Dolgu malzemesi en çok *cavea* 'nın altında, *analemmata* 'nın iç bölgelerinde ve çift çeperli duvarların arasında kullanılmıştır. Büyük kitlesel yüklenmelerin söz konusu olduğu durumlarda (özellikle depremler), aralarında organik bağ olmayan malzemenin oluşturduğu, darbeler halindeki basınç ile, kuru örgülü *analemma* duvarlarında deformasyonlar oluşabilmektedir. *Analemma* duvarlarında ve *cavea* 'daki yapı elemanları arasında, sadece fiziksel güçlerle (sürtünme, ağırlık) yapının dışına doğru oluşan direnç kuvvetleri, özellikle depremler sırasında oluşan basınca yenilerek, zaman içerisinde kimyasal tutucu güçten yoksun duvarların belli bölgelerinde yıkılmalara sebep olmuştur.

6. 21. Sahne binası Taş İşçilikleri ve Duvar Örgü Teknikleri

Arykanda Tiyarosu'nun, sahne binasının ön cephesi ve *postskene* işçiliği düzenli polygonal örgüye sahiptir. Yan cephelerde onarımlarla polygonal örgüde düzensizlikler görülür.

Balboursa Yukarı Tiyatro'nun, *postskene* duvar işçiliği, tüm Lykia Tiyatroları içerisinde, *polygonal* örgü işçiliğiyle, en özenli olanıdır. Hiçbir boşluk kalmadan tüm yüzeyleri birbiriyle uyumlu blokların ortasında bırakılan *bosaj* 'lar, kenarlarında traşlanarak oluşturulmuş çerçeveler bulunmaktadır (**Lev. 62, Res. 209**). Burada da, Rhodipolis *analemma* duvarında olduğu gibi 5 adet *isodomik* tarzda örülmüş payanda duvarı bulunmaktadır. Sahne binasındaki bu duvar örgü tekniği iyi tarihleme vermektedir ve İ.Ö 2.y.y.'ın ortasına aittir⁶⁵⁸.

Balboursa Aşağı Tiyatro'nun *postskene* işçiliği yine kendine özgü ve tekildir. Yaklaşık 0, 75 m. yüksekliğinde büyük bloklarla örülmüş, aralarda atkı sıralarıyla hizalanmıştır (**Lev. 57, Res. 196**). Sahne binasının arka cephesinde sadece kilit taşı dâhil, 3 blokla tonoz kemerleri oluşturulmuştur .

⁶⁵⁸ Ferraro1969, 85.Hellenistik Dönem'de II.Eumenes Dönemi İ.Ö 197-159 Pergamon'a bağlı Balboursa kentinin son on yılında Roma egemenliğine girmesiyle, rafine Hellenistik kültürü değişmeye başlamıştır.

Kadyanda Tiyatrosu'nun korunan *postskene* cephesinin atkılı *trapez* kesimli örgüye sahiptir.

Kibyra Tiyatrosu'nun sahne binasının sadece batı yan cephesi görülebilmektedir ve *analemmata* duvar örgüsüyle aynı tarzda, *isodomik* örgüye sahip olup, kenarları ince traşlı bir çerçeveli, ortası rustik kaba traşlıdır.

Myra Tiyatrosu'nun sahne binasının yan cepheleri görünmekte ve iş duvarlarında *analemmata*'yla uyumlu *isodomik* örgüye sahip kenarları ince işçilikli çerçeveli, ortası rustik *bosse*'li olarak işlenmiştir. Bazı yerlerde bu blokların bu işçiliğe uymadığı gözlemlenmiş, bu kesimlerinde tadilatların veya değişimlerin yapıldığı gözlemlenmiştir. Özellikle sahne binasının doğu kesiminde, sahne binasının yan cephesinde bulunan kemerli niş kapatılıp üzerine bir duvar örülerek, sahne binasıyla *cavea* birbirine tonozlu kemerlerle bağlanmıştır. *Postskene*'si, *skenefrons* gibi mimari plastik bezemelerle süslenmiştir. Zemin ile 1 katı ayıran çıkıntılı *profil*'lerle oluşturulan bir blok sırasıyla ayrılmaktadır. Kabartmalı, üzerinde *girland*'larla bezenmiş masklı *friz*'lere sahiptir. Tüm duvar işçiliği toprakla kaplı olması nedeniyle bilinmese de, oldukça özenli olduğu söylenebilir (**Lev. 107, Res. 352**).

Patara Tiyatrosu'nun *postskene* cephesi ve yan cephelerinde oldukça özenli, düzenli *isodomik* duvar örgüsü görülmektedir (**Lev. 119, Res. 413**). Çok özenli olmasının bir nedeni de arka cephesinin vurgulu şekilde şehir merkezine bakıyor olmasını sağlamaktır. *Postskene*'nin işçiliği ve yapısallığı sahne binası bölümünde anlatılmıştır. Doğu yan sahne binası cephesinde, *tabula anzata* içerisindeki yazıtta “sahne binası” ve “para yarımı ve onurlandırma yazıtları” bölümlerinde ayrıntılarıyla anlatılmıştır.

Phaselis Tiyatrosu'nun *postskene* cephesi *analemmata* örgüsüyle uyumlu köşeleri çerçeveli ince işçilikli, ortası hafif rustik *bosse*'li duvar örgüsüne sahip, yan cephelerde ise blokları çevreleyen çerçevede keski izleri açıkça görülmekte, ince işçiliği yapılmadan bırakılmıştır. Sahne binasının iç cephesinde ise, *opus mixtum*/ makadam blokaj ve farklı boyutlu taşlarla örüldüğü ve üzerinin sıvayla kaplandığı görülmektedir.

Telmessos Tiyatrosu'nun *postskene* duvarı alt sıralarının korunduğu kadarıyla ve sahne binası yan cephe duvarlarının *analemmata* ile aynı işçilikte *isodomik* örgüye sahip, kenarları ince çerçeveli ortası *bosse*'li işlendiği görülmektedir. *Proskene* cephesinde alt silmeler de korunmuş mermer plakalar ile kaplanmıştır.

Tlos Tiyatrosu'nun sahne binası yan cepheleri yatay düşey şaşırtmalı *isodomik* örgüye sahip, olup, özellikle iyi korunmuş doğu yan cephesinde duvar işçiliğinden onarım izleri görülmektedir. Bugün bu kesimde bir ayrışma görülmektedir. Blokların yüzeyinde çatlakların sıvalarla kaplandığı da görülmüştür. *Postskene* cephesinde yine *porticus*, *korniş*, *sima* ve

architrav’lı bezemeleriyle çok zengin bir düzenleme vardır (**Lev. 144, Res. 519**). Bu kesim ayrıntılı olarak “sahne binası” bölümünde anlatılmıştır. Bu gibi örneklerde duvarların sıva ile kaplanıp, kırmızı boya ile blok derzleri şeklinde mimari bir boyama ile süslendiği; Bostra⁶⁵⁹, Aspandos⁶⁶⁰, Pompeii tiyatrolarında görülmüştür. Belki bu gibi özel işçilikli Lykia örneklerinde de böyle bir uygulamanın yapılmış olacağı düşünülebilir.

Xanthos Tiyatrosu’nun sahne binasının sadece doğu yan duvarı kısmen bağımsız olup, diğer tüm kenarları diğer yapılara bitişiktir. Doğü yan duvarı tonozla *cavea*’ya bağlanmıştır. Tonozun iç kesiminde düzensiz bir blok örgüsü görülmektedir. *Postskene*’nin iç duvarı *agora*’nın teras duvarını oluşturmakta ve *polygonal* örgüye sahiptir (**Lev158, Res. 574**). *Polygonal* örgünün bazı bölümlerinde tadilatlar yapılmış olup, bazı bloklar arasında boşluklar söz konusudur.

6. 22. Tiyatrolardaki Yapı İşaretleri ve Monogramlar

Taş işçiliği; başta taş ocaklarında büyük kütleleri çıkartırken başlamaktadır. Ocaktan çıkartılan büyük kütleler yerinde işlenerek, kullanılma amacına uygun parçalara ayrılırlar⁶⁶¹. Tiyatronun inşa edileceği tepe kayalık ise, taş işçiliği olarak kazıma ve yontma uğraşları fazlaşır. O dönemde taşlar, murç ve çeşitli yontma kalemleriyle işlenmekteydi. Bazen oturma sıraları tamamen ana kayadan oyularak bir bütün şeklinde (Telmessos Akropol, Kandyba, Balboursa Aşağı tiyatrolarında olduğu gibi) oluşturulmuştur. Bazen de *cavea*’nın oturtulacağı yerin küçük bir kesimine denk gelen kayalık (Myra, Letoon, Pergamon tiyatrolarında olduğu gibi) bölüm oyulup işlenerek, oturma sıraları oluşturulmuştur.

Antiphellos Tiyatrosu’nun *analemmata* işçiliklerinden yukarıda bahsedilmiştir. Batı *analemma*’da Hellenistik ve Roma Dönemi evrelerine ait 2 farklı duvar örgüsü bulunur. Hellenistik Dönem’e ait, *analemma* bloğunun üzerinde, yan yana 2 daire işlenmiştir (**Lev. 47, Res. 166**). Bu bloktan sonraki kısım ise, Roma Dönemi’nde yapılan yeni duvardır. Bu işaret, eklemenin yapılacağı blok sırasını ve eklemede eski bloklarla yeni blokların birbirlerine giriş derinliğini gösteren bir taşçı işareti olabilir.

Limyra Tiyatrosu’nda batı yan *analemma* içerisindeki tonozun iç duvarında (Hellenistik eski *analemma* duvarıdır) en alttaki ve aynı hizada 2 üstünde bulunan blokların üzerinde “Δ” harfleri bulunmaktadır. Doğü yan *analemma* içerisindeki tonozun iç duvarında da yan yana gelen iki blok üzerinde, “K” harfleri bulunmaktadır.

⁶⁵⁹ Frézouls 1982, 410.

⁶⁶⁰ Duggan 2011 (baskıda).

⁶⁶¹ Genel olarak bkz; Bingöl 2004, 21 Res. 20.

Myra Tiyatrosu'ndaki *cavea*'daki yazıtların çoğunluğu alt *podium* ve *diazomapedium* duvarı üzerine kazınmıştır. Alt *podium* duvarı üzerinde 3 harften oluşan ve özellikle yakın alanda birkaç yerde tekrar eden “ME[]” yazmakta, ne anlam taşıdığı kesin olarak bilinmemektedir (Lev. 108, Res. 363). *Orchestra*'ya açılan merdivnlerden bir tanesinin sövesinde Hellenistik tipteki *pudicitia* giysili kadının üzerinde “KATO” yazmaktadır (Lev. 108, Res. 365). *Cavea* alt *podium* duvarı üzerinde noktalarla oluşturulmuş “φεθ” kazınmıştır. Ne anlam ifade ettiği bilinmemektedir. Alt *podium* sırası silmesi üzerinde “ζ, φ” harfleri tek başına kazınmıştır, bir blokta “φ” harfi hem kazıma olarak yapılmış, yanında da kırmızı boya ile yazılmıştır (Lev.109, Res. 369). Alt *podium* üzerinde iki harfin iç içe geçmesinden oluşabilir; “[]” içerisinde “A” harfi yer alır (Lev. 108, Res. 364). Aynı alandaki blokların üzerinde bulunması bu işaretlerin atölye işareti olduğunu düşündürür.

Oinoanda Tiyatrosu'nun sahne binasının arka orta kapısının söve bloğunun içerisinde “Φ” harfinin şematik hali bulunmaktadır (Lev. 114, Res. 392).

6. 23. Roma Dönemi'ndeki Tiyatro Gösterileri ve Sosyal Yaşam

6. 23. 1. Roma Dönemi Venationes ve Munera Gösterileri

Hellenistik ve Roma Dönemi'ndeki nitelikli oyunların kökeni, çok eski tarihlere dayanmaktadır. Hellenler, araba yarışları, müzik, dans ve tiyatro gösterileri gibi çeşitli dallardaki dinsel oyunları “agon” olarak adlandırmaktadırlar. Zamanla bedensel ve sanatsal *agon*'lar birbirinden ayrılmaktadır ve *agon*'ların yanına “*ludi*” olarak adlandırılan dövüşler eklenmiştir⁶⁶².

Roma toplumu için kamusal oyunlar, ücretsiz olarak halka açık, dini bayramlarla ilişliydi. Oyunların en eskileri, *feriae* (bayram) günlerinde rahiplerin denetiminde yapılmaktadır⁶⁶³.

Roma Dönemi tiyatrolarını incelerken, tamamen Roma tarzında yapılan tiyatrolar ile sonradan Roma tiyatrolarına çevrilmiş “Greko-Romen tiyatrolar” arasında bir ayrım yapmak gerekir. Tamamen Roma stilinde yapılmış olan tiyatrolar; Hellenistik Dönem'de tiyatrosu olmayan kentlerde ve Kuzey İtalya, Almanya, Britanya, Fransa, İspanya, Kuzey Afrika, Arabistan gibi Roma Dönemi'nde gelişim göstermiş ülkelerde bulunur.

Greko- Romen tiyatroları; Güney İtalya, Anadolu ve Yunanistan da görülmektedir. Bazen buralarda az sayıda da olsa, tamamen Roma stilinde yapılmış amphitiyatrolar da (*cavea* 'sı tam daire ya da elips formunda olan, tiyatro türü) bulunmaktadır. Anadolu' da Kyzikos,

⁶⁶² Ögüt. 2006, i.

⁶⁶³ Age. 2006, i.

Pergamon, Perge, Aphrodisias, Nysa, Laodikeia ve Anavarza kentlerinde, bilinen 6 adet amphitiyatro bulunmaktadır.

Anadolu'daki, gladyatörlerle ilgili yazıtlar, mezar anıtları, *stel*'lerden anlaşıldığı gibi, halkın bu tür oyunlara olan ilgisi en az Roma'daki kadardır. Anadolu'daki bütün bu amphitiyatrolar, Roma Dönemi'nde inşa edilmiş olmalarına karşın, Hellenistik Dönem'de yapılan tiyatrolara oranla iyi korunamamışlardır⁶⁶⁴.

Roma Dönemi'nde tiyatro ve amphitiyatrolardaki gladyatör gösterilerine “*munera*”, vahşi hayvan mücadelelerine de “*venatio*”, deniz savaşı sahnelerinin temsil edildiği oyunlara ise “*naumachia*” denilmektedir.

Gladyatör oyunları Roma'nın Küçük Asya'yı işgali ile yaygınlaşmıştır. Bu tür gösteriler; Roma'da amphitiyatrolarda yapılmasına karşın, Anadolu'da Hellenistik Dönem'den kalan ve Roma Dönemi'nde yapılan eklemeler ve değişikliklerle, *orchestra*'sı *arena*'ya dönüştürülen tiyatrolarda yapılmaktadır.

Gladyatör dövüşleri ve hayvan avı gösteriyle ilgili yazıtlara göre, Anadolu'daki bu tür gösterileri ve Rhodiapolis'tekileri de, imparator rahiplerinin düzenlediği, bu yazıtlar ışığında anlaşılmıştır. Gösterilerin düzenlenmesiyle ilgili olarak harcamaların miktarı zamanla çoğalmış ve gösteri sunabilmek büyük harcamalar gerektirmiştir. Özellikle onur yazıtlarından, gladyatör birliklerinin sahipleri olan rahiplerin, gösterileri sunmakla yükümlü oldukları anlaşılmıştır⁶⁶⁵.

Gladyatör dövüşleri ve hayvan avı gösterilerinin, Roma Dönemi'nde bu kadar tutulmasının sebebi; gösterileri izleyen Romalıların acı ve ölüm karşısında ne kadar güçlü olduklarını kanıtlamalarına sebep ve psikolojik olarak da bu durum, kendi başlarına gelmedi diye duydukları sevinç olmalıdır⁶⁶⁶.

⁶⁶⁴ Başal 2002, 67 vd: Korunamamaların sebebi de, tonoz ve kemerlere dayalı yapı tarzlarının, statik açıdan depremlere karşı, ana kayaya dayalı *cavea*'lara oranla, dayanıklı olmamalarıdır. Örneğin; Anavarza amphitiyatrosundan günümüze, oturma sıraları için kayalara açılmış yataklar ve iki adet payanda dışında ayakta duran hiçbir yapı parçası kalmamıştır. Antik kaynaklarda bu amphitiyatronun 22 basamaklı olduğu belirtilmektedir.

⁶⁶⁵ Ögüt, 2006, 63.

⁶⁶⁶ Savaş nedeniyle, kısa ömürlü olması muhtemel genç bir Romalı yurttaş için, ölümü korkusuzca ve onurlu biçimde karşılamak çok önemliydi. Yurttaşlar bunu, gladyatörlerin şahsında arenada izliyorlardı⁶⁶⁶. Romalıların bu büyük tutkularına o dönemde az sayıda olsa bile, karşı olanlar da vardı. Gladyatörlerden nefret eden Tacitus, Roma hakkında yazdıklarında; “Bu şehre özgü bazı kötü alışkanlıklar var, tiyatroya düşkünlük ve araba yarışları ile gladyatör gösterilerine tutkunluk! Çocuklar bunları analarının kucaklarındayken öğreniyorlar”⁶⁶⁶ demiştir. Domitian Dönemi'nde Dion Chrysostomus, Rhodosluları gladyatör dövüşlerine karşı çıktıkları için tebrik eder. Antik yazarlardan Plutarchos, oyunlardan kanlı ve hayvansal olarak bahsetmektedir. Lucianus da dövüşleri hayvansal, görülmemiş bir kalabalık ve zararlı bir şey olarak değerlendirir. Augustus Dönem'i'nde halk önünde yapılan bu dövüşler, kutsal ve imparator kültüyle ilintilidir.

Gladyatör dövüşleri yüksek mevkili *asiarkhes*, *lykiardes*, *pontiarkhes* ya da kent yönetim din görevlileri için düzenlenmekteydi⁶⁶⁷. Asya eyaletinde, “*editörmuneris*” olarak, imparator kültürünün bir ileri geleni olarak anılmıştır⁶⁶⁸. Sagalassos, Oinoanda, Selge tiyatrolarıyla ilgili olarak ele geçen yazıtlarda, “*editor muneris*’in eşi olarak” gibi bir ibare yer almaktadır⁶⁶⁹. Gladyatör dövüşlerinde kullanılacak kişiler bazen köleler, mahkûmlar bazen de paralı askerlerdir⁶⁷⁰. Anadolu’da, Roma İmparatorluğu geleneğinden farklı olarak mahkûmlar karşılaştırılmamışlardır. Yazıtlar ışığında, Küçük Asya’da Roma’ya göre daha az olmak üzere, günde dört- beş gösteri düzenlendiği bilinmektedir⁶⁷¹.

Venationes, Roma İmparatorluğu’nda çok önemli olup, özellikle Likya’daki tiyatrolarda hayvan dövüşlerinin yapıldığı anlaşılmıştır. *Venationes*, gladyatör dövüşleriyle birlikte de organize edilip, İmparator kültü adına, din görevlilerine sunulmaktadır⁶⁷². Hayvan mücadelelerinde farklı gösteri tipleri vardır. Bazılarında çeşitli hayvanların⁶⁷³ birbiriyle dövüşleri, bazen de avcılar tarafından hayvanların avlanması, sergilenmektedir. Lykia Tiyatrolarında, ele geçen yazıtlar ışığında boğa, yaban domuzu avı gösterileri dışında köpek dövüşlerinin, Korydalla, Kyaneai, Letoon, Telmessos, Tlos, Pınara kentlerinde yapıldığı bilinmektedir⁶⁷⁴.

Diğer bir gösteri türünde ise, avcı ile güçlü bir vahşi hayvanın mücadelesi gösterilmektedir. Avcının silahı çoğu zaman kalın bir mızraktır. Myra Tiyatrosu’nun *cavea podium* duvarında kırmızı kök boya ile elinde mızraklı bir avcı tasvir edilmiştir (**Lev. 109**).

Gladyatör dövüşleri toplam üç farklı gösteriden oluşmaktadır. İlk dört gün gladyatör dövüşleri olup, üç gün karışık av, sonraki üç gün de mızrakla gösteriler sürdürülmektedir. Bu karma gösterilerde, gladyatör oyunları sabah, av oyunları da öğleden sonra yer almaktadır. Gladyatör dövüşleri programında hayvan mücadeleleri ve avının da bulunuşu, Rhodiapolis, Selge ve Sagalassos yazıtlarında geçmektedir.

⁶⁶⁷ Ögüt 2006, 63.

⁶⁶⁸ Age.2006, i.

⁶⁶⁹ Ferraro 1990, 155.

⁶⁷⁰ Ögüt 2006, 30.

⁶⁷¹ Ferraro 1990, 156. Gösteriler iki, üç, dört, beş ve on iki güne kadar sürmektedir. Sadece bir gün süren karşılaşmalar hakkında bir bilgi yoktur. Iasus kentinde bir yazıtta iki köle gladyatörün, beş özgür gladyatörle mücadele ettiği anlatılmaktadır⁶⁷¹.

⁶⁷² Ferraro 1990, 156.

⁶⁷³ Plinius’un aktarımına göre Pamphilya Bölgesi’nde yaşayan parların özellikle Roma amphitiyatrolarındaki hayvan mücadeleleri için aranmaktadır, bkz: Akdoğan-Arca 2001, 180.

⁶⁷⁴ Akdoğan-Arca 2001, 34.

Robert'in çalışmasında; “διδόναι μονομαχίαν - δίδόναι κυνήγιον” ifadelerinin Rhodiapolis ve Pınara’da gladyatör dövüşü ya da hayvan avı sunmak anlamında kullanıldığı anlaşılmıştır⁶⁷⁵.

Dövüşler imparator kültüyle bağlantılı olup, asıl ayinler dövüşlerden daha önemlidir⁶⁷⁶. Lykia’ da imparator başrahibine *lykiarkhes* denilmektedir. Oinoanda’da ve Rhodiapolis’te *lykiarkhes* sözcüğü, gladyatör dövüşü düzenleyen başrahipleri olarak yazıtlarda geçmektedir. Aynı zamanda başrahip deyimi, Oinoanda, “ἱερατευσας των Σεβαστων εν τη πατρίδι” ifadesiyle, yerel rahip olarak geçmektedir⁶⁷⁷.

Oinoanda’dan ele geçmiş, iki ayrı yazıtta, vahşi hayvan dövüşleri ile ilgili bilgiler bulunmaktadır⁶⁷⁸. Gösterilerde genellikle tedariki kolay, az masraflı olan yerel yaban hayvanları yer almaktadır⁶⁷⁹.

Sagalassos Tiyatrosu’nda ayı, panter ve aslan mücadeleleri yapılmıştır. Bu tür hayvanların da masrafı doğal olarak yüksektir.

Xanthos’ta ki bir yazıtta “*taurumachio*” ismiyle bir tür boğa güreşinden bahsedilmek istenmiştir⁶⁸⁰.

Pınara’daki bir yazıtta ise “*Taurobolion*” ismi geçmektedir⁶⁸¹.

Oinoanda da ise, muhtemelen hayvan gösterilerinin yapıldığı bir alandan “*Bouhonisterion*” olarak bahsedilmektedir⁶⁸².

Pseudo Pednelissos kentinde Ares rahibi Evanos, *taurobolion* tonozlu odalarını geçitlerini ve büyük kapılarını yaptırdığı için övülmektedir.

Venatio sahnesine, insanlar ile hayvanların mücadelesine en güzel örnek Kibyra’daki bulunan kabartmadır.

İ.S. 3. yy.’da moda olan, “*Dendrobate*” sahneleri, akrobatın ağaç dalları üzerinde onu izleyen ayılardan kaçmaya çalışmasının anlatıldığı gösteri türüdür. Bu gösterilerde, ip cambazları, sihirbazlar da sahneye çıkmaktadırlar⁶⁸³.

⁶⁷⁵ Ferraro 1990, 157; Öğüt 2006, 123.

⁶⁷⁶ Gladyatör gösterilerini rahiplerin düzenlediğini biliyoruz. Ayrıca rahipler bizzat kurdukları gladyatör okullarında dövüşçü olmaya uygun olanların seçilip, gladyatör olarak eğitilmelerini de sağlamaktadırlar. Kamusal oyunların sergilenmesi görevini üstlenen memurların (rahiplerin), yaptıkları işi daha gösterişli hale getirmek için programa ekledikleri gladyatör dövüşleri, artık halka sunulan bir hediye (*munus*) haline gelmiş, böylece “*munera*” terimi (gladyatör dövüşü) tiyatrolarda düzenlenen gösteriler için kullanılmaya başlamıştır.

⁶⁷⁷ Ferraro 1990, 157.

⁶⁷⁸ A.g.e. 1990, 157: Dağ keçisi, ceylan, yaban domuzlarının avlanması ve aslan ile boğa, ayı ile boğa, dağ keçisi ile yaban domuzunun aralarında karşılaştırılması ile “*apotoma*” olarak adlandırılan, insan ile hayvan arasında öldüresiye mücadelelerinin sergilendiği bu yazıtlardan öğrenilmektedir.

⁶⁷⁹ Ferraro 1990, 157: Sadece Ephessos’ta bir yazıtta “*Zoe Libya*” Libya hayvanlarından söz edilmektedir.

⁶⁸⁰ Age.1990, 157.

⁶⁸¹ Age.1990, 157.

⁶⁸² Age.1990, 157.

Yazıtlar dışında *venationes*'te kullanılan hayvanaları anlatması bakımında Myra Tiyatrosu önemli bir örnektir. *Caveapodium* duvarında kabartma şeklinde işlenmiş sonradan üzeri kazınmış yabani bir keçi, yine *cavea podium* duvarında at, mızraklı avcı, boğa tasvirleri bulunur (Lev. 109). Parapet duvarında boğa ve ayı tasvirleri bulunur (Lev. 109). *Skene frons porta regia* kapısı üzerinde de kazımayla çizilmiş erkek geyik tasviri bulunur. Ayrıca, bir mezarda Geç Roma Dönemi'nde maymun işlenmesi Lykia'ya Afrika'dan hayvan getirildiğini de göstermektedir.

Gladyatör dövüşleri ve vahşi hayvan mücadeleleri imparator kültü ve Roma İmparatorluğu için çok önemli bir propaganda aracıdır. Sabahtan akşama kadar ve hatta günlerce süren bu gösterilerde etki altına giren halk; savaşlar, kıtlık, bulaşıcı hastalıklar gibi gerçek yaşam sıkıntılarından, bilinçli olarak uzak tutulmaya çalışılmaktaydı. Amphitiyatrolarda özellikle, imparatorun ve imparatorluğun gücünü yücelten, kazanılmış zaferlerle ilgili gösteriler düzenlenmektedir. Bunu hisseden ve huzursuz olan Küçük Asya kent yöneticileri, topraklarında abartılı, başarı duyguları telkin eden, hunhar ve Anadolu insanını yaşam gerçeklerinden uzaklaştıran gösterilere meydan hazırlamamak için amphitiyatro yapmaktan kaçınmışlardır. Bunun yanında, Hellenistik Dönem'den süre gelen hümanist-demokratik tiyatro kültürü ile mevcut tiyatro yapılarını yaşatmak amacıyla, Roma Dönemi'ne sağlam olarak ulaşmış, bu yapıları kullanmışlardır. Özellikle Lykia Bölgesi'ndeki Hellenistik tiyatrolar, yoğun olarak *venationes* mücadeleleri için, *cavea*'sının alt bölümünde değişiklikler yapılarak kullanılmışlardır.

Hristiyanlık Dönemi'nde hayvan avları ve halk önünde idamlar az eleştiri alırken, gladyatör oyunlarına karşı nefret duyulması nedeniyle, gladyatör oyunları yasaklanmıştır⁶⁸⁴. Bunun sebebi, Romalıların Pagan dünyasında gladyatörün arenada esaretini kanıtlayarak, imparator ve halkın affetmesi için kurtuluş şansı aramasıydı. Bu Hristiyan öğretilerine kesinlikle ters düşen bir durumdu. İnsanoğlunun kurtuluşu imparator ve halkın elinde olamazdı. Sadece Tanrı kutsal törenlerle insanları himayesi altına alıp, onlara sonsuz hayat verirdi. İ.S. 325'te engellenmesinin ardından Constantin 1 Ekim'de doğu eyaletinin valisi Maximus'a bir mektup verir. Mektupta⁶⁸⁵:

“Her yer barışın hüküm sürdüğü ve iç düzenin yeniden kurulduğu bir dönemde kanlı gösteriler bize zevk veremez. Bu nedenle gladyatörleri tamamen yasaklıyoruz. İşledikleri

⁶⁸³ Ferraro 1990, 159.

⁶⁸⁴ Meijer 2008, 163.

⁶⁸⁵ Age.2008, 165.

suçlardan dolayı şimdiye kadar gladyatör olarak yaşamaya mahkûm edilen kişiler madene gönderilsin böylece, kanları dökülmeden cezayla ödeyebilirler borçlarını.”⁶⁸⁶

Roma Dönemi’ndeki tiyatro kültürünün değişim süreci ve uygulanışı yukarıda ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Sonuç olarak, Batı Roma’daki eğlence amaçlı aktiviteler zamanla İmparatorların yüceltilmesi, eğlencenin yanı sıra, politik amaçlı bir görünüm kazanmıştır. Bu kapsamda özellikle gladyatör oyunları ve hayvan mücadeleleri ağırlık kazanmıştır. Bu modanın Anadolu’daki yansıması irdelenmiş, amphitiyatroların inşa geleneğinin gelişmemesi nedenleriyle açıklanmıştır. Anadolu halkının daha çok benimsediği oyun türü özellikle Lykia kentlerinden ele geçen yazıt, kabartmalar ve mimari döşemin içeriğiyle anlatmaya çalışılmıştır. Ayrıca Anadolu’da bu gösterilerin ne amaçla, nerelerde, kimler tarafından, nasıl düzenlendikleri açıklanmaya çalışılmıştır. Tiyatroların kullanım evrelerinde en büyük değişim Hristiyanlık dininin bu bölgeye ulaşmasıyla yaşanmıştır.

Bizans Dönemi’nde Hristiyanlığın kabulüyle çeşitli kısıtlamalar getirilmişse de, Lykia’da Bizans dönemi başkenti olan Myra’da tiyatronun kullanıldığı, özellikle *cavea* ve sahne binasına kazınmış haç işaretlerinden anlamaktayız (**Lev. 108, Res. 361**). Bu dönemle *venationes* mücadeleleri yapılmış olmalıdır. Parapet duvarı üzerinde yan yana yuvarlak başı ve vücudu çizilmiş elleri bağlanmış olarak tasvir edildiğini düşündüğüm insan figürleri mahkûm anlatımları olabilir ve vahşi hayvanlara atılmış olabilirler (**Lev. 108, Res. 366**).

Arap Akınları’yla kentlerin yakılıp, yağma edilmesi, yaşayanların kılıçtan geçirilip, kalanların dağıtılması sonucunda kentler terk edilmiş, kentlerle birlikte tiyatrolardaki aktiviteleri de sona ermiştir. Şaşırtıcı bir gelenek mirası ile, hayvan dövüşleri (horoz, koç, köpek, boğa, deve) bazen “dövüş” ve bazen de “güreş” deyimleriyle isimlendirilip, yasaklanmış olmasına rağmen günümüzde bu bölgede hala sürdürülmektedir⁶⁸⁷.

⁶⁸⁶ Bu yasak, özellikle Doğu Eyaletinde her yerde uygulanamamıştır. Yasakların uygulanamadığı kentlerden biri Antiochia’dır. Diğer Myra olabilir, bunu *cavea*’nın birçok kısmına kazınmış haç motiflerinden anlamaktayız çünkü Hristiyan inancına göre, Pagan yapıları kullanılabilmesi için kutsanması gerekmektedir. Bu kutsama genellikle haç çizilerek yapılmaktadır.

Constantin’den sonra gelen imparatorlar diğer Doğu Eyaletleri’nde gladyatör oyunlarının yapılmasının sürdürülmesine itiraz etmediler. Buna karşın, şehirdeki piskoposlar, oyunların düzenlenmemesine ve gladyatörlerin bu uğraşı bırakıp vaftiz olmalarına karar vererek, inançlı olan insanları, bu görüşü desteklemeye teşvik etmişlerdir⁶⁸⁶. Orta Çağ’da, işlenen suçların yaptırımsız kalmadığını, suçluların cezalandırıldığını, telkin amacıyla halka toplu olarak gösterip anlatmak için idam cezasının infazları tiyatrolarda yapılmıştır.

⁶⁸⁷ En son gelişim olarak ta, Mustafa Kemal Atatürk’ün 9 Mart 1930 yılında, Aspendos için söylediği “Bu tiyatroyu restore ediniz, ama kapısına kilit vurmayınız; burada temsiller veriniz, güreşler düzenleyiniz” aslında sadece Aspendos tiyatrosu için değil, bütün antik tiyatrolar için yol gösterici bu özdeyişiyle, günümüz kültürel, sanatsal, turizm ve uluslar arası ilişkiler çerçevesinde antik tiyatroların hizmet vermeleri gündeme gelmiştir. Türkiye turizm potansiyelinin en yüksek olduğu Lykia Bölgesi’nde, hali hazır durumlarıyla kullanılabilir halde olan, antik tiyatrolarda özellikle mahalli yönetimlerce en başta yapının kendisi ziyarete açılmakta, kültürel, sanatsal etkinlikler düzenlenmektedir. Bu izlenim ve bilinç ile bugün pek çok tiyatro ile birlikte antik kentlerin arkeolojik çalışmaları başlatılmış bulunmakta, ve restorasyon çalışmalarına ağırlık verilmektedir.

6. 23. 2. Tiyatrolardan Yansıyan Sosyal Yaşam

Myra Tiyatrosu'nda bulunan yazıtlar tiyatroların sosyal yaşamla ilgili olaylara ışık tutması bakımından çok önemli bilgiler içermektedir. Batı yönünden *summa cavea*'ya çıkıştaki merdivenler takip edildiğinde köşe yapan tonozlu geçişlerden birinin duvarında “Kalepos Gelasios'un yeri” yazmaktadır⁶⁸⁸. Diğer yazıtla aynı alanda, hemen karşısındaki tonoz ayağında “Menandros'un yeri (?)” yazmaktadır⁶⁸⁹. Bu üç yazıttada tiyatro mimarisi içinde, kapalı tonoz alanlarında seyircilerin sosyal ihtiyaçlarını karşılayacak *tabernae* olarak adlandırılan dükkânların bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu dükkânlar yeme içme ihtiyacını karşılamaktadırlar.

Myra Tiyatrosu'ndan diğer bir yazıt ise, Roma sınıf toplumundaki yeri, sosyal statüsünü açıklaması bakımından önemlidir. *Diazoma podium* duvarı üzerinde “Gaius'un yeri”⁶⁹⁰ yazılıdır. Yine *diazoma podium* duvarının başka bir yerinde, “Praksion'un yeri” yazılıdır. Oyunu ayakta izleyen kişilerin köleler ya da fakir insanlar olduğu bilinmektedir.

Diazomapodium duvarındaki boya ile yazılmış bir yazıtta da, kentin gemicileri için iyi seyirler temennisi yazılıdır. Bu yazıttan anşıldığına göre denizciliğin Myra için oldukça önemli olduğu anlaşılmıştır.

Diazoma podium duvarına işlenmiş *Artemis Eleuthera* ve *Tyche* kabartması ve altında; “*Tyche* kente şans getir” ibaresi, tiyatroların aynı zamanda kutsal bir yanının olduğunu da göstermektedir.

Rhodiapolis Tiyatrosu'nda doğu arka *analemma*'ya bitişik mutfak-lokanta ve hediyelik eşyalar satan dükkanların bulunmuş olması, tiyatroları kullanan insanların ihtiyaçlarına yönelik düzenlemelerin kanıtı olup, bugüne kadar Anadolu tiyatrolarında ortaya çıkarılmayan *tabernae*'lar hakkında bilgiler vermesi, ve bazı tiyatrolarda tonozların ne gibi işlevlerde kullanıldığını açıklaması yönünden önemlidir.

⁶⁸⁸ Petersen- von. Luschan 1889, 29 nr.37.

⁶⁸⁹ A.g.e. 1889, 29 no.36.

⁶⁹⁰ A.g.e. 1889, 29.

6. 24. Baldachine ve Velum Sistemleri⁶⁹¹

Antik dönem tiyatrolarında kalıcı bir örtü sistemi kullanılmamıştır. Bu seçim, *cavea*’ların geniş açıklığa sahip olmaları ve yarım daire formlarının kalıcı bir örtü sistemiyle örtülebilmemesinin önündeki teknik yetersizlikler nedeniyle olabileceği gibi, tiyatro temsillerinin dış dünyadan yalıtılmaya gerek duyulmayan, halka yönelik eğlence geleneği ile de ilgili olabilir. Fakat tiyatrolardan daha küçük olan, aynı zamanda siyasi, sosyal ve gösteri buluşmalarının sıkça gerçekleştirildiği “*theatrum tectum*’ların- üzeri kapalı tiyatro”, üzerinin çatı ile örtüldüğü de bilinmektedir. *Odeon/ekklesiasterion*, *bouleterion* gibi işlevlerle kullanılmış olan bu yapıların üzerinin kapatılabilmesi için, oturma basamaklarından sonra duvarların yükseltilmesi zorunluluğu vardır⁶⁹². Myra Akropol yapısının oturma sıraları üzerinde yer alan delikler, yapının ahşap bir çatı sistemiyle kapatıldığını göstermektedir (Lev.160).

Lykia Tiyatrolarında, en büyük sorun yaz sıcağıydı. Rüzgârsız günlerde, sıcaklık öğle vaktinde 30 C°’nin üzerine çıktığından, izleyiciler için güneş altında oturmak çok zor oluyor, herkes gölge yer arıyor, serinlemek istiyordu. Bu yüzden, temsiller sırasında izleyicinin güneşten korunması amacıyla bir tür tente/ *baldachine* ya da *velum* sistemiyle tiyatroların üstlerinin kapatıldığını, bazı tiyatrolardan günümüze kalan izlerden biliyoruz.

Oyunların genellikle gündüz oynandığı antik dönem tiyatrolarında, izleyicinin yakıcı güneşten korunması için gölgeliğe her zaman ihtiyaç duyulmuştur. Romalı yazar Suetenyus, “On iki Sezar” adlı eserinde Colosseum’un üstünün gerektiğinde “*velarium*” adı verilen bir örtü sistemiyle kapatılabildiğinden bahsetmektedir⁶⁹³. Araştırmalar Colosseum’un çevresinde 240 demir direk dikildiğini gösteriyor. Bu direkler büyük sütun kaidelerindeki dikey dikdörtgen deliklere yerleştirilmiştir⁶⁹⁴. Bugün bunlar Colosseum’un kuzeyinde ve doğusunda görülebilmektedir. Direklerin tepesinde, bir çeşit asma köprü sistemi oluşturan tahta kirişler

⁶⁹¹ Graefe 1979: Vela erunt. Die Zeltdächer der römischen Theater und ähnlicher Anlagen: Anadolu’dan Aspendos, Ephessos, Limyra, Perge, Patara, Priene, Side örneklerinin üst örtü sistemini incelemiştir. Avrupa’dan Orange, Pompeji, Triest, St. Bertrand de Comminges, Ostia, Lyon, Minturno, Taormina tiyatrolarının *velum* sistemini incelemiştir. Aynı zamanda Colosseum, Castrense, Nimes, Pompeji, Pula, Cimiez, Cassino, Fréjus, Fréjus, Pozzuoli amphitiyatrolarının *velumlarium*’ları incelemiştir. Mimari kalıntılar dışında duvar resimleri, sikkeler, lahitler, seramikler üzerindeki betimlemelerden de, günümüze kadar korunamamış ahşap direklerin, çadır kumaşların ve iplerin nasıl bağlandığı, kimi zaman makara sistemi ve denizcilerin nasıl çalıştıkları hakkında sistemi çözmemizi sağlayan çok önemli bilgiler edinilmektedir.

⁶⁹² Meinel 1980, 24.

⁶⁹³ Meijer 2008,97.

⁶⁹⁴ Graefe 1979, Taf. 55-63.

vardı⁶⁹⁵. İS. 1. y.y.'a tarihlenen ve olasılıkla ilk amphitiyatro olan Pompeji amphitiyatrosunun *fresko* üzerindeki resminde de *velum/velarium* uygulaması detaylıca görünmektedir⁶⁹⁶.

Hellenistik Dönem'e ait olan tiyatrolarda önce, kare yuvaların *cavea*'nın ilk yapıldığı evre olan Hellenistik Dönem'e ait olabileceği düşünülmektedir. Hellenistik Dönem'e tarihlenen *cavea*'ların çoğunluğunda bu kare yuvalar bulunmaktadır⁶⁹⁷. Ferraro'nun Anadolu tiyatrolarında, "Hellenistik Dönem'de *velum*'un varlığına ilişkin bir kanıt bulunmayışı" demesidir. Ardından Roma Dönemi'nde de, derin yuvarlak deliklere ise *velum*'un direklerinin yerleştirilmiş olmasıdır.

Lykia Tiyatroların çoğunluğunda sabit direklere bağlanmış tente sistemiyle oluşturulmuş gölgelik bulunurken, büyük ölçekli Lykia Tiyatrolarının bazılarında daha komplike, konsollarla oluşturulmuş, *velum* olarak adlandırılabilir bir sistem bulunur. *Velum* sistemi olarak adlandırılan ve brandaların, hareketli halatlar, ipler ve makaraların yardımıyla kapatıldığı düzene sahip örnekler, Kibyra, Limyra, Myra, Tlos ve Patara, Phaselis, Xanthos tiyatrolarıdır. *Cavea*'larındaki oturma sıralarının oyularak, serenlerin oturması için yuvarlak yuvalar yapılmıştır, Limyra ve Myra örneklerinde olduğu gibi, diğer örneklerde de *diazoma*'da bulunan bağımsız bloklar üzerinde yuvarlak yuvalar bulunur.⁶⁹⁸

Baldachine'le oluşturulan sistem daha çok bir gölgelik sistemidir. Hellenistik Dönem'den beri tiyatrolarda varlığı beklenir. Ancak Lykia'da, geçiş dönemi öncesinde varlığı kanıtlanmamıştır. Olasılıkla özel oturma yerleri üzerini kapatmaktadırlar. Örneğin Antiphellos, Apollonia, Kadyanda, Telmessos Akropol, Oinoanda, Pınara tiyatrolarında olduğu gibi. Letoon Tiyatrosu'nda bu yuvalar *diazoma*'daki koltukların hemen arkasında yer alır.

⁶⁹⁵ Bkz. Meijer, 2008, 97 vd: Kaldıraç ve makaraların yardımıyla, amphitiyatronun kenarında hazır bekleyen girişler aşağıya doğru indirilir, böylece tellere tutturulmuş olan tenteler gerilerek tiyatronun üzerini kapatırdı. Bu sistemden geriye kalan, gemicilerin demir atma-çekme makaraları gibi halatları gerginleştirip tenteleri yukarıya çekmekte kullanılan büyük "matafora"ları, günümüze kadar gelmiştir. Colosseum'da *velum*'un işleyişini düzenleyenlere "Misenuslu" denmektedir, Misenus'taki (Napoli Körfezi'nde), bir filodan gelip, Colosseum'un yanına yerleşen bir ekip bu tesisatın işletilmesi ile ilgileniyordu. Arena ve seçkin üyelerinin oturduğu *podiumun* üzeri kapatılıp, imparator ve maiyetindekiler güneşliklerin ve şemsiyelerin altında oturuyorlardı. Bkz: Graefe 1979, Taf. 149.

⁶⁹⁶ Graefe 1979, Taf. 112-113; Meijer, 2008, 95.

⁶⁹⁷ İlk yapım evresi Hellenistik Dönem'e tarihlenen Rhodiapolis Tiyatrosu *baldachine* sisteminin en iyi görüldüğü örneklerden biridir. *Cavea*ya yapılan Roma Dönemi eklentisi ve kullanımı ile *velum* sistemide yapılmış, bu sisteme ait yuvarlak yuvalarda açılmıştır. Her iki sisteminin birbirinden bağımsız çalıştığı saptanmış, böylelikle de kare deliklerin Hellenistik Dönem'e ait olduğu anlaşılmıştır. Lykia Tiyatroları dışında, ilk yapım evresi Hellenistik Dönem'e tarihlenen Priene Tiyatrosu kare yuvalarında *baldachine* sistemini iyi açıklamaktadır; bkz: Graefe 1979, Taf. 132.

⁶⁹⁸ Anadolu'daki Roma tiyatroları içerisinde *velum* sisteminin nasıl çalıştığı anlamamızı sağlayan ve rekonstrüksiyonları yapılabilen en iyi örnek Aspendos Tiyatrosu'dur. Bunun sebebi sahne binasının ve *Cavea*nın tamamen korunması ve sahne binasında yer alan *velum* konsollarının karşılıklarının *Cavea*nın arkasındaki arka *analemma* duvarında bulunmasıdır; bkz: Graefe 1979, Taf. 10-20. *Velum* sisteminin tamamen izlenebildiği diğer bir örnek Fransa'da bulunan Orange Tiyatrosu'dur; bkz: Graefe 1979, Taf. 1-8.

Bazı tiyatrolarda hem Hellenistik *baldachine* sistemi için kare delikler, *cavea*'nın ön sırasındaki *proedriae* hakkına sahip önemli kişileri güneşten korumaktadır. Roma Dönemi'ne gelindiğinde ise, *velum* sistemiyle tiyatronun tamamının üzeri örtülmüştür. Örneğin; Arykanda, Rhodiapolis, Kyaneai tiyatrolarında olduğu gibi.

Yukarıda bahsedildiği gibi, gündüz oynanan oyunlarda, özellikle yaz aylarında dik gelen güneş ışıklarından izleyicileri koruması açısından bulunması olası gölgelik sistemi tüm tiyatrolarda bulunması gerekmektedir. Gölgelik sistemi bulunması gereken fakat buna ilişkin *cavea* 'larında herhangi bir ize- yuvaya rastlanmayan tiyatrolar; Balboursa Aşağı Tiyatro, Balboursa Yukarı Tiyatro, Boubon, İdebessos, Kandyba, Nisa örnekleridir.

6. 25. *Latrina*

Şehir planlamada, kent yaşamının önemli bir elemanı olarak *latrina*'ların, genellikle *agora* 'larda ve hamamlarda yer aldığı bilinmektedir. Tiyatroların konumlarına göre, seyirciler tarafından yakın çevrelerindeki *latrina* 'ların kullanıldığı, Side örneğinde olduğu gibi, sahne binasının arka fasadına bitişik yarım daire formundaki *agora* 'ya bakan *latrina* 'nın ve Ephessos Tiyatrosu'na gelen seyircilerin ise, tiyatronun karşısında yer alan hamamların *latrina* 'larının kullandıkları bilinmektedir. Bunun yanı sıra Assos ve Alinda tiyatrolarının *cavea* 'larındaki çıkmaz galeriler kazıların sonunda, *latrina* olarak değerlendirilmişlerdir⁶⁹⁹. *İma cavea* 'nın alt yapısında farklı sayıda tonozlu mekânlar bulunan büyük Roma Tiyatroları Sagalassos, Hierapolis ve Tlos bu alanların işlevleri bilinmemektedir. Myra'da ise tonozlu mekânlarda yazıtlı olanlarının bazılarının *tabernae* olarak kullanıldığı, yazıtsız olanlarının işlevleri tam olarak bilinmemektedir⁷⁰⁰. Buradan yola çıkarak Ferraro, işlevi bilinmeyen bu mekânlar için *latrina* olarak kullanılmış olabileceğini ve kazılar sonucunda anlaşılabileceğini söylemektedir.⁷⁰¹

Ancak; Roma şehirciliğinde genellikle tiyatrolarının *cavea*⁷⁰² ya da sahne binalarının arka kesimlerinde *nymphaion* 'lar *agora* 'yla ilişkili olarak yerleştirilmektedir⁷⁰³. *Latrina* için de temiz ve atık su sisteminin bulunması şarttır. Bu sebeple *nymphaion* için, getirilen su sistemleri, *latrina* 'lar için de kullanılmıştır. Bu yüzden *latrina* 'lar genellikle tiyatronun sahne

⁶⁹⁹ Ferraro 1990, 143 vd.

⁷⁰⁰ Myra Tiyatrosu'nda yazıtlar ışığında tonozlu mekânların dükkân olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Petersen-Luschan 1889, 29.

⁷⁰¹ Ferraro 1990, 144.

⁷⁰² Perge ve Kaunos tiyatrolarının *cavea* 'sının arkasında *nymphaion* yer almaktadır.

⁷⁰³ Lykia Bölgesi'nde Myra, Patara, Xanthos tiyatrolarının sahne binalarının arkasında *agora* yer almaktadır. Olasılıkla da Tlos Tiyatrosu'nun sahne binasının arkası *agora* olarak düzenlenmiş olabilir, henüz kazıların yapılmamış olması nedeniyle kesin bir şey söylemek güçtür. Myra için bkz: Çevik 2010a, 53 vd.

binası arkasında Perge ve Side'deki gibi⁷⁰⁴, *agora*'larla ilişkili olarak inşa edilmiştir. Ferraro'nun dediği gibi, *latrina*'ların *cavea*'nın alt yapısındaki mekânlarda bulunması pek mümkün görülmemektedir. Çünkü, zemin katında son derece kompleks temel yapıları bulunan tiyatronun içine, *latrina*'lar için getirilmesi gereken akar suyun ve sonra da kullanılan atık suyun tedariki ve boşaltılmasının; hijyen, inşa tekniği (mekan, kot, eğim) ve geleneksel Roma mimarisi ile şehircilik ilkelerine uygunsuzluğu düşünüldüğünde, *latrina*'ların dışarıdaki ferah mekanlara yerleştirilmiş olacakları akla yakın gelmektedir.

6. 26. Tiyatrolar İçin Yapılan Para Yardımı ve Onurlandırma Yazıtları

Arykanda Tiyatrosu ile ilgili olarak, “İmparator kültünün rahipliğini yapan, tiyatroya Augustus heykelleri dikmek için 1 500 gümüş drakme söz veren, iyi niyet ve erdemi nedeniyle onurlandırıldı”⁷⁰⁵. Bu yazıtla birlikte yapılan para yardımını ve dönemi hakkında bilgiler edinmekteyiz.

Kibyra'dan Tiyatrosu'ndan ele geçen, İS. 1 yy.'a tarihlenen yazıtta, halk meclisi, vatani için Roma'ya Augustus'lara 4 kez bedava elçilik için giden, büyük devlet işlerini yapmaya vasıl olan, birçok devlet davasına avukatlık yapan ve bu davalardan yeterince gümüşü kentin tamirine aktaran ve bir davada 107 devlet kölesi ile arazisini tekrar kente kazandıran, Caesar Augustus rahibi olan, uzun yıllar boyunca Caesar'ların şöleni için kente para dağıtarak 54 000 Rhodos *drakhme*'si bağışlayan ve kent tarafından seçilen kişilere 100.000 Rhodos denarını hibe eden, kente çok büyük acılar veren büyük bir komployu çözerek kentten zorla her yıl 3.000 denar alıp cebine atan Nikephoros'un görevden alınmasını sağlayan ve ülkenin tümünden toplanan 75 *modi*'lik çifte buğday vergisinin *agora*'da toplanmasını, Claudius'dan talep eden ki bunlar İmparator'dan elçi olarak elde ettiği en önemli başarılar idi, Troilus oğlu, Arete'nin yaşam boyu rahibi, Clustumina *tribusun*'dan Quintus Veranius Philagros'u onurlandırıldı ve bu yaptıklarından dolayı kent ona soylu onurlar verdi” denilmektedir⁷⁰⁶.

Kibyra Tiyatrosu'nda “*gymnasiarkhia* görevi sırasında faizleriyle *gymnasiarkhia*'nın yerine getirileceği ve anaparanın ise her zaman için kalacağı şekilde kente 400.000 Rhodos *drakhme*'si bağışlayan Clustumina Tibus'dan Troilos oğlu Quintus Veranius Philagrosu onurlandırıldı. Daimi *gymnasiarkhia*, kuruluşun Tiberius'un Kibyra'ya geldiği yıl 49. yılında Philargos henüz hayatta iken başladı. 1 Roma *denarı* 16 *assarium*'a denktir. Rhodos

⁷⁰⁴ Genel olarak bkz. Side için; İzmirilgil ve diğ. 2010.

⁷⁰⁵ Akdoğu-Arca 2001, 43.

⁷⁰⁶ A.g.e. 2001, 75.

drakhmesi Kibyra’da bu 1 *denar* 10 *assarium*’una denktir, hediye Rhodos *drakhme*’si olarak verilmiştir” denilmektedir.

Limyra, Myra ve Tlos tiyatrolarının İ.S.141 depreminden sonra tekrar yapımı, onarımı Rhodiapolis’li Opramoas’ın finansal desteğiyle gerçekleştirilmiştir, tam Roma tarzında yeniden yapılmışlardır ve benzerlikleri de buradan kaynaklanmaktadır. Limyra Tiyatrosu’nun 10 000 dinar yardım aldığı biliniyor.

Myra’da İ.S. 146 yılında, Lykia halk meclisinin aldığı kararda, “İason övgüye değer bir insan olarak, İmparator kültü başrahipliği ve Lykialıların grammetusluğunu yerine getirerek, başlangıcından itibaren kentimize iyi bir eğilim gösterdi, baş tanrıça Eletheura onuruna düzenlenen *paneyris*’in yüce *agonothetes*’liğini onursever ve yüce ruhlu bir şekilde yaparak yolun karşısında inşa edilmiş olan *balaneion*’un önünde kızı Lykia ile birlikte stoa inşa edilmesi için 10 000 *denar*’lık görkemli bağışlar yaptı ve kentimize her konuda yarımalar etti ve kayınpederi Polykharmos III ile birlikte tiyatronun inşasına 10 000 *denar* verdi, Lykia Birliği’nin başkenti Myra’lıların danışma ve halk meclisi haka daha tiyatronun yapımına para veren son derece seçkin İason’un karar alınarak onurlandırılmasına hayırlı uğurlu olması dileğiyle karar verdi” denilmektedir.

Nisa Tiyatrosu’nun *analemma* köşe *postamentinde* İS. 2.y.y.’a tarihlenen yazıtta; “Nysa Kenti’nden Aristonikes adıyla da bilinen Neikon ve Aristos *stoa*, çatısı, *theatron* ve *proskenion*’u kendi kesesinden diktirdiler” denilmektedir.

Oinoanda ile İS. 167 yılına tarihlenen ilgili bir yazıtta, “Oinoanda kenti Sacerdos’un rahipliği sırasında 2 günlük köpek dövüşü ve gladyatör oyunu kuran ve diğer bağışlarda bulunan Licinnius Longus onurlandırılmıştır⁷⁰⁷” denilmektedir.

Patara’dan ele geçen, İS. 43’den önceye tarihlenen bir yazıtta, “Patara’lıların halk meclisi, haşmetli rahmetliler arasından Germanicus Caesar ile onların bütün ailesinin yaşam boyu başrahibi ve geleneksel tanrı Apollon’un rahipliği ve bunun dışında üç memuriyet görevini onurlu bir şekilde yerine getiren, adetli bir şekilde mahkemelerin başkanlığını yapan, Caesar Germanicus için şenliğin yöneticiliğini yapan, tiyatroyu onararak, kentin birçok işini gören Pataralı Demetrios oğlu Polyperkhon oğlu onurlandırılmıştır⁷⁰⁸” denilmektedir.

Patara Tiyatrosu’ndan ele geçen Quintius Vilius Titianus’a ait heykel kaidesi üzerindeki yazıtta, “Tiberius Claudius Flavius Eudemus” İ.S. 1.y.y. sonu ile 2.y.y.’ın başında, *cavea* ile tapınak inşasını finanse etmiş denilmektedir⁷⁰⁹. Engelmann’ın yaptığı çalışmalarda *cavea*’nın

⁷⁰⁷ A.g.e. 2001, 67.

⁷⁰⁸ Akdoğan-Arca 2001, 29 vd.

⁷⁰⁹ Engelmann 2004, 293-296.

analemma duvarları üzerinde bulunan yazıtlar Hellenistik Dönem'e aittir, fakat iyi korunmamış oldukları için okunması güçtür⁷¹⁰.

Patara'dan, İ.S. 147 yılına tarihlenen tiyatronun sahne binasının sağ dış yayında yer alan yazıtta⁷¹¹; Quintius Vilius Titianus'un kızı Patara'lı Vilia Procla, rahmetli Hadrianus'un oğlu, rahmetli Traianus Parthicus'un torunu, rahmetli Nerva'nın torununun çocuğu, İmparator Caesar Titus Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Eusebes, *pontifex maximus*, yönetiminin 10, konsüllüğünün 4. yılında, vatanın babasına tanrısız imparatorlara yerel tanrılara, Lykia Birliği'nin başkenti pek sevgili vatani Patara kentine temelinden babası Quintus Vilius Titianus'un yaptırdığı *proskension*'un, tiyatrodaki oyunların oynandığı platform süsünü, çevresindeki şeyleri, insan ve tanrı heykellerinin dikimini, dış yüzeylerle birlikte logeion'u yaptırarak dikti ve adadı. Babası tarafından yaptırılmış olan tiyatronun ikinci *diazoma*'sının 11. basamağı ve perdeleri Vilia Prokla tarafından kente adandı ve verildi.

Rhodiapolis Tiyatrosu'nuncavea'nın hemen arkasındaki yazıtta⁷¹², Rhodiapolis'li ünlü hekim Herakleitos'un Rhodiapolis halk meclisi tarafından onurlandırılması olup, bu yazıtın tiyatro ile bağlantısı tiyatrodaki düzenlendiği anlaşılan *Asklepia* festivalinin düzenlenmesi için 15 000 gümüş denarion'u masraflar için vermiş olduğudur.

Batı *parodos*'un kemer bloğu'nda tiyatronun onarımıyla ilgili yardımlar yapan kişilerle ilgilidir. "[-] oğlu Ptolemaios, kendi büyükannesi Neikostratos kızı Nanne'yi, bütün erdemi ve anısından ötürü onurlandırdı. Rhodiapolisliler'in *demos*'u oylayarak karar verdi. Trokondas torunu Neikostr[at]os oğlu Trokondas ise; kendi kız kardeşini [-]⁷¹³ " denilmektedir.

Tiyatro'dan ele geçen başka bir yazıtta Rhodiapolisli gençler birliğinin yaptığı yardımlardan bahsedilmektedir. "[-] faiz gelirlerini gençler ocağı ve *demos*'a bıraktılar bahsettiler; kimileri ise, *gymnasiarkhos* Meraıs'ın tasarlayıp öneyak olması üzerine, çok eski zamanlardan beri süregelen onurlar ve imtiyazlar uğruna, yasanın da içerdiği şekilde (bağış yaptılar): Aristodēmos kızı Philainetē ile Antigonos torunu Kallistratos oğlu Kallistratos on

⁷¹⁰ Alanyalı 2009, 91.

⁷¹¹ Akdoğan-Arca 2001, 31.

⁷¹² Bu yazıt ilk kez 1870 yılında okunmuş olup, le Bas- Waddington Voyage adlı çalışmada yayınlanmıştır. Yazıtın tamamı: Rhodiapolis'lilerin danışma, halk ve yaşlılar meclisi her yıl kesintisiz olarak onurlarla Rhodiapolis vatandaşı, vatansever, Asklepios ve Hygeia rahibi olan Oreios oğlu Herakleitos oğlu Herakleitos'un altın kaplama ikonla ve edebiyat heykeliyle onurlandırıldı. Aynı şekilde onu Aleksandrealılar, Rhodoslular, Atinalılar son derece kutsal Areopag meclisi, Atina'daki Epikyroşcu filozoflar, kutsal yapı işleri heyeti, sanatlılar topluluğuvakıf kuran ilk hekim olan, hekimlik ve felsefe konularında hem tarih hem de şiir yazan, ki onun hekim ozanların Homeros'u olduğunu yazdılar, leitorgialardan muaf olma onuru ile onurlandırılmış olan, bedava hekimlik yapmış, tapınak yaptırmış, Asklepios ve Hygia'nın heykellerini diktirmiş olan, memleketine dağıtılması için ve Asklepios onuruna düzenlenen bayramlar için 1500 gümüş denar bağışlayan onu onurlandırdılar. Vatani ise onu ön sıra imtiyazı ile onurlandırıldı.

⁷¹³ İplikçioglu 2007 Rhodiapolis Kazısı Yazıt Copus'u.

iki bin altı yüz; Dederis'in oğlu olan Lysandros ise, dört bin [altı? / yedi? / sekiz?] yüz; Tandasis kızı Pēnelopē iki bin [- -] *denarion* verdi”⁷¹⁴ denilmektedir.

Rhodiapolis’li hayırseverin Opramoas’ın Lykia’daki kamu yapıları ve tiyatrolar için yaptığı para yardımları bilinmektedir. Kendi kent tiyatrosu için ne kadar yardım yaptığı açık bir şekilde belirtilmese de Opramoas’ın Anıt Mezarı’ndaki yazıtta kente yaptığı yardımlar geçmektedir. “- -’nın *arkhiereus* olduğu yıl, - - ayının - - günü. Lykia halkının hakkaniyetli ortak *koinon* meclisi karar aldı. Çünkü, eyalet yöneticilerinden *Lykiarkhēs* olan kişi, Kalliades oğlu Apollōnios’un torunu, Apollonios oğlu Opramoas, Birlik halkına gösterdiği başka iyi niyetin ve tamamladığı *arkhe* ’ler [sırasında emek sarfettiği eski işlerin yanı sıra, elli beş bin gümüş *dēnarion* da vererek yüce gönüllülüğünü her bakımdan mükemmel bir biçimde kanıtlamıştır. Hayırlı olsun! Şimdi, onun bu yıl içinde onurlandırılmasına karar verilmiş ve alttaki şu karar, Birlik’in oylarıyla alınan karar uyarınca kaydedilmiştir”⁷¹⁵ denilmektedir.

Tlos Tiyatrosu için, İS. 136 yılına tarihlenen tiyatrodan ele geçen yazıtta, “Tlos’luların danışma, halk ve yaşlılar meclisi, Lykia’da bütün kentlerde memuriyette bulunmuş, İmparator kültü başrahibi Opramoas, tiyatronun ve *balaneion*’daki *eksedra*’ların yapımı için 60 000 gümüş *denar* bağışlamıştır”⁷¹⁶ denilmektedir.

Tlos Tiyatrosu’nun yapımıyla ilişkili, kuzey *parodos*’undan ele geçen, İ.Ö 1. y.y.’a tarihlenen bir yazıtta, “İmparatorlara karşı dindar, bütün halka karşı ise ünseverlikle davranan şu kişiler; Antigenes yaşam boyu Dionysos rahibi ve büyük Kabiros tanrılarının rahibi Aristides 3. 000 *drahkme*, Bruon 1 000 *drahkme*, tiyatronun yapımına ilişkin söz verdiler”⁷¹⁷ denir.

Tlos Tiyatrosu’ndan başka bir onurlanma yazıtında, gençlerin *gymnasiarkhia*’sına karşılık 12 500 *denar* söz veren, borç olarak vermeyi ve geri almayı tercih etmeden kentin yararlanması için faiz getirecek şeyleri bir anlaşmaya dâhil ederek her yıl bu faizden kentte buğday alan 1.100 kişinin her birine *Ksandikos* ayının 15’inde *magistrat* seçiminin ilk gününde 1’er *denar* parayı kabul eden Lalla’ya kent yaptıklarının karşılığını ödemek için *magistrat* seçimlerinin yapıldığı toplantıda İmparator rahibiyle birlikte onun kentin anası olarak kabul edilmesi karar verildi”⁷¹⁸.

Xanthos Tiyatrosu’da Hellenistik evreye ait *cavea* ilgili olarak, “*cavea*’daki tonozun kenarında” İ.S. 79 yılında yöneticilik yapan Galatia ve Capadocia eyaletinin yöneticisi olan

⁷¹⁴ A.g.e.2007.

⁷¹⁵ A.g.e.2007.

⁷¹⁶ Akdoğu-Arca 2001, 37.

⁷¹⁷ Akdoğu-Arca 2001, 37.

⁷¹⁸ Age. 2001, 39.

Fronto Neratius'un ismi geçmektedir. Bu yazıt olasılıkla Flaviuslar Dönemi'nde *cavea*'da yapılan çalışmaları göstermektedir⁷¹⁹.

Xanthos Tiyatrosu'nun Hellenistik *cavea*'sının yapım tarihi ile ilgili en önemli veri, tiyatronun inşası sırasında, terk edilen Hellenistik nekropolden mezar yazıtlı dikmesinin tiyatronun yakınına taşınmış olmasıdır. Nekropolün kullanımını Demargne İskerder'in fethiyle terk edildiğini önermektedir. Dolayısıyla, Donderer'in önerisiyle, tiyatronun inşası bu süreçten geç bir tarih Geç Hellenistik Dönem olabilir⁷²⁰. İ.S. 2.y.y.'da Opramoas'ın onarım için yaptığı, 30 000 *denar* para yardımıyla, tekrar inşa faaliyetleri sırasında ise⁷²¹, yazıtlı dikme'nin yeri değiştirilmiştir.

Opramoas'ın yaptığı yardımlarla *cavea* yapılmış, yapılan yardım bitince Xanthos'tan ele geçen bir yazıtta göre Opramoas, 250 000 *denar* bir daha yardım yapmıştır ve olasılıkla bu yardımla sahne binası yapılmıştır⁷²².

6. 27. Tiyatroların Tarihlendirilme Çalışmaları

En eski Lykia Tiyatroları, Telmessos Akropol, Kandyba, ve Xanthos'un ilk evreleri olup, bu 3 örnek, daha önceki Lykia tiyatroları çalışmalarında araştırılıp, incelenmemiş örneklerdir.

1-Antiphellos Tiyatrosu'nun duvarları İ.Ö. 2.y.y.'a tarihlendirilmektedir. İ.S. 2.y.y.sonu 3.y.y.' da büyütme için eklemeler yapılmıştır. Bu fark, *analemma* duvar işçiliğinde, belirgin şekilde görülmektedir.

2-Apollonia Tiyatrosu'nun kazıları yapılmamış olup, yüzeydeki moloz ve yoğun bitki örtüsüne rağmen *cavea* formu, Antiphellos ile benzer duvar örgü teknikleri ve işçilikleri ve sahne binasındaki *triglif-metop* bezeğinin işçiliği ve benzer örneklerle yapılan analogi sonucunda İ.Ö. 2.y.y.'a tarihlenebilir.

3-Arykanda Tiyatrosu, *cavea*'sının formu, duvar örgü teknikleri ve işçilikleri, aslan ayaklarının işçiliklerine göre Rhodiapolis'e oldukça benzer olup⁷²³, İ.Ö. 1. y.y.'ın ilk yarısına tarihlenmektedir⁷²⁴. Sahne binası ise, mimari formu ve plastik özelliklerine göre İ.Ö. 100-50 yıllarına ait olup, İ.S. 2.y.y. depreminde onarımlar geçirmiştir.

⁷¹⁹ Cavalier 2005, 64.

⁷²⁰ A.g.e. 2005, 46.

⁷²¹ Heberdey 1897, TAM II,3, 905.

⁷²² Balland 1981,191 vd.

⁷²³ Rhodiapolis Tiyatrosu şimidyeye kadarki çalışmalarda *cavea*'sındaki *polygonal* işçilğe göre İ.Ö. 200 yılına tarihlenmiş, bu kesimin zeminden geçen en erken sikkelerin tarihinin İ.Ö. 1.y.y. olması dolayısıyla yapım tarihi netleşmiştir.

⁷²⁴ Ferraro 1974, 241.

4-Balboura Yukarı Tiyatro, *cavea* formu, inşa teknikleri ve *postskene* duvar örgüsüne göre İ.Ö. 2.y.y.'ın ortasına tarihlenmektedir.

5-Balboura Aşağı Tiyatro, Roma'nın moda ihtiyaçları olan hayvan mücadelelerine göre düzenlenmiş, bu oyunların moda olduğu dönem İ.S. 2.y.y.'ın sonu-İ.S. 3.y.y.'a tarihlenmektedir.

6-Boubon Tiyatrosu, kazılar yapılmamış olup *Cavea*sı yıkılmış durumda ve sahne binası izlenememektedir. Bu yüzden tarihleme yapmak güçtür. *Cavea* formu ve boyutları ile Hellenistik Dönem'e ait olmalıdır. *Cavea*'sında, Commodus, Boubonluların haydutlara karşı çabalarından dolayı, onlara övgülerini sunduğu İ.S. 190 yılına tarihlenen bir sunak diktirmiştir.⁷²⁵

7-Gagai Tiyatrosu, *cavea* ve sahne binasından hiçbir iz kalmayan bu örneğin küçük boyutları ve inşa tekniği açısından, Hellenistik Dönem'de yapılmış olabilir.

8-İdebessos Tiyatrosu, küçük boyutları ve inşa tekniği açısından Hellenistik Dönem'de yapılmış olabilir.

9-Kadyanda Tiyatrosu; *Cavea* formu, oturma sıraları, duvar işçiliklerine göre Arykanda ve Rhodiapolis örnekleriyle aynı tarihten, İ.Ö. 100 yılına ait olmalıdır. İ.S. 2 y.y.-3.y.y.'da, Rhodiapolis, Antiphellos, Kyaneai gibi *cavea* genişletilmiştir. Sahne binasının da ilk evresi *cavea* ile aynı tarihte yapılmış olmalıdır. *Proskene* kısmı, trapez formu, genel planının dikdörtgen olmasıyla, Pınara ve Telmessos ile benzeşmekte, Geç Hellenistik Dönem özellikleri göstermektedir⁷²⁶. *Proskene*'nin duvarları tam bir duvar formunda olmayıp, daha ziyade Dor *plaster* sütunlarla oluşturulmuş Hellenistik Dönem mimari yapısıyla, Priene⁷²⁷ ve Assos⁷²⁸ tiyatrolarının sahne binaları gibidir. Kadyanda Tiyatrosu'nun *triglif* ve *metop* işçiliği pürüssüz olsa da, Priene Tiyatrosu'nun işçiliği daha da özenlidir.

10-Kandyba Tiyatrosu, *cavea*'sının formu, inşa tarzı ve tekniği, taş sahne binası na sahip olmaması gibi özelliklerinden dolayı, genellikle Geç Hellenistik Dönem'de inşa edilen Lykia tiyatrolarından daha erken bir tarihe ait olabilir, fakat kesin bir şey söylemek güçtür.

11-Kibyra Tiyatrosu'nun *ima* ve *media cavea*'sı, gerek işçiliği gerekse formu ve *diazoma podium* duvarındaki yazıtlarla da İ.Ö. 1.y.y.'ın sonuna tarihlenmektedir. *Summa cavea*'sı İ.S. 3.y.y.'da ve sahne binasının bezemeleri yine aynı, Severus'lar Dönemi'nde bezenmiştir. Lykia'nın çoğu büyük tiyatrolarında (Myra, Tlos, Xanthos) olduğu gibidir.

⁷²⁵ Sear 2005,365.

⁷²⁶ Ferraro 1969, 111.

⁷²⁷ Ferraro 1970, Lev. I.

⁷²⁸ A.g.e. 1970, Lev. VI.

12-Korydalla Tiyatrosu, *cavea* ve sahne binasından hiçbir iz kalmayan bu örnek küçük boyutları ve inşa tekniği açısından Hellenistik Dönem’de yapılmış olabilir.

13-Kyaneai Tiyatrosu, duvar örgü tekniği ve stilistik çalışmalarla Lykia Tiyatroları içerisinde en erken tarihe İ.Ö. 3.y.y.’ın sonu, 2.y.y.’ın başına tarihlendirilmektedir⁷²⁹. *Summa cavea*’nın Roma Dönemi’ne ait olduğu, gerek doğu *analemma* duvarındaki ekleme ile görülmekte, gerekse iki *maenianum*’dan oluşan *cavea*’sının, *ima cavea*’dakinin 2 katı şeklinde olan *klimakes* ve *kerkides*, düzenleşimin mimari açıdan gelişkin özellik olarak kabul edilmesiyle anlaşılmaktadır. *Summa cavea*’sının diğer örneklerde olduğu gibi İ.S. 2.y.y.’ın sonu-İ.S. 3.y.y.’da eklendiğini, *ima cavea*’sının duvar işçiliğine bakarak Ferraro’nun önerdiğinden⁷³⁰ daha geç 150-100 yıllarına ait olabileceği bu çalışmada düşünülmektedir.

14-Letoon Tiyatrosu, *cavea*’sının formu, tekniği, işçiliği, *cavea*’daki mimari plastik bezemelerin tarihlendirilmelerine göre Geç Hellenistik Dönem İ.Ö. 2.y.y.’ın 1. yarısına tarihlenmektedir.

15-Limyra Tiyatrosu’*nuncavea* ve sahne binasının tarihlenmesinde, 141 depremi sonrasında Opramoas’ın, tiyatronun *cavea*’sının ve sahne binasının onarımı için verdiği 10.000 denari kesin bir kriter olmuştur. Tiyatronun, bu tarihten önceki evresinde, *cavea*’sının sahne binasının dekoratif elemanlarıyla varolduğu bilinmektedir. *Summa cavea*’sındaki tonozlu galerinin inşa planı, Aspendos Tiyatrosu’yla karşılaştırıldığında daha komplike olup, Myra Tiyatrosu’nun galerisine göre ise, daha sadedir. Aspendos Tiyatrosu’nun yapım yazıtına göre kesin yapım tarihi İ.S. 139-168 yılıdır. Limyra Tiyatrosu’nun yapısal özellikleri göz önünde tutulduğunda, sahne binasının kenarlarındaki kuleler ve *summa cavea*’sındaki galerilerle, yapım tarihi bu tarihlere denk gelmektedir. Limyra’da *summa cavea*’nın arkasında yer alan *ambulacral* koridor, Aspendos⁷³¹ ve Hierapolis’te olduğu gibi *dizoma*’ya açılan tonozlarla değil, en arkada rampalarla çıkılan, tonozlu halka biçimindeki dağıtım galerileriyle sağlanmaktadır. *Cavea*’nın arka *analemma* duvarındaki kaba rustik duvar örgüsü, geç bir tarihe ait olabilir. Limyra Tiyatrosu ile Suriye’deki Philippopolis Tiyatrosu⁷³², tarihleme için benzer özellikler sunmaktadır. Aurelius Victor tarafından söylendiği gibi, şehir Philippos Arab tarafından İ.S. 244-249 yılında kurulmuştur. Philippopolis Tiyatrosu ile Limyra Tiyatrosu’nun *cavea* formunda ve seyirci trafiği düzenlenişinde oldukça benzerlikler

⁷²⁹ Spratt-Forbes 1847, 115; Wieseler 1851, 104; Petersen-Luschan 1889, 18-22; Ferraro 1969, 145-151; Kupke 1996, 16-19.

⁷³⁰ Ferraro 1969, 150.

⁷³¹ Ferraro 1970, Lev. XXXIV.

⁷³² Frézouls 1982, 411 Res.41.

bulunmaktadır⁷³³. Limyra Tiyatrosu sahne binasının *archirtav* parçaları da barok özellikler göstermektedir. Limyra Tiyatrosu'nun 3 yapım evresi bulunmaktadır. *İma cavea*'nın at nalı formu, oturma sıralarının *Profil* yapısı ve yazıtlarıyla⁷³⁴, Geç Hellenistik Dönem'e ait olabilir⁷³⁵. Opramoas Dönemi'nde tadilat ve genişletme olmuştur. Sahne binasının bezekleriyle de İ.S. 2.y.y. sonu evresi görülmektedir. Limyra Tiyatrosu, Lykia Tiyatroları içerisinde formu ve sahne binası bezeklerinin dönemleriyle de en çok Myra Tiyrosu'yla benzeşmektedir.

16-Lydai Tiyatrosu, *cavea* ve sahne binasından hiçbir iz kalmayan bu örnek, inşa tarzı nedeniyle Hellenistik Dönem'e ait olabilir.

17-Megiste Tiyatrosu, yayınlardan incelenen bu örnek için bir tarihleme yapılmaması ve hakkında yeterli bilgi olmaması sebebiyle bu çalışma çerçevesinde bir tarihlemesi yapılamamıştır.

18-Myra Tiyatrosu'nun erken evresi Geç Hellenistik-Erken Roma Dönem'dir. Bu döneme ait kalıntılar; batı *analemma* duvarının kenarından çıkan merdivenlerin yanındaki ilk tonozlu galeride bulunan, üzerinde Geç Hellenistik yazıtlar ve *velum* delikleri bulunan oturma sıralarıdır. *Cavea podium* duvarının inşa tarzı, duvar bloklarının yüzeyindeki ince işçilik ve ölçüleri ile Rhodiapolis'le benzerlikler göstermekte ve ayrıca Hellenistik tipteki kadın kabartması ve yazıtların özelliği gibi birçok kriterlere göre, İ.Ö. 1.y.y.'da inşa edilmiş olabilir. Geç Hellenistik *cavea* yıkıldıktan sonra, olasılıkla Lykia'da yaşanan büyük 141 depreminin ardından, İ.S. 2.y.y.'da, Xanthos'ta olduğu gibi Roma Dönemi'nde *cavea* tekrar inşa edilmiştir. Hellenistik Dönem'e ait malzeme de değişik alanlarda devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Roma Dönemi'ne ait bir tadilat da, Opramoas ve Iason'un para yardımlarıyla İ.S. 2.y.y.'da yapılmıştır. *Cavea*'nın ince çerçeveli, ortası *bosse*'li duvar işçiliği, *summa cavea*'daki tonozların dağılımı ve seyirci trafiği, ayrıca *diazoma* duvarının işçiliği ile, İ.S. 2.y.y. özellikleri göstermektedir⁷³⁶. *Cavea* ve sahne binasının genel mimari özelliklerinde ise, 5 farklı evre tespit edilmiştir. Sahne binasının mimari bezeklerinde, kapılarında, pencerelerinde, *podium*'ların *profil*'lerinde, plastiğinde ve mimari yapısallığında da, 3 farklı evre tespit edilmiştir. Myra Tiyatrosu'nun sahne binasında; az sayıda Orta Antoninler Dönemi'ne ait bezemeler, orta yoğunlukta Geç Antoninler Dönemi'ne ait (*kompozit* sütun başlıklarında ve kapı *lentolarında*) bezemeler ve büyük çoğunlukta da, Erken Septimus

⁷³³ Philippolis tiyatrosu ile benzerlik için Bkz: Frézouls 1956.

⁷³⁴ Knoblauch 1993, 137-148.

⁷³⁵ Myra Tiyatrosu'nun Hellenistik *cavea*'sına ait oturma sırası bloklarında aynı tarzda yazıtlar bulunmasıyla da benzeşmektedirler.

⁷³⁶ Ferraro 1970, 205.

Severus Dönemi'ne ait (*architravlar, friz'ler, sütun başlıkları*) bezemeler bulunmaktadır. Benzer bezemeler Perge ve Hierapolis Tiyatrosu'nun sahne binasında da görülmektedir. Hierapolis sahne binası, Septimus Severus ailesinin heykelleriyle donatılmış olup⁷³⁷, İ.S. 3.y.y.'ın ilk çeyreğine tarihlenmektedir. Myra Tiyatrosu'nda İ.S. 3.y.y.'da *cavea venationes* ve gladyatör oyunları için düzenlenmiştir. *Cavea*'nın önüne parapet duvarı örülerek değişime uğratılmıştır. İ.S. 3.y.y.'ın geç bir döneminde, *proskene* duvarının dışının sıva ile kaplanması, *orta regea* altında su künklerinin döşenmesi, *proskene* kapı açıklıkların bloklarla kapatılması gibi nedenlere dayanarak Ferraro, *orchestra*'nın su oyunları için düzenlenmiş olduğunu söylemiştir⁷³⁸. Bu veriler *kolymbetra* düzenlemeleri için yapılan uygulamalar olup, sahne binası ile *cavea*'nın ayrı olmaları, dolayısıyla geniş açıklığı bulunan *parodoi*'un su kaçırmayacak şekilde, nasıl kapatıldığı hakkında veri eksiklikleri vardır.

19-Nisa Tiyatrosu, *cavea* formu, sahne binasıyla düzenlenişi ve boyutları Hellenistik Dönem özellikleri göstermekte, kazıların yapılmamış olması, yoğun moloz ve bitki örtüsüyle kaplı olması dolayısıyla kesin bir söylemek güçtür. İ.S. 2.y.y.'da tiyatronun değişik alanlarını yapıtıran hayırseverlerle ilgili yazıtlar vardır. Bu yazıtle da, o dönemde Patara'da da olduğu gibi, tüm tiyatroların yenilenip genişletildiğini göstermektedir.

20-Oinoanda Tiyatrosu, *cavea*'sındaki oturma sıraları bloklarının iç *profil* işçiliğine göre ve sahne binasının arka duvarının trapez kesimli işçiliğine göre, olasılıkla Geç Hellenistik Dönem'e aittir. Sahne binasının güçlü yapısı, kapı *lentolarının* işçiliği ve aynı zamanda Dor tarzındaki bezemeleri İ.Ö. 1.y.y.'ın 2. yarısına tarihlenmektedir⁷³⁹.

21-Olympos Tiyatrosu, *cavea* formu ve sahne binasının ilk evresi Hellenistik Dönem'e aittir. Sahne binası'nın Dor tarzında bezenmesi Hellenistik özellikler olup, İ.S.2. y.y.'da *cavea*'nın yan kanatları genişletilmiş, sonradan eklenen tonozlarla sahne binasıyla birleştirilmiştir. İ.S. 2.y.y.'da *postamentli* sütunlarla bezenmiştir.

22-Patara Tiyatrosu'nun girişindeki yazıta göre, tiyatronun yapımı Tiberius Dönemi İ.Ö. 14-37'e tarihlenmektedir. Diğer yapım yazıtına göre de, Antoninler Dönemi'nden bir ailenin yardımlarıyla bazı bölümleri yapılmıştır. Sahne binasının kuzey batı yönündeki yazıtta; *diazoma*'nın üst sırasının Quintius Velius Titianus tarafından ve kızı Villa Procula tarafından da *velum* sisteminin inşa edildiği yazmaktadır. Sahne binasının bezemeleri ile *proskene* İ.S. 147 yılında İmparator Antoninus Dönemi'nde, Tanrı Augustus ve kentin tanrılarına adanmıştır. Patara Tiyatrosu'nun yapım yazıtları, duvar örgü teknikleri ve sahne binasının

⁷³⁷ Çubuk 2008, 16 vd.

⁷³⁸ Ferraro 1970, 205.

⁷³⁹ Ferraro 1969, 94 vd.

düzenlemesi ve bezeme işçilikleri, kesin tarihli yapım yazıtlarıyla diğer Lykia Tiyatrolarına, bir referans noktası oluşturmaktadır. Patara Tiyatrosu'nun sahne binasının bezeme ve blok işçiliği, Antoninler Dönemi olup, farklı atölyelere ait oldukları işçiliklerinden anlaşılmaktadır. Myra, Tlos ve Xanthos örneklerinin mimari ve plastik bezeme biraz daha geç olup, yoğunluk Severiuslar Dönemi'ne ait olduğu için fazlaca benzeşmemektedirler.

23-Phaselis Tiyatrosu, *cavea*'sı ve sahne binası ile ilk evresinde ayrı tasarlanmış, İ.S. 2.y.y.'da birleştirilmişlerdir. Bu konuda Olympos ile benzer inşa faaliyetleri yapılmıştır. Sahne binasını fasadı tamamen Hellenistik özellikleri yansıtmaktadır. Roma Dönemi'nde sahne binasının ön cephesi sütunlarla bezenmiştir.

24-Phellos Tiyatrosu, *cavea*'sı tamamen moloz altında kalmıştır. Hellenistik Dönem'e ait tiyatroyla ilişkili bir yazıtın ele geçmesi bu yapının tarihinin bu dönemden olduğunu düşündürmektedir.

25-Pınara Tiyatrosu; iri bloklarla oluşturulmuş *analemmata*'nın ve bu duvarın üst sıra parapet bloklarının, *cavea* oturma sıralarının iç bükey *profil*'li formları ile Hellenistik Dönem özellikleri göstermektedir. Sahne binası yapısallığıyla ilişkili olarak *cavea*'ya göre, bize daha çok bilgi vermektedir. *Proskene* duvarı *analemma* duvarına paralel uzanıp, fasadı Dor sütunlarıyla süslenmiştir. *Proskene*'de 2 kapı ve yan kanatlarında da yine 2 kapı bulunmaktadır. *Proskene* ile *hyposkene* bağlantılıdır. Yukarıda sayılan özelliklerle Antiphellos, Arykanda, Kadyanda tiyatrolarıyla ile benzerlik göstermekte ve İ.Ö. 2.y.y.'ın son çeyreğine tarihlenmektedir⁷⁴⁰.

26-Rhodiapolis Tiyatrosu, *cavea*'sının formu, oturma sıraları işlenişi boyutları, aslan ayaklarının işlenişi, duvar teknik ve işçilikleriyle, Arykanda ile benzerliği ve tarih veren sikkelerle İ.Ö. 1.y.y.'a aittir. Duvar işçilikleri ve kazılar sonucunda *Cavea*'nın İ.S. 2.y.y.'da genişletildiği ortaya çıkmıştır. Sahne binası da *cavea* ile aynı tarihte yapımlı olup, İ.Ö. 1.y.y.'a ait bir Roma yazıtı ele geçmesi dışında, İ.S. 2.y.y.'da yıkılıp Opramoas tarafından bu tarihten sonra yeniden inşa edilmiştir.

27-Sidyra Tiyatrosu, *cavea*'sından sadece az sayıda oturma sıra izlenmekte, sahne binası ise görülmemektedir. İnşa tarzı ve boyutlarına göre Hellenistik Dönem'e ait olabilir.

28-Simena Tiyatrosu, *cavea*'sının *podium* duvarının işçiliği Rhodiapolis ile benzeşmektedir. *Cavea* inşa tekniği ve işçiliği ile Geç Hellenistik Dönem, İ.Ö. 100 yılına ait olabilir.

⁷⁴⁰ Ferraro 1969, 120.

29-Telmessos Tiyatrosu'nundiazoma'sına açılmakta olan 2 adet simetrik *furnicatum* tonozu ve *analemma* duvarına paralel uzanan *proskene* duvarları, sahne binasının mimari düzeni, trapez formu *proskene* ve *proskene*'de yer alan *profil*'lere göre geçiş dönemi özellikleri gösterir, İ.Ö. 1.y.y.'ın sonuna tarihlenmektedir. Sahne binasının *proskene* kapıları oldukça yüksek olması da Hellenistik Dönem özelliğidir. İ.S. 2.y.y.'da sahne binası'nın yapısallığı genişletilmiş, özellikle kabartmaları gerçekçi anlatımlı Hellenistik etkili özellikleri gösterip, İ.S. 1.y.y.'a ait olabilir. Mimari bezeklerden ion kymation'lu bloklar İ.S. 2.y.y.-sütun başlıkları İ.S. 3.y.y. Severuslar özellikleri göstermektedir. *Cavea*'sı İ.S. 3.y.y.'da *arena*'ya dönüştürülmüştür.

30-Telmessos Akropol Tiyatrosu, *cavea*'sının formu, inşa tarzı ve tekniği, taş sahne binasına sahip olmaması gibi özelliklerinden dolayı genellikle Geç Hellenistik Dönem'de inşa edilen Lykia tiyatrolarından daha erken bir tarihe ait olabilir. Fakat kesin bir şey söylemek güçtür. Balboursa Yukarı Tiyatro ile özellikle, hem anakayanın işlendiği kesimler hem de oturma sıralarının formu ve özellikleriyle benzer olup, İ.Ö. 200 yıllarına ait olabilir.

31-Tlos Tiyatrosu'nun kuzey *parodos*'undaki yapıyı yazıtından, yardımlarla tiyatro inşasının İ.Ö. 1.y.y.'ın sonunda sıfırdan inşa edildiği öğrenilmektedir. Bu tarihle oturma sıralarının *profil*'lerin ve kemerlerin işçiliği ile de örtüşmektedir.Opramoas'ın İ.S. 2.y.y.'ın ortasında yaptığı yardımlarla, depremde sonra yıkılan bölümleri tadilat görmüş ve *cavea*'sı büyütülmüştür. Tonozlu *furnicatum* galerileri eklenmiştir.Hellenistik inşa geleneğinde ve İ.S.141 depreminden önce inşa edildiği kesin olup, İ.S. 2. y.y. ve 3.y.y.larda⁷⁴¹ yaşanan depremlerden sonra yapılan onarımlar, özellikle *analemmata*'da izlenmektedir. Lykia tiyatro yapıları, bu dönemden önce, geleneksel yapı formlarını sürdürmekteydiler. Depremlerden sonraki onarımlar ve yeniden inşa sürecinde, Batı Roma tiyatro mimarisi, Anadolu tiyatrolarını etkilemiş ve bir dizi Hellenistik tiyatro İmparatorluk döneminde değiştirilerek, onarılmıştır. Özellikle *skene frons*; çok katlı, sütunlu ön yüzü ile Roma Dönemi'nde eklenmiştir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde, mevcut Hellenistik özelliklere, *diazoma*'ya açılan dik eksenli tonozlar ve *summa cavea*'daki *ambulacral* tonoz galerileri ve *diazoma* duvarında *cavea*'ya paralel uzanan merdivenler de eklenmiştir.Sahne binasının mimarisinde ve bezemelerinde; (girland'lar, rozet, *Herme*, *Eros*, *Medusa podium*'ların *profil*'lerinin işçiliği) Geç Antoninler, Erken Severuslar dönemlerinin özellikleri görülmektedir. Sahne binası, İ.S. 2.y.y.'ın son çeyreği ve İ.S. 3.y.y.'ın başına tarihlenmektedir.

⁷⁴¹ Duggan 2005,129 vd.

32-Xanthos Tiyatrosu'nun görülebilen erken *cavea* ve sahne binası, Demargne'in İskender'in fethinden sonra terk edildiğini düşündüğü *nekropol*'ün olduğu alana bu tarihten daha geç, Geç Hellenistik Dönem'de inşa edilmiş olmalıdır. İ.S. 1.y.y.'da Falviuslar Dönemi'nde; *cavea*'daki tonozlu yapının olduğundan söz edilmekte ve bu döneme ait Galatia ve Capadocia eyaletinin yöneticisi olan Fronto Neratius'un ismi geçmektedir⁷⁴². İ.S. 2.y.y.'da tamamen yıkılan tiyatro Opramoas'ın yarıdmlarıyla yeniden İ.S. 2.y.y.'da inşa edilmiştir. Sahne binası'nın mimari yapısı ve bezekleri incelendiğinde, Myra, Limyra ve Tlos Tiyatroları'nda da karşılaşıldığı gibi bir problem akla gelmektedir. Sayılan bu kentlerin tiyatrolarının İ.S. 141 depreminden sonra Opramoas'ın yarımlarıyla onarıldığı bilinse de bu dönemden bezek olmayışı, akla öncelikle *cavea*'larının yapılıp, sahne binası'nın bezeklerinin en erkeni Antoninler Dönemi'ne ait olmasıyla da, bezeklerin biraz geçikmeyle yapıldığını göstermektedir. Severuslar Dönemi'nde de bezek ve plastik eserlerin sayısı artmış ve son olarak Geç Severuslar Dönemine ait bezeklerin de olması, tiyatroların sahne binalarının uzun bir süreç içinde bezendiğini (tıpkı Perge tiyatrosu'nda da olduğu gibi 3. Evreli) göstermektedir.

H. Isler'in çalışmasında⁷⁴³, Lykia'nın en eski tiyatrosu olarak İ.Ö. 200 yılında yapılan Kyaneai'yi verse de, aslında bu örneğin de diğer örnekler gibi İ.Ö. 100 yılına ait olabileceği düşünülür. En erken 3 örnek, geleneksel Hellen Tiyatro formunun ilk örnekleri olup, Kadyba ve Telmessos Akropol tiyatrolarıdır.

Yoğun bir şehirleşme sürecinde geri kalan Hellenistik tiyatrolar, Lykia Tiyatroları'nın altın çağının İ.Ö 200 ila 100 yılları arasında olması, İskender'in gerçekleştirdiği Hellenizasyonla bağlantılı olarak Lykia yönetim katmanının, Hellen şehir devleti modelini izlemesi sonucunda inşa edilmiştir. Bu kapsamda hiç kuşkusuz tiyatro inşaat uğraşları artmıştır. Tiyatrolar theatral gösterilerin yanı sıra Hellenistik Dönem'de Rhodiapolis Tiyatrosu'nda da olduğu gibi, halk toplantıları çerçevesinde hizmet vermiş, oldukları yazıtlarla bilinmektedir. Roma Dönemi'nde ise gladyatör ve hayvan dövüşlerinin yapıldığı alanlara dönüştürülmüştür.

⁷⁴² Cavalier 2005, 64.

⁷⁴³ Isler 2007, 302.

7. LYKİA TİYATROLARININ DİĞER TİYATROLAR ARASINDAKİ YERİ

Rhodiapolis ve diğer Lykia Tiyatrolarını bütün özellikleriyle değerlendirebilmek ve kavrayabilmek için konuyu, bölgenin tarihsel (sosyal, politik, ekonomik) gelişimiyle birlikte ele alıp incelemek gerekir.

Lykia'nın tiyatrolarının hepsi olasılıkla Hellenistik Dönem'de inşa edilmeye başlanmıştır. Bu dönemin özelliklerini ve tiyatro inşasında etkileşimi anlamak için, Anadolu'nun en erken tiyatro kültürünün yayıldığı bölge olarak, önce İonia Bölgesi tiyatrolarını genel hatlarıyla bilmek gerekir.

Lykia'daki tiyatroların, bugün görülen mimarisi; sahne binası yapısallığı ve bezekleri, tiyatro işleviyle kullanıldığı son evresi olan (İ.S. 2. ve 3.y.y.) Roma Dönemi'ne aittir.

İmparator Vespasyanus İ.S. 74 yılında; sosyal, politik ve sanatsal olarak Hellenistik etkisi fazla olan Lykia ülkesini, birliğin gerekliliğine duyduğu ihtiyaç nedeniyle, Pamphilya ve Pisidia bölgeleriyle birleştirmiştir. Dağlık Pisidia Bölgesi, dağlarla çevrili verimli ovalara sahip Lykia Bölgesi ve zengin, geniş kıyı ovalarına sahip Pamphilya Bölgesi birleştikten sonra birliğin ekonomisi ve sosyal yapısı, hızla gelişerek, Side, Attaleia, Perge ve Aspendos ile Termessos, Sagalassos ve Selge kentlerine, gelişen inşa potansiyelini kullanarak, Roma şehirciliği etkisinde, büyük yapılara yatırım yapmışlardır.

7. 1. Lykia Tiyatrolarının Aiolis, İonia, Mysia ve Karia Tiyatrolarından Seçilmiş Örneklerle Karşılaştırılması

Aiolis, İonia ve Karia bölgeleri, Anadolu tiyatro tarihi için başlangıç bölgesidir. Bu bölgede yer alan tiyatroların ilk yapım evreleri Hellenistik Dönem olup, diğer bölgelerde yaşandığı gibi, bunlar da zaman içerisinde Roma Dönemi eklentileriyle genişletilmiştir. Örneğin; Ephessos ve Miletos, Priene tiyatrolarının *Cavea*'larına, Roma Dönemi'nde ek bölümler eklenmiş olup, Lykia'da bu uygulamanın bilindiği örnekler de Antiphellos, Kadyanda, Kyaneai, Kibyra, Limyra, Patara, Rhodiapolis, Tlos tiyatrolarıdır.

Özyiğit'e göre, Anadolu'nun en erken tiyatrosu, Aiolis Bölgesi'ndeki, İ. Ö 340-330 yıllarına tarihlenen **Phokaia Tiyatrosu'dur**⁷⁴⁴. Tiyatro tepenin kuzey-batı yamacına inşa edilmiştir. Bugün tiyatrodan 4 oturma sırasının bazı blokları ve *caveapodium* duvarının bir bölümü dışında, başka bir şey kalmamıştır. Tiyatro tam anlamıyla kazılıp açılmadan birkaç oturma sırası kazılmıştır. *Parodos*'un bir bölümü gözükmektedir. *Analemma* duvarı önünde

⁷⁴⁴Özyiğit 1991, 99-122; Özyiğit 2011, 89.

birkaç basamak bulunmaktadır. Oturma sıraları kentin doğal taşı olan tufadır. Oturma sıralarının formu ve boyutları, birçok tiyatrodaki ortak formdan biraz farklıdır. Oturma sırasının ön yüzünde *kyma rectaprofil*'i ve altında da sığ bir *profil* daha yapılmıştır. Genellikle oturma sıralarının altında burada görülen *Profil* gözükmez. Oturma sıralarında enleri dar olup, en önde yer alan oturma sıralarının batısında, Hellenistik Dönem'e ait, oldukça büyük harf karakterlerine sahip bir yazıt bulunur. Yazıtta "ΦΥΛΗΕΥΘΑ..." yazılıdır. İ.S. 1.y.y.'ın ortasında onarım görmüştür. Bu karakterde oturma sıralarının üst yüzeylerinde yer alan, Hellenistik yazıtlara sahip tiyatro örnekleri Lykia Bölgesi'nden Limyra ve Myra⁷⁴⁵ dır.

Bu örnek dışında, bütün tiyatro literatürünce benimsenen Anadolu'nun en erken örneği **Priene Tiyatrosu'dur**⁷⁴⁶. İ.Ö Erken tarafından 3.y.y.-3.y.y.'ın ortasına tarihlenmektedir. 1895 yılında başlayan kazılar belli aralıklarla sürdürülmüş, 1992 ile 1998 yılları arasında yapılan restorasyon çalışmalarıyla da tiyatro onarılmıştır⁷⁴⁷. Kentin üst kesiminde yer alan tiyatro güneye bakmaktadır. Priene Tiyatrosu'nun *ima cavea*'sında 15 oturma sırası, 5 *kerkides*'e bölünmüştür. *Media cavea*'da 8 oturma sırası da, 5 *kerkides*'e bölünmüştür. *Summa cavea*'da 10 oturma sırası, 4 *kerkides*'e ayrılmıştır. Lykia Bölgesi'nde sadece Kibyra Tiyatrosu, bu örnekte olduğu gibi 3 *maenianum* ve 2 *diazoma*'ya sahiptir. Oturma sıraları, blokların üzerinin mermer plakalarla kaplanmasıyla oluşturulmuştur. *İma cavea*'nın merkez *kerkides*'inde, alt sıralarda Geç Hellenistik- Erken Roma Dönemi'nde aslan ayaklı oturma sıraları, özel oturma yerleri olarak yapılmıştır. *Orchestra*'nın etrafında 2 parçadan oluşan üst kısmında, sırt dayama kısmı ve *volüt*'lü kolçakları bulunan üst parça, alt bölümünde de ince işçilikli aslan ayaklarından oluşan ve ayakları koymak için küçük bir yükselti bulunan tahtın alt bölümünden oluşmaktadır. Oturulan kısmın altında yazıtlar ve tahtın yan bölümünde asma yaprakları ve aslan ayağının yan bölümünde *volüt* kısmı bulunmaktadır. Tahtların arasında ise bank şeklinde ve kolçalsız uzun sırt dayamak için yüksek yapılmış, yalın koltuklar bulunmaktadır. *Orchestra*'nın ortasındaki koltukların arasında ise, dikdörtgen bir altar bulunmaktadır. Priene Tiyatrosu'nda en önde bulunan taht ve koltuklarla oluşturulan bu alanın düzenlemesi, Priene Tiyatrosu'na göre daha geç Hellenistik Dönem'deki Rhodiapolis Tiyatrosu'nun tasarımında, *cavea*'nın en alt sırasında bulunan ölçüleri ve formuyla diğer oturma sıraslarından farklı olan, aslan ayaklı bölümü etkilemiş olabilir. Oturma sıralarının

⁷⁴⁵ Myra Tiyatrosu'nun da Hellenistik Dönem evresindeki *cavea*'sındaki oturma sıralarında bu karakterde yazıtlı oturma sıraları bulunmakta, Hellenistik Tiyatrosu bir nedenden yıkıldıktan sonra bu bloklar, Roma tiyatrosunun alt yapısında bulunan batı kanattaki bir oadanın içinde devşirme malzeme olarak kullanılmıştır.

⁷⁴⁶ Wiegand 1893, 307-313; Wiegand-Schrader 1904, 235-357; Fiechter 1914, 30; Gerkan 1921 ; Dörpfeld 1924, 50-101; Bulle 1928, 250-253; Bieber 1961, 108-115; Kleiner-Schede 1964, 70-79; Ferraro 1970, 9-20; Sear 2006, 349 vd.

⁷⁴⁷ Schumacher-Misiakiewicz 2007, 46-145.

arkasında yer alan *podium* duvarına sırt bölümü dayanarak, diğer oturma sıralarından konforlu bir hal almışlardır. Ayrıca aslan ayaklarıyla bezenmişler ve en ön sıra olmalarıyla Rhodiapolis Tiyatrosu'nun *proedriae* sırasını en alt sıra oluşturuyor olmalıdır. *İma cavea*'da kare delikler, Rhodiapolis Tiyatrosu'yla benzer olup, Hellenistik Dönem'e ait gölgelik sistemiyle alakalıdır. Özellikle Hellenistik Dönem'e ait tiyatrolarda *proedriae* koltukları *orchestra*'da yer almaktadır. Koltukların arkasında geniş bir geçiş alanı bulunmaktadır. Rhodiapolis Tiyatrosu'ndan ele geçen 2 adet *sella curilis* tarzı koltuk *orchestra*'da durmalıydı. *Analemmata* duvarıyla bağlantılı *parodos*'unda kapı bulunmaktadır. Olasılıkla Rhodiapolis Tiyatrosu'nun *doğu parodos*'u da bu şekilde bir kapıya sahip olmalıdır. *Orchestra*'sı sıkıştırılmış topraktır. Lykia Tiyatroları'ndan kazılar gerçekleştirilen örneklerde; Rhodiapolis, Antiphellos, Patara, Telmessos, Arykanda, Limyra, Myra, Xanthos tiyatrolarının *orchestra*'sı sıkıştırılmış toprakla kaplıdır. Priene Tiyatrosu'nun Gerkan'ın yaptığı rekonstrüksiyona göre⁷⁴⁸, Hellenistik Dönem sahne binası düzenlenişi, 1 katlı olması, *skene frons*'unda 3 tane *thyromata* olmasıyla, Rhodiapolis Tiyatrosu'yla, Dor düzenindeki yarım *plaster* sütunlarla düzenlenmiş cephesiyle de⁷⁴⁹ Arykanda Tiyatrosu'yla benzeşmektedir. Rhodiapolis Tiyatrosu'nun *proskene* duvarının içerisinde, yivli Priene'deki örneklerle benzer sütunce kullanılmış olması, önceki evresinde Priene'deki gibi sütunlarla düzenlenmiş bir *proskene*⁷⁵⁰ düzenlemesine sahip olabileceğini akla getirmektedir.

Pergamon Tiyatrosu⁷⁵¹ *akropolis* tepesinde batıya yönlendirilmiştir. Anadolu tiyatroları içerisinde *cavea* eğimi en fazla olan örnek olup, *cavea*'nın tamamı yamaca yaslanmıştır. *İma cavea* yarım daire formunda olup, *media* ve *summa cavea*'nın *analemma* duvarları teraslar boyunca daha kısa, konsantrik yay formunda kesilmiştir. Pergamon Tiyatrosu'nda olduğu gibi, Kibyra Tiyatrosu'nda da *cavea* 3 *maenianum*'dan oluşmaktadır. Pergamon ve Kibyra tiyatrolarında *summa cavea* bölümleri Roma Dönemi'nde eklenmiştir. Patara *Bouleuterion*'u ve Hierapolis Tiyatrosu'nda olduğu bir Pergamon Tiyatrosu'nun da *ima cavea*'nın merkezinde kareye yakın bir *pulvinar* olarak adlandırılan⁷⁵² alan içerisinde 5 oturma sırasını alarak, *bisellum* alanı olarak ayrılmıştır. Roma Dönemi'nde Myra, Telmessos, Xanthos, Rhodiapolis, Patara örneklerinde olduğu gibi *orchestraarena*'ya çevrilmiş, *orchestra*'nın etrafı parapet duvarıyla çevrelenmiştir. İ.S.3.y.y.'da su oyunlarının oynandığı düşünülmektedir. İ.Ö. 3.y.y.'ın son çeyreğine tarihlenen tiyatronun ilk sahne binası

⁷⁴⁸ Genel olarak bkz; Gerkan 1921; Schumacher-Misiakiewicz 2007, 46.

⁷⁴⁹ Schumacher-Misiakiewicz 2007, 60.

⁷⁵⁰ A.g.e. 2007, 91.

⁷⁵¹ Genel olarak bkz; Bohn 1896, Dörpfeld 1907. Gerkan 1921, 101; Bulle 1928, 255; Ferraro, 1970, 23-34, Radt 1999, 257.

⁷⁵² Sear 2006, 346.

ahşaptandır. Lykia Bölgesi'nde de günümüzde taş sahne binasının olup olmadığını, bilmediğimiz örneklerin ilk evrelerinde ahşap sahne binaları da olabilir. Fakat Lykia Bölgesi'nde henüz ahşap sahne binasının olduğunu kanıtlayabilecek izler, Pergamon'dan ele geçen, ahşapların oturtulduğu taş bloklar benzer kanıtlar ele geçmemiştir. Antiphellos Tiyatrosu'nun sahne binası bulunmamaktadır. Yapılan kazılarda, ahşap sahne binasına ait izler bulunmasa da oyunlar olasılıkla ahşap bir düzenlemede sahnelenmiştir.

Ephessos Tiyatrosu⁷⁵³, Panayır Dağı'na, kuzey doğu, doğu yönüne bakmaktadır. Anadolu'nun, 21 500 kişi kapasitesiyle, en büyük tiyatrosu olup, Lykia'nın en büyük tiyatrosu Myra'nın 10 800 kapasitesinin yaklaşık 2 katıdır. *İma cavea*'sında 24 mermer oturma sırası bulunmaktadır. İonia Bölgesi tiyatroları zenginliğin bir göstergesi olarak koltuklarında mermeri kullanmışlardır. Lykia Bölgesi'nde hiçbir tiyatrodada mermer kullanılmamıştır. *Media cavea*'da 22, *summa cavea*'da 21 oturma sırası mermerle kaplanmıştır. *Cavea*'nın en üst kesiminde *porticus* bulunmaktadır. Tepeye inşa edilen Hellenistik Dönem *cavea*'sına, Roma Dönemi'nde yeni bir *analemma* duvarı örülmesiyle *summa cavea* bölümü eklenmiştir. Likya Tiyatrolarından da Limyra, Kibyra, Patara, Rhodiapolis, Tlos gibi örneklerde *cavea*'ya eklemeler Roma Dönemi'nde yapılmıştır. *Orchestra*'nın etrafında su derenej sistemi, Metropolis, Halikarnassos, Side ve Syracuse tiyatrolarında da olduğu gibi bulunmaktadır. Hellenistik Dönem'de arkalıklı olan *proedriae* koltukları Rhodiapolis'te de olduğu gibi kaldırılıp, parapet duvarı yerleştirilerek gladyatör dövüşleri ve *venationes* mücadeleleri gerçekleştirilmiştir. *Orchestra*'ya etrafına duvarlar örülerek, su geçirmeyecek şekilde boşluklar *opus sectile* ile kaplanarak, *kolymbetra* oyunları olasılıkla Myra ve Hierapolis Tiyatrosu'nda da olduğu gibi düzenlenmiştir. İ.Ö 125-100'e tarihlenen, Hellenistik *proskene*'ye ait Xanthos Tiyatrosu'ndaki gibi az sayıda kalıntı bulunmaktadır. Sütunlu sahne binası İ.S 66 yılına tarihlenmektedir. *İma* ve *media cavea* İ.Ö 200 yılına, *summa cavea* İ.S. 1.y.y.'da eklenmiştir. Tiyatrodan kesin tarihlemeye yarıyacak çok sayıda yazıt ele geçmiştir. *Vela* sistemiyle ilgili "*petasos*" ifadesinin geçtiği bir yazıt (Patara Tiyatrosu'nda da "*vela*" ifadesi geçmektedir) ayrıca sahne binası dekorlarıyla ilgili ahşap bir mekanizmayla ilgili bir yazıt ve *venationes* için Afrika'dan hayvanlar getirilmiş olduğuyla ilgili yazıtlar, tiyatro hakkında önemli bilgiler içeren örneklerden en ilginçleridir.

⁷⁵³ Genel olarak bkz; Heberdey, Niemann, Wilberg 1912; Fiechter 1914, 60 vd.,90; Gerkan 1921, 90-93; Ferraro 1970, 47-66.

Miletos Tiyatrosu⁷⁵⁴, batı yönüne yönlendirilip, tepeye yaslanmaktadır. Xanthos Tiyatrosu'nda olduğu gibi, Roma *cavea*'sının önünde Hellenistik Dönem'e ait at nalı *cavea* izi ve Hellenistik sahne binası kalıntıları izlenmekte, sahne binasının bu dönemde 4 farklı evresi tespit edilebilmiştir⁷⁵⁵. *Cavea*'sı yarım daire formunda olup, 3 *maenianum*'dan oluşmaktadır. *İma cavea*'da 20 *profil*'li oturma sırası, 5 *kerkides*'e bölünmüş, *klimakes*'in köşlerindeki oturma sıralarında ince aslan ayakları işlenmiştir. Aslan ayaklarının ayrıntılı olarak işlenişi Side ve Rhodiapolis tiyatrolarındaki aslan ayaklarıyla benzeşmektedir. *Media cavea*'da 20 oturma sırası olup, 10 *kerkides*'e bölünmüş ve en arka sırada bir koltuk sırası bulunmaktadır. Pergamon gibi Miletos Tiyatrosu'nda *ima cavea*'nın ortasında *pulvinar* olarak adlandırılan özel oturma alanının etrafında 4 adet sütun, tente oluşturmak için *cavea*'ya yerleştirilmiştir. Hierapolis ve Patara *Bouleuterion*'unda, *ima cavea*'sının ortasında *pulvinar* alanı bulunur. *Summa cavea*'sı 18 *kerkides*'e bölünmüş olup, oturma sıralarının altında boylu boyunca uzanmakta olan, 35 radial tonozdan oluşan bir alt yapı sistemi bulunmaktadır. Bu kısmı ile tam bir Roma tiyatro mimarisi özelliği göstermektedir. *Orchestra* Roma Dönemi'nde derinleştirilmiş, 7 adet dikdörtgen niş bulunan *podium* duvarı üzerine parapet duvarı yerleştirilmiştir. *Proskene*, Priene Tiyatrosu'nda olduğu gibi boyalı ve yarım *plaster* Dor sütunlarıyla, Arykanda, Olympos, Phaselis, Kadyanda tiyatrolarında olduğu gibi bezenmiştir. Hellenistik sahne binası bloklarla örülerek *pulpitum* seviyesine getirilmiş, 5 kapı açıklığı nişlerle hareketlendirilip, sahne binası toplamda 3 katlı olmuştur. İ.S. 2.y.y.'ın sonuna tarihlendirilen *Eros*'ların, vahşi hayvanları avlama sahnesine sahip *friz*'le de, Roma sahne binasına dönüştürülmüştür⁷⁵⁶. *Postskene*'sinde 9 oda bulunmaktadır. *Cavea* İ.Ö. 3.y.y.'ın 3. çeyreğinde, sahne binası İ.Ö 3.y.y.'ın son çeyreğinde genişletilmiştir. Flaviuslar Dönemi'nde *cavea* ve sahne binası tekrar yapılmış, İ.S. 3.y.y.'ın son çeyreğinde tamamlanmıştır. Marcus Aurelius'un mimari Menophilus'un inşaat yaptığına ilişkin bir yazıt bulunmuştur. Miletos Tiyatrosu'nun birçok yerinde bulunan Bizans Dönemi'yle ilgili yazıtlar⁷⁵⁷, Myra Tiyatrosu gibi Hristiyanlık inancına rağmen tiyatronun hala kullanıldığını göstermektedir.

Magnesia Büyük Tiyatro⁷⁵⁸, kentin batı yamacındaki tepenin güney kesimine yaslandırılıp, kuzey batıya yönlendirilmiştir. *Cavea* yarım daireye yakın olup, 2 *maenianum*'dan oluşmaktadır. *İma cavea*'da 11 oturma sırası, *summa cavea*'da 22 oturma sırası bulunmaktadır. Oturma sıraları mermer plakalarla oluşturulmuş, bu sebeple oturma

⁷⁵⁴ Wiegand 1904, 2-9; Wiegand 1906, 35 vd.; Gerkan, Rehm 1935, 99-107; Krauss 1973; Ferraro 1970, 85-95; Müller, Wiener 1967, 279-290; Alenhöfer 1980; Alenhöfer, Bol 1989, 17-47.

⁷⁵⁵ Krauss 1973, 5-22.

⁷⁵⁶ Alenhöfer-Bol 1989, 17-24.

⁷⁵⁷ Krauss 1973, Res. 137-138.

⁷⁵⁸ Ferraro 1970, 99-106.

sıralarının çoğu sökülüştür. *Analemma* duvarının ortasında, *diazoma*'ya açılan basamaklar bulunmaktadır. *Analemma* duvarlarında özenli *isodomik* örgü bulunmakta belirgin bir özelliği var. Sahne binası'ndan *hyposkene* kemeri ve birkaç sütundur. *Orchestra* zamanında mermerle kaplı olup, sahne binasının ortasından başlayıp, *orchestra*'nın ortasına kadar *charonian* olarak adlandırılan bir tünel bulunmaktadır. Bu tünel Hellen tragedyalarında, oyuncuların yeraltından yer üstüne çıkmalarını gerektiren sahnelerde kullanılmış olabilir⁷⁵⁹. Bu dehlizin benzeri Anadolu'da Tralleis Tiyatrosu'nda bulunur⁷⁶⁰. Roma Dönemi'nde *cavea arena*'ya çevrilmiş olmalıdır. Fakat ilginç olan şey; Rhodiapolis'te olduğu gibi ön sıralar kaldırılmamış ve parapet duvarının olmamasıdır. Belki gladyatör oyunlarının oynanmış olabileceğini düşündürmektedir. Hellenistik sahne binasının köşeleri açılı olup, Roma sahne binası uzatılarak, *parodoi*'ya 2 geçiş yaparak birleştirilmiştir. Cephesi sütunlu sahne binasına açılan 3 kapı açıklığı bulunmaktadır. *Cavea*'nın İ.Ö 160 yılında yapımına başlanmış, Phanes yazıtına göre, Mithridates savaşlarından sonra tamamlanmıştır. Yeni sahne binası İ.S. 2.y.y.'a inşa edilmiştir.

Magnesia Küçük Tiyatrosu “Theatron”u⁷⁶¹, bütünüyle tepeye oturmaktadır. Tamamen mermerden yapılan *cavea*'nın oturma sıralarının bazılarının, yaşanan toprak kaymaları sonucunda yapımı yarım bırakılmış ve İ.S. 1.y.y.'ın sonunda Domitian Dönemi'nde mermer oturma sıralarının bir bölümü, başka yapılara taşınmıştır. Yaşanan toprak kayması yüzünden yapımının yarım kalması yüzünden birçok mimari bölümü eksiktir. 28 oturma sırası yapılması planmıştır. Bu eksikliğin; tiyatro yapılarının yapım aşamaları, alt yapı ve temel çalışmaları ile taş işçilikleri hakkında bilgiler vermesi açısından, çok önemli bir yapıdır⁷⁶². *Cavea* boyutları, *podium* duvarının *orthostat* şeklindeki örgüsü, bu *podium* üzerindeki geçiş alanı, üst sırasında yer alan ayak koyma sırası, aslan ayaklarının işlenişiyle Rhodiapolis Tiyatrosu ile benzerlikler görülmektedir. Magnesia Theatron'unun *Caveapodium* duvarı önünde, *proedriae* koltukları için alanlar inşa edilmiştir. Magnesia Theatron'u yapımına, özellikle de aslan ayaklarının işçiliğine göre İ.S.1. y.y.'ın başında başlanmış olabileceği düşünülmektedir⁷⁶³.

Knidos Yukarı Tiyatro⁷⁶⁴, at nalı *cavea*'ya sahip olup, 3 *maenianum*'a sahiptir. Ön *analemmata* oldukça ince işçilikli, *bosaj*'lı *rektogonal* örgüye sahiptir. İma *cavea* 7 *kerkides*'e bölünmüş olup, mermerden yapılmış 13 oturma sırası vardır. Lykia Tiyatrolarından Arykanda örneğindeki gibi, 7 *kerkides*'e bölünmüş olup, bu oran Vitruvius'un klasik Hellen tasarımına

⁷⁵⁹ Bean 1995, 231.

⁷⁶⁰ A.g.e. 1995, 232.

⁷⁶¹ Genel olarak bkz. Bingöl 2005.

⁷⁶² A.g.e. 2005, 113.

⁷⁶³ Bingöl 2005, 158.

⁷⁶⁴ Bean 2000, 152 vd.; Sear 2005, 333.

uymaktadır⁷⁶⁵. *Media cavea*'da 7 *kerkides*, 12 oturma sırasına, *summa cavea*'da *kerkides* sayısı tam olarak bilinmiyor, bunlarda 7 ya da 8 oturma sırası bulunmaktadır. *Summa cavea*'da yer alan *furnicatum* tonozlarının karşılıklı olması; Patara, Telmessos, Tlos örnekleriyle benzeşmektedir. *Parodoi* ve *cavea*'nın ayrı tasarlanması Hellenistik özellikte olup, en üst *cavea*'nın formu ve Roma Dönemi eklenmesi, Kibyra örneğiyle benzeşmektedir. *Pulpitum* ilk evresinde ahşap yapılmış olup, sonradan daha üst seviyede mermer kaplı olarak yapılmış, *hyposkene* tonozlarıyla taşınmaktadır. Sahne binası düz cepheli olup 3 kapısı bulunmaktadır. İonia ve Karia tiyatrolarının bazıları mermer kaplama şeklinde ya da tamamen monolit olarak mermerden yapıldığı için, oturma sıraları başka yerlere taşınarak, Lykia Bölgesi'ne göre daha çok tahrip olmuştur. *Caveapodium* duvarında rastlanan boya izleri de⁷⁶⁶ Myra ve Xanthos örnekleriyle benzeşmekte ve boyayla resimler çizildiğini göstermektedir. Sahne binası Rhodiapolis ve Limyra örneklerinin *skene frons*'unda uygulandığı gibi, makadam blokaj tekniğinde, moloz taşlarla örülmüştür. Sahne binası'ndan Augustus Dönemi'ne ait giysili 2 kadın heykeli ele geçmiştir. Telmessos örneğinde de, Geç Hellenistik-Erken Roma Dönemi özellikleri göstermektedir. Tiyatro Hellenistik Dönem'de inşa edilmiş, Roma Dönemi'nde kapasite artışı ve sahne binasında değişiklikler yapılmıştır⁷⁶⁷.

Kaunos Tiyatrosu⁷⁶⁸, at nalı formunda, tepeye yaslanmış ve güneybatıya bakan bir *cavea*'ya sahiptir. *İma cavea*'da 9 *kerkides*'e ayrılmış olup 18 oturma sırası vardır. *İma cavea*'nın en üst sırada tüm Lykia Tiyatrolarında olduğu gibi, koltuk sırası bulunmaktadır. *Summa cavea*'da 9 *kerkides*'e ayrılmış olup, 15 oturma sırası bulunur. *İma* ve *summa cavea*'sında aynı *kerkides* sayısı bulunan örnekler; Priene (*ima* ve *media cavea*'da), Alinda, Nysa (*ima* ve *media cavea*'da), Telmessos ve Patara örnekleridir. Bu örneklerin hepsinin *cavea*'larının bu kesimleri Hellenistik Dönem'de inşa edilmiştir. Kaunos Tiyatrosu'nda *summa cavea*'nın da arkasında, toplamda 2 koltuk sırası bulunması, Letoon örneğiyle benzeşmektedir. *Diazoma*'ya açılan 2 *furnicatum* tonozundan kuzeybatı yönündeki geçiş merdivenlidir. Bu yönüyle Myra Tiyatrosunun batı tonozunu hatırlatmaktadır. Tonozun içerisine doğrudan açılmış yuvalardan, buranın bir kapı ile kapatıldığı anlaşılmıştır⁷⁶⁹. Kuzey doğu'daki tonoz ise direk *diazoma*'ya açılmaktadır. *Diazoma*'ya açılan 2 *furnicatum* tonozunun bulunması, genellikle geçiş dönemi tiyatrolarının özelliği olup, Patara, Telmessos, Tlos örnekleriyle benzeşmektedir. *Cavea* ve *skene*'nin ayrı tasarlanması, yine Hellenistik

⁷⁶⁵ Vitruvius V. VII. 1.

⁷⁶⁶ Yılmaz 2009, 29.

⁷⁶⁷ Sear 2005, 333.

⁷⁶⁸ Serdaroğlu 1967, 133 vdd.; Ferraro 1970, 209 vdd.; Ögün-Işık 2001, 53; Sear 2005, 331; Bean 2001, 185.

⁷⁶⁹ Ögün-Işık 2001, 55; Varkıvanç 2007, 109-121. Bu makalede anlatıldığı gibi bu kapı deneysel arkeoloji kapsamında üretilerek buraya monte edilmiştir.

gelenek özellikliği olarak hemen hemen tüm Lykia Tiyatrolarında karşımıza çıkan bir özelliktir. *Orchestra*'ya, kuzeybatıdan düzayak, güneydoğudan anakayaya oyulmuş merdivenli *parodos* girişinden girilmektedir. *Cavea*'nın arkasına bitişik bir *nymphaion* bulunmaktadır⁷⁷⁰. Perge Tiyatrosu'nun da sahne binasının arkasına bitişik bir *nymphaion* vardır. *Proskene* Hellenistik gelenekte trapez formlu olup, İonia ve Lykia Tiyatrolarının çoğunda olduğu gibi, Dor sütunlarıyla bezenmiş, çok sayıda evre ve tadilat geçirmiş olup, Roma Dönemi evresi'nde tekrar kullanılmıştır. *Proskene*'deki mermer *plinthe*'ler Roma Dönemi'nde yerleştirilmiştir ve üzerlerinde yapı harfleri bulunur. *Plinthe*'ler mermer bir parapetle kapatılmış olup, üzerinde sütunlar bulunmaktadır⁷⁷¹. *Proskene*'nin önünde, bir tanesi kısmen korunmuş olarak ele geçmiş *periaktos* bulunmaktadır⁷⁷². Arkeolojik olarak şimdiye kadar Anadolu'dan ele geçen tek örnek olması bakımından önemlidir. *İma cavea* İ.Ö. 150 yılına, *summa cavea* ve sahne binası İ.Ö. 1.y.y.'ın yarısına ait olduğu, İ.S. 2.y.y.'da sahne binasının yeniden yapıldığı, Ferraro tarafından düşünülmektedir⁷⁷³. Fakat tiyatrodaki yapılan son çalışmalara göre *cavea* ve sahne binası daha erken dönemlere ait olabileceği düşünülmektedir⁷⁷⁴.

Alabanda Tiyatrosu⁷⁷⁵, tamamen tepeye yaslanarak inşa edilmiştir. *Analemmata* dışında, *Cavea* korunamamıştır, oturma sıralarından geriye bir şey kalmamıştır. Kuzey bakan 3 *maenianum*'dan oluşan at nalı formundaki *ima* ve *media cavea*'sı vardır. *Orchestra* merkezinden 90 ° bir açıyla, *media cavea*'dan daha dar bir *maenianum* olarak, Roma Dönemi'nde kapasite artışı için bir bölüm eklenmiş olup, bu formuyla da Kibyra örneğiyle benzeşmektedir. *Media cavea*'ya açılan Letoon, Patara, Telmessos, Tlos, örneklerindeki gibi, 2 *furnicatum* tonozu bulunmaktadır. Ön *analemmata* işçiliği oldukça özenli olup, bosajlı, atkılı *isodomik* örgüye sahiptir. *Summa cavea*'yı çevreleyen duvar örgüsü ise, düz *isodomik* olması dönem farklılığını göstermektedir. Erken sahne binasının ince uzun bir yapısı vardır, Roma Dönemi'nde sahne binasıyla *cavea* birbirine bağlanmıştır. *Pulpitum*'u iki sıra, Dor başlıklı *granit* sütun taşımaktadır. *Proskene*'de 3 kapı açıklığı vardır. Roma Dönemi'nde sahne binasının köşelerine 3 tane daha kapı açıklığı eklenmiştir. Augustus Dönemi'ne tarihlenmektedir⁷⁷⁶ ve Roma Dönemi'nde genişletilme yapılmıştır.

⁷⁷⁰ Işık 2011, 17 vd.

⁷⁷¹ Ögün-Işık 2001,57.

⁷⁷² B.Varkıvaç tarafından 2006 yılında Kaunos Tiyatrosu'nun sahne binası kazıları sırasında bu konuyla ilgili önemli sonuçlara ulaşılmıştır.

⁷⁷³ Ferraro 1970, 209-216.

⁷⁷⁴ Işık 2011, 17 vd.

⁷⁷⁵ Ferraro 1969, 207-218; Ferraro 1990, 207, Res.47.

⁷⁷⁶ Ferraro 1969, 207-219.

Alinda Tiyatrosu ⁷⁷⁷, yarım daire formundakicavea'sı yamaca yaslanmakta ve 2 *maenianum*'dan oluşmaktadır. *Analemmata* işçiliği, Hellenistik Dönem'in özelliğinde duvar işçiliğini yansıtmaktadır. Ön *analemmata* işçiliği, *bosaj*'lı, atkılı *isodomik* tarzda olup, Alabanda'nın işçiliğiyle benzeşmektedir. *Summa cavea*'da iki *furnicatum* tonozu bulunmaktadır. *İma cavea*'da 9 *kerkides*'e bölünmüş ve her birinde 12 oturma sırası vardır, *summa cavea* da 11 *kerkides*'e ayrılmış olup her birinde 12 oturma sırası bulunur. *Cavea*'nın arkası düzdür, *cavea*'nın arkasında ki bu düzlüğün tapınak için yapıldığı düşünülse de, bugün böyle bir ize rastlanmamaktadır. Düz olmasının sebebi, bu kesimde *cavea*'nın ana kayaya oyularak işlenmiş olmasıdır. Bu kaya işçiliği Lykia'nın birçok tiyatrosunda, Balboursa Yukarı, Balboursa Aşağı Tiyatrosu, Myra, Letoon, Kadyanda, Telmessos Akropol gibi örneklerde karşımıza çıkmaktadır. *Cavea*'nın batı yönünde arkasında bulunan bir tonozla da, *summa cavea*'ya ulaşılmaktadır. Hellenistik Dönem'e ait olan *proskene* ve sahne binasına Roma Dönemi'nde eklenen taş başlıklarla, *pulpitum* alçaltılmıştır. Sahne binası ve *cavea* Hellenistik gelenekte ve ayrı tasarlanmıştır. Roma Dönem'nde yapılan bir değişiklik de *parodoi* kapatılmıştır⁷⁷⁸. Hellenistik Dönem'deki *skene frons*, Augustus Dönemi'nde iptal edilerek, önüne bir duvar örülmüştür ve 3 kapısı bulunmaktadır. *Skene frons*'un 2 katlı sütunlu bir cephe mimarisi vardır. Hellenistik *cavea* ve sahne binası, İ.Ö erken 2.y.y.'da yapılmış, sahne binası Augustus Dönemi'nde değiştirilmiş, İ.S. 2.y.y.'da *pulpitum* ahşaptan yapılmıştır.

Aphrodisias Tiyatrosu ⁷⁷⁹, at nalı formundakicavea, yamaca yaslanmakta ve 2 *maenianum*'dan oluşmaktadır. *İma cavea*'da 11 *kerkides*, 26 oturma sırası, *summa cavea*'da 11 *keskides* 6 oturma sırası vardır. *İma cavea*'nın merkezinde, Geç Roma ya da Bizans Dönemi'nde eklenmiş platform, *pulvinar* bulunmaktadır. Bu yönüyle Pergamon Tiyatrosu ile benzeşmekte, Telmessos ve Myra tiyatrolarında yer alan moloz taşlarla örülmüş olan alandan ise, üzerinin açık ve platform şeklinde olmasıyla ayrılmaktadır. Bizans Dönemi'nde, kuzey *parodos*'a tonozlu bir şapel eklenerek kaptılmıştır. Duvarında *fresko*'lar bulunmakta, bu yönüyle de Side tiyatrosu'na benzemektedir. *Orchestra* Roma Dönemi'nde *arena*'ya çevrilmiş, *caveapodium* duvarı inşa edilmiş, *podium* üzerindeki deliklere ahşap bir korkuluk da Rhodiapolis Tiyatrosu'nda olduğu gibi, yerleştirilmiş olabilir. İlk oturma sırası koltuklardan oluşmaktadır. *Orchestra*'ya inmekte olan merdivenler; başarılı gladyatörlerin *pulvinar* bölümüne ödülleri verilmesi için çıktıkları ve *kolymbethra*'ya dönüştürülen *orchestra*'da bulunan su kanalının temizlenmesi için, aşağıya inilen merdivenler olabilir.

⁷⁷⁷ A.g.e. 1969, 181-198; Ciancio Rossetto 1994, 463, Sear 2005, 327 vd.; Bean 2000, 205 vd.

⁷⁷⁸ Bean 2000, 206.

⁷⁷⁹ Erım "Ferraro1990", 166-169.

Hellenistik gelenekteki *proskene* Zoilos tarafından İ.S. 1.y.y.'ın başında Julius Claudiuslar Dönemi'nde inşa edilmiştir. *Trapez* formu *proskene*'si Dor tarzında 14 *plaster*, *triglif* ve *metop*'lu bir düzene sahiptir. Zoilos tarafından yapılan taş *pulpitum*, Roma dönemi'nde genişletilmiştir. Sahne binası ve *cavea* birbirine bitişiktir. *Pulpitum*'un altındaki tonozlu odalar, vahşi hayvanlar için olup, bu düzenleme Balboursa Aşağı tiyatro ile benzeşmektedir. *Hyposkene*'de kaplıları kapanan beş oda bulunmakta bunlardan üç tanesi *arena*'ya açılmaktadır. *Skene frons* 2 katlı olup, ilk kat İonik, 2. kat Korinth tarzında düzenlenmiştir. Merkezde ki bir niş, Apollon ve Musa kabartmalarıyla süslenmiştir. Sahne binası ve *cavea* İ.S. 27 yılında inşa edilmiş, *cavea*'nın *arena*'ya dönüştürülmesi ve sahne binasındaki değişiklikler de İ.S. 2.y.y.'da yapılmıştır.

7. 2. Lykia Tiyatrolarının, Phrygia ve Lydia Tiyatrolarından Seçilmiş Örneklerle Karşılaştırılması

Hierapolis Tiyatrosu⁷⁸⁰, Hellenistik Tiyatrosu depremden dolayı tamamen kullanılamaz halde olamasıyla, Hierapolis'e komşu olan Laodikeia'da da, Roma Dönemi'nde yenisi inşa edilmiştir, Lykia'da da benzer olay yaşanmıştır. *Cavea* yarım daireyi geçmektedir. *İma cavea* 9 *kerkides*'e bölünmüş olup, 23 *profil*'li mermer oturma sıraları, merdivenlerin yanında aslan ayakları bulunmaktadır. Bu özelliği Tlos Tiyatrosu'yla benzeşmektedir. *İma cavea*'nın ortasında yer alan *bisellum/pulvinar*, Patara *Bouleuterion*'unda da bulunmaktadır. *Cavea*'da Hellenistik tiyatrodan getirilmiş kireçtaşı oturma sıraları kullanılmıştır. *Summa cavea*'da 10 *kerkides*'e bölünmüş, 27 oturma sırası bulunmaktadır. *Summa cavea*'da 2 tane radyal tonoz bulunur. *Summa cavea*'sının kenarlarında küçük tonozlar, kuzey tarafında Myra gibi, asimetrik 4 tane *cavea*'ya dik tonoz bulunur. *Orchestra kolymbethra*'ya dönüştürülmüştür. Sahne binası düzenlemesi, Roma Dönemi özellikleri göstermektedir. *Proskene*'nin erken evresinde 5 kapı açıklığı bulunmakta, Roma Dönemi'nde kenarlarındakiler *podium* duvarı ile örtülmüş olup, *orchestra*'ya bakan kapılar *opus mixtum*/makadam blokaj olarak, *kolymbethra* için örülmüştür. Köşelerde 1'er, kapıların arasında 2'şer tane yarım deniz kabuğu şeklinde *aedicula* yapılmış olup, kenarlarında *kompozit* sütun başlıklı *spiral* yivli sütunlarla süslenmiştir. *Pulpitum* taş olup, oldukça kuvvetli, çok sayıda kemerli bir altyapı ile taşınmaktadır. *Skene frons* 3 katlı olup, 5 kapısı bulunmaktadır. Kapıların yanlarında eğri bir yay çizerek *eksedra* oluşturmakta, ön yüzleri düzgün *podium*'larla cephe hareketlendirilmiştir.

⁷⁸⁰ D'Andria-Ritti 1995; Ferraro 1987, 38-48.

Podium 'lar Artemis ve Apollon kabartmalarıyla süslenmiştir⁷⁸¹. *Podium* 'ların üzerinde 2'şerli olmak üzere 8, 3 kapının yanlarındaki sekizgen *postament* 'lerin üzerinde toplam, Korinth başlıklı 6 sütun, cephede toplam 14 sütunla süslenmiştir. Orta kapının iki yanındaki söveler, diğerlerinden farklı olarak *ranke* şeklinde oluşturulmuştur. 2 katta Korinth başlıklı sarmal sütunlar, *Hades*'in *Persephone*'yi kaçırmayı, üçüncü katta *plaster* şeklinde *kompozit* başlıklar, *Dionysos* alayıyla ilgili bezemelerle süslenmiştir. Sahne binası, Flaviuslar, Domitianus, Hadrianus dönemlerinde onarımlar görmüştür. Lykia'nın büyük tiyatrolarında olduğu gibi, bezemeleri Severuslar Dönemi'nde yapılmıştır. *Skene frons* mermer plakalarla kaplanmıştır. Anadolu Tiyatroları içerisinde mitolojik anlatımlı *friz*'li kabartmalar Hierapolis, Nysa, Perge ve Side tiyatrolarında bulunur. Lykia Tiyatrolarında ise, *friz*'ler *girland* 'larla oluşturulan, *lunette* 'lerinde tekil figürlerin büstleri ya da tek semboller betimlenmiştir.

Laodikeia Roma Tiyatrosu⁷⁸²; Hellenistik Dönem'e ait tiyatro'nun deprem sonucunda ortasından fay hattının geçmesi ve tamamen kullanılamaz duruma gelmesiyle inşa edilmiştir. İnşa edilirken, Hellenistik Tiyatro'dan oturma sıraları getirilmiştir. Bu yönüyle Myra ve Xanthos örneklerini hatırlatmaktadır. Roma Tiyatrosu kuzeybatı'ya yönlendirilmiş, tepeye yaslanmakta ve at nalı formuna yakın bir *cavea*'ya sahiptir. Oturma sıraları mermerden yapılmış olup, bugün *ima cavea* toprakla örtülüdür. Mermerden yapılmış olması, diğer örnekler gibi tahrip olmasına neden olmuş, uzun süre taş ocağı olarak kullanılan kentte bu sıralarda alınmıştır. 1800'lü kaynakların aktarımına göre, 9 *kerkides*'e bölünmüş olup, 21 oturma sırası vardır. *Summa cavea*'da 16 *kerkides*'e bölünmüş olup, 25 oturma sırası sayılabilmektedir. *Cavea*'nın bu tarz bölünüşü; Assos, Aigia, Aspendos, Xanthos, Limyra ve Miletos tiyatrolarında vardır. *Cavea*'nın yarım daireyi aşan formu ise, Nysa, Hierapolis ve Patara örnekleriyle benzeşmektedir. Oturma sıraları üzerinde yer alan yazıtlara göre çevrede yer alan diğer kentlilerin dernek üyeleri⁷⁸³ için ayrılmış, *locus* yerleri bulunmaktadır⁷⁸⁴. Lykia'dan, oturma sıraları üzerinde yazıtlar bulunan örnekler; Limya, Myra örnekleridir. *Analemma* duvarına bitişik dükkânların varlığı, Rhodiapolis Tiyatrosu'yla benzeşmektedir. *Cavea*'nın "üst *cavea* seyirci yolu"na bağlanan sokağın bir örneği şimdiye kadar kaynaklarda bu tiyatro olarak gösterilmişse de,⁷⁸⁵ benzer uygulamanın Rhodiapolis Tiyatrosu'nda da görülmektedir. *Cavea*'da hem *velum* hem de *baldachine* izlerinin görülmesi, özellikle Lykia Bölgesi'nde yoğun şekilde görülmekte olan bir uygulamadır. *Caveapodium* duvarı *traverten*

⁷⁸¹ D'Andria-Ritti 1895; Çubuk 2008, 12 vd.

⁷⁸² Şimşek-Sezgin 2011, 173-201.

⁷⁸³ Hierapolis ve Laodikeia'nın bazı yapılarına destek veren yün boyacı birliğinin ana merkezinin Hierapolis değil Laodikeia olduğunu bu yazıtlar ortaya koymuştur. Bkz. Şimşek-Sezgin 2011, 186.

⁷⁸⁴ Şimşek-Sezgin 2011, 186.

⁷⁸⁵ Şimşek-Sezgin 2011, 180.

bloklardan oluşturulmuş ve üzerleri pembe sıvayla sıvanmıştır. *Orchestra* zemininde çift kademeli sıkıştırılmış kireç harç ve çay taşlarından oluşan blokaj; Myra, Ephessos, Hierapolis, Perge örnekleri gibi, Laodikeia Kuzey Tiyatrosu'nun da, Roma Dönemi'nde *kolymbethra* gösterileri için düzenlendiğini düşündürmüştür⁷⁸⁶. Sahne binasının büyük bir kısmı molozla kaplı olup, Bizans Dönemi'nde sahne binası Side örneğinde olduğu gibi, sur duvarı olarak kullanılmıştır. *Proskene*'nin merkezinde yer alan *apsis*, Merkez Roma geleneği olup, Anadolu'daki örnekleri; Aizonai, Milet, Pessinus tiyatroları, Roma'da ise, Bovillae, Herculaneum, Pompeii, Tibur Latin vs. gibi çok sayıdaki örneklerdir. Sahne binası'nın görülen bezekleri Antoninler Dönemi'ne aittir⁷⁸⁷.

Nysa Tiyatrosu⁷⁸⁸, *cavea*'sı yarım daireyi biraz geçen bir formda olup, tamamen yamaca yaslanarak inşa edilmiştir. 3 *maenianum*'dan oluşmaktadır. *İma cavea* 9 *kerkides*'e bölünmüş 11 *profil*'li oturma sırası vardır. *Parodoi*'dan girilip *ima cavea*'ya açılan, *cavea*'nın iki kenarında tonozlar bulunmaktadır. *Media cavea* dar bir ayak koyma sırasıyla *ima cavea*'dan ayrılmaktadır ve 9 *kerkides*'le 12 oturma sırasına sahiptir. *Media cavea* ile *summa cavea* arasında *diazoma* bulunmaktadır. *Diazoma*'daki 9 merdivenle *summa cavea*'ya çıkılmaktadır. *Summa cavea*'da 18 *kerkides*'e bölünmüş olup, 26 oturma sırası bulunmaktadır. *Summa cavea*'nın arkasında Aspendos ve Perge örneklerinde olduğu gibi, *ambulacral* bir *porticus* bulunmaktadır. *Orchestra kolymbethra* oyunları için yeniden düzenlenmiş olabilir çünkü, *parodoi* kuvvetli duvarlarla kapatılmıştır. Sahne binası mermerden yapılmış olup, *skene frons*'un da 5 adet kapı bulunmaktadır.

7. 3. Lykia Tiyatrolarının Pamphilya ve Pisidia Tiyatrolarından Seçilmiş Örneklerle Karşılaştırılması

Pamphilya Bölgesi'ndeki 5 kentte, 5 tiyatro bulunmaktadır. Silyon kentindeki tiyatronun dışında, 1 adet de küçük bir odeon⁷⁸⁹ bulunmaktadır.

Selge, Perge, Aspendos ve Side tiyatroları, boyutları ve nitelikli bezemeleriyle Anadolu'nun en zengin ve gösterişli tiyatroları içinde yer alırlar⁷⁹⁰. Pamphilya Bölgesi'nin

⁷⁸⁶ A.g.e. 2011, 181.

⁷⁸⁷ A.g.e. 2011, 182.

⁷⁸⁸ Kadioğlu 2006.

⁷⁸⁹ *Odeon*'lar antik dönemde çok işlevli mekânlardır. Toplantı mekânlarının gelişmiş halleridir. Tiyatrolarla tipolojik olarak aynı olup, tiyatrolardan üzerinin çatı ile örtülmesiyle ayrılmaktadırlar. Çoğu kentte tiyatro bulunurken, *odeon* refah düzeyi daha yüksek kentlerde bulunur. Sillyon Kenti'nde tiyatronun yanı sıra, ana kaya oyulmuş böyle bir mekânın da bulunması, buranın *odeon* olarak yorumlanmasına sebep olabilmektedir. Hem *odeon* hem de tiyatrosu bulunan kentlerinde sayısı oldukça fazladır: Kibyra *Odeon*'u ve tiyatrosu, Arykanda *Odeon*'u ve tiyatrosu, Atina Perikles *Odeon*'u ve Dionysos Tiyatrosu, Lyon Tiyatrosu ve odeonu, Korinth *Odeon*'u ve tiyatrosu, Alexandria Troas *Odeon*'u ve tiyatrosu bu konuda en önemli örneklerdir.

jeomorfolojik yapısına bağlı olarak tiyatroların hepsi, inşaat teknikleri, plan özellikleri bakımından tam anlamıyla Roma özellikleri göstermektedirler. İ.Ö. 133 yılında, Kral III. Attalos vasiyeti ile, Bergama Krallığı'nın Roma halkına bırakılmasının ardından Roma, bir süredir uzaktan himaye yolu ile yönetiminde söz sahibi olduğu Küçük Asya toprağında ilk kez resmi ve doğrudan yönetim birimini kurmuştur⁷⁹¹. İ. S. 1 ve 3. y.y.'ları arasında, Küçük Asya'nın genelinde olduğu gibi, Lykia ve Pamphilya bölgelerinin kentlerinde de yoğun bir Romalılaşma süreci yaşanmıştır. İ.Ö. 1. y.y. başlarından itibaren Kilikia Eyaleti'nin kurulması ve bölgedeki korsan eylemlerinin sona erdirilmesinin ardından, Pamphilya Bölgesi'ne *veteranii* (kıdemli asker) ve tacirlerden oluşan İtalikler yerleşmiştir. İ.S. 43 yılında Lykia Eyaleti'nin kurulmasının ardından, yerli halkın ileri gelen ailelerine Roma vatandaşlık hakkı verilerek, sistemli bir Romalılaştırma politikası yürütülmüştür. İmparatorluk çağı ile başlayan *Pax Romana*, getirdiği huzur ve güven duygusu ile, söz konusu Romalılaşma sürecini hızlandırmıştır.

Pamphilya Tiyatrolarının bezemelerine bakıldığında, bezeme tarzında bir tarz ve zamanlama olarak birliktelik vardır. Bu da; "Pamphilya Atölyesinin ürünleri" olarak adlandırılmaktadır. Antoninler Dönemi'yle birlikte bu bölgede yapılar yoğunlaşmakta, böylelikle yöresel atölyelerin olduğu saptanmaktadır⁷⁹². Pamphilya atölyelerinin, Pisidia ve Lykia Bölgesi'ndeki tiyatrolarda ürünleri bulunmaktadır. Yumurta çanağının altında iki yassı boncuk, ok ucuna bir yassı, araya da birer oval boncuk gelerek düzenli bir dizi oluştururlar. Bezemelerde bu özelliğin görüldüğü örnekler; Side, Perge, Aspendos, Silyon, Termessos, Cremna, Hierapolis, Myra tiyatrolarının bezekleridir. Mimari bezemelerde, özellikle Hadrian Dönemi'yle birlikte İ.S. 130 yılından sonra, Lykia ve Pamphilya atölyesinin özellikleri birlikte görülmektedir⁷⁹³.

⁷⁹⁰ Aspendos ve Perge tiyatrolarını yaptıran eurgetesler hakkındaki bilgilere, bina *arşitrav*'ları üzerinde bulunan yazıtlardan ulaşılmaktadır.

⁷⁹¹ Pamphilya Bölgesi'nde Latince yazıt sayısının özellikle Perge, Side ve Attaleia örneklerinde, Lykia'ya göre dikkat çekici oranda fazla olması; bölgenin 3 büyük kentinde Romalı nüfusun fazla olduğunu göstermektedir. Perge kenti her iki bölgede bulunmuş tüm Latince ve Yunanca çift dilli yazıtların % 45,1'ine, Pamphilya yazıtlarının ise % 63,7'sine sahip olması ile Romalılaşma düzeyi bakımından diğer tüm kentlerden önde olduğunu göstermektedir. Kentteki hamam ile ilişkili, İmparator Vespasianus'a ithaf yazıtının, Perge'nin Roma yurttaşları tarafından oluşturulmuş kurum, meclis tarafından da dikilmiş olması, kent halkının büyük çoğunluğunu İtalik yerleşmecilerin oluşturduğunu Roma vatandaşı bir nüfus bulunduğuna işaret etmektedir. Bu halk, Roma'ya özgü imar ve sosyal faaliyetler aracılığı ile Romalılaşma sürecini hızlandırmıştır. Örneğin Pamphilya Bölgesi'nde yer alan hemen hemen çoğu tiyatronun Roma tarzı mimari planlama özelliğine sahip olması, yukarıda açıklanan nedenlere bağlı olarak gelişmiştir. Lykia ve Pamphilya Bölgesi'nin Romanizasyon süreci ile ilgili olarak genel olarak bkz: Ünver 2005, (Akdeniz Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2005).

⁷⁹² Karaosmanoğlu 1996, 57.

⁷⁹³ Age. 1996, 57: Yumurta sırasında çanağın altında iki yassı, ok ucuna ya da iki çanak arasına bir uzun boncuk denk getirilerek, düzenli ve düzensiz dizimden oluşmaktadır. Geç Antoninler Dönemi'nden başlayarak çanakların seyrek dizilmelerine koşut biçimde boncukların da boyları uzamaktadır.

Aspendos kenti tarihsel süreçte, Roma'nın Asia'daki en yakın müttefikleri olarak bilinir ve sikkeleri üzerinde de “*gururlu ve onurlu, Romalıların müttefikleri*” olarak nitelendirmektedir. Bu yüzden tiyatronun Roma Dönem özellikleri göstermesi şaşırtıcı değildir.

Aspendos Tiyatrosu mimarlık tarihi için çok önemli bir yapı olup, tüm Akdeniz Bölgesi'nin (Orange Tiyatrosu gibi) ve Anadolu'nun en iyi korunmuş örneğidir (**Lev.161, 162**). Genel olarak üzerinde çalışılacak tiyatroların bilgilerinde sahne binası ile ilgili bilgilerinde eksikliklerin bulunduğu durumlarda, rekonstrüksiyon çalışmaları sırasında, sahne binalarının yapısalılığı hakkında, Aspendos Tiyatrosu önemli bir referans ve örnek oluşturmaktadır⁷⁹⁴. *Akropolis*'in doğu yamacına kurulmuş Aspendos Tiyatrosu *cavea* 'sının bir bölümü, tepeye yaslanmak suretiyle Hellen geleneğine uyularak inşa edilmiş ve iş gücünden tasarruf sağlanmıştır⁷⁹⁵.

Anadolu'daki bu tiyatro gibi, tamamen Roma Dönemi'nde yapılan tiyatrolarda bile, Roma'daki Marcellus Tiyatrosu *cavea*'sı örneğinde olduğu gibi, tamamen kendi ayakları üzerinde yükselmez. Bu yüzden Anadolu Roma Dönemi tiyatrolarında *Greko-Romen* olarak adlandırılan tarz hâkimdir.

Aspendos Tiyatrosu; yapım yazıtından okunduğu gibi, ilk yapım dönemi kesin tarihlendirilebilen ve diğer evreleri hakkında yeterli bilgimiz olan, az sayıdaki tiyatrodan biri⁷⁹⁶ olup, tiyatrolar içerisinde mimarını bildiğimiz tek örnektir. Tiyatronun batı *parodos*'u içerisinde duvardan çıkan bir heykel altlığı üzerinde, “Aspendoslu Theodoros'un oğlu mimar Zenon'un İ.S. 2.y.y'da Marcus Aurelis Dönemi'nde (İ.S. 161-180) yaptığı” yazılmaktadır.

Doğudaki kuzey ve güney *parodos* kapılarının üzerinde, *tabula ansata* içerisinde, Latince ve Hellence çift dilde aynı içerikli yazılmış yazıtlarda, A. Curtius Crispinus'un vasiyeti uyarınca, “A. Curtius Crispinus Arruntianus ile A. Curtius Auspicatus Titinnianus adlı iki kardeş yapının yapım giderlerini karşılamışlar ve yapıyı ülkenin tanrılarına ve İmparator sülalesine ithaf ettikleri” belirtilmiştir. Tiyatrodaki yazıtlar bugün çoğunlukla korunmuş durumdadır. Sadece bir kısmının üzeri, sonradan örülen Selçuklu tuğla duvarları-kemerleri nedeniyle örtülmüştür. Sahne binasının üst sütun sırasının kaidesindeki daha kısa bir yazıtta,

⁷⁹⁴ Aspendos Tiyatrosu'nun benzeri Suriye'deki Bostra Tiyatrosu'dur. Bostra Tiyatrosu da sahne binası ve *Cavea*sı ile tamamen ayakta. Her ikisinin benzerliğinin bir nedeni aynı dönemlerde inşa edilmiş olmalarıdır.

⁷⁹⁵ Vitruvius tarafından belirlenen ve hala tiyatro araştırmalarda kullanılan Hellen ve Roma Dönemi tiyatrolarının mimari farkları arasında *cavea* 'ların tepeye yaslanması, Hellenistik Dönem özelliğidir. Özellikle dağlık Lykia Bölgesi tiyatrolarının hepsi tepeye yaslanmıştır. Bu tiyatroların ilk yapım evresi Hellenistik Dönem'dir. Bu döneme tarihlendirilmeleri sadece tepeye yaslanma özelliğinden kaynaklanmamaktadır. Çünkü düzlük olan Pamphilya Bölgesi'nde bile Roma Dönemi inşa edilen tiyatroların tepeye yaslandırılma olgusu ancak iş gücünden kaçmak ve statik bir kolaylık olmasıyla açıklanabilir. Aynı zamanda Anadolu'daki kentlerin Hellenistik bir geçmişi bulunmasından dolayı, Romalı mimar mühendislerin çok yoğun Hellenistik gelenekteki mimari ekolü takip ettikleri de bilinmektedir.

⁷⁹⁶ Patara Tiyatrosu'nda da yapıyı yaptıran hayırseverlerin ismi geçmektedir.

sadece binayı yaptıran iki kişinin adı anılmaktadır. “Aspendos halkı da bu binayı ve *stadium*’un yanındaki bahçeyi yaptıran mimar Zeno’ya teşekkür ediyor” yazmaktadır⁷⁹⁷.

Sahne binası ile *cavea* bitişik tek parça olarak tasarlanmıştır. Tiyatroda oturan seyirciler, *cavea*’nın sahne binası ile bitişik olması nedeniyle, sahne binasının ardındaki manzarayı göremezler. İşte bu tarz, Aspendos Tiyatrosu’nu Roma tiyatrosu yapan diğer bir özelliktir. Buna karşın tüm Hellenistik tiyatrolarda seyirciler, az katlı sahne binası ve üzeri açık *parodoi*’dan dışarıyı görebilmektedirler⁷⁹⁸.

Bu tiyatro *cavea* ve sahne binası bitişik ve sahne binasının da tamamen korunmuş olması nedeniyle, Anadolu tiyatroları içerisinde en iyi akustiğe sahip örnekler⁷⁹⁹.

Tiyatronun yapı malzemesi, Aspendos Kenti’nin yerel kaynaklarından elde edilmiş olan *brej-konglomera*’dır. *Cavea*’daki oturma sıraları, döşemeler, girişlerin kaplaması, *diazoma* duvarı ve sahne binasının dış tarafındaki kapı ve pencere söveleri ile *lento*’ları, kaliteli kireç taşındandır. *Skene frons*’daki sütunlarda mermer ve *granit* kullanılmıştır. Aspendos Tiyatrosu’nun *skene*’sindeki bezemeler, Attaleia’daki Hadrianus Kapısı’nakilerle kıyaslandığında, tiyatrodaki *skene* bezemelerinde yozlaşmış, özensiz bir işçilik gözlenmektedir. *Rankefriz*’inin işçiliğindeki genel üslup eksikliğinde ve *palmet*’lerdeki özensiz çalışmada kendini gösteren bu yozlaşmanın açıklaması; bunlara bakanlarla aralarındaki uzaklığın fazla oluşunun muhtemelen hesaba katılmış olmasıdır. Ayrıca karşılaştırıldığı örneklerle arasındaki zaman ve tarz farkıdır. Matkabın etkin kullanımı, bezemelerin zeminden soyutlanması, ışık-gölge yapısı, barok olarak adlandırılan Antoninler Dönemi özelliği olup, Aspendos Tiyatrosu’nun bezemelerinde de görülür⁸⁰⁰. Lykia Bölgesi’nden Telmessos Tiyatrosu’nda yoğun olarak bu dönem bezekleri vardır. Limyra, Myra, Tlos ve Xanthos tiyatrolarında ise Geç Antoninler Dönemi’nde ait bezemeler bulunmaktadır. Marcus Aurelius Dönemi’nde yapılan *girland* kuşağındaki yumurta motifi, Perge ve Side Tiyatrosu’nun özelliklerini çağırır. *Girland*’larda görülmekte olan parçalanma ve ok uçları ile uzun sivri yumurta uçlarında, yumurtanın derin bir oyulmayla zeminden ayrılması, bütün Marcus Aurelius Dönemi yapılarında görülmektedir⁸⁰¹.

⁷⁹⁷ Lanckoronski 1890, 91,179-184; Ünver 2005, 93.

⁷⁹⁸ Rhodiapolis Tiyatrosu’nun *Caveasından* Kumluca Ovası görülmektedir.

⁷⁹⁹ Dilmen 2004; Aspendos Tiyatrosu’nun akustik ölçümlerini 2003’te yapmıştır. Çalışmalar, değişik saatlerde ve farklı doluluk durumlarında gerçekleştirilmiştir. Modern tiyatroların değerlendirilmesinde kullanılan çeşitli parametreler açısından yapılan ölçümler sonucunda, üzeri açık olan tiyatronun, kuramsal olarak sadece kapalı hacimler için geçerli olan hacim akustiği ölçütleri için tutarlı ve frekanslara göre oldukça dengeli değerler sağladığı ve antik tiyatrolar içinde akustik koşullar sağladığı saptanmıştır.

⁸⁰⁰ Can 1999, 59.

⁸⁰¹ Karaosmanoğlu 1996, 49.

Ima cavea’da 19, *summacavea*’da 20 olmak üzere toplam 39 oturma sırası bulunmaktadır. Oturma sıralarının ön silmesi, *kyma reversaprofil*’iyle süslenmiştir⁸⁰². *Diazoma*’nın önünde kolçak kısımları olan koltuk sırası, korunan örneklerden anlaşılmaktadır⁸⁰³. Koltukların genel formu Myra Tiyatrosu’ndaki koltuklarla benzeşmekte, Myra’da kolçak kısımlarında deniz yaratıklarıyla bezenmiştir. *Summa cavea* tonozlu galerilerle çevrelenmiştir (**Lev.162, Res. 589**). Burada yer alan *colonad*, tiyatronun 2. evresi olan Severuslar Dönemi’ne (İ.S. 2.y.y.sonu, İ.S. 3.y.y.’in ilk çeyreğine) tarihlenir. *Summa cavea*’nın en arka bölümündeki tonozların *cavea*’ya bakan kemerlerin bazılarının önünde, yarım *plaster* şeklinde tuğladan, bazılarında da taş bloklarla aynı formda örülmüş sütunlar bulunmaktadır. *Plaster* şeklinde örülmüş tuğla sütunlar Selçuklu Dönemi’ne aittir. Kemerli galeri, İ.S. 3.y.y.’a *cavea*’ya sonradan eklendiği, dış duvarda, yer alan yedişer pencerenin, kemerli galerinin eksen sistemine uymadığı için örülerek kapatılmış olmasıdır. *Ambulacral* koridor günümüzde onarılarak eski işlevinde olduğu gibi kullanılmaktadır. Bu koridoru içerisinde yağmur sularının toplandığı su olukları bulunmaktadır. Galerinin, eğimli tonozla örtülü doğu arka kısmı, bu kesimdeki yan girişe açılmakta ve tiyatro seyirci trafiğini rahatlatmaktadır. Kemer ayakları, konsol görevi gören bir kornişe oturtulmuştur.

Cavea’nın her iki köşesindeki tonozlar üzerinde *tribunalia* yer almaktadır. Örneği, Lykia’dan Xanthos Tiyatrosu’nda bulunmaktadır. Aspendos Tiyatrosu’nda bu bölüme *Vesta* rahibeleri ve *magistrat*’ların oturduğu bilinmektedir. Bu kısımdan merdivenlerle *paraskene* ve *paradoi*’a inilmektedir. *Cavea*’daki ilk oturma sırası senatör ve hukukçulara, konuk devlet adamlarına, ikinci sıra şövalyelere ve yüksek memurlara ayrılmıştır. En arka sıralarda ise kadınlar oturmaktadır⁸⁰⁴.

24 m. çapında ve yarım daire formundaki *orchestra*, bu formuyla Roma Dönemi tiyatrolarının mimari özelliğini taşır⁸⁰⁵. *Orchestra* tabanı taş levhalarla kaplıdır ve bu döşeme sahnenin arka duvarına, yanlarda ise üzeri tonozlu ana girişlere kadar uzanır. 24 m. çapındaki *orchestra*’yı çevreleyen su kanalına ait izler görülebilmektedir ve bu sayede *orchestra*’da biriken yağmur suları, bu iki kanal vasıtasıyla sahne binasının altından dışarı akıtılmaktadır⁸⁰⁶. İ.S. 3. y.y.’dan sonra yaygınlaşan vahşi hayvan mücadeleleri ve gladyatör dövüşleri için

⁸⁰² Pamphilya Tiyatrolarının oturma sıralarında bu *profil* yaygın iken, Lykia’da bir tek Myra ve Tlos Tiyatrosu’nda görülmektedir.

⁸⁰³ Roma Dönemi tiyatrolarında arkalıklı koltuklar *bisellum* olarak adlandırılıp, kentin ileri gelenleri tarafından kullanılır. Büyük boyutlu tiyatrolarda bu koltuklar *diazomanın* önüne yerleştirilir. Örneğin; Myra, Perge, Temessos gibi. Koltukların konumu hemen hemen *pulpitum* hizasına gelmektedir.

⁸⁰⁴ Can 1999, 14.

⁸⁰⁵ Roma özellikleri gösteren Myra Tiyatrosu’nun orkestrası tam daire olmasının sebebi *Cavea*’nın Hellenistik gelenekte at nalı formunda olması ve *Cavea*’nın sahne binasından ayrı olmasıdır.

⁸⁰⁶ Halikarnassos, Kaunos, Side tiyatrolarında da *rigol* olarak adlandırılan bu kanal görülmektedir.

parapet duvarı yapılmıştır. Bu amaçla, şu anda yerinde görülemeyen yaklaşık 1 m. yükseklikte, 0,25 m. genişlikte taş parapetin eklendiği, Lanckoronski tarafından belgelenmiştir⁸⁰⁷. Bu özelliğiyle Myra, Telmessos ve Xanthos örnekleriyle benzeşmektedir.

Sahne binası, 63 m. uzunluğunda, 4 m. genişliğinde ve 7 m. enindedir. Aspendos Tiyatrosu'nda en önemli bölümün sahne binası olmasının sebebi; bugüne kadar neredeyse statik özellikleri ve Selçuklular tarafından onarılması sonucu⁸⁰⁸, eksiksiz korunmuş tek örnek olmasıdır. Sahne binası, en üstte bulunan burçlu bölümle birlikte 3 katlı olup, çok zengin mermer plastik elemanlarla bezenmiştir. Bu mimari bezemelerden bugün sadece duvara gömülü parçalar korunabilmiştir. *Pulpitum*'un ahşaptan yapıldığı, bugün sahne arka duvarının üzerinde yükseldiği alt yapının üst kenarından ve duvardaki izlerden bellidir. *Pulpitum orchestra*'dan 1,60 m. kadar yüksektir. Sahneyi taşıyan hatıllar zamanında, öne taşkın *korniş*'e oturmaktaydı. Sahne binası duvarında da *brej- konglomera* kullanılmıştır.

Sahne binasının iki ucunda sahneyi sınırlayan ve *cavea*'ya doğru çıkıntı yapan 2 kanatta, *paraskene* bulunur (**Lev.163**)⁸⁰⁹. Limyra Tiyatrosu da sonradan eklenen kule benzeri bu çıkıntılar ile Aspendos örneğiyle benzeşmektedir. Aspendos sahne binasının iki ucunda, üst katlarla bağlantıyı sağlayan, zeminle birlikte 3 katlı merdiven kuleleri bulunur. Sahne binasının iç kısmı sonradan inşa edilmiş, enlemesine alçak duvarlarla bölünmüştür. Bu haliyle arka cephe, pencereli antik mimarinin mevcut nadir örneklerindendir. Bu süssüz ve sade yapıda, büyük kapı ve pencere açıklıklarıyla ana kat vurgulanmış, diğer katlara ikincil bir rol verilmiştir.

Hypskene'de 5 adet kapı bulunmaktadır. Bu 5 kapı, yüksek kaideler üzerinde duran alttaki sütun çiftleri arasına dağıtılmıştır. Ana katla üzerindeki katın pencere sayısı 9'dur. En üstte, 17 pencereli bir kat bulunur. Sahne binasının dış cephesinin uzantısı gibi duran, *cavea*'nın iki yanındaki *analemma* duvarlarına, izleyicilerin kullandığı ana girişler oldukları düşünülen, ikişer adet büyük kapı yerleştirilmiştir. Alt katta İon düzeni, üst katta Korinth düzeni sütunlar bulunmaktadır. Her katta 20'şerden toplam 40 sütun bulunmaktadır. Ortak bir *podium* üzerinde yükselen her sütun çifti, bezemeli saçaklık ve alınlıkları taşımaktadır. Alınlıklardan bazıları üçgen, bazıları kemer şeklindedir. Alınlıkların *paraskene* ile birleştikleri yerdeki

⁸⁰⁷ Lanckoronski 1890, 102.

⁸⁰⁸ Özdilek 2011b (baskıda):“Rhodiapolis Örneğinde: Tiyatro Sahne Binalarında anlama-tanımlama-değerlendirme sorunları ve çözümleri ile ulaşılan sonuçlardaki doğruluk riskleri üzerine, kuramsal yöntemsel bir çalışma” Uluslar arası Genç Bilimciler Buluşması I:Anadolu Akdeniz Sempozyumu,2009.

⁸⁰⁹ Roma Tiyatrolarının bir özelliğidir parakene kavramı ve bu sayesinde sahne binası ve *Cavea* birleştirmiştir. Ephessos Tiyatrosu'nda da *paraskene* bulunur. Lykia Tiyatroları içerisinde bir tek Limyra örneğinde paraskene vardır. *Paraskene*'si olan Aspendos'la benzer örnekler Suriye'deki Bosra Roma Tiyatrosu'dur.

alınlıklar yarımındır. Her iki katta da çok sayıda niş vardır. Sütunlar arasında nişler bulunmakta, nişlerin kenarlarında da daha küçük sütunceler yer almaktadır.

Sahneyi süsleyen öğelerden sadece duvara gömülü kısımlar günümüze ulaşmıştır. Bunlar her iki sütun sırasının taşıdığı saçaklıklardır. Altta ve üstte 18'er adet öne çıkan saçaklık parçası ile merkezde yer alan alınlık, toplamda 40 sütun tarafından taşınmaktadır. *Skene frons*'un her iki sütun sırasının duvar saçaklıkları, sütun sırasına uygun, altta ve üstte 18'er adet, öne çıkan saçaklık parçası bulunmaktadır⁸¹⁰.

Skene frons'un 2. katının ortasında yer alan ana üçgen alınlığı, oldukça ilginç bir ikonografiye sahiptir. Alınlığın ortasında *Dionysos* kabartması⁸¹¹ bulunur. *Dionysos* çiçek demetleri ve *ranke*'ler arasından çıkmaktadır. Lanckoronski⁸¹², alınlığın işlemeli *profil* bölümlerinin, Bizans Dönemi'nde kazınarak, sol tarafa üç figür, sağ tarafa da kral ve kraliçe büstü işlendiğini belirtse de, bu figürlerin Seçuklu Dönemi'ne ait büstler olduğu ortaya çıkmıştır⁸¹³. Benzer bir büst, Myra Tiyatrosu'nda, doğu parodos tonozunun dış yüzündeki kemer kilit bloğu üzerinde vardır (**Lev. 100, Res. 322b**). Aspendos'ta alınlığın ortasındaki çıplak yer alan *Pagan* tanrısı *Dionysos* ikonografisi ise, Selçuklu Dönemi'nde alçı bir plaka ile kapanarak *Şirin*'e çevrilmiştir⁸¹⁴.

Architrav hayli yüksek yapılmıştır. Basık *friz* boğa başları, *rozet*'ler ve *girland*'lı yüksek kabartmalarla süslüdür. Dış sırası büyük, damlalık düz olup, oluklu silme gibi bütün ara elemanlarla bezelidir. Aspendos bezemelerinde, üçlü yaprak kümesi, hançer biçimli taç yaprak gibi erken dönem oluşumları yanında, yer yer Severiuslar Dönemi'nin bozulmuş, tek düze işlenişinin de görülmesi, tiyatronun yapım evresinin uzun bir dönemi kapsadığını gösterir. Yazıtlardan da anlaşıldığı gibi, Roma imparatoru Marcus Aurelius (İ.S. 161-180) Dönemi'nde yapımına başlanan tiyatronun inşası, erken Severuslar Dönemi'ne kadar sürmüştür. Yer yer sözü edilen stil ve işçilik farklılıkları da bu yüzden oluşmuştur.

⁸¹⁰ Birol Can, 89-120.

⁸¹¹ *Dionysos* tiyatronun baştanrısı olması sebebiyle sahne binasının ortasında en can alıcı alanda vurgulanarak betimlenmiştir. Çıplak olmasıyla da tanrısallığı vurgulanmaktadır. *Dionysos* kabartmasının üzeri Selçuklu Dönemi'nde alçı ile kapılıp başka bir kabartma yapıldığı T.M.P Duggan tarafından yazılmıştır: Duggan 2011, Gephyra 8 “An interpretation of some unpublished *in situ* and recorded Rum Seljuk 13th c. external and internal figural relief work on the Belkis (Aspendos) Palace, Antalya”(baskıda).

⁸¹² Lanckoronski 2004, 114.

⁸¹³ Duggan 2011, “An interpretation of some unpublished *in situ* and recorded Rum Seljuk 13th c. external and internal figural relief work on the Belkis (Aspendos) Palace, Antalya”(baskıda). Lanckoronski 2004, 109-Res. 85 ; yazar kitabında yazdığı gibi sahne binasının fotoğrafını çekerek ülkesine döndüğünde çizimlerini fotoğrafa bakarak yapmış bu yüzden bir çiziminde alınlığın sol tarafındaki figürleri yanlış olarak çizmiş, alınlığın sağ tarafındaki 2 figürden 1 tanesini (kadını) fotoğraftan görebilmiştir.

⁸¹⁴ Duggan 2011, (baskıda) *Şirin* kabartması, günümüzde silah atılmak suretiyle kırılmış olup, bugün alınlığın yüzeyinde kurşun izleri açıkça görülebilmektedir.

Paraskene üzerinde yer alan, Selçuklu Dönemi'ne ait üçgen kırmızı ve beyaz boya ile yapılmış zigzag mukarnasları bulunur. Bu bezemelerin altında ve sahne binasının ön ve arkasında, Roma Dönemi'de beyaz boya üzerine kırmızı boya ile blok derzleri çizilmiştir⁸¹⁵.

Sahne binasının bu kadar iyi korunmasının sebebi; 13. y.y.'da (1221-1237) Alaaddin Keykubat Dönemi'nde Selçukluların sahne binasını bir saraya dönüştürmeleridir⁸¹⁶. Yine Selçuklu Dönemi'nde *postskene*'nin ortasına taç kapı eklenmiştir. Bu saray yapılırken tüm sahne binasını restore etmişler, duvarlarının iç yüzünü çinilerle kaplamışlar⁸¹⁷ ve bugün hala izlenebilen, sahne binasının her iki kenarındaki bölümü, kırmızı siyah renklerde geometrik zigzag motifleriyle boyamışlardır⁸¹⁸. Nişler arasında 3 tane pencere açıklığı bulunmaktadır. Alt kat sütunlarının üzerinde yer alan saçaklık, üst kat sütunlarının *podium*'unu oluşturur. *Skene frons* boyunca uzanan, girintili çıkıntılı *stylobat*'ın ortadaki kapı hizasında ithaf yazıtı bulunur.

Aspendos Tiyatrosu, sahne binasının tamamen korunmuş olmasıyla çok önemli bilgiler vermesinin yanı sıra; sahne binasının üzerindeki konsolların ve karşılığı olan *cavea*'daki yuvaların *velum* sistemine ait olduğunu sergilemektedir. Bu sistem Lykia Bölgesi'nde Limyra, Kibyra, Myra tiyatrolarındaki *velarium* olup, Roma'daki gibi makara sistemine bağlı çalışan halatlarla kapatıldığını göstermektedir.

Side Tiyatro'sunun; *ima cavea*'sında 29, *summa cavea*'sında da 29 (halen mevcut 22 oturması sırası ile) toplam 58 oturma sırası bulunur. *İmacavea*'sı yamaca yaslanmakta, *summa cavea*'sı ise, iki katlı kemer ve tonozlu galeriler üzerine inşa edilmiştir. Bu yüzden *cavea* bağımsız durmakta olup, bu özelliğiyle tüm Anadolu tiyatrolarından ayrılmaktadır (**Lev. 167**). *Cavea*'nın arkasında üst üste duran, tonozlu 2 koridor, bu koridolara dik olarak, *cavea*'nın altına doğru uzanan, kör tonozlu mekânlar bulunmaktadır. Bu görüntüsü ile Myra, Limyra ile Colosseum'u çağrıştırmaktadır (**Lev.167**). *Cavea*'sının formu yarım daireyi aşmakta, iki katlı tonozlarla sahne binasıyla *cavea* birleşmektedir ve bu özelliğiyle Roma Dönemi Anadolu tiyatroları, örneğin Myra ile benzeşmektedir. *Cavea* ve sahne binasının birleştiği alanda tonozlu galeriler bulunmaktadır. Zeminleri rampa şeklinde olan bu galeriler, mozaikle

⁸¹⁵ Antik Dönemde tüm tiyatroların sahne binalarının dış cephelerinde özellikle beyaz üzerinde kırmızı blok boyamaları yapılmıştır. Günümüzde bu konu hiç bilinmemektedir. Çok dikkatli gözlemler sonucunda ancak bu örneklerden bazılarında boya izlerine rastlanabilmektedir, bkz: Duggan 2011, (baskıda).

⁸¹⁶ Duggan 2008; Bkz: Aspendos Tiyatrosu'nun Selçuklu Sarayı'na dönüştürülmesi. Aspendos Tiyatrosu'nda yapılan temizlik çalışmaları adı altında yapılan talan ve sarayın yok edilmesi.

⁸¹⁷ Lanckoronski 2004, 116; sahne binasında çinileri Asya atölyelerinden almış olabileceğini yazmaktadırlar.

⁸¹⁸ Aspendos'la hemen hemen tüm özellikleri; ortaçağda işlev değiştirilerek birçok medeniyet tarafından ve bunlardan bir de Selçuklular tarafından saray olarak kullanılan örnek Bosra Tiyatrosu'dur. Bosra Roma Tiyatrosu'nda yapılan değişiklikler, tabanının ahşap yer kaplamasıyla kaplanması, saray duvarının boyalı olması ve blok derzi boyaması yapılması ile Aspendos'la benzeşmektedirler; bkz: Duggan 2011, (baskıda).

süslüdür. Bu tonozların üzerinde *tribunalia* bölümleri bulunmaktadır.

Side

Tiyatrosu yapısal özellikleriyle *Greko-Romen* tarzda olup, Hellenistik hem de Roma Dönemi mimari özellikleri göstermektedir. Tiyatro Mansel tarafından İ.S. 2.y.y.'ın birinci yarısına veya ortasına, Antoninler Dönemi'ne tarihlendirilmiştir. 1985 yılında A. Atilla tarafından yapılar kazılar sırasında, ön oturma sıralarının altından daha erken döneme ait basamakların tespit edilmesiyle, *cavea*'nın Hellenistik Dönem'de inşa edilmiş olabileceği ortaya çıkmıştır⁸¹⁹. *İmacavea*'da koltuklarla birlikte 29, *summacavea*'da mevcut 22 adet olmak üzere, halen toplam 58 oturma sırası bulunmaktadır (**Lev.166**). Oturma sıralarının ön silmesinde *kyma reversaprofil*'iyle süslenmiştir. *Klimakes*'in kenarına denk gelen oturma sıralarında, çok ince işçilikle yapılmış aslan ayak kabartmaları bulunmaktadır (**Lev. 167, Res. 597**). *Diazoma*'nın önünde arkalıklı koltuk sırası bulunmaktadır. *Cavea*'nın etrafını dolaşan çok sayıdaki tonozlu giriş sayesinde bu tiyatro, tüm Anadolu tiyatroları içerisinde en hızlı dolup boşalabilen insan trafiğine sahiptir (**Lev. 166**). *Cavea*'nın inşaatı sırasında statik nedenlerle arkasındaki 23 tonozun, kapılar dışında hepsi kapalı olarak yapılmıştır. Bu nedenle buralardan *diazoma*'ya geçilememektedir. Kör tonozlu mekânlar bu nedenle de dükkân olarak kullanılmış olmalıdır. Yaklaşık kapasitesi 15 000 kişiliktir. *Cavea*'nın bitiminde, *orchestra*'yı dolaşan bir su kanalı bulunmakta, bununla birlikte tiyatroda biriken suyu atmak için de, geniş bir kanalizasyon sistemine sahiptir. Side Tiyatro'sunda da birçok tiyatroda olduğu gibi, Geç Roma Dönemi'nde İ.S. 3-4.y.y.'da devşirme malzemeye oluşturulmuş bir *parapet* duvarı bulunmakta ve *cavea*'nın ortasına yine devşirme malzemeye oluşturulmuş bir *loca* yer almaktadır (**Lev.167, Res. 596**). *Parapet* duvarı üzerinde bulunan sıva, *orchestra*'da yer alan su kanalı ve sahne binasında bulunan pişmiş toprak künklerle, Ephessos, Myra, Perge; Hierapolis⁸²⁰, Nysa gibi Side Tiyatrosu'nda da *naumachia* oyunları düzenlendiğini (*kolymbethra*) göstermektedir. Side Tiyatrosu'nun geçirdiği onarımlar, ele geçen yazıtlarla da kanıtlanmıştır. İ.S. 3-4. y.y.'a ait bir yazıtta, Crispinus adlı bir kişinin muhtemelen tiyatronun *pulpitum* onarımını üstlendiğinden bahsedilmektedir. Ele geçen bu yazıt şiir niteliğindedir. Crispinus *pulpitum* onarımları esnasında bazı boşlukları kamışlarla dokutmuş, *pulpitum*'un parçalar halindeki kısımları böylelikle birleştirilmiştir⁸²¹. İ.S. 4.y.y. ortalarına kente bir iç sur yapılmış, sahne binası da Philippius Attius tarafından yapılan surun bir parçası haline gelmiştir⁸²². Laodikeia Tiyatrosu'nda da aynı olgu söz konusudur.

⁸¹⁹ İzmirilgil-Atilla 2010, 65.

⁸²⁰ Ferraro 1990,162. Myra'da olasılıkla su gösterileri yapılmamıştır. Çünkü açık *parodoi* kapatarak havuza çevirmek imkânsız gibi görülmektedir.

⁸²¹ Adak-Onur 2010, 54.

⁸²² İzmirilgil-Atilla 2010, 63.

Sahne binası, 3 katlıdır. *Hyposkene*’si kemerlerle oluşturulmuştur ve 9 adet odaya sahiptir. Bunlardan 7 tanesi, ara kapılarla birbirine açılmaktadır. Sahne binasının arka cephesi *agora*’dır. Sahne binasının arka cephesine bitişik, *agora*’ya bakan genel *latrina*’lar bulunmaktadır⁸²³. *Postskene*’den 8 tonozla *orchestra*’ya geçiş vardır. İ.S. 4.y.y.’da sahne binası kent suruna dâhil edilince, *agora*’ya açılan kapıları örülerek, yapının içi, alt tonozları, toprak ve devşirme malzemeyle doldurulmuştur⁸²⁴. İ.S. 5.-6. y.y.’da Side’nin metropolis olmasıyla tiyatro, Aphrodisias örneği gibi açık hava kilisesine dönüştürülmüştür⁸²⁵. Alt oturma sıralarının köşelerindeki tonozlar da küçük şapellere dönüştürülmüştür. Tiyatronun, antik dönemde geçirdiği depremler sonucunda, üst tonozlu galerileri yıkılmış ve onarılamamıştır. Sadece alt tonozları, kumtaşı kullanılarak kısmen onarılmıştır. Tiyatro 10.y.y.’da terk edilmiştir⁸²⁶.

Side Tiyatrosu’nun *skene frons* düzenlemesine göre⁸²⁷; 1.katta mermer altlığın üzerinde *friz* kuşağı yer almaktadır. *Friz*’in üzerindeki bu *granit* 4 sütun, *Attik –İon* kaide üzerinde İon başlığı ile durmaktadır. İon başlığı üzerinde tiyatro masklı *architrav* *friz* ve dış sıralı saçaklık yer almaktadır. 2. katta ise; *podium* üzerinde kaide ve renkli mermer sütun, *kompozit* başlık ve *ranke* bezemeli *architrav* bloğu ile kornişli *geison* bloğu bulunur. 3. katta Korinth sütun başlığı, *architrav*, *friz* ve dişli *geison* parçaları bulunur⁸²⁸. Side örneğinde görüldüğü gibi, Anadolu tiyatroları içerisinde de, büyük boyutlu tiyatroların *skene frons* düzenlemelerinde, Perge, Nysa, Myra, Hierapolis örneklerindeki gibi, 3 ayrı katta, 3 farklı düzen kullanılmıştır.

Postskene, Perge ve Aspendos’tan farklı olarak tamamen kapalıdır. *Skene frons* mermerle kaplı olup, *pulpitum*’u da taş levhalarla kaplanmıştır. 1. kattaki kapıların her iki yanında, *podium*’lar üzerinde duran 4’er sütun bulunmakta, sütunlar *granit*, başlıkları *kompozit* tarzda olup, *architrav* *friz*’lerinde *akanthus* yapraklarıyla bezenmiş *konsol*’lar ve masklı *friz*’ler bulunmaktadır⁸²⁹. 2. katın renkli mermerden yapılmış sütunları, Korinth düzeninde başlıklara sahiptir. *Architrav* üç *faskia*’dan oluşmakta, *friz*’de ise *ranke* içerisinde hayvan ve çiçek bezemeleri bulunmaktadır⁸³⁰. Sahne binasında yer alan kabartmalarda; *Dionysos*’un doğumu, *Dionysos*’un yıkanması, *Ariadne*’nin *Dionysos* tarafından bulunması, *Hephaistos*’un *Olympos*’a getirilişi, *Dionysos* ayininde öldürme sahnesi, *Apollon* ile *Artemis*’in *Gigant*’larla

⁸²³ Sahne binasına bitişik *latrina* örneği şimdiye kadar bilinen tek örnektir.

⁸²⁴ İzmirilgil-Atila 2010, 63.

⁸²⁵ Age. 2010, 63.

⁸²⁶ A.g.e. 2010, 63.

⁸²⁷ Side tiyatrosu’nun sahne binasının *skene frons* mimarisi, Myra Tiyatrosu ile oldukça fazla benzeşmektedir.

⁸²⁸ İzmirilgil-Atila 2010, 65. Side tiyatrosu’nun sahne binasının *skene frons* mimarisi, Myra Tiyatrosu ile oldukça fazla benzeşmektedir.

⁸²⁹ Mansel 1978, 200, Res. 224.

⁸³⁰ A.g.e. 1978, 201, Res.225.

savaşı, *Aphrodite* ile *Ares*'in *Gigant*'larla savaşını betimleyen *friz*'ler bulunmaktadır⁸³¹. Üzerlerinde de, farklı formda *aedicula*'lar ve onlarında, üzerinde değişik kabartmalarla süslemiş kasetler bulunmaktadır. *Aedicula*'ların kasetlerinin iç kesiminde Side'nin önemli tanrı ve tanrıçalarının kabartmaları bulunur. Side'nin baş tanrıçası *Athena* ile *Apollon*, *Demeter*, *Dionysos*, Avcı *Artemis* (Yunan betimi şeklinde), *Kybele*'nin kabartmaları vardır⁸³². Tanrıçalar ve tanrılar dışında çelenk ve ay-yıldız betimlemeleri de vardır, çerçevelerinde ise *atribüt*'leriyle ilgili oldukları *ikonografi*'ye göre kabartmalar yer alır.

Perge Tiyatro'sunun *cavea*'sının formu yarım daire olup, sahne binasıyla bitişik düzenlenmiştir (**Lev. 164**).*İma cavea*'daki koltuk sırasıyla birlikte 24, *summa cavea*'da 19 oturma sırasıyla, toplam 43 sıra oturma yeri bulunmaktadır⁸³³. Oturma sıralarının ön silme bölümü *kyma reversaprofil*'iyle oluşturulmuş, Tlos örneğiyle benzeşmektedir. *Cavea*'nın kuzey ve güneyinde *diazoma*'ya ulaşan iki tonoz bulunur. Oturma sıraları ve sahne binasının duvarlarının malzemesi *traverten*'dir. Bunun nedeni, bölgeden çıkan ve hafif malzeme olmasıdır. *Cavea*'sında gladyatör oyunları ve hayvan dövüşleri için yapılan düzenlemeler, yazıtlara göre İ.S. 275 Tacitus zamanına verilmektedir⁸³⁴. Tacitus Perge'yi geçici olarak İmparatorluğun başkenti yaptığı için, Pergeliler Roma'daki Colosseum'a özenmiş gözükmektedirler. *Cavea*'nın alt sırasında bulunan mermer *parapet* duvarı, tüm Anadolu tiyatroları içerisinde en özel olanıdır. Mermer levhalarla oluşturulmuş *ajurluparapet* payeleri *Herme* şeklindedir. Bu levhaların üzerindeki deliklere muhtemelen çeşitli flamalar sokulmaktaydı (**Lev.165, Res. 592**). Delikli *parapet* levhalarının yuvalarının kiremitli harçla kapatılması belki de, hayvan mücadelelerinden sonra su oyunlarının yapılmış olabileceğinin bir göstergesidir. Boya ile yazılmış yazıtlar da, Tacitus Dönemi'ne tarihlenmektedir. Sahne binası 3 katlıdır. *Proskene*; 9 kapıdan ve kapılar arasındaki nişlerden ve nişlerin de önündeki *aedicula*'lardan oluşmaktadır⁸³⁵. *Proskene*'de kapıların üzerinde *Eros*'lu kabartmalar bulunmaktadır. Birinci katta *Dionysos friz*'i yer almaktadır (**Lev.165, Res. 593**). 1. katın *friz*'i de, Korinth düzeninde olup, üç *faskia*'lı bir *architrav*'ı bulunmaktadır. Orta bölümü, kurban sahnesi *friz*'i ve mitolojik deniz yaratıkları ile süslü bir alınlıkla özellikle vurgulanmıştır. 2. katta *kentauromachie*, 3. katta *gigantomachie* frizi'yle süslü *sokel*'ler üzerindedir⁸³⁶. *Skene frons*'u, Pamphilya'daki tek şaşırtmalı cepheye sahip örnektir. Sahne binasındaki bezemeler

⁸³¹ Alanyalı 2010, 86 vd.

⁸³² Alanyalı 200, 84 vd.

⁸³³ Lanckoronski 2005, 51 vd.; İnan 1981, 46; İnan 1986, 137; İnan 1987, 186; İnan 1988, 187; Pappalardo 2007, 120.; Öztürk 2009.

⁸³⁴ Şahin 1996,73.

⁸³⁵ Öztürk 1996,66.

⁸³⁶ Alanyalı 1996, 70 vd.

mermer ve kireçtaşıdır. En erken mimari elemanlar 1. katta bulunup, İ. S. 1. y.y.'ın sonu-2.y.y.'ın başına, Antoninler Dönemi'ne tarihlenmektedir. 2. ve 3. kat, İ.S. 2. y.y.'ın sonundan İ.S. 3.y.y.'ın başına, Severiuslar Dönemi'ne tarihlenmektedir⁸³⁷. İkili *palmet* kuşağının işlendiği kuşak üzerinde eksen yaprağı üçlü-demetle bütünleşen açık ve kapalı *palmet* yapraklarının kendi aralarında ve birbirlerine kaba ipliklerle bağlanmış olmaları dikkat çekicidir. Açık ve kapalı *palmet* yapraklarının düğümlü yapılmaları, dış yaprakların taban silmesiyle bütünleşmesi ve sarmal göbeğinin bir matkap deliğiyle belirlenmesi bu dönemin özellikleridir. Perge Tiyatrosu'nda başka bir *antemion* kuşağında ise, Severuslar Dönem özellikleri doruk noktasına ulaşmıştır. İkili *palmet* sırası kalıcılığını sürdürmesine karşın, yaprakların ağacımsı yapısı ve yaprakların iç içe geçmesi de bu evre özellikleridir⁸³⁸. Kapalı *palmet*'ler, eksene bağlı taç yaprak uçlarında matkap delikleriyle oluşturulmuş, birer halka-sarmal içerir. Perge Tiyatrosu'nun bezemeleri özellikle, Myra Tiyatrosu bezekleriyle çok benzerlikler gösterse de, daha çok Perge Atölye'sinin, olasılıkla Myra'da yer alan atölyeyi etkilediğini, örneklerin birebir aynısı olamaması yüzünden, Lykia'da yerel bir atölye'nin varlığını düşündürmektedir.

Sahne binasının doğu dış cephesinde bir *nymphaion* bulunmaktadır. *Nymphaion* da 5 adet nişten meydana gelmiştir. Nişlerin önünde, *postament*'lerin üzerinde duran sütunlar bulunmaktadır. 1. ve 4. nişin önünde birer *podium* bulunmakta, bu *podium*'lar, *nymphaion*'un önündeki havuzu oluşturmaktadır.

Perge ve Side tiyatrolarının sahne binalarının dış duvarlarının bilinçli olarak yapılmış mimari düzenlemelerinde, tiyatroların kamu yapısı durumunda olmaları nedeni yatmaktadır. Yapıların bu ortak karakteri, tiyatronun bütünüyle, şehrin kamuya açık ortamı arasındaki bağlantıyı sağlar⁸³⁹.

Silyon'da tiyatronun inşaatından önce, yerinin seçilmesinde çok büyük şansızlık yaşanmıştır. Tiyatro *akropolis*'in güney yamacının batı ucuna yaslanmış olup, 15 oturma sırasına sahipken, 1880'lü yıllarda bu bölgede araştırma yapmış Lanckoronski, daha o dönemlerde bile, tiyatronun ortasındaki, depremlerin sonucunda giderek açılmakta olan yarıklardan bahsetmektedir⁸⁴⁰. Sahne binasından geriye hiçbirşey kalmadığından da söz etmektedir. 2009 senesinde çalışmak için bölgeye gittiğimde ise, sadece 4 oturma sıranın

⁸³⁷ Atik 1996, 68.

⁸³⁸ Başaran 1995, 90.

⁸³⁹ Myra Tiyatrosu'nda sahne binasının arka cephesi *agora*'ya bakmaktadır, olasılıkla sahne binasının arka cephesinin mimari bezeme ve *friz*'lerle zengin bir şekilde bezenmesinin sebebidir *agora*'yla olan ilişkisidir. Merkez Roma'daki birçok tiyatronun *postskene* bölümü *agora-forum* gibi yapılarla birlikte tasarlanmıştır.

⁸⁴⁰ Lanckoronski 2004, 70.

birkaç bloğu takip edilebilmiş, uçurumun kenarındaki *cavea* 'nın tamamının çökerek aşağıya yuvarlanmış olduğu görülmüştür (**Lev. 168, Res. 599**).

Silyon'daki, küçük yapı, *odeon* olabilir. *Odeon*'lar genellikle, tiyatroların yakınına daha küçük boyutta inşa edilirler. *Odeon* olarak adlandırılabilir bu yapı⁸⁴¹, tiyatronun karşısında yer almaktaydı. Ana kaya oyularak ve bloklardan oluşturulmuş *hibrid* yapıdaki bu *odeon*'un ana kayaya işlenmiş oturma sıraları, bugün uçurumun altında, moloz yığınları halinde görülmektedir (**Lev.168, Res. 600**). 1800'lü yıllarda Lanckoronski'nin yaptığı araştırma sırasında⁸⁴²; *odeon*'un içerisinde moloz dolu olup, oturma sıralarının gözükmemesinde olduğunu belirtmesine rağmen, *cavea* çanağı formunun izlenebilmekte olduğunu söylemektedir(**Lev.168**). Çatı sistemiyle ilgili olabilecek, üzerinde 8 adet hatıl yuvası bulunan, dikdörtgen bir duvar kalıntısı görmüştür. Ayrıca *skene frons* 'unda Dor sütun başlığına rastlamıştır⁸⁴³.

Roma Dönemi Pamphilya Kentleri, şehircilik anlamında da Roma'dan etkilenmişlerdir⁸⁴⁴. Pamphilya'nın Roma ile yakın bağlantıları vardır. Siyasal anlamda da onun tam bir eyaleti olan Pamphilya Bölgesi'nde, Roma'nın şehirleşme politikasını da görmek mümkündür. Lykia Bölgesi siyasal anlamda daha özerk bir yapıda olup, Klasik ve Hellenistik Dönem'den beri kesintisiz yerleşim görmesiyle ve topografyasının daha dağlık olması gibi faktörlerle şehirciliği daha kendine özgüdür. Tiyatrolarının tarihçesi de daha eskiye gitmektedir. Olasılıkla Hellenistik Dönem'de bu kentlerde küçük tiyatrolar vardı, fakat Roma Dönemi'nde hepsi neredeyse tamamen yeniden yapılarak Roma karakterine dönüştürülmüşlerdir. Tonoğlu galerilerle, sahne binası ve *cavea* 'nın birleştirilmiş olmasıyla, yarım daire *cavea* formu ve büyük bir çoğunluğu kendi ayakları üzerinde yükselen *cavea* yapılarıyla, Roma özellikleri göstermektedirler⁸⁴⁵. Tiyatroların boyutları çok büyük, genellikle kapasiteleri de 7000 kişinin üzerindedir. *Cavea* 'ları; 2 *manenium*'dan oluşmakta, çok sayıdaki tonozlu galerileri *diazoma* 'ya açılmaktadır. Sahne binaları 3 katlı olup, renkli mermer sütunlar, nişler ve *aedicula* 'larla hareketlendirilmiş katların zeminlerinde, *sokel* 'ler üzerinde her katta farklı konulu mitolojik sahneler betimlenmiştir. Nişlerin içerisinde Tanrı, Tanrıça ve İmparator heykelleri bulunmakta, aynı zamanda binaların yapımları ve yaptırımları hakkında çok önemli bilgiler içeren yazıtlara sahiptirler. Bu bölgedeki sahne binalarının çok gösterişli olmasının yanı sıra, tüm tiyatrolarda oturma sıraları, *profil* 'lerle süslenmiş, merdivenlerin köşelerinde

⁸⁴¹ Age. 2004, 70; Bean 1978, 63; Sear 2006, 378.

⁸⁴² Lanckoronski 2004, 70.

⁸⁴³ Age. 2004, 70.

⁸⁴⁴ Parrish 2001, 1-39.

⁸⁴⁵ Sadece Side Tiyatrosu'nun *cavea* 'sının altında Hellenistik Dönem'e ait bir tyatro olabileceği kazılar sonucunda ortaya çıkarılmıştır.

işlemeli aslan ayakları, *parapet* duvarında ince mermer işlemeli plaka ve *Herme*'li payeleri bulunmaktadır. Pamphilya Tiyatrolarının bazılarında *parapet* duvarı bulunur. Her bir tiyatronun tamamı, mimari plastikle süslenmiş, genellikle sahne binalarındaki bezemeler Antoninler ve Severiuslar dönemlerine aittir. Bunlar, imparatorları yüceltilip, tanrılara ve Roma İmparatorlara armağan olarak yapılmışlardır.

Pamphilya Tiyatroları'nda Roma İmparatorluğunun siyasi gücü vurgulanmakta olup, bugün bile bu tiyatroları gezen izleyiciler tarafından, bu güç hissedilmektedir. Tiyatrolar sadece tiyatro yapıları değil, rekreasyon alanlarıdır. Örneğin Side Tiyatro'sunun arkasında bulunan tonozlu galeriler, çeşitli dükkânlardır. Perge Tiyatro'sunun sahne binasının arkası ise *nymphaion*'dur. Pamphilya Bölgesi'nde, Lykia Bölgesi'yle karşılaştırılmayacak kadar az sayıda tiyatro bulunmaktadır. Ancak Pamphilya Bölgesi daha ovalık ve ulaşımı daha kolay bir bölgedir. Kentleri daha geniş alanlara yayılmıştır ve tiyatrolarının kapasiteleri Lykia Bölgesi tiyatrolarının neredeyse iki katıdır. Ayrıca ulaşimleri çok daha kolaydır. Yani tiyatro gereksinimi, bu özellikleriyle kolayca ve yeterince karşılanmaktadır.

Pamphilya Tiyatroları'nın geneli, Lykia Tiyatroları'yla benzeşmemektedir. Pamphilya Tiyatroları Roma geleneğinde, Lykia Tiyatroları'nın çoğunluğu ise Hellenistik gelenekte inşa edilmiş olup, çoğunluğu orta büyüklüktedir ve sahne binaları daha yalın ve basit bir yapıya sahiptir. *Proskene*'leri Dor tarzında olup, sahne binası kapıları İon tarzındadır. Lykia Bölgesi içerisinde Roma özellikleri gösteren 4 büyük tiyatro; Myra, Limyra, Kibyra ve Tlos, Pamphilya Tiyatroları ile çeşitli açılardan benzerliğe sahiptirler. Bulundukları bölgeler ovalıktır, kentleri zengindir, ulaşımı kolaydır. Bu 4 Lykia Tiyatrosu; oturma sıralarının *kyma reversaprofil*'leriyle süslenmiş olmaları, karışık mimari düzenleri ile ve mimari plastiklerinin dönemleri ile; İ.S. 2. ve 3. y.y.'lardır. Bu sıralanan Lykia kentleri de, Roma İmparatorluğu'nun gücünü temsil eden, güçlü ve zengin, politik olarak da yakın siyasal ilişkileri bulunan varlıklı Lykia kentleridir.

Pisidia Bölgesi'nde 8 adet tiyatro bulunmaktadır. Bu tiyatroların boyutları birbirinden farklı olup, çoğunluğu orta ve büyük ölçeklidir. Pisidia Bölgesi'nin jeomorfolojik yapısının kuzeyde oldukça dağlık olmasıyla, tiyatroların genelinin yamaca yaslandığı görülmektedir. Pisidia Tiyatroları, yamaca yaslanmaları ve plan özellikleriyle Hellenistik tipte olup, bu yönüyle Lykia Tiyatrolarına benzemektedirler. Pamphilya'daki tiyatrolar ise, Roma geleneğinde inşaat edilen büyük tiyatrolardır. Bu özellikler de bazı Pisidia Tiyatrolarında da görülmektedir. Örneğin Selge kenti Antik dönemde de, hem Pamphilya hem de Pisidia kenti olarak sayılmıştır. Dolayısıyla sanatında ve mimarisinde bu eklektik yapıyı görmek mümkündür. Selge Tiyatrosu Pamphilya Tiyatroları kadar büyük, *summacavea*'sında galeriler

bulunmasıyla Roma Dönemi özellikleri taşımakta, bir yandan tepeye yaslanmasıyla Hellenistik Dönem özellikleri de göstermektedir.

Termessos Tiyatrosu⁸⁴⁶ Solymos/ Güllük Dağı zirvesinde, tepeye yaslanmış olarak inşa edilmiştir. *Agora*’nın doğusunda yer almaktadır. Hellenistik Dönem’de planlanmış, Roma Dönemi’nde genişletilmiştir. *Cavea*’sının formu yarım daireyi aşmakta, at nalı formuna yaklaşmaktadır. Hellenistik Dönem’de sahne binası ve *cavea* ayrı inşa edilmiş, Roma Dönemi’nde *cavea*’nın güney kesimi uzatılarak sahne binasıyla birleştirilmiştir⁸⁴⁷. Hellenistik Dönem’de üzeri açık olan güney *parodos*, yine Roma Dönemi’nde üzeri tonozla örtülerek *tribunalia*⁸⁴⁸ olarak adlandırılan oturma sıraları oluşturulmuştur (**Lev.170**). Bu eklemenin en önemli sebeplerinden biri de yaklaşık 70 kişilik bir kapasite artışı sağlayarak, böylece Roma geleneğine uygun (statik güçlendirme ve akustik) bir tiyatro mimarisi yakalamış olmasıdır.

İma cavea’da 19 oturma sırası, *summacavea*’da 9 oturma sırası bulunmaktadır. Orta *diazoma*’nın önünde bir koltuk sırası da bulunmaktadır. Termessos Tiyatro’sunun kendine özgün yanı; asıl giriş kapısının jeomorfolojik yapının zorlamasından kaynaklanan nedenlere bağlı olarak, *cavea*’nın arkasından olmasıdır. Genellikle tiyatrolarda en yoğun giriş, *analemma* duvarlarının her iki yanındaki *parodoi*’dan sağlanır. Burada ise, sahne binasının arkasının uçurum oluşu nedeniyle, *parodos* girişleri yerini *Cavea* arka girişi olan, *additus maximus*’a bırakmaktadır. *Cavea*’nın arksında tonozlu, 2, 44m. yüksekliğinde bir kapı bulunur. Kapının kilit taşı üzerine *Herakles* heykeli yerleştirilmiştir. Roma Dönemi’nde *orchestra*, hayvan mücadeleleri için kullanılmıştır. Ele geçen yazıtlardan, Termessos Kenti’nde boğa mücadelesi yapıldığı bilinmektedir. Xanthos ve Pınara tiyatroların’da da boğa güreşleri yapılmıştır.

Sahne binası *hypskene* ile birlikte 3 katlı olup, günümüzde *hypskene*’nin bir bölümü toprak altındadır. *Skene frons*’ta 5 kapı bulunmaktadır. Bunların tamamı sağlam olup, ortada yüksek, 2 yanında alçak iki kapı bulunmaktadır. *Skene frons* duvarı Rhodipolis, Limyra ve Sagalassos örneklerinde olduğu gibi makadam blokaj/ *opus mixtum*, tekniğinde örülmüş, üzeri olasılıkla mermer levhalarla kaplanmıştır. *Skene frons*’ta kalkan kabartmalarından oluşan bir *sokel* kuşağı bulunmaktadır. Sahne binasının köşesinde, “*lorica*” olarak adlandırılan asker giysili bir kabartma bulunur. Sahne binasının *friz*’lerinde de, kentin genel

⁸⁴⁶ Lanckoronski 1892, 92 vdd.

⁸⁴⁷ Sonradan yapılan bu değişiklik, duvar iççiliğinde ve organik bağlantıda olmayan sahne binasının, uzatılan duvarında açıkça görülmektedir.

⁸⁴⁸ Lykia Tiyatroları içerisinde Xanthos örneğinde bu kısım açıkça görülür. Aynı zamanda Pamphilya Tiyatroları’ndan Side, Aspendos örneklerinde de bulunmaktadır.

karakterini yansıtan askeri temalı ikonografi tercih edilmiştir. Olasılıkla Letoon tiyatrosu'nun *skene frons*'u da kalkan ve miğferli kabartmalarla süslenmiştir. Termessos Tiyatro'sunun iyi korunmuş olan *skene frons* düzenlemesi, Myra, Limyra, Oinoanda tiyatrolarıyla benzeşmektedir. Sahne binasında 2'şerli dizilmiş *postament*'ler üzerinde sütunlar bulunur. Bugün sahne binasında sütunların kaideleri, gövdeleri ve Korinth sütun başlıkları, yerde devrilmiş olarak görülmektedir. *Porta regia*'nın her iki tarafındaki mermer sütunlar yivli olup, diğer sütunlar düzdür. Termessos Tiyatrosu'nun bezekleri, Erken- Orta Antoninler Dönemi özellikleri göstermekte, bezekler ince işçilikli ve klasistik bir tarzda yapılmıştır.

Selge Kenti⁸⁴⁹ kalıntılarından günümüzde fazla bir şey görülememesinin sebebi, Zerk Köyü'nün antik kent üzerine kurulmuş olmasıdır. Antik kentten bugün görülebilen bir yapı, neredeyse tamamıyla ayakta kalabilmiş büyük boyutlu tiyatrosudur (**Lev.169**). Kentte kısmen izlenebilen diğer bir yapı da, tiyatronun güney batısında yer alan stadion olup, bugün üzerinde yapılar ve ekilen tarlalar bulunmaktadır. Tiyatro güney doğuya bakmaktadır. *İmacavea* ana kayaya yaslanmış, bazı oturma sıraları da anakaya oyularak işlenmiştir. *Summacavea* ise güçlü *analemma* duvarlarıyla çevrili dolgu malzeme üzerine inşa edilmiştir. *Cavea* at nalı formunda olup, *analemma* duvarlarının doğrultuları *orchestra* 210°lik açıyla kesişmektedir. Sahne binası ile *cavea* her iki uçta, üzeri kapalı tonozlarla Roma geleneğine uygun olarak birleştirilmiştir. Tonoz üzerindeki yıkıntıda bugün oturma sıralarının görülmesi, bu bölümün *tribunalia* şeklinde düzenlendiğini göstermektedir. Burada *tribunalia*'ya çıkan 13 basamak bulunmaktadır. *Analemma* duvar örgüsü, atkılı *isodom* ve yatay-düşey şaşırtmalı *isodom* düzenlerinin birlikte kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Doğudaki *analemma* duvarının üst-üçgen *profil*'li bloğu kısmen korunmuş olup, batıdaki ise yıkılmıştır. Tiyatronun *imacaveas*'ında koltuk sırasıyla birlikte 30 oturma sırası bulunmakta ve 11 *kerkides*'e bölünmüştür. *Summacavea*'da ise 15 oturma sırası olup, 22 *kerkides*'e bölünmüştür. Toplam 52 sıra oturma yeri bulunur. Seyirci kapasitesi 11.600 kişidir. *Diazoma*'nın önünde koltuk sırası bulunmaktadır. Oturma sıralarının ön silmesinin alt bölümünde, Pamphilya Bölgesi'nin 3 büyük (Perge, Side, Aspendos) ve Lykia'nın 2 büyük (Myra, Tlos) tiyatrolarında olduğu gibi, Selge Tiyatrosu'nda da *kyma reversaprofil*'i bulunmaktadır. *Summa cavea*'da 5 adet dikey tonoz bulunur. Bu tonozlar *cavea*'nın içerisinde *ambulacral* koridor oluşturup, silmeli radyal düzende örülmüş tonozlarla, günümüze kadar korunmuştur. Bu tonozlardan *cavea*'nın arkasına geçiş bulunmaktadır. Her tonozun yanında, üzeri düz, altı dairesel *lento* bulunan ışık alma penceresi bulunur. Tonozların *lento*'ları İonik tarzdadır. Statik bakımdan güçsüz olan

⁸⁴⁹ Machatschek- Schwarz 1981, 72-79.

kesim tonozların üstü olup, 5 tonozun üst kesimlerindeki oturma sıralarının çöktüğü gözlemlenmiştir.

Sahne binası bugün dış dikdörtgen duvarları ile görülmekte olup, geri kalan tüm blokları yıkılmış durumdur. *Cavea*'nın hizzasına göre üç katlı olup, 5 kapı açıklığı bulunmaktadır. Bunlardan ortadaki kapının söveleri *in-situ*, doğusundaki kapının ise tamamı korunmuş olup, orta kapının batısındaki kapının sadece 1 sövesi sağlam olarak durmaktadır. Kapıların önünde 6 adet *podium*, ortada 3 sütun, yanlarda 2 sütun bulunmaktadır⁸⁵⁰. *Skene frons* duvarında *plaster* sütunlar yer almaktadır. Selge Tiyatrosu, İ.S. 2. y.y.'ın ortası⁸⁵¹ ile İ.S. 3.y.y.'in ilk çeyreğine⁸⁵² tarihlenmektedir.

Additus Maximus girişleri, yan *analemmata*'da bulunan ikiz tonozlu kapılardan sağlanmaktadır. Doğudaki tonozlu kapı sağlam olup, batıdakinin bir tonozu yıkılmıştır. Bu tonozun yanında küçük bir niş yer almaktadır. Batı taraftaki çifte tonoz girişinden sonra bir dikey tonozla *orchestra*'ya geçilmektedir.

Batı *parodos* girişinde sahne binası ile *cavea* bitişik olup, *analemma* duvarında Patara'dakine benzer bir *tabula ansata* bulunmaktadır. Batı *parodos* kapısının *lento*'su üçlü *faskia*'dan oluşmaktadır. Selge Tiyatrosu'ndan ele geçen yazıt; İmparatorluk Dönemi'nde, ismi bilinmeyen bir kişinin, tiyatrodaki gladyatör dövüşleri ve *venationes* için yaptığı yardımlardan dolayı, İmparator kült rahibi tarafından onurlandırılma yazıtıdır⁸⁵³.

Cremna Kenti'nde iki adet tiyatro bulunmaktadır⁸⁵⁴. Bunlardan tamamlanmamış olarak bırakılan tiyatro, Cestrus Vadisi'ne yukarıdan bakan kentin bittiği doğu noktasında yer almaktadır. Tiyatro güney-güney doğuya bakmaktadır. *Cavea* yarım daire formunda, yaklaşık 26 oturma sıralı olarak tasarlanmış olup, tamamlanmadan yarım olarak bırakılmıştır. Oturma sıraları ana kayanın oyulmasıyla oluşturulmuştur. Sahne binası hiç inşa edilmemiştir. Tiyatro yarım kalmış olması ve ana kayada inşasına başlanmış olmasıyla. Balboursa Aşağı Tiyatro ile benzeşmektedir. İ.Ö 25 yılında Roma kolonisi olmasıyla başlanmış, daha sonradan terk edilmiştir⁸⁵⁵.

Cremna'daki diğer tiyatro; *forum*'un batısında, kentin doğu tarafında uçurumun kenarında, kentin en yüksek kesiminde, 1244 m. yüksekliğinde kurulmuş olup, batıya bakmaktadır. Tiyatronun *cavea*'sının şekli belli olmakla birlikte, Lancoronski incelemelerinde yalnız 2

⁸⁵⁰ Sear 2006, 376.

⁸⁵¹ Machatschek- Schwarz 1981, 72-79.

⁸⁵² Ferraro 1966, 39-53.

⁸⁵³ Sear 2006, 376.

⁸⁵⁴ Mitchell-Waelkens 1998, 56.

⁸⁵⁵ Age. 2006, 368.

oturma sırasının kırık olduğundan bahsetmekte⁸⁵⁶, bugün ise sadece birkaç sıra izlenebilmektedir. *Cavea* ve sahne binası oldukça kötü durumda korunmuştur. Cremna Tiyatrosu' nun bezemeleri Antoninler Dönemi'nin özelliklerini göstermekte, Limyra Tiyatrosu bezemeleriyle benzeşmektedir⁸⁵⁷. Yumurta silmesinde kabuk genişlemiş, yumurta daha yayvan bir oyguyla biçimlendirilmiştir⁸⁵⁸.

Sagalassos Tiyatro'su⁸⁵⁹, kentin dışında kalan kuzeydoğudaki tepede, güneybatı yönüne yönlendirilerek inşa edilmiştir. Anadolu'nun en yüksek rakımda, (1565 m.) de bulunan tiyatrosudur. Hellenistik planlama geleneğine uygun olarak *cavea*'sı at nalı formunda olup büyük bir bölümü yamaca yaslanmaktadır ve sahne binasıyla *cavea*'sı ayrı olarak inşa edilmiştir⁸⁶⁰. *Cavea* ön *analemma* duvarlarının *orchestra* merkezindeki kesişme açısı yaklaşık 256° olup, tüm tiyatrolar içerisinde *cavea*'sı neredeyse daireyi tamamlayacak şekilde kavisli bir forma sahiptir. *İma cavea*'da 25 oturma sıralı, 8 *kerkides*'e bölünmüştür. *Summa cavea*'da ise, 18 oturma sıralı, 17 *kerkides*'e bölünmüştür ve toplam 43 oturma sırasına sahiptir. Oturma sıralarında *kyma recta profil*'i bulunmaktadır. Kapasitesi yaklaşık 11.600 kişidir. *Cavea*'sının doğu tarafı tamamen yamaca yaslanmaktayken, batı bölümü 2 farklı kademeli alt yapı üzerine inşa edilmiş olup, *cavea* duvarlarına yaslanmaktadır. *Orchestra* seviyesinden yaklaşık 2 m.den daha az bir seviyede, *diazoma*'nın içine kadar uzanan *radial*, 4 adet beşik tonozlu oda bulunmaktadır. Bu odalar yatay, üzeri kapalı bir koridora açılmakta, buraya batı *analemma* duvarındaki kapıdan girilebilmektedir. *Summa cavea*'nın arkasında bulunan kemerli girişler, *diazoma podium* duvarında bulunan 17 adet kapıya açılmaktadır. *Cavea*'da gölgelik sistemine ait delikler bulunmaktadır. *Proskene*'de hayvanların *arena*'ya çıkması için basık açıklıklar bulunmaktadır. Bu açıklıklarda yükseltilip, alçaltılabilen sürgülü paneller yivli payelere oturtularak, hayvanların *arena*'ya kaçmasını engellemek için yerleştirilmiştir. Balboursa Aşağı Tiyatroda bu delikli panelin bir benzeri bulunmaktadır. *Skene frons*'ta oldukça zengin bezemeli 5 kapı bulunmaktadır. Bugün bunlardan 3'ü *in-situ* olarak durmaktadır. Kapıların arasında sütunlu 6 *podium* bulunmaktadır. Sahne binası (*hyposkene*'yle birlikte), Ferraro'ya göre 3 katlı⁸⁶¹, Niemann- Lanckoronski⁸⁶² ile Vandeput'a göre de 2 katlı olup, günümüzde *skene frons* seviyesi gözükmemektedir. *Pulpitum*, yaklaşık 17 m. uzunluğunda düz bir cepheye sahiptir ve yan yüzleri *analemma* duvarına paralel uzanmakta olup, sahne binası yan duvarıyla

⁸⁵⁶ Lanckoronski 1892, 167.

⁸⁵⁷ Karaosmanoğlu 1996, 46.

⁸⁵⁸ Age. 1996, 46.

⁸⁵⁹ Fiechter 1914, 60, 93; Dinsmoor 1975, 315-317.

⁸⁶⁰ Arundell 1834, 27-50.

⁸⁶¹ Ferraro 1969, 35-58.

⁸⁶² Lanckoronski 1892, 127-160.

birleşmektedir. *Pulpitum* kalın taşlarla döşenmiştir. *Postskene* tek, uzun bir odadan oluşmaktadır. *Postskene*'de, ön yüzdeki 5 kapının hizasında, 5 girinti olup, bunlar olasılıkla kemer-tonozlu giriş olabilirler. Sagalassos Tiyatrosu'nun *sima* bezemeleri yoğun Pamphilya özellikleri taşımaktadır⁸⁶³. Oldukça aşınmış olan *antemion* kuşağında, göbekte eksenle bütünleşmiş taç yapraklar içeren ağacımsı görünümde iri, açık ve kapalı *palmet*'ler işlenmiştir. Açık *palmet*'lerde dış yapraklar, uçlarından tabanla birleşerek köprü durumu kazanmışlardır. Kapalı *palmet*'te ise, alt yapı geniş ve iri sarmallı gösterilmiştir. *Antemion* kuşağındaki işçilikle Erken Severuslar Dönemi özelliği göstermektedir. Tiyatro, İ.S. 2.y.y.'ın son çeyreğine tarihlenmektedir⁸⁶⁴. Limyra, Myra, Tlos ve Xanthos tiyatrolarının bezekleriyle benzeşmektedir.

4 gün boyunca süren gladyatör dövüşleri ve *venationes*'lerin masraflarını karşılamış olan, Augustus'un yüksek rahibi, Quintus Philippianus Varus'a, boyacılar derneği tarafından onurlandırma yazıtı ithaf edilmiştir⁸⁶⁵. Ele geçen başka bir yazıtta, Tertullus adlı kişi, ayı, aslan, pantherle gerçekleşen gladyatör oyunlarını kendi bütçesinden karşılayarak, oyunlar için sponsor olmuştur⁸⁶⁶. Bu yazıtlar, sahne binasındaki kabartmaların ne amaçla yapıldıklarını açıklamaktadır. Myra'da da benzer hayvanlarla gösteriler yapılmıştır.

Pisidia Antiocheia Tiyatrosu⁸⁶⁷, batı-kuzey batıya yönlendirilmiştir. *Cavea* hafif tepelik bir alana kurulmuştur. Sahne binasının köşesinden başlayarak tüm *cavea*'yı boydan boya alttan geçen, yaklaşık 54 m. uzunluğundaki bir tünelden, *decumanus maximus*'a ulaşılmaktadır. Augustus Dönemi'nde kurulan kentin, tiyatrosu da tam Roma geleneğine uygun olup, *cavea* yarım daire formunda olup, sahne binasıyla bitişik inşa edilmiştir. Bu tiyatronun kökeninin literatürde Hellenistik olabileceği ifade edilse de, bugünkü kalıntılar daha çok Roma Dönemi'ne aittir⁸⁶⁸. *Cavea*'daki tüm oturma sıralarının 1830'lu yıllarda sökülmüş bulunduğunu, Arundell kitabında söylemektedir⁸⁶⁹. Bugün *ima cavea* 'ya 12 oturma sırası yeniden yerleştirilmiştir. Fakat ilk yapıldığında olasılıkla 14 adet oturma sırasına sahip olmalıydı. *Cavea*'nın en altında bulunan *parapet* duvarı, burada hayvan mücadelelerinin yapıldığının göstergesidir. Sahne binasında yivli gri mermer sütunları ve *architrav* blokları tünelin içerisinde bulunmuştur. *Postskene*, Tlos ve Patara tiyatrolarında olduğu gibi, dört sütunlu bir *porticus* şeklinde düzenlenmiştir. Tiyatro bugünkü kalıntılara dayanılarak, İ.S. 3.-

⁸⁶³ Başaran 1995, 100.

⁸⁶⁴ Vandeput 1992, 99-117.

⁸⁶⁵ Sear 2006, 375.

⁸⁶⁶ Age.2006, 375.

⁸⁶⁷ Ciano Rossetto- Pisani Sartorio 1994, 526; Chase 2002, 109; Sear 2006, 363; Mitchell-Waelkens 1998, 106-112; Arundell 1834, 273.

⁸⁶⁸ Sear 2006, 363.

⁸⁶⁹ Arundell 1834, 273.

4.y.y.'a tarihlenmektedir. Antiocheia'nın Geç Roma Dönemi'nde metropolis olmasıyla birlikte, tiyatrosu da genişletilip, tünel ve *postskene*'deki *porticus*'un eklendiği düşünülmektedir⁸⁷⁰. Tiyatrodan, İ.S. 3.y.y.'ın ilk çeyreğine tarihlenen, C.Arrius Quirina Calpurnius Frontinus Honoratus'un onurlandırıldığı 4 yazıt bulunmuştur⁸⁷¹.

Pisidia Tiyatrolarıyla, Pamphilya Bölgesi tiyatrolarının toplam sayıları, Lykia Bölgesi tiyatrolarının yarısından azdır. Pisidia Bölgesi'nin topoğrafik yapısının Lykia gibi dağlık olmasından kaynaklanan, tepe yamacının kullanılması özelliği ile birbirlerine benzemektedirler. Küçük ve orta ölçekli olan Pisidia Kentleri'nin tiyatroları, Lykia'nın genelindeki orta boyuttaki tiyatrolarla mimari bakımdan benzerlik göstermektedir. Şu an Pisidia Bölgesi'nde kazıların az olması nedeniyle ve tiyatroların genellikle *cavea*'larının toprakla kaplı ve sahne binalarının yıkık durumda olmaları, onların hakkında yeterli bilgiye sahip olmamızı engellemektedir. Bu bölge tiyatrolarının kesin tarihlendirmelerinin yapılabilmesini sağlayacak, özellikle mimari bezeklerinin (Sagalassos ve Termessos örnekleri dışında) görülememesi nedeniyle tarihlendirilmelerini zorlaştırmaktadır. Pisidia'nın en büyük 3 kenti olan Sagalassos, Selge ve Termessos'un tiyatroları hakkında daha fazla ayrıntılı bilgiye sahibiz. Sagalassos, Selge ve Termessos tiyatrolarının kendilerine özgün planlama özellikleriyle birlikte, tonozlu galeriler üzerinde yükselmeleri, *Cavea* formları, sahne binalarının mimari yapısalıkları, *venationes* ve gladyatör dövüşleri için yapılan düzenlemeleri, *postskene*'deki hareketli yapıya sahip olmalarıyla, Lykia'nın büyük ölçekli tiyatroları Myra ve Limyra ile benzeşmektedir.

7. 4. Lykia Tiyatrolarının Kuzey Afrika ve Arap Yarımadasının Kuzey Bölgesi Tiyatrolarından Seçilmiş Örneklerle Karşılaştırılmaları

Leptis Magna'daki tiyatro⁸⁷², Roma'daki en erken örneklerden biridir. Roma'daki Pompeus Tiyatrosu'yla çağdaştır. Tamamen Roma tiyatro mimarisi özellikleri taşımaktadır. Zengin hemşehri Hannibal Rufus'un vakfı olarak, İ.S. 1.y.y.-2.y.y.'de Leptis Magna'da inşa edilmiştir⁸⁷³. Tiyatro kuzey-doğu yönünde denize doğru bakmaktadır. Tiyatronun *cavea*'sı kireçtaşı ve kumtaşı, sahne binası ise mermer, *granit* ve *brej* kullanılarak yapılmıştır. *İma cavea* hafif bir yamaca yaslanmakta, *summacavea* ise dolgu temel üzerine inşa edilmiştir. *Cavea* yarım daire formunda olup, 3 *maenianum*'dan oluşur. *İmacavea*'da 15 oturma sırası, 6 *kerkides*'e bölünmüştür. *Media cavea*'da 16 oturma sırası 12 *kerkides*'e bölünmüş, *summa*

⁸⁷⁰A.g.e. 1834, 273.

⁸⁷¹Mitchell-Waelkens 1998, No.6.

⁸⁷²Sear 2006, 282; Caputo 1940, 97 vd; Traversari 1952, 303 vd.

⁸⁷³Pappalardo 2007, 100 vd.

cavea’da görülebilen 6 oturma sırası bulunur. *Cavea*’nın en önünden 6 oturma sırası *bisellum* koltukları olarak, yüksekçe bir parapet duvarıyla ayrılmıştır. Lykia Bölgesi’nde daha çok bu alanlar, özel koltuklar şeklinde düzenlenmiştir. *Cavea*’nın en arkasında ise, Roma’daki Pompeus Tiyatrosu’nun *cavea*’sının arkasında bulunan Venüs tapınağı örnek alınarak, burada da Ceres-Augustus Tapınağı inşa edilmiştir. Lykia Bölgesi’nde ise, Patara Tiyatrosu’nda Roma İmparator kült tapınağı, bu örneklerden etkilenecek yapılmış olmalıdır. Kibyra Tiyatrosu’nda *cavea*’nın arkasında bir tapınak bulunmakta, henüz kazılmadığı için hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. *Orchestra*’sı boyalı *stucco*’larla kaplıdır.

Sahne binasının *skene frons*’u, Antoninus Pius (İ.S.157-158) döneminde, mermer kullanılarak yapıldı. *Skene frons* 3 katlı olup, 3 nişle ve 3 kapıyla hareketlendirilmiştir⁸⁷⁴. *Skene frons*’unda; Antoninus Pius, Lucius Verus, Marcus Aurelius, Septimus Severus heykelleri nişlerden ele geçmiş ve *proskene*’de; *Herme*’li duvarlar ve Lykia Apollon’u ele geçmiş olup, bunlar Tlos Tiyatrosu’nun sahne binasından ele geçen kabartmalarla benzerlik göstermektedir. *Postskene* adet 4 farklı boyutta oda vardır, batı köşede de çeşme ve *granit* sütunlu *porticus* bulunur. Lykia Tiyatrolarından başta Myra olmak üzere, Tlos ve Patara örneklerinin de sahne binası arka cepheleri hareketli olup, hepsi sütunlarla süslenmişlerdir. Diğer onarımlar ise, Constans II, Constantin I zamanında yapılmıştır⁸⁷⁵.

Sabratha Tiyatrosu⁸⁷⁶, *cavea* kuzeye bakmaktadır. Roma mimari tarzındadır⁸⁷⁷. Severuslar Dönemi’nde, İ.S 175-200 yıllarında yapılmıştır. Kireçtaşı ve dökme çimento kullanılarak yapıp, renkli mermerle kaplanmıştır. Tiyatro inşa edildiğinde çevresinde zamanla etrafına yaşam alanı inşa edilmiştir. *Cavea* yarım daire formundadır. *İmacavea*’da 11 oturma sırası 6 *kerkides*’e, *media cavea* 6 oturma sırası 7 *kerkides*’e, *summa cavea* 15 oturma sırası 6 *kerkides*’e bölünmüş, köşelerde ise yarım genişlikte birer *kerkides* bulunur. *İma* ve *media cavea* ana kaya üzerine oturmakta, *summa cavea* 25 radyal tonoz üzerinde oturmakta, *cavea*’nın arkasında *ambulacral* koridor ve cephesi kemer bulunur. Mimaride, bu özelliğiyle Side Tiyatrosu’yla benzeşmektedir. *Ambulacral* koridordan 6 adet geçiş koridoruy bulunur. 7 tane tonozlu mekân, Side tiyatrosu’nda olduğu gibi *tabernae* (dükkan) olarak kullanılmıştır. Myra Tiyatrosu’nda da tonozlar *tabernae* olarak kullanıldığı yazıtlardan bilinmektedir. *Summacavea*’nın üzerinde Korinth düzeninde bir *porticus* olmalıydı. Yaklaşık 6450 kişi kapasitesiyle Kuzey Afrika’nın büyük tiyatrolarındandır. *İma cavea*’nın en ön 4 sırası *bissellum* alanı olarak özel kişilere ayrılmış olup, *balustrade*’ları üzerinde yunus balığı

⁸⁷⁴ Caputo 1987, 96-109.

⁸⁷⁵ Sear 2006, 282.

⁸⁷⁶ Caputo 1959, 94-99.

⁸⁷⁷ Sear 2006, 283 vd.

kabartmalarıyla süslenmiştir. Myra Tiyatrosu'nda *diazoma* önünde bulunan *bisellum* koltuklarının kolçak bölümleri de yunus balığı ve deniz atlarıyla süslenmiştir. 3 katlı sahne binası, yivli *spiral*'li ve düz mermer Korinth düzeninde sütunlar kabartmalarla süslenmiş, dikdörtgen ve yarım daire dönüşümlü nişlerle hareketli bir cephe mimarisi inşa edilmiştir. Köşe sütunceler İonik tarzıdır. Kabartmalar, orta nişte Roma ve Sabratha şehirlerinin personifikasyonları, boğa kurbanı ve içki sunumu sahneleri, komedi ve tragedi anlatımları, mim sahneleri, *Mousa*, *Satyr* ve *Paris*'in yargılanması betimlenmiştir⁸⁷⁸. Tekli nişlerde *Nemesis*, *Hercules*, *Victoria*, *Apollon* ve *Bacchus* figürleri bulunmaktadır⁸⁷⁹. *Postskene*'si Korinth düzeninde, Tlos ve Myra Tiyatrosu'nda olduğu gibi sütunlu *porticus* oluşturulup, ortasında bir bahçe korunmuştur. 1927-1930'lu yıllarda Caputo tarafından restore edilmiş, sahne binasının 1. ve 2. katı orijinal taşının aynısı kullanılarak restore edilmiş, restorasyonun belli olması için, bloklar orijinal genişliklerinin yarısı kullanılarak yapılmıştır⁸⁸⁰.

Philippolis Tiyatrosu⁸⁸¹, *ima cavea*'da 10 oturma sırası 2 *kerkides*'e bölünmüş, *summa cavea*'da 9 oturma sırası 4 *kerkides*'e bölünmüştür. İnşa tarzı olarak merkez Roma mimari form özelliklerini göstermektedir. *Summa cavea*'sının altında yer alan *ambulacral* tonozlu galerinin düzenlenişi⁸⁸², Limyra Tiyatrosu ile benzeşmektedir.

Philadephia Tiyatrosu'nun, *summa cavea*'nın hemen arkasındaki tapınak boyutları ve formu, düzenlenişiyle Patara Tiyatrosu'yla benzeşmektedir. Bu tapınak Antoninus Pius Dönemi'nde inşa edilmiştir.

⁸⁷⁸ Pappalardo 2007, 106.

⁸⁷⁹ Sear 2006, 284.

⁸⁸⁰ Caputo 1959, 94-99.

⁸⁸¹ Sear 2006, 315.

⁸⁸² A.g.e. 2006, 316.

8. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

8. 1. Rhodiapolis Tiyatrosu'nun Genel Değerlendirmesi ve Sonuç

Rhodiapolis Tiyatrosu'nun ilk yapı evresi İ.Ö. 1 y.y. Geç Hellenistik Dönem'e tarihlenir. Bölgedeki diğer tiyatrolarında ilk yapı evresi yaklaşık aynı döneme tarihlenir. Bunun en önemli sebebi, Hellenizasyon sürecinin etkisiyle, uygulanmak istenen Hellen şehir modelidir.

2006 senesinde *cavea*'sının yaklaşık %70' ine yakın kesimi toprak altından yeni çıkarılmış olan Rhodiapolis Tiyatrosu'nun⁸⁸³ özellikle *cavea*'sı ve sahne binasının *proskene*, *hyposkene* ve *postskene*'si; bölgedeki diğer birçok örneğe oranla çok daha iyi korunmuş durumdadır. Bu özelliğini de, uygun biçimlerde oluşan koruyucu toprak katmanıyla örtülmesine borçludur. Çalışmaların 2009 senesinde tamamlanmasıyla, tiyatro tamamen ortaya çıkarılmış ve kazısı tamamlanan Lykia Tiyatroları arasındaki yerini almıştır. 32 Lykia tiyatrosunun, 9 kadarında kazılar yapıp, 7'sinin kazısı tamamen bitirilmiştir. Tiyatro sayısının geneline bakıldığında bu sayı oldukça azdır.

Rhodiapolis Kenti oldukça engebeli arazide, bir tepenin zirvesi ile güneye doğru uzanan yamacına kurulmuştur. Başlangıç döneminde pek belli olmasa da, ilerde kent merkezini oluşturan kesimde, çok ciddi mekân yaratma sorunları yaşanmıştır. Kurulma aşamasında tepe düzlüğünde inşa edilmeye başlanan kamu yapılarının en erkenleri, Hellenistik Dönem'e tarihlenmektedir. Hellenistik Dönem'e ait mevcut yapılar tiyatro, yakın çevresindeki tapınak ve *agora*'nın bir kısım duvarıdır. Bunun dışında kentin Hellenistik Dönemi'ne ait mimari dokusu korunamamıştır. Bunun sebebi, kentin yoğun bir Romanizasyon süreci yaşamış olmasıdır. Şimdiye kadar ele geçen en erken seramik buluntular ışığında, kentin iskân ediliş tarihinin, İ.Ö. 8-7. y.y.'a kadar uzandığı saptanmaktadır. Klasik Dönem'e ait kaya mezarları da, bugün görülebilen erken döneme ait diğer kalıntılardır.

Hellenistik Dönem'de kent merkezine inşa edilen tiyatro, büyük bir sosyal çekim merkezi olduğu için, Roma Dönemi'nde de bu çevre önemini koruyarak, yeni inşa edilen kamu yapıları tiyatronun çevresine yerleştirilmişlerdir.

⁸⁸³Tiyatronun rölövesi çıkarılmış, restitüsyon çalışmalarıyla üç boyutlu çizimleri yapılmış ve restorasyon da başlamıştır. "T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Kumluca Rhodiapolis Tiyatrosu Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Projesi" kapsamında, doktora tezi sürecinde Rhodiapolis Tiyatro'su hakkında edindiğim bilgiler, arkeolojik değerlendirme raporu şeklinde derlenerek, bakanlıkça görevlendirilen kurum ve kişilere sunulmuştur. Restorasyon önerileri ile birlikte Rhodiapolis Tiyatrosu'nun sahne binası, *cavea*'sı ve gölgelik sisteminin bir maketi hazırlanarak, restorasyon ve restitüsyonunun bitiminde ziyaretçilerin incelemelerine sunulması ve bu suretle tiyatronun yapısının nasıl olduğunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacak bir öneride bulunulmuştur.

Hellenistik Dönemin inşa tekniğinin gereği olarak tiyatro, yamaca yaslanma zorunluluğundadır. Rhodiapolis Tiyatrosu'nun da *cavea*'sının yaklaşık 4/8'i yamaca yaslanmış, geri kalan 4/8'lik kısmı da dolgu malzeme üzerine inşa edilmiştir. Doğal yamaçtan yararlanarak doğal kaya kesiminde oluşturulan *cavea* oturma sıralarının eğimi 34 °, dolgu toprakla oluşturulan kesimde ise 30°dir.

Hellenistik tiyatroların yerleştirilişlerinde manzaraya önem verilmektedir. Çünkü az katlı sahne binasının ardından manzara tamamlayıcı unsur, fon olarak görülmektedir. Rhodiapolis Tiyatrosu'nun *cavea'sı*, güneşi en iyi alacak ve iyi bir manzara'yı da görecek şekilde güneydoğu yönüne dönük inşa edilmiştir.

Cavea'sı, geleneksel Hellenistik inşa özelliği ile nal formun'da olup, yamacın morfolojik yapısının zorlaması sonucunda, asimetrik bir planlama ile inşa edilmiştir. Bunun sonucu olarak da, ön *analemmata*'nın uzunlukları birbirinden farklıdır. Arka *analemma* duvarının işçiliği Rhodiapolis Tiyatrosu'nu tüm diğer tiyatrolardan ayırmaktadır. Hellenistik Dönem *polygonal* duvar işçiliğine sahip arka *analemma* duvarı, yamacın doldurulan kesimine inşa edildiğinden, statik açıdan gerekli görülen ve diğer duvar örneklerinde bulunmayan güçlü payandalarla desteklenmiştir.

Tek *maenianum*'dan oluşan *cavea*'da 18 oturma sırası bulunur. *Cavea*'nın en arka sırasından sonra, "üst seyirci yolu" olarak adlandırılan bir koridor yer almaktadır. Roma Dönemi'nde İ.S.2.y.y.'da bu koridorun önüne, bir koltuk sırası/*bisellum* eklenmiştir. *Cavea*'nın kapasitesi 1500 kişiliktir. *Cavea* 7 *klimakes*'le ve 6 *kerides*'e bölünmüş olup, *klimakes*'de oturma sıralarının altına, belli yerlerinde bir var- bir yok şeklinde dönüşümlü olarak ve oldukça ince işçilikli, Geç Hellenistik Dönem özellikleri gösteren (yarım kalmış işçilik bulunmayan) aslan ayakları işlenmiştir. *Cavea*'nın en alt sırasının boyutları (derinlik/en-yükseklik) daha küçük olup, bu kesim *eksedral* bir görüntüdedir. Buraya oturan seyirciler *cavea podium* duvarına sırtlarını yaslamaktadırlar. En alt sırada ise birer atlamalı olarak oturma sıralarının cephelerinde istemli olarak sadece dış konturlarıyla işlenmiş aslan ayakları bulunmaktadır. Bu tarzda aslan ayağı işçiliği, Arykanda Tiyatrosu'nda ve Arykanda *Stadion*'unda bulunmaktadır. *Stadion* İ.Ö. 100 yılına tarihlenmektedir. Rhodiapolis *cavea podium* duvarı *silme*'li *profil*'leriyle oldukça ince işçilikli olup, 3 adet kapı şeklinde tasarlanmış *klimakes*'le *orchestra*'dan *cavea*'ya çıkılmaktadır. Bu kapıların gerektiğinde kapatıldıkları, yerdeki ve sövelerdeki izlerden anlaşılmaktadır.

Cavea, Hellenistik planlamanın bir özelliği olarak, sahne binasında ayrı olarak tasarlanmış olup, ana girişleri olan *parodoi*'un üzeri açık olarak bırakılmış, olasılıkla Roma Dönemi tadilatları sırasında ve bu sefer de Roma geleneğine uyularak, doğu *analemma*'ya eklenen bir kemerle sahne binasına bağlanmıştır. *Cavea*'ya *parodoi* dışından ve *cavea*'nın üstünden, doğu

ve batı her iki yönden girişler bulunmaktadır. Batı yönündeki giriş, Opramoas *Stoa*'sının arkasından çıkan merdivenli yoldur. Doğu taraftaki ise, Roma Dönemi'nde eklenen dükkânların yanından çıkan yoldur.

Hellenistik Dönem özelliği olarak, daire formunda yapılan *orchestra* tabanının, çalışmalar sonucunda sıkıştırılmış toprak olduğu anlaşılmıştır. *Venatio* mücadeleleri yapılacağı zamanda da, ayrıca toprakla kaplanmış olmalıdır.

Lykia Bölgesi Tiyatrolarının hepsinin, inşa edildikleri Hellenistik Dönem'de sahne binaları olmalıdır. Rhodiapolis Tiyatrosu'nun sahne binası zemin hariç 1 katlı olup, *proskene*'de 5 kapısı bulunmakta, *skene frons*'ta ise 3 kapısı yer almaktadır. Kapıları İon tarzında olup, olasılıkla Hellenistik Dönem'e ait sahne binası düzenlemesi, Priene ile benzerlikler göstermekte olup, Dor *plaster* sütunları ve ele geçen küçük bir parça *mutuli* bezeği ile Lykia'daki hemen hemen tüm tiyatrolarda olduğu gibi *proskene*'si Dor tarzında süslenmiş olmalıdır. Sahne binası ile ilgili en erken veri, Augustus Dönemi'ne ait bir yazıttır.

Sahne binası yapısının statik bakımdan güçlü olmaması nedeniyle, İ.S. 141 depreminde yıkılmış, Opramoas'ın finansal desteği ile tekrar inşa edilmiştir. İnşa edilirken önceki sahne binasına ait malzemeler devşirme olarak kullanılmış ve aynı zamanda, Hellenistik Dönem'de olasılıkla sütunlu olan *proskene*, bu alana Opramoas'ın Anıt Mezarı'nın inşa edilmesi için öne çekilmiştir. Günümüzde sahne binasının yan iç duvarlarında bu öne çekilmenin izleri de açıkça izlenmektedir. İ.S. 3.y.y.'da yaşanan diğer depremden sonra sahne binası da onarılmıştır. Ancak yukarıda açıklandığı gibi, özellikle de kendisini Roma Dönemi'nde şiddetle hissettiren, kent merkezindeki yer darlığı ve sıkışıklık nedeniyle, daha sonra yeni inşa edilecek toplantı binasına yer açmak amacı ile *post skene*'sinin köşesi tekrar yıkılarak, sahne binasında bir değişiklik söz konusu olmuştur. Bu değişiklik sonucu, sahne binasının güney doğu köşesi kesilip toplantı salonunun duvarı buradan geçirilmiştir. İ.S. 4.y.y.'da sahne binasının batı *parodos* girişi ile *proskene*'de bulunan 2 kapı kapatılmıştır. Bizans Dönemi'nde, *hyposkene* ve *postskene* odaları atölye ve depo olarak kullanılmıştır. Sahne binası zemininden en geç tarihten ele geçen sikke yardımı ile tiyatronun son kullanım tarihi İ.S. 4.y.y. sonuna tarihlenmiştir.

Çok iyi korunmuş ve doğal bir yamaca yaslanmış *cavea*'sı, fazla büyük olmayan ölçüleri, kapasitesine göre küçük boyutlu Lykia Tiyatroları içerisinde sınıflandırılan ve 1 katlı sahneli tiyatro işleviyle kullanıldığı dönemde, iyi bir akustik sahip olmasına karşın, büyük boyutlu Lykia Tiyatroları ile karşılaştırıldığında zayıf bir akustiği bulunmaktadır.

Rhodiapolis Tiyatrosu kamu merkezindedir, kültürel ve sosyal trafiğin odağıdır. Opramoas *Stoa*'sı ve *agora* ile bitişik yapısıyla ve İ.S. 3. y.y.'da inşa edilen toplantı salonuyla da iç içedir. Tiyatro, özellikle Hellenistik Dönem'deki temsillerin içeriğiyle kültürel anlamda,

Roma Dönemi'nde ise, farklı etkinliklerle ve oyunlarla halkın eğlenme ve zaman geçirme ihtiyaçlarını karşılayan en önemli sosyal mekândır.

Rhodiapolis Tiyatrosu inşa edildiği dönemde, hem theatral gösteriler için kullanılmış, ele geçen yazıtlardan da anlaşıldığı üzere aynı zamanda da, festivallerin düzenlendiği alanve meclis olarak kullanılmıştır.

Tiyatro ile ilgili en önemli buluntular, üzerinde Leto, Artemis, Apollon bulunan Lykia yazılı pişmiş toprak, *bulla* devlet mühürleridir. Diğer buluntular ise, Roma Dönemi'ne ait, 2 adet çok özel işçiliğe sahip, *sella curulis* olarak adlandırılan *magistrat* koltuklarıdır.

Gladyatör dövüşleri ve hayvan mücadelesi gösterileriyle ilgili yazıtlardan; Anadolu'daki gösterilerin ve Rhodiapolis'deki oyunların da imparator rahipleri tarafından düzenlendiği anlaşılmıştır. Zamanla bu gösterilerin düzenlenmesiyle ilgili olarak harcamaların miktarı çoğalmış ve gösterileri sunmak büyük bonkörlük gerektirmiştir. Özellikle onur yazıtlarından, gladyatör birliklerinin sahipleri olan rahiplerin, gösterileri sunmakla yükümlü oldukları anlaşılmaktadır. Arkeolojik olarak her ne kadar *cavea podium* duvarı üzerinde bir taş *parapet* duvarına rastlanmasa da, bu kesimdeki izlerden ahşap bir korkulukla kapatıldığı, ayrıca gösteriler sırasında *orchestra*'ya inen kapıların da kapatıldığı ve *orchestra*'nın *arena* olarak kullanıldığını göstermektedir.

Rhodiapolis tiyatrosunun *cavea*'sı Roma Dönemi'nde, İ.S. 3. y.y.'da yeniden düzenlenerek, gladyatör dövüşleri ve *venationes* için uygun hale getirilmiştir. Anadolu'daki tiyatroların düzenlenişinden, gladyatörlerle ilgili yazıtlardan, mezar anıtlarından, *stel*'lerden, Anadolu halkının da bu tür oyunlara olan ilgisinin en az Roma'da olduğu kadar çok olduğunu anlıyoruz.

Araştırmalarımız sonucunda, İ.S. 2.y.y.'da *cavea*'nın genişletilmiş ve kapasite artışı sağlanmış olduğu saptanmıştır. Bu dönemde Roma'nın, Lykia ve Pamphilya eyaleti olarak adlandırılan Lykia kentlerinde refah ve buna bağlı olarak da nüfuslarında ciddi bir artış söz konusudur. Bu artışla birlikte tiyatro yapıları da, halkın ihtiyacına yetersiz kalmakta ve Lykia bölgesi'nde Hellenistik Dönem'de inşa edilen ve bu yeni dönemde hala kullanılan *cavea*'larda yeni oturma sıraları, bazen de bütünüyle *summa cavea* bölümleri eklenerek tiyatroların kapasite artırılışı sağlanmıştır. Rhodiapolis Tiyatrosu'nun da yapılan çalışmalar sonucunda, yaklaşık 5 sıralık oturma sırası bölümünün bu dönemde eklendiği ortaya çıkarılmıştır.

Bunun yanı sıra yine çalışmalarımız sırasında; İ.S. 2.y.y.'da doğu arka *analemma* duvarına bitişik olarak inşa edilmiş entegre bir sistem; tandır ocaklı mutfığı, yemek yenilen lokanta kısmı ve ayrıca satışların yapıldığı *tabernae* bölümüyle ortaya çıkarılmıştır. Böylece; bu tarz bir uygulamayla tiyatroya, hemen bulunduğu yerde bu tür hizmetlerin verilmesi, ilk kez Rhodiapolis Tiyatrosu'nda ve tiyatroya bitişik konumunun incelenmesi sonucunda ortaya

çıkarılmıştır. Bu bitişik yapılaşmanın sebebi, hiç kuşkusuz yine kentteki yer sıkıntısıdır. Buna karşın, Myra'da tonozlu galeriler dükkân olarak kullanılmış, Side'de sahne binasının arkasında yer alan dükkânlar ve Laodikea'da ise *cavea*'nın arkasına bitişik yapılan dükkânlar, tiyatrodaki seyircilere hizmet vermek için inşa edilmişlerdir.

Cavea'da kare ve yuvarlak yuvaların düzenlenişi incelendiğinde Hellenistik Dönem'de *Baldachine* sistemi ile kare kalaslar kullanılarak bir gölgelik oluşturulmuş, Roma Dönemi'nde *cavea*'nın genişletilmesiyle daha büyük olan yuvarlak yuvalara direklerin dikilerek gölgelik sisteminin *velum*'a dönüştürüldüğü anlaşılmıştır.

Oturma sıralarında yer alan yazıtlardan her *kerkides*'teki harflerin oturma yerlerini işaret ettiği, *cavea*'nın arkasında yer alan arkalıklı koltuklarda yer alan yazıtların ise Roma'daki sınıf ayrımını gösteren *bisellum* olarak adlandırılan, kentin ileri gelenlerinin oturduğu ve onlara ait yazıtlar olduğu düşünülmektedir.

İ.S. 2.y.y. Lykia Bölgesi'nin ünlü hayırseveri olan Rhodiapolisli Opramoas'ın yaşadığı dönem olup, bu dönemde Lykia Bölgesi'nde İ.S. 141 yılında, sözü çok edilen şiddetli bir deprem yaşanmış, bu depremden sonra tiyatrolarda yapılan tadilat, onarım ve kapasite artışıyla yapılar geliştirilerek yeniden kullanılmıştır. Bu oluşum özellikle Lykia'da bulunan *Greko-Romen* tarzı tiyatroların oluşmasına da sebep olmuştur.

Tiyatrolar, Bizans Dönemi'nde, İ.S. 4-5.y.y.'da *proskene*, *hyposkene*, *postskene* ve odalarında yapılan değişikliklerle kullanılmıştır. Hristiyanlıkla oyunlara kısıtlama getirilmiştir.

Tiyatroların kullanım dönemleri ile ilgili, ele geçen en geç sikkenin tarihi İ.S. 4.y.y.'ın sonu, İ.S. 5.y.y.'ın başı olup, bu tarihten sonra asıl yapılaş amaçlarıyla kullanılmamışlardır.

Rhodiapolis Tiyatrosu; Lykia Tiyatroları içerisinde *cavea* formunun düzenlenişi, aslan ayakları ve ölçüleri, sahne binası ve kentteki duvar işçiliği bakımından en yakın komşu kenti olan Arykanda Tiyatrosu ile benzerlikler göstermektedir. Her iki örneğin de İ.Ö. 1. y.y.'da inşa edilmiş olduğu düşünmekteyim. Diğer benzerlikler ise, Opramoas'ın tiyatrolarının onarımı için para yardımı kapsamında Tlos Tiyatrosu'ndaki yaptırdığı *analemma* parapet bloklarından, köşeye denk gelen *postament* bloklarında, sahne binasının sonradan bir kemerle bağlanması da yine Tlos örneğinde görülmektedir. Kadyanda Tiyatrosu ile *cavea* boyutları, tek *maenianum*'dan oluşması, en arka sırada yer alan koltuk sırası, sahne binasının boyutları ile benzeşmektedir. Kadyanda Tiyatrosu'nun sahne binası tamamen kazılmadığı için ayrıntılı olarak karşılaştırma yapmak güçtür. Fakat Kadyanda'da *proskene* Dor *plasterleri* ve *triglif* ve *metop*'lu *friz*'le süslenmiş olup, Arykanda ile benzeşmekte ve bu özellikleri, Hellenistik Dönem'de inşa edilmiş olduklarını göstermektedir. Rhodiapolis'te Hellenistik Dönem'deki bu düzenlemenin sadece birkaç mimari parçası *mutuli* ve sütunlar kazılardan ele geçmiş, ya da

İ.S. 2.y.y. sahne binasında devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. *Proskene*'de yer alan kazınmış yazıtlarda, Julius Claudius'lar Dönemi'ndeki *damnatio memore* cezasının yapılmış olabileceğini göstermektedir.

İ.Ö. 150- 50 yıllarına tarihlenen Hellenistik sikkeler, duvar işçilikleri, oturma sıraları aslan ayaklarının işçiliği, yazıtlar ışığında, tiyatronun İ.Ö. 1. y.y.'da inşa edilmiş olup, İ.S. 4.y.y.'ın sonuna kadar kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Hellenistik Dönem'de hem kent toplantılarının yapıldığı bir meclis hem de theatral gösterilerin yapılmış olduğu bir yapıdır. Roma Dönem'inde İ.S. 3.y.y.'da moda olan *venationes* gösterileri de düzenlenmiştir. Ayrıca yazıtlardan kentte *Asklepia* festivallerinin de yapıldığı, özel işçilikli sella curlis koltuklarının Asklepia ve Hygeia'ya adanmış dinsel anlamlar taşıdığı, hekimlerle ilişki koltuklar olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bu kent, Lykia'daki tek Asklepion'a sahip olması ve tiyatrosununda sadece Lykia değil tüm antik dünya tarafından gelen ziyaretçilere Asklepia festivallerinde hizmet ettiği ortaya çıkarılmıştır.

Hellenistik Dönemden İ.S. 3.y.y.'da kadar tiyatro aynı zamanda meclis olarak ta kullanılmış, bu tarihten sonra, toplantı salonunun inşası ile toplantılar, bu tarihten sonra burada yapılmıştır. İ.S. 4.y.y.'da inanç değişikliği, Hrisityanlıkla birlikte, tiyatrodaki gösterilere kısıtlamalar getirilmiş ve bundan sonraki tarihlerde bu yapılar başka işlevlerle kullanılmıştır.

Tiyatro yaklaşık 550 sene kadar kullanılmıştır. İ.S. 5.y.y. sonrasına tarihlenebilecek hiçbir arkeolojik verinin ele geçmeyişi, tiyatronun kullanımının bu tarihten sonra, sona erdiğini göstermektedir. Bu tarihte Rhodiapolis Kenti'nin geçirdiği depremler ve salgın hastalıklar sonucunda nüfusu azalmıştır. Kent nüfusu Bizans Dönemi'nde kilise ve etrafındaki akropol alanıyla sınırlıdır. İ.S. 10 y.y.'a ait Bizans sikkesi ve İ.S. 13 y.y.'a ait Selçuklu uç beyliği olan İlhanlılara ait sikkeler şimdilik tekil verilerdir. Kent İ.S. 14. y.y.'a kadar iskân görmüş, 1346 yılındaki veba salgınıyla da terk edilmiştir⁸⁸⁴.

8.2. Lykia Tiyatrolarının Genel Değerlendirmesi ve Sonuç

Roma Dönemi'nde Küçük Asya Eyaleti 6 bölgeye ayrılmıştır. Bunlar; Phrygia, Pontus ile Bithnyia, Galatya, Lykia ile Pamphilya, Cilicia ve sonuncusu olarak Capadocia'dır⁸⁸⁵. Küçük Asya Eyaleti'nin en güçlü ve zengin olduğu dönem İ.S. 2.y.y.'dır. Bu dönemde, Küçük Asya'daki 77 şehrin her birinde en az bir tiyatro vardır. Kentlerin bazılarında da hem Hellenistik hem Roma tiyatrosu, bazılarında ise bunların yanısıra tiyatro formu yapılar da bulunmaktadır. Örneğin; Pergamon'da bir tane Hellenistik, bir tane Roma, bir tane

⁸⁸⁴Duggan 2004, 125.

⁸⁸⁵Sear 2006, 110.

amphitiyatro, bir tane de *odeon* bulunmaktadır. Pontus ile Bithnyia Bölgesi'nde, Trajan'ın mektuplarından Plinius'un aktarımıyla bilinen 7 tiyatro olmalıydı⁸⁸⁶. Anadolu'nun bütününde, bilinen 200 civarında tiyatro ve *odeon* bulunmaktadır. Tiyatrolar, bilinen bütün anıtsal yapıların 1/6'sını oluşturmaktadır.

Tezin 2. Bölümü olan; "Lykia Tiyatroları" araştırmaları, Anadolu'daki antik bölgeler içerisinde en fazla tiyatroya sahip bölge olan Lykia Bölgesi'nde yapılmıştır. Bunun sebebi, dağlık olan bu bölgede 46 adetküçük ve orta ölçekli yerleşim bulunması ve **30** kentte de, toplam 32 tiyatronun bulunmasıdır. Hatta Telmessos ve Balboursa gibi bazı kentlerde de 2'şer tane olması, bu sayının artmasına sebep olmaktadır. H. Peter Isler 27 tiyatroyu kataloğuna koymuştur ve R.G. Chase'in⁸⁸⁷ kataloğunda ise 26 tiyatro bulunmaktadır. Lykia Tiyatrolarına bu çalışmayla saptanan **5** adet tiyatro daha eklenmiş ve toplam **32** adet Lykia tiyatrosuna ulaşılmıştır. Şimdiye kadar Lykia Tiyatrolarının bütününün birarada incelendiği bir çalışma bulunmamaktadır. Daha önce yapılmış kataloglama çalışmalarında⁸⁸⁸ ; Xanthos Erken Tiyatro⁸⁸⁹, Telmessos Akropol⁸⁹⁰, Myra Akropol⁸⁹¹, Mnara⁸⁹², Phellos⁸⁹³, Kandyba, Lydai, Megiste Tiyatroları, kazı ve araştırmaların eksikliği nedeniyle kataloglama çalışmalarında tanımsız olarak kalmış ya da hiç yer almamış olup, bu çalışma çerçevesinde yeni eklenmişlerdir. Bu tiyatrolardan özellikle; Telmessos Akropol, Kandyba ve Xanthos Erken Tiyatrosu literatürde sanıldığından daha da erkene ait olabilirler. Çalışmalarla ulaşılan sonuçlar, Lykia'nın Hellenistik Dönem'de tiyatro kültürünün bu coğrafyada beklenenden belki de daha fazla olduğunu düşündürmektedir. Lykia kentlerinde theatral gösteriler ve toplantılar için ana kayadan yapılmış, en erkeni de Avşar Tepe'de⁸⁹⁴ ve Myra Akropol'ünde olmak üzere, Arkaik Dönem'den itibaren, Geç Klasik ve Erken Hellenistik dönemlerde tiyatro işlevi taşıyabilecek toplanma alanları bulunmaktadır. Mnara ve Myra Akropol yapıları, geleneksel tiyatro mimarisi henüz bu bölgeye gelmeden önceki, çoğunlukla toplantı amaçlı kullanılan mimari yapılardır.

"İskender'in Anadolu Hellenizasyonu sırasında, tiyatro mimarisinin Kıta Yunanistan'dan İonya'ya, oradan da Lykia'ya geçtiği" şeklindedir. Hellenistik Dönem'de yaklaşık İ.Ö. 2 y.y.'da, Lykia'da başlayan tiyatro mimarisiyle birlikte kentlerde Hellen şehir modelinin olduğu gözlemlenmiştir. Hellenistik Dönem'de tiyatro binaları çok işlevli olarak kullanılmış

⁸⁸⁶ Age.2006, 110.

⁸⁸⁷ Chase, 2002, 56-84.

⁸⁸⁸ Isler 1994; Chase 2002; Sear 2006; Yılmaz 2009.

⁸⁸⁹ Frézouls 1990, 875 vd.

⁸⁹⁰ Hoskyn 1840, 146.

⁸⁹¹ Çevik 2010, 53.

⁸⁹² Çevik ve diğ. 2005, 109.

⁸⁹³ Zimmermann 2004, 101 vd.

⁸⁹⁴ Kolb 2008, 54.

olup, dinsel içerikli oyunlar ve toplantılar da, bu yapılarının formunun özelliklerinden ve 2. bir meclis binasının bulunmamasından kaynaklanan nedenlerle bu mekânlarda yapılmış olmalıdır. Roma Dönemi'nde ise yeniden yapılaşma ve meclis binalarının inşası ile birlikte bu işlevi sonlanmıştır.

Mimarlık tekniği açısından, feodal sistemlerdeki asillerin bireysel olarak, kalıcı ve ihtişamlı bir şehir yönetimi yaratma, geliştirme çabaları, her şeyden önce görkemli kamu binaları ile vurgulanmıştır. Genişleyen şehirlerle birlikte tiyatrolar, *odeon*' lar ve *bouleuterion*'lar gibi yapıların boyutları da büyümüştür. Bu gelişme ve genişleme aşamasında, özellikle tiyatro yapıları ön plana çıkmıştır. Şehirlerinin görünümünü geliştirilen, Lykia ve Pamphilya İ.S. 43 yılında kesin olarak Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti haline gelmiştir. İmparatorların yönetiminde yapısal gelişme ve değişimin en güzel çağını, yöneticiler kendi bölgelerine yaşatmışlardır. Lykia yerleşimleri arasında Roma tipi kamu yapılarının inşa yarışı başlamıştır⁸⁹⁵. Ardından İ.S. 141'de bölgede çok şiddetli bir deprem felaketi yaşanmıştır. Yeniden yapılanma sürecinde, yapmış olduğu büyük miktarlardaki yardımlarla Rhodiapolis'li Opramoas ile Iason gibi zenginler, kamu ve anıtsal binaların onarılmasına ve yeniden inşalarına büyük katkılar sağlamışlardır.

Lykia Tiyatroları içerisinde *cavea*'sıyla en iyi korunmuş örnekler; Arykanda, Antiphellos, Letoon, Limyra, Kadyanda, Kibyra, Kyaneai, Myra, Patara, Phaselis, Rhodiapolis, Simena, Tlos, Xanthos örnekleridir. Sahne binası yapısının statik naifliği dolayısıyla yıkılma olmasına rağmen, kısmen de olsa iyi korunabilmiş ve bezekleri sayesinde dönemleri hakkında bilgiye sahip olduğumuz örnekler ise; Myra, Patara, Telmessos, Tlos ve Xanthos Tiyatrolarıdır.

Bugün sadece *cavea*'nın inşa edildiği çanak bulunan, antik kaynaklardan da varlığını bildiğimiz, genellikle modern kasabalar kurulurken oturma sıraları hazır yapı taşı olarak görülüp, tüm oturma sıraları sökülmiş örnekler ise; Gagai, Korydalla ve Lydai tiyatrolarıdır. Üç örnek içinde yitirilmişliğin en iyi örneği olan Lydai Tiyatrosu'nun bugün sadece yalın çanağı izlenebilmektedir.

Oturma sıralarından geride kalan, az sayıdaki sırası korunabilmiş örneklerden; Sidyma'nın sadece *ima cavea*'sı korunmuştur. *Summa cavea*'sı ise tamamen sökülmiş örnek de Telmessos Tiyatrosu'dur.

Ağır tahribata uğramasına rağmen, kısmen de olsa korunabilmiş diğer tiyatrolardan; İdebessos, Nisa, Oineonda, Balboursa Aşağı, Balboursa Yukarı, Olympos, Telmessos Akropol

⁸⁹⁵ Wurster 1996, 163.

tiyatrolarının, kazıları henüz yapılmamış olması ve bu nedenle yoğun bitki örtüsüyle ve toprakla örtülü olmaları yüzünden, durumları hakkında çok ayrıntılı bilgiye sahip değiliz⁸⁹⁶.

Lykia Tiyatrolarının büyük bir çoğunluğu, güneşten yaralanmak için, çok sayıda güneye, sıralamada ikinci çoğunlukla da güneydoğu ve güney batı yönlerinde konumlandırılmışlardır.

Tiyatroların hemen hemen tamamı, kalabalıkların buluştuğu önemli birer kamu yapısı oldukları için kent merkezinde yer almışlar, sadece jeomorfojik bakımdan kent merkezinde tiyatroyu yaslayacak uygun bir tepe bulunmaması gibi durumlarda, Pınara, Kyaneai örneklerindeki gibi, az da olsa kent merkezinden uzağa inşa edilmişlerdir.

Lykia Tiyatrolarının hepsinin ilk yapım evresi Hellenistik Dönem olup, İ.S. 141 depreminden sonra Hellenistik *cavea*'lar onarılıp eklemeler yapılarak kullanılmış ve sahne binaları, Hellenistik planlama geleneği korunarak yeniden inşa edilmiştir. Sadece Myra ve Xanthos Tiyatrolarında Hellenistik *cavea* tamamen depremle yıkılmış olabilir ve bu yüzden Roma tarzında yeniden bir inşa söz konusu olmuştur.

Myra Tiyatrosu'nun batı yönündeki ilk tonozunun içinde, üzerinde yazıtlar bulunan oturma sırası bloklarının saptanması, İ.S. 2.y.y.'dan önce bir tiyatronun varlığını kanıtlayan en önemli kanıttır. Şimdilik yazıtların içeriği tam olarak bilinmese de, komşu kenti Limyra'daki Hellenistik *cavea*'sında bulunan yazıtlı bloklarla benzer özellikler taşıyan bu blokların, olasılıkla Geç Hellenistik Dönem'e ait olduğu düşünülmektedir. Myra Tiyatrosunun ana kayaya oyularak yapılmış orta *kerkides* bölümünün ilk inşa süreci olan Geç Hellenistik Dönem'e aittir.

Xanthos Tiyatrosu'nda ise, bugün rahatlıkla görülebilen erken *cavea* ve sahne binasının temel seviyesindeki blokların, gerek formu, gerekse tarihsel inşa süreci incelendiğinde,

⁸⁹⁶ Çevre koşulları ve çeşitli kirlenme sorunları, her geçen gün hızla artıp ağırlaşmaktadır. Üstelik kültür varlıklarının tarihleri boyunca verdikleri ayakta kalabilme savaşlarında artık daha fazla dayanacak, güçlerinin kalmadığı ve onların geri dönüşü olmayan, tamamen yok olma sınırına getirilip, dayandırıldıkları bir evrede oldukları, herkes tarafından görülüp bilinmektedir. Çalışmalarım sırasında yararlandığım yaklaşık 200 yıl önce, yarı bilimsel daha çok da talansal amaçlarla başlatılmış arkeolojik çalışmalara ait dolaylı bilimsel ve sanatsal kaynaklara, yine de şükran borçlu olduğumuzu ayrıca ifade etmem gerekir. Zamanlarının her yönüyle karşısına çıkardığı zorlukları ve olanaksızlıkları yenerek, bizlere kültür varlıklarını 200 yıl daha genç yıpranmamış durumlarıyla, o günün "yok" sayılacak teknik olanaklarıyla aktardıkları bilgilerin ve belgelerin, arkeoloji biliminin en azından kendi salt değerleri boyutunda ayrıca kıymetli ve değerli olduğunu da belirtmek gerekir. Lanckoronski tarafından 1800'lü yıllarda yaptığı çalışmaların sonucunda Silyon Tiyatrosu *cavea*'sının küçük kaya çatlaklarıyla tehdit altında bulunduğunu kitabında yazmıştı. Aradan geçen 200 yıldan fazla süre zarfında bu uyarıları dikkate alınmamış ve gereken önlemler de alınmadığı için 2009 senesinde, tiyatrodan sadece birkaç oturma sırası bloğunu kaldığı, mahallinde izlemiş ve tiyatronun uçurumdan aşağıya yuvarlanıp yok olmasının yarattığı bilimsel kayıplar ne yazık ki engellenmemiştir. Veri azlığı, karşılaştırma olanaklarından yoksun olma ve benzeri olanaksızlıkların neden olduğu, varsayımlara dayandırılmış bazı tezlerin yanlış oldukları gerçeği yansıtmadıkları, bu çalışmalar sırasında sağlanan kanıtsal olanaklarla aydınlatılmış ve doğrular ortaya konabilmiştir. Yapılmaya başlanılan yeni kazılarla, tiyatrolar hakkında, kapasite ve yeni bilgiler hesaplamalar, gözlemler ve değerlendirmeler sonucu ortaya konmuştur. Örneğin tonozların çökme sebebi, *analemmata*'nın zarar görme nedenleri, tiyatro formlarındaki değişikliklerin statik ve diğer nedenleri gibi konular ele alınmış ve açıklanmıştır. Şimdiye kadar yapılmış çalışmalarda tiyatrolar hakkında bu tür bilgilere pek rastlanmamaktaydı. Bu çalışmada dile getirilmesi gereken çok sevindirici diğer bir konu; Cumhuriyet Dönemi'nde bilimsel olarak başlatılan arkeolojik çalışmaların günümüzde artık gittikçe artan hız ve kalitede yürütülüyor olmasıdır.

Helenistik Döneme ait oldukları saptanmıştır. İskender'in fethinden sonraki süreçte, Hellenistik *nekropol*'ün kullanımının son bulmasıyla birlikte, buraya tiyatro inşa edilmiş ve "3 dilli yazıtlı dikmenin" bu inşa faaliyeti sırasında yerinin değiştirilmesine göre, Xanthos Tiyatrosu'nun ilk yapım evresi, yaklaşık İ.Ö. 150 yıllarına verilmektedir. Bu da hemen tüm bölgede başlayan tiyatro inşa süreciyle uyumlu bir tarihlemidir.

Balboursa Yukarı ve Balboursa Aşağı Tiyatrolarının *cavea*'larının ortasında bırakılan ana kaya kütlesi yüzünden, oturma sırası yapımının, kayalık kesimlerde yarım bırakıldığı düşünülmektedir. Aynı kentteki iki tiyatrodan da, ana kaya kütlesinin işlenmeden bırakılmış olması, oldukça farklı bir uygulama olup, Anadolu Tiyatrolarında bir benzer örneğine daha rastlanmamıştır. Bunun dışında; tiyatrolar oldukça büyük yapılar olduğu ve inşaatları sırasında çok farklı sorunlarla karşılaştığı için, Tlos'ta oturma sıralarındaki aslan ayaklarında olduğu gibi, ya da Myra, Patara, Rhodiapolis Tiyatrosu örneklerinde bulunduğu gibi, sahne binasının bezemelerinde, blokların yarım işçilikli kaldığı gözlemlenmiştir.

Cavea ile birlikte tasarlanmış olan; Kibyra, Patara, Tlos tiyatrolarının arkasında tapınaklar bulunur. Bu örneklerin hepsinin *summa cavea* bölümü İ.S. 2.y.y.'da eklenmiş olup, bu tapınaklar da merkez Roma geleneğinden etkilenerek İmparator kült tapınakları, Pompeii Tiyatrosu'nda olduğu gibi, *cavea*'larının arkasına inşa edilmiştir.

İonya ve Karia bölgesi'nde tiyatrolar, bölgede varolan ocaklardaki mermer ya da granitten üretilirken, Lykia Tiyatroları *cavea*'larındaki oturma sıralarının hepsi, bölgede varolan yerel kireçtaşı kaynakları kullanılarak inşa edilmiştir. Sahne binalarında ise, duvarlar ve mimari, plastik bezemeler kireçtaşından, sütunlar Prokornessos, Dokumeion mermerinden yapılmış ve Karia Bölgesi'nden getirilen granit sütunlar kullanılmıştır. Telmessos ve Patara tiyatrolarında kullanılan mermer kaplamalar ele geçmiş olup, Patara sahne binasında kullanılmış yeşil, bordo ve beyaz kaplamalar da ele geçmiştir. Bir yazıt ışığında, Patara Tiyatrosu'ndaki bu bezemelerin İ.S. 2. y.y. Antoninler Dönemi'nde, kentin bir hayırseveri tarafından yaptırıldığı bilinmektedir.

Lykia Tiyatroları içerisinde *cavea*'sı tamamen anakayadan oyularak oluşturulan çok iyi korunmuş örnek, Simena Tiyatrosu'dur. Yine *cavea* 'sı anakayadan oyulmuş, fakat yüzeyi iyi korunmamış örnek de Kandyba Tiyatrosu'dur. Yine ana kaya oyularak işlenen ancak kayanın olmadığı bazı kısımlara blok şeklinde oturma sıraları yerleştirilen iki örnek; Balboursa Aşağı ve Telmessos Akropol tiyatrolarıdır. Anakaya işlenerek oyulan bu farklı örnekler, Lykia Tiyatrolarına özgü bir durumdur. Bunun sebebi bölgenin oldukça tepelik, kayalık bir jeomorfolojik yapıya sahip olmasıdır.

Lykia Tiyatroları'nın çoğunluğu Hellenistik gelenekte olup, tepeye yaslanmaktadır. Bu yüzden *cavea* 'ları ana kaya traşlanarak bir zemin oluşturulmuş, bazen de yaslanılacak tepenin

eksik olduğu kısımlarda alt yapı olarak taşlardan, toprak ve molozdan dolgu yapıldığı bilinmektedir. Lykia Tiyatroları içerisinde *cavea*'ların inşa şeklini açıklaması bakımından Rhodiapolis örneği, çok önemli bilgiler vermiştir. Restorasyon çalışmaları sırasında, *analemma* duvarının Teknik nedenlerle bir miktar sökülmesi gerekmiştir. Bu esnada da normal şartlarda sağlam bir tiyatrodan görülemeyecek; dolgu malzemesi, oluşumu ve temel yapısı ortaya çıkarılarak, incelenebilmesi olanağı bulunmuştur. Rhodiapolis örneğinin batı *analemma* duvarının böylelikle İ.S. 2.y.y.'da yıkıldığı ve yeniden inşa edilirken, çok acil bir şekilde temel konulmadan örülüp, ayrıca oturma sıralarının kaymaması için toprağa teraslı bir set-iksa duvarlarının örülmüş olduğu ortaya çıkmıştır.

Lykia Bölgesi tiyatrolarında taş işçilikleri ve duvar örgü tekniklerinin detaylı incelemesi sonucunda, yapım tarihleri hakkında bilgiler edinilmiştir. Tiyatrolar çok büyük yapılar olduğu için, inşaları uzun süre devam etmiş ve her dönemde tadilat ve onarımlar geçirmiştir. Bunun yanı sıra, aynı dönemde yapılan, özellikle mimari bezeklerde açıkça görüldüğü gibi, farklı ustaların çalışmasından kaynaklanan farklı işçilikler de söz konusu olmaktadır. Bu yüzden, özellikle çok fazla bezeğe sahip Limyra, Myra, Patara, Tlos, Xanthos örnekleri incelenirken, yanıltıcı mimari bezeklerle karşılaşılması söz konusudur ve tarihleme bu yüzden oldukça zor yapılmaktadır. Ön *analemma* duvar örgü tekniği genellikle, yatay düşey şaşırtmalı *isodomik* duvar örgüsüdür. Bu duvar örgüsünde ise; bazı örneklerde sürprizlerle karşılaşmaktadır. Örneğin Antiphellos, Kyaneai gibi *analemma* duvar işçiliğindeki farktan dolayı, Roma Dönemi'nde yapılan *cavea*'nın *analemma* duvarlarının uzatılıp, oturma sıraları eklendiği anlaşılmıştır. Bu saptamanın yapılmasını sağlayan olgu; İ.S. 2.y.y. işçiliğinin karakteristiği *isodomik* duvar örgüsüdür. Bu örgü tarzına sahip blokların kenarlarının ince çerçeveli olması ve ortasının hafif kaba traşlı, düz *bosse*'li olarak işlenmesidir. Bu örneklerle açıklanan uygulama, duvar örgü tekniğinin incelenmesi, özellikle kazıların gerçekleştirilmediği örneklerde kullanılmaktadır. Örneğin; Lykia'nın bütün Roma Dönemi kentlerindeki en görkemli yapıları tiyatrolardır. Bunların hepsi Hellenistik Dönem'de yapılmıştır. Lykia Tiyatroları içerisinde en erken tiyatro İ.Ö. 200 yılı ile Kyaneai'dir. Bu tiyatrodan kazılar yapılmamış olup, bu tarihleme arka *analemma* duvarının *polygonal* örgüsüne göre yapılmıştır. Arka *analemma* duvarında *polygonal* örgü bulunan diğer örnek Rhodiapolis Tiyatrosu'dur. Her ikisinin işçiliği karşılaştırıldığında, Rhodiapolis Tiyatrosu'ndaki işçilik Kyaneai'ye göre oldukça özenlidir. *Polygonal* duvar örgüsü işçiliği bilindiği gibi erken dönemlerde daha özenli olup, yapımı geçleştikçe, işçiliğinde bir özensizlik söz konusudur. Bu sebeple, Kyaneai Tiyatrosu'nun tarihinin İ.Ö. 150 yılına tarihlenen Rhodiapolis örneğinden erkenliği biraz güçtür. Arykanda Tiyatrosu'nun tarihi ise İ.Ö. 50 yıllarına tarihlenmekte fakat yine Rhodiapolis Tiyatrosu'yla karşılaştırıldığında yakın benzerlikleri ile Rhodiapolis

Tiyatrosu ile aynı tarihten olmalıdır. Arykanda Tiyatrosu'nun sahne binası, Lykia Tiyatroları içinde Hellenistik özellikleriyle korunmuş Pınara, Balboursa Yukarı Tiyatro gibi örneklerden biridir.

Lykia Tiyatroları içerisinde en fazla tonoz ve kemer bulunan örnek, Myra Tiyatrosu'dur. *Cavea*'nın orta kesimi yamaca yaslanmakta, özellikle doğu kanadında çok sayıda ve batısında da tonoz bulunmaktadır. Limyra Tiyatrosu'nda *summacavea*'sının altında bir *ambulacral* koridor şeklinde bir tonoz bulunmaktadır. Limyra örneği İ.S. 2.y.y.'daki depremde sonra *summa cavea*'sı eklenerek ve tadilatlar geçirerek, Myra örneği ise tamamen tekrar inşa edilerek, Roma Tiyatro mimari özellikleri taşımakta ve bu sebeple de Lykia Tiyatroları içerisinde tonozlu alt yapı sistemleriyle ayrılmaktadırlar.

Lykia Tiyatrolarının çoğunluğunun *cavea*'sı Hellenistik Dönem'de yapıldıkları için, at nalı formundadır. Lykia Tiyatrolarının genel karakteri; en az bir tarafından da olsa hepsinin yamaca yaslanmış olması, *cavea*'nın formunun da her zaman yarım daireden fazla olmasıdır. Roma Dönemi'nde yapılan değişikliklerle, *cavea*'nın yanlarına *tribunalia* bölümü eklenen Olympos ya da tamamen yeniden inşa edilen Xanthos örneğiyle, *cavea*'ları yarım daire formuna dönüştürülmüşlerdir.

Cavea'nın yamaca yaslanması, *parodoi*'un üzerinin açık olması, *cavea* ve sahne binasının ayrı inşa edilmesi gibi özellikler, Hellenistik Tiyatroların geleneksel inşa özellikleridir. Lykia Bölgesi'ndeki tiyatroların sadece planlama özellikleri ile değil, kazılardan ele geçen buluntular ve yazıtlar ışığında da bu örneklerin Hellenistik Dönem'e ait olduğu saptanmıştır. Roma Dönemi geleneksel inşa özelliklerini gösteren örneklerin de tadilatlarla değişime uğradıkları saptanmış, ya da eski tiyatro ile aynı alana kurulduğu için, saf Roma özellikleri göstermedikleri anlaşılmıştır. Bu sebeple Lykia Tiyatrolarının tarzı için Greko-Romen tarzın oluşturulduğu söylenebilir.

Lykia Tiyatroları'nın normal *cavea* eğimi 33° olup, en dik olan örnekler incelendiğinde de, bu *cavea* bölümlerinin Kibyra Tiyatrosu'ndaki gibi genellikle sonradan eklenen *summa cavea* bölümü olduğu, ya da ana kayanın oyulduğu Balboursa Yukarı Tiyatrosu gibi örneklerde bulunduğu anlaşılmıştır.

Cavea'larında aslan ayağı olan örnekler incelendiğinde, hepsinde farklı işçilikler söz konusu olup, tam bir stil benzerliğinden söz etmek güçtür.

Cavea'larda çok sayıda taşçı işareti, oturma yerlerini belirten harfler, özel kişiler ve ailelerin isimleri, meslek gruplarının isimleri, dualar, tiyatroya yapılan para yardımları gibi, sosyal içerik hakkında bilgi veren çok sayıda yazıtlar incelenmiş ve ilgili bölümlerinde açıklanmışlardır. *Cavea*'sında en çok yazıt bulunan örnekler ise; Myra, Limyra, Kibyra örnekleridir.

Tiyatroların inşa edildikleri dönemde, gölgelik sistemine sahip olduğu anlaşılmıştır. *Cavea*'daki gölgelik sistemine ait yuvalar incelendiğinde, farklı sistemler ve dönemleri tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalara göre kare yuvaların Hellenistik Dönem'e ait olduğu, yuvarlak yubaların ise Roma Dönemi'ndeki *velum* sistemine ait olduğu düşünülmektedir.

Cavea'ların ön sıralarına yer alan yazıtlara ve Rhodiapolis Tiyatrosu'ndan ele geçen iki özel koltuğa (*sella curulis*) göre *magistrat*'ların oturmuş olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca tüm Lykia Tiyatroları'nda yine özel kişilerin, ya da elitlerin oturduğu *diazoma*'ların önünde bir koltuk sırası bulunmaktadır.

Lykia Tiyatroları'ndan özellikle Myra'da, *diazoma podyum* duvarındaki *grafito* şeklindeki yazıta göre, sosyal statü bakımından fakir bir kişinin oyunları ayakta izlediğine dair bilgiler edinilmektedir. Yine Myra Tiyatrosu'ndaki tonozlardaki yazıtlarda, bu mekânların dükkân olarak kullanıldıkları ve birçok şahısa ait dükkânlar bulunduğu hakkında bilgiler vermektedir.

Cavea'sında *Artemis Eleuthera* ve *Tyche* kabartması bulunan Myra örneği bize, İ.S. 2.y.y.'da tiyatro kültürü ve kentte tapınılan kültler, tanrılar hakkında bilgiler vermektedir.

Hellenistik Dönem oyun türleri ile Roma'da ki oyunların açıkça bir değişime uğradığı, zamanla Greko Romen tiyatroların merkez Roma'daki amphitiyatrolardaki gibi *arena*'ya çevrildiği, Myra, Patara, Telmessos, Xanthos örneklerinde açıkça *cavea*'ya örülen *parapet* duvarıyla anlaşılmaktadır. Ayrıca *venationes* ve hayvan dövüşleriyle ilgili yazıtlarda, *parapet* duvarı görülmeyen Oineonda, Pınara, Balboursa, Lydai, Rhodiapolis gibi tiyatrolarda, yazıtlar aracılığıyla *venationes* gösterilerinin de yapıldığı anlaşılmıştır.

Merkez Roma'da moda olan *kolymbethra* gösterileri, İ.S. 3. y.y.'ın ortasında Anadolu'da, Romanizasyonun yoğun yaşandığı büyük kentlerde, Ephessos, Hierapolis, Laodikeia, Side, Perge de uygulanmıştır. Lykia Bölgesi'nin 10800 kişi kapasitesiyle en büyük tiyatrosu olan Myra'da da, bu gösterinin yapılmış olduğu düşünülmektedir. Şu anki bilgilerimizle *parodoi* açıklıklarının nasıl kapatıldığı hakkında bazı eksiklikler söz konusudur. Myra Tiyatrosu'nda *kolymbehtre* gösterilerinin düzenlendiğine ilişkin veriler; sahne binasının bazı kapılarının örülmesi, açıklığı moloz ve harçlı bir dogu ile örülen orta *porta regia* kapısının içerisine su künklerinin yerleştirilmesi, *proskene* cephesinin kırmızı harçla kaplanmış olması, *proskene* duvarlarının kalınlaştırılıp su basıncına karşı güçlü hale getirilmesi, havuzun temizlenmesi için *orchestra*'ya inen merdivenlerin bırakılması, koltuklarda deniz yaratıklarının işlenmesidir. Hierapolis, Perge ve Side örneklerinde, sahne binası bezemelerinde ve koltuklarının kolçaklarında deniz yaratıkları ile bezemeler bulunur.

Tüm Lykia Tiyatrolarının inşa edildikleri Hellenistik Dönem'de sahne binaları bulunmaktadır. Tüm tiyatrolar içerisinde sadece Antiphellos örneğinde, taş izlerin rastlanamamıştır fakat sahne binasının olması gereken yerde, teras duvarı bulunmaktadır.

Bunun dışındaki tüm örneklerin sahne binaları bulunur. Sahne binalarının büyük bir kısmının İ.S. 141 depremiyle yıkılmış olup, bu tarihten sonra az hasarlı olanlarda kısmi onarımlar, büyük hasarlılarda da, yeniden inşa söz konusu olmuştur. Sahne binalarının bezekleri Antoninler çok büyük bir kısmının ise, Severuslar Dönemi'ne ait olduğu bu dönemde, İ.S. 2.y.y. depreminin ardından Antoninler sürecinden başlayarak, Septimus Severuslar Dönemi'nde finansal güçle birlikte yoğun bezemelerin, bu dönemlerde yapılmış oldukları anlaşılmıştır. Sadece Lykia'nın değil, Anadolu'nun birçok büyük tiyatrosunun; Side, Perge, Aspendos ve Hierapolis'in bu dönemlerde sahne binası bezekleri yapılmıştır. Lykia bezeklerinin incelenmesi sonucunda, Myra ve Tlos örneklerinde, Pamphilya atölyesi'nin çok yoğun bir etkisi söz konusu olduğu anlaşılmıştır. Fakat Lykia tiyatrolarının plastik ve mimari bezeklerinde, Pamphilya örneklerinden küçük farklılıklar ve özgün yorumlamalar söz konusudur. Hatta her kenttin bezeğinin diğerinden farklılıklar göstermesi, Lykia Bölgesi'nde farklı heykel atölyelerinin olduğunu akla getirmektedir. Diğer bir gözlem de; yakın komşu kentelerde bir etkileşimin daha çok söz konusu olduğudur. Arykanda ile Rhodiapolis, Limyra ile Myra ve Tlos ve Xanthos'un bezekleri, birbirine benzemektedir. Telmessos ve Patara'da ise tamamen hepsinden farklı, kendi özgün tarzların bulunuşu söz konusudur. Lykia Tiyatroları içerisinde Geç Hellenistik-Erken Roma Dönemi'ne ait en erken bezekleri Telmessos Tiyatrosu'nda bulunmaktadır. Ayrıca Antoninler ve Severus'lar dönemlerinden de bezekleri bulunmaktadır.

İ.S. 2.y.y.'da yaşanan depremle Rhodiapolis'li Opramoas'ın yazıtlı anıt mezarından, yardım yaptığı kentler öğrenilmektedir. İ.S. 2.y.y. Orta Antoninler Dönemi'ne denk gelen bu onarım sürecinden az bezek bulunurken, yoğun olarak Geç Antoninler ve Severuslar Dönem'nden bezeklerin olması, bu dönemde refah düzeyi fazla olan Lykia ve Pamphilya kentlerinde özellikle bezeksel bir yeniden şekillendirme süsleme faaliyeti olduğunu göstermektedir.

K A T A L O G

9. KATALOG

Katalogla ilgili açıklamalar:

*Katalogdaki ölçüler; tiyatroların boyutları ve hacimleri hakkında genel bilgi verecek niteliktedir. Ölçülerin hassasiyetleri tiyatroların korunmuşluklarıyla orantılıdır.

*Tiyatroların formlarını, büyüklüklerini, *Cavea* eğim açısını ve kapasitelerini belirlemek için; *Cavea* alt yay çapı, *Cavea* üst yay çapı, *cavea* alt yay uzunluğu, *cavea* üst yay uzunluğu, *cavea* eğimi, *orchestra* çapı ölçülür. *Cavea* alt yay çapı ile *cavea* alt yay uzunluğu arasında ilişki aşağıdaki çizimde gösterilmiştir.

Yay kavramı geometride; daire, elips, hiperbol, parabol gibi koni kesitlerinin çizgilerinin parçalarıdır. *Cavea*'nın at nalı ya da yarım daire formunun yay olarak adlandırılmasının sebebi çok büyük parçada çember yayı olmalarıdır. Yarım daire formundaki *cavea*'larda, çember yayı şeklindedir, at nalı *cavea* 'larda ise uç kesimlerinde bu yay doğruya dönüşür.

Cavea'nın büyüklüğünü, *orchestra*'nın çapı ve *cavea*'nın üst çapı ile tanımlarız. Oturma sıralarının sayısı arttıkça *cavea*'ya ait üst çap büyüklüğü artmakta, bu da tiyatronun kapasite hesabında etkin iki ayrı şekilde etkin olmaktadır.

*Tiyatrolarda kapasite hesabı; tiyatronun bu günkü görülen kapasitesini değil, inşa edildiği dönemdeki kapasiteyi bulmaya yöneliktir.

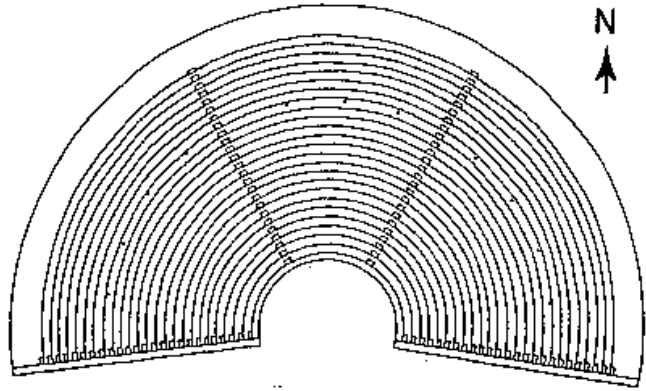
Cavea'da oturma sıraları daire yayı biçiminde olduğu için, kapasite hesabında yay parçalarının uzunluğu, ölçülmüş *cavea* alt ve üst yarıçapları ile ve yay parçalarını *orchestra* merkezinde gören " α " açısıyla hesaplanarak veya bu yayların doğrudan ölçülen uzunlukları ile hesaplanır.

*İnşaat teknolojisinde "0" kottaki katta zemin kat denilmektedir ve bundan sonraki katlar 1. 2. katlar olarak numaralandırılırlar. Sahne binalarında *orchestra* zemini "0" olarak kabul edildiğinde *pulpitum*'un altı, *proskene* 1.kat olarak sayılır, *pulpitum* ve *skene frons* 2. Kat olarak adlandırılır. Toplam kat sayısı ise zeminle birlikte 2 katlıdır.

1-ANTIPHELLOS TİYATROSU, Kat.1.

Literatür:

Ferrero 1974, 137-141 Res. 198-203
 Lev. XXIII A-B; Bd.; Graefe 1979, 141; Bean 1998, 97 vd.; Ciancio Rossetto/ Pisani Sartorio 1994, 465; Umar 1999, 80; Çevik 2002, 87-89; Chase 2002, 74 Res.; Bayburtluoğlu 2004, 242vd.; Zimmermann 2005, 215-270, Res. 29-30; Sear 2006, 365 Res. 379; Yılmaz 2009, 94 vd.

Çiz. Ferraro 1969.

Yer:

Antalya'nın Kaş ilçesinde, günümüz yerleşimi içinde, Çukurbağ Yarımadası'na giderken asfalt yolun kenarındaki tepe üzerindedir. Kaş Devlet Hastanesi'nin kuzeyinde yer almaktadır. (1 Hrt.)

Koordinatlar: Enlem: 36.2002°/ Boylam: 29.6352°.

Kentteki Konumu:

Tapınağın güney-doğusunda bulunmaktadır. *Cavea* güney yöne, denize bakışlı olarak inşa edilmiştir.

Bugünkü Durumu:

Sahne binasına ilişkin hiçbir iz bulunmamaktadır. *Cavea* 'nın neredeyse tamamı korunmuştur. Oturma sıralarının alt bölümlerinden bazıları eksiktir. Kültür ve Turizm Bakanlığı bir restorasyon projesi başlatmıştır.

Malzeme:

Yerli kireçtaşı.

İşçilik:

Cavea: Ön *analemmataisodomik* tarzda örülmüştür. Örgüde kullanılan bloklar *bosaj*'lıdır. *Bosaj* çevresi ince işçiliktir. *Analemmata* köşe bloklarının üzerinde derin kalem izleri görülmektedir. Ön *analemmata* duvarlarının yarısından sonrası İ.S.2-3.y.y.'da eklenmiş olup bu ek yeri farklı boydaki ve işçilikte bloklardan anlaşılmaktadır. Arka *analemma* blokları, rustik-bosajlı olup; iki yüksek blok sırasından sonra, bir alçak sıra gelecek biçimde *pseudo-isodomik* tarzda, bazı yerlerde trapez kesimli olarak örülmüştür.

Alt Yapı:

Cavea’nın 3/5’ü doğal kayalık yamaca oturtulmuştur. Yamacın yetmediği kısımlarda *analemma* arkası dolgudur. *Analemma* duvarı da kayaya oturur. *Cavea*’nın temeli, bazen anakaya bazen de iri taşlardan örülerek oluşturulmuştur. *Cavea* tek *maenianum*’dan oluşur.

Trafik:

Tiyatroya doğrudan zeminden girilmektedir. Giriş ve çıkış yolları doğu ve batıdan gelmekte ve *cavea* önü açıklığından girilmektedir. *Cavea*’nın son oturma sırasının arkasında, “*cavea* üst seyirci yolu” bulunur.

Cavea :

Formu: At nalı. 4 radyal *klimakes*’le, 3 *kerkides*’e bölünmüştür.

Alt yay çapı 10.80 m.

Üst yay çapı 46 m.

Doğu *analemma* uzunluğu 18.93 m.

Batı *analemma* uzunluğu 19.71 m.

Yükseklik (doğu köşe) 10.26 m.

Oturma Sıraları:

Sıra Sayısı: 25.

Kapasite: 2 100 kişi.

Yükseklik 0.43 m.

Derinlik 0.81 m.

Yalın ve bezemesizdir. Bazı oturma sıralarının üzerine yuvarlak delikler açılmıştır.

Gölgelik Sistemi:

Cavea’nın tamamında gölgelik direkleri için kare yuvalar açılmıştır.

Orchestra:

Formu: Tam daire.

Çapı 11 m.

Skene:

Sahne binası var fakat korunamamıştır.

Müzenin gerçekleştirildiği kurtarma kazıları sonucunda sahne binasının olması gereken alan kazılmış, ancak, taştan ya da ahşaptan bir sahne binasına ilişkin hiçbir iz ortaya çıkmamıştır. Sahne binasının olması gereken yerin dışında, geç döneme ait devşirme blok kırıklarından oluşturulmuş, bir basit teras duvarı bulunmaktadır. Texier’in çıkardığı kent haritasında sahne binasının ayrıntılı olarak planının çıkarılması, sahne binasının var olduğunu fakat bugün tamamıyla yok olduğunu göstermektedir.

Mimari Bezek:

Yok.

Kabartma-Heykel:

Yok.

Yazıt:

Yok.

Tipi:

Hellenistik.

Tarihleme:

Cavea'nın yarım daireyi geçen formu, *bosaj*'lı duvar örgü sistemi, çok iri bloklarla oluşturulan *analemma* ve oturma sıraları, kare delikli *baldachine* tarzı üst örtü sitemine sahip olması, taş sahne binasının olmayışı gibi özellikleri ile Hellenistik Dönem'e ait olmalıdır.

2-APOLLONIA TİYATROSU, Kat.2.

Literatür:

Wurster 1976, 43 Res. 18; Umar 1999, 93; Ciano Rossetto/Pisani Sartorio 1994, 470; Wurster 1996, 170 Res. 6; Chase 2002, 75 Res.; 628 Res.; Bayburtluoğlu 2004, Lykia, 222; F. Sear 2006, 364; Yılmaz 2009, 96 vd.

Yer:

Antalya'nın Kaş ilçesinin Sahil Kılınçlı beldesi sınırları içerisinde, kasabanın güneyindeki yüksek tepede yer almaktadır.

Koordinatlar: Enlem: 36.1645°/ Boylam 29.7933°

Çiz. Wurster 1996.

Kentteki Konumu:

Tiyatro, kentin en yukarısında bulunan yayvan tepenin güney yamacında, yer almaktadır. Yönü tam kuzeye, dağlara bakmaktadır. Deniz manzarasını arkasına alan tiyatro kent meydanına yönlendirilmiştir. Tiyatronun doğu bitişiğinde hamam yer almaktadır. Cavea'nın güney batısında ise bazilika yer almaktadır.

Bugünkü Durumu:

Cavea'nın doğu köşesi ve orchestra'sı bitki örtüsü ile kaplanmıştır. Cavea'nın en üst iki sırası dışında tamamı sağlamdır. Skene'ye ilişkin bir iz görülmez. Geç dönemde, orchestra'dan batıya doğru uzanan bir yapı eklenmiş, bununla birlikte özellikle batı analemma duvarına bitişik çeşitli yapılar izlenmektedir.

Malzeme:

Kireçtaşı.

İşçilik:

Analemma duvarları *rectagonal* tarzda örülmüştür.

Alt Yapı:

Cavea'nın yan duvarları dışında tamamı yamaca yaslanmaktadır.

Trafik:

Giriş ve çıkışlar yan *parodoi*'dan sağlanmaktadır.

Cavea:

Formu: At nalı, 5 *klimakēs*'le, 4 *kerkides*'e bölünmüştür. Tek bölümden oluşmaktadır. *Cavea*'nın ortasında yer alan ana kaya işlenerek *klimakēs* oluşturulmuştur.

Alt yay çapı 7.7 m.

Üst yay çapı 31.6 m.

Doğu *analemma* uzunluğu 10.5 m.

Batı *analemma* uzunluğu ölçülemiyor.

Oturma Sıraları:

Sıra sayısı: 10.

Kapasite: 750 kişi.

Yükseklik 0.43 m.

Derinlik 0.81 m.

Oturma sırası blokları uzundur ve yan yüz kesimleri *diagonal* tarzda kesilmiştir.

Gölgeleme Sistemi:

Yuvarlak yuvalar bulunmaktadır.

Orchestra:

Formu: Tam dairedir.

Çapı: 7m.

Orchestra'yı ikiye bölen apsidal formda, geç döneme ait bir mekân yapılmıştır, bu mekânın bir adet *in-situ* sövesi izlenebilmektedir.

Skene:

Skene binasının olduğu yerde geç dönem mekânının giriş kapısı bulunur. Kapıya ait bir adet söve bloğu ayakta durmaktadır.

Proskene: Dor *metop* ve *triglif*'li bir friz *cavea*'nın arkasındaki Kilise'nin *lento*'sunda devşirme olarak kullanılmıştır.

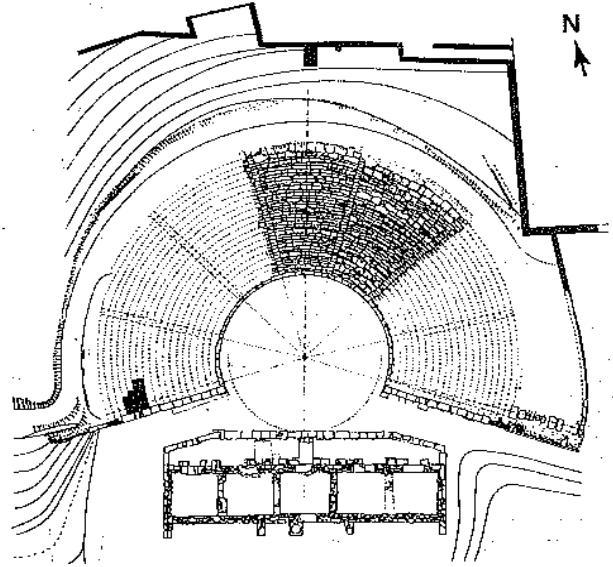
Tarihleme:

Cavea'nın yarım daireyi geçen formu, iri boyutlardaki oturma sıraları ve taş sahne binasının bulunmaması gibi özellikleri ile Hellenistik Dönem'e ait olmalıdır.

3-ARYKANDA TİYATROSU, Kat.3.

Literatür:

Fellows 1840, 376; Kalinka1944, 289 Res. 5-6; Ferrero1974, 155-161 Res. 228-241 Lev. I; Bayburtluoglu 1982, 419 Res. 1-2; Balty 1991, 466 vd. Res. 226 (Harita); Knoblauch/Witschel 1993, 229-262 Res. 241-246 Res. 4-6 Harita. 1-2- 3; Knoblauch 1993; 137 vdd.; Ciancio Rossetto/ Pisani Sartorio (Ed.)1994, 370; Bean 1998,142 vd., Chase 2002, 81 Res.; Bayburtluoglu 2003, 99-105; Sear 2006, 365 Lev. 381; Isler 2006, 301-316; Letzner 2007, Sayı 6, 54 Res. 1.; Yılmaz 2009, 98 vd.

Çiz. Knoblauch 1993.

Yer:

Finike ilçesine bağlı Arif Köyünün kuzey doğusunda yer almaktadır.

Koordinatlat: Enlem: 36.5144°/Boylam: 30.0602°.

Kentteki Konumu:

Tiyatro kentin doğusunda, *stadion*'dan sonraki en yüksekte yerdedir. *Odeon*'un kuzey doğusunda, *stadium*'un güneyinde yer alır. Tiyatronun, kuzey doğu yönünde, arka *analemma* duvarına bitişik, Bizans evi olarak adlandırılan bir yapı bulunmaktadır. Tiyatro güneye bakmaktadır. *Cavea*'nın hemen arkasında payandalarla desteklenmiş bir teras duvarı yer almaktadır. *Skene*'nin arka duvarındaki *valva regea*'nın her iki yanındaki İon sütunlarıyla oluşturulmuş kapı, *odeon* ve devlet *agora*'sından tiyatroya doğru çıkarken, sahne binasının arka cephesine anıtsal bir görsellik kazandırmaktadır.

Bugünkü Durumu:

Cavea iyi durumda korunmuştur. *Hyposkene* ve *proskene* bölümü korunmuş olup, *skene frons*'a ilişkin az sayıda kalıntı vardır. Kazısı yapıpı tamamlanmıştır.

Malzeme:

Kireçtaşı.

İşçilik:

Cavea: *Analemmata* atkılı-*isodom* tekniğinde örülmüştür. *Cavea*'daki, *kerkides*'in köşelerinde aslan ayakları bulunur. Aslan ayakları işlenmeden, dış konturlarıyla yalın olarak yapılmıştır. *Skene*: *Skene*'nin, yan duvarları, arka ve iç duvarları polygonal tarzda örülmüş

olup, her bölümün işçiliği diğerinden farklıdır. *Skene*'nin yan duvarlarında onarım yapıldığını gösteren 2 farklı örgü işçiliği bulunmaktadır. Sahne binasının en ince polygonal işçiliğe sahip duvarı, arka bölümüdür.

Alt yapı:

Cavea'nın yan kanatları özellikle batı köşesi örülerek oluşturulmuş, bunun dışında kalan büyük bir kısmı yamaca yaslanmaktadır. *Cavea* tek *maenianum*'dan oluşmaktadır.

Trafik:

Doğu ve batı *paradoi*'dan sağlanmaktadır. *Diazomasi* bulunmaz, *cavea*'nın en son oturma sırasının arkasında "üst *cavea* seyirci yolu" vardır.

Cavea:

Formu: Yarım daireyi biraz geçmektedir. 8 sıra *klimakes*'le, 7 *kerkides*'e bölünmüştür.

Alt yay çapı 16.7 m.

Üst yay çapı 42.0 m.

Yükseklik 8.60 m.

Cavea tek bölümden oluşur. *Analemma* duvarının başlangıcındaki *postament*'leri yerinde durmaktadır.

Oturma Sıraları:

Sıra Sayısı: 21.

Kapasite: 2250 kişi.

Yüksekliği 0.41 m.

Derinliği 0.75 m.

Oturma sıralarının *klimakes*'in kenarına gelenlerinde, işlenmeden bırakılmış aslan ayakları bulunmaktadır. Çoğu oturma sırasının üzerinde ayak konulan ve oturlan kısmın ayırt eden bir çizgi yer almaktadır.

Gölge Sistem:

Üst örtü sistemine ait *cavea*'da 2 farklı yuva bulunur, ilki *podium* üzerinde yer yer görülen kare yuvalardır, diğeri ise *velarium* için yapılan yuvarlak yuvalardır.

Orchestra:

Formu: Tam daire.

Çap: 16.7 m.

Skene:

Genişliği 7 m.

Uzunluğu: 27.10 m.

Kat sayısı: 2.

Mimari düzen: Dor düzeninde yapılmış, *triglif* ve *metop*'lu bir *entablatur*'e sahiptir. *Triglif* ve *metop*'un üzerinde aslan başı kabartması olan *geison* yer almaktadır.

Proskene: *Plaster* şeklinde, çizgisel yivleri bulunan Dor sütunları bulunur. Sahne binasının yan duvarları, *parodos* koridorunu oluşturacak şekilde, *analemma* duvarına paralel konumda olarak yapılmıştır.

Hyposkene: 5 adet kapısı vardır. Bu kapılardan bir tanesi geç dönemde örülerek pencereye çevrilmiştir. *Hyposkene*'nin iç duvar örgüsü, ön yüzüne göre daha özensizdir. *Skene*'nin *valva regea/porta regea* kapısının hem *proskene*'deki, hem de arkada olanı sağlamdır. *Skene* oldukça yalın bir tarza sahiptir.

Skene frons: *Hyposkene*'nin kapı *lentolarının* üzerindeki bloklarda ahşap hatıl yuvalarının bulunduğu bloklar bulunur. 2. kata ait az sayıda taş buluntu vardır. 3 adet *thyromata*'sı vardır.

Skene'nin arka cephesinin *valva regea/porta regea* girişinin her iki kenarında oldukça büyük ölçülere sahip yivli İon sütunları bulunmaktadır.

Mimari Bezekler:

Proskene'de *triglif* ve *metop*'lu bir bezeme *friz*'i bulunmaktadır. Bu sıranın üzerinde aslan başı kabartmalı bir *geison* bulunmaktadır.

Kabartma-Heykel:

Kazılar sırasında sahne binasına ait masklar ortaya çıkmıştır.

Yazıt:

En arka da yer alan oturma sıralarının *profil*'lerinde yazıtlar bulunmaktadır. Bu yazıtlar, kentin ileri gelen kişileri için ayrılmış koltukları belirtmektedir.

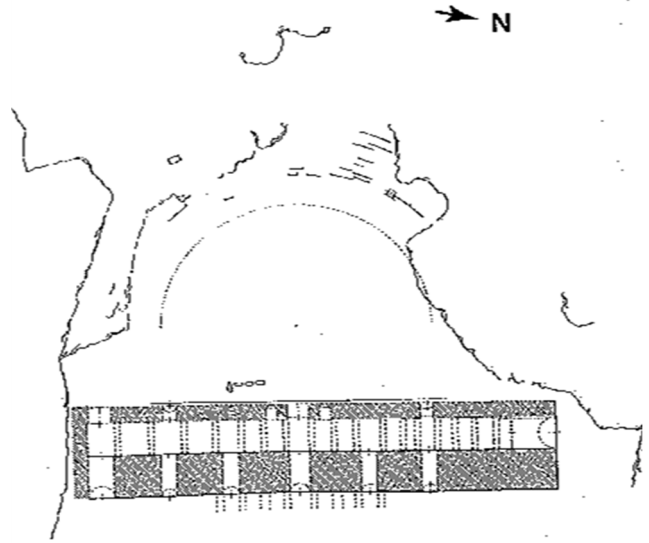
Tarihleme:

Cavea'nın yarım daireyi geçen planlaması, sahne binası ve *cavea*'nın birbirinden bağımsız olması, oturma sıralarının, *stadium*'la aynı işçilikte olmaları, her ikisinin Geç Hellenistik Dönem'de şehirde yoğun yaşanan iskânlaşmanın ürünleri olup, beraber planlanıp yapılmışlardır. Sahne binasında İ.S. 2. y.y'a ait onarımlar ve yoğun matkap izleri bulunan masklar geç dönemde eklenmiştir.

4-BALBOURA AŞAĞI TİYATRO, Kat.4.

Literatür: Ferrero1969, 80; Coulton 1989, AST VI; Coulton- Milner-Reyes 1988,121; Coulton-Milner-Reyes 1989, 41; Bier 1990, 69-79 Res. 1-5 Lev. 7-8; Ciano Rossetto – Pisani Sartorio 1994,461 Lev.; Bean 1998, Chase 2002, 64 Res.; Sear 2006,. 367 Res. 385; Yılmaz 2009, 109.

Yazıtlar için: Bean 1971; Rigsb 1979, 401-407; Wörrle 1988, 117; 228; Milner 1991, 23-62; Oliver 1989, 327; Mitchell 1993, 220.

Çiz. Ferraro 1969.

Yer:

Fethiye ilçesinin, Karaçulha mahallesinin, Altınyayla yolunda bulunan Yayla Karaçulha olarak adlandırılan yerleşiminin sınırları içerisinde yer alır.

Koordinatlar: Enlem: 35-0730029 °/ Boylam: 409254129°.

Kentteki Konumu:

Balboursa kenti iki tepeye yayılmış olup, her iki tepede de tiyatro bulunmaktadır. Aşağı tiyatro olarak adlandırdığımız bu tiyatro küçük tepede yer almaktadır. Doğu yönüne bakmaktadır.

Bugünkü Durumu:

Cavea zamanla toprakla dolmuş olmasına rağmen anakayanın oyularak yapılması sonucu oluşturulan oturma sıraları sağlam durumdadır. *Skene*'nin, *pulpitum* ve *hyposkene*'si çok iyi korunmuştur.

Malzeme:

Kireçtaşı.

İşçilik:

Skene 'nin arka duvarı çok iri bloklarla örülmüştür.

Alt Yapı:

Cavea, ana kayaya oyularak oluşturulmuştur. *Cavea* 'nın ortasında büyük bir anakaya kütlesi bırakılmıştır.

Trafik:

Skene 'nin arkasındaki 6 adet tonozlu geçitten *orchestra* 'ya ulaşılmaktadır. Açık *parodos* girişleri bulunmaz. Sahne binasının yan yüzlerindeki tonozlar seyirci trafiği için kullanılmıştır.

Cavea:

Formu: Açılmış geniş, at nalı. *Cavea* 'nın *hibrid* yapısı ve düzensiz olan oturma sıralarından dolayı ışınsal *klimakes*'i ve üçgen formundaki *kerkides*'i izleyemiyoruz. Sadece *cavea* 'nın kuzey yönündeki *klimakes*'i izlenebilmektedir.

Alt yay çapı 42.0 m.

Üst yay çapı 52.1 m.

Caveahibrid; yarısı anakaya yarısı bağımsız oturma sırası bloklarından oluşmaktadır. Tek bir *maenianum* 'dan oluşmaktadır. *Cavea* anakayadan oyulmuş olup, anakayanın bulunmadığı bölümlerde oturma sıraları bloklardan yapılmıştır. *Cavea* 'nın ortasında çok büyük bir anakaya kütlesi bırakılmıştır.

Oturma Sıraları:

Sıra sayısı: 8

Kapasite: Bugünkü durumundaki verilerle hesap yapılamaz.

Yükseklik: 0. 42 m.

Derinlik: 0. 69 m.

Oturma sıraları yalındır, en fazla oturma sırasının olduğu alanda 8 sıra sayılabilmektedir. *Cavea* 'nın bazı bölümlerinde bu sayı azalmaktadır. Bu ölçülerden anlaşılacağı üzere, *Cavea* 'nın eğimi fazladır.

Gölgelik Sistemi:

Yok.

Orchestra:

Formu: Daireye yakın.

Çap: 38 m.

Toprakla örtülüdür.

Skene:

Genişlik: 9.70 m.

Uzunluk: 36.20 m.

Kat Sayısı: 1.

Mimari düzeni: Bilinmiyor.

Proskene: Toprakla örtülüdür.

Hyposkene: *Pulpitum* 'u en iyi şekilde korunmuş örnektir. *Pulpitum* büyük kireçtaşı bloklarla döşenmiştir. *Hyposkene* 'nin *orchestra* 'ya bakan ön yüzü toprakla dolmuştur. *Skene* 'nin arka duvarında 6 adet tonozlu geçiş bulunmaktadır. Kuzey yönündeki tonoz kapalı bir *parodos* görevinde olup, bu yönden gelen seyircilerin giriş ve çıkış yaptığı bölümdür. *Hyposkene* 'nin seyirciler tarafından kullanılan diğer girişi güney yönündeki ilk tonozdur. *Hyposkene* 'nin

güney yönündeki yan duvarında da bir tonozlu giriş bulunmaktadır. Valva regea'nın güney doğusunda delikli işlemeli pencere parapet levhasıdır. *Hyposkene* ile oturma sıraları arasındaki kot farkı diğer tiyatrolara göre daha fazla olup, oturma sıraları sahne binasına göre yüksek bir kottadır.

Skene frons'a ilişkin herhangi bir malzeme yok, bu da akla 1.katın ahşap olabileceği düşüncesini getirmektedir.

Mimari bezekler:

Yok.

Kabartma-Heykel:

Yok.

Tarihleme:

Roma Dönemi.

Not: Lykia Tiyatroları içerisinde, gerek sahne binası gerekse *cavea*'sı ile en özgün tiyatrodur

5-BALBOURA YUKARI TİYATRO, Kat.5.

Literatür:

Petersen/Luschan 1889, 183 Res.29;Ferrero 1969,79-86 Res. 125-139 Lev. XIII; Bd. IV, 34, Ciancio Rossetto – Pisani Sartorio (Ed.) 1994, 460; Coulton 1989;Coulton- Milner-Reyes 1988, 121;Coulton- Milner-Reyes 1989, 41; Bean, 1998; Bier 1994,27-46 Res. 1-9;Chase 2002,64;Sear 2006,367 Res. 384; Yılmaz 2009, 108.

Yer:

Çiz. Ferraro 1969.

Fethiye'nin Karaçulha mahallesinin, Altınyayla yolunda bulunan, Yayla Karaçulha olarak adlandırılan yaylasıdır.

Koordinatlar: Enlem: 35-0729909°/ Boylam: 4092868°.

Kentteki Konumu:

Balboursa kenti iki tepeye yayılmış olup, her iki tepede de tiyatro bulunmaktadır. Asıl kent yukarı tiyatronun da yer aldığı yüksek tepe üzerinde konumlanmaktadır. Tiyatro tepenin zirvesine yakın, 1590 m. rakımda bulunmakta olup, doğuya bakmaktadır.

Bugünkü Durumu:

Cavea genel anlamda iyi korunmuş durumdadır fakat ortasında yer alan büyük çam ağaçlarından dolayı oturma sıraları yerlerinden oynamıştır. *Cavea* 'nın kuzey *analemma* 'sı ve kenardaki oturma sıraları yıkılmıştır. Sahne binasının güneydeki yan duvarı defnecilerin kaçak kazısı sonucunda yıkılmış olup, *skene* 'nin arka duvarı 4,5 m. yüksekliğinde olduğu gibi korunmuş olarak ele geçmiştir.

Malzeme:

Kireçtaşı.

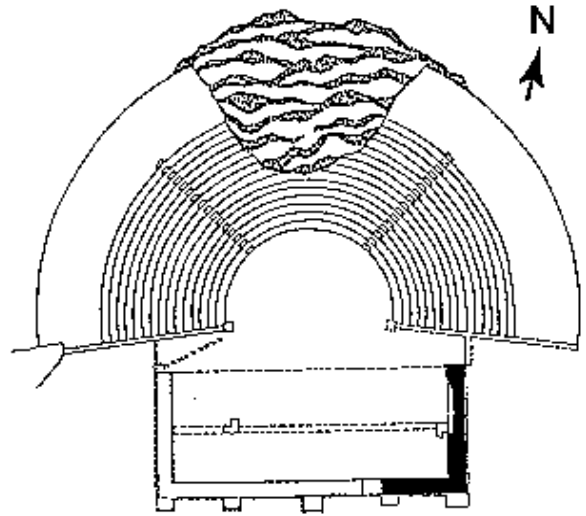
İşçilik:

Cavea: Oturma sıralarındayalın ve sade bir işçilik söz konusudur.

Skene: Sahne binasının arka duvarı Hellenistik Dönem karakterinde, *bosaj* 'lı -*polygonal* duvar örgü sistemine sahiptir.

Alt Yapı:

Analemma duvarları dışındacavea 'nın hepsi ana kayaya oturmaktadır. Sahne binası da yamaca kurulmuş olup, *skene* arka duvarı oldukça yüksek ve payandalarla desteklenmiştir.

Trafik:

Cavea tek *maenianum* oluşmaktadır. Giriş ve çıkışlar yan *parodoi*'dan sağlanmaktadır. Tiyatroya gelen seyirciler kuzey yönünde bulunan merdivenlerden çıkarak *parodos*'a ulaşmaktadırlar.

Cavea:

Formu: At nalı, 4 ışınsal uzanan *klimakes*, 3 *kerkides*'e bölünmüştür.

Alt yay çapı. 10.7 m.

Üst yay çapı. 24.0 m.

Tek bir *maenianum*'dan oluşmaktadır. *Cavea* 'nın ortasında anakayanın varlığı, oturma sıralarının ve ışınsal uzanan *klimakes* sıralarının düzenini bozmamıştır. Ortadaki *kerkides* diğerlerine göre daha geniştir, bunun sebebi ortada yer alan anakayanın varlığıdır.

Oturma Sıraları:

Sıra Sayısı:18.

Kapasite: 1 150 kişi.

Yükseklik 0.42 m.

Derinlik 0.74 m.

Oturma sıraları oldukça büyük boyutlarda, kenarları *diagonal* olarak kesilmiştir. Yalın ve ön *profil* kesiti düzdür. En üstte yer alan oturma sıralarının üzerinde çizgi yer almaz.

Gölgelik Sistemi:

Yok.

Orchestra:

Formu: Daireye yakın.

Çapı 10.67 m.

Toprakla ve ağaçlarla kapılıdır.

Skene:

Genişlik: 9.60 m.

Uzunluk: 16.71 m.

Kat Sayısı: 2. Muhtemelen 2. katı ahşap olmalıdır.

Mimari düzeni: Dor düzeninde.

Proskene: Bölümünün yan çıkıntılı kanatları izlenebilmektedir. Sütunlu bölümüne ait bir veri ele geçmemiştir.

Hyposkene: Üç oda görülmektedir. Bu odalardan köşelerdeki küçük kare formda ortadaki geniş dikdörtgen bir plana sahiptir.

Skene frons: İz yoktur.Sahne binasının 2. katı ahşaptan olabilir, çünkü mimari malzeme ele geçmemiştir.

Çok sarp bir tepeye kurulmuş olan sahne binasının yıkılmaması için, Hellenistik Dönem *bosaj*'lı *polygonal* tarzda bir duvar işçiliğine sahip, payandalarla desteklenen 4.5 m. uzunluğunda çok özel bir dış duvarı bulunmaktadır.

Mimari bezekler:

Sahne binasına ait bir adet *architrav* bloğu bulunmaktadır.

Kabartma-Heykel:

Yok.

Yazıt:

Yok.

Tarihleme:

Hellenistik dönem.

Not: 1590 m. rakımında bulunan en yüksekte bulunan tiyatrodur.

6-BOUBON TİYATROSU, Kat.6

Literatür:

Spratt/Forbes 1847, 265; Inan 1977-1978, D 27/28, 1977/78, 269; Ciancio Rossetto – Pisani Sartorio (Ed.) 1994, 450; Bean 1998, 170; Chase 2002, 65 Res.; 155vd.; Sear 2006, 338; Yılmaz 2009,89. Yazıtlar için: Schindler 1972, 278, 3 Nr. 15-16; Bean1998,170.

Yer:

Burdur'un Gölhisar ilçesinin İbecik köyünde, köylüler tarafından Dikmen olarak adlandırılan tepede yer alır.Enlem: 35-0714315°/ Boylam: 4094074°.

Kentteki Konumu:

Antik kent girişindeki yazıtlı kapıdan geçildikten sonra agora ve stadium ulaşmaktadır. Tiyatro ise *stadium*'un kuzeyinde, tepenin üzerinde, güney yönüne bakmaktadır. Tiyatronun bir üst kotunda tapınak, doğusunda *sebastaion* yer almaktadır.

Bugünkü Durumu:

Arkeolojik anlamda çok zengin olan kent, 1960-1970li yıllarda, kentte bir heykel bulunmasının ardından tüm köy tarafından kazılmış, kenttin tüm yapıları tahrip edilmiştir. Tiyatronun *orchestra*'sı ve sahne binası kaçak kazılardan nasibini almış olup, oldukça tahrip edilmiştir.

Malzeme:

Kireçtaşı.

İşçilik:

*Cavea*yalın bir tarza sahiptir.

Alt Yapı:

Cavea tek bir *maenianum* 'dan oluşmuş ve yamaca yaslanmıştır.

Trafik:

Giriş ve çıkışlaryan *parodoi*'dan sağlanmaktadır.

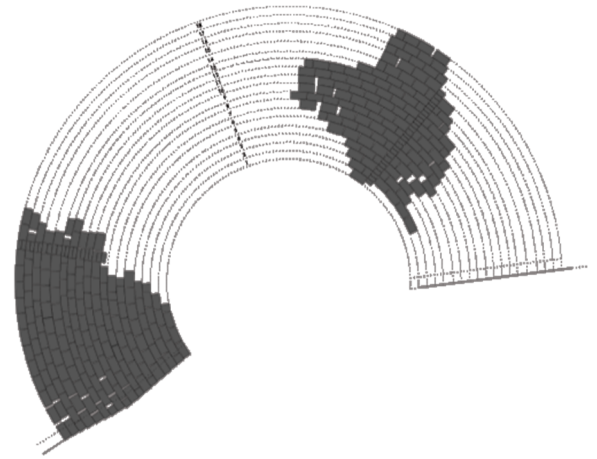
Cavea:

Formu: At nalı, 5 *klimakes* ve 4 *kerkides*'e bölünmüştür.

Alt yay çapı 11.7 m.

Üst yay çapı 28 m.

Tek bir *maenianum* 'dan oluşmaktadır.

Boubon Theater Mat 1:250
14.10.2006 / ST

Oturma Sıraları:

Sıra Sayısı: 18.

Kapasite: 1 300 kişi.

Yükseklik: 0.44 m.

Derinlik: 0.72 m.

Oturma sıralarının *profil*’i yalın olup, özgün ve farklı bir form göstermektedir.

Gölgeleme Sistemi:

Yok.

Orchestra:

Formu: Daire.

Çapı 11 m.

Toprakla doludur.

Skene:

Skene izlenmemektedir.

Sahne binasının olduğu bölümde, yüksekçe bir toprak yığını bulunmaktadır. Bu bölümde blok taşların bir bölümü görülmektedir.

Mimari bezekler:

Yok.

Kabartma-Heykel:

Yok.

Yazıt:

İmparator Commodus’un mektubu, İ.S. 190.

Tarihleme:

Hellenistik Dönem.

7- GAGAI TİYATROSU, Kat.7

Literatür:

Ciancio Rossetto – Pisani Sartorio (Ed.) 1994 ,531; Bean 1997; Chase 2002, 147 Lev.; Sear 2006, 369; Çevik 2008a, 13-72. Çevik- Bulut 2008, 63-98.

Yer:

Kumluca ilçesinin Mavikent yerleşimi- Yalı mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır.

Koordinatlar: Enlem:36.2902°/ Boylam: 30.3479°.

Kentteki Konumu:

Akropolde kurulmuş Gagai Kenti'nin batı yamacın düzlükle buluştuğu yerde, hamamın yaklaşık 50 m. kuzey batısında bulunur. *Cavea* 'nın arkası, kuzey yönünde su kemeri kalıntısı görülmektedir. Tiyatro batıya bakışlıdır.

Bugünkü Durumu:

Cavea 'dan geriye kalan oturma sıralarının yerleştirildiği çanağı ve taşların oturtulduğu temelin bir bölümü kaya bir bölümü toprak olup, teraslandığı görülmektedir.

Malzeme:

Kireçtaşı.

İşçilik:

Bilinmiyor.

Alt Yapı:

Cavea yamaca yaslanmaktadır.

Trafik:

Küçük ölçekli bir tiyatro olduğu için her iki parodostan sağlanmaktadır.

Cavea:

Cavea uzunluğu yaklaşık: 21.20 m.

Cavea derinliği yaklaşık: 14 m.

Formu: Bilinmiyor. Klimakes ve kerkides sayısı da bilinmiyor.

Oturma Sıraları:

Sıra Sayısı: Bilinmiyor.

Kapasite: Bilinmiyor. Fakat çanağın boyutlarından küçük ölçekli bir tiyatro olduğu anlaşılmaktadır.

Oturma sıralarının hepsi başka yapılarda kullanılmak üzere taşınmıştır. *Klimakes* ve *kerkides* hakkında bilgimiz yok.

Gölgeleme Sistemi:

Bilinmiyor.

Orchestra:

Bilinmiyor.

Skene:

Bilinmiyor.

Mimari bezekler:

Çanağın önünde bir adet sunak parçası bulunmaktadır.

Kabartma-Heykel:

Bilinmiyor.

Yazıt:

Bilinmiyor.

Tarihleme:

Bilinmiyor.

8-İDEBESSOS TİYATROSU, Kat.8

Literatür:

Petersen/Luschan 1889,146; Kalinka 1944, 300vd.. Res. 7. 9; Bayburtluoğlu 1981,24; 29; Ciancio Rossetto/ Pisani Sartorio (Ed.) 1994, 473; Bean 1997,145; Chase 2002, 83 Res.; Sear 2006, 369; Kızgut-Çevik-Bulut 2009, 145-172; Yılmaz 2009, 111.

Çiz. Kızgut ve diğ. 2009b

Yer:

Kumluca İlçe merkezinin kuzeyinde, Yenikışla Köyünün Karaağaç (Koz ağacı) mahallesi yakınındadır.

Korrdinatlar: Enlem: 36.5588°/Boylam: 30.1869°.

Kentteki Konumu:

Tiyatro kuzey batı yönünde tepenin yükselmeye başladığı alana inşa edilmiştir. Tiyatro batı yönünde, kentin kamu merkezine doğru konumlandırılmıştır. Tiyatronun baktığı yönde birkaç lahit bulunmaktadır. Tiyatronun hemen arkasında sur duvarı yer almakta, tiyatro surun dışında kalmıştır.

Bugünkü Durumu:

Cavea 'nın oturma sıraları sağlam olup, toprak ve molozla örtülmüştür. *Analemma* duvarları izlenemez.

Malzeme:

Kireçtaşı.

İşçilik:

Cavea yalın bir işçiliğe sahiptir.

Altyapı:

Tepeye dayanmaktadır.

Trafik:

Küçük bir tiyatro olduğu için insan trafiğinin akışı kolay sağlanmış, *diazoma* 'ya ihtiyaç duyulmamıştır. Aşağıdan gelenler, *cavea* 'nın yanlarından, arkadan gelenler ise tiyatronun üst kısmındaki alandan geçerek ulaşmaktadırlar.

Cavea:

Formu: At nalı formunda, 2 ışınsal *klimakes* 'le, 3 *kerkides* 'e bölünmüştür.

Alt yay çapı 9 m.

Üst yay çapı 15 m.

Tek bir *maenianum* 'dan oluşmaktadır. *Analemma* duvarları gözükmez.

Oturma Sıraları:

Sıra Sayısı: 5.

Kapasite: 250 kişi.

Yükseklik 48 cm.

Derinlik 65 cm.

Sıraların üzerinde, oturulan ve ayak konulan alanı sınırlayan bir çizgi yer almamaktadır.

Bazılarının alt köşelerinde kabartma şeklinde küçük bosseler bırakılmıştır.

Gölgelek Sistemi:

Yok.

Orchestra:

Formu: Daireye yakın.

Çapı 9,40 m.dir.

Toprakla örtülüdür.

Skene:

Sahne binası bulunmamaktadır.

Mimari bezek:

Yok.

Kabartma-heykel:

Yok.

Yazıt:

Yok.

Tarihleme:

Kent Hellenistik Dönem’de yoğun iskân görmüştür. *Cavea*’nın at nalı formu, yamaca yaslanması, Hellenistik Dönem tiyatrolarının genel özellikleri olup, kentte Hellenistik Dönem’e tarihlenen birçok yapının olmasıyla bu dönemde inşa edilmiş olabileceğini akla getirmektedir.

9-KADYANDA TİYATROSU, Kat.9.

Literatür:

Benndorf/Niemann 1930, 240 vd.; Ferrero 1974, 105-111 Res. 155-168 Lev. XVIII; Bean 1997, 45; Bayburtluoğlu 2004,287; Frézouls 1985, 449- 461. Res. 2-3; Ciancio Rossetto – Pisani Sartorio (Ed.)1994, 523 Res.; Wurster 1996, 164 Res. 2.; Chase 2002, 56 vd.; Sear 2006, 368 Res. 386; Yılmaz 2009, 88.

Yer:

Fethiye'ye bağlı, Üzümlü Köyü'nde yer almaktadır.

Koordinatlar: Enlem: 36.7195° /Boylam:29.2363°.

Kentteki Konumu:

Antik kentin güney doğusunda yer almaktadır. Tiyatro, güney bakmakta olup, kuzey doğusunda surlar bulunmaktadır. Tiyatro güney-doğuya, Fethiye ve deniz manzarasına bakmaktadır. Tiyatronun kuzey batısında *stoa* ve *agora* yer almaktadır.

Bugünkü Durumu:

Cavea'nın orta kesimi ve *orchestra* moloz ve toprakla dolmuştur. Sahne binasının mimari parçaları *orchestra*'da durmaktadır. *Cavea* hemen hemen tümü yamaca yaslandığı için, oldukça sağlamdır. Sadece örülerek oluşturulan doğu ve batı *analemma* duvarları ve üst köşelerden oturma sıraları yerinde değildir.

Malzeme:

Kireçtaşı.

İşçilik:

Cavea: Tahtların köşelerinde aslan ayakları ince bir işçilikte verilmiştir.

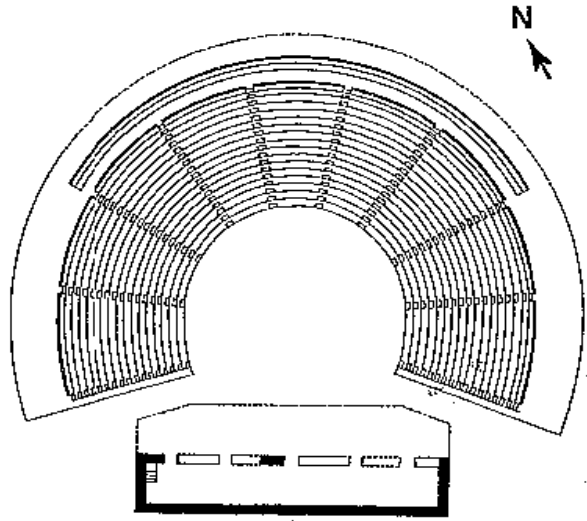
Skene: Sahne binası yalındır. Sahne binasının iç duvar örgüsü doğal kare taşlarla örülmüştür, geç dönem kullanımına yönelik bir uygulamadır. Proskene ise kare bloklarla örülmüştür.*Skene*'nin dış duvarı *polygonal* tarzda bir örgüye sahiptir.

Alt Yapı:

Cavea'nın 4/3'ü yamaca yaslanmaktadır.

Trafik:

Batı ve doğu *parodoi*'dan ve *cavea*'nın en arkasındaki geçiş yolundan seyirci trafiği sağlanmaktadır.

Çiz. Ferraro 1969.

Cavea:

Formu: At nalı, 10 *klimakes*'le, 9 *kerkides*'e bölünmüştür.

Alt yay çapı 18,2 m.

Üst yay çapı 39 m.

Batı *analemma* duvar uzunluğu 16,85 m.

Çevresel yürüme yolu genişliği 96 m.

Tek bir *maenianum* 'dan oluşur. En arka sırasında koltuk bölümü bulunur. *Cavea* 'nın arkasında *isodom* tarzında bir teras duvarı bulunmaktadır. *Prohedrie* koltuklarının olduğu alanda ise hemen önlerindeki sırada rahat çıkmaları için çok sayıda merdiven açılmıştır.

Oturma Sıraları:

Sıra Sayısı: 19 (İzlenebildiği kadarıyla).

Kapasite: 2 000 kişi.

Yükseklik: 0,41 m.

Derinlik: 0,80 m.

Yalın bir işçiliğe sahiptir. Bazılarının üzerinde delikler yapılmıştır.

Prohedrie koltukları önünde, ışınsal *klimakes* sırası bozulur, bu bölüme çok sayıda merdiven eklenmiştir. *Cavea* üzerinde, Geç Roma dönemindeki onarım ve tadilat izleri, özellikle *klimakes* bölümlerinde dikkat çekmektedir. Dikdörtgen bloklar oyularak *klimakes* oluşturulmuş olup, yapılan yapılan Roma Dönemi'ndeki onarım da *klimakes* oluşturan iki bloktan diğerine oyuk olmayan düz bir blok yerleştirilmiştir.

Orchestra:

Formu: Daire.

Çapı 8,80 cm.

Sahne binasının devrilen blokları, yukarıdan devrilen oturma sıraları ve tepeden akan molozlar *orchestra* 'yı doldurmuştur.

Gölgelik Sistemi:

Oturma sıralarının köşelerinde kare oyuklar bulunmaktadır.

Skene:

Genişlik, orta kısımda, 5,0 m.

Uzunluk: 20,40 m.

Batı yan duvar uzunluğu. 4,34 m.

Arka duvar uzunluğu. 20,40 m.dir.

Kat sayısı: 2. Şu anda sadece 1. katı izlenmektedir.

Mimari düzeni: Dor tarzıdır.

Proskene: 5 kapı ve 5 odaya sahiptir.

Hyposkene: İç duvarları geç dönemde küçük taşlarla örülmüştür. 1. katın arka duvarı belli bir yüksekliğe kadar korunmuştur. Batı köşesinde sahne binasının içerisinde boyalı- bordo sıvalı duvarı korunmuştur.

Skenefrons: 2. kata ait izler sadece sahne binasının arka cephesidir. *Hyposkene* seviyesinin üzerinde sadece 2 blok sırası kalmıştır. *Episkene* en çok korunmuş bölümü ise sahne binasının doğu köşesidir.

Sahne binasının hemen arkasında şehir sur duvarı bulunmaktadır. Doğu yönünde sur duvarının sahne binası ile arasındaki genişliği 10,70 m.dir. Batı yönünde ise, bu genişlik daralmaktadır, aradaki mesafe 4,40 cm.dir.

Mimari bezek:

Skene Dor tarzında bezenmiş, *triglif* ve *metop*'ları bulunmaktadır. Metopların üzerine gelen *Profil*'li sima parçaları vardır. Dış sıralı *entablature* sahiptir. *Proskene*'nin kapı söveleri, *plaster* şeklinde yivli sütunlardan oluşmaktadır.

Kabartma-heykel:

Sahne binasına ait bir blokta *phallos* betimlemesi bulunmaktadır. *Prohedrie* koltuklarındaki aslan ayakları ince işçilikli olup, sadece bunlardan bir tanesi tam olarak korunabilmiştir.

Yazıt:

Prohedrie koltuklarının sırt dayanan kısmında büyük bir yazıt vardır. Şehrin ileri gelenleri için ayrılmış yerlerle alakalı yazıtlardır.

Tarihleme:

Cavea'nın plan özellikleri, oturma sıralarının büyük boyutları, *analemma* duvarlarının işçiliği ile *cavea*'nın Hellenistik Dönem özellikleri göstermektedir, sahne binası ise Roma Dönemi'ne ait olabilir.

10-KANDYBA TİYATROSU, Kat.10.

Literatür:

Wurster 1976, 48; Ciancio Rossetto – Pisani Sartorio (Ed.) 1994, 428; Bean 1997, Sear 2006, 368.

Yer:

Antalya- Sütleyene bağlı, Çataloluk köyü, eski ismi Gendeve köyüdür.

Koordinatlar: Enlem: 36.31 86° /Boylam:29.67 49°.

Kentteki Konumu:

Akropol yerleşimi olup, kentin tamamı anakayaya oyulmuştur. Erken dönem *akropol* yerleşimi olan kent Hellenistik, Roma ve Bizans Dönemi'nde de tadilat gören sur duvarıyla çevrilidir. Tiyatro sur giriş kapısının yaklaşık 4 m. altında, sur duvarının dışında yer almaktadır.

Bugünkü Durumu:

Cavea çanağı ana kayaya oyulmuş olup,zamanla toprakla örtülmüş, oturma sıralarının yüzeyi hava şartlarından dolayı aşınmış durumdadır. *Cavea* 'nın en üstten 6 basamağı görülebilmekte, geri kalanı toprağın altındadır.

İşçilik:

Yalın bir işçiliğe sahiptir.

Malzeme:

Anakayanın cinsi *konglomera-brej*'dir.

Altyapı:

Cavea tamamen anakayaya oyulmuştur.

Trafik:

Cavea doğu ve batı *parados* 'lardan giriş ve çıkış sağlanmaktadır.

Cavea:

Formu: At nalı formundadır. Oturma sıralarının arasında *klimakes* görülmektedir. Fakat bu *klimakes* aşağıya doğru takip edilemediği için de, *kerkides* bölümü de yoktur.

Alt yay çapı 9.8 m.

Üst yay çapı 17.0 m.

Cavea ana kayaya oyulmuştur.En son oturma sırasının arkasında anakayadan yaklaşık 2 m. yüksekliğinde bir set duvarı oyulmuştur.

Çiz. Wurster 1996.

Oturma Sıraları:

Sıra Sayısı:6.

Kapasite:300 kişi.

Yükseklik: 0.42 m.

Derinlik: 0.60 m.

Oturma sıraları yay formunda tek bir parçadan, anakayanın oyulmasıyla oluşturulmuştur.

Yüzeyleri oldukça yıpranmıştır.

Orchestra:

Toprakla dolmuştur.

Sahne Binası:

Yok.

Gölgelik Sistemi:

Yok.

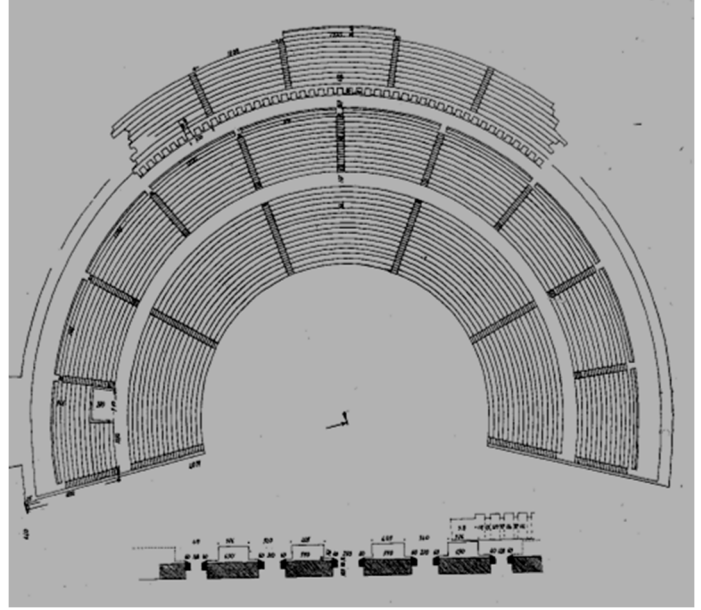
Tarihleme:

Anakayaya oyulmuş tiyatroların tarihlemeleri biraz problemlidir. Bunun sebebi, anakaya mekânları çok erkenden geç döneme kadar her dönemde kullanılmıştır. Anakayaya oyulmuş *cavea* örnekleri genellikle Erken Hellenistik Dönem’de görülmektedir. Erken döneme tarihlenen yerleşimde at nalı *cavea*’ya yakın form gösteren, sahne binası bulunmayan bu örnek olasılıkla Hellenistik Dönem’e ait olabilir.

11-KİBYRA TİYATROSU, Kat.11.

Literatür:

Petersen- Luschan 1889, 186-189 Res.30;
 Ferrero 1966, 7-24 Res. 1-32 Lev. 1-11
 Res. XI-XII; Ferrero 1974 146 vd. Res.
 214-215, 218; Ciancio Rossetto –Pisani
 Sartorio (Ed.) 1994, 433 vd.Bean 1997,
 168; Chase 2002, 155 Res. (Odeion); 630
 Lev. Corsten 2005,27-8;Sear 2006, 331vd.
 Res. 324;Yılmaz 2009, 106.
 Yazıt: Ferrero 1974 195 vd. Nr. 1; 203 vd.
 Nr. 7; Sturgeon, 2004, 422.

Çiz. Ferraro 1966.

Yer:

Burdur'un Gölhisar yerleşimine 15 km. uzaklıkta yer almaktadır.

Koordinatlar:Enlem:35-0721033° / Boylam: 4115594 °.

Kentteki Konumu:

Kent giriş kapısı ve *stadium*'un bir üst kotunda yer almaktadır. Tiyatro doğu yönüne bakmaktadır. Tiyatronun kuzey doğusunda meclis binası/*Bouleuterion*'un bulunur.

Bugünkü Durumu:

Cavea'nın kuzey yönündeki *parodos* duvarı ve oturma sıralarının olduğu 1 *kerkides*'lik bölümü ve *summacavea*'nın 3. *maenianum*'unun kuzey bölümü yıkılmış bir kısmı mimari malzeme ve molozla dolmuştur. *İmacavea*'nın Sahne binasının orta ve kuzey yönündeki kapıları sağlam durumda olup, geri kalan sahne binasına ait bölümler yıkılmıştır.

Malzeme:

Kireçtaşı.

İşçilik:

Çok ince bir işçiliğe sahiptir.

Trafik:

Kuzey *analemma* duvarına bitişik yarım kemerli bir tonoz yapılmıştır. Bu tonozdan geçilmek suretiyle *orchestra*'ya ulaşılır. Bu tonozun üzerinde Dor tapınak mimarisinde bir kapı yapılmıştır. Bu giriş dışında doğu ve batı *paradoi*'dan seyirci trafiği sağlanmaktadır.

Cavea:

Formu: At nalı, *ima cavea*'da 6 *klimakes*, 5 *kerkides*'e bölünmüştür. *Mediacavea*'da 11 *klimakes*'le 10 *kerkides*'e bölünmüştür. *Summacavea*'nın orta bölümünde 4 *klimakes* görülebilmekte, yan bölümleri yıkılmıştır.

Alt yay çapı 35.2 m.

Üst yay uzunluğu 90 m.

Cavea ve sahne binası Roma tiyatroların genel özelliği olarak birlikte düzenlenmemiş, Hellenistik gelenekte ayrı olarak yapılmıştır. Lykia'nın en dik, geniş ve 2 adet *diazoma*'ya, 3 *maenianum*'a sahip tek tiyatrosudur. *Cavea*'nın orta bölümünün en arkasına 3. *maenium* sonradan eklenmiştir. 2. *diazoma*'daki *cavea* çevirme duvarında *velum* sistemi için *konsol* şeklinde taşıyıcı ayaklar bulunmaktadır. En üstteki tahtların arkasında yazıtlar bulunmaktadır. *Cavea*'nın en alt bölümü toprak altındadır, bu bölüme sahne binasının mimari parçaları ve sütunları devrilmiştir. *Cavea*'nın bu bölümü glayator oyunları için düzenlenmiş olabilir.

Oturma Sıraları:

Sıra Sayısı: 37. *Imacavea*'da 15 sıra, 2. *mediacavea*'da 12 sıra, *summa cavea*'da 10 sıra sayılabilmektedir.

Kapasite: 8 500 kişi.

Yükseklik: 0.42 m.

Derinlik: 0. 78 m.

Yalın oturma sıralarına sahiptir, ortadaki *diazoma*'da ve en yukarıdaki bölümde yan yana tahtlar bulunmaktadır.

Gölgelik Sistemi:

Velum sistemine ait konsol'lar ve kare yuvalar bulunan sıralar bulunmaktadır.

Orchestra:

Formu: Daire.

Çapı: 35 m.

Günümüzle toprakla ve mimari parçalarla örtülüdür.

Skene:

Genişliği: Ölçülemiyor.

Uzunluğu: 43. 98 m.

Kat Sayısı: 3 katlı olmalıdır, fakat yapısallığını bilemiyoruz. Şu anda sahne binasının 2.katı izlenmektedir.

Mimari düzeni: Karışıktır. Kapıları Dor tarzındadır.

Proskene: Toprakla örtülüdür.

Hyposkene: Toprakla örtülüdür.

Episkene: 2 katlıdır. 1. katta ait 5 kapı vardır. Kapılar yalın fascia'lı Dor kapılarıdır. Sahne binasının orta kapısı en büyük boyda olup, köşelere doğru küçülmektedir. Ortadaki ve kuzeyindeki kapılar *in-situ* sağlam olarak durmaktadır.

Mimari bezekler:

Cavea: 2. *diazoma* bölümünde Dor tapınağına ait *triglif* ve *metopfriz*'i var. Kuzey *analemma* duvarında Dor tarzında bir kapı bulunmaktadır.

Skene:Fascia'larda çeşitli kombinasyonlarda mimari bezekler görülmekte. Bir blok üzerinde, inci sırası, yumurta ok silmesi, bir ters, bir düz *akanthus* sırası, *palmet* ve *akanthus* sırası bulunmaktadır. *Akanthus*'lu bloklar *rankefriz*'i olarak adlandırılırlar. Ayrıca bazı bloklarda *lesbos kymation*'u ve inci sırası bulunmaktadır.

Kabartma-Heykel:

Bilinmiyor.

Yazıt:

Diazoma'nın çevirme duvarının üzerinde Hellenistik dönem yazıtları bulunmaktadır. *Cavea*'nın en arkasındaki tahtların arkalıklarında da yazıtlar bulunmaktadır. Bu yazıtlarda Kibyra'da ki beş kabilenin Philagros ve Marsyas kardeşleri onurlandırdıklarını anlatan bir dizi yazıt bulunmaktadır. Bu yazıtlardan birinde Rodos *drahmi*'sinin Kibyra'da bilinenin aksine on iki değil sadece on eşek ettiği yazılıdır.

Tarihleme:

Hellenistik Dönem ilk evresi, *cavea*'ya eklenti ve sahne binası Roma dönemine aittir.

Not: *Cavea*' da bir tapınak yer almaktadır.

12-KORYDALLA, Kat.12.

Literatür:

Spratt/Forbes 1847, 164; Kalinka 1944, 359; Ciancio Rossetto/G. Pisani Sartorio (Ed.) 1994, 474; Bean 1997,151; Chase 2002, 83; Sear 2006, 368, Çevik 2008c, 13 vd.

GPS:

Yer:

Kumluca'nın Hacıveliler köyünde yer almaktadır.

Koordinatlar: Enlem: 36.3831° /Boylam: 30.2804 °

Kentteki Konumu:

Antik kent iki tepeye kurulmuştur. Kentteki tiyatro batıdaki tepenin güneydoğu köşe yamacında yer almakta olup, doğuya bakışlıdır.

Bugünkü Durumu:

Günümüzde tiyatronun sadece doğal çanağı izlenmekte olup, oturma sıralarının hepsi Hacıveliler ve çevredeki köylerdeki yapılarda kullanılmak üzere kamyonlara konulup taşındığı G.B. Bean tarafından yazılmıştır. Oturma sıralarının yerleştirildiği şekili yapısı ve moloz dolgusu izlenebilmektedir. Tiyatronun boyutları ve yapısallığına ilişkin veriler T. A. B. Spratt/E. Forbes tarafından çıkarılan harita sayesinde bilmekteyiz. Çanağında büyüklüğünden küçük ölçekli bir tiyatro olduğu anlaşılmaktadır.

Malzeme:

Kireçtaşı.

İşçilik:

Bilinmiyor.

Alt Yapı:

Tepeye dayanmaktadır.

Trafik:

Plana göre doğu ve batı parodoi'dan sağlanmaktadır.

Cavea:

*Cavea*nın yaklaşık uzunluğu:30. 50 m.

*Cavea*nın yaklaşık derinliği: 15 m.

Formu: At nalı. Tek *maenianum* 'dan oluşmaktadır. *Klimakes* ve *kerkides* sayıları bilinmiyor.

Ölçüleri bilinmiyor.

Oturma Sıraları:

Sıra Sayısı: Saptanamıyor.

Kapasite: Hesaplanamamaktadır.

Yükseklik: Ölçülemiyor.

Derinlik: Ölçülemiyor.

Gölgelek Sistemi:

Saptanamıyor.

Orchestra:

Saptanamıyor.

Sahne Binası:

Saptanamıyor.

Mimari bezekler:

Saptanamıyor.

Kabartma-Heykel:

Saptanamıyor.

Yazıt:

Saptanamıyor.

Tarihleme:

Saptanamıyor.

13-KYANEAI TİYATROSU, Kat.13.

Literatür:

Petersen/ Luschan 1889, 19; Ferrero 1969, 145-151 Res. 204-213 Lev. XXIII C-XXIV; Ferrero 1974 27 Res. 26; Bean 1997 114; Bayburtluoğlu 2004, 218 vd.; Kolb/ Zimmermann 1991,187-264;207 Res. 6. Ciancio Rossetto – Pisani Sartorio (Ed.) 1994, 529; Chase 2002,78 Res.; Brandt/Kolb 2005, 50vd. Res. 54; 52 Res. 56; Sear 2006, 369 Res. 387; Yılmaz 2009, 119.

Yazıt için: Ferrero 1974, 236 N. 30

Yer:

Kaş'ın Yavu Köyü'nde yer alır.

Koordinatlar: Boylam:36.246° /Enlem: 29.8155°

Kentteki Konumu:

Kentin girişinde güney-batı yönünde nekropolü yer almaktadır. Günümüz kente girişteki toprak yolun karşısında, tiyatronun *arka anelemma* duvarı bulunmaktadır (**Lev.16-a**).

Bugünkü Durumu:

Tiyatronun *cavea* 'sının kenar duvarları yıkılmıştır. *Cavea* 'nın klimakes'inin çoğu sökülüp, başka yere taşınmıştır. *Cavea* 'nın her iki yönde birer kerkides'lik bölümü yıkılmıştır (**Lev.16-b**).

Malzeme:

Kireçtaşı.

İşçilik:

Analemma arka duvarı *polygonal* duvar örgü sistemi, oturma sıraları ve *cavea* 'da yalın bir işçilik söz konusudur.

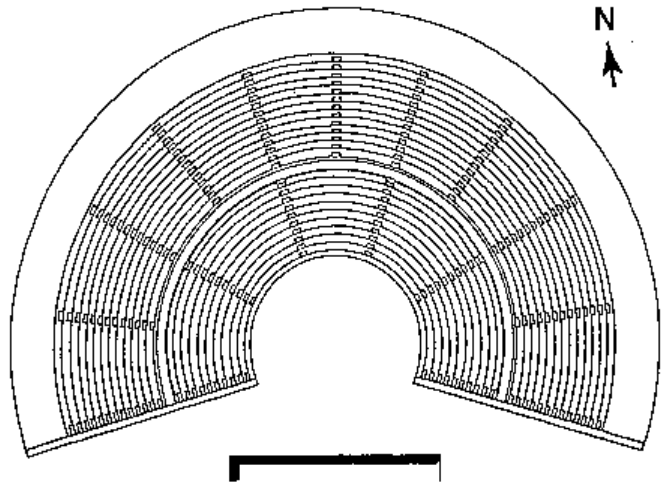
Alt Yapı:

Cavea 'nın 1/2 lik bölümü ana kayaya oturmakta olup, çok büyük bölümünün temeli moloz taşlarla örülmüştür. *Cavea* 'nın orta bölümünde ise, temel ana kayanın basamaklı bir şekilde traşlanmasıyla oluşturulmuştur.

Trafik:

Doğu ve batı *parodoi* 'dan sağlanmaktadır.

Cavea:

Çiz. Ferraro 1969.

Formu: At nalı, *ima cavea*’da 6 *klimakes*, 5 *kerkides*’e, *summa cavea*’da 11 *klimakes*’le, 10 *kerkides*’e bölünmüştür.

Alt yay çapı 16 m.

Üst yay çapı 49,2 m.

Cavea’nın orta bölümü ana kayaya oturtulmuş olup, her iki kanatın da, örülerek oluşturulmuş *analemma* duvarları içindeli dolguya oturtulmuştur. Arka *analemma* duvarı *polygonal* örgüye sahiptir. Kyaneai Tiyatrosu’nun konumundan ötürü, tiyatronun en çok görünen bölümü arka *analemma* duvarı olup, oldukça yüksek bir duvardır. *Cavea* ortadaki *diazoma* ile ikiye bölünmüştür. *Diazoma*’da taht şeklinde *prohedrie* koltukları bulunmaktadır (**Lev.17-a**).

Cavea’daki *klimakes* düzenlemesi hareketlidir. Bir sıra *cavea*’nın tümünde merdiven sırası, diğer sırada *summa cavea*’da *diazoma*’ya kadar yarım merdiven sırası dönüşümlü olarak düzenlenmiştir.

Oturma Sıraları:

Sıra Sayısı: 23.

Kapasite: 2 750 kişi.

Yükseklik 0.43 m.

Derinliği 0.75 m.

Oturma sıralarının boyutları diğer örneklerle göre daha büyük ve yüksektir. Aşağıdan 10. sıra üzerinde tüm sıra boyunca tahtlar yer almaktadır. Bu tahtların merdivenlerin köşesine gelenlerinin köşelerinde aslan ayakları bulunmaktadır. *Cavea*’nın en alt bölümü bir *podium* üzerine oturmaktadır.

Gölgeleme Sistemi:

Yuvarlak direklerin ve kare daha ince kalasların oturtulduğu delikler bulunmaktadır.

Orchestra:

Formu: Daire.

Çap: 16 m.

Bugün küçük moloz taşlarla örtülüdür.

Sahne Binası:

Yok.

Mimari Bezek:

Merdiven kenarında olan tahtların köşesinde aslan ayakları bulunmaktadır (**Lev.17-b**).

Kabartma-Heykel:

Yok.

Tarihleme:

Hellenistik dönem.

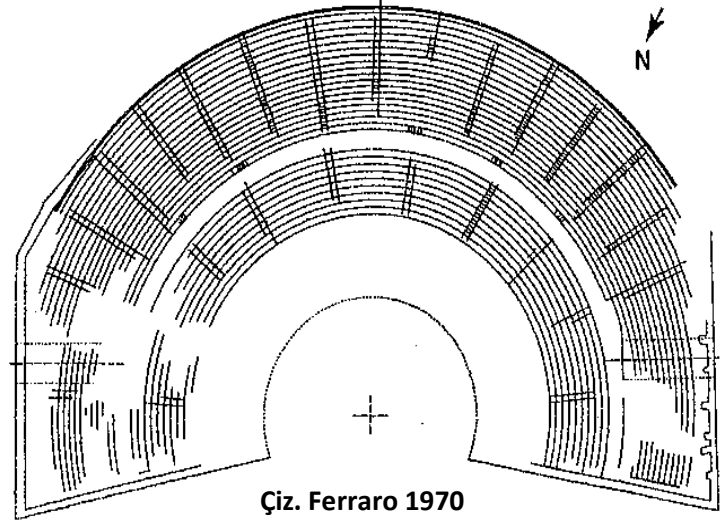
Not:

Doğu yönündeki arka analemma duvarı, *cavea* 'yı desteklemek için, iç içe 2 sıra halinde, duvarla örölüp (**Lev.18-a**), arasında kalan boşlukta, bu iki duvarı dik kesen bir duvarla statik amaçlı bir sağlamlaştırma çalışması yapılmıştır (**Lev.18-b**).

14-LETOON TİYATROSU, Kat.14.

Literatür:

Benndorf/Niemann 1884, 120 vd.
Res. 72 Lev. 28-29; Ferrero 1970, 77-82 Res. 84-93 Lev. XIII-XIV; Ferrero 1974 87 vd. Res. 124-125; Mellink 1991, 142; LeRoy 1993,305-308; Ciano Rossetto/Pisani Sartorio 1994, 475; Bean 1997, 63; Courtils – Laroche 1998, 137 res. 8 ;Moretti 1998, 52-55 ; A. Badie, J.C. Moretti, AnatAnt., VI,

471-475; A. Badie, J.C. Moretti, AnatAnt VIII, 340-341; Courtils – Cavalier2001, 149-171; Chase 2002, 71vd. Res.; 628 Res ; Courtils 2003, 135-138 Bayburtluoğlu 2004,263; Sear 2006, 381 Res. 407; Yılmaz 2009, 90.

Yazıtlar için: Robert 1978, 277-290; Robert, VII 681; Brodersen –Günther –Schmitt 1999, 143 vd. Nr. 501.

Yer:

Kınığın güney-batısında, Kumluova köyünde bulunur.

Koordinatlar: Boylam:36.3323° /Enlem: 29.28 98°.

Kentteki Konumu:

Bugünkü Kumluova'dan giden özel yolu üzerinde, Leto-Artemis-Apollon tapınaklarının yaklaşık 150 m. doğusunda, kent girişindeki ilk yapıdır. Tiyatro kuzey-batıya bakmaktadır. (Lev.19-a).

Bugünkü Durumu:

Cavea iyi durumda korunmuş olup, sadece doğu köşesindeki üst bölümü yıkılmıştır.

Malzeme:

Kireçtaşı.

İşçilik:

Cavea: Büyük bir bölümü ana kayanın oyulması ile oluşturulup, ince bir kaya işçiliği söz konusudur. *Summa cavea*'nın arkasında yer alan koltuklarda yarım işçilikler söz konusudur.

Skene: Sahne binasına ait bezemeli blokları ele geçmiş olmasına rağmen, *skene* 'nin bütünü toprak altında olduğundan tamamının işçiliği hakkında yeterli bilginiz yoktur.

Alt Yapı:

3/4'si yamaca yaslanmaktadır. *Summacavea*'ya açılan doğu ve batı yönünde tonozlar bulunmaktadır.

Trafik:

Trafik, doğu (Lev.19-b) ve batı yönlerindeki *analemma* duvarlarına açılan tonozlu girişlerle *summa cavea*'ya yönlendirilmektedir, aynı zamanda doğu ve batı *parodoi*'dan da girişler-çıkışlar sağlanır (**Lev.20-a**).

Cavea:

Formu: At nalı, *ima cavea*'da, 11 *klimakes*'le 10 *kerkides*'e bölünmüştür. *Summa cavea*'da 21 *klimakes*'le, 20 *kerkides*'e bölünmüştür.

Alt yay çapı 38.4 m.

Üst yay çapı 80 m.

Cavea'nın yaklaşık 3/4'ü ana kayadır. *İma cavea*'daki oturma sıraları, *diazoma*, *diazoma*'dan *summa cavea*'ya çıkılan *klimakes* ve *summa cavea*'nın büyük bir çoğunluğu ana kaydan oluşmaktadır. (**Lev.20-b**). *Summa cavea*'da, anakayanın olmadığı bölümlerde, bazı oturma sıraları ana kayaya monte edilmiştir. *Summa cavea*'nın eğimi yaklaşık 40°dir. *Analemma* duvarı oldukça sağlam olup, orta ve en arka kısmında *plaster*'li altlıklar bulunur. Ortadaki *plaster*lerin üzerinde heykeller durduğu, üzerindeki izlerden anlaşılmaktadır.

Oturma Sıraları:

Sıra Sayısı: 36. Bugün toprak üzerinde görülebilen, *ima cavea*'da 16 (fakat toprağın altında 3 sıra daha bulunmaktadır), *summa cavea*'da 17.

Kapasite: 7 800 kişi.

Yükseklik: 0. 42 m.

Derinlik: 0. 71 m.

Cavea'nın her iki yan *kerkides*'indeki oturma sıraları bağımsız bloklardan, geri kalan bölümü ise, anakayanın işlenmesiyle oluşturulmuştur. Oturma sıralarının üzerindeki iç bükey *profil*, çoğu tiyatrodan olduğu gibi, burada da görülmektedir. 1991 yılında yapılan sondaj çalışmalarıyla, *cavea*'nın bugünkü gözüken seviyeden 3.50 m. aşağıda olduğu anlaşılmış, sondajlar sonucunda en alt bölümünde yan yana *prohedrie* koltukları bulunduğu gözlemlenmiştir.

Gölgeleme Sistemi:

Velum sistemi.

Orchestra:

Formu: Daire.

Çapı: 38 m.

Orchestra'nın doğuya bakan yarısı, *cavea*'nın 1. basamağına kadar açılmış, fakat zemin toprakla örtülüdür. Doğu yönünde ise, altta 6 sıra toprakla örtülüdür. (Lev.21-c).

Skene:

Skene ölçülemiyor.

Bugünkü durumu ile sahne binası gözükmüyor ve bu yüzden birçok kaynakta sahne binası olmayan tiyatrolar içerisinde yer almaktadır. Fakat *orchestra*'nın orta hizasında 2007 senesinde yapılan çalışmalar tiyatrodaki kısmen açılan sondajlarda sahne binasının olduğu ortaya çıkmıştır. Bugün *orchestra*'nın ortasının hizasında, sahne binasının bulunması gereken alanda, 2 adet blok parçası gözükmemektedir (Lev.21-d). Görülen *cavea* seviyesinden sahnenin bu kadar düşük olmasının sebebi, Kumluova'nın bütününde görülen alüvyal dolgu ve ayrıca sahilden gelen kumul hareketleridir.

Buluntulara göre Dor düzenindedir.

Mimari Bezek:

Cavea: Doğudaki *analemma* duvarında, Dor tapınağı cephesini andıran bir tonozlu bir giriş bulunmaktadır. Üçgen alınlıklıdır, alınlığın bir bloğu eksiktir. Alınlığın altında, *triglif* ve *metop*'lu *friz*'i bulunmaktadır. Tonozu oluşturan kemerde *fascia*'lar bulunur. Üçgen alınlık, yağmur sularının kabartmanın üzerine gelmesini engellediği için, bu kapı ilk yapıldığı günkü gibi bembeyaz durmaktadır (Lev.22-a). Batı yönündeki kapı, düz bir *lento*'ya sahip olup, *triglif* ve *metop* bölümlerinde farklı tipte masklar bulunmaktadır (Lev.22-b).

Skene:Yapılan kazılardan *plaster* şeklinde Korinth miğferi (Lev.23-a) ve kalkan kabartmalı (Lev.23-b) bloklar bulunmuştur. İon tarzında bezemeli bir kapıya ait bir blok (Lev.23-c) ve bezemeli yarım kemer biçiminde bloklar bulunmaktadır (Lev.24-d).

Kabartma-heykel:

Analemma'nın ortasında bulunan *podium*'ların üzerinde heykeller yer almaktaydı. *Summacavea*'nın en arkasında yer alan koltukların köşelerinde çok ince işçilikli aslan ayakları bulunmaktadır (Lev.21-a). Bu koltukların *cavea*'nın orta bölümüne denk düşen kısımlarındaki oturulan kısımları oyulmadan bırakılmış, bazılarının köşelerindeki aslan ayakları dış konturlarıyla işlenmeden, yarım işçilikli olarak bırakılmıştır (Lev.21).

Tarihleme:

Cavea'nın erken evresi Hellenistik Döneme tarihlenmektedir. *Cavea*'nın üst bölümleri ve sahne binası Roma dönemine tarihlenmektedir.

15-LİMYRA TİYATROSU,

Kat.15.

Literatür:

Ferrero 1969, 155-170 Lev. 214-247 Res. XXV-XXVI; Ferrero 1974, 23 Res. 20; Wurster 1974, 262 Res. 3; Bean 1997,149; Dinstl 1986-87, 140-219 Res. 1-43; Knoblauch 1986, 116-120 Res. 11; Rossetto –Sartorio 1994 , 415; Knoblauch 1993, 137 vdd; Borchhardt 1999, 100-104; Chase

2002, 80 Res. Sturgeon 2004, 423; Brandt/F. Kolb 2005, 58 vd. Res. 66, 68; Sear 2006, 369 Res. 388; Yılmaz 2009, 125.

Yazıt için: Kalinka 1930, 905, XIX C; Balland 1981, 7. ; Coulton 1987, 171-178.

Yer:

Antalya'nın Finike ilçesinin, Zengerler/Turunçova köyünde, Saklısu Mahallesiinde yer alır. Koordinatlar: Enlem: 36.3435°/ Boylam: 30.1706.°

Kentteki Konumu:

Antik kent merkezinin kuzeyinde yer alır. Turunçova'dan Kumluca'ya giden bugünkü yolun kenarında kalmaktadır. Toçak Dağı'na yaslanıp, güney batı yönüne bakmaktadır (**Lev.26-a**).

Bugünkü Durumu:

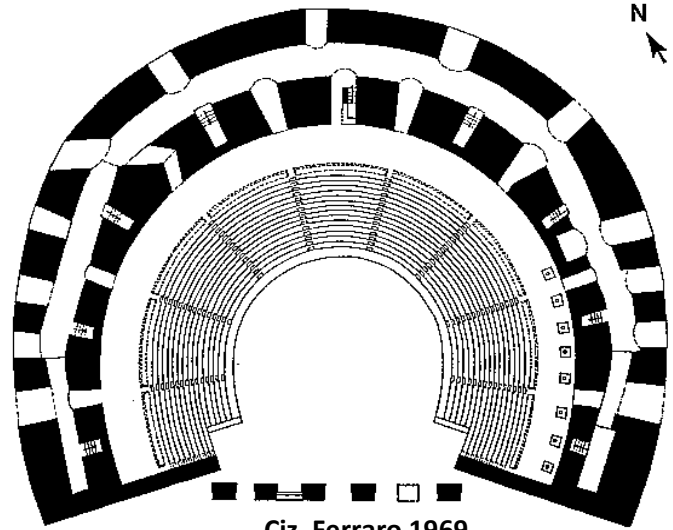
Cavea'nın *ima cavea* bölümü iyi korunmuş, tonozların üzerinde yer alan *summa cavea* bölümü tahrip olmuştur. Tonozların hepsi sağlamdır. Sahne binasının *hyposkene* bölümünün sadece en üst bölümü gözükmemekte olup, geri kalan kısmı toprak altındadır. *Hyposkene*'nin tonozlu duvarlarının bir bölümü sağlam olarak kalmıştır.

Malzeme:

Kireçtaşı.

Alt Yapı:

Cavea tonozların üzerine oturtulmuştur. Çok büyük bölümü örülerek oluşturulmuştur. Doğu ve batı *analemma* duvarına tonoz açılmış olup, tonozun iki girişi bulunmaktadır. Tonoza hem *analemma*'dan, hemde *orchestra*'ya bakan *cavea*'nın önünden girilir. Yan bölümdeki tonozlar daha çok *cavea*'nın ağırlığı azaltmak için statik amaçlı inşa edilmişlerdir. Toplam 13 adet tonoz bulunmaktadır. *Cavea*'nın arkasında 1 adet kapı ile tonozlu galeriye girilmekte böylece

Çiz. Ferraro 1969.

giriş ve çıkışlar sağlanmaktadır. Alt yapı ile bu tiyatrodaki trafik çok iyi düzenlenmiş olup, tonozlu galeriler üzerinde oturan *cavea* 'sı ile Roma dönemi özelliği göstermektedir.

Trafik:

Yan *parodoi* 'dan, *anelemma* 'nın arkasından tonozla *orchestra* 'ya ulaşılmaktadır. *Summa cavea* 'dan 11 adet tonozla, *diazoma* 'ya ulaşılmaktadır. *Cavea* 'nın altında bulunan çok sayıda giriş-çıkış sayesinde, seyirci trafiği çok hızlıca tiyatronun bütününe doldurup, boşaltabilir.

Cavea:

Formu: At nalı. *İma cavea* 'da 10 *klimakes* 'le, 9 *kerkides* 'e, *summacavea* 'da 17 *klimakes* ve 16 *kerkides* 'e bölünmüştür.

Alt yay çapı 17 m.

Üst yay çapı 56 m.

Cavea 2 *maenianum* 'dan oluşmaktadır. Alt *cavea* yamaca dayanmaktadır. At nalı formundadır. *Summa cavea* 'da 11 adet tonoz bulunmakta olup, bu bölümü örülerek inşa edilmiştir. Her iki *anelemma* duvarında simetrik nişler bulunmaktadır. Bu nişlere heykellerle zenginleştirilmiştir. Batı *anelemma* 'da bulunan nişin sadece üst bölümü korunmuştur. Doğu yönündeki *plaster* 'de 2 adet yuvarlak kabartma bulunur. Nişin altında dikdörtgen bir *tabula anzata* bulunur. Muhtemelen bu bölümde yazıt bulunmaktadır, bugün görülmemektedir.

Oturma Sıraları:

Sıra Sayısı: 26 *İmacavea* 'da sayılabilen 17 sıra, *summa cavea* 'da sadece 3 sıra görülebilmektedir, çoğu tahrip olduğu için sayılamamakta, ölçümlere göre 9 sıra olmalıdır.

Kapasite: 4 000 kişi.

Yükseklik 0.44 m.

Derinlik 0.72 m.

İma cavea ana kaya üzerine oturduğu için iyi korunmuştur. *Summa cavea* 'nın alt yapısı tonozlarla kaplıdır, bu yüzden oturma sıralarının büyük bir kısmı korunamamıştır. Sadece 3 adet oturma sırası korunabilmiştir. Oturma sıraları yerel kireç taşından yapılmıştır. Oturma sıralarının ön kısımlarındaki *profil* 'li kısım, çoğunda tahrip olmuştur.

Oturma sıralarının en öndeki koltukların ön *profil* 'leri üzerinde KA ve AK harfleri yazılmıştır. En önden 3. sıra üzerinde *prohedrie* mensuplarına ayrılmış olup, oturan kısımlarında büyük yazıtlar yer almaktadır. Aynı zamanda bu bölümde *baldachine* için kare delikler ve aynı zamanda steller için üçlü zıvana yuvaları bulunmaktadır.

Gölgeleme Sistemi:

Cavea 'nın doğu bölümünde *diazoma* üzerinde 8 adet yan yana duran *velum* sistemine ait yuvarlak yuvaların bulunduğu bloklara ve arka hizasında *konsol* 'lara rastlanılmaktadır.

Orchestra:

Formu: Daire

Çapı:23

Orchestra zemini toprak dolgu ile örtülüdür.

Skene:

Skene genişliği 8.20 m.

Skene uzunluğu 28 m.

Kat sayısı: 2 katlıdır.

Mimari düzeni: Dor ve İon tarzında.

Proskene: 5 kapılı sahip bir proskenion düzenlemesi vardır(**Lev. 29-c**).

Hyposkene: Kesme bloklarla oluşturulan *hyposkene* üst bölümü gözükmektedir. Sarmaşık *friz*'i *proskene*'de bulunmaktadır.

Skene frons: 1. katın tabanı ahşap olup, hatıllar yuvaları bulunmaktadır. 2. Katı küçük taşların harçla birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. *Girland*'lı *friz*'in 2. katı süslediği düşünülmektedir.

Sahne binası ve *cavea* Roma Dönemi'nde birleştirilmiştir. Batı *parodos* ile sahne binası arasında kapalı bir giriş bulunmaktadır.

Mimari Bezekler:

Cavea: *Analemma* duvarının kenarındaki nişlerden doğu yönündekilerin kenarında *plaster*'ler yer alır. Bu *plaster*'lerden batı yönünde olanlarda 2 adet *rozet*, doğu yönündekilerde ise, tek bir *rozet* bulunur

Sahne binasının batı yönünde bulunan bölümündeki silme üzerinde 2 adet birbirinden farklı *rozet* bulunur. Hemen yanında kare pencere formunda bitkisel bezemeli bloklar, sarmaşık *friz*'i bulunur. Sahne binasını arkasında da ince işçilikli İon kapı *lentosu* bulunur. Sahne binasının Dor *triglif* ve *metop*'lu *friz*'leri bulunmaktadır. Sahne binasındaki birçok bezeme bugün yerinde durmamaktadır. Yerinde bulunmayan bezekler için A. Dinstl'in mimari bezek çalışmasından ulaşılmıştır. 2. katta *Medusa*'lar tarafından taşınan *girlandfriz*'i bulunmaktadır. Ayrıca yumurta-ok silmesi, inci sırası, *palmet* sırası ile *girlandfriz*'i birlikte kullanılmıştır. Yapraklardan oluşan *soffit* bloğu, *palmet*'li-geison'lu *konsol* blokları bulunmaktadır.

Yazıt:

Cavea'nın genelinde, özellikle tonozların içerisinde taşçı işaretlerine sıkça rastlanılmaktadır. Batı yönündeki sahne binası ile *cavea*'nın arasındaki kapının yanında Δ harfi ve bu yöndeki tonozun içerisinde de Δ harfi bulunur. Oturma sıralarında 2 harfli yazıtlar ve oturma sıraları üzerinde yazıtlar yer almaktadır.

Tarihleme:

Cavea'nın *ima cavea* bölümü Hellenistik dönem, *summacavea* ve sahne binası Roma Dönemi'ne aittir. Sahne binasında bezekleriyle farklı dönem evreleri tespit edilmiştir. Bezeklerin geneli M.S. 2.y.y'a tarihlenmektedir (Knoblauch 1993, 138; Dinstl 1986, 140-219).

16-LYDAİ TİYATROSU, Kat.16.

Literatür:

Stillwell ve diğ. 1976, Roos 1969,59-93; Bean 1998, 48; Bayburtluoğlu 2004, 291.

GPS:665420.80 d D, 4054441.16 m K

Yer:

Fethiye Körfezi ile Dalaman arasında yer alan, Kapı Dağ Yarımadası'nda, Ağa Limanı-Kurtoğlu Limanı

Koordinatlar: Enlem: ° /Boylam: °

Kentteki Konumu:

Kıyıya paralel uzanan tepeler dizininin, ilk sırasının arkasındaki, boyu 1 km.ye yaklaşan genişliği tabanda 400 m.'yi bulan vadi şeklinde doğu-batı istikametinde uzanan kokurdan bir alana kent kurulmuştur. Kentin yapıları daha çok güney yamaçta yoğunlaşmıştır. Kentin ortasında yer alan ovanın doğu kesiminde, batıya bakan eteğinde tiyatro çanağı bulunur.

Bugünkü Durumu:

Günümüzde tiyatronun sadece doğal çanağı izlenmekte olup, çapı yaklaşık 50 m. olan büyükçe düzgün, çukur bir alan (yaklaşık 7m. derinliğinde) ve ortasında da *orchestra* düzlüğü gibi dairesel bir alan bulunur. Bu çanağın güneyinde, yamaca yakın yerde devrik duran, üzerinde aşınmış çelenkli bir sunak ve bir adet oturma sırası şeklinde bir *podium* bulunmaktadır. Sunak olasılıkla bu *podium* üzerinden devrilmiştir. Bunların dışında, tiyatro çanağına benzer alanda hiçbir oturma sırasına ya da tiyatroyu anımsatacak bir kalıntıya rastlanmamıştır.

Malzeme:

-

İşçilik:

Bilinmiyor.

Alt Yapı:

Tepeye dayanmaktadır.

Trafik:

Plana göre doğu ve batı parodoi'dan sağlanmaktadır.

Cavea:

*Cavea*nın çapı yaklaşık 50 m.

*Cavea*nın derinliği yaklaşık 7 m.

Oturma Sıraları:

Sıra Sayısı: Saptanamıyor.

Kapasite: Hesaplanamamaktadır.

Yükseklik: Ölçülemiyor.

Derinlik: Ölçülemiyor.

Gölgelek Sistemi:

Saptanamıyor.

Orchestra:

Saptanamıyor.

Sahne Binası:

Saptanamıyor.

Mimari bezekler:

Saptanamıyor.

Kabartma-Heykel:

Saptanamıyor.

Yazıt:

Saptanamıyor.

Tarihleme:

Saptanamıyor.

17-MEGİSTE TİYATROSU, Kat.17.

Literatür:

Chandler 1798, 34 Lev. LVIII; ZschietzschmannBeaufort 1817, Real Encyclopedia 15, 331-332.

Yer:

Yunanistan'daki Kaş'ın karşısında yer alan, Meis ya da Kastellorizo adası.

Koordinatlar: Enlem: ° /Boylam: °

Kentteki Konumu:

Limandan bakıldığında adayı iye bölen boynun yükselen yamacına kurulmuştur.

Bugünkü Durumu:

Malzeme:

Kireçtaşı.

İşçilik:

Bilinmiyor.

Alt Yapı:

Tepeye dayanmaktadır.

Trafik:

Plana göre doğu ve batı parodoi'dan sağlanmaktadır.

Cavea:

3 *klimakes*'le 2 *kerkides*'e ayrılmıştır (Chandler).

Analemmataisodomik duvar işçiliğine sahiptir.

Oturma Sıraları:

Sıra Sayısı: 26 sırası (Beaufort).

Kapasite: Hesaplanamamaktadır.

Yükseklik: Ölçülemiyor.

Derinlik: Ölçülemiyor.

Gölgelik Sistemi:

Saptanamıyor.

Orchestra:

Saptanamıyor.

Sahne Binası:

Saptanamıyor.

Mimari bezekler:

Saptanamıyor.

Kabartma-Heykel:

Saptanamıyor.

Yazıt:

Saptanamıyor.

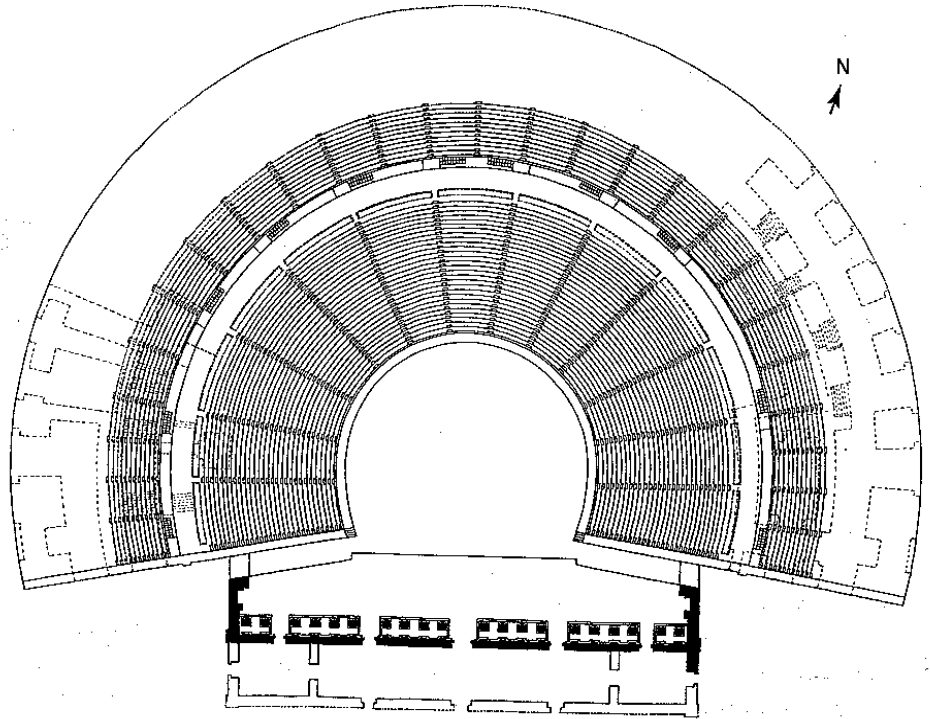
Tarihleme:

Saptanamıyor.

18-MYRA TİYATROSU, Kat.18.

Literatür:

Strack 1843, Lev. VII
3; Spratt/Forbes 1847,
131 vd; Texier 1849,
205-209 Lev. 215-221.
237-238 ; Texier 1865,
Lev. 44-45; Cockerell
1903, 166. Fiechter
1914, 94; Bulle 1928,
267, Ferrero 1970, 199-
206 Lev. 234-252 Lev.
XL-XLIII, Borchardt
1975, 57-60, Özbek
1993, 1993, 397-
404, Rossetto –Sartorio

Çiz. Ferraro 1970

(Ed.) 1994, 416, Knoblauch –Özbek 1996, 189-207, Bean 1997, 125; Chase 2002, 79;
Bayburtluoğlu 2004, 195 vd. Brandt/ Kolb 2005, 53 Res. 58. 60 ; Berlan-Bajard 2006, 550;
Sear 2006, 370 Res. 389 ; Yılmaz 2009, 103; Çevik 2010a; Çevik 2010b; Çevik-Bulut 2010.

Yazıtlar için: Wörrle, Stadt und Fest im kaiserzeitlichen Kleinasien. Studien zu einer
agonistischen Stiftung aus Oinoanda. Vestigia 39 (München 1988) 242; Wörrle 1975a, 254-
286; Wörrle 1975 b, 286-300; Wörrle 1975, 70 vd.

Myra'nın yazıtları 2009 yılı itibarıyla H. Öztürk tarafından çalışılmaktadır.

Yer:

Antalya'nın Demre ilçesi sınırları içerisinde yer alır.

Koordinatlar: Enlem: 36.2593°/ Boylam: 29.9859.°

Kentteki Konumu:

Deniz nekropol'ünün bulunduğu kayalık dağa yaslanmaktadır. Tiyatro güney-doğuya
bakmaktadır. Tiyatronun kuzeyindeki en yüksek tepede ise kale yer almaktadır.

Bugünkü Durumu:

Cavea çok iyi durumda korunmuştur. Sahne binasının da yan duvarları 3. kat seviyesine kadar
korunmuştur. Restorasyon görmüştür.

Malzeme:

Cavea: Kireçtaşı.

Skene: Kireçtaşı bloklarla örülmüş, *hyposkene* tonozları tuğlaları, mermer mimari bezekler ve *granit* sütunlara sahiptir.

İşçilik:

Cavea'nın *anelemma* duvarlarında, sahne binasının duvarlarında farklı duvar işçiliği görülmektedir. Bezeme ve kabartma olarak oldukça zengindir. Bezeme yönünden *Lykia*'nın en zengin tiyatrosudur.

Alt Yapı:

Cavea'nın sadece orta bölümü anakayaya oturmakta, yan yüzleri ve *summacavea* bölümü tonozlu galeriler üzerine örülerek inşa edilmiştir. Tonozlar üzerine, örülerek inşa edilmiştir. Oldukça karmaşık ve asimetrik bir alt yapı sistemi vardır. Zemin kattaki arkat sayısı *cavea*'nın doğu tarafında daha fazladır. Bugün üst üste inşa edilmiş tonozların doğu giriştekiler korunmuştur. Batı girişteki tonozun *analemma* duvar üzerindeki ve sahne binası ile bağlantılı yerleri korunmuştur.

Trafik:

Çok fazla giriş- çıkışı bulur. Doğu ve batı *paradoi*'dan *orchestra*'ya ulaşılmaktadır. Batı yönündeki basamaklı yoldan, *diazoma*'ya açılan tonozlu galeriye ulaşılmaktadır.

Cavea:

Formu: Yarım daireden biraz fazla. *İma cavea*'da 14 *klimakes*, 13 *kerkides* vardır, *summa cavea*'da 27 *klimakes*, 26 *kerkides* bulunur.

Alt yay çapı 36 m.

Üst yay çapı 113 m. (86 m. oturma sırasının sonuna kadar).

Cavea 2 *maenianum*'a ayrılmıştır. *Cavea*'da merdivenli sekiler ve koridorlar bulunmaktadır. *İma cavea*'da 13 *kerkides* bulunur. *Summa cavea*'ya geniş bir *diazoma*'dan geçilir. *Diazoma*'dan *summa cavea*'ya geçmek için merdivenli çıkışlar kullanılır. *Summacavea*'da 26 *kerkides* bulunmaktadır. *Cavea*'nın alt yapı taşıyıcıları olarak çok sayıda arkat, merdivenler ve koridorlar vardır. *Cavea*'nın ön bölümü İ.S.3.y.y. gladyatör oyunları için parapet duvarları ile örülmüştür. Parapetle *cavea* çevirme duvarı üzerinde bulunmaktadır. Bu duvarın üzerinde işaretler kazınmış, kırmızı boya ile hayvan resimleri yapılmıştır. Şimdiye kadar gladyatör oyunları için düzenlenen tiyatrolar içerisinde boya ile yapılmış hayvan resimlerinin görülebildiği tek örnektir. Diğerlerinde de muhtemelen var olan boya zamanla silinmiş olabilir. Bu duvarda aynı zamanda *bosse*'ler bırakılmıştır. Bu duvarın en altında dışa *silme* yapan bölümünde çok sayıda delik yapılmıştır.

Cavea'nın ilk yapım evresinde sahne binasından ayrı olarak tasarlanmış, *paradoi*'un üzeri sonradan kapatılmıştır.

Oturma Sıraları:

Sıra sayısı: 42. (*Imacavea* 'da 30 sıra, *summa cavea* 'da 12 sıra).

Kapasite: 10 800 kişi.

Yükseklik: 0.44 m.

Derinlik: 0.72 m.

Oturma sıraları 2 *profil*'den, biri düz, bir *kyma reversa* formunda dış bükey *profil*'den oluşmaktadır. Bazı oturma sıralarının alt bölümlerinde *bosse*'ler bırakılmıştır. *Cavea* 'nın en önünde ve *imacavea* 'nın bitiminde *diazoma* 'nın önünde koltuk sırası bulunmaktadır. En öndeki koltukların köşesinde yunus balığı yer alır.

Gölgelik Sistemi:

Cavea üst örtü sistemine ait *velum* yuvaları bulunmaktadır.

Orchestra:

Formu: Daire

Çapı: 27 m.

Sahne Binası:

Genişlik: 12.56 m.

Uzunluk: 61.89 m.

Kat Sayısı: Sahne binası zemin katıyla birlikte 3 katlıdır. Oldukça büyük ve gösterişli bir sahne binasıdır.

Mimari düzeni: Sahne binasında Korinth, *kompozit* sütunlarla *skene frons* cephesi hareketlendirilmiştir. Sahne binasının doğu köşesinde insitu bir *kompozit plaster* yerinde durmaktadır. Çok zengin bir plastiğe sahiptir. Kasetlerinde masklar yer alır.

Proskene: Köşe duvarları *analemma* duvarına uygun bir şekilde eğik olarak inşa edilmiştir. Zemin katta yedi tane kapı açıklığı bulunmaktadır. En doğuda ve en batıda olan iki tanesinin iyi işçilikli kesme taşlar ile tonoz şeklinde örülmüştür. Kapıların bulunduğu *proskene* duvarı ince bir işçiliğe sahiptir. Sahne binasındaki onarımlar açıkça görülmektedir.

Hyposkene: Tuğla ve harçla tonozlar yapılarak örülmüştür. Doğu köşeden tonozlarla bölünmüş 3 oda bulunmaktadır. Bu odalardan sonra bir mekân daha bulunmaktadır. Batı yönünde ise 2 adet tonozla örtülü oda yer almaktadır. Sahne binasının *hyposkene* 'sinde oldukça fazla değişim, onarım söz konusudur. Bazı kapılar örülerek kapatılmıştır, künk sistemi döşenmiştir. Bu düzenlemeler *kolymbethra-naumachia* (su oyunları) için yapılmıştır.

Skene frons: 1. Katta 5 tane kapı bulunur. Bu kapı ve pencelerden en doğudaki ve en batıdaki iki tanesi tam olarak korunmuştur. Zengin bir bezemeye sahiptirler. 2. katı bazı yerlerde pencerelerine kadar korunmuştur. Olasılıkla köşelerdeki kapıların yanında, 2'şer sütun, yanındaki kapılar arasında 4'er sütunlu bir düzenlemeye sahip olup, sahne binasının yan köşelerinde 1'er sütun bulunmaktadır.

Lento 'su hemen önünde durmaktadır. Bu kapının içerisi örülmüştür. İçerisinde künkler bulunmaktadır. *Parodoi*, tonozlarla kapatılmıştır, böylece *cavea* ile sahne binası birbirine bağlanmıştır. Doğu *parodos* 'taki tonozlar korunmuştur. Batı *parados* 'ta *analemma* duvarı ve sahne binası duvarına bağlantı yerleri gözükmektedir.

Mimari bezekler:

Skene: Myra Tiyatrosu'nun sahne binasının her iki *fasad* 'ının mimari bezeklerle süslü olduğu bilinmektedir. *Skene frons* gibi arka fasad 'ında bezemeli oluşu gerek *orchestra* yayında gerekse tiyatronun dışına taşınan tiyatroya ait çok sayıda bezemeli bloğun bulunmasının sebebidir.

Kompozit ve Korinth başlıkları bulunmaktadır. Tam olarak korunmuş *granit* 'ten sütunlar bulunmaktadır. Sahne binasında yer alan kapılar İon tarzındadır. Üst yapıya ait kasetlerde *Medusa* kabartmaları, sahne binası *friz* 'lerinde *silenos* ve *menad* 'lar tarafından taşınan *girland* 'lardan oluşmaktadır. Üst *entablatur* 'e ait *geison* parçasının kasetlerinde *Sepitmus Severus* ve karısı *Jullia Donna* tiplemesinde küçük portreler bulunmaktadır. Masklar tarafından taşınan *girland* 'lı 2 adet *friz* parçası *skene* 'nin doğu arka duvarında *in-situ* larak durmaktadır.

Kabartma-Heykel:

Orta *diazoma* 'sını çevreleyen duvarda bir niş içerisinde *Artemis Eleutheusis* yer alır ve biraz daha ilerisinde bir niş içerisinde, elinde dümen ve dünya bulunan bir *Tyche* kabartması, üzerinde yazıtı bulunur. *Tyche* 'nin altında da bir *tabula ansata* yer alır. Bu *ansata* üzerinde yazıt vardır, fakat daha sonradan kazınmıştır. *Diazoma* duvarı üzerinde kırmızı kök boyasıyla yazılar yazılıp, hayvan resimleri yapılmıştır. *Cavea* 'nın bitiminde, en alt bölümünde parapet duvarı bölümünde de boya ile hayvan resimleri yapılmıştır.

Skene: Çok sayıda masklı ve farklı mitolojik figürlü kabartma parçaları *proskene* 'sinde ve tiyatronun doğusundaki taş tarlasında durmaktadır. Farklı çeşitlemede, *menad* ve *satyr-silenos* tragedi ve komedi maskları bulunur. *Fascia* 'lı *konsol* 'larında *Ganymed*- *Helios* büstleri bulunmaktadır.

Tarihleme:

Görünen kalıntılara göre Roma dönemine ait tiyatro, Hellenistik dönem özellikleri de taşımak ayrıca erken *cavea* 'ya ait yazıtlı oturma sıralarının ele geçmesi, İ.S. 2.y.y. 'dan önceki evresine işaret etmektedir. İ.S. 141den sonra Rhodiapolisli Opramoas ve Kyanae 'li Iason'un tiyatro onarımı için yardım parası verirler. İ.S. 200-225 yıllarında onarım görmüştür. Sahne binası bu tarihten önceki bir zamandan olmalıdır. *Cavea* 'nın Roma oyunları için *arena* olarak düzenlenmesi İ.S.3. yy.dır.

19- NİSA TİYATROSU, Kat.19.

Literatür:

Özbek 1990, 283–277.

Yer:

Sütleğen Köyü Karaçaş Gediği Mahallesi, halkın Meryemlik olarak adlandırdığı asardır.

Koordinatlar: Enlem:36.4405°/ Boylam: 29.6261.°

Kentteki Konumu:

Antik kentin güney yamacında, ana caddenin güneyinde konumlanır. Tiyatro güneye bakmaktadır.

Bugünkü Durumu:

Cavea doğu ve batı yönleri yıkılmış olup, ortası ana kayaya dayalı olduğu için sağlam kalmıştır. Çok yoğun bitki örtüsü ile kaplıdır. Oturma sıralarının yüzeyleri, hava şartlarından dolayı aşınmış durumdadır.

Malzeme:

Kireçtaşı.

İşçilik:

Ön *anelemmata* yıkılmış durumdadır. Bu yüzden duvar örgüsü görülüyor. *Cavea* ve sahne binası yalındır.

Alt Yapı:

2/4'lik kısmı yamaca dayanmaktadır. Kenarları örülerek yapılmıştır. *Cavea*'nın temelinde küçük molozlar kullanılmıştır.

Trafik:

Doğu ve batı *parodoi*'dan ve *cavea* 'nın arkasından bir giriş bulunmaktadır.

Cavea:

Formu: At nalı, 5 *klimakes*'le, 4 *kerkides*'e bölünmüştür. *Klimakes* oyularak yapılmıştır.

Alt yay çapı 17,0 m.

Üst yay çapı 46,3 m.

Cavea'nın yıkılmış durumda olduğu için, formu tam olarak izlenememektedir. *Cavea* 'nın eğimi diğer tiyatrolara göre daha az ve oturma sıralarının alçak olmasından ötürü, *cavea* daha yayvandır. *Cavea* 'nın en arkasından büyük kare bir altlık bulunmaktadır. Bu altlığın önünde 3 adet taht-*prohedrie* koltuğu bulunmaktadır.

Oturma Sıraları:

Sıra Sayısı:21.

Kapasite: 1 300 kişi.

Yükseklik 0.42 m.

Derinlik 0.65 m.

Yalın, düz *profil* 'li, *cavea* doğu yönündeki *analemma* altlığının üzerinde yazıt var. *Cavea* 'nın en arkasında orta bölümde 3 tane yan yana koltuk bulunmaktadır. Oturma sıraları diğer tiyatrolara göre daha alçaktır.

Gölgelik Sistemi:

Yok.

Orchestra:

Formu: Daire.

Çapı:

Toprakla örtülüdür.

Skene:

Genişlik: 4.68 m.

Uzunluk: 14 m.

Kat Sayısı: *Hyposkene* seviyesinde korunmuştur.

Mimari düzeni: Bilinmiyor.

Proskene: Bilinmiyor.

Hyposkene: *Skene* 'nin arka, orta kapısı sağlamdır. Batı yan duvarı izlenmektedir.

Skene frons: Üst kata ilişkin bir iz yoktur. Üst katına ilişkin herhangi bir iz gözükmemektedir.

Üst kat ahşaptan olabilir.

Mimari bezekler:

Bitki örtüsü ve toprakla kaplı olan sahne binasında herhangi bir bezeğe rastlanılmamıştır.

Kabartma-Heykel:

Sahne binasında ters duran bir blok üzerinde *Medusa* kabartması bulunmaktadır.

Yazıt:

Cavea 'nın doğu köşe *plaster* 'inde yazıt gözlemlenmiş, yayınına rastlanmamıştır.

Tiyatro Tarihlemesi:

Cavea 'nın formu, sahne binası ile *cavea* 'nın ayrı olması gibi özellikler ile Hellenistik Dönem'e ait olabilir.

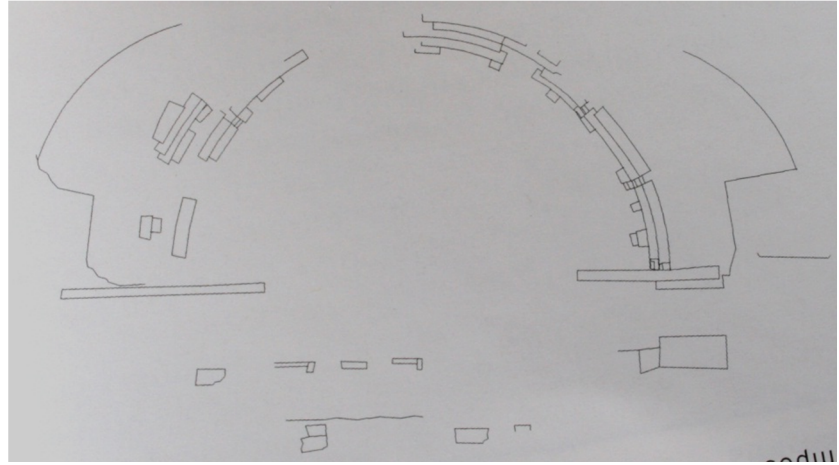
Not:

Cavea 'nın arkasından bir giriş bulunması diğerlerinden ayrılan bir özelliktir.

20-OLYMPPOS, Kat.20.

Literatür:

Texier 1862, 657; Bean 1970, 159; Özbek 1991, 9–19; Rossetto – Sartorio 1994, 413; Chase 2002, 84 Res. 628; Parman ve diğ.2006,86-90; Sear 2006, 371; Yılmaz 2009, 121.

Yazıt için: Petersen/ von

Luschan, 1889 117; Wörrle 1988, 242 Anm. 88. **Çiz. Pekman ve diğ. 2006**

Yer:

Antalya'nın Çıralı Köyü'nde yer almaktadır.

Koordinatlar: Enlem: 36.3952°/ Boylam: 30.4731.°

Kentteki Konumu:

Göksu çayı kenti iki parçaya bölmektedir. Yapıların bir kısmı nehrin kuzeyinde, bir kısmı güneyinde yer alır. Tiyatro ise Göksu nehrinin güney kenarında yer alır. Tiyatronun hemen önünde Hellenistik sur duvarı yer almaktadır. Sepet Dağı yamacına yaslanmaktadır. Tiyatro kuzey doğu yönüne bakmaktadır.

Bugünkü Durumu:

Cavea'nın 2/3' si tahrip olmuş durumdadır. *Cavea*'nın üst 5 sırası kısmen korunmuştur. Alt oturma sıraları ise tamamen yok olmuştur. Bunun sebebi, orchestra'da yer alan kireç ocağında yakılmış olmalarıdır. Sahne binası oldukça tahrip olmuş durumdadır.

Malzeme:

Kireçtaşı.

İscilik:

Cavea: *Analemma* duvarları *bosaj*'lı-*isodomik* teknikte örülmüştür.

Skene: Saptanamaz.

Alt Yapı:

Cavea'nın orta bölümü ana kayaya otururken, yan bölümleri moloz, taş dolgu ile örülerek temeli oluşturulmuştur. Bu tiyatroya ait özgün olan bir özelliği *cavea*'nın bitimine eklenen doğu yönündeki tonozdur. Bu tonoz Hellenistik *cavea*'ya Roma Dönemi eklentisidir. Artan

mimari ve mühendislikle tiyatro trafiğine bir çözümleme getirilmiştir. *Cavea*’nın temeli ortada ana kaya, kenarlarda moloz-taşlı harçtır.

Trafik:

Tiyatro trafiği doğu ve batı *parodoi*’dan ve ayrıca doğu *parodos*’a bitişik olan tonozdan sağlanmaktadır. Tonozun *cavea* arkasına bakan bölümün dışında *profil*’li bir söve bulunur, diğer söve parçaları ise tonozun içinde yer alır. Bu söveler tonozun yanında bulunan muhtemel kapıya ait olabilirler. Bu bölüm toprakla örtülü olduğu için kapı net olarak izlenememektedir. Fakat kapının söve blokları kesin olarak tonoz alanında bulunur. Diğer bir geçişte *cavea*’nın arkasından olmalı. Tonozla birlikte kapıda Roma Dönemi’nde düzenlenmiş olmalıdır.

Cavea:

Formu: Yarım daire, 9 *klimakos*’le ve 8 *kerkides*’e ayrılmıştır.

Alt yay çapı 17.0 m.

Üst yay çapı 37.5 m.

Cavea tek parçadan oluşmaktadır. En son oturma sırasının arkasında “*cavea* üst seyirci yolu” bulunmaktadır. Doğu yönündeki *analemma* duvarı, diğerine göre daha iyi korunmuştur. *Cavea* ve sahne binası birbirinden bağımsız Hellenistik Dönem’de inşa edildikten sonra, Roma Dönemi’nde batı yönündeki *analemma* duvarına inorganik bir bağla tonoz eklenmiştir.

Oturma Sıraları:

Sıra Sayısı: 14. (Görünen 14 olup toprak altındakilerle birlikte 20 sıra olduğu bu kentte çalışan araştırmacılar tarafından söylenmektedir).

Kapasite: 1 900 kişi.

Yükseklik 0.45 m.

Derinlik 0.57 m.

Oturma sırası genişlikleri farklı olmakla birlikte ortalama 121 cm.’dir.

Merdivenlerin köşesindeki oturma sıralarında işlemsiz aslan ayakları bulunmaktadır.

Gölgelik Sistemi:

Oturma sıralarının sadece üst bölümünün korunması ve üzerlerinin ot ve toprakla kaplı olmasıyla tüm sıralarda üst örtü sistemine ait olabilecek oyuklara rastlanamamıştır.

Orchestra:

Formu: Yuvarlak.

Çapı: 17 m.

Orchestra’nın zemini toprak ve molozla örtülüdür. *Orchestra*’nın doğu yönüne yakın bölümünde Bizans Dönemi’ne ait bir kireç kuyusu bulunur.

Skene:

Uzunluk: 33.80 m.

Parodos açıklığı: 5.0 m.

Sahne binasının büyük bölümü toprak altındadır.

Kat sayısı: Zeminle birlikte 2 katlı olmalıdır.

Mimari düzeni: Dor düzenindedir.

Proskene: *Isodomik* duvar örgüsüne sahiptir.

Hypskene: Moloz taşlardan örülmüş olup, aralarında tuğla geçişler vardır.

Skene frons: Sahne binasının orta ve yanındaki 2 kapı gözükmemektedir. Orta kapının simetriği alınlığında sahne kapısı 5 kapıdan oluşmaktadır.

Mimari Bezek:

Bilinmiyor.

Kabartma-Heykel:

Bilinmiyor.

Yazıt:

Phaselis'te Olympos Tiyatrosu ile ilişkili bir yazıt ele geçmiştir. Tiyatro Tyindaris isimli bir kadın tarafından İmparator Hadrianus'un onuruna inşaa edilmiştir. Rhodiapolis'li hayırsever Opramoas 141 depremi sonrasında kentteki yapıların onarımı için para yardımı yapmıştır.

Tarihleme: *Cavea* Hellenistik Dönem'de yapılmış, sahne binası ve tonoz eklemesi Roma Dönemi'ne aittir.

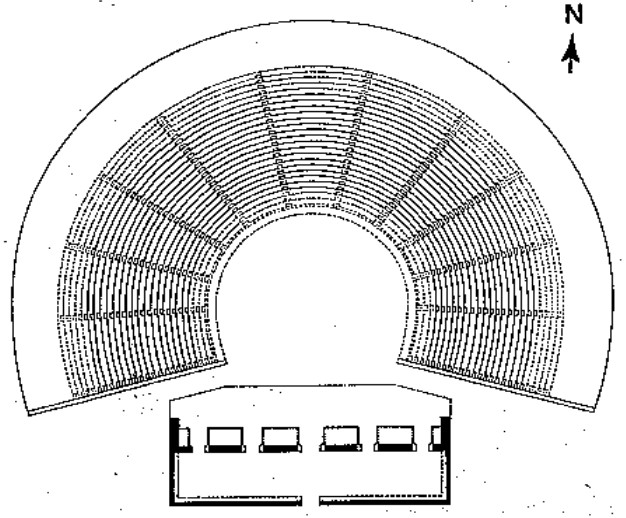
21- OİNOANDA TİYATROSU, Kat.21.

Literatür:

Petersen/ von Luschan 1889, 180; Ferrero 1969, 89-95 Res. 140-154 Lev. XIV; Bd. IV (Rom 1974) Lev. Özbek 1990, 283-277; Rossetto –Sartorio 1994, 452; Bean 1997, 175; Chase 2002, 60 vd.; Brandt- Kolb 2005, 41 Res. 37; Sear 2006, 371 Res. 390; Yılmaz 2009, 110.

Yer:

Muğla ili, Fethiye ilçesi, İncealiler köyü sınırları içerisinde yer alır.

Çiz. Ferraro 1969.

Kentteki Konumu:

Kentin kamu merkezinde sırtını yamaca dayamıştır, tiyatronun hemen kuzey-kuzey batısında agora ve gymnasium yer alır.

Bugünkü Durumu:

Cavea molozla ve toprakla örtülüdür. *Cavea*’dan çıkan çam ağaçları yüzünden oturma sıraları tahrip olmuştur. Sahne binası 1. kat seviyesine kadar korunmuştur.

Malzeme:

Kireçtaşı.

İşçilik:

Kireçtaşı.

Alt Yapı:

Cavea yamaca yaslanmakta olup, sadece yan kanat bölümleri örülerek oluşturulmuştur. Orta bölümü ana kaya üzerine oturmaktadır. Bazı bölümlerinde moloz taşlarla dolgu temel oluşturulmuştur.

Trafik:

Tiyatro trafiği yan *parodoi*’dan ve *cavea*’nın arkasından sağlanmaktadır.

Cavea:

Formu: At nalı, 12 sıra *klimakes*’le, 11 *kerkides*’e bölünmüştür.

Alt yay çapı 19 m.

Üst yay çapı 44,2 m.

Tek bölümden oluşmaktadır. En arka bölümde çevresel yürüme yolu bulunur. *Analemma* duvarlarının, köşe *podium*'lu yazıtlı blokları bulunur. Her iki köşede de bu bloklar yerinden biraz öne devrilmiş durumdadır.

Oturma Sırası:

Sıra Sayısı:24.

Kapasite: 2 800 kişi.

Yükseklik: 0.43 m.

Derinlik: 0.73 m.

Cavea'nın batı köşesinde bulunan oturma sırasının köşesinde aslan ayağı bulunmaktadır. Aslan ayağının üst bölümünde stilize üçgenler halinde bir bezemesi bulunmaktadır. Muhtemelen diğer köşedeki oturma sırasında da aslan ayağı bulunması gerekmektedir.

Gölgelik Sistemi:

Cavea'nın ön sıralarında kalasın yerşeltirildiği kare delikler bulunur, *velum* izine rastlanılmamaktadır.

Orchestra:

Formu: Daire.

Çapı: 19 m.

Bugün molozla kaplıdır.

Skene:

Genişlik 6.90 m.

Uzunluk 24.6 m.

Kat sayısı: 2.

Mimari düzeni: Dor.

Proskene: Dor tarzında sütunlu, metop ve trigliflidir.

Hyposkene: 1. kat seviyesine kadar toprakla örtülüdür. 5 odadan oluşmaktadır.

Skene frons: 1. katta ait sahne binasının arka orta kapısı ayaktadır.

Mimari bezek:

Dor tarzında sütunlu, metop ve trigliflidir.

Kabartma-heykel:

Sahne binasının önünde başı olmayan bir aslan heykeli bulunmaktadır.

Yazıt:

Analemma duvarının başlangında bulunan kare *plaster*'in ön yüzlerinde yazıt bulunmaktadır.

Tarihleme:

Cavea Hellenistik özellikler göstermektedir.

22-PATARA TİYATROSU, Kat.22.

Literatür:

Texier 1849, 91-198; Benndorf- Niemann 1884, 114-117; Ferrero 1969, 89-95 Res. 140-154 Lev. XIV; Bd. IV 1974 Lev. B. Işık 2000, 129 vd.; Rossetto –Sartorio 1994, 416; Bean 1997, 90 vd.; Alanyalı 2005, 1-12; F. Işık 2006, 263-278; Alanyalı 2009, 75-100; Nielsen 2004, 65-91; Yılmaz 2009, 116; Piesker 2009, 42-58.

Yazıt için: Engelmann 2004, 293-296.

Yer:

Antalya'nın Kaş ilçesinin, Gelemiş köyü sınırları içerisinde yer alır.

Koordinatlar: Enlem: 36.2597°/ Boylam: 30.3147°.

Kentteki Konumu:

Kentin güneyinde, Kurşunlutepe'nin kuzey eteğinde yer alır. Tiyatronun yönü kuzeye bakışlıdır. Kamu merkezinde, bouleuterionun güneyinde yer almaktadır.

Bugünkü Durumu:

Cavea'nın doğu köşesi dışında, *cavea* ve *skene* oldukça iyi korunmuş durumdadır. Sahne binasının yan yüzleri dışında, tiyatronun tamamı kazılmış ve ortaya çıkarılmıştır.

Malzeme:

Cavea: Kireçtaşı.

Skene: Duvarları kireçtaşı, mermer kaplamalar ve mimari bezekler bulunmaktadır.

İşçilik:

Cavea yalın bir işçiliğe sahiptir, *analemmataisodomik* tarzda örülmüştür, sahne binası da duvar işçiliği *isodomik* olup, Roma sahne binalarının fazla gösterişinden uzaktır. Sahne binasına ait silme bloklarının bazıları da yarım işçilikli bırakılmıştır.

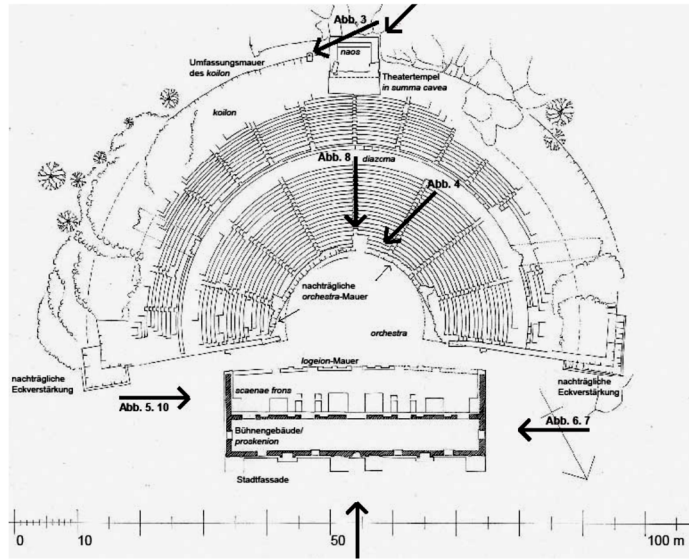
Alt Yapı:

Cavea'nın tamamı yamaca dayanmaktadır. Sadece *analemma* duvarları örülerek oluşturulmuştur.

Sahne binası, Kurşunlu Tepe'nin anakaya zeminine oturtulmuştur.

Trafik:

Trafik doğu-batı *parodoi* ve ayrıca *diazoma*'ya açılan *cavea*'nın her iki köşesinde bulunan tonozlarla sağlanmaktadır.

Çiz. Alanyalı 2009.

Cavea:

Formu: Yarım daireyi biraz geçmektedir. *İma cavea* 'da 9 *klimakes*'le 8 *kerkides*'e, *summa cavea* 'da 17 *klimakes*'le 18 *kerkides*'e bölünmüştür.

Alt yay çapı 26.4 m.

Üst yay çapı 74.8 m.

Formu, yarım daireyi biraz geçmektedir. *Cavea*, *diazoma*'nın ayırdığı iki bölümden oluşmaktadır. *İmacavea* 'nın son sırasında *prohedrie* koltukları bulunmaktadır. *Cavea* 'daki eski onarımlar, merdivenlerde ve oturma sıralarında izlenmektedir.

Cavea 'nın en alttan 2. basamağı üzerinde Roma oyunları; hayvan ve gladyatör mücadelelerine yönelik yüksekçe bir parapet duvarı örülmüştür. Parapet duvarının altında theatronun her iki köşesinde hayvanların çıkartılacağı karşılıklı 2 mekân bulunur. Bunlardan batı yönündeki alanın *lento* 'suda bulunmaktadır.

Bu parapet duvarının hemen önünde ve altında Hellenistik Dönem *cavea* 'ya ait bölüm bulunmaktadır. *Cavea* 'nın bu bölümü üzerinde kare deliklere rastlanılmaktadır ve aynı zamanda *klimakes* oyularak oluşturulmuştur. *Parodoi*'un üzeri açıktır. *Analemmata*'nın her iki köşesi kalın payandalarla güçlendirilmiştir.

Oturma Sırası:

Sıra Sayısı:36. *İmacavea* 'da 22, *summacavea* 'da 14 oturma sırası bulunmaktadır.

Kapasite: 6 700 kişi.

Yükseklik 0.42 m.

Derinlik 0.76 m.

Cavea 'nın büyük bir bölümü kumla örtüldüğü için 1999 kazılarında sonra korunmuş olarak ortaya çıkarılmıştır. *Summa cavea* 'nın üstten 3. sırasında büyük harflerle bir yazıt bulunmaktadır. *Diazoma* üzerinde koltuklar bulunmaktadır. Oturma sıraları yalındır, standart ölçülere sahiptir.

Gölge Sistem:

Velarium 'la örtülmektedir. Mimari olarak *cavea* 'daki izler dışında bunu destekleyen *velum* 'un yapımı için para yardımıdan bahseden bir yazıt ele geçmiştir.

Orchestra:

Formu: Daire

Çapı: 26,5m.

Orchestra M.S. 3 y.y. gibi arenaya dönüştürülmüştür.

Skene:

Batı yan duvar genişlik 13.66 m./ Doğu yan duvar 15 .20 m.

Uzunluk: 22.12 m.

Kat sayısı: 2 katlıdır.

Mimari düzeni: Karışıktır.

Proskene: Zemin eşik taşları görülmektedir. Burada yer alan sütunlar ise yerde devrilmiş olarak durmaktadır.

Hyposkene: 5 adet kapı bulunmaktadır. *Hyposkene* tonozlarının ayakları görülmektedir. Bu ayaklar tuğlayla oluşturulmuştur.

Skene frons: Sahne binası *hyposkene* ile 1. kat arasında ve yan yüzlerde devam eden *profil*'li bir *silme* bulunmaktadır. *Hyposkene* 'ye nazaran 1. kata daha iyi korunmuştur. 5 adet kapı ve 6 adet niş bulunmaktadır. *Hyposkene* tavanında ahşap hatıl yuvalarının izleri bulunmaktadır. 1. katın kapıları ve pencereleri çok iyi durumda korunmuştur.

Postskene: Hareketli ve süslemeli bir mimariye sahiptir. 6 adet payanda şeklinde ayak bulunmaktadır. Payandalar da kendi içinde dönüşümlü olarak birbirinden farklı uzunluğa sahiptir. Köşelerdeki payandalar daha çıkıntılı, yanlarındakiler daha kısadır. Doğu yönünde ortada yer alan kapının hemen doğusunda kalan payandanın üzerinde İon sütun başlığı ve kaidesi bulunur. Ortadaki kapı çok yalın olup, üst *lento* 'sunda *profil* 'ler bulunur. Kapının üzerinde bir niş yer almaktadır. Bu nişin üzerinde kare hatıl yuvaları bulunmaktadır. Sahne binasının arka bölümünün bu kısmı bir revakla örtülüdür. Kare payandaların üzerlerinde köşelerde ikişer adet sütun bulunmaktadır. Sahne binasının arkasında 4 adet pencere, 3 adet niş yer almaktadır.

Skene yan duvarlar: Doğu yan yüzde, köşelerde 2 adet kapı, batı yönündeki kapının yanında ise, pencere bulunmaktadır. Sahne binasının batı yönünde *analemma* 'ya yakın bölümünde büyük bir *tabula anzata* içerisinde tiyatroyu yaptıran kişinin yazıtı yer almaktadır. Sahne binasının batı yan duvarının yarısı toprak altında olup, 1. Katın penceresi görülebilmektedir.

Hospitalia: Sahne binası ile *analemma* duvarları arasındaki (*hospitalia*) kapılar söveleriyle yerindedir.

Mimari Bezek:

Sahne binasında mimari bezeği fazla yoğun değildir. *Parodos* 'un kapı *lento* 'su, *proskene* 'nin sütun başlıkları ve altlıkları bulunmaktadır.

Kabartma-Heykel:

Cavea 'nın Geç Roma döneminde (belki Doğu Roma) yapılan parapet duvarında, 2 adet *tropaion* kabartmalı blok kullanılmıştır. Bu bloklardan birinde asker giysisi-zırh ve kılıç diğerinde asker giysisi-zırh ek olarak ok betimlenmiştir. Bu kabartmalar gladyatör oyunları ile ilişkilidir.

Yazıt:

Doğu *parodos* duvarında yan yana 4 blok üzerinde yazıt yer almaktadır. Doğu *parodos*'un girişinde, sahne binasının dış cephesinde yer alan yazıttan anlaşıldığına göre, Pataralı hayırsever bir kadın, Quintius Vilius Titianus'un kızı Vilia Procula, babasının sahne binasını temelden başlayarak inşa ettirdiğini ve kendisinin *Proskenion* ve *logeion*'u yaptırdığını yazdırmıştır.

cavea da ele geçen bir *postament* üzerindeki yazıtta yapının inşası ile ilgili bilgiler edinilmektedir. Tiberius Cladius Flavianus Eudemus diğer yazıtta yapılan inşa faaliyetine karşı, *cavea* ve tapınak inşasını finanse etmiştir.

Tiyatro Tarihlemesi:

Cavea'nın *ima cavea* bölümü Hellenistik Dönem'e aittir. Roma Dönemi'nde *summacavea* bölümü ve tapınak eklenmiştir. M.S. 14- 37 Tiberius Dönemi'nde bir onarım ve M.S. 141 yılındaki depremde Opramoas'ınyardımlarıyla 2. bir onarım geçirir. M.S. 3 y.y. gibi *arena*'ya dönüştürülmüştür. Bizans Dönemi'nde de garnizon olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

Not: Özellikle *cavea*'nın hemen arkasındaki Roma İmparatorluk Kült tapınağı ile birlikteliği çok önemlidir ve Lykia için tekil bir örnektir.

23-PHASELİS TİYATROSU, Kat.23.

Literatür:

Blackman 1978, 836 vd. Res.1-2; Schäfer 1981, 117-121 Lev. 54-57; Bayburtluoğlu 1983, 184; Rossetto –Sartorio 1994, 515; Bean 1997, 155, Chase 2002, 84; Bayburtluoğlu 2004, 195; Brandt-Kolb 2005, 62 Res. 73; Sear 2006, 373 Res. 393; Yılmaz 2009, 123.

Yer:

Tekirova beldesinde, Tahtalı dağının hemen karşısında yer alır.

Koordinatlar: Enlem: 36.5236°/ Boylam: 30.5531°.

Kentteki Konumu:

Caddenin güney doğu yönünde, agoranın karşısında, *akropol*'ün kuzey-batı yamacına yaslanmaktadır. Tiyatro batıya bakmaktadır.

Bugünkü durumu:

Cavea iyi durumda korunmuştur sadece *cavea* 'nın kenarlarında yer alan merdivenler yıkılmış durumdadır.

Sahne binasının 1. katının yer yer korunduğu görülmektedir. Sahne binasının batı köşesi, en çok korunan bölümdür.

Malzeme:

Cavea: Kireçtaşı.

Skene: Duvarlar kireçtaşı- *konglomera* bloklarla örülüp, üzerleri mermer plakalarla kaplanmıştır.

İşçilik:

Cavea: *Cavea* 'nın bitiminde yer alan çevirme duvarının *profil* 'lerinde yarım işçilik görülmektedir.

Skene: *Hyposkene isodom* örgü görülmektedir.

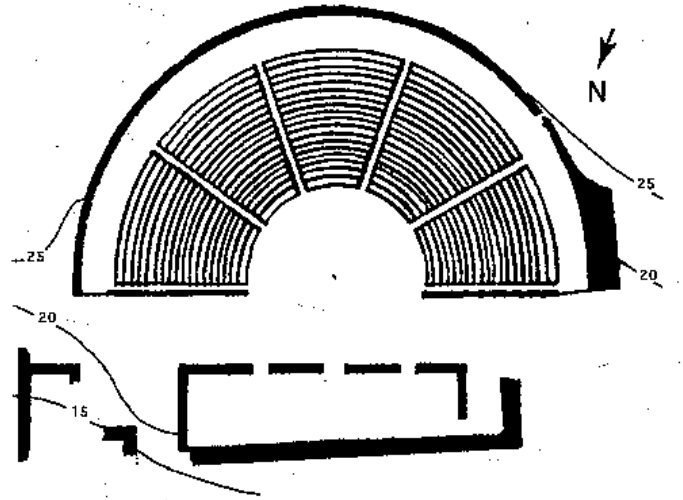
Alt Yapı:

Cavea 'nın büyük bir bölümü tepeye yaslanmakta olup, *analemma* duvarları örülmüştür.

Trafik:

Tiyatronun doğu yönündeki giriş merdivenlidir. *Agora* 'dan tiyatronun olduğu tepeye merdivenlerle çıkılmaktadır. Girişler ve çıkışlar doğu ve batı *parodoi* 'dan sağlanmaktadır.

Cavea:

Çiz. Sear 2006.

Formu: At nalı, 6 *klimakes*'le, 5 *kerkides*'e bölünmüştür.

Alt yay çapı: 17.3 m.

Üst yay çapı: 47.3 m.

Tek bir parçadan oluşmaktadır, *diazoma*'sı bulunmaz, *cavea*'nın bitiminde genişçe bir çevresel yürüme yolu bulunmaktadır.

Oturma Sıraları:

Sıra Sayısı: 20.

Kapasite: 2 400 kişi.

Yükseklik: 0.43 m.

Derinlik: 0.75 m.

Sade, bezemesiz oturma sıralarına sahiptir. Genellikle oturma sıralarının *profil*'li bölümleri kırılmıştır.

Gölgelek Sistemi:

Gölgelek sistemi için direklerin yerleştirildiği yuvarlak delikler bulunmaktadır.

Orchestra:

Formu: Daireye yakındır.

Çapı: 17,5 m.

Skene:

Genişlik: 3. 55 m.

Uzunluk: 25.75 m.

Kat Sayısı: 2.

Mimari düzeni: Dor.

Proskene: Sahne binasının 5 kapısı vardır. Kapıların eşik ve söveleri yerinde durmaktadır.

Plaster şeklinde sütunlu bir mimariye sahiptir. Sütunların üzerinde architrav Dor düzeninde *triglif* ve *metop*'lu bir *friz* bulunmaktadır.

Hyposkene:

Skene frons: 2. kattın düzensiz bir duvar işçiliğine sahip olmasının sebebi mermer plakalarla kaplı olmasıdır. Günümüzde plakaların çakıldığı delikler izlenmektedir. Köşede 1 adet niş bulunmaktadır. Sahne binasının en az korunan kısmı doğu yüzündeki bölümü olup, burada 2. katın eşiği korunmuştur.

1. Kapının olduğu bölümde *plaster* şeklinde bir çıkıntı yapılmıştır.

Mimari bezekler:

Skene: Sahne binasının kapıları İon tarzındadır. *Proskene*'de *profil*'li bloklar bulunur, bunlardan bir tanesi bir altlıktır. *Cavea*'nın önünde, *orchestra*'nın doğu yönünde kapıya

aitparçalar durmaktadır. Kapılar İon tarzında, sahne binası Dor tarzında *triglif* ve *metop*’lu *friz*’lere sahiptir.

Kabartma-heykel:

Yok.

Yazıt:

Yok.

Tiyatro Tarihlemesi:

Cavea Hellenistik Dönem. *Skene* Roma Dönemi’ne aittir.

24-PHELLOS TİYATROSU, Kat.24.

Literatür:

Zimmerman 2008, 102.

Yer:

Kaş'ın Çukurbağ yerleşiminde yer almaktadır.

Kentteki Konumu:

Akropol yerleşiminde, *agora* alanında, tiyatro Bizans surunun doğu bitişiğinde konumlanıp, doğu yönüne bakışımlıdır.

Bugünkü durumu:

Büyük taşlardan oluşan, Bizans sur yıkıntısının içerisinde, 2 adet oturma sırası *profil*'ine yakın bloğa rastlanmıştır. Bu blokların tiyatroya ait oturma sırası blokları olduğu kesin söylemek güçtür. Bu alanda bulunan *heroon* alanındaki mezarların *podium* bloklarında olabilirler. Bugün tiyatronun at nalı *cavea* 'sının izi görülememektedir. Zimmermann'ın 2003 senesinde gerçekleştirdiği yüzey araştırmalarında, çıkartılan haritada *cavea* 'nın doğu ön *analemma* duvarı takip edilmiş, 6 sıra oturma sırası ise kesik çizgilerle çizilmiştir. Raporunda ise, “arkeolojik birikim ve gözlemlerimize dayanarak tiyatronun dış hatlarını tespit ettiklerini” söylemektedirler. Bugünkü yüzeysel gözlemlere göre bu alanda bir tiyatroyu görmek mümkün değildir.

Malzeme:

Cavea: Kireçtaşı.

Skene: Saptanamamıştır.

İşçilik:

Cavea: Saptanamamıştır.

Skene: Saptanamamıştır.

Alt Yapı:

Cavea 'nın büyük bir bölümü tepeye yaslanmış olmalıdır.

Trafik:

Bilinmiyor.

Cavea:

Formu: Bilinmiyor.

Oturma Sıraları:

Sıra Sayısı: Bilinmiyor.

Kapasite: Bilinmiyor.

Gölgeleme Sistemi:

Bilinmiyor.

Orchestra:

Bilinmiyor.

Skene:

Bilinmiyor.

Mimari bezekler:

Bilinmiyor.

Kabartma-heykel:

Bilinmiyor.

Yazıt:

Bilinmiyor.

Tiyatro Tarihlemesi:

Hellenistik Dönem.

25-PINARA TİYATROSU, Kat.25.

Literatür:

Petersen- Luschan 1889, 50 Res. 32; Ferrero 1969, 115-120 Res. 169-181 Lev. XIX A-C; Bd. IV 197426 Res. 24; Wurster 1978, 95 vd. Res. 6. 16; Bean 1980, 76; Bayburtluoğlu 1982, 71 vd., 73; Özbek 1990, 283-277; Rossetto- Sartorio 1994, 481; Wurster 1996, 166 Res. 3; Chase 2002, 68; Sear 2006, 373; Yılmaz 2009, 92.

Yer:

Muğla ili, Fethiye ilçesi, Minare köyünün sınırları içerisinde yer almaktadır.

Koordinatlar: Enlem: 36.4921°/ Boylam: 29.2585°.

Kentteki Konumu:

Kentin dışında yer almaktadır. Tiyatro güney-batıya bakmaktadır, kaya nekropolü ve yapılarının kuzeyinde yer alır, *nekropol*’le bakışımıdır.

Bugünkü Durumu:

Batı *analemma* duvarının üst bölümü dışında, tüm *cavea* iyi durumda korunmuştur.

Malzeme:

Kireçtaşı.

İşçilik:

Yalın ve sade bir tazı vardır. *Analemma* duvarları çok iri bloklarla, Hellenistik Dönem geleneğinde örülmüştür.

Alt Yapı:

Cavea’nın 3/4’ü yamaca dayanmaktadır. Yan kanatları örülerek inşa edilmiştir. *Cavea*’nın temelinin büyük bir bölümü ana kayaya oyulu olup, *Cavea*’nın batı bölümünde oturma sıralarının altında küçük moloz taşlarla temel oluşturulmuştur.

Trafik:

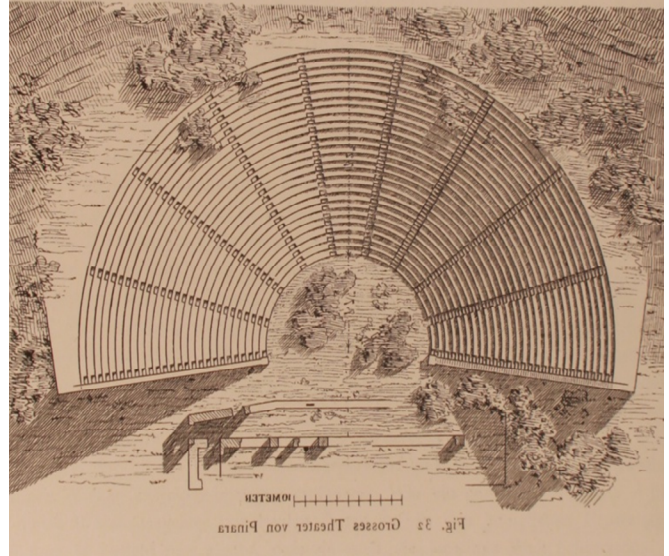
Doğu ve batı *parodoi*’dan sağlanmaktadır. *Cavea*’nın arka bölümünde tonozlarla örülmüş bir arka duvarı vardır. *Cavea*’nın arkasından da oturma sıralarına ulaşılmaktadır.

Cavea:

Formu: At nalı, 10 *klimakes*’le, 9 *kerkides*’e bölünmüştür.

Alt yay çapı: 15,7 m.

Üst yay çapı: 48 m.

Çiz. Texier 1892.

Cavea tek parçadan oluşmaktadır. Oturma sırasının üstte bitiminde “*cavea* üst seyirci yolu” bulunmaktadır. *Cavea*’nın arka bölümünde tonozlarla örülmüş bir arka duvarından *Cavea*’nın arkasına ulaşılmaktadır. Bu bölüm tonozların yarısına kadar toprak altındadır. Yerel kireç taşından yapılmıştır. Güney yönündeki analemma duvarının en arka bölümü dışındaki tümü korunmuştur. *Parodos*’un zemini taş döşeme levhalarıyla kaplı olduğu görülmektedir. Kuzey yönündeki duvar yarıya kadar korunmuştur. *Analemma* duvarının bitiminde yer alan altlıklar yerlerinde durmaktadır. *Cavea*’nın doğu *analemma* duvarında bir destek duvarı bulunmaktadır. *Parodos* girişleri taş döşeme ile kaplıdır.

Oturma Sırası:

Sıra Sayısı: 25

Kapasite: 3 000 kişi.

Yükseklik 0.43 m.

Derinlik 0.75 m.

Gölgeleme Sistemi:

Cavea’da, özellikle en arka bölümünde üst örtü sistemine ait ahşap kalasların oturması için kare delikler yapılmıştır.

Orchestra:

Formu: Daire.

Çap: 14 m.dir.

Orchestra’nın zemini ana kayanın işlenmesiyle oluşturulmuştur.

Skene:

Skene genişliği 4 m.

Proskene uzunluğu 29. 21 m.

Kat Sayısı: 1. kat korunmuş, 2. kat ahşap olabilir.

Mimari düzeni: Dor düzeninde.

Proskene: 5 kapıya sahiptir. *Proskene* duvarları tiyatrun analemma duvarına paralel olarak düzenlenmiştir.

Hyposkene: *Hyposkene*’nin zemin taşları in-situ durmaktadır. *Hyposkene* hazırlık odalarına ait hiçbir ize rastlanılmamaktadır.

Skene frons: Üst katı muhtemelen ahşaptandır. Yeteri kadar kireçtaşı blok bulunmamaktadır.

Skene Yan Duvarlar: Sahne binasının en çok korunan bölümü güney köşesi olup, *parodos*’taki *hospitalia* kapısı in-situ olarak ayakta.

Mimari bezekler:

Bilinmiyor.

Skene:

Plaster şeklinde Dor sütunları, Dor tarzında *triglif* ve *metop* 'lu *friz* 'i bulunmaktadır.

Kabartma-heykel:

Sahne binasında yuvarlak bir altar bulunmaktadır.

Yazıt:

Sahne binasında yer alan yuvarlak altar muhtemelen yazıtlıdır.

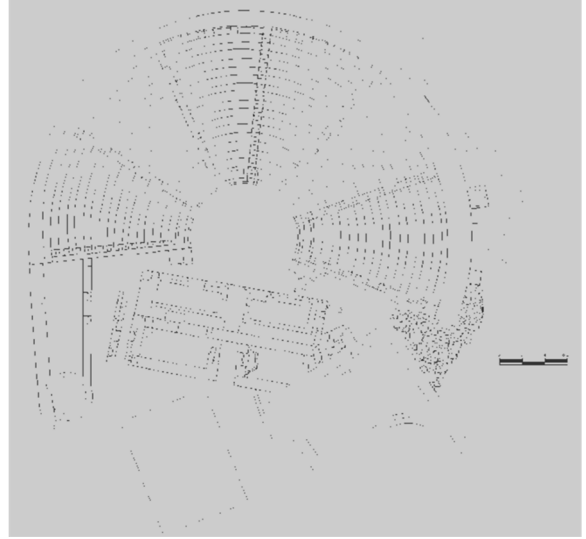
Tarihleme:

Mimari özellikleri ve duvar örgüsüne göre Hellenistik Dönem'e tarihlenmektedir. Kentin Hellenistik Dönem'e tarihli yapılarıyla da örtüşmektedir. Kesin bir tarih için tiyatrodan epigrafik bir buluntu henüz yoktur. Roma Dönemi'nde de fazla bir değişiklik yapılmadan kullanılmıştır.

26-RHODİAPOLİS TİYATROSU. Kat. 26.

Literatür:

Petersen- Luschan 1889, 134; Ferrero 1969, 173-177 Res. 248-256 Lev. XXVII; Bd. IV 1974 Lev. B; Bd. IV 84 Res. 121; Bean 1980, 149 Lev. 87; Bayburtluoğlu 1981, Res. 16, 23; Özbek 1991, 9-19; Rossetto- Sartorio 1994, 491; Chase 2002, 82; Sear 2006, 374; Çevik ve diğ. 2007a , 1-18; Çevik ve diğ.2008a, 63-69; Çevik ve diğ.2008b, 297-316; Çevik 2008c, 13-72 ; Çevik ve diğ. 2009a, 297-310; Çevik ve diğ. 2009b 75-81 ;

Çiz. Özdilek

Çevik ve diğ. 2010b,(baskıda).

Yazıt için:E.Kalinka: Tituli Asia Minoris.

Yer:

Antalya'nın Kumluca ilçesinin Sarıcasu Mahallesinde yer almaktadır.

Koordinatlar: Enlem: 36.3877°/ Boylam: 29.2657°.

Kentteki Konumu:

Tüm devlet yapılarının bulunduğu merkeze hakim tepenin kuzey yamacında yer almaktadır. Güney doğuya yönlendirilmiş olup, Opramoas'un anıt mezarı ve *stoa*'sı kuzeyinde yer almaktadır.

Bugünkü Durumu:

Cavea olukça sağlam durumda olup, sahne binası *hypskene* seviyesinde korunmuştur.

Malzeme:

Kireçtaşı.

İşçilik:

Cavea: Oturma sıralarında aslan ayağı kabartmalarıyla ince bir işçiliğe sahiptir. Arka *analemma* duvarı *polygonal* duvar örgüsü, ön *analemmataisodomik* duvar örgüsüne sahiptir. *Skene*: *Proskene*, *skene* yan duvarları *isodom* duvar örgüsü, *skene frons* küçük moloz taşalarla duvar örülmüş, üstü muhtemelen mermer plakalarla kaplı olmalıdır.

Alt Yapı:

Cavea 3/4'ü yamaca yaslanmakta olup, kuzey batı *analemma*'nın bir bölümü *polygonal* duvar örgüsü şeklinde yükseltilmiştir.

Trafik:

Doğu ve batı *parodoi*'dan sağlanmaktadır. *Bazilika* yönünden gelenler ise *cavea* 'nın arkasından girmektedirler.

Cavea:

Formu: Yarım daireyi geçmektedir. 7 *klimakes*'le, 6 *kerkides*'e bölünmüştür.

Alt yay çapı: 11 m.

Üst yay çapı: 34 m.

Analemma duvarının uzunluğu birbirinden farklıdır. Tek *maenianum*'dan oluşmaktadır. *Diazoma*'sı bulunmaz, fakat en arkda *cavea* üst seyirci yolu bulunmaktadır. *Cavea*'nın arkasında, onu çevreleyen yarım tonozlu gibi bir duvar bulunmaktadır. Yüksekçe bir çevirme duvarı üzerinde oturma sıraları bulunmaktadır. Çevirme duvarının önünde ilk oturma sırası bulunur. Çevirme duvarının üzerinde geniş parapet duvarı bulunmaktadır fakat bu bloklar Bizans Dönemi'nde kireç ocağında eritilmiş olmalıdır.

Oturma Sıraları:

Sıra Sayısı: 18.

Kapasite: 1 500 kişi.

Yükseklik 0.41 m.

Derinlik 0.80 m.

Oturma sıralarının üzerlerinde taşıcı işaretleri bulunmaktadır. *Klimakes*'in köşelerine gelen oturma sıralarının köşelerinde ince işlenmiş aslan ayakları bulunmaktadır. *Cavea* üst seyirci yolunun önünde ikili ve tek koltuklar bulunur.

Kazılarda çok özel 2 adet *diphros okkladias* formu çok ince işçilikli *prohedrie* koltukları ele geçmiştir. Bunlardan bir tanesi maalesef fragment şeklinde, diğeri ise tumdür. Bu iki adet koltuk muhtemelen *cavea*'nın en önünde durmaktadır.

Gölge Sistem:

Cavea'nın ön bölümlerinde kare yuvalara kalaslar, arka bölümlerde yuvarlak yuvalara direkler yerleştirilmiştir.

Orchestra:

Formu: Daire. Tabanı sıkıştırılmış topraktır.

Çapı: 10. 52 m.

Skene:

Genişliği: 7.95 m.

Uzunluk: 16.10 m.

Kat sayısı: 2 katlıdır.

Mimari düzeni: Dor tarzındadır. *Plaster* şeklinde köşegen sütunlara sahiptir. Dor sütun başlıkları bulunmaktadır. Bu sütunların hiçbirisi *in-situ* olarak ele geçmediği için yerlerini saptamak güçtür.

Proskene: 5 tane kapısı bulunmaktadır. *Proskene*'ye ait ön *fasad*'ı iyi durumda korunmuş olup, bu duvarın en üst bölümünde *profil*'li bir *silme* bloğu bulunmaktadır.

Hyposkene: Skenede toplam 2 tane oda bulunur. Ön cephedeki odalar *hyposkene* odasıdır. *Hyposkene*'nin üzeri tonozla örtülüdür.

Postskene: Arka cephede 2 adet kulis, *postskene* odası bulunur.

Skene frons: Üst kata ait *pulpitum*'un bir korunmuş olup, 5 adet kapı eşiği bulunmaktadır.

Skene Yan duvarlar: Sahne binasının yan duvarları ince işçilikli isodomik örgüye sahiptir.

Mimari Bezek:

Skene, *Hellenistik Dönem*'de Dor düzeninde yapılmış olabilir. *Hyposkenekazı*larından Dor düzenin bir parçası olan *mutuli* parçası ele geçmiştir. *Rozet*'lerin olduğu bir blok ve *analemma postament*'i ele geçmiştir. Sahne binasının ön ve arka *porta regea* kapılarının İon tarzındaki *lento* ve sövleri ele geçmiştir.

Kabartma-heykel:

Cavea oturma sıraların köşelerinde aslan ayakları bulunmaktadır. Sahne binasından çok sayıda aslan başlı aplik ele geçmiştir.

Yazıt:

Cavea'daki oturma sıralarının iç bükey kısımlarında A, Λ, Σ işaretleri vardır. Tahtların arkalıklarında ise yazıtlar bulunur. 1 tanesi ise ters durmaktadır. *Cavea*'nın en arkasında çok büyük yazıtlı bir altlık bulunmaktadır. Bu yazıt T.A.M.'de yayınlanmıştır. Sahne binası kazılarında sahne binasının yakınında bir yazıt ele geçmiştir.

Proskene'deki duvarlar üzerinde yazıtlar bulunmaktadır. Fakat 2 farklı duvarda yer alan yazıtlar kazınmışlar, bunlardan bir

Tarihleme:

Cavea Geç Hellenistik Dönem'e aittir. Sahne binasının Erken Roma, Orta, Geç Roma ve Bizans döneminlerinde yapım, tadilat, onarımlar söz kousudur.

27-SİDYMA TİYATROSU, Kat.27.

Literatür:

Wurster 1977, 194; Frézouls 1985, 454 ; Rossetto –Sartorio 1994, 418; Chase 2002, 69; Sear 2006, 378.

Yer:

Fethiye ilçesinin, Dodurga köyünün içinde yer alır.

Koordinatlar: Enlem: 36.4103°/ Boylam: 29.1914°.

Kentteki Konumu:

Tiyatronun kuzeyinde Akdağ bulunur. Tiyatronun doğusunda Antik kentin nekropolü bulunur. Tiyatronun hemen yanında kuzeyin de lahit bulunmaktadır. Tiyatro güney doğuya bakmaktadır.

Bugünkü Durumu:

Korunmuşluk durumu en kötü örneklerden biridir. Sadece *cavea* görülmekte olup, sahne binası izlenemez. *Cavea*’daki oturma sıraları, köydeki yapılarda kullanılmak üzere taşınmıştır. Günümüze kalan oturma sıralarında büyük bölümü toprakla örtülüdür.

Malzeme:

Kireçtaşıdır.

İşçilik:

Oturma sıralarında ince işçiliktir, bunun sebebi toprakla örtülü olmasından dolayı yüzeyleri ilk yapıldığı günkü gibi korunmuştur.

Analemma duvarları ve sahne binasının duvar örgü sistemi izlenemediği için bilinmiyor.

Alt Yapı:

Cavea görüldüğü kadarıyla tepeye dayanmaktadır.

Trafik:

Analemma duvarları izlenememektedir. Dolayısıyla *parodos* girişleri de görülmez. Fakat küçük ölçekli bir tiyatro da olması sebebiyle, iki yan *parodoi*’dan geçiş sağlanmaktadır.

Cavea:

Formu: At nalı. *Cavea*’nın büyük bir kısmı toprakla örtülü olduğu için *klimakes* ve *kerkides* izlenememektedir.

Alt yay çapı Kazı yapılmaksızın ölçülemez.

Üst yay çapı Kazı yapılmaksızın ölçülemez.

Cavea’nın üst bölümünden oturma sıraları köydeki yapılarda kullanılmak üzere taşınmış olması *cavea*’nın formunu anlamızı güçlendirir. Muhtemelen at nalı formuna sahip olmalıdır.

Diazoma’sı bulunmaz. Tek bir bölümden oluşmuştur. Köylüler *cavea*’nın en üst oturma sırası üzerine ve *cavea*’nın önüne teras duvarı örmüşlerdir.

Oturma Sırası:

Sıra Sayısı: 6 (görülebilir).

Kapasite: Hesaplanamaz.

Yükseklik 0.35 m.

Derinlik 0.76 m.

Oturma yerlerinden sadece yukarıdan 6 sırası takip edilebilmektedir. Toprakla örtülü olan tiyatrodaki, 6 sıranın altında da oturma yerleri devam etmekte olup, günümüzde izlenememektedir.

Gölgelik Sistemi:

Yok.

Orchestra:

Formu: Ölçülemiyor.

Çapı: Ölçülemiyor.

Toprakla örtülüdür.

Skene:

Günümüzde sahne binasının olması gereken alanda bir teras duvarı örülmüştür. Sahne binası var ise bu duvarın altında olmalıdır. Fakat günümüzde sahne binasının varlığına ilişkin net bir veri bulunmamaktadır.

Mimari bezekler:

Bilinmiyor.

Kabartma-heykel:

Bilinmiyor.

Yazıt:

Bilinmiyor.

Tarihleme:

Küçük ölçekli bir tiyatro tamamen yamaca yaslanmakta, *cavea* at nalı formunda. *Parodoi*'un üzeri açık, *diazoma* ve tonozlu girişleri bulunmaz. *Skene* izlenemiyor. Sahne binası ya hiç olmadı ya da *cavea* 'dan ayrı olarak tasarlanmıştır ve günümüzde tamamen toprak altında. Bu sayılan birçok özellik Hellenistik Dönem özellikleri olup, tiyatro olasılıkla Hellenistik Dönem'e ait olmalıdır.

28-SİMENA TİYATROSU, Kat. 28.

Literatür:

Leake 1824, 127; Petersen- von Luschan 1889, 29; Bean 1980, 117 Res. 64; Bayburtluoğlu 1981, 40; Balty 1991, 556; Rossetto –Sartorio 1994, 458; Wurster 1996, 170 Res. 7; Chase 2002, 76; Sear 2006, 378.

Yer:

Üçağz denen yarım adanın ucundaki, Kekova yerleşiminden deniz yolu ile Kale olarak adlandırılan yarımada da yer alır. Koordinatlar: Enlem: 36.1912°/ Boylam: 29.862°.

Çiz. Texier 1892.

Kentteki Konumu:

Kentin en yüksek bölümünde, tiyatronun hemen önünde Osmanlı Kale'sinin burçları yer alır, güney-batıya bakmaktadır.

Bugünkü Durumu:

Cavea ana kayadan oyularak yapıldığı için tümü sağlamdır. Hava koşullarından, yağmurdan oturma sıralarının yüzeyi aşınmıştır.

Malzeme:

Kireçtaşı.

İşçilik:

Çok ince bir işçilikle ana kaya oyulmuştur.

Alt Yapı:

Cavea 'sının tamamı ana kaya kütesinden yapılmıştır.

Trafik:

Tiyatro çok küçük olduğundan *parodos* ve *diazoma* gibi bir kavram yoktur. Tiyatronun her iki kenarından ayrıca arkadan sağlanır.

Cavea:

Formu: Yarım daireye yakındır. 2 klimakesle, 2 kerkidese ayrılmıştır.

Alt yay çapı 6.0 m.

Üst yay çapı 16.0 m.

Cavea 'nın bölümlerinde ana kayanın zoraki şekillendirmesinden dolayı *cavea* 'nın arkasında yer alan dört sıra daha dar olarak yapılmıştır. *Cavea* ana kayaya oyulmuştur. Tek bir parçadan

oluşmaktadır. *Cavea* 'yı dolaşan ana kayadan oyulmuş yüksek bir çevirme duvarının, ardından oturma basamakları yer almaktadır. *Orchestra podium* ve oturma sırası ve basamakların hepsi bir bütün olarak ana kayaya oyulmuştur. *Cavea* 'nın yapıldığı ana kaya kütesinin en arkasında yağmur sularını yönlendirmek için su kanalları yapılmıştır. *Klimakes* diğer tiyatrolarda olduğu gibi ışınal olarak en yukarıya kadar devam etmez. *Cavea* 'nın doğu köşesinde sadece 4 adet *klimakes* bulunup, yukarıya kadar çıkmaz.

Oturma Sıraları:

Sıra Sayısı: 7

Kapasite: 300 kişi.

Yükseklik 0.53 m.

Derinlik 0.51 m.

Oturma sıraları anakayaya işlenerek oluşturulmuş olup, yatay sıranın hepsi tek bir parçadır. 1. oturma sırasının önünde küçük bir çıkıntı, ayak koymak için bırakılmıştır.

Gölgelik Sistemi:

Cavea 'nın üzerinde gölgelik sitemine ait direklerin yerleştirildiği oyuklara rastlanmamıştır.

Orchestra:

Formu: Yarım daire.

Çapı 6.0 m.

Orchestra ana kayaya oyulmuştur.

Skene:

Sahne binası bulunmamaktadır. Simena'da seyirciler deniz manzarasına bakmaktadırlar. Tiyatronun önünde geç dönem kale burçları bulunmaktadır.

Mimari bezekler:

Cavea 'nın 1. basamağının kenarlarında ve orta merdivenin kenarlarında aslan ayağı bulunur.

Kabartma-heykel:

Bilinmiyor.

Yazıt:

Tiyatronun hemen önünde yazıtlı bir altlık üzerinde heykel kaidesi yer almaktadır. Hellenistik Dönem olabilir dikdörtgen sunak şeklinde yer almaktadır.

Tarihleme:

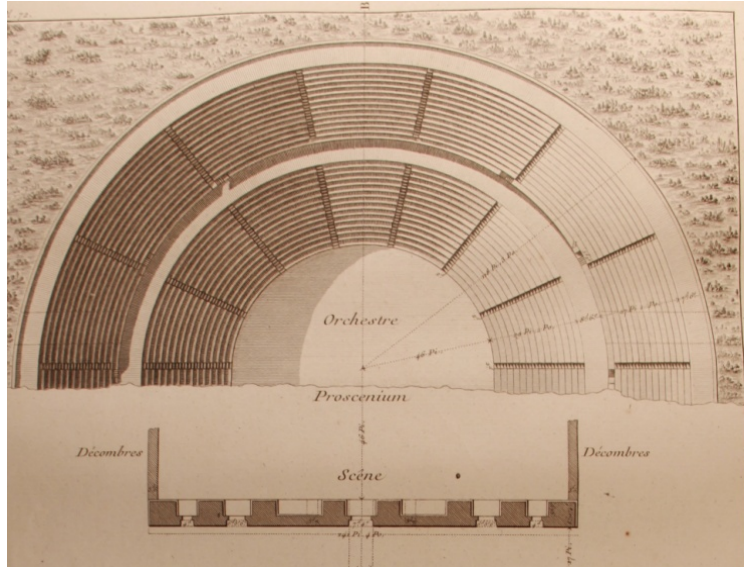
Cavea at nalı formu ve ana kayaya oyulmuşluğu, sahne binasının olmayışı ve hemen önünde yer alan heykel altlığı ile Hellenistik Dönem'de yapılmış olduğunu göstermektedir. Yüzeyde Hellenistik Dönem'e tarihlenen siyah glazürlü seramik bulunmuştur.

29-TELMESSOS TİYATROSU, Kat.29.

Literatür:

Choiseul-Gouffier 1782, 123 vd. Lev. 71-72; Bergk 1812; Texier 1849, 187-191 Res. 177-178; Petersen- von Luschan 1889, 39; Kalinka 1920, 3; Ferrero 1969, 99-102 Res. Lev. XV-XVII; Bean 1980, 38; Bayburtluoğlu 1981, 79; Rossetto –Sartorio 1994, 425 Res.; Chase 2002, 58 Res.; Sear 2006, 378 Res. 402.

Yazıt için: Ferrero 1974, 205 Nr. 8.

Çiz. Texier 1892.

Yer:

Muğla ili, Fethiye ilçesinde, şehir merkezinde limanın ve Şehit Fethi Bey parkının karşısında yer alır.

Koordinatlar: Enlem: 36.6188°/ Boylam: 29.1133°.

Kentteki Konumu:

Tiyatro kuzey batıya bakmaktadır. İnşa edildiği dönemde deniz hemen önünde bulunuyordu, bunu 1800’lü yıllarda Luigi Mayer’in gravürlerinden bilmekteyiz. Zamanla bu alan dolmuş olup, günümüzde asfalt yol sahne binasının hemen önünden geçmektedir. Modern yerleşim antik kentin üzerine kurulduğu için, etrafındaki birkaç lahit, doğusundaki anakayaya oyulmuş hibrid mekânlar ve kaya nişleri dışında, Telmessos’taki şehirleşme ve yapılar hakkında bir bilgimiz bulunmamaktadır.

Bugünkü Durumu:

1999 yılında Fethiye Müzesi tarafından gerçekleştirilen kurtarma kazılarıyla ortaya çıkarılmış olup, modern Fethiye Kent’i limanının inşaatı, 1953 yılından sonra, kurulumu sırasında summa *Cavea*’ya ait oturma sıraları limanın inşasında kullanılmıştır. Bugün sadece *ima cavea* bölümü korunmuştur. Sahne binası ise *hyposkene* seviyesinde korunmuştur.

Malzeme:

Cavea: Kireçtaşı.

Skene: Sahne binasının duvar örgüsü kireçtaşı bloklardan oluşturmuş olup, mermer plakalarla kaplanmıştır. Mimari bezekler kireçtaşı, sütunlar çok çeşitli mermer cinslerinden meydana gelmiştir.

İşçilik:

Cavea yalındır. *Analemmata isodomik-bosaj*’lı bir örgüye sahiptir.

Skene: Oldukça ince işçilikli-zengin bezemeye süslenmiştir.

Alt yapı:

Cavea’nın yan duvarları dışında yamaca yaslanmaktadır. Bugün çok dikkatli bir şekilde bakıldığı zaman görünen, diazomaya açılan doğu ve batı yönünde gibi tonozlu girişlerin sadece doğu yönündeki tonozun yan duvarlarının çok az bir bölümü korunmuştur. Batı yönündeki tonozdan ise geriye pek bir şey kalmamıştır. *Cavea*’nın doğu *analemma* duvarı, modern bir evin altında kalmıştır.

Trafik:

Trafik doğu ve batı *parodoi*’dan ve aynı zamanda *diazoma*’ya açılan, *cavea*’nın her iki yönünde bulunan tonozlardan sağlanmaktadır.

Cavea:

Formu: At nalıdır. *Imacavea*’da 10 *klimakes*’le, 9 *kerkides*’e bölünmüştür. Günümüzde *summa cavea*’sı korunmadığı için *klimakes* ve *kerkides* yok olmuştur.

Alt yay çapı 30 m.

Üst yay çapı 73 m.

Cavea tamamen yamaca yaslanmaktadır. *İma* ve *summacavea*’dan oluşmaktadır. Her iki *maenianum*’un ortasında bir *diazoma* ile ayrılmaktadır. *Diazoma*’nın bir sıra üstüne kadar korunmuştur. *Cavea* Geç Roma Dönemi’nde gladyatör oyunları ve *venationes* mücadeleleri için *arena*’ya çevrilmiştir. Bu dönüşüm *cavea*’nın ilk oturma sırasından başlayıp 2 basamağı kaplamaktadır. Bu parapet duvarı devşirme bloklardan örülmüştür. Oldukça yüksek olup, içerisinde *velum* direklerinin oturtulduğu bloklar devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Muhtemelen aynı dönemde bu gösterilerle bağlantılı olarak veyahut depolama, sığınak vs. bir amaca yönelik olarak *cavea*’nın ortasına bir yapı örülmüştür. Bu yapı sahne binasının ortasında yer alan *porta regea*’nın ekseninden biraz batı yönüne kaymıştır. 2 *klimakes* arasında yaklaşık bir kerkideslik alanı kaplamaktadır. Bu yapı parapetin hemen arkasında başlar. 2 katlıdır, 3 mekândan oluşur. Devşirme bloklar ve moloz taşlarla örülmüştür. En arka köşesini 2 kişilik bir oturma tahtının dik konulmasıyla oluşturulmuştur. 2 adet kapısı vardır. Bu kapılar sahne binasından getirilmiştir. Tonoza örtülüdür. Bu yapının da kendi içinde evreleri olup, en geç evresinde ise batı yönündeki mekânın içine yuvarlak bir kuyu-kireçoçağı açılmıştır. Kapısı da örülerek kapatılmıştır. Doğru *analemma* duvarı en son bölümüne kadar korunmamıştır. Duvarın bitimine doğru bir ev inşa edilmiştir. Batı *analemma* duvarının bitimi de açılmamıştır. *Analemma* duvarlarının ince bir duvar işçiliği vardır. Kenarları çerçeve içinde *bosaj*’lı bir örgü sistemine sahiptir. *Analemma* duvarlarının köşelerinde yer alan *podium*’lu bloklar oldukça büyük ölçülere sahiptir. Her ikisinde *in-situ* yerlerinde değildir, biri sahne binasının önünde diğeri doğu yönündeki *Cavea*’nın önünde yer almaktadır.

Oturma Sıraları:

Sıra Sayısı: 27. İma Caveada 20, summa Cavea 7.

Kapasite: 5 000 kişi.

Yükseklik 0.45 m.

Derinlik 0.78 m.

7 sıra olduğunu ise traşlanmış anakayanın şeklinden sayılabilmektedir. Oturma sıralarının doğu köşesindeki sıralarda *bosse*'ler bırakılmıştır. Oturma sıralarının üzerinde kare *baldachine*yuvaları, yağmur sularının akıtma yuvaları, parapet sırasının arkasındaki sırada kenet oyukları bulunmaktadır. İma cavea'da yer alan oturma bloklarının üzerine yüksekçe bir parapet duvarı örülmüştür. Oturma sıraları dışında koltuklar da vardır. Oturma sıralarının doğu yönündeki sıralar üzerinde oturuş ve ayak konulan alanı ayıran çizgi bulunur fakat bu ayırım tüm sıralarda yoktur. *Prohedrie* koltukları için ikili koltuklar var.

Gölgelik Sistemi:

İma cavea üzerinde kare kalasların oturduğu oyuklar bulunur. *Velum* direklerine ait yuvaları bu bölümde yoktur, fakat devşirme malzemeye yapılan parapet duvarının bloklarının velum direklerinin oturduğu delikli bloklardan kullanılmıştır.

Orchestra:

Formu: Daire.

Çapı: 26 m.

Orchestra zemini taşla kaplanmış olmalıdır, bu kireçtaşı ufalanmış zemin *orchestra*'nın ortasında izlenmektedir. *Orchestra*'nın formu yuvarlaktır, tam ortasında dört adet kare oyuğu olan blok bulunmaktadır.

Skene:

Genişlik doğu yan duvar 12.20 m./ batı yan duvar 11. 13 m.

Proskene Uzunluk 41.44 m

Kat Sayısı: Zeminle birlikte 2 katlı.

Mimari düzeni: İon tarzında kapılara sahip olup, sütun başlıkları Korinth tarzındadır. Sahne binası mermer levhalarla kaplanmıştır.

Proskene: *Skene*'de 7 adet kapısı bulunur.

Hyposkene: Tonoza örtülüdür.

Skene frons: Olukça zengin bir *skene frons*'a sahip olmalıdır. Günümüze sahne cephesinden fazla bir şey kalmamasına rağmen bezemeli blokları ve çeşitli renkte mermer sütunlara sahiptir.

Mimari bezekler:

Bir adet iki yüzü *girland* ve *lunette*'lerinde *rozet*'le süslenmiş kare bir sunak bulunur. Üzerinde dil motifi, *lesbos kymation*'u, yumurta ok *silme*'si ve inci sırası olan *fascia*'lı blokları vardır. Sarmal, *rozet*'li *akanthus* bezemeli, *lesbos kymation*'u, yumurta ok ve inci sıralı *fascia*'lı bloklar ve yumurta-ok silmeli dış sıralı mimari bezemeli bloklara sahiptir.

Kabartma-heykel:

Fethiye Müze'sinde tiyatrodan ele geçen yaklaşık 2 m. uzunluğunda Hellenistik Dönem özellikleri taşıyan bir kadın heykeli ele geçmiştir. Aynı zamanda *girland*'lı *podium* blokları da ele geçmiştir.

Tarihleme:

Cavea'nın formu, yamaca yaslanması, sahne binasından ayrı yapısı ile Hellenistik Dönem'e ait olmalıdır. Sahne binası ise, mimari bezekleriyle Roma Dönemi'nin farklı evrelerinde yapılmıştır.

30-TELMESSOS AKROPOL TİYATROSU, Kat.30.

Literatür:

Hoskyn 1842, 146; Benndorf/Niemann 1884, 39; Kalinka 1920, 3; Bean 1980, 38; Rossetto – Sartorio 1994, 426; Chase 2002, 147.

Yer:

Muğla ilinin, Fethiye ilçede yer alır.

Koordinatlar: Enlem: 36.6211°/ Boylam: 29.1057°.

Kentteki Konumu:

Akropol'de, kalenin 2. burcunun hemen altında yer alır. Tiyatro kuzey yönüne, Fethiye körfezine kuş bakışı bakar.

Bugünkü Durumu:

Yoğun bitki örtüsü altındadır, oturma sıralarının bazıları çok düzgün formda iken, tiyatronun *cavea* 'sı ana kayanın zorlayıcılığından dolayı oldukça düzensizdir.

Malzeme:

Kireçtaşı.

İşçilik:

Anakaya oyularak yapıldığı için ince bir işçiliği vardır. *Cavea* 'nın yapısı ise oldukça yalındır.

Alt Yapı:

Yamaca yaslanmaktadır. Küçük ölçekli bir tiyatro olmasından ötürü *parodoi* ve tonozları bulunmaz.

Trafik:

Tiyatro orta ölçekli olduğundan seyirci trafiği *cavea* 'nın her yerinden dağılmakta olup özellikle oturma sıralarının her iki tarafından dağılırlar.

Cavea:

Formu: U formuna yakın. Düzenli ve alışılmış *apsidal* formda düzenli bir yay çizen *cavea* 'ya sahip değildir. *Cavea* 'nın batı kenarında merdivenler ışınsal bir yapı değildir. *Cavea* 'nın ortasında anakaya oturma sıralarından geçen 2 ışınsal *klimakes*, *cavea* 'yı 3 *kerkides* 'e böler. Alt yay çapı: 14.11 m.

Üst yay çapı: Ölçülemiyor.

Cavea tamamen yamaca yaslanmaktadır. Ana kayadan oyulmuştur. Kayalığın şekline göre şekillenmiştir. Kayalığın olmadığı yerde yay formu bozulmaktadır. *Cavea* 'nın şeklini takip etmek üzerini kaplayan otlardan dolayı biraz zordur. Doğal kayalığın varlığına göre, *cavea* 'nın doğu bölümünde daha fazla oturma sırası bulunur. *Cavea* tam ortasının iç kısmında 2-3 sıra fazladır. *Cavea* 'nın alt bölümünde yer iki kenarında oturma sıraları alışıldığı gibi iç bükey değil, dış bükey bir form göstermektedir.

Oturma Sıraları:

Sıra Sayısı: 16. *Cavea* 'nın orta kesimindeki boşluk monolit bağımsız oturma sırası bloklarıyla oluşturulmuş, olup, bugün bu bloklar yerlerinde değildir. Olasılıkla Selçuklu Dönemi'nde yapılan kale ve diğer yapılarda devşirme olarak kullanılmış olabilir.

Kapasite: Hesaplanamaz. Küçük boyutlu bir tiyatrodur.

Yükseklik 0.44 m.

Derinlik 0.72 m.

Gölgelek Sistemi:

Gölgelek sistemine ait kalasların oturtulduğu kare oyuklara rastlanır.

Orchestra:

Formu: Yarım daire formuna yakın anakayanın oyulmasıyla oluşturulmuş olduğu için düzensizlikler olan bir yapısı vardır.

Çap: 10.126 m.

Orchestra da ana kayadandır fakat üzeri otlarla kaplıdır. *Orchestra* 'nın altında hibrid bir mekân yer almaktadır.

Bu mekânın dış duvarından, *cavea* 'ya kadar olan mesafe 10,126 m. dir.

Skene:

Bulunmaz.

Mimari bezekler:

Yok.

Kabartma-heykel:

Yok.

Yazıt:

Yok.

Tarihleme:

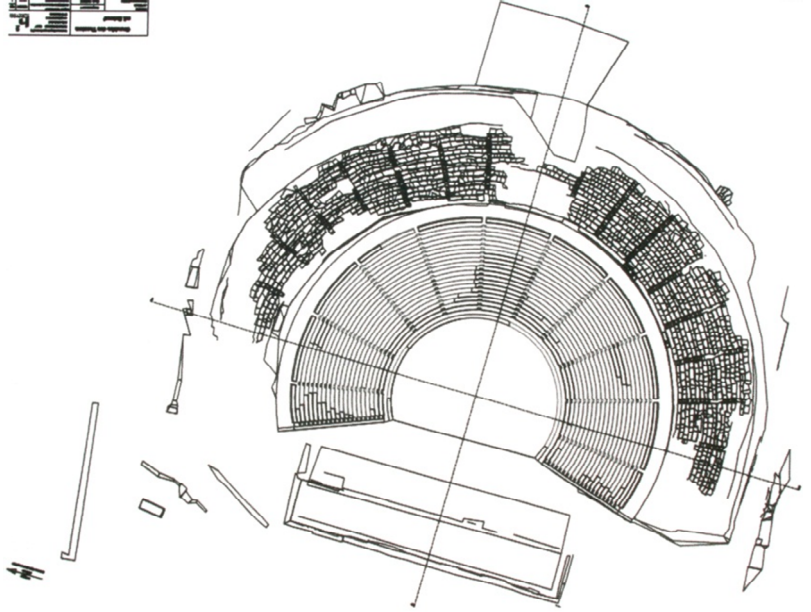
Anadolu'da ana kayaya oyulu tiyatrolar az sayıdadır. Malesef şimdiye kadar olan tiyatro çalışmalarında ana kaya olan tiyatrolar sınıflandırıp tarihlenmez. Fakat Roma Dönemi öncesi yerleşiminin yoğun olduğu yerlerde ana kaya tiyatroların olması, *cavea* formlarının at nalı formuna yakın olması ve Telmessos kentinde Geç Hellenistik-Erken Roma Dönemi'ne tarihlenen bloklarla inşa edilmiş başka bir tiyatrosunun bulunmasından dolayı ana kaya tiyatrosu bu dönemden daha önceki bir döneme ait olmalıdır.

31-TLOS TİYATROSU, Kat.31.

Literatür:

Petersen/ Luschan 1889, 138-140;
Ferrero 1970, 191-196 Res. 223-
233 Lev. XXXIX; Ferrero
1974, 142 Res. 211; Bean 1980, 65;
Bayburtluoğlu 1981, 77; Özbek
1990, 283-277; Rossetto –Sartorio
1994, 527; Wurster 1996, 167 Res.
4; Chase 2002, 628; Sturgeon
2004, 423; Brandt/ Kolb 2005, 46
vd. Res. 48-49; Sear 2006, 380
Res. 405; Korkut- Ercan 2011, 361 vd.

Çiz. Korkut ve diğ. 2011.

Yazıt için: Wörrle 1988, 243; Ormerod –Robinson 1914, 10 Nr.15; Kalinka 1930, 210 vdd.
Nr. 550-551. 563. 571. 578-579; TAM II Nr. 550-551, TAM II Nr. 563; Ferrero 1974, 234
vd. Nr. 29.

Yer:

Muğla ili, Fethiye ilçesi, Yaka köyü içinde yer almaktadır.

Koordinatlar: Enlem: 36.5526°/ Boylam: 29.4226.°

Kentteki Konumu:

Kamu yapıları bulunduğu alanda yer alır. Tiyatro karşısında yer alan *akropol* tepesindeki zengin kaya mezarlarından oluşan *nekropol*'e bakmaktadır. Tiyatro güney-doğu yönüne bakmaktadır.

Bugünkü Durumu:

Cavea'nın ön *analemmata*'ları, özellikle doğu bölümü yıkılmıştır. *Cavea*'nın arkasında bulunan yüksek çevirme duvarının orta bölümü ve *cavea*'nın orta aksında bulunan tapınağa ait olduğu tespit edilen bloklar, *cavea*'ya dökülmüş böylece oturma sıraları da kısmen yıkılmıştır.

Malzeme:

Cavea: Kireçtaşı.

Skene: Duvar örgüsü kireçtaşı olup, sütunlar *granittir*.

İşçilik:

Cavea ve *skene* çok nitelikli işçiliklidir.

Cavea: Oturma sıraları *kyma recta* ve *reversaprofil*'lere sahip olup, *klimakes*'in kenarındaki oturma sıralarının köşelerinde aslan ayak kabartmaları bulunur.

Skene: Skenefrons ve postskene'nin cephesinde mimari bezek yönünden çok zengindir.

Alt Yapı:

Cavea tepe üzerine inşa edilmiştir. *Cavea*'nın kanatları ve *summa cavea* bölümü kendi ayağı üzerine inşa edilmiştir. *Cavea*'nın iki tarafında tonozlar bulunur. Aynı zamanda *cavea*'nın arka *analemma* duvarında, 4 tane, biri düz, diğerleri tonozlu *cavea*'nın yükünü hafifletmek için, iç dehlizler yapılmıştır. Tonozlu bölüm, *cavea*'nın batısında yer alır. *Cavea*'nın arkasında bir kapı bulunmaktadır.

Trafik:

Cavea'nın her iki yanında yer alan *parodoi*'dan, *summa cavea*'sında bulunan tonozlardan hem de *cavea*'nın arkasındaki kemerli kapıdan sağlanır.

Cavea:

Formu: Yarım yuvarlaktan biraz fazladır. *İma cavea*'da 12 sıra *klimakes*'e, 11 *kerkides*'e bölünmüştür. *Summa cavea*'da 22 *klimakes*'le, 21 *kerkides*'e bölünmüştür.

Alt yay çapı 25.9 m.

Üst yay çapı 69.4 m.

Batı *analemma* duvarı diğer tiyatrolarda olduğu gibi düz değil, biraz kırıklık vardır. *Cavea* iki bölümden oluşmakta olup, ortada bir *diazoma* bulunmaktadır. *Diazoma*'dan basamaklarla *ima cavea*'ya çıkılmaktadır. *Cavea*'nın yarısından fazlasında yüksekçe bir tahkimat duvarı uzanmaktadır. *Cavea*'nın tam orta bölümünün oturma sıraları devrilmiş olup, *cavea*'nın kenarları dışındaki bölümleri korunmuştur. *Analemma* duvarları örülerek inşa edilmiştir. Kendi ayakları üzerinde durduklarından dolayı yıkılmaları da kolay olmaktadır. Batı yönündeki *cavea* payandalarla desteklenmiştir. Doğu yönündeki *analemma* duvarında yazıtlı kare bir altlık bulunmaktadır

Oturma Sırası:

Sıra Sayısı: 37. *İma cavea*'da 21, *summa cavea*'da 16 oturma sırası bulunur.

Kapasite: 6 500 kişi.

Yükseklik 0.42 m.

Derinlik 0.62 m.

Oturma sıraları yerel kireçtaşıdan fakat oldukça süslüdür. En önce bulunan oturma sırasının çıkıntılı kısmı iç ve dışbükey *profil*'lerle süslenmiştir. *Cavea*'nın önünde bir çevirme duvarı, önünde 2 kişilik tahtlar bulunur. Bu tahtların köşelerinde bulunan aslan ayakları, merdivenlerin kenarında yer alan oturma sıralarında bulunan aslan ayaklarından, oldukça büyük işlenmiştir. En üst bölümünde geçişler için bir alan bırakılmıştır. Oturma sıralarının bazılarının üzerinde harfler yer almaktadır. Bazı oturma sırası bloklarında küçük çaplı yuvarlak delikler açılmıştır.

Gölgelik Sistemi:

Velum sistemine ait yuvarlak direklerin oturduğu yuvarlak ve *baldachine* sitemine ait yarım daire yuvalar bulunur.

Orchestra:

Formu: *Orchestra* daireye yakındır. *Orchestra* zemini henüz toprak altında olduğu için döşemi hakkında bilginiz yok.

Çapı:26 m.

Skene:

Genişlik doğu yan duvar 5.80 m./batı yan duvar 5.35 m.

Uzunluk 38. 33 m.

Kat sayısı: 3 katlıdır.

Mimari düzeni: Karışık düzene sahiptir. *Skene frons*'da *granit* ve yivli sütunlarla hareketlendirilmiştir.

Proskene: Devrilmiş blokların altındadır.

Hyposkene: *Hyposkene* seviyesi devrilen bloklardan ve torakla örtülü olmasından ötürü izlenememektedir.

Skene frons: Sahne binasının köşeleri diğer kısımlara göre daha çok korunmuş olup, en yükseğe kadar korunmuş olan bölümü doğu yüzüdür. 2. katın orta kapısının söveleri in-situ olarak yerinde durmaktadır. Bezemeli bir *skene frons*'a sahiptir. *Skene frons* in-situ olarak duran, *Eros* ve *Herme*'ler tarafından taşınan *girland*'lı frizlerle süslenmiştir. *Girland*'ların *lunette* bölümlerinde kartal ve *rozet* kabartmaları bulunmaktadır. Kapının hemen yanında yer alan *girland* ve kartal bezemeli blok da in-situ olarak durmaktadır. Sahne binasının doğu yönünde in-situ *Herme*'li *friz* kuşağı durmaktadır. Bezemeli *friz* kuşağı dışında özellikle 2. ve 3. kata ait blokların çoğu *orchestra*'ya devrilmiş durumdadır.

Postskene: Bezemeli olan sahne binasının mimari blokları, domino taşları gibi devrilip yerde durmaktadır.

Mimari bezekler:

Sahne binası mimari bezek yönünden çok zengindir. *Eros* ve *Herme*'ler tarafından *girland*'lı frizler bulunmaktadır. *Girland*'ların üst kısımları kartal ve *rozet* kabartmalarıyla süslenmiştir. Sahne binasının arka cephesinde bitkisel mimari bezekler, sütunlar yer almaktadır.

Kabartma-heykel:

Cavea: Oturma sıraları ve koltukların köşelerinde aslan ayakları betimleri bulunmaktadır.

Skene: Sahne binasında *girland*'lar, *rozet*, kartal, *men*, *herme* kabartmaları bulunmaktadır.

Her iki *paradoi*'dan 2 adet Phryg başlıklı büst, 3 adet kalkan ve *tropaion* ile birlikte sadak ve *phallos* kabartması bulunmaktadır. Güney yönündeki *parados*'un önündeki molozun içinden Asker betimli bir kabartma parçası ele geçmiştir.

Yazıt:

Orchestra'da ve sahne binasında yazıtlı onurlandırma altlıkları ve sahne binasına ait yazıtlı bloklar bulunmaktadır. Bunlardan bazılarının üzerlerinde heykeller yer almaktadır. Tapınağa ait toprak dolgu içerisinde, Likçe yazıt parçası ve Hellence yazıtlı 2 parça ele geçmiştir. Parapet duvarı üstünde devşirme malzeme olarak kullanılmış bir yazıt vardır. Doğu yan *analemma* köşesinde altlığı başka bir yapıdan taşındığı düşülen, devşirme; çift dilli yazıt (Likçe ve Hellence) bulunmaktadır.

Sahne binasının kuzey-batı yönünde, arkasında, 3 m. uzunluğunda, 1.30 cm. genişliğinde, 1.25 cm. yüksekliğinde monolit, Hellenistik Dönem'e ait büyük dikdörtgen bir sunak bulunur. Üstü ve altı *profil*'lidir. Hellenistik Dönem'e ait bir düzenlemedir. Altlık *in-situ* olup, kireçtaşı yer döşemesi bulunur. Tiyatronun Hellenistik Dönem'i ile Hellenistik sunağın bağlantısı önemlidir.

Tarihleme:

Cavea'nın ilk aşaması Hellenistik Dönem'e ait olmalıdır. Sahne binası Roma Dönemi'nde yapılmış, Opramoas'ın yardımından sonra İ.S. 141 ve İ.S. 200 yılında tadilatlar olduğu bilinmektedir. Sahne binasındaki bezemelerin tarihi İ.S. 3. y.y.

Not:

Oldukça özgün bir tiyatro yapısına sahip olaması, gerek bezemeleriyle, gerekse *cavea*'nın arka *analemma* duvarına paralel kemerli bir duvarın bulunması. Duvarı yer alan kemerlerin karşılığında *analemma* duvarında 3 adet tonoz bulunmaktadır, tiyatroya anıtsal bir giriş oluşturan, kapı şeklinde düzenlenen bu duvarın varlığı bu örneği diğerlerinden ayırmaktadır.

32-XANTHOS TİYATROSU, Kat.32.

Literatür:

Petersen-von Luschan 1889, 86;
Demargne, 1956, 43vd.; Demargne,
1957, 9 vd. Res. 3-5; Demargne
1958, 9 Res. 3-4.; Demargne 1959,
132.; Ferrero 1974, 27 Res. 25; 28
Res. 27; 85 Res. 122; Lev. F.; Bean
1980, 53; Bayburtluoğlu 1981, 56;
Rossetto- Sartorio 1994, 471 vd.;
Chase 2002, 70; Sturgeon 2004, 423;
Brandt-Kolb 2005, 44 Res. 42;
Cavalier 2005, 45-88; Sear 2006, 380 Res. 406.

Yazıtlar için: TAM II 905, XIX B.; Wörrle 1988, 242 vd.; Brandt-Kolb 2005, 111; Robert
1940 s.?.; ?? 1971 Nr. 105.

Yer:

Antalya'nın Kaş ilçesinin Kınık köyünde bulunmaktadır.

Koordinatlar: Enlem: 36.3569°/ Boylam: 29.318°.

Kentteki Konumu:

Akropol'ünün kuzey yamacına yaslanmaktadır. Tiyatro kuzey doğu yönüne bakmaktadır.
Sahne binasına bitişik, kuzey yönünde *Agora* bulunmaktadır.

Bugünkü Durumu:

Cavea'nın doğusunda çökme söz konusudur. Batı yönündeki *tribunalia* bölümünde, tonozun
üzerindeki oturma sıraları ön tarafa düşmüştür.

Sahne binası *hyposkene* seviyesinde korunmuştur.

Malzeme:

Cavea: Kireçtaşı.

Skene: Duvar örgüsü ve mimari bezekler kireçtaşıdır. Çeşitli mermer ve *granit* sütunlar
bulunmaktadır.

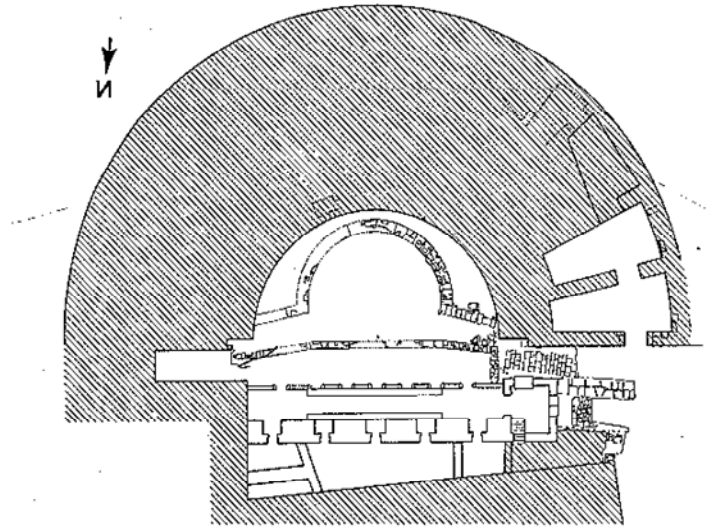
İşçilik:

Cavea: Yalın bir işçiliğe sahiptir.

Skene: Sahne binası duvar örgü sistemi ve mimari bezeme yönünden oldukça zengindir.

Alt Yapı:

Cavea'nın çok büyük bir bölümü yamaca yaslanmaktadır. Doğu yönünde *cavea*'nın altında bir
tonoz bulunmaktadır. Doğu yönünde *analemma* duvarı bulunmaz, bunun sebebi yamaca

Çiz. Sear 2006.

yaslanması ve sahne binası bitişik tasarlanmış olmasıdır. Batı yönünde ise az bir bölümü örülerek yapılmıştır. Sahne binasının arkası Roma *Agora*'sının payandalı destek teras duvarı ile bitişiktir.

Trafik:

Cavea'ya batı yönündeki kemerli *parodos*'tan girilmektedir. Doğu yönünde ise batı *parodos*'a simetri yaratmak için yalancı kemer inşa edilmiştir. Bu tonoz, statik amaçlı olup, *cavea*'nın yükünü hafifletmek içindir. Doğu *parodos*'un olmayışının sebebi *cavea*'nın bu bölümünün yamaca yaslanmasıdır. *Agora*'dan da tiyatroya giriş vardır.

Cavea:

Formu: At nalı. *İma cavea*'da 11 *klimakes*'le, 10 *kerkides*'e bölünmüştür. *Summa cavea*'da 23 *klimakes*'le, 22 *kerkides*'e bölünmüştür.

Alt yay çapı 26.2 m.

Üst yay çapı 55.4 m.

İlk evresi Hellenistik Dönem'de yapılan *cavea*'nın üzerine Roma Dönemi'nde 2. bir *cavea* inşa edilmiştir. *Greko-Romen* Anadolu Tiyatrolarında; Hellenistik *cavea* kullanılarak Roma Dönemi'nde de genişletilme benimsenirken, burada tamamen Hellenistik *cavea*'nın üzerine bir inşa söz konusudur.

Xanthos Tiyatrosu, Lykia Tiyatro mimarisinin erkenine ışık tutması açısından Hellenistik Dönem'de tiyatronun varlığını kanıtlaması açısından en önemli örnektir. Erken dönem tiyatro yapılarının daha geç dönemlerde değiştirilerek kullanıldığını da açıkça kanıtlayan bir örnektir. Erken evrede sahne binasına ilişkin elimizde veri yoktur. Roma Dönemi *cavea*'sı yarım daireye yakın bir formda ve sahne binasıyla birlikte tasarlanmıştır. Roma Dönemi *cavea*'sı *diazoma*'yla 2'ye bölünür. *Cavea*'nın önünde gladyatör oyunları ve *venationes* mücadeleleri için yüksek bir parapet duvarı bulunmaktadır. *Cavea*'da hayvanların muhafaza edildiği *orchestra*'ya çıkarıldığı odalar bulunur. *Cavea*'nın *summa cavea* bölümünün arkasında Bizans sur duvarı bulunmaktadır.

Oturma Sıraları:

Sıra Sayısı: 20. *İma cavea*'da 16, *summa cavea*'da 4 sıra bulunur.

Kapasite 2 600 kişi.

Yükseklik 0.43 m.

Derinlik 0.73 m.

Gölgeleme Sistemi:

Yok.

Orchestra:

Formu: Hellenistik *orchestra* daire, Roma *orchestrası* yarım daire.

Çapı:26 m.

Skene:

Genişlik 14.1 m.

Uzunluk 28. 50 m.

Kat sayısı: 2 katlıdır.

Mimari düzeni: Korinth düzenine sahiptir.

Proskene: Korunmamıştır. *Proskene*'ye ait malzemeler yerde durmaktadır. Korinth sütun başlıklarına sahiptir.

Hyposkene: 5 odaya sahiptir. Bu kapılarından köşelerdeki dışındaki 2 tanesi hariç, diğerleri geç dönemde kapatılmıştır. *Hyposkene* seviyesine kadar iyi korunmuş olup, tavanında ve 2. katın tabanında, *pulpitum*'un altında ahşap hatıl izleri bulunmaktadır.

Skene frons: 2. katta *architrav* ve bezemeli *friz* blokları vardır.

Paraskene: Sahne binasının doğu tarafı ve *cavea* ile bitişiktir. Batı yan duvarı *hospitalia* kapısıyla *cavea*'ya bağlanmaktadır. Sahne binasının yan kapısı düz *lento* 'ludur.

Postskene: Yukarı Roma Agorası ve sivil bazilikayla sırt sırta durmaktadır.

Mimari bezekler:

Korinth sütun başlıkları, *İon-Atik* sütun altlıkları, *plaster* şeklinde sütunlar, 3 adet *architrav* bloğu ele geçmiştir. *Fascia*'larda inci çocuk sırası, *İon kymation*'u, *akanthus*'lu *ranke*'ler, bir açık, bir kapalı *palmetfriz*'i, *ornomentiksoffit* bloklarına sahiptir.

Kabartma-heykel: Bilinmiyor.

Tarihleme:

İlk inşa edilen *cavea* Hellenistik Dönem'e tarihlenmektedir. Üzerine inşa edilen *cavea*, erken Roma Dönemi'nde yapılmış, sahne binasıyla birlikte İ.S. 141 depreminden sonra Opramoas'ın desteğiyle yeniden yapılmıştır. Sahne binasında mimari bezeklerin tarihlenmesiyle Augustus, Hadrian Antoninler ve Severuslar Dönemi'ne ait evreler tespit edilmiştir.

T A B L O L A R

Tablo 1

LYKİA TİYATROLARI CAVEA KAPASİTELERİ		
	KAPASİTE	OTURMA SIRASI
ANTİPHELLOS	2100	25
APOLLONİA	750	10
ARYKANDA	2250	21
BALBURA ALT	HESAPLANAMAZ	8
BALBURA ÜST	1150	18
BOUBON	1300	22
GAGAI	HESAPLANAMAZ	YOK
İDEBESSOS	250	5
KADYANDA	2000	19
KANDYBA	300	6
KİBYRA	8500	37
KORYDALLA	HESAPLANAMAZ	YOK
KYANEAİ	2750	23
LETOON	7800	36
LİMYRA	3550	20
LYDAİ	HESAPLANAMAZ	YOK
MYRA	10 850	36
NİSA	1300	21
OLYMPOS	1900	20
OİNOANDA	2800	16
PATARA	6700	37
PHASELİS	2400	20
PINARA	3000	25
RHODİAPOLİS	1500	18
SİDYMA	HESAPLANAMAZ	6
SİMENA	300	7
TELMESSOS	5000	27
TELMESSOS AKROPOL	HESAPLANAMAZ	16
TLOS	6500	37
XANTHOS	2600	20

LYKİA TİYATROLARI SAHNE BİNALARI						
	SKENE	KAT SAYISI	MİMARİ DÜZENİ	PROSKENE	HYPOSKENE	SKENEFRON
ANTİPHELLOS	VAR	BİLİNMIYOR	BİLİNMIYOR	İZLENEMİYOR	İZLENEMİYOR	İZLENEMİYOR
APOLLONİA	VAR	BİLİNMIYOR	DOR TARZI	İZLENEMİYOR	İZLENEMİYOR	İZLENEMİYOR
ARYKANDA	VAR	2	DOR TARZI	VAR	VAR	AZ KORUNMUŞ
BALBURA ALT	VAR	2	BİLİNMIYOR	YOK	VAR	KORUNMAMIŞ
BALBURA ÜST	VAR	2	DOR TARZI	VAR	VAR	AZ KORUNMUŞ
BOUBON	VAR	BİLİNMIYOR	BİLİNMIYOR	BİLİNMIYOR	BİLİNMIYOR	BİLİNMIYOR
GAGAI	?	BİLİNMIYOR	BİLİNMIYOR	BİLİNMIYOR	BİLİNMIYOR	BİLİNMIYOR
İDEBESSOS	YOK					
KADYANDA	VAR	2	DOR TARZI	VAR	VAR	KORUNMAMIŞ
KANDYBA	YOK					
KİBYRA	VAR	3	DOR TARZI	İZLENEMİYOR	İZLENEMİYOR	AZ KORUNMUŞ
KORYDALLA	?	BİLİNMIYOR	BİLİNMIYOR	BİLİNMIYOR	BİLİNMIYOR	BİLİNMIYOR
KYANEAİ	VAR	BİLİNMIYOR	BİLİNMIYOR	BİLİNMIYOR	BİLİNMIYOR	BİLİNMIYOR
LETOON	VAR	BİLİNMIYOR	BİLİNMIYOR	İZLENEMİYOR	İZLENEMİYOR	İZLENEMİYOR
LİMYRA	VAR	2	DOR TARZINDA	VAR	VAR	AZ KORUNMUŞ
LYDAİ	?	BİLİNMIYOR	BİLİNMIYOR	BİLİNMIYOR	BİLİNMIYOR	BİLİNMIYOR
MYRA	VAR	3	KARIŞIK	VAR	VAR	İYİ KORUNMUŞ
NİSA	VAR	2	DOR TARZINDA	VAR	VAR	AHŞAP OLABİLİR
OLYMPOS	VAR	2	DOR TARZINDA	VAR	VAR	AZ KORUNMUŞ
OİNOANDA	VAR	2	DOR TARZINDA	VAR	VAR	KORUNMAMIŞ
PATARA	VAR	2	KARIŞIK	VAR	VAR	İYİ KORUNMUŞ
PHASELİS	VAR	2	DOR TARZINDA	VAR	VAR	AZ KORUNMUŞ
PINARA	VAR	2	DOR TARZINDA	VAR	VAR	AHŞAP OLABİLİR
RHODİAPOLİS	VAR	2		VAR	VAR	AZ KORUNMUŞ
SİDYMA	?	BİLİNMIYOR	BİLİNMIYOR	BİLİNMIYOR	BİLİNMIYOR	BİLİNMIYOR
SİMENA	YOK					
TELMESSOS	VAR	2	KARIŞIK	VAR	VAR	AZ KORUNMUŞ
TELMESSOS AKROPOL	YOK					
TLOS	VAR	3	KARŞIK	İZLENEMİYOR	İZLENEMİYOR	2. KAT İYİ, 3. KAT AZ
XANTHOS	VAR	2	KARIŞIK	VAR	VAR	AZ KORUNMUŞ

RHODİAPOLİS TİYATROSU			
KEMER BLOKLARININ ÖLÇÜLERİ			
BLOK NO	ORTALAMA UZUNLUK	ÜST KENAR UZUNLUĞU	ALT KENAR UZUNLUĞU
TS.164	0,80 M.	0,42 M.	0,27 M.
TS.165	0,68 M.	0,42 M.	0,30 M.
TS.166	0,75 M.	0,44 M.	0,30 M.
T.S.08.12	0,70 M.	0,54 M.	0,44M.
LENTO BLOKLARININ ÖLÇÜLERİ			
BLOK NO	UZUNLUK	YÜKSEKLİK	SİLME SAYISI
TS.86	0,78 M.	0,44 M.	8
TS.09.08	2,4 M.	0,44 M.	8
TS.96	1,88 M.	0,40 M.	8
TS.128	0,140 M.	0,26 M.	6
SÖVE BLOKLARININ ÖLÇÜLERİ			
BLOK NO	EN	YÜKSEKLİK	SİLME SAYISI
TS.127	0,33 M.	0,84 M.	6
TA.39	0,32 M.	0,86 M.	3
TS.08.21	0,25 M.	0,48 M.	
TS.11.08	0,37 M.	1,27 M.	5
TS.06.08	0,31 M.	1,27 m.	5
CAVEA ÖLÇÜLERİ			
CAVEA ALT YAY UÇ AÇIKLIĞI	8.85 M.		
CAVEA ÜST YAY UÇ AÇIKLIĞI	32.9 M.		
CAVEA ALT YAY ÇAPI	11 M.		
CAVEA ÜST YAY ÇAPI	34 M.		
CAVEA ALT YAY UZUNLUĞU	20,14 M.		
CAVEA ÜST YAY UZUNLUĞU	65,33 M.		

KAYNAKÇA ve KISALTMALAR

Archäologische Bibliographie 1993 ve AA 1997, 611 vdd. önerilen kısaltmalar kullanılmıştır.

ANTİK KAYNAKLAR

Herodotos:	Herodotos Tarihi (Çev.Ökmen,M.), (1991).
Vitruvius:	De Architectura. Mimarlık Üzerine On Kitap (Çev. S. Güven) (1990).

Abbasoğlu 1994	H. Abbasoğlu , Perge Roma Dönemi Mimarisinde Arşitravların Soffit Bezemeleri, (1994).
Adak-Onur 2010	M. Adak-F. Onur , “Side’de Epigrafik Çalışmalar” 52-55, bkz:Side’ye Emek Verenler Sempozyumu 20-22 Nisan 2007, Side, Antalya, (Ed. Ü. İzmirli- G. Tanyeli- Z. Ahunbay), 2010.
Adam 1994	J.P. Adam , Roman Building : Materials and Techniques (1994).
Akdoğu Arca 2001	E. Akdoğu, Arca , Likya ve Pamphilya Kentlerinde Euergesia, (Akdeniz Üniversitesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Yayınlanmamış Y.L Tezi 2001).
Akdoğu Arca 2002	E. Akdoğu, Arca , « Lykia’lı Bir Euergetes Opramoas » Bkz. Ed. S. Şahin- M. Adak, Likya İncelemeleri I, (2002) 79-90.
Alanyalı 2005	H. Alanyalı ,“Patara Tiyatrosu 2004 Çalışmaları”, D.T.C.F.Anadolu/Anatolia Dergisi 29, 2005, 1-12.
Alanyalı-Ganzert 2007	H. Alanyalı -J.Ganzert , “Patara Tiyatrosu Çalışmaları”,16. bkz :Işık, F. Patara, KST, Cilt 28, 2007.
Alanyalı–Ganzert 2008	H. Alanyalı - J.Ganzert , “Patara Tiyatrosu Çalışmaları”, 61.bkz: Işık, F. Patara, KST, Cilt 29, 2008.
Alanyalı 2009	H.Alanyalı ,“Patara Tiyatrosu 2004-2008 Yılı Çalışması” Çabuk A ve F. Alanyalı (Ed.), Kültür Varlıklarının Belgelemesi Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2009, 117-143.
Alanyalı 2010	H. Alanyalı , “Side Tiyatrosunda Yeni Yapılan Araştırmalar Işığında Scaenae Frons Kaset Kabartmaları ve Dionysos Frizi” , 84-91 ;bkz:Side’ye Emek Verenler Sempozyumu 20-22 Nisan 2007, Side, Antalya, (Ed. Ü. İzmirli- G. Tanyeli- Z. Ahunbay), 2010.

- Alchemenes 1994** **J. Alchemenes**, “Spolia in Roman Cities of the Late Empire Legislatie Rationales and Architectural Reuse” *Dumbarton Oaks Papers* 48, 1994, 167-178.
- Altenhöfer 1980** **E. Altenhöfer**, “Das erste römische Bühnengebäude des Theaters von Milet”, bkz : Müller-Wiener, Wolfgang (Ed.), *Milet 1899- 1980, Ergebnisse, Probleme und Perspektiven einer Ausgrabung Kolloquium Frankfurt am Main 1980, IstMitt. Beiheft 31* (1980).
- Altenhöfer- Bol 1989** **E. Altenhöfer- R. Bol**, «Der Erosen-Jadefries des Theaters in Milet. Fundzusammenhang und baugeschichtliche Beurteilung Archäologische Beurteilung und Rekonstruktion », *Ist. Mitt* 39 (1989), 17-48.
- Anadolu 1970** **M. Anadolu**, *Küçük Asya İmparatorluk Çağı Tapınakları* (1970).
- Anti 1947** **C. Anti**, *Teatri Greci Arcaici, Da Minosse a Pericle*(1947).
- Arundell 1834** **F. V. J. Arundell**, *Discoveries in Asia Minor, including a Description of the Ruins of Several Ancient Cities, and especially Antioch of Pisidia*, 2 vols. (1834).
- Ataç 1999a** **İ. Ataç**, *Das Antike Theater von Ephesos :Grundlagen des Projektes Raumforschung und Restaurierung*, in : H. Friesinger-F. Krinzinger (Ed.), *100 Jahre Österreichische Forschungen in Ephesos, Akten des Symposions Wien 1995, DenkschrWien* 260, *AForsch* 1 (1999) 429-435.
- Ataç 1999b** **İ. Ataç**, *Neue Beobachtungen am Theater von Ephesos*, in :P. Scherrer-H. Taeuber-H. Thür (Ed.) *Steine und Wege. Festschrift für Dieter Knibbe zum 65. Geburtstag, Österreichisches Archäologisches Institut, Sonderschriften des Österreichischen Archäologischen Instituts* 32 (1999) 1-6.
- Atik 1996** **N. Atik**, *Cephenin Mimari Bezemesi Bkz : J.İnan “Perge Tiyatrosunun Yayın Çalışmalarının Ön Raporu” XVIII. KST* 18, 1996, 65-83.
- Atik 2000** **N. Atik**, “Die Bauornamentik der Bühnenfassade des Theaters von Perge” *AA* 2000, 299-322.
- Aulock 1974** **H. von Aulock**, *Die Münzprägung des Gordianus III. Und der Tranquillina in Lykien. Ist Mitt Beiheft* 11 (1974).

- Bachmann 2009** **M. Bachmann (Ed.)** Bautechnik im antiken und vorantiken Kleinasien, Byzas 9, (2009).
- Badie- Moretti 2000** **A. Badie- J.C. Moretti**“Le Theatre du Letoon” Anat.Ant. 8,2000, 340-341.
- Balty 1991** **J.Ch.Balty**, Curia ordinis :recherches d’architecture et de l’urbanisme antiques sur les curies provinciales du monde (1991).
- Başal 2002** **S.Başal**, Kıyı Kilikya Kentlerinde Tiyatro Mimarisi ve Mimari Bezemeler (Selçuk Üniversitesi Yayınlanmaış Doktora Tezi 2002).
- Başaran 1995** **C. Başaran**, Anadolu Mimari Bezemeleri Roma Çağı Lotus Palmet Örgesi (1995).
- Başaran 1989** **C. Başaran**,“Anadolu Roma Çağı Lotus-Palmet Örgesinde Tip Gelişimi”, TAD 28, 1989, 53-72.
- Başaran 1990** **C. Başaran**, Mimari Bezemeler Işığında II.yy. İonia ve Pamphylia’sı” 10. TTK Bildirileri-I, 1990, 231-238.
- Başaran 1999** **C. Başaran**, Anadolu Kompozit Başlıkları, (1999).
- Baudis** **D.Baudis**, Amphitheatres Romains, Les Arenes de Toulouse-Purpan, Lattes.
- Bayburtluoğlu 1981** **C. Bayburtluoğlu**, Lycie (1981).
- Bayburtluoğlu 1982** **C. Bayburtluoğlu**, Das soziale und wirtschaftliche Leben in Arykanda bkz : D. Papenfuß/V.M. Stročka (Ed.), Palast und Hütte (1982) 419.
- Bayburtluoğlu 2003** **C. Bayburtluoğlu**, Arykanda(2003).
- Bayburtluoğlu 2004** **C. Bayburtluoğlu**, Lykia (2004).
- Beacham 1991** **R. C. Beacham**, The Roman Theater and Its Audience (1991).
- Bean 1971** **G. E. Bean**, Journeys in Northern Lycia 1965-1967, JÖAI, Denkschriften 104. Ergänzungsbände zu den Tituli Asiae Minoris Nr. 4 (1971).
- Bean 1978** **G. E. Bean**, Lycian Turkey, An Archaeological Guide (1978).

- Bean 1995** **G. E. Bean**, Eskiçağ'da Ege Bölgesi (Çev. İ.Delemen, İstanbul (1998).
- Bean 1998** **G. E. Bean**, Eskiçağ'da Likya Bölgesi (Çev. H. Kökten, İstanbul 1998).
- Bean 2000** **G. E. Bean**, Menderes'in Ötesi (Çev. P. Kurtoglu, İstanbul 1998).
- Beare 1950** **W. Beare**, The Roman Stage A Short History of Latin Drama In The Time Of The Republic (1950).
- Beeman 1993** **W. Beeman**, "The Anthropology of Theater and Spectacle", Annual Review of Anthropology, Vol. 22, 1993, 369-393.
- Benndorf- Niemann 1930** **O. Benndorf-G. Niemann**, Reisen im südwestlichen Kleinasien I (1884).
- Berger 1970** **E. Berger**, Das Basler Arztrelief Studien zum griechischen Grab und Votivrelief um 500 v. Chr. Und zur vorhippokratischen Medizin (1970).
- Bergk 1812** **J.A. Bergk**, Ansichten von der Türkei hauptsächlich von Caramanien: nebst einer Auswahl merkwürdiger Ansichten von den Inseln Rhodus und Zypern und den einst berühmten Städten Corinth, Carthago und Tripoli, mit 20 Kupfern (Leipzig 1812) .
- Bernard 2001** **J. F. Bernard**, Koilon et Cavea, Contribution aux Recherches Menees Sur L'architecture de Spectacle, Universite Michel de Montaigne-Bordeaux III, Histoire, langues, litterature ancienne (Univeristé de Michel Montaigne Bordeaux 3 Yayınlanmamış Doktora Tezi 2001).
- Bieber 1961** **M. Bieber** The History of The Greek And Roman Theater,(1961).
- Bieber 1920** **M. Bieber**Die Denkmaler Zum Theaterwesen Im Altertum, (1920).
- Bieber –Brueckner 1915** **M. Bieber - A. Brueckner**, Skenika(1915).
- Bieber 1961** **M. Bieber**The History of The Greek And Roman Theater, (1961).
- Bier 1990** **L. Bier**, "The lower theater at Balboursa", Anat. St. 1990, 69-79.

- Bier1994** **L.Bier**, “The upper theater at Balboura”, Anat. St. 44,1994, 27-46.
- Bingöl 1991** **O. Bingöl**, “Arbeitenphasen des neuen Theatron in Magnesia a. M.”, bkz: Hoffmann, A. Schwandner, E. L. (Ed.) Bautechnik der Antike, 1991, 17-21.
- Bingöl 2004** **O.Bingöl**, Arkeolojik Mimaride Taş (2004).
- Bingöl 2005** **O. Bingöl**, Magnesia ad Meandrum on the Meander: Theatron, Magnesia Ad Maendrum Monografileri 1,(2005).
- Bingöl 2011** **O. Bingöl**, “Magnesia Antik Dünyanın Coşkulu Mekanı Stadyum” Aktüel Arkeoloji Eylül-Ekim 2011/23, 188-127.
- Birol Can 2005** **C.Birol**, “Antoninler Dönemi Baroğu Işığında Aspendos Tiyatrosu Bezemeleri”, 2005,89-120.
- Blansdorf 1990** **J. Blansdorf (ed.)** Theater und Gesellschaft im Imperium Romanum. Theatre et societe dans l’empire romain (1990).
- Bohn 1896** **R. Bohn**,Altertümer von Pergamon 4, Die Theater-Terrasse, 1896.
- Bomgardner 2000** **D. L. Bomgardner**,The Story of the Roman Amphitheatre, (2000).
- Bommelaer 1992** **J. F. Bommelaer**,“Observations Sur le theatre de Delphes”, Delphes Centenaire de la Grande Fouille Realisee Par L’Ecole Française D’Athenes (1892-1903) Actes du Colloque Paul Perdrizet Strasbourg, 6-9 novembre 1991bkz : J-F. Bommelaer (Ed.) 1992.
- Borchhardt 1975** **J.Borchhardt**, “Das griechisch-römische Theater in Myra”. Bkz: J.Borchhardt (ed.), Myra. Eine lykische Metropole in antiker und byzantinischer Zeit, 1975, 57 vd.
- Borchhardt 1999** **J.Borchhardt**, Limyra Zemuri Taşları, Likya Bölgesi’nde Limyra Antik Kentinin Gizemli Sularında Yapılan Arkeolojik Araştırmalar (İstanbul 1999).
- Bouet 2008** **A. Bouet**“Amphitheatres et sanctuaires du culte imperial en Occident romain:les liens urbanistiques”.D’Orient et D’Occident Melanges Offerts a Pierre Aupert,edit. Alain Bouet, Bordeaux 2008, 269-293.

- Brandt –Kolb2005** **H. Brandt– F. Kolb**, Lycia et Pamphylia, Eine römische Provinz im Südwesten Kleinasien, (2005).
- Brea 1981** **L. B. Brea**, Menandro e il teatro greco nelle terracotte liparesi, (1981).
- Brecciaroli-Taborelli 2004** **L. Brecciaroli-Taborelli**, „per gli antichi monumenti patrii e pel decoro del paese. Osservazioni sul teatro romano di Torino”Quaderni della Soprintendenza Archeologica del Piemonte, 2004, 53-70.
- Brill 1968** **E.J. Brill**, Monumenta Graeca Et Romana II. L’Architecture Grecque (1968).
- Brill 1981** **E. J. Brill**, Théâtre et Spectacles dans l’Antiquité , Actes du Colloque de Strasbourg 5-7 novembre 1981: Université des Sciences Humaines de Strasbourg Travaux du Centre de Recherche sur le Proche Orient et La Grèce Antiques.
- Brockett 2000** **O.G.Brockett**, Tiyatro Tarihi Çev. Sokullu ve diğ., (2000).
- Brothers1989** **A. J. Brothers**, “Buildings for Entertainment”, Roman Public Buildings. Bkz: I. M. Barton (Ed.), 97-127, University of Exeter, 1989.
- Bulle 1928** **H.Bulle**, Untersuchungen an Griechischen Theatern, Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften Philologische-historische Klasse XXXIII,(1928).
- Bulut 2002** **S.Bulut**, “Tiyatro Kazıları”.Bkz: F. Işık, Patara 2000, KST, 23-2, 2002, 397-412.
- Bulut-Genim 2003** **S. Bulut - S.Genim**, “Tiyatro Kazıları” bkz: F. Işık, “Patara 2001” KST, Cilt 24-1, 2003,1-10.
- Burmeister 2005** **E. Burmeister**, Anmerkungen zur Bautypologie antiker Theater, in: B.Brandt-V. Gassner-S. Ladstätter (Ed.), Synergia. Festschrift für Friedrich Krinzinger, Bd.II (2005) 157-161.
- Burmeister 2006** **E.Burmeister**, Antike griechische und römische Theater, (2006).
- Büsing 1988** **A. Büsing**, “Dorische Türrahmen”, Bathron (1988).

- Büsing-Kolbe 1978** **A. Büsing-Kolbe**, “Frühe griechischen Türen” Jdl 93, 1978, 66-174.
- Büyükkolancı 1998** **M. Büyükkolancı**, Adada Pisidia’da antik bir kent, (1998).
- Büyükkolancı 2010** **M. Büyükkolancı**, “Side Tiyatrosunun Batı Parodos Kazıları ve Side Dionysos Tapınağı’na İlişkin Yeni Bulgular, 92-104; bkz:Side’ye Emek Verenler Sempozyumu 20-22 Nisan 2007, Side, Antalya, (Ed. Ü. İzmirli- G. Tanyeli- Z. Ahunbay), 2010.
- Can 2005** **B.Can**, “Antoninler Dönemi Baroğu Işığında Aspendos Tiyatrosu Bezemeleri, Adalya 8, 2005,89-120.
- Capps 1895** **E. Capps**, “Excavations in the Eretrian Theatre in 1894” *AJA*, vol. 10, 1895, 338-346.
- Caputo1959** **G.Caputa**, Il Teatro Di Sabratha e L’Architettura Teatrale Africana, Monografie Di Archeologia Libica- VI, (1959).
- Caputa 1987** **G. Caputa**, Il Teatro Augusteo Di Leptis Magna Scavo e Restauro (1937-1951), (1987).
- Carroll 1905** **M. Carroll**, Thucydides, Pausanias, and the Dionysium in Limnis, *The Classical Review*, vol. 19, 1905, 325-328.
- Carson ve diğ. 1994** **R. A. G. Carson – J. P. C. Kent –A. M. Burnett**, The Roman Imperial Coinage Vol X, (1994).
- Caston, Flickinger 1930** **R. Caston, Flickinger**, “The Theater of Aeschylus”, *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, vol.61, 1930, 80-110.
- Cavalier 2005** **L.Cavalier**, Architecture Romaine D’Asie Mineure Les Monuments De Xanthos Et Leur Ornementation, *Scripta Antiqua* 13, Bordeaux, 2005,45-66.
- Chase 2002** **R. G.Chase**, Ancient Hellenistic and Roman Amphitheatres, Stadiums, and Theatres – the way they look now (Portsmouth, New Hampshire 2002).
- Choiseul Gouffier 1782** **G. F. A. de Choiseul Gouffier**, Voyage pittoresque dans la Grèce I (Paris 1782).
- Ciancio Rossetto-Sartorio 1994** **P. Ciancio Rossetto – G. P. Sartorio**(Ed.), Teatri greci e romani alle origini del linguaggio rappresentato, III (Rom 1994).

- Corsten 2005** **T.Corsten**, Kibyratis in antiquity, *Anatolian Archaeology* 11,2005, 27-8.
- Coulton ve diğ. 1988** **J.J Coulton- N.P. Milner - A.T.Reyes**, “Balboura Survey”,*AnatSt* 38, 1988, 121.
- Coulton ve diğ. 1989** **J. J. Coulton– N.P. Milner - A.T.Reyes**, “Balboura Survey”,*AnatSt* 39, 1989, 41.
- Courtois 1989** **C.Courtois**, *Le Batiment de Scene Des Theatres D’Italie Et De Sicile Etude Chronologique et Typologique*, (1989).
- Csapo 2010** **E. Csapo**, *Actors and Icons of the Ancient Theater* (2010).
- Csapo-Miller 2007** **E. Csapo-M.C. Miller**, *The Origins of Theater in Ancient Greece and Beyond From Ritual to Drama* (2007).
- Çevik 2007** **N.Çevik**, “ A first report following the excavation of the Rhodiapolis Theater”*Hierapolis International Symposium. Methodologies of Restoration and enchancement of ancient theatres in Turkey: Methods Activities, Results. 07-08 Eylül 2007 Pamukkale. In Proceeding Ege Yayınları, (Baskıda).*
- Çevik 2008a** **N. Çevik**, “Northeast Lycia:The New Evidence Results from the past ten years from the Bey Mountains Surface Surveys”, *Adalya XI*, 2008, 189-233.
- Çevik 2008b** **N.Çevik**, “Rhodiapolis ve Kumluca Sınırları İçindeki Diğer Antik Yerleşimler”, *Kumluca, Arkeolojisi, Tarihi, Doğası ve Tarımıyla*, bkz : N. Çevik (Ed.), 2008,13-72.
- Çevik 2010a** **N. Çevik**, “Myra ve Limanı Andriake Kazılar başlarken ön düşünceler”, *Arkeoloji ve Sanat*, 2010, 53-82.
- Çevik 2010b** **N. Çevik**, “The sunken metropolis of St. Nicolas” *The Current Archeology*, 2010, 18-25.
- Çevik - Bulut 2008** **N. Çevik- S. Bulut**, “The rediscovery of Gagae/Gaxe in the south-east corner of Lycia, New finds from the total surface surveys » *Adalya XI*, 2008, 63-98.
- Çevik-Bulut 2010** **N. Çevik - S. Bulut**, “ İkinci Kazı Sezonunda Myra ve Limanı Andriake”25-118. Bkz : N. Çevik (Ed.), *Arkeolojisinden Doğasına Myra/Demre*, 2010.

- Çevik ve diğ. 2005a** N. Çevik-B. Varkıbaşı-S. Bulut-İ. Kızılgut “Roma Dönemi Kalıntıları”, bkz.: Ed. N. Çevik-B. Varkıbaşı-E. Akyürek, Trebenna Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası. Its History, Archaeology and Natural Environment. ADALYA Ekyayın Dizisi/ Supplementband 7 (2005) 31-80.
- Çevik ve diğ.2005b** N. Çevik ve diğ. “Beydağları ”, ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri, 2005-3, 109-115.
- Çevik ve diğ.2007** N. Çevik- İ. Kızılgut-S. Bulut“Excavations at Rhodiapolis in 2006 : The first Campaign”, ANMED 5, 2007, 59-67.
- Çevik ve diğ.2008a** N. Çevik– İ. Kızılgut- S.Bulut“Rhodiapolis Kazıları 2007”ANMED 6, 2008,54-60.
- Çevik ve diğ. 2008b** N. Çevik- İ. Kızılgut- S. Bulut “Rhodiapolis Kazılarında İlk Yıl : 2006 ” 29.KST-2, 2008, 1-18.
- Çevik ve diğ. 2009a** N. Çevik - İ. Kızılgut - S. Bulut “Rhodiapolis 2007 Yılı Kazıları” 30.KST, 2009, 297-316.
- Çevik ve diğ. 2009b** N. Çevik - İ. Kızılgut - S. Bulut “Rhodiapolis Kazıları 2008“, ANMED 7, 2009, 50-61.
- Çevik ve diğ.2010a** N. Çevik - İ.Kızılgut - S.Bulut “Rhodiapolis 2008”, 31. KST, 2010, 209-230.
- Çevik ve diğ. 2010b** N. Çevik- İ.Kızılgut- S. Bulut “Rhodiapolis as a Unique Example of Lycian Urbanism” Akmed XIII, 2010, 29-63.
- Çevik ve diğ.2011** N. Çevik- S. Bulut- O. Tıbbıkoğlu- B. Özdilek “Myra-Andriake 2009”, 32. KST, 2011, 403-420.
- Çubuk 2008** N. Çubuk, Hierapolis Tiyatro Kabartmaları (2008).
- D’Amico 1968** S.D’Amico, Storia del Teatro Drammatico (1968).
- D’Andria- Cagia 2007** F. D’Andria - M. P.Cagia, Hierapolis di Frigia I : Le attività delle campagne di scavo e restauro 2000 – 2003, (2007).
- D’Andria- Ritti 1985** F. D’Andria- T. Ritti, Hierapolis : Scavi e ricerche 2, Le sculture del teatro : I rilievi con i cicli di Apollo e Artemide, Archeologica 54, Rome, 1985.
- des Courtils–Laroche1998** J. des Courtils – D. Laroche“Xanthos ve Letoon Kazıları” KST 20/2, 1998, 137.

- des Courtils-Laroche 1998** **J. des Courtils – D. Laroche** “Xanthos et le Letoon sur la Campagne de 1997”, *Anat. Ant.* 8, 471-477.
- des Courtils-Cavalier 2001** **J. des Courtils– L.Cavalier**, *Urbanism in Western Asia Minor. New studies on Aphrodisias, Ephesos, Hierapolis, Pergamon, Perge and Xanthos*, 149-171. bkz: D. Parrish (Ed.), *JRA supplementary series 45* (2001)
- des Courtils-Laroche 2002** **J. des Courtils-D. Laroche**, “Xanthos et le Letoon: Rapport sur la campagne de 2001” *Anat. Ant.* 10, 297-333.
- des Courtils 2003** **J. des Courtils** *Guide de Xanthos et du Letoon* (2003).
- des Courtils-Laroche 2004** **J. des Courtils-D. Laroche**, “Xanthos et le Letoon rapport sur la campagne de 2003” *Anat. Ant.* 12, 309-340.
- des Courtils 2010** **J. des Courtils**, “Xanthos 2009: Le théâtre, 2010”, *Anat. Ant.* 18, 297.
- Demargne 1958** **P. Demargne**, *Türk Arkeoloji Dergisi* 8,1, 1958, 9.
- Demont-Lebeau 1996** **P. Demont, A. Lebeau**, *Introduction au theatre grec antique*, (1996).
- Devreker 2002** **J. Devreker**, “Fouilles archeologiques de Pessinonte la campagne de 2002” *Anat. Ant.*, 11, 2004, 83-95.
- Devreker 2003** **J. Devreker**, “Fouilles archeologiques de Pessinonte la campagne de 2001” *Anat. Ant.*, 11, 2003, 141-156.
- Dilke 1950** **O.A.W. Dilke**, *Details and chronology of Greek Theatre Caveas*, *Annual of the British School at Athens* 45, (1950).
- Dilmen 2004** **H. Dilmen**, *Aspendos Antik Tiyatrosunun Mimari ve Akustik Özellikleri*, (İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Y.L. Tezi, 2004).
- Dinsmoor 1975** **W. B. Dinsmoor**, *The Architecture of Ancient Greece* (1975).
- Dinstl 1986** **A. Dinstl**, “Bauornamentik am Theatervon Limyra”, *ÖJh* 57, 1986-87, 140-220.
- Dinstl 1993** **A. Dinstl**, “Ein Bukranienfries Aus Limyra”, in: *Akten des II. Internationalen Lykien-Symposions, Tituli Asiae Minoris Ergänzungsband 18* (Wien 1993) 161-167.

- Domergue ve diğ. 1990** C. Landes, - C. Pailler, *Spectacula-1 Gladiateurs et Amphitheatres Actes du Colloque tenu a Toulouse et a Lattes Les26,27,28,29 mai 1987*, Lattes, 1990.
- Dontas 2005** N.Dontas, *Priene, Hellenic Studies 5*, (2005).
- Dörpfeld- Reisch 1896** W. Dörpfeld - E.Reisch, *Das griechische Theater*, (1896).
- Dörpfeld- Reisch 1966** W. Dörpfeld - E.Reisch, *Das griechische Theater, Beiträge zur Geschichte Des Dionysos Theaters in Athen Das Griechische und Anderer Griechischer Theater*, (1966).
- Duggan 2008** T .M.P.Duggan, “Aspendos Tiyatrosu’nun 1930 Yılı Restorasyonu ve Sahne Binası İçindeki Selçuklu Sarayına İlişkin Yeni Bulgu ve Gözlemler”, *Akdeniz Üniversitesi Son Yüzyıl Sempozyumu*, 2008, 497-511.
- Duggan 2011** T .M.P.Duggan, “An interpretation of some unpublished *in situ* and recorded Rum Seljuk 13th c. external and internal figural relief work on the Belkis (Aspendos) Palace, Antalya” (baskıda).
- Dumont 2006a** J. C. Dumont, “Le theatre, cheval de Troie de l’hellenisme a Rome” *Pallas*, 70, 2006, 329-335.
- Dumont 2006b** J. C.Dumont, “Quel theatre et pour qui?”, *Pallas*, 71, 2006, 81-90.
- Dunnett 1971** R. Dunnett, “The Excavation of the Roman Theatre at Gosbecks”, *Britannia*, vol.2, 1971, 27-47.
- Dwight –Goodell 1897** Dwight – T. Goodell, “Dörpfeld and the Greek Theatre”, *AJA*, vol. 18, 1897, 1-18.
- Engelmann 2004** H.Engelmann, “Tiberius Claudius Flavianus Eudemos und das Theater von Patara”, *Anadolu’da Doğdu. Festschrift F. Işık zum 60.Geburtstag bkz : T. Korkut (Ed.)*, 2004, 293-296.
- Erder 1967** C. Erder, *Hellenistik Dönem Anadolu Mimarisinde Kyma Rekta-KymaReversa*(1967).
- Erim 1986** K. T. Erim, *Aphrodisias, City of Venus Aphrodite*, 1986.
- Erim 1989** K. T. Erim, *Aphrodisias, La Cite de Venus Retrouve, Les Dossier D’Archeologie 139*, June, 1989.

- Fellows 1840** C. **Fellows**, An account of discoveiries in Lycia (London 1840).
- Ferla ve diğ. 2005** K.**Ferla**; **F. Graf**; **A. Sideris**, Priene, (2005).
- Ferrero 1966** **D. D. B.Ferrero**, Teatri Classici in Asia Minore, 1 Cibyra – Selge- Hierapolis, (1966).
- Ferrero 1969** **D. D. B.Ferrero**, Teatri Classici in Asia Minore, 2 Citta di Pisidia, Licia e Caria, (1969).
- Ferrero 1970** **D. D. B.Ferrero**, Teatri Classici in Asia Minore, 3 Citta dalla Troade alla Pamfilia, (1970).
- Ferrero 1974** **D. D. B.Ferrero**, Teatri Classici in Asia Minore, 4 Deduzioni e proposte con un capitolo epigrafico di Mario Gallina e contributi di Kenan T. Erim, Giuseppe A. Pugno, Enrico Pozzi, (1974).
- Ferraro 1987** **D. D. B.Ferrero**, in Hierapolis, di Frigia 1957-1987, (1987).
- Ferrero 1990** **D. D. B.Ferrero**, Batı Anadolu'nun Eski Çağ Tiyatroları, (1990).
- Fiechter1914** **E. R.Fiechter**, Die baugeschichtliche Entwicklung des griechischen Theaters (München 1914) .
- Fossum 1898** **A. Fossum**, “The Eiskylema in the Eretrian Theatre”, *AJA*, vol.2, 1898, 187-194.
- Fossum 1905** **A. Fossum**, “The Theatre at Sikyon”, *AJA*, vol.9, 1905, 263-276.
- Fraisse- Moretti 2007** **P. Fraisse**, - **J. C.Moretti**, Exploration Archeologique de Delos, (2007).
- Frézouls 1982** **E.Frézouls**,« Aspects de l’histoire architecturale du théâtre romain » in Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, 12, I. II, 1982, 343- 441.
- Frézouls 1985** **E.Frézouls**, Le théâtre de Philippopolis en Arabie, 1956.
- Frézouls 1985** **E.Frézouls**, Araştırma Sonuçları Toplantısı 3, (1985) 45.
- Frézouls 1990** **E.Frezouls**, “L’exploration du Theatre de Xanthos” Comptes rendus des sceances de l’Academie des inscriptions et belles-lettres, Année 1990, Volume 134, Nr.4. 1990, 875-890.

- Frost Abbott 1907** **F. Frost Abbott**, "The Theatre as a Factor in Roman Politics under the Republic", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, vol. 38, 1907, 49-56.
- Fuchs 1987** **M. Fuchs**, Untersuchungen Zur Ausstattung Römischer Theater in Italien und den Westprovinzen des Imperium Romanum, (1987).
- Futrell 1991** **A. R. Futrell**, *Circles Across The Land: The Amphitheater in Roman West*, Berkeley, (1991).
- Gardner 1890** **E. A. Gardner**, "The Theatre at Megalopolis", *The Journal of Hellenic Studies*, vol.1, 1890, 294-298.
- Gebhard 1974** **E. Gebhard**, "The Form of the Orchestra in the Early Greek Theater", *Hesperia*, vol. 43, 1974, 428-440.
- Gentili 1977** **B. Gentili**, *Lo spettacolo nel mondo antico, Teatro Ellenistico E Teatro Romano Arcaico*, Roma, (1977).
- Gerkan 1921** **A. Von Gerkan**, *Das Theater von Priene, als Einzelanlage und in seiner Bedeutung für das hellenistische Bühnenwesen*, (1921).
- Gerkan-Müller-Wiener 1961** **A. Von Gerkan-W. Müller-Wiener**, *Das Theater von Epidauros* (1961).
- Giacomo 1959** **C. Giacomo**, *Il teatro di Sabratha e l'architettura teatrale africana*, (1959).
- Giacomo 1987** **C. Giacomo**, *Monografie di Archeologia Libica-III, Il Teatro Auguste di Leptis Manga*, (1987).
- Gilman-Romano 1985** **D. Gilman-Romano**, "The Panathenaic Stadium and Theater of Lykourgos: A Re-Examination of the Facilities on the Pnyx Hill", *AJA*, vol.89., 1985, 441-454.
- Ginouvès 1972** **R. Ginouvès**, *Le Theatron a Gradins Droits et l'Odeon d'Argos*, (1972).
- Ginouvès-Martin 1985** **R. Ginouvès, - R. Martin**, *Dictionnaire Methodique de L'Architecture Grecque et Romaine, I Matériaux; Techniques de Construction, Techniques et Formes Du Decor*, (1985).
- Ginouvès 1992** **R. Ginouvès**, *Dictionnaire Methodique de L'Architecture Grecque et Romaine II*, (1992).

- Gogos 1992** **S.Gogos**, Das Theater von Aigeira Ein Beitrag zum antiken Theaterbau, Österreichisches Archäologisches Institut, Sonderschriften Band 21.
- Gogos 1998** **S.Gogos**, “Bemerkungen zu den Theatern von Priene und Epidauros sowie zum Dionysostheater in Athen” ÖJA Band 67, 1998, 65-106.
- Golvin 1988** **J.C. Golvin**, L’Amphitheatre Romain, Essai sur la theorisation de sa forme et de ses fonctions, (1988).
- Golvin- Landes 1990** **J. C. Golvin - C.Landes**, Amphitheatres Gladiateurs,(1990).
- Golvin- Salles 2006** **J. C. Golvin - C.Salles**, Voyage Chez Les Empereurs Romains, (2006).
- Graefe 1979** **R. Graefe**, Vela erunt. Die Zeltdächer der römischen Theater und ähnlicher Anlagen (1979).
- Green 1994** **J.R.Green**, Theatre in Ancient Greek Society, (1994).
- Green 2006** **J.R.Green**, “Paphos ve İskenderiye Tiyatroları : İlk Düşünceler” 145-158. Bkz :.R. Macleod (Ed.) İskenderiye Kütüphanesi Antik Dünya’nınÖğrenim Merkezi, (2006).
- Gros 1996** **P. Gros**, L’architecture Romaine,(1996).
- Gülbay 2009** **O. Gülbay**, Anadolu’da İmparator Hadrian Dönemi İmar Faaliyetleri (Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınlanmamış Y.L. Tezi 1998).
- Günay 2008** **R. Günay**,“Side Antik Tiyatrosu Sahne Binası 1992-2006 Yılları Çalışmaları Sonuçları”, bkz. : İ.Delemen-S. Çokay-Kepçe-A. Özdizbay-Ö. Turak (Ed.), Euergetes. Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu’na 65. Yaş Armağanı (2008) 541-556.
- Günay 2010** **R. Günay**,“Side Çalışmalarım”, 77-83, bkz:Side’ye Emek Verenler Sempozyumu 20-22 Nisan 2007, Side, Antalya, (Ed. Ü. İzmiriligil- G. Tanyeli- Z. Ahunbay), 2010.
- Hanson 1959** **J. A. Hanson**, Roman Theater-Temples, (1959).
- Harrison1890** **J. Harrison**,“Dr. Dörpfeld on the Greek Theatre” The Classical Review, Vol. 4, 1890, 274-277.

- Heberdey 1941** **R.Heberdey**, Tituli Asia Minoris Collecti et Editi Avdpiciis Academiae Litteraum Vindobonensis, Tituli Pisidiae : linguis graeca et latina conscripti Volumen III, Fasciculus I Tituli Termesi Et Agri Termessensis, (1941).
- Heberdey ve diğ.1912** **R.Heberdey, - G.Niemann, - W.Wilberg**, Forschungen in Ephesos Band II, Das Theater in Ephesos, (1912).
- Hellenkemper-Hild 2004a** **H. Hellenkemper, - F.Hild**, , Lykien und Pamphylien, TIB 8, Bant 2, (2004).
- Hellenkemper-Hild 2004b** **H. Hellenkemper, - F. Hild**, Lykien und Pamphylien, TIB 8, Bant 3, (2004).
- Hellmann 2002** **M. C. Hellmann**, L'Architecture Grecque, Les principes de la construction, Paris, (2002).
- Hofbauer 2002** **M. Hofbauer**, "Zum Theater von Ephesos. Eine kurze Darstellung der Grabungs geschichte zwischen 1866 und 2001", ÖJh 71, 2002, 177-187.
- Hoskyn 1842** **R.Hoskyn**,. "Narrative of a Survey of Part of the South Coast of Asia Minor" Journal of the Royal Society of London 12, 1842, 143-161.
- Hönle-Henze1981** **A. Hönle, - A. Henze**, Römische Amphitheater und Statuen Gladiatorenkämpfe und Circusspiele, (1981).
- Hubet 1992** **M. C. Hubet**, Histoire de la scene occidentale de l'Antiquite a nos jours, (1992).
- Huber 2006** **G. Huber** "Rhodiapolis. Beziehungen zwischen Bauforschung und Epigraphik", Anzeiger der phil-bist. Klasse. 141-1AnzWien 141-1, 2006, 5-24.
- Hugoniot 2005** **C. Hugoniot**, "Peut-on ecrire que les spectacles furent un facteur de romanisation on Afrique du Nord?", *Pallas*, 68, 2005, 241-268.
- Irkli, Eryıldız 2006** **D. Irkli, Eryıldız**, "The Acoustic Properties of Ancient Theatres : Computer Simulation and Measurements", III. Likya Sempozyumu, bkz:K. Dörtlük ve diğ (Ed.)281-298, 2006.
- Isler 1989** **H. P. Isler**, Vitruvs Regeln und die erhaltenen Theaterbauten', Munus non Ingradum: Proceedings of the International

Symposium on Vitruvius De Architectura and the Hellenistic and Republican Architecture, (1989).

Isler 1994

H. P.Isler, Teatri greci et romani:alle origini del linguaggio rappresentato censimento analitico: Greek and Roman theatres: at the roots of acted language analytic census: Theatres grecs et romains:aux origines du langage represente: inventaireanalytique,Troisieme volume: Turchia .bkz: C. P.Rosetto, -G. Pisani Sartorio(1994).

Isler 1999

H. P. Isler, “Bericht über die Arbeiten im Theater von Eretria, *AK*, 42, 2, 1999, 116-118.

Isler 2006

H.P.,Isler,“Antike Theaterbauten in Lykien” III. Likya Sempozyumu Bildirileri 1. Cilt: Bkz: K. Dörtlük ve diğ (Ed.) 301-316. (2006).

Issacharoff 1981

M. Issacharoff“Texte theatral et didascalecture”, *MNL*, vol. 96, 1981, 809-823.

Işık 1999

F.Işık, “Patara. Eine Lykische Metropole erwacht aus ihrem Dornröschenschlaf”, *Anat. Welt*, 30, 5, 1999, 477-493.

Işık 2000

F. Işık, Patara; the history and ruins of the capital city of Lycian league (2000).

Işık 2011

F. Işık, “Caput Gentis Lyciae” Patara Lykia Soyunun Başkenti, 2011.

Işık, C. 2011

C. Işık, “Kaunos 2009 Çalıştay-Kazı-Araştırma-Restorasyon-Konservasyon-Onarım ve “Arkeolojik Park” Çalışmaları”, 32. KST, 17-32.

Işık ve diğ.2001

F. Işık- H. İşkan- N. Çevik, Milliarium Lyciae, *Lykia* 4, (2001).

Işın 2010

G.İşın, “The building complex on the Tepecik Akropolis at Patara”, *Anat. St.* 60, 2010, 93-104.

İnan 1983

J.İnan, “Perge Kazısı” 4. KST 3, 1981,46.

İnan 1987

J.İnan, “Perge Kazısı, 1985 yılı Çalışmaları” 8. KST.- 2, 1987, 137-148.

İnan-Atik 1997

J. İnan-N. Atik, “Perge Tiyatrosu Yayın Çalışmalarının Ön Raporu”, 18. KST-2, 1997, 65-74.

- İnan ve diğ. 2000** **J. İnan-N. Atik-A.Öztürk- H.S. Alanyalı**“Vorbericht über die Untersuchungen an der Fassade des Theaters von Perge, *AA*, 2000. Heft 2, 285-340.
- İşkan Işık 2010** **H. İşkan Işık**, “Tlos Kazıları”, 30. KST.- 4, 2010, 355 - 370.
- İzmirligil 1983** **Ü. İzmirligil**, “Side Tiyatrosu ve Çevresi Kazı Onarım ve Çevre Düzenlemesi 1982” 5. KST, 1983, 291-295.
- İzmirligil 1985** **Ü. İzmirligil**, “Side Tiyatrosu ve Çevresi Kazı, Onarım ve Düzenleme Çalışmaları (1984)” 7. KST, 1985, 387-395.
- İzmirligil 1986** **Ü. İzmirligil**, “Side Tiyatrosu ve Çevresi Kazı, Onarım ve Düzenleme Çalışmaları”, 8. KST- 2., 1986, 127-135.
- İzmirligil 1987** **Ü. İzmirligil**, “Side Tiyatrosu ve Çevresi Kazı, Onarım ve Düzenleme Çalışmaları 1986” 9. KST- 2., 1987, 165-168.
- İzmirligil 2003** **Ü. İzmirligil**, “Side Tiyatrosu ve Çevresinde Kazı, Onarım Ön Çalışmaları” 24. KST-2, 2003, 267-282.
- İzmirligil 2007** **Ü. İzmirligil**, “Side Tiyatrosu ve Çevresinde Kazı Düzenleme Çalışmaları 2006” ANMED 5,2007, 68-72.
- İzmirligil- Atila 2010** **Ü. İzmirligil- A. Atila**, “Side Tiyatrosu’nda İlk Çalışmalar”, 62-68; bkz:Side’ye Emek Verenler Sempozyumu 20-22 Nisan 2007, Side, Antalya, (Ed. Ü. İzmirligil- G. Tanyeli- Z. Ahunbay), 2010.
- İzmirligil ve diğ. 2010** **Ü. İzmirligil - G. Tanyeli - Z. Ahunbay (Ed.)**, Side’ye Emek Verenler Sempozyumu 20-22 Nisan 2007, Side, Antalya, (2010).
- Jackson 1999** **R. Jackson**, Roma İmparatorluğu’nda Doktorlar ve Hastalıklar (Çev. Ş. Mumcu 2009).
- Kadioğlu 2002** **M.Kadioğlu**, Die scaenae frons des Theaters von Nysa am Mäander (Alberts-Ludwigs Üniversitesi Doktora Tezi) 2002.
- Kadioğlu 2006** **M.Kadioğlu**, Die Scaenae Frons des Theaters von Nysa am Mäander. Forschungen in Nysa am Mäander I (2006).
- Kalfa 2006** **U.Kalfa**, Pamphilya ve Lykia Bölgeleri Roma Dönemi Tiyatroları(Mersin Üniversitesi Lisans Tezi) 2006.
- Kalinka1920** **E. Kalinka**, TAM II, Tituli Lyciae, fasc. 1 (Wien 1920) 3.

- Kalinka 1930** **E. Kalinka**, TAM, Volume III, Tituli Lyciae, linguis graeca et latina conscripti Fasciculus II, Regio Quae Ad Xanthum Flumen Pertinet Praeter Xanthum Oppidum, (1930).
- Kalinka 1944** **E. Kalinka**, TAM Volume II, Tituli Lyciae, linguis graeca et latina conscripti Fasciculus III, Regiones Montanae A Vale Xanthi Fluminis Ad Oram Orientalem, Vindobonae, (1944).
- Karaosmanoğlu 1996** **M. Karaosmanoğlu**, Anadolu Mimari Bezemeleri. Roma Çağı Yumurta Dizisi (1996).
- Kızgut 2012** **İ. Kızgut**, “Rhodiapolis 2010 Yılı Kazısı” 33. KST., 2012 (baskıda).
- Kızgut ve diğ 2008** **İ. Kızgut- N. Çevik- S. Bulut** “Beydağları 2007 Yılı Yüzey Araştırmaları: Kithanaura” ANMED 6, 2008, 55 vdd.
- Kızgut ve diğ. 2009a** **İ. Kızgut-S. Bulut- N. Çevik** “Beydağları 2008 Yılı Yüzey Araştırmaları: Mnara, Kithanaura” ANMED 7 2009, 45 vdd.
- Kızgut ve diğ. 2009b** **İ Kızgut-Çevik, N.-Bulut, S.** “An East Lycian City: İdebessos” ADALYA XII/2009, 145-172.
- Kızgut ve diğ. 2011** **Kızgut, İ., Bulut, S., Akalın, E.**, “Rhodiapolis 2009 Yılı Kazısı” 32. KST., 2011 (metni basılmamıştır).
- Knell 1988** **H. Knell**, Architektur der Griechen (1988).
- Knoblauch 1986** **P. Knoblauch**, KST. 8.- 2, 1986, 116-120.
- Knoblauch 1993** **P. Knoblauch**, “Betrachtungen zu den Theatern von Limyra und Arykanda”, in: Akten des II. Internationalen Lykien-Symposions, Tituli Asiae Minoris Ergänzungsband 18 (Wien 1993) 137-148.
- Knoblauch-Özbek 1996** **P. Knoblauch,-H.Y. Özbek** “Neuere Untersuchungen an der scenae frons des Theaters von Myra”, bkz. F. Blakolmer-K. R. Krierrer- F. Krinzinger- A. Landskron Dinstl- H.D. Szemethy- K. Zhuber Okrog (Ed.), Fremde Zeiten. Festschrift für Jürgen Borchhardt (1996) 189-208.
- Knoblauch-Witschel 1993** **P. Knoblauch,- Ch. Witschel**, Arykanda in Lykien. Eine topographische Aufnahme, AA 1993, 229-262.
- Krien-Kummrow 1975** **G. Krien-Kummrow**, “Die Maskenfrieze vom Theater in Myra” Bkz: J. Borchhardt (ed.), Myra. Eine lykische Metropole in antiker und byzantinischer Zeit, 1975, 59 vd.

- Koch 1993** **G. Koch**, Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri, (Çev. Z. İlkelen 1993).
- Koçel Erdem 1996** **Z. Koçel Erdem**, Roma İmparatorluk Çağı Mimari Bezemeleri (İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi 1996).
- Kokkinia 2000** **C.Kokkinia**, Die Opramoas Inschrift Von Rhodiapolis, Euergetismusund soziale Elite in Lykien, Antiquitas Band 40, (2000).
- Kolb 1981** **F.Kolb**, Agora und Theater, Volks und Festversammlung, DAI , Archäologische Forschungen, Band 9, (1981).
- Kolb 2008a** **F.Kolb**, Burg-Polis-Bischofssitz, (2008).
- Kolb 2008a** **F.Kolb**, Terrassenkomplexe, Pressanlagen und Wirtschaftsgebäude im Yavu-Bergland, 195-246, Tübinger Althistorische Studien, Band 4, Lykische Studien 8, Ed. F. Kolb, 2008.
- Kolb 2003** **F.Kolb**, Asia Minor Studien, Band 48, Lykische Studien 6, Feldforschungen auf dem Gebiet der Polis Kyaneai In Zentrallykien Beicht über die Ergebnisse der Kampagnen 1996 und 1997, (2003).
- Kolb- Zimmermann** **F. Kolb-M. Zimmermann**, “Kyaneai 1989”, IstMitt. 41, 1991, 187-264.
- Korkut-Grosche 2004** **T. Korkut, G.Grosche**, “Das Bouleuterion von Patara”, bkz: T. Korkut (Ed.), Anadolu’da Doğdu 60. Yaşında Fahri Işık’a Armağan/Festschrift für Fahri Işık zum 60. Geburtstag (2004) 439-460.
- Korkut-Grosche 2004** **T. Korkut, G.Grosche**, Das Bouleuterion von Patara. Versammlungsgebäude Des Lykischen Bundes. Patara II.1.(2007).
- Korkut-Ercan 2009** **T. Korkut- B. Ercan**, ‘Tiyatro’. Tlos 2007 Yılı Kazı Etkinlikleri, 30. KST., 2008, 361 vd.
- Korkut ve diğ. 2011** **T. Korkut-T. Scheffler-B. Özdemir** “Tiyatro Kazı ve Belgeleme Çalışmaları”, 32. KST.- 1., 2011, 1-2.
- Krauss 1973** **F. Krauss**, Das Theater von Milet, I: Das Hellenistische Theater: Der römische Zuschauerbau, (1973).

- Krickl 2005** **E. Krickl**, Lycian Journal 1892 (2005) II, bkz: N. Başgelen (Ed.).
- Krinzinger 1998** **F. Krinzinger**, “Türkei. Ephesos”, JÖAI, Jahresbeticht, 1998, 12- 46.
- Ksouri 2003** **H. Ksouri**, Essai De Restitution Du Theatre Romain de Carthage-Tunisie,Universite Michel de Montaigne-Bordeaux III, Sciene de L’Antiquite et de L’Archeologie (Michel Montaigne Bordeaux 3 Yayınlanmamış Doktora Tezi 2003).
- Kupke 1996** **B. Kupke** Lykische Studien 3, “Die Siedlungskammer von Kyaneai in Lykien”, Ed. F. Kolb, Asia Minor Studien 24, 1996, 16-19.
- Lamson 1891** **M. Lamson Earle**, “ Supplementary Excavations at the Theatre of Sikyon, in 1891”, AJA and the History of the Fine Arts, vol. 7, 1891, 281-282.
- Lancaster 2008** **L. Lancaster**, Roman Engineering And Construction, The Arch, Vault, And Trabeated Architecture. Bkz. J. P. Oleson, (2008) 257-260.
- Lanckoronski 1892** **K.G. Lanckoronski**, Städte Pamphyliens und Pisidiens, II.Band, (1892).
- Lanckoronski 2005** **K.G. Lanckoronski**, Pamphilya ve Pisidia Kentleri, 1. Cilt, Pamphylia (Çev. S. Bulgurlu Gün 2005).
- Landes 1992** **Landes, C. edit.**, Spectacula II, Le Theatre Antique et Ses Spectacles, Actes du colloque tenu au Musee Archeologique Henri Prades de Lattes les 27, 28, 29, 30 avril 1989, Lattes-Cedex, (1992).
- Landes 1989** **C. Landes (E.d)**, Le Gout du Theatre A Rome En Gaule Romaine, (1989).
- Langmead-Garnaut 2001** **D. Langmead-C. Garnaut**, Encyclopedia of architectural and engineering feats (2001).
- Lanza 2003** **I. R.De Lanza**, El Teatro Romano La Puesta En Escena, La Lonja (2003).

- Laroche 2005** **D.Laroche**, Rapport sur les travaux de la Mission Archeologique du Letoon en 2004, AnatAnt. XIII, 2005, 467-471.
- Laroche 2006** **D. Laroche**, Letoon :Rapport sur les travaux de 2005 : Travaux Preparatoires a la Restauration de l'acces nord du theatre, , Anat Ant. XIV, 2006, 293-308.
- Laroche 2007** **D. Laroche**, Rapport sur les travaux de la mission archeologique du Letoon en 2006 : Theatre, AnatAnt. XV, 2007, 325-334.
- Lavenu-Mataouchek 1999** **V. Lavenu, -M.Mataouchek**, Dictionnaire d' Architecture, (1999).
- Leake 1976** **W. M. Leake**, Journal of a Tour in Asia Minor, with comparative remarks on the ancient and modern geography of that country, (1976).
- Le Roy 1993** **C.Le Roy**, Activites de la mission Archeolique Française de Xanthos-Letoon en 1991-1992 KST 15/2, 1993, 305-308.
- Letzner2007** **W. Letzner**, In eindrucksvoller Kulisse, Antike Welt 38, 2007, Sayı 6, 54.
- Libertini 1933** **G.Libertini**, Il Teatro antico e la sua evoluzione, (1933).
- Liebich-Styhler 2009** **H.Liebich-G. Styhler**, "Theater Ephessos-Aspekte der Adaption im Zuschauerraum der römischen Zeit", Byzas 9 Bautechnik im antiken und vorantiken Kleinasien Ed. M. Bachmann, 2009, 469-481.
- Lugli 1965** **G. Lugli**, La Datazione Delgi Anfiteatri Di Arles e Di Nimes in Provenza, Estrato Dalla "Rivista dell'Istituto Nazionale d'Archeologia e Storia dell'Arte" Nuova Srie-XIII e XIV, 1964-65, (1965).
- Mansel 1962** **A. M. Mansel**, "Side Tiyatrosu", Belleten 24, 1962, 45-77.
- Mansel 1999** **A.M. Mansel**, Ege ve Yunan Tarihi, (1999).
- Machatschek-Scharz1981** **A. Machatschek- M. Scharz**, Bauforschungen in Selge, ÖJA, (1981).
- Malkoç 1994** **İ. Malkoç**, "Tiyato Kazıları" 4. Müze Kurtarma Kazıları, 1994, 84 vd.

- Mauch 1910** **J.M. Mauch**, *The Greek and Roman Orders*, (1910).
- Marquand 1909** **A. Marquand**, *Greek Architecture*, (1909).
- Mcdonald 1943** **W. A. Mcdonalds**, *The Political Meeting Places oft he Greeks* (1943).
- McGregor, J.** **J. McGregor**, “Boccaccio’s Athenian Theater: Form and Function of an Ancient Monument in Teseida” *MLN*, vol.99, 1984, 1-42.
- Meijer 2008** **F. Meijer**, *Gldyatörler .Tarihin En Ölümçül Sporu*,(Çev. D. Günenç 2008).
- Meinel 1980** **R.Meinel**, *Das Odeion Untersuchungen an überdacten antiken Theatergebauten*, Vol.11, (1980).
- Mert 2008** **İ. H. Mert**, *Zur hellenistsichen und kaiserzeitlichen Bauornamentik von Stratonikeia* (2008).
- Milner 1991** **N. P. Milner**, “Victors in the Meleagria and the Balbouran Élite”, *Anat. St.* 41, 1991, 23-62.
- Mitchell 1993** **S. Mitchell**, *Antatolia: Land, Men and Gods in Asia Minor*, I (Oxford 1993).
- Mitchell-Waelkens 1998** **S. Mitchell-M. Waelkens**, “Cremna and Sagalassus 1987”, *AnatSt* 38, 1988, 53-65.
- Mitchell-Waelkens 1998** **S. Mitchell-M. Waelkens**, *Pisidian Antioch. The Site and its monuments* (1998).
- Montanari 1996** **E. Montanari**, “Persona e le Origini Del Teatro Romano”, *SMSR*, 62, 1996, 373-381.
- Moretti 1998** **J.C.Moretti**, *Les theatres de Xanthos et du Letoon*,*Dossiers d’Archeologie* 239, 1998, 52-55.
- Moretti 2001** **J. C.Moretti**,*Theatre et Societe Dans La Grece Antique, UneArcheologie Des Pratiques Theatrales*,(2001).
- Mouritsen 2004** **H.Mouritsen**, “Pits and politics interpreting colonial fora in Republican Italy”, *PBSR*, 72, 2004, 37-67.
- Murphy 2006** **D. Murphy**, “The Cisterns and Reservoirs of Rhodiapolis, Southwest-Turkey. A Study in Ancient Water Management”, in

Ed. G. Wiplinger, Cura Aquarum in Ephesos. Proceedings of the 12th International Congress on the History of Water Management and Hydraulic Engineering in the Mediterranean Region, Vol. 1, 2006.

- Müller-Wiener 1967** **W. Müller-Wiener**, “Das Theaterkastell von Milet”, *İst Mitt* 17, 1967, 279-290.
- Müller-Wiener 1980** **W. Müller-Wiener**, Milet 1899-1980, Ergebnisse, Probleme und Perspektiven einer Ausgrabung Kolloquium Frankfurt am Mainz 1980, *İst Mitt Beiheft* 31 (1986).
- Di Napoli 2002** **V. Di Napoli**, “Il fregio a tema.. agonistico del teatro di Hierapolis (Frigia), *ASAA*, 80, 2002, 379-412.
- Neppi 1961** **A. Neppi, Modona**, Gli Edifici Teatrali Greci E Romani, Teatri, Odei, Anfiteatri, Circhi, (1961).
- Nielsen 2002** **I. Nielsen**, *Cultic Theatres and Ritual Drama*, (2002).
- Nutku 1985** **Ö. Nutku**, *Dünya Tiyatro Tarihi*, Cilt 1, (1985).
- Oliver 1989** **J. H. Oliver (ed.)**, *Greek Constitutions of Early Roman Emperors from Inscriptions and Papyri* (1989).
- Owens 2000** **E.J. Owens**, *Yunan ve Roma Dünyasında Kent*, (2000).
- Öğün 1970** **B. Öğün**, Kaunos Kazıları, *Türk Arkeoloji Dergisi* 19,2, 1970, 196.
- Öğün 1973** **B. Öğün**, Kaunos Kazıları Raporu 1971, *Türk Arkeoloji Dergisi* 20, 1, 1973, 164.
- Öğün 1974** **B. Öğün**, Kaunos Kazıları, *Türk Arkeoloji Dergisi* 21,1, 1974, 133.
- Öğün –Işık ve diğ.2001** **B. Öğün- C. Işık**, Kaunos, (2001).
- Öğüt 2006** **S. P. Öğüt**, *Principatus Dönemi Küçük Asya’ında Gösteriler*, (Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi 2006).
- Önal 2001** **M. Önal**, "About the bullae of Zeugma" *Zeugma* , a bridge from past to present, 2001. .82-83.

- Özbek 1991** **H.Y.Özbek**, “Likya’da Tiyatro Araştırmaları”, 8. AST, 1991,283- 297.
- Özbek 1992** **H. Y.Özbek**, “Olympos ve Rhodiapolis Tiyatroları Araştırması”, 9. AST , 1992,9-19.
- Özbek 1993** **H. Y. Özbek**,“Die Bühnenhauser der Theater in Lykien”, in: Akten des II. Internationalen Lykien-Symposions, Tituli Asiae Minoris Ergänzungsband 18 (Wien 1993) 56-58.
- Özbek 1994** **H. Y. Özbek**, “Myra, Tlos ve Phaselis Tiyatroları Araştırmaları”, 11. AST , 1994, 397-402.
- Özdilek 2010** **B. Özdilek**, “Tiyatro Kazısı”, bkz: Çevik ve diğ. “Rhodiapolis 2008 Kazısı” KST, 2010, 211 vd.
- Özdilek 2011a** **B.Özdilek**, “Tiyatro Çalışmaları”, bkz: Kızıgut, İ ve diğ. “Rhodiapolis 2009 Yılı Kazısı” 32. KST., 2011 (baskıda).
- Özdilek 2011b** **B.Özdilek**, “Rhodiapolis Örneğinde: Tiyatro Sahne Binalarında anlama-tanımlama-değerlendirme sorunları ve çözümleri ile ulaşılan sonuçlardaki, doğruluk riskleri üzerine, kuramsal yöntemsel bir çalışma” Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I. Anadolu Akdeniz Sempozyumu,2009, Antalya (baskıda).
- Özgenel 2005** **L. Özgenel (Ed.)** Eskiçağ’ın Mekanları/Zamanları / İnsanları. ODTÜMimarlık Tarihi Yüksek Lisans ve Doktora Araştırmaları Sempozyumu III 2-3 Haziran 2003, ODTÜ, Ankara (2005).Eskiçağ’ın Mekanları, Zamanları, İnsanları,2005.
- Özgünel 2006** **C.Özgünel**, Karia Geometrik Dönem Seramiği, (2006).
- Öztürk 1999** **A. Öztürk**, Architektur der Scaenae Frons des Theaters von Perge, 1999 (Cottbus Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Öztürk 2000** **A. Öztürk**, “Vorbericht über die Untersuchungen an der Fassade des Theaters von Perge”, AA 2000, 285-298.
- Öztürk 2005** **A. Öztürk**, “Perge Tiyatrosu Sahne Cephesinini Mimarının Araştırma Yöntemleri ve Sonuçlar”, bkz: L. Özgenel (Ed.), Eskiçağ’ın Mekanları/Zamanları/ İnsanları. ODTÜ Mimarlık Tarihi Yüksek Lisans ve Doktora Araştırmaları Sempozyumu III 2-3 Haziran 2003, ODTÜ, Ankara (2005) 30-42.
- Öztürk 2006** **A.Öztürk**,“Die Restaurierung des Bühnen gebaudes des Theatersvon Ephesos”, JÖAI, 75, 2006, 205-218.

- Özyiğit 1991** **Ö. Özyiğit**, “Tiyatro Kazıları” KST 13/2, 1991, 99-122.
- Özyiğit 2011** **Ö. Özyiğit**, “Ege’nin Denizci Kenti Phokaia” Aktüel Arkeoloji Eylül-Ekim 2011, 88-91.
- Palyvou, C.** **C. Palyvou**, “Notes on the Geometry of the ancient Theater of Thorikos”, AA, 2001-1, 45-58.
- Pappalardo 2007** **U. Pappalardo**, Antike Theater, (2007).
- Parman ve diğ. 2006** **E. Parman -O. Atvur-Y. O. Uçkan ve diğ.**, Olympos, (2006).
- Parrish 2001** **D. Parrish (Ed.) H. Abbasoğlu, - L. Cavalier, - J. Des Courtils - F. D’Andria, - D. Parrish, - W. Radt, - C. Rate, - P. Scherrer**, Urbanism in Western Asia Minor New Studies On Aphrodisias, Ephesos, Hierapolis, Pergamon, Perge and Xanthos, Journal of Roman Archaeology Supplementary Series Number Forty-Five,(2001).
- Peschlow 1996** **U. Peschlow**, “Die Burg von Myra” bkz. F. Blakolmer-K. R. Krierrer- F. Krinzinger- A. Landskron Dinstl- H.D. Szemethy-K. Zhuber Okrog (Ed.), Fremde Zeiten. Festschrift für Jürgen Borchhardt(1996), 209-226.
- Petersen-Luschan1884** **E. Petersen, -von. F. Luschan**, Reisen in Lykien Milyas und Kibyrtis, vol. I (1884).
- Petersen-Luschan 1889** **E. Petersen, -von. F. Luschan**, Reisen im südwestlichen Kleinasien, vol. II (Wien 1889).
- Piesker 2009** **K.Piesker**, “Das antike Theater von Patara/Türkei. Befunde und Erkenntnisse zu den Außenfassaden des Bühnengebädes, architectura 39, 2009, 42-58.
- Piston-Zimmermann 1991** **F. Piston, -M. Zimmermann**, “Kyaneai 1989, İstanbul Açıklamaları 41, 1991, 187-264.
- Poulsen 1973** **V.Poulsen**, Les Portraits Romains, vol. 1, République et Dynastie Julienne Planches, 1973.
- Pritchett-Pippin 1956** **K.Pritchett, -A. Pippin**, “The Attic Stelai:Part II” Hesperia, Vol.25, No.3, 178-328.
- Radt 2002** **W. Radt**, Pergamon, Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları (2002).

- Rigsby 1979** **J. Rigsby**, An imperial letter at Balbura, *American Journal of Philology* 100, 1979, 401-407.
- Robert 1978** **L. Robert**, Catalogue agonostique des Romaia à Xanthos, *Revue archéologique* 1978, 277-290.
- Robertson 1959** **D.S. Robertson**, *Greek and Roman Architecture* (1959).
- Rohn 2001** **C.Rohn**, Arbeiten am Theater-Stadion Komplex von Aizanoi, *AA*, 2001, 303-317.
- Rohn 2008** **C.Rohn**, Arbeiten am Theater-Stadion Komplex von Aizanoi, *Dissertation TU Cottbus* 2007, *AA* 2008/1, 180.
- Roland 1770** **M.C. F. Roland le Virloys**, *Dictionnaire d'architecture Civile, Militaire et Navale, Antique, Ancienne et Moderne et de tous les arts et metiers qui en dependent. Dont tous les termes sont exprimés, en Français, Latin, Italien, Espagnol, Anglais et Allemand. En richi de cent une Plances de figures en Tailledouce, pour en faciliter l'intelligence. Au quel on a Joint une Notice des Architectes, Ingenieurs, Peintres, Sculpteurs, Graveurs et autres Artistes les plus celebres, dont on rapporte les principaux Ouvrages. Trois Volumes, Tome Premier, Paris, (1770).*
- Roos 1969** **P. Ross**, Topographical and other Notes on South-Eastern Caria, *Opuscula Atheniensia IX* (Skifter Svenska Institut Athen XV) 1969, 75-83.
- Rumscheid 1994** **F. Rumscheid**, Untersuchungen zur Kleinasiatischen Bauornamentik des Hellenismus (1994).
- Saltuk 1995** **S. Saltuk**, *Antik Stadyumlar*, (1995).
- Schäfer 1981** **J.Schäfer**, Phaselis. Beiträge zur Topografie. *İstMitt. Beiheft* 24 (1981).
- Schede 1964** **M.Schede**, "Die Ruinen von Priene", *DAI Abteilung Istanbul*, (1964).
- Schmidt 2007** **S. Schmidt**, Fashion and Meaning Beardless Portraits of Artists and Literati in The Early Hellenistic Period, 2007, 99- 112.
- Schörner 1995** **G. Schörner**, Römische Rankenfrieze. Untersuchung zur Baudekoration der späten Republik und der frühen und mittleren Kaiserzeit im Westen des Imperium Romanum (1995).

- Schumacher-Misiakiewicz 2007** **A. Schumacher, J. Misiakiewicz**, Priene, Die Restaurierung Des Theaters 1992-1998 (2007).
- Sear 1990** **F. Sear**, “Vitruvius and Roman Theater Design”, *AJA*, vol. 94, 1990, 249- 258.
- Sear 2006** **F.Sear**, Roman Theatres an Architectural Study, (2006).
- Serdaroğlu 1967** **Ü. Serdaroğlu**, Kaunos tiyatrosu üzerine bir çalışma, *Türk Arkeoloji Dergisi* 16,1, 1967, 133-136.
- Sezgin 2004** **T. Sezgin**, Hierapolis Roma Dönemi Mimari Bezemeleri (Pamukkale Üniversitesi Yayınlanmamış Y.L. Tezi 2004).
- Small 1983** **D.Small**, “Studies in Roman Theater Design” *AJA*, vol. 87, 1983, 55-68.
- Smith 2002** **R.R.R.Smith**, Hellenistik Heykel, (Çev. A.Yıldırım 2002).
- Society Dilletanti 1892** **Society of Dilletanti**, Alterthümer von Ionien (1892).
- Sutherland ve diğ. 1981** **C. H. V. Sutherland- D. Litt- R.A.G. Carson- P. M. Bruun**, The Roman Imperial Coinage Vol VIII, (1981).
- Sutherland ve diğ. 1996** **C. H. V. Sutherland- D. Litt- R.A.G. Carson- P. M. Bruun**, The Roman Imperial Coinage Vol VII, (1996).
- Spanu 1999** **M.Spanu**, “Some Considerations on the Theatre of Eleuissa Sebaste”, *Olba II, Özel Sayı 2.Cilt*, 1999, 411-424.
- Spanu 2001** **M.Spanu**, “Teatri ed edifici da speolo in Cilicia Jean, E.-Dinçol, M.-Durugönül, S. (Ed.), *La Cilicie: espace et pouvoirs locaux* (2e millénaire av. J.C. 4 e. siècle ap. J.C.), Actes de la Table ronde internationale d’İstanbul, 2-5 novembre 1999. *Varia Anatolia XIII* 2001, 445-477.
- Spratt-Forbes1847** **T. A. B Spratt,- E. Forbes**, Travels in Lycia, Milyas and Cibyratis I (London 1847).
- Spratt-Forbes 2008** **T.A.B. Spratt-E. Forbes**, Travels in Lycia, Milyas and the Cibyratis, Çev. (2008).
- Stillwell ve diğ. 1976** **R. Stillwell, W. MacDonald, W. L. McAlister, M. Holland**, The Princeton encyclopedia of classical sites (1976).

- Strack1843** **J. H. Strack**, Das altgriechische Theatergebäude (Potsdam 1843).
- Strocka 1988** **V. M. Strocka**, “Wechselwirkungen der Stadt römischen und kleinasiatischen Architektur unter Trajan und Hadrian” *IstMitt* 38, 291-307.
- Sturgeon2004** **M. C. Sturgeon**, Dedications of Roman Theatres, in: *XAPIΣ: Essays in Honor of Sara A. Immerwahr*, *Hesperia Supplement* 33 (Athen 2004) 411-429.
- Şahin,Adak 2007** **S. Şahin, - M. Adak**, *Stadiasmus Patavensis Itinera Romana Provinciae Lyciae, Gephyra*, (2007).
- Şimşek-Sezgin 2011** **C. Şimşek-M.A. Sezgin**, “Laodikeia Kuzey Tiyatrosu”, *OLBA XIX*, 2011, 173-201.
- Tanyeli ve diğ. 2010** **G. Tanyeli- F. Çılı- N. Ergür- M. Yorulmaz- İ. Aka**, “Side Tiyatrosu Üst Caveası ve Yapısal Sorunları”, 69-76, Side’ye Emek Verenler Sempozyumu 20-22 Nisan 2007, Side, Antalya, (Ed. Ü. İzmirilgil- G. Tanyeli- Z. Ahunbay), 2010.
- Teraman 2007** **Ö. Teraman**, Roma Dönemi Tiyatro - Tapınak Kompleksleri ve Anadolu’daki izdüşümleri (Anadolu Üniversitesi, Yayınlanmamış Y.L. Tezi 2007).
- Texier 2002** **C. Texier**, Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, Üçüncü Cilt (Çev. A.Suat 2002).
- Thiercy 2001** **P.Thiercy**, *Les Tragedies Grecques*, (2001).
- Tıbıkoğlu 2010** **O. Tıbıkoğlu**, “Toplantı Salonu Kazısı”, bkz: Çevik ve diğ. “Rhodiapolis 2008 Kazısı” *KST* 31., 2010, 212 vd.
- Tiryaki 2001-2002** **G.Tiryaki**, “İvriz Kabartması Işığında Anadolu’da Şarap-Tanrı Anlayışı ve Bu Anlayışın Gelişimi Üzerine” *Adalya* 5,2001-2002,59-72.
- Tomlinson 2003** **R. A. Tomlinson**, *Yunan Mimarlığı* (2003).
- Tosi 1999** **G. Tosi**, *Teatri Anfiteatri Dell’Italia Romana Nela Tradizione Grafica Rinascimentale*, (1999).
- Tosi 2003** **G.Tosi**, *Gli Edifici Per Spettacoli Nell’Italia Romana*, *Catalogo E Saggi*, Volume 1,(2003).

- Traversari 1960** **G.Traversari**, Gli Spettacoli in Acqua Nel Teatro Tardo Antico, (1960).
- Troxell 1982** **H. A. Troxell**, The Coinage of the Lycian League (1982).
- Turcan 1996** **R.Turcan**, The Cult of Roman Empire, (1996).
- Türkmen 2007** **M. Türkmen**, Pamphilya ve Kilikya’da Severuslar Dönemi Mimari Bezemesi (İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2007).
- Türkmen 2009** **B. Türkmen**, Allianoi’da Bulunan Ezme ve Öğütme Taş Aletleri ile Taş Kaplar (Trakya Üniversitesi, Yayınlanmamış Y.L. 2009.).
- Ueblacker 1985** **M. Ueblacker**, Das Teatro Marittimo In Der Villa Hadriana, (1985).
- Ünver 2005** **G. Ünver**, Likya ve Pamphilya’nın Latince ve Latince-Yunanca Çift Dilli Yazıtları Işığında Romanizasyon Süreci, (Akdeniz Üniversitesi Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Bölümü, 2005).
- Vandeput 1992** **L. Vandeput**, “The Theatre-Facade at Sagalassos”, AnatSt 42, 1992, 99-117.
- Vandeput 1997** **L. Vandeput**, Studies in Eastern Mediterranean Archaeology. The Architectural Decoration in Roman Asia Minor Sagalassos:Acase Study (1997).
- Vandeput- Köse2002** **L. Vandeput - V.Köse**, “Pisidia Survey Project: Melli 2000”, AnaSt, 52, 2002, 145-152.
- Varkıvañç 2008** **B.Varkıvañç**, “Kaunos Tiyatrosu’nda Deneysel Arkeoloji: Kuzeydoğ u Tonozu Kapısı”. Doğudan Yükselen Işık - Arkeoloji Yazıları. Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yıldönümü Arkeoloji Bölümü Armağ anı 2008, 109-121.
- Varoqueaux 1979** **C.Varoqueaux**, Les Edifices Theatraux Gallo-Romains De Normandie, Rouen Cedex, (1979).
- Weber 2001** **F. B. Weber**, “Die Restaurierungsmassnahmen im Theater von Milet, Arbeiten in den Kampagnen 1998-1999”, AA, Heft 3, 2001, 423-450.
- Weber 2005** **F. B. Weber**, “Die Restaurierungsmassnahmen im Theater von Milet, Arbeiten in den Kampagnen 2000-2002”, AA 2005-1,195- 205.

- Welch 2007** **K. E. Welch**, The Roman Amphitheatre From Its Origins to the Colosseum,(2007).
- Wiegand 1997** **A.Wiegand**, Das Theater von Solunt, (1997).
- Wieseler 1851** **F, Wieseler**, Theatergebäude und Denkmäler des Bühnenwesens bei den Griechen und Römern (1851).
- Wildfang 2006** **R. L. Wildfang**, Rome's Vestal Virgins A Study of Rome's Vestal priestesses in the late Republic and Early Empire, (2006).
- Windfeld-Hansen 2000** **H. Windfeld- Hansen**“Die Grundrissdispositionen der griechischenund römischen Theater bei Vitruvius und geometrische Konstrucktionsregeln für antike und altchristliche Zentralbauten”, Boreas, 23-24, 2000-2001, 133-162.
- Wörle 1975a** **M. Wörle**, “Zwei neue griechischen Inschriften aus Myra zur Verwaltung Lykiens in der Kaiserzeit I. Maßnahmen des QuintusVeranius zur Reform des Urkundenwesens”, Bkz: J.Borchhard (Ed.) Myra. Eine lykische Metropole in antiker und byzantinischer Zeit, 1975, 254-300.
- Wörle 1975b** **M. Wörle**, “Zum Wiederaufbau von Myra mit Hilfe des Lykiarchen Opramoas nach dem Erdbeben von 141n. Chr.Bkz: J.Borchhardt (ed.), Myra. Eine lykische Metropole in antiker und byzantinischer Zeit, 1975, 159 -160.
- Wright 1999** **G.R.H. Wright**, “Roman Cyprus and Roman Cyrenaica. An architectural contrast within historical parallels” Thetis,5-6,1999, 169-195.
- Wurster 1974** **W. W. Wurster**, Die Burg vonLimyra – Vorbericht, AA 1974, 262 Res. 3.
- Wurster 1976** **W. W. Wurster**, Antike Siedlungen in Lykien. Vorbericht über ein Survey-Unternehmen im Sommer 1974, AA 1976, 48.
- Wurster 1993** **W. W.Wurster**,“Die Architektur des griechischen Theaters”,Antike Welt24,1993, 20-43.
- Wurster 1996** **W. W. Wurster**, Dynastensitz und Römerstadt: eine Skizze über Prozesse der Romanisierung in Lykien, bkz. F. Blakolmer-K. R. Krierrer- F. Krinzinger- A. Landskron Dinstl- H.D. Szemethy-K. Zhuber Okrog (Ed.), Fremde Zeiten. Festschrift für Jürgen Borchhardt(1996) 170.

- Yalman 1986** **B. Yalman**, “İznik Tiyatro Kazısı 1985” KST 8-2, 1986, 233-257.
- Yegül 2006** **F. Yegül**, “Bir Tiyatro Ne zaman Tiyatro Değildir? Menderes Magnesiası’nda Bir Seyir Yeri” *Anatolia/Anadolu* 30, 2006, 149-159.
- Yılmaz 2009** **Y. Yılmaz**, *Anadolu Antik Tiyatroları* (2009).
- Zimmermann 2004** **M. Zimmermann**, *Phellos Orta Likya Yüzey Araştırması* 2003, ANMED, 2004, 101-104.

LEVHALAR VE ÇİZİMLER DİZİNİ

LEVHALAR

- Lev. 1. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 2. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 3. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 4. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 5. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 6. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 7. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 8. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz.: T.M.P Duggan).
- Lev. 9. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 10. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 11. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 12. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 13. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 14. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 15. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev.16 Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 17. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 18. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 19. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 20. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 21. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 22. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 23. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 24. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 25. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 26. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 27. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 28. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 29. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 30. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 31. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 32. Rhodiapolis Tiyatrosu Foto.: (Kazı Arşivi).
- Lev. 33. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 34. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 35. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 36. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 37. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 38. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 39. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 40. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 41. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 42. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 43. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).

- Lev. 44. Rhodiapolis Tiyatrosu (Foto.:Kazı Arşivi).
- Lev. 45. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 46. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 47. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 48. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 49. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 50. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 51. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 52. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 53. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 54. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 55. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 56. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 57. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 58. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 59. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 60. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 61. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 62. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 63. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 64. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 65. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 66. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 67. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek, Çiz. Kızılgut ve diğ.2009).
- Lev. 68. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek, Çiz.Ferraro 1990).
- Lev. 69. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 70. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 71. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 72. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 73. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 74. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek,).
- Lev. 75. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 76. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 77. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 78. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 79. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 80. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 81. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 82. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 83. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 84. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 85. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 86. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek, Çiz. Bernard-Laroche).
- Lev. 87. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 88. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 89. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).

- Lev. 90. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 91. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek, Çiz. Ferraro 1990).
- Lev. 92. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 93. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 94. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 95. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 96. Lykia Tiyatroları (Foto.:Kazı Arşivi, Çiz. Ferraro 1990, Çiz. L.Mayer 1802).
- Lev. 97. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek, Çiz.1811 Borchhardt 1975).
- Lev. 98. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 99. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 100. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 101. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 102. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 103. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 104. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 105. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 106. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 107. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 108. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 109. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 110. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek, Çiz. Sear 1996).
- Lev. 111. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 112. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 113 Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 114. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 115. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 116. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek,
- Lev. 117. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek,).
- Lev. 118. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek, Res.411 K.Piesker 2009, Res.412 Çiz.Texier 1862).
- Lev. 119. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek,Çiz.Strack 1843).
- Lev. 120. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 121. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 122. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 123. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 124. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 125. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 126. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 127. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 128. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 129. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 130. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 131. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 132. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 133. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 134. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).

- Lev. 135. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 136. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek,Hava Foto: Gökyüzünden Türkiye, 2009).).
- Lev. 137. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek, Çiz.Textier 1862).).
- Lev. 138. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 139. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek, Çiz. Texier 1862).
- Lev. 140. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 141. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 142. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek,
- Lev. 143. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 144. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek, Rest.Palmucci -Ferraro1990).
- Lev. 145. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 146. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 147. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 148. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 149. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 150. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 151. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 152. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 153. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 154. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 155. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 156. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 157. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 158. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 159. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 160. Lykia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 161. Pamphilya Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 162. Pamphilya Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 163. Pamphilya Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev.164 Pamphilya Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 165. Pamphilya Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev. 166. Pamphilya Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev.167 Pamphilya Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev.168 Pamphilya Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev.169 Pisidia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).
- Lev.170. Pisidia Tiyatroları (Foto.:B.Özdilek).

ÇİZİMLER

- Hrt. 1. Lykia Tiyatroları GPS Haritası (Google Earth).
- Hrt. 2. Rhodiapolis Haritası (Hrt. E.Akalın, S.Çoşgun, E.Altıntaş “Çevik ve diğ. 2010”).
- Çiz. 3. Rhodiapolis Tiyatrosu Fotogrametrik Çizim (Çiz. A.İ.Özdilek 2007).
- Çiz. 4. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. B. Özdilek).
- Çiz. 5. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. B. Özdilek).
- Çiz. 6. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. B. Özdilek).
- Çiz. 7. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. B. Özdilek).

- Çiz. 8. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. B. Özdilek).
- Çiz. 9. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. B. Özdilek).
- Çiz. 10. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. B. Özdilek).
- Çiz. 11. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. B. Özdilek).
- Çiz. 12. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. B. Özdilek).
- Çiz. 13. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. B. Özdilek).
- Çiz. 14. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. B. Özdilek).
- Çiz. 15. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz.B. Özdilek).
- Çiz. 16. Rhodiapolis Tiyatrosu Fotogrametrik Çizim (Çiz. A.İ.Özdilek 2007).
- Çiz. 17. Rhodiapolis Tiyatrosu Fotogrametrik Çizim (Çiz. A.İ.Özdilek 2007).
- Çiz. 18. Rhodiapolis Tiyatrosu Fotogrametrik Çizim (Çiz. A.İ.Özdilek 2007).
- Çiz. 19. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz.H. O. Tıbıkoğlu).
- Çiz. 20. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. B. Özdilek).
- Çiz. 21. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. B. Özdilek).
- Çiz.22 Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. B. Özdilek).
- Çiz. 23. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. B. Özdilek).
- Çiz. 24. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz.B. Özdilek).
- Çiz. 25. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. B. Özdilek).
- Çiz. 26. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. B. Özdilek).
- Çiz. 27. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz.B. Özdilek).
- Çiz. 28. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. B. Özdilek).
- Çiz. 29. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. B. Özdilek).
- Çiz. 30. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. B. Özdilek).
- Çiz. 31. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. B. Özdilek).
- Çiz . 32. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. B. Özdilek).
- Çiz. 33. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. B. Özdilek).
- Çiz. 34. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. B. Özdilek).
- Çiz. 35. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. B. Özdilek).
- Çiz. 36. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. B. Özdilek).
- Çiz. 37. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. B. Özdilek).
- Çiz. 38. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. B. Özdilek).
- Çiz. 39. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. B. Özdilek).
- Çiz. 40. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz.B. Özdilek).
- Çiz. 41. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. B. Özdilek).
- Çiz. 42. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. A.İ. Özdilek).
- Çiz.43 Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. A.İ.. Özdilek).
- Çiz. 44. Rhodiapolis Tiyatrosu (Çiz. A.İ. Özdilek).
- Çiz. 45. Argos Tiyatrosu (Res.Hellenistic Ministry of Culture).
- Çiz. 47. Rhodiapolis Tiyatrosu (Rekonstrüksiyon B.Özdilek, 3-D Uygulama H. O. Tıbıkoğlu).
- Çiz. 48. Rhodiapolis Tiyatrosu (Rekonstrüksiyon B.Özdilek, 3-D Uygulama H.O. Tıbıkoğlu).
- Çiz. 49. Rhodiapolis Tiyatrosu (Rekonstrüksiyon B.Özdilek, 3-D Uygulama H.O. Tıbıkoğlu).
- Çiz. 50. Rhodiapolis Tiyatrosu (Rekonstrüksiyon B.Özdilek, 3-D Uygulama H.O. Tıbıkoğlu).
- Çiz. 51. Rhodiapolis Tiyatrosu (Rekonstrüksiyon B.Özdilek, 3-D Uygulama H.O. Tıbıkoğlu).
- Çiz. 52. Rhodiapolis Tiyatrosu (Rekonstrüksiyon B.Özdilek, 3-D Uygulama H.O. Tıbıkoğlu).
- Çiz. 53. Rhodiapolis Tiyatrosu (Rekonstrüksiyon B.Özdilek, 3-D Uygulama H.O. Tıbıkoğlu).

- Çiz. 54. Rhodiapolis Tiyatrosu (Rekonstrüksiyon B.Özdilek, 3-D Uygulama H.O. Tıbıkoğlu).
Çiz. 55. Rhodiapolis Tiyatrosu (Rekonstrüksiyon B.Özdilek, 3-D Uygulama H.O. Tıbıkoğlu).
Çiz. 56. Rhodiapolis Tiyatrosu (Rekonstrüksiyon B.Özdilek, 3-D Uygulama H.O. Tıbıkoğlu).
Çiz. 57. Rhodiapolis Tiyatrosu (Rekonstrüksiyon B.Özdilek, 3-D Uygulama H.O. Tıbıkoğlu).
Çiz. 58. Lykia Tiyatroları (B.Özdilek).
Çiz. 59. Lykia Tiyatroları (B. Özdilek).